

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
ANABİLİM DALI

KEMAL TAHİR'İN SİYASAL VE TOPLUMSAL GÖRÜŞLERİ

DOKTORA TEZİ

NEVZAT YAVUZ

T 97065

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Ankara-2000

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
ANABİLİM DALI

KEMAL TAHİR'İN SİYASAL VE TOPLUMSAL GÖRÜŞLERİ

Doktora Tezi

NEVZAT YAVUZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sina AKŞİN

Ankara-2000

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
ANABİLİM DALI

KEMAL TAHİR'İN SİYASAL VE TOPLUMSAL GÖRÜŞLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sina AKŞİN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

..Prof. Dr. Sina AKŞİN.....

..Prof. Dr. ABUZ ONARBA.....

..Prof. Dr. Ömür SERZİN.....

..Prof. Dr. Kadir CANAKIRBAŞI.....

..Prof. Dr. Mehmet Ali ABAZULLARI.....

.....

İmzası

Sina Akşin

Onarba

Öserin

Kadir Canakirbaşı

Mehmet Ali Abazulları

Tez Sınavı Tarihi .20...06...2001

ÖNSÖZ

Bu çalışma, temelde, asıl uğraşı roman yazmak olan bir sanatçının, fikir dünyasına, siyaset bilimi açısından, akademik bir bakışın ürünüdür. Türk romanının önde gelen kalemlerinden biri olan Kemal Tahir, sanatçı kişiliğinin yanında düşünür kimliği ile de öne çıkan, etkili olan, yazarlarımızdan birisidir. Romancımızın bu düşünür kimliğini mercek altına alarak, incelemeye, bu kimliğin ayrıntılarını ve oluşum sürecini tespit etmeye çalıştık. Bütün eserlerinden yola çıkarak onun düşünsel serüvenini, gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Böylece Kemal Tahir'in Türk siyasal düşüncesindeki yerinin netleşmesine bir katkıda bulunabildiysek ne mutlu bize

Çalışmamın değişik aşamalarında, birçok dost ve arkadaşın yardım ve desteğini aldım. Eğer bir başarı söz konusuysa bu sadece bana ait değildir. Bu tez çalışmasının danışmanlığını üstlenerek, hemen her aşamasında, bana yardımcı olan, araştırmalarımı yürütürken karşılaştığım çeşitli sorunların çözümünde bana yol gösteren, eksik kalan noktaları görmemi sağlayan, Sayın Prof. Dr. Sina AKŞİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın veri toplama, kaynak tarama ve yazım aşamalarındaki katkılarından dolayı değerli arkadaşlarım, Ali Çiftçi'ye, Semra Yurtkuran'a, İbrahim Biçici'ye, Tacettin Güneş'e, Mustafa Nuri Nuruan'a ve Nesrin Afşar'a ayrı ayrı teşekkür ederim. Bilgisayar aşamasında karşılaştığım her türlü sorunun çözümünde hemen yanı başımda bulduğum değerli dostum İdris Deniz'e ayrıca teşekkür ederim.

Her konuda olduğu gibi bu çalışmada da beni yürekten destekleyen sevgili eşim Av. Şükriye Yavuz'a minnet borçluyum.

Ayrıca burada saymadığım nice isimlere de gönül dolusu teşekkürler...

Şüphesiz, hiçbir çalışma eksiksiz ve mükemmel olamaz. Bu çalışmanın da eksikleri ve hataları mutlaka vardır. Hatalar ve eksiklikler bu satırların yazarına aittir.

Nevzat YAVUZ
Ankara-2000

KISALTMALAR

A.g.e :	Adı geçen eser.
A.g.m :	Adı geçen makale.
Akt. :	Aktaran.
Ank. :	Ankara.
ATÜT :	Asya Tipi Üretim Tarzı.
A.Ü. :	Ankara Üniversitesi.
AÜT :	Asya Üretim Tarzı.
B. :	Baskı.
Bkz. :	Bakınız.
C. :	Cilt.
Dr. :	Doktor.
İ İ B F :	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
İst. :	İstanbul.
İ.Ü. :	İstanbul Üniversitesi.
Matb. :	Matbaası.
S. :	Sayı.
s. :	Sayfa.
SBF :	Siyasal Bilgiler Fakültesi.
vb. :	Ve benzeri.
vd. :	Ve diğeri.
Yay. :	Yayınları.
YKY :	Yapı ve Kredi Yayınları.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	ii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	8
1. Ailesi ve Çocukluğu	9
1.1. Ailesi	9
1.2. Çocukluğu	12
2. Gençlik Yılları.....	15
2.1. Annesinin Ölümünün Üzerinde Yarattığı Etki.....	16
2.2. Edebiyata İlgisi ve Şairliği.....	18
2.3. Babıâli'ye Girişi (Gazeteciliğe Başlaması).....	22
2.4. Gençlik Dönemi Düşünceleri ve Yaşadığı Fikrî Bunalım.....	22
2.5. "Nâmık Kemal İçin Diyorlar ki" Adlı Kitapçığı.....	38
3. Babıâli'de Yükselişi ve İlk Evliliği	42
4. Yedigün Dergisinde Yayımlanan Hikâyeleri.....	44
5. Askeri İsyana Teşvik Suçundan Tutuklanması ve Mahkûmiyeti	53
6. Mahpusluk Dönemi	61
6.1. Çankırı Hapishanesindeki Yılları	65
6.2. Malatya Hapishanesindeki Yılları	74
6.3. Çorum Hapishanesindeki Yılları	77
6.4. Nevşehir Hapishanesindeki Günleri.....	82
7. Özgürlüğüne Kavuşması ve İkinci Evliliği.....	84
8. İlk Romanı Sağırdere	88
9. " 6/7 Eylül Olayları " Nedeniyle Tutuklanması	90
10. Esir Şehrin İnsanları	91
11. Körduman	93
12. Rahmet Yolları Kesti.....	94
13. Yediçınar Yaylası ve Köyün Kamburu	95
14. Esir Şehrin Mahpusu.....	102
15. Kelleci Mehmet	102
16. Yorgun Savaşçı.....	103
17. Devlet Ana	109
18. Bozkırdaki Çekirdek	128
19. İlk ve Tek Yurt Dışı Seyahati	130

20. Kurt Kanunu	132
21. Büyük Mal	137
22. Akciğer Kanserine Yakalanması ve Son Romanı Yol Ayrımı.....	139
23. Hastalığı ve Ölümü	141
24. Ölümünden Sonra Yayımlanan Eserleri	149
24.1. Namusçular ve Karılar Koğuşu	150
24.2. Hür Şehrin İnsanları	152
24.3. Çorum Cezaevi Notları ya da Damağası	153
24.4. Bir Mülkiyet Kalesi	154
24.5. Topal Kasırga Adlı Roman Çalışması.....	155
24.6. Batı Çıkmazı Adlı Roman Taslağı	156
24.7. Patriyot Ömer Başlıklı Roman Taslağı	156
24.8. Gülen Azap Çıkmazı Adlı Roman Taslağı.....	157
25. Senaryoları	158
İKİNCİ BÖLÜM.....	159
DÜŞÜNCESİNİN ANA ÖZELLİKLERİ	159
1. Dünya Görüşü	160
2. Gerçekçilik.....	165
3. Tarihe Bakışı ya da Bugünü Anlamada Dünün Önemi	179
4. Asya Tipi Üretim Tarzı'na (ATÜT) Bakışı ve Doğu-Batı Ayrımı.....	189
5. Sosyalizm'e Bakışı, Türk Sosyalizmi ve Sosyalistlerine İlişkin Görüşleri.....	209
5.1. Teori- Pratik Sorunu ve Teori- Şema İlişkisi	212
5.2. Yerli/ Doğulu/ Türk Sosyalizmi Görüşü	217
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	252
KÖYE VE KÖYLÜYE BAKIŞI.....	252
1. Türk Köyü ve Köylüsü Hakkındaki Genel Değerlendirmeleri	252
2. Ağalık Olgusu İle ilgili Görüşleri	265
3. Eşkıyalığa Bakışı.....	275
3.1. Eşkıyalığın Nedenleri	278
3.2. Halktaki Eşkıyaya Olumlu Bakışın Nedenleri	282
3.3. Eşkıyalığı Önleme Çareleri	282
4. Köy Enstitüleri'ni Eleştirisi	286
4.1. Dış Politika Açısından Köy Enstitülerine Bakışı	291
4.2 Köyün Kalkındırılması Açısından Köy Enstitülerine Bakışı	296
4.3 Köy Enstitülerine İç Politika Açısından Bakışı.....	302
5. Toprak Reformu Konusuna Yaklaşımı	308

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	315
OSMANLI' DAN - CUMHURİYET'E TÜRK TARİHİNE BAKIŞI.....	315
1. Kuruluşundan Tarih Sahnesinden Çekilişine Kadar Osmanlı'ya Bakışı.....	316
1.1. Klasik Dönem Osmanlı Toplumunu ve Devlet Yapısı'na İlişkin Görüşleri.....	318
1.1.1. Doğu-Batı Ayırımında Osmanlı'nın Yeri ve Tarihsel İşlevi.....	318
1.1.2. Uç Beyliğinden-"Kerim Devlet"e Osmanlı'nın Kuruluşu.....	325
1.1.3. Osmanlı'nın Timur Saldırısıyla Yıkılışı ve Yeniden Kuruluşu.....	331
1.1.4. Osmanlı -Türklük ilişkisi ve Osmanlı'nın Bir Göçebe Aşiret-Kabile Devleti Olup Olmadığı Sorunu.....	333
1.1.5. Osmanlı'nın Ekonomik Yapısına Bakışı.....	340
1.1.6. Osmanlı'nın Merkezî Devlet Yapısı ve Temel Özellikleri.....	351
1.1.6.1. Osmanlı Devlet Sistemi ve Osmanlı'da Devlete Yüklenen Anlam	351
1.1.6.2. Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi	364
1.2. Tanzimat Dönemi ve Sonrası Ya da Osmanlı Batılılaşması	368
1.2.1. Klasik Düzenin Çözülüşü ve Osmanlı'yı Tanzimat'a Götüren Süreç.....	368
1.2.2. Batılılaşma Kavramına Yüklediği Anlam ve Batılılaşmaya Bakışı	375
1.2.3. Yeniçeriliğin Kaldırılması ve Tanzimat Batılılaşması.....	388
1.2.4. Osmanlı Batılılaşmasında Batılı Devletlerin Rolü ya da Müdahaleleri	397
1.2.5. Yeni Osmanlılara ve I. Meşrutiyete Bakışı.....	405
1.2.6. II. Meşrutiyete, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki'ye Bakışı.....	410
1.2.6.1. 31 Mart Olayı'nı Yorumlaması ve II. Abdülhamit'e Bakışı.....	420
1.2.6.2. II. Meşrutiyet'ten Kurtuluş Savaşına Kadarki Döneme Bakışı.....	425
2. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Dönemine Bakışı	427
2.1. Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yorumu	429
2.2. Atatürk Devrimlerine Bakışı ve Cumhuriyet Batılılaşmasını Eleştirisi	447
2.3. Atatürk Dönemindeki İktidar-Muhalefet İlişkilerine Bakışı.....	465
2.4. Türk Siyasal Sistemine ve Bu Sistemin İşleyişine Bakışı.....	478
SONUÇ.....	488
ÖZET	499
ABSTRACT.....	500
KAYNAKÇA.....	501

GİRİŞ

Kemal Tahir, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önde gelen romancılarından biridir. Gerçekçi romanın Türkiye'deki temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Kemal Tahir, eserlerinde, Osmanlı'dan günümüz Türkiye'sine kadarki bir tarihsel dönemde Türk toplumu ile ilgili olarak ekonomik, toplumsal ve siyasal konulardaki görüşlerini yansıtmaya çalışmıştır. Romancımız bu niteliğiyle, Türk düşünce hayatının da önemli isimlerinden biridir. Gerek romanlarında ileri sürdüğü tezleri, gerek çeşitli konularda yazdığı diğer yazılar ve yaptığı konuşmalarla önemli tartışmalara yol açmıştır.

Kemal Tahir, bir kuramcı değil, sanatçıdır. Asıl uğraşı roman yazmaktır. Çalışmamızda ayrıntılı olarak açıklayacağımız üzere, kendisini sosyalizmi benimsemiş bir romancı olarak tanıtan Kemal Tahir, kendine düşen ödevi, roman yazmak olarak belirlemiştir. Bir insanın ancak, bir işi en iyi yapabileceğine inanan Kemal Tahir, konuşmalarında ve yazılarında kendisinin bir romancı olduğunu ve böyle anılmak istediğini vurgulamıştır. Araştırdığı konularla ilgili oluşturduğu görüşleri, romanlarında yansıtmaya çalışmıştır. Bu nedenle Kemal Tahir'in romanları tez romanı kategorisine girer. Kemal Tahir her şeyden önce bir romancı olduğu için tarih, sosyoloji, felsefe, iktisat, psikoloji konularıyla bir romancı olarak, roman planlarındaki yerleri açısından ilgilenmiştir. Yazar bu konulardaki araştırmalarından elde ettiği bilgileri ve bunlara dayanarak yaptığı yorumları, geliştirdiği görüşleri açıklamada, edebiyat türlerinden biri olan romanı kullanmıştır. Kemal Tahir düşüncesinin özgünlüğü, önemi ya da dikkat çekici yönü, tarihsel, sosyal ve siyasal olaylara getirdiği açıklamalar, yaklaşımlar kadar sorduğu sorulardır. Türk romancılarının önde gelenlerinden biri olarak kabul edilen Kemal Tahir'in Türk siyasal düşüncesinde de dikkati çeken ve ölümünden 33 yıl sonra günümüzde dahi güncelliğini sürdüren bir isim olması, onun siyasetten ekonomiye, tarihten kültüre kadar çeşitli konu ve olaylarla ilgili sorduğu sorular ve bu sorulara getirdiği dikkat çekici ve bir çok tartışmalara yol açan özgün nitelikler taşıyan yanıtlarıdır. Meslek olarak seçtiği romancılık bu soruları sormaya, çeşitli kahramanların ağzından tartışarak cevaplamaya en uygun sanat dalıdır. Ölümüne kadar sürdürdüğü romancılık hayatında Kemal Tahir bu sorularını, tezlerini, düşüncelerini romanlarında işleyerek topluma sunmuş ve tartışmıştır.

Kuramsal diyebileceğimiz çalışmalarıyla, roman çalışmalarını paralel yürüten Kemal Tahir, romanları dışında kuramsal görüşlerini açıklayan birkaç makale hariç, bir telif eser yayımlamamıştır. Çeşitli konularda, yakın çevresiyle yaptığı sohbetler, katıldığı birkaç toplantıda yaptığı konuşmalar aracılığıyla ileri sürdüğü görüşler ve ölümünden sonra yayımlanan on beş cildi bulan notları onun düşünce ve görüşlerine ulaşmamızı sağlayan diğer kaynaklardır. Ölümünden on altı yıl sonra yayımlanmaya başlayan notları, incelendiğinde Kemal Tahir'in görüşlerinin romanlarında yansıttıklarından ibaret olmadığı görülecektir. Bunlara yakın dostlarının hatıralarını, ve çeşili konularda hakkında yazılan yazıları da eklemek gerek. Gerek romanlarında yansıttığı tezleri, gerekse sohbetlerinde dile getirdiği görüşleri onun romancı kişiliği yanında kuramsal yönünün de ön plana çıkmasına neden olmuştur. Böylece, romancı kimliğinin yanısıra, romanlarında ileri sürdüğü görüşler, ele aldığı konular ile Türk düşünce tarihinde de etkili ve önemli bir isim olmayı başarmıştır. Kemal Tahir'i siyaset bilimi açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmayı anlamlı ve gerekli kılan da onun bu özelliğidir.

Akademik nitelikte bir araştırma olan bu çalışmanın konusunu, Kemal Tahir'in hayatı, eserleri, kişiliği, düşüncesinin ana özellikleri, siyasal ve toplumsal görüşleri oluşturmaktadır. Bir kişinin ele alınıp, onun siyasal ve toplumsal düşüncelerinin ayrıntılı olarak incelenmesini amaçlayan bu çalışma, bilimsel araştırma türlerinden monografiler sınıfına girmektedir. Bilindiği üzere, monografiler, olay ve olguları olduğu gibi tanıtmaya yarayan araştırmalardır. Bu çalışmalar, olayların, ele alınan konuların herhangi bir dış müdahalede bulunmaksızın doğal oluşum içinde izlenmesine, incelenmesine dayanır. Başka bir anlatımla, ele alınan olay ya da konuların ayarlanması, denetimi ya da değiştirilmesi söz konusu değildir. Araştırma konusunun tek bir birimle ya da kişiyle sınırlandırılması, kuşkusuz onu daha derinlemesine incelemeye olanak sağlar. Öte yandan bu bir gerekliliktir de. Bu çalışmada da amaçlanan, Kemal Tahir'in, siyaset bilimi açısından, mümkün olduğu kadar derinlemesine bir incelemeye tabi tutularak onun hayatı, kişiliği, toplumsal ve siyasal görüşleri ve düşünce hayatımızdaki yerinin belirlenmesi, sistematik bir biçimde ortaya konulmasıdır. Böylece, düşünce hayatımızın tartışmalı isimlerinden biri olan Kemal Tahir'in daha doğru ve yeterli bir düzeyde anlaşılabilmesi, ve düşünce tarimizdeki yerinin belirlenebilmesi için, onun kim olduğu, nasıl bir kişiliğe sahip olduğu, yaşadığı ortam, etkilendiği olaylar ya da kişiler,

ne söylediği, nasıl ve niçin söylediği, söylediklerinin ne anlama geldiği vb. gibi soruların aydınlığa kavuşmasına bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Konuya edebiyat ya da roman açısından değil, siyaset bilimi açısından yaklaşmıştır. Bu açıdan çalışmamız, bir romancının, bir siyaset bilimcisi tarafından ve siyaset bilimi çerçevesinde incelenmesi niteliğindedir. Kapsamı da bununla sınırlıdır. Kemal Tahir'in roman sanatı açısından incelenmesi, gerek konu ile doğrudan ilgili olmaması, gerekse bu çalışmayı yapanın roman sanatı ile ilgili yeterli bir donanıma ya da formasyona sahip olmadığından kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak bu sınırlama, bu tür konular hiç girilmeyeceği anlamında değildir. Konumuzla ilgili olduğu alanlarda ve gerektiği kadarıyla bu tür konulara da ayrıntılara geçmeden genel olarak değinilmiştir. Bu değinilerde de konunun uzmanı olan roman eleştirmenleri ve edebiyat araştırmacılarının aracılığına başvurulmuştur.

Kemal Tahir'in romancılığı ve romanları üzerinde yüksek lisans ve doktora düzeyinde çeşitli üniversitelerimizin edebiyatla ilgili bölümlerinde birçok araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar doğal olarak Kemal Tahir'in, romancılığı, edebi kişiliği, eserlerinin edebiyat açısından incelenmesi gibi alanlarla sınırlıdır. Kemal Tahir'i doğrudan siyaset bilimi açısından ele alan; onun siyasal ve toplumsal görüşlerini inceleyen, kapsamlı bir akademik bir çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmanın varlık nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Şimdiye kadar böyle kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olmasının önemli bir nedeni de, Kemal Tahir'in hemen hemen romanları kadar bir hacme ulaşan notlarının yayımlanmamış olması olabilir.. Romanlarının taslak çalışmalarından, çeşitli konulardaki görüşlerine, okuduğu kitaplardan, aldığı alıntılara ve ilerde yazacağı romanları ile ilgili hazırlık çalışmaları, bunun için bir tarafa not ettiği görüş ve düşüncelerine kadar çok çeşitli bilgilerin yer aldığı bu notlar incelenmeden yapılacak bir araştırma, kuşkusuz eksik olurdu. Nitekim Kema Tahir hakkında yakın dostları tarafından kaleme alınan ve aşağıda değineceğimiz eserlerde romancımızın bu notları yayımlanmadan, dolayısıyla bu notlardaki bilgiler incelenmeden yapılacak bir çalışmanın eksik olacağı, Kema Tahir'i yeterince ortaya koyamayacağı düşüncesindedirler.

Kemal Tahir hakkında şu ana kadar yazılmış en kapsamlı eser onun yakın arkadaşı olan Hulusi Dosdoğru'nun Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir adlı kitaptır. 1984 yılında yayımlanmış olan bu eserde, Kemal Tahir'in hayatı, eserleri

ve batılma, roman, hakkında yazılan birtakım yazılar vb. konularda bilgiler yer almaktadır. Bu eser romancımızın hayatının bazı bölümleri ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Yine dosdoğru bu yakın arkadaşının bazı özellikleri, düşünceleri ve kişiliği ile ilgili bilgilere de eserinde yer vermiştir. Romancımızın diğer bir arkadaşı olan İsmet Bozdağ'ın **Kemal Tahir İle Sohbetler** adlı eseri ise belli dönemlerde Kemal Tahir'le yaptıkları sohbetleri içermektedir. Dursun Kırbaş'ın **Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir**, adlı kitabı Kemal Tahir'in eserlerinden yola çıkılarak bazı konulardaki görüşlerinin incelenmesinden ve eserlerinin tanıtımından oluşmaktadır. İskender Özsoy'un **Kemal Tahir Kaynakçası** ise romancımızın ölümünden 1979 yılına kadar çeşitli gazete ve dergilerde hakkında kaleme alınan değerlendirme yazılarından alıntılar içeren bir derleme niteliğindedir. Romancımız hakkında yayımlanan son kitap ise **Gerçeğin Değişkenliği Kemal Tahir** adlı yine romancımızın yakın arkadaşlarından olan yönetmen Halit Refiğ tarafından yazılmıştır. 2000 yılında basılan bu kitapta da Refiğ'in romancımız hakkında verdiği birtakım bilgiler, bazı anılar, romanlarından alıntılar ve romancımız hakkında yazılmış birtakım yazılar yer almaktadır.

Çalışmamız için gerekli olan verilerin elde edilmesinde kaynak tarama, söylem analizi ve Kemal Tahir'i tanıyan kişilerle görüşme gibi teknikler kullanılmıştır. Romancımızın hayatta iken yayımladığı romanları, şiirleri, hikâyeleri, makaleleri ve yayımlanan konuşmaları çalışmamızın birincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunlardan da romanları ana eksenini oluşturmaktadır. Kemal Tahir bir romancı olduğu için, tezlerini ve düşüncelerini roman tekniğini kullanarak, romanlarındaki kahramanları aracılığıyla ve roman üslubuyla yansıtmıştır. Dolayısıyla, romandaki hangi kişi ya da kişilerin Kemal Tahir'in görüşlerini yansıttığı, çoğunluğu diyaloglar halinde kurgulanmış olan bu sözlerin ne anlama geldiği gibi hususların açığa çıkarılması gerekmektedir. Bu nedenle yazarımızın romanları ve hikâyeleri üzerinde niteliksel söylem çözümlemesi teknikleri uygulanmıştır. Roman incelemesini gerektiren bu özel durum, çalışmamızda Kemal Tahir'in eserlerinden oldukça fazla alıntı yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu da tezin hacminin öngörülenden daha kabarık olmasına yol açmıştır.

Romancımızın ölümünden sonra yayımlanan notları, romanları, dostları ve arkadaşlarının kendisiyle ilgili yazdıkları anılar, çalışmamızın ikincil kaynakları niteliğindedir. Bu kaynaklardan Kemal Tahir'in siyasal ve toplumsal görüşlerinin anlaşılmasında vazgeçilmez bir değeri olan bu notlar, özgün haliyle yayımlanmıştır.

Notlarda yer alan bilgiler, sistematize edilmeden, sadece birkaç genel başlık altında toplanarak on beş cilt halinde yayımlanmıştır. Dolayısıyla herhangi bir konuda hemen her ciltte o konu ile ilgili bir notla karşılaşmak mümkündür. Birkaç konu dışında, özellikle bizim inceleme alanımızla ilgili konularda hemen her ciltte ve o cildin içinde de dağınık bir şekilde bilgiler mevcuttur. Bu açıdan herhangi bir konu ile ilgili Kemal Tahir'in notlarında ne yazdığını ve son kanısının ne olduğunu anlamak için hemen bütün ciltlerin okunması gerekmektedir demek abartılı bir ifade sayılmaz. Diğer taraftan romancımızın çeşitli vesilelerle ve çeşitli amaçlarla tuttuğu bu notların hangisinin kendi görüşleri olduğu, hangisinin okuduğu bir kitaptan aldığı bir alıntı olduğunu anlamak oldukça güçtür. Çünkü, romancımız notlarına çoğu kez, belirleyici işaretler, dipnotlar düşmemiştir. Bu ayırımın yapılması da titiz bir çalışmayı ve romancının üslubu, cümle kurma şekli, kullandığı kelimeler ve kavramlar gibi konulara aşina olmayı gerektirmektedir. Diğer taraftan notların önemli bir kısmı da tekarlardan oluşmaktadır. Bu romancımızın çalışma tarzıdır. O, beğenmediği kısmı silmek yerine aynı metni düzeltme ve ilavelerle tekrar tekrar yazmak gibi bir çalışma disiplinine sahiptir. Bu da notun son halinin hangisi olduğunun tesbiti için karşılaştırmalı bir incelemeyi gerektirmektedir. Ayrıca bu notların önemli bir bölümü de, romancımızın çeşitli tarihlerde belli konulardaki düşüncelerinin yazıya geçirilmiş kısa metinlerden oluşmaktadır. Notlarına pek azı dışında tarih koymadığı için, herhangi bir konu ile ilgili bir notunda yer alan bilgilerin onun son kanıları olup olmadığını da belirlemek gerekmektedir. Çalışmamızda **Notlar**'ına gönderme yapılarak dayanak gösterilen metinler böyle bir eleme süzgecinden geçirildikten sonra kullanılan verilerdir. Kemal Tahir, hayatının son dönemlerinde bu notların bir bölümünü, (Tarih Notları) yeniden düzenleyerek yayımlamayı planlamış, bu yönde bir çalışma başlatmıştır. Ancak erken gelen ölümü nedeniyle bu çalışması bir başlangıç halinde kalmıştır. Buradan, Kemal Tahir'in notlarını aynı haliyle değil de, belli bir eleme ve düzenleme işleminden geçirdikten sonra yayımlamak istediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, özel çalışmaları niteliğinde olan bu notlarındaki bilgilerden öncelikle, romancımızın hayatta iken yayımladığı diğer eserlerindeki görüş ve düşünceleriyle çakışan ve uyuşanların kullanılmasına dikkat edilmiştir. Hayatta iken yayımladığı eserlerinde işlemediği, ancak notlarında yer alan ve konumuz açısından önemli gördüğümüz konu ve olaylarla ilgili bilgilere de çalışmamızda yer verilmiştir. Bunların önemli bir kısmı, yazmayı tasarladığı

yeni romanları ile ilgili ham malzemeler, henüz son halini almamış düşünce ve görüşler niteliğindedir. Çalışmamızda romancımızın, bu nitelikteki notlarına dayanarak verdiğimiz bilgilerden oluşan kısımlar, notların bu özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Çalışmamızda yararlandığımız diğer kaynaklar ise romancımız hakkında yazılan kitap ve makaleler, çeşitli eleştiri yazıları, antolojilerde ve ansiklopedilerde romancımızla ilgili yer alan bilgiler ve değerlendirmelerdir. Ayrıca Kemal Tahir'in çeşitli konulardaki görüşlerini incelediğimiz bölümlerde gerekli görüldükçe bu konularda başka yazarlarca kaleme alınmış kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamız, giriş ve sonuç bölümleri dışında dört ana bölümden oluşmaktadır. **Hayatı Kişiliği ve Eserleri** başlığını taşıyan birinci bölüm, Kemal Tahir'in bir biyografisi niteliğindedir. Bu bölümde romancımızın ailesi, çocukluğu, gençlik ve olgunluk yılları, yetiştiği çevre, aldığı eğitim, temel ilgi alanları, etkilendiği kişiler ve olaylar, kişiliği, yapıtları, yapıtlarının yazılış nedenleri ve ortaya çıkış süreci, yapıtlarının aldığı eleştiriler gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu bölümde amaçlanan, Kemal Tahir'in diğer bölümlerde inceleyeceğimiz görüş ve düşüncelerinin arka planını, bunların oluşum sürecinin ayrıntılarını yakalamaktır. Kemal Tahir'in siyasal ve toplumsal görüşlerinin yeterli düzeyde ve doğru olarak anlaşılıp ortaya konulabilmesi için, onun, hayatı, kişiliği ve eserleri üzerinde mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir seyahatin gerekli ve yararlı olduğu düşüncesi bu bölümün varlık nedenidir. Bir kişinin, siyasal ve toplumsal görüşleri inceleme konusu olduğu için, bu görüşlerle görüş sahibi arasındaki ilişkiyi, bu görüşlerin arkasındaki somut insanı ve o insanın, o kişiliğin nasıl bir süreçte meydana gelip geliştiğinin de yeteri kadar bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle romancımızın hayatı, kişiliği ve eserleri ile ilgili ayrıntıların yer aldığı bu bölüm çalışmamızın başına konulmuştur. Diğer taraftan, Kemal Tahir'in hayatı ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu konudaki bilgiler çeşitli kaynaklarda dağınık halde bulunmaktadır. Bu bölümde, bu dağınıklığın giderilmesi, romancımızın hayatı ile ilgili eksik kalan noktaların tamamlanması ve sistematik bir şekilde ortaya konulması da hedeflenmiştir.

Düşüncesinin Ana Özellikleri başlığını taşıyan ikinci bölümde Kemal Tahir'in dünya görüşü, düşünce yapısı, temel ön dayanakları ya da ön kabullerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece, Kemal Tahir'in ileri sürdüğü görüş ve

tezlerinin arkasındaki düşünsel yapı, kavramsal çerçeve, yöntemi, konu ve olaylara yaklaşım tarzının neler olduğunun aydınlığa kavuşturulması hedeflenmiştir. Dünya Görüşü, Gerçekçilik, Sosyalizm, Tarih, Yöntem, Teori-Pratik ilişkisi, Doğu-Batı ayrımı, ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı), Tür Sosyalizimi gibi kavram ve konular bu bölümün alt başlıklarını oluşturmaktadır. Bu bölüm, diğer iki bölümde ele aldığımız, köye bakışı ve Osmanlı'nın kuruluşundan Cumhuriyet'e oradan da kendi yaşadığı döneme kadar olan çeşitli tarihsel olaylar, ekonomik, toplumsal ve siyasal konulardaki görüşlerinin dayandığı düşünsel temeli, kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır.

Üçüncü bölüm **Köye Bakışı** başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Kemal Tahir'in, köyü ele alış biçimi, köy kalkınması, köydeki insan tipi ve davranışları, köydeki insan ilişkilerine yaklaşımı ve köye yönelik geliştirilen birtakım politikalara ve uygulamalara getirdiği eleştiriler incelenmiştir. Kemal Tahir, yaşadığı dönemde Türk toplumunun büyük bir çoğunluğunun kırsal kesimdeki nüfustan oluşmasından yola çıkarak, köy ve köylü tanınmadan, bilinmeden, Türk insanının temel özelliklerinin ortaya konulamayacağı kanısındadır. Dolayısıyla Kemal Tahir'in köy konulu romanlarının ayrı bir başlık altında incelenmesi yararlı görülmüştür. Romancımızın, Anadolu insanının fiziksel ve psikolojik yapısından, tutum ve davranışlarına, inançlarına kadar temel özellikleri; Anadolu'daki mülkiyet yapısı, üretim ilişkileri, ağalık, eşkıyalık gibi olgular ile köy-şehir, köy/köylü-devlet/hükümet ilişkileri vb. konulardaki görüşleri bu bölümde incelenmiş ve tartışılmıştır.

Çalışmamızın son bölümü, **Osmanlı'dan-Cumhuriyete Türk Tarihine Bakışı** adlı başlığı taşımaktadır. Bu bölümde, Kemal Tahir'in Osmanlı devletinin kuruluşundan kendi yaşadığı döneme kadar tarihsel, ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda çeşitli konularla ilgili görüş ve yaklaşımları; ileri sürdüğü tezler ve yaptığı yorumlar incelenip tartışılmıştır. Bu bölüm Kemal Tahir'in Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi ile ilgili ileri sürdüğü görüşleri, bu görüşlerin tartışılmasını ve aldığı eleştirileri kapsamaktadır. Kemal Tahir'in ele aldığı konular ve olaylar çerçevesinde, kronolojik olarak dönemler ve konular ana başlıklar ve bunların altında yer alan alt başlıklar şeklinde düzenlenmiştir.

Sonuç bölümünde ise Kemal Tahir'in Türk siyasal düşüncesindeki yeri, etkileri ve katkılarıyla ilgili kısa bir genel değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Bu bölümde Kemal Tahir'in doğum tarihi olan 1910 yılından ölüm tarihi olan 1973 yılına kadar süren hayat serüveni hakkında bilgi verilecektir. Bir tür biyografi niteliğinde olan bu bölümde amaçlanan, Kemal Tahir'in çocukluğundan itibaren kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşumu ve gelişimini takip ederek ne tür bir süreçten geçtiğini, onu etkileyen önemli olay, kişi ya da eserlerin neler olduğunu incelemektir. İnsanın düşünce ve tutumlarının oluşumunda ailevi ve çevresel faktörlerin, karşılaştığı olayların etkisi tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. Dolayısıyla bu faktörlerin mümkün olduğu kadar araştırılarak bilinmesi romancımızın fikirlerini nasıl oluşturduğu neden bunları benimsediği gibi noktalarda onu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu bölümde de amaçlanan budur. Kemal Tahir'in hayatı, kişiliği ve eserleri hakkındaki elde ettiğimiz bilgilerden oluşan bu bölüm, romancımızın ailesinden başlayarak ölüm tarihine kadar kronolojik bir seyir halinde düzenlenmiştir. Şüphesiz bu bölümde verilen bilgiler Kemal Tahir'in hayatının tüm ayrıntılarını kapsamamaktadır. Çalışmamızın konu ve amacının gerektirdiği ölçüde ayrıntılara girilmiştir. Yazarın tüm eserleri yayınlanma sırasına göre belirtilmiştir. Bu eserlerin her birisi ile ilgili ayrı bir alt başlık altında kısaca bilgi verilmiştir. Konumuzla doğrudan ilgili eserleri hakkında ise daha geniş açıklamalara ve bu eserlerin aldığı eleştirilere yer verilmiştir.

Kemal Tahir'in hayatı hakkında çeşitli yazarlarca kaleme alınmış antolojilerde kısa bilgiler mevcuttur. Bunların yanında daha kapsamlı diyebileceğimiz iki biyografik çalışma vardır. Bunların ikisi de romancının yakın dostları tarafından kaleme alınmıştır. Bu iki çalışma: Dr. Hulusi Dosdoğru'nun **Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir** adlı eserinin Kemal Tahir'in hayatı ile ilgili bölümü ile Naci Çelik'in, **Türkiye Defteri** dergisinin Nisan 1974 tarihli nüshasında yayınlanan "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması" başlıklı makalesidir. Kemal Tahir'in hayatından iki evlilik geçmiştir. Ancak bu iki evliliğinden de çocuğu olmamıştır. Kardeşleri de hiç evlenmemişlerdir. Günümüzde,maalesef, romancının ailesinden hayatta kalan herhangi bir fert yoktur. Kemal Tahir'in eşi ve yakın dostlarına yazdığı mektuplarda hayatı ile ilgili bir çok bilgi mevcuttur. Bu çalışmada yukarıda belirttiğimiz kaynaklar yanında bu mektuplardan da geniş ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca yazarımızın romanlarının bazılarında ailesi ve kendisi ile ilgili bilgiler içeren bölümler vardır. Örneğin ölümünden

sonra yayımlanan **Bir Mülkiyet Kalesi** adlı iki ciltlik romanının baş kahramanı olan Yüzbaşı Mahir usta aslında Kemal Tahir'in babası Tahir Beydir. Yine **Hür Şehrin İnsanları** adlı romanın kahramanı olan Murat ise yazarımızın gençliğinden otobiyografik izler taşır. Bunların yanı sıra diğer bazı romanlarındaki "gazeteci Murat", "İstanbul siyasi mahkum" gibi kahramanlar da Kemal Tahir'in kendisidir. Şüphesiz bu andığımız eserler her şeyden önce birer romandırlar. Bunlara otobiyografi romanları da denilemez. Ancak bu romanlar için yazarın kendi hayatından otobiyografik izler taşıyan eserler şeklinde bir nitelemeye bulunmamız mümkündür. Romancının hayatı ile ilgili yaptığımız açıklamalarda bu eserlerinden de yararlanmışızdır. Bu tür eserlerinden çıkardığımız bilgiler elimizdeki gerçek hayatı ile bilgilerle karşılaştırılmak suretiyle bir elemeyden geçirildikten sonra ve alındığı romana gönderme yapılarak kullanılmıştır. Belirttiğimiz gibi, bu eserlerin her şeyden önce birer roman olmaları dolayısıyla buradaki bilgilerin gerçekle yüzde yüz örtüşmesinin beklenemeyeceği gerçeği bu konuda titiz ve dikkatli davranmayı zorunlu kılmaktadır.

1. Ailesi ve Çocukluğu

1.1. Ailesi

Kemal Tahir'in babası Tahir efendi, Sivas vilayetinin Şibinkarahisar Sancağının Alişar köyündendi. Alişar köyü 42 hanelik bir köydü. Yazar, roman kahramanı olarak babasını seçtiği **Bir Mülkiyet Kalesi** adlı romanında Alişar'lıları, genellikle, yayla köylüleri gibi güçlü-kuvvetli, uzun ömürlü, kolay sinirlenen, gurbetçi kişiler olarak tasvir etmektedir.¹ Kemal Tahirin büyükbabası, Alişar'da, "Demircioğulları" ve "Karahaliloğulları" namıyla bilinirmiş.² Babasını redif taburuna alıp Yemen'e götürdüklerinde henüz altı aylık olan Tahir, yedi kardeşin en küçüğü ve üçüncü erkek evlat imiş. Babaları, Yemende asker iken ölmüş, mezarı bilinmiyor. Romancımızın uzun boylu, iri kemikli ve erkek yürekli bir kadın olarak tasvir ettiği babaannesi, kocasının ölümü üzerine bir daha evlenmemiş. Babaanne, yedi çocuğuyla dul kaldığında beş altı tarla, bir değirmenin yarı hissesi, bir çift öküz, bir inek, 21 karakeçi ve bir katırdan oluşan varlığı varmış. 15 yaşına geldiğinde okumayı sökmüş olan büyük amcası(Ahmet), evin erkeği rolünü üstlenmiş. Bazen de camide müezzinlik yapıyormuş. Kemal Tahir'in ortanca amcası Süleyman, 14 yaşında Alişar köyünün bir çok erkeği gibi

¹ Kemal Tahir, **Bir Mülkiyet Kalesi** , C. 1, Bilgi yay., 1.B. Ank., 1977, s. 19.

² Naci Çelik, " Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması", **Türkiye Defteri**, S.6, Nisan 1974.

İstanbul'a çalışmaya gitmiş. Okumayı sevmeyen Tahir'i annesi, 14 yaşında, ortanca ağabeyi Süleyman'ın yanına İstanbul'a göndermiş. Tahir, İstanbul'a geldiğinde ortanca ağabeyi Süleyman Kemal Tahir'in, **Bir Mülkiyet Kalesi**'nde anlattığına göre, tersanede burgucu başçavuşluğuna yükselmiştir. Süleyman Efendi, kardeşini kendi isteği üzerine bir marangoza çırak olarak vermiş. Tahir Bey'in marangozluk zenaati serüveni Bahriye Nezaretine ait olan Tavşan mağazasında böyle başlamış. Ekseriya gemilerin ahşap kısmını tamir ediyorlarmış. Ender olarak da umeraya yahut resmi dairelere mobilyalar yapıyorlarmış. Paraya önem vermeyen bir kişiliğe sahip olan Tahir Usta 17 yaşında askere gitmiş. İki senede çavuş olmuş. Askerden döndükten sonra ustası tarafından mabeyne, çırak olarak verilmiş. Daha sonra, II.Abdülhamit'in hususi marangozhanesinde, Hünkara özel marangozluk çalışmalarında yardımcıyla görevli olan yaverlerden biri olmuştur. Alaydan yetişme bir subay olarak yüzbaşılığa kadar yükselmiştir.

Tahir Efendi, 29 yaşına geldiğinde Adapazarı'lı Abaza bir ailenin kızı olup küçük yaşta Saraya alınmış ve Sultan Hamit'in kızı Naile Sultan'ın maiyetinde bulunan 18 yaşındaki Nuriye Hanım (Kemal Tahir'in annesinin nüfustaki adı Hubserdir. "Güzel baş" anlamına gelen bu Farsça kelime, Nuriye hanıma, Sarayda takılmış addır.) ile görücü usulüyle evlenmiştir. Kemal Tahir'in 9.3.1947 tarihinde Çorum cezaevinden -hapisten çıktıktan sonra evleneceği- Semiha Hanıma yazdığı mektuptan anlaşıldığına göre, annesi, Adapazarı'nın Abaza köylerinden biri olan Kayalar köyündendir. Nuriye Hanımın babasına Ahmet Zigotla derlermiş. Annesinin sülalesinin adıyla, K.Tahirin hatırladığı kadarıyla Canipha'dır. Kayalar köyünde bu tarihte Cemalettin ve Servet adında iki dayısı oturuyormuş. Aynı zamanda süt kardeşi olan teyzesi Faika Hanım ise İrfaniye köyüne gelin gitmiş.³

Yazarımız, **Bir Mülkiyet Kalesi**'nde annesi Nuriye Hanımı (romandaki adı Canseza) şöyle tanımlamaktadır:

" Canseza, 93 muharebesinde Kafkasya'dan muhacir gelip Adapazarı havalisine yerleşmiş bir Abaza kabilesindendi. 6 yaşında esirciler tarafından aşırılıp İstanbul'a getirilerek Saray'a satılmıştı. 17 yaşına kadar Abdülhamit'in en sevgili kızı Naile Sultan'ın sarayında kalmıştı.

... Kur'an'ı ve basılmış yazıları müşkülâtle da olsa okuyor, Müslümanlığın şartını, binasını biliyordu.

³ Kemal Tahir, **Notlar/Mektuplar 15**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst.,1992, s. 207.

İlk bakışta ufak tefek zannedilirdi, fakat orta boylu ve tıkızdı. Gene ilk bakışta çirkin gibi durur, fakat acaib güzelliği insanı gittikçe sarardı. Kocaman ela gözleri, siyah çatık kaşları, pek kırmızı, etli dudakları, yuvarlak ve şirin bir çenesi vardı. Saçları gözlerinin ve kaşlarının aksine kırmızı ışıltılarla dolu kestane rengindeydi. Elleri, ayakları küçüktü."⁴

Bir Mülkiyet Kalesi'nde Kemal Tahir, bu evliliğinin sebebini, Mahir Efendinin bir ev sahibi olma tutkusu olarak işlemektedir. Romandaki anlatıma göre, Mahir Efendi, saraydan bir kızla evlenirse. Padişahın mahlul evlerden birisini kendine tahsis edeceğini umarak bu evliliğe yönelmiştir. Veznecilerdeki konak bu suretle elde edilmiştir. Padişahın kızı Naile Sultana evin yarı hissesini karısının üzerine yapacağına dair verdiği sözü tutmamış, karısını da ikna ederek evin tümünü kendi üzerine yazdırmıştır. Bu durum Naile Sultandan gizli tutulmuştur. Bu durumun gerçek hayatta da böyle gerçekleştiğine dair elimizde her hangi bir bilgi yoktur.

Tahir Bey, sert mizaçlı içine kapanık bir kimse olmasına karşın eşine çok saygılıymış. Devletine bağlı, siyasetle ilgilenmeyen, siyasal olaylara hiç karışmayan, ibadetini aksatmadan yerine getiren, inançlı ve olayları derin bir tevekkülle karşılayan bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Babaannesi de kendileriyle birlikte aynı evde kalmaktadır. Nuriye Hanım yumuşak başlı, kocasına itaatkar, çocuklarına ve yuvasına aşırı derecede bağlı, dindar, hamarat, melek gibi bir insanmış. Tahir Beyin Veznecilerdeki konağına gelin gelmişti. Kısa zamanda konağın çekilip çevrilmesini üzerine almış, aile içinde sevgi ve saygıya dayanan bir otorite kurmuş.⁵ **Bir Mülkiyet Kalesi** romanından anlaşıldığı kadarıyla aile dindar bir ailedir. Babası evde olduğu zamanlardaki namazları annesiyle birlikte cemaat halinde kılmaktadır. Cuma akşamları yatsı namazından sonra, annesi Nuriye hanım yasin okumaktadır.

1908'de Meşrutiyetin ilanı ve ardından II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra Hünkarın yaveri Bahriye Yüzbaşı Tahir Beyi, meşrutiyetçiler, rütbesini üsteğmenliğe indirerek emekliye ayırmışlar. Tahir Bey, hem yaveri hem de hususi marangozhanesinde yakın çalışma arkadaşlarından biri olduğu için II. Abdülhamit'i yakından tanıma imkânını bulmuş ve ona ömrünün sonuna kadar, hayran ve sadık kalmıştır. Dosdoğru'nun, Kemal Tahir'in kardeşi Nuri Tahir'in anılarını aktararak belirttiğine göre, Tahir Bey, Padişahın kendisine imzalı olarak verdiği fotoğrafını misafir odasının baş köşesinde bulundurmuş. Ayrıca çeşitli zamanlarda Padişahın

⁴ Kemal Tahir, **Bir Mülkiyet Kalesi**, s. 29.

kendisine hediye ettiği çorap, mendil gibi eşyalari kullanmayip saklamış. ⁶ Kemal Tahir de romanında, Tahir Bey'in II.Abdülhamit'e olan sevgisini benzer şekilde ifade etmektedir:

"Sultan Hamit'in bu imzalı fotoğrafı evde insan resmini ereveleyip duvara asmak dinen günah olduğu için resim boru gibi bükülmüş olarak duvarda asılı duruyordu. Bazı akşamlar Yıldız'a ait eski hatıralar yadedilirse, boru, Kur'an gibi ihtiyat ve hürmetle indirilip açılıyor, Sultan Hamit'in mübarek çehresi uzun uzun seyrediliyordu" ⁷

1.2. Çocukluğu

II.Abdülhamit'in hal'inden sonra rütbesi indirilip zorunlu olarak emekliye ayrılan Tahir Bey ve ailesi için sıkıntılı günler başlamıştır. Tahir Bey, emekli aylığının yanında ailesini geindirebilmek için para kazanmak amacıyla eski mesleği marangozluğa başlamış, yapılarda dülger olarak çalışmaya başlamış. İşte bu dönemde Tahir Bey ve Nuriye Hanım iftinin Beyazıt'ta, Veznecilerde, eski Zeynep Hanım konağının (şimdiki İ.. Edebiyat Fakültesi'nin) karşısındaki köşede bulunan eski kagir konaklarında ilk çocukları İsmail Kemalettin (Kemal Tahir) dünyaya geldi. (Kemal Tahir'in nüfustaki kayıtlı adı İsmail Kemalettin olmasına karşın ailede kendisine kısaca Kemal olarak hitap edilirmiş. Edebiyat yaşamına başladığında, şiirlerine attığı ilk imzası olan Kemal Tahir adıyla tanındı ve oyle kaldı. Soyadı yasası çıkınca ilk önce "Tipi" soyadını seçmiştir. Sonraki kayıtlarda "Benerci" soyadını kullandığına rastlanmaktadır. Daha sonra "Demir" soyadını benimsemiş ve ömrünün sonuna kadar bu soyadını kullanmıştır.)

Ansiklopedilerde, antolojilerde, edebiyat sözlüklerinde Kemal Tahir'in doğum tarihinin hangi ay ve günde olduğu ile ilgili birbirine uymayan bilgiler yer almaktadır. Örneğin, Kemal Tahir'in doğum tarihini Tahir Alangu 30 Kasım 1910, Naci elik 13 Mart 1910, Dr. Hulusi Dosdoğru ise 10 Kasım 1910 olarak belirtmektedir. Bu tarih, "Türk ve Dünya nlleri Ansiklopedisi" ve "Ana-Britannica Ansiklopedisi"nde ise 13 Mart 1910 olarak belirtilmektedir.

Kemal Tahir'in notlarını yayına hazırlayan Cengiz Yazoğlu, **Notlar**'ın 1.cildinde, bu belirsizliğe bir son vermek amacıyla Kemal Tahir'in nüfus kağıdındaki bilgileri vererek, doğum tarihini belirlemektedir. Anne adının Hubser, baba adının

⁵ Hulusi Dosdoğru, **Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir**, Tel yay., İst. 1974, s. 420.

⁶ Age., s. 422

Tahir, soyadının Demir ve adının İsmail Kemalettin olarak yazıldığı bu nüfus kağıdında Kemal Tahir'in doğum tarihi ile ilgili iki tarih yazılıdır. Bunlar; 4 Rebiülahir 1328 ve 13 Mart 1326 tarihleridir. Bu iki ayrı doğum tarihi, günümüz takviminde aynı günü vermemektedir. Yazoğlu, 1917 yılında yapılan takvim değişikliğinden kaynaklanan bir hesap hatası sonucu 4 Rebiülahir 1328'in 13 Mart 1926 olarak yazılmış olabileceğini düşünüp ilk takvime göre yazılmış olan tarihi esas alarak, Kemal Tahir'in doğum tarihinin 15 Nisan 1910 olduğu sonucuna varmak suretiyle bu tartışmaya bir son vermiştir.⁸

İsmail Kemalettin'in (Kemal Tahir) daha sonra üç kardeşi daha dünyaya gelmiştir. Bunlar; kendisinden üç yaş küçük olan Nuri, Nuri'den sonra Ahmet (Kemal ve Nuri'nin sünnet oldukları gün hastalanarak ölmüştür)ve en küçükleri Ratip'dir.

1912'de Balkan Harbinin patlak vermesi üzerine Tahir Bey yeniden askere alınır. Savaşın bitiminde tekrar sivil hayata ve marangozluğa geri döner. Seferberlikte (1. Dünya savaşında) yeniden askere alınan Tahir Bey, Çanakkale savaşına katılır. Cephede yaralanınca bir süre Bahriye Hastanesinde yatar. Daha sonra cepheden çekilerek Nazilli Seyyar Hastanesine İnzibat Zabiti tayin edilerek geri hizmete alınır. Bu sırada aile Veznecilerdeki konağı kiraya verip Tahir Beyin ağabeyi Kasımpaşa Haddehane Müdürü Süleyman Beyin, Kasımpaşa'nın Yeniçeşme semtinin Sivrikoz mahallesindeki üç katlı ve bahçeli olan konağına taşınmışlar. Süleyman Bey, çok ağırbaşlı otoriter bir insanmış. Bekar olan Süleyman bey annesiyle birlikte bu evde oturuyormuş. Yeğenleri Kemal ve Nuri'yi çok sever ve onların her şeyiyle yakından ilgilenirmiş. Çocuklar, akıllı, usluymuşlar. Sokak nedir bilmezler, birbirlerini kıskanıp kavga etmezlermiş. Yeniçeşmedeki bu üç katlı binanın bahçesinde oynarlarmış. Seferberlik nedeniyle büyük bir yoksulluk ve sefaletin yaşandığı İstanbul'da küçük Kemal ve ailesi, bu dönemde amcalarının görevi nedeniyle fazla sıkıntı çekmemişler.⁹

Savaşın sonuna doğru Tahir Bey emirberini İstanbul'a göndererek eşini ve çocuklarını görev yaptığı Nazilli'ye getirir. Dosdoğru'nun, Nuri Tahir'in anılarından da yararlanarak kaleme aldığı bu dönemlerle ilgili sunduğu bilgilerle, Kemal Tahir'in **Bir Mülkiyet Kalesi** romanında yazdıkları birbirine benzemektedir. Her iki anlatımda da

⁷ Kemal Tahir, **Bir Mülkiyet Kalesi**, s. 129.

⁸ Kemal Tahir, **Notlar, Sanat/Edebiyat 1**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu: Bağlam Yay., İst.,1989,s.5.

⁹ Dosdoğru, a.g.e., s. 421.

ailenin Nazilli'ye gittiği tarih ve Nazilli'de kaldıkları 9 aylık süre aynıdır. Nazillide Ermenilerden kalma bir evde oturmuşlar.

Dosdoğru'nun aktardığı Nuri Tahir'in anılarına göre, Nazilli'de iken Tahir Bey ve arkadaşı Sabri Bey çocukları sık sık ata bindirerek gezdirirlermiş. Daha sonra Tahir Bey ve ailesi görev gereği Burdur'a geçmişler. Burada da bir Ermeni papazından kalma bir binada oturmuşlar. Birinci Dünya Savaşının sona erdiğini burada öğrenmişler. Oradan, Tahir Bey bazı devlet mallarını teslim etmek için ailesiyle birlikte zorlu geçen bir tren yolculuğuyla Aydın'a gitmiş. Üç ay kadar Aydın'da kaldıktan sonra 1918 yılı sonlarında İzmir'e gitmişler. O sıralarda, Yunanlıların İzmir'i işgalleri konuşuluyormuş. Buradan yine bir tren yolculuğuyla Bandırma'ya gitmişler. Burada bir süre durduktan sonra aile İstanbul'a geri dönmüş. Süleyman amcalarının evinin bir yangında tamamen yanarak kül olduğunu öğrenmişler. Cezayirli Hasan Paşa İlkokulunun yan sokağındaki bir eve taşınmış olan Süleyman amcaları ve babaannelerinin yanına aynı eve yerleşmişler. Kayıtlar bir ay önce bittiği için çocuklar okulsuz kalmışlar. İki kardeş, bir gün Divanhanenin yanındaki okulun karşısında birbirleriyle güreş eden boyacı çocukları seyrediyorlarken yanlarına bir adam gelip neden okula gitmediklerini sormuş. Onlar da nedenini anlatınca adam çocukları ellerinden tutup Cezayirli Hasan Paşa İlkokuluna götürüp yazdırmış. Kemal'i üçüncü sınıfa, Nuri'yi ise birinci sınıfa yazdırmış. Sonradan kendilerini okula götürüp yazdıran bu adamın, okulun müdürü ve sarf-nahiv dersi hocası Sadullah Bey olduğunu öğrenmişler. Yine Nuri Tahir'in anlattıklarına göre, Tahir Bey, çok erken kalkar, içinde avadanlıkları bulunan zembilini alıp yapılarla dülgerliğe gidermiş. Süleyman amcaları ise emekli olmuş. Evde çocuklarla hep o ilgilenirmiş. Babaları, bayramlarda çocukları saraya götürürmüş. Kemal, çok güzel olan Naile Sultanın elini öperken, hayranlıkla yüzüne bakıp dalarmış. Verilen bayram harçlığını Nuri almış.¹⁰

Kemal Tahir, Cezayirli Hasan Paşa İlkokulunu altı sınıflı iken bitirmiştir. O yıl, (1923) aile Süleyman amca ve babaanneleriyle birlikte Veznecilerdeki evlerine taşınmış. Kemal, Galatasaray Sultanisine yazılmış, Nuri ise Beyazıt ilkokulunun beşinci sınıfına kaydolmuş. Süleyman amca, Veznecilere taşınmalarından bir süre sonra hastalanmış. Hastaneye yatırmışlar, orada ölmüş. Ölümü, çocukların üzerinde çok derin

¹⁰ A.g.e., s. 424.

etki yapmış. Kendileriyle babalarından çok ilgilenen bu şişman, biraz tık nefes, sevimli ve babacan amcalarını çok severlermiş.

Ailenin en küçük çocuğu Ratip doğduktan bir süre sonra Nuriye Hanım hastalanmış. Hastalığının verem olduğunu öğrenince hastalığının bulaşmaması için bir daha küçüğü yanına yaklaştırmamış. Ratip'e komşuları Zehra Hanım bakmış. Nuriye Hanımın hastalığı hızla ilerliyormuş. Tahir Bey, doktorun tavsiyesine uyarak eşini Samatyanın tepesinde havadar bir ev kiralayarak, oraya götürmüş ama kadıncağız burada ancak bir hafta yaşayabilmiş. Bir gün Kemal'le Nuri okullarından döndüklerinde annelerinin vefat ettiğini öğrenmişler. Bu ölüm Kemal Tahir'i çok derinden sarsmış. O günden sonra baba ocağını da okulu da terk etmiş. Annesinin ölümünden sonra Nuri Tahir de bir arkadaşının teşvikiyle Gedikli Okulu'na yazılmış. Kemal'le Nuri evden ayrıldıktan sonra Tahir Bey küçük Ratip'i bir süre Adapazarı'na Nuriye Hanımın köyüne götürüp bırakmış. Ratip, orada bir yıl kadar kalmış. Daha sonra babası onu alıp Şebinkarahisar'a götürmüş. Tahir Bey orada Binnaz adında bir hanımla evlenmiş. Veznecilerdeki evlerine dönmüşler. Ratip Tahir'i bu üvey anne büyütmüş. Çocukların babaanneleri yüz on yaşına kadar yaşamış.¹¹

2. Gençlik Yılları

Annesinin genç yaşta (38 yaşında) verem hastalığından ölümü Galatasaray Sultanisinin parlak öğrencilerden sayılan Kemal Tahir'i çok derinden etkilemiştir. Annesinin -hastalığı dolayısıyla bir anlamda beklenen- ölümünden sonra Kemal Tahir hayatının ilk iki radikal kararını almıştır. Bunlardan biri Galatasaray'daki tahsilini bırakması diğeri baba ocağını terk etmesidir. Annesi öldüğünde babasına destek olmak yerine evi terk etmesi, Kemal Tahir'in babasıyla pek anlaşamadığını göstermektedir. Gerek hapisane yıllarında, gerekse hapisten çıktıktan sonra Kemal Tahir'in, 1957 yılına kadar yaşayacak olan babasıyla hemen hiç ilişkiye girmediği, bu dönemlerde yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır. Naci Çelik, romancının okulu bırakma nedeni kendisine sorulduğunda "anamın ölmesi yüzünden" şeklinde cevaplandırıldığını nakletmektedir.¹² Kemal Tahir'in gençlik yıllarından otobiyografik izler taşıyan **Hür Şehrin İnsanları**'nda da okulu bırakmasının nedeni "ailevi mahzurlar ve annesinin ölümü"

¹¹ A.g.e., s. 425-426.

¹² Naci Çelik, a.g.m., s. 18.

şeklinde anlatılmaktadır.¹³ Naci Çelik, Nuriye Hanımın ölüm tarihini 1926 olarak vermektedir. Ancak Kemal Tahir'in biyografisi ile ilgili diğer kaynaklardan ve yazarın kendi kaleme aldığı otobiyografik özellikler taşıyan romanlarından anlaşıldığı kadarıyla, annesi, 1927 yılının sonunda ya da 1928 yılının başlarında hayata veda etmiştir. Bir çok kaynak Kemal Tahir'in Galatasaray lisesini 10'uncu sınıfta bıraktığını yazmaktadır. Ölümünden sonra notları arasında çıkan kendi eliyle yazdığı kısa bir otobiyografi notunda, okulu sekizinci sınıfta bıraktığını yazmaktadır. Ancak aynı notta doğum tarihini de 1908 olarak belirtmiştir. Oysa gerek nüfus cüzdanında gerekse Kemal Tahir'in diğer notları ve konuşmalarından 1910 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu notta, 1928 yılında Zonguldak'a gittiğini, 1930'da İstanbul'a döndüğünü, 1931'de askere alınıp 1932 Ekim ayında terhis olduğunu yazmaktadır.¹⁴

2.1. Annesinin Ölümünün Üzerinde Yarattığı Etki

Kemal Tahir'in annesinin ölümü üzerine okul ve evle ilişkisini birden kesmesi, annesine ne kadar bağlı olduğunu onu kaybedince ne denli üzüldüğünü göstermektedir. Merkez Efendi Mezarlığına kaldırılan annesinin cenaze törenine katılmamıştır. Yazar, **Hür Şehrin İnsanları**'nda kendi gençliğini canlandıran kahraman olan Murat'ın, çok yakın arkadaşı -ki bu gerçek hayatta da böyledir- olan Şahab'ın annesinin ölümü üzerine, kendi annesinin cenazesine katılmayışının nedenini bu acılı arkadaşına "Annemi bir çukura koyup üstüne toprak örtülmesine cesaret edemedim. Bu kadar katı bir neticeyi seyre yüreğim dayanamayacaktı. O manzarayı görmediğim için, şimdi senelerden sonra bile ölümün yalan olması ihtimali var gibi geliyor" sözleriyle anlatmaktadır.¹⁵

Romancımızın 1931-1933 döneminde yazdığı şiirlerinden oluşan defterinden annesine yazdığı şiirlerden aşağıda verilecek birkaç örnek, genç Kemal Tahir'in annesiyle ilgili duygularının ve ölümü üzerine hissettiklerinin en açık örnekleridir. Kemal Tahir'in 1931-1933 döneminde yazdığı şiirlerinden oluşan bu defter, bir tesadüf eseri olarak bir arkadaşlarının (Erman Şener) haber vermesi üzerine Cengiz Yazoğlu tarafından Kadıköy'deki bir seyyar sahafçıda bulunarak, alınmıştır. Aşağıda alıntısını yapacağımız şiirler bu defterde yer alan şiirlerdir. Romancı bunları hayatta iken

¹³ Kemal Tahir, **Hür Şehrin İnsanları**, Tekin yay., İst, 1983 2.B., s. 176.

¹⁴ Kemal Tahir, **Notlar 5**, a.g.e., s. 7.

¹⁵ Kemal Tahir, **Hür Şehrin İnsanları**, s. 76.

yayınlanmamıştır. Bu şiirlerde, Kemal Tahir'in annesinin bu genç yaştaki ölümünün onun üzerinde yarattığı etkinin ne derece büyük olduğunu görmemiz mümkündür:

AH ANNEM!...

"Karanlığı seviyorum, saçlarına benziyor diye, çünkü seni ölüm aldığı zaman başında beyaz yoktu. Ben sana daha doymamıştım Anne."¹⁶

ANNEME,

Dilimde bir dua mübarek adın
Bir hasret şarkısı eminim anne!
Kalbimde yaşatmam başka bir kadın
Hayatta işte ilk yeminim anne!

Anladım saadet en büyük yalan,
Düşünce bir yıldız gibi koynundan...
Yattığın köşenin bekçisi olan
Karanlıklar kadar derinim anne!¹⁷

ANNEMİN ÖLÜMÜ!

Öyle ağladılar ki ölümü tattığın an
Benim gözyaşlarım da tabutunun ardından
Üzülmez miydin anne, onlar gibi ineydi.

Sen çamurdan, uhrevi bir yurda aşıyordun
Sen ki benim kalbimde, ruhumda yaşıyordun
Madem ki koynundaydım,ölümün bence neydi?

NASIL AĞLADIM

Allah'ın karşısında öyle lekesizdin ki
Sen öyle yüksektin ki, sen öyle temizdin ki
Bildim, toprağa doğru eğilmen bir namazdı

Dedim, yalnız:-Niçin bu kadar erken anne?
Katılır gibi güldüm sen gidiyorken anne...
Çünkü bu yükselişe gözyaşı yakışmazdı!¹⁸

ANNE SENİN İÇİN

" Hayat çok katı anne... Hem ağır da!
Fakat korkunçluğu, sert darbelerinin
çok defa öldürmemesinde..."

BAYRAMIN TÜRKÜSÜ!

"Anne, seni hiç unutmadım..
fakat seni bir zamanlar benimle
beraber sevenler, seni bana arada
sırada bir yabancı gibi hatırlatıyorlar"

Bak bugün hatırladım yine o sisli günü
Ah ne kadar gülmüştüm duyunca öldüğünü
Arkandan ağlayanlar, bana "kalpsiz" dediler...

Halbuki bendim seni bir seven varsa anne!
Dün senin ölümüne ağlayanlar anne...
Seni kırık bir kadeh gibi değiştirdiler...

ANNEME:

AND!

"En iyi ağlayanlar, kahkahayla
ağlayanlardır."

Eğer biran gönlümde bir sevgiye yer versem
Eğer seni anmadan kahkahayla gülersem
Hasretimin alevi, gözlerime yaş olsun...

Madem ki duygularım zehri yokluktan aldı
Ve madem ki neş'emi ölümlü bir an aldı
Uğruna ruhum bile ağlamazsa taş olsun.

¹⁶ Kemal Tahir, Notlar 5, a.g.e., s. 16.

¹⁷ A.g.e., s. 17.

¹⁸ A.g.e., s. 45

Okulu ve evi terk ettikten sonra bir süre avukat kâtipliği yapmış, daha sonra Necati isimindeki bir arkadaşının çağrısı ile Zonguldak'a giderek Zonguldak Kömür İşletmelerindeki Fransızların yönettiği bir şirkette ambar memurluğuna girmiş, muhasebeci yardımcılığı yapmıştır. İki yıla yakın bir süre çalıştığı Zonguldak'tan 1930 yılında İstanbul'a dönmüş, 1931 Nisanında askere alınmış ve 1932 yılının Ekim ayında terhis olmuştur. Bu tarihten 1933 yılının Mayıs ayına kadar işsizdir.¹⁹

2.2. Edebiyata İlgisi ve Şairliği

Kemal Tahir'in edebiyatla ilgisi çocukluk yıllarına kadar gitmektedir. Çocukluk yıllarında başlayan okuma merakı ömrünün son günlerine kadar artarak devam etmiştir. Dosdoğru'nun, Nuri Tahir'in anılarına dayanarak aktardığına göre Kemal Tahir ve kardeşi Nuri okuldan döndüklerinde ödevlerini yapıp defterlerini masanın üstüne bırakırlarmış, Süleyman amcaları bu defterleri inceler ve her birinin üzerine beş kuruş harçlık koyarmış. Kemal Tahir o sıralarda(ilkokul dönemi) okul kitaplarından başka çocuk dergileri ve kitaplar da okumuş. **Nat Pinkerton**'lara (Amerikan dedektif romanları) çok düşkünmüş. (Bu düşkünlüğü sonradan da devam ederek yazıya dönüşmüş, Fransızca'dan çevirdiği ve adapte ettiği zabıta/dedektif romanları yanında birkaç tane de kendisi yazmıştır.) Her bir **Nat Pinkerton** o zaman 10 kuruşa satılırmış. Kemal, yeni bir tenesini almak için, Nuri'den 5 kuruşunu istemiş. Nuri de kendisine de okutması şartıyla bu teklifini kabul edermiş.²⁰

Yine Dosdoğru'nun aktardığına göre Nuriye Hanımın köyünden küçük yaşta saraya aldırıldığı aile dostları Jale Hanım, Kemal Tahir'in çocukluğundaki okuma merakından şöyle bahsediyor: "Çocukluğundan beri başı kitaptan kalkmazdı. Ne zaman görsek, bir kenara çekilmiş elinde bir kitap durmadan okurdu. Eline, avucuna geçeni kitaba verirdi. Sesli okuması çok çekiciydi. Kendisinden hep bize kitap okumasını isterdik."²¹

Nuri Tahir de ağabeyinin küçüklükten beri kitap, dergi ve gazeteye çok düşkün olduğunu, Süleyman amcalarının her gün aldığı **Tanin** gazetesini başından sonuna kadar okuduğunu Dosdoğru'ya anlatmıştır. Kemal Tahir, okulda çok güzel tahrir vazifeleri yaparmış. Öğretmeni çok beğendiği bu yazılara on üzerinden "9" verirmiş. Bu

¹⁹ A.g.e., s. 7.

²⁰ Dosdoğru, a.g.e., s. 424.

bir numarayı kırma nedeni Kemal Tahir'in ağırlı Arapça ve Farsça sözcüklere yer vermeyip konuşma Türkçe'sini kullanmasıymış. Ama, Kemal Tahir yine de bu bir numara düşük not almayı göze alarak sade Türkçe'yi kullanırmış.²²

Yazı hayatına şiirle başlayan Kemal Tahir, ilk şiirlerini Galatasaray Lisesindeki ilk yıllarında yazmıştır. İlk eşi Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardan birinde Galatasaray Lisesindeki arkadaşlarından biri olan Hidayet Naci ile karşılıklı şiirler yazdıklarını belirtmektedir.²³ Yayınlanan ilk şiiri 1931 yılında **İctihad** dergisinin Nisan sayısında çıkan "Bardaki Kadınlar" adlı şiiridir. Bunu aynı derginin Mayıs 1931 sayısında çıkan "Açın Türküsü" adlı şiiri izlemiştir. Bu tarihlerden sonra art arda 1935 yılına kadar bir çok şiiri çeşitli dergilerde yayımlanmıştır.(**Yeni Kültür** (1932), **Geçit** (1933-1934), **Varlık** (1935) ve **Ses** (1938-1939)).

İlk şiirlerini hece ile ve o yılların modası olan Ch. Baudelaire, A. Rimbaud, E. Verlaine ve Yahya Kemal gibi şairlerin etkisinde yazmıştır. Daha sonra "Cemalettin Mahir", "İsmail Kemalettin" adlarıyla serbest ölçüde ve sosyal içeriği ağır basan nitelikte şiirler yazmıştır. 1938 yılında **Ses** dergisinin çeşitli sayılarında bu nitelikte 10 şiiri yayımlanmıştır. Önceleri serbest ölçüde şiire karşı çıkan ve bu tür bir şiirin kolay yazılabileceğini savunan Kemal Tahir, sonraları özellikle Nâzım Hikmet ile tanışınca bu fikrinden vazgeçmiş ve kendisi de artık serbest ölçüde şiirler yazmaya başlamıştır. Bu şiirlerinde Nazım Hikmet etkisi ağır basmaktadır. Kemal Tahir, Nâzım Hikmetin şiiriyle tanışmasını ve üzerinde bıraktığı derin etkiyi şöyle anlatmaktadır:

"O yıllarda Gülhane Parkında, eski saraya yakın olan Alay köşkünde sık sık edebiyat akşamları tertip ediliyordu. Bu akşamlardan birinde şair arkadaşlarımdan biri ile ben de hazır bulundum. Akşamı tertipleyen heyetin başkanı Peyami Safa, Nazım Hikmet'i dinleyicilere "ünlü Türk şairi" diye tanıttı. Nazım şiirlerini okumaya başladı. Şiirler arasında "Güneşi İçenlerin Türküsü" de vardı. Biz de o zamanlar şiir yazıyor ya da yazdığımızı sanıyorduk. Yahya Kemal'in etkisi altında idik. Yabancı şairlerden Baudelaire ile Verlaine'i seviyorduk. Nazım'ın gümbür gümbür şiirini duymamızla kan başımıza sıçradı. O kadar sersemlemiştik ki, sokağa çıkınca aklımızda kalan mısraları birbirine ekleyerek şiirleri restore etmeye çalışırken az kalsın tramvayın altında kalıyorduk."²⁴

²¹ A.g.e., s. 424.

²² A.g.e., s. 425.

²³ **Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar**, Sander yay., İst.,1979, s. 19.

²⁴ Aktaran, Naci Çelik, a.g.m, s. 19.

Doğan Hızlan, **Türkiye Defteri** dergisinin 7'nci sayısında "Şair Kemal Tahir " başlıklı makalesinde Kemal Tahir'in yayımlanan şiirlerini yorumlamıştır. Hızlan, bu makalesinde, Kemal Tahir'in ilk şiirlerinde kişiliğinin bambaşka olduğunu belirtmekte, şiirlerinin ilk başlarda bireysellik içerdiğini daha sonraları toplumsal anlayışa giden bir seyir yaşadığı yorumunu yapmaktadır. Romancının bu şiirlerinden "Hayat" başlıklı ve "Bir cümledir ki hayat/Ne bir virgül, ne bir hat;/Birden okuyacağız.../ Bazen geç, bazen erken,/Sonuna mezar denen,/ Bir nokta koyacağız..." şeklindeki şiirinin, Necip Fazıl Kısakürek'in etkisinde yazılmış metafizik nitelikte bir şiir olduğunu belirtmektedir.²⁵ İlerde de belirtileceği gibi Kemal Tahir bu yıllarda şiirlerini bir kitap halinde yayımlamak çabasına girişmiş, önceleri bunu maddi imkansızlar nedeniyle başaramamış sonraları ise bu kitap halinde basma işinden vazgeçmiştir.

Kemal Tahir'in ölümünden sonra, notlarını yayına hazırlayan Cengiz Yazoğlu, nasıl bulduğunu yukarıda belirttiğimiz 1931-1933 dönemindeki şiirlerini yazdığı defterini, "1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar" başlığını taşıyan **Notlar**'ın 5. Cildinde yayımlanmıştır. Bu defterde Kemal Tahir'in şiirlerine bir münderecat koyması ve sonundaki "Kahkaha Bir Tas Göz Yaşadır." "Şiirler 1932" ve "BİR KAHKAHA BİR TAS GÖZYAŞIDIR" Kemal Tahir "1933 İSTANBUL", "Adı Yok Matbaası" ibarelerinin bulunduğu iki kitap kapağı taslağından da anlaşıldığına göre yazarımızın bu şiir defteri aynı zamanda şiirlerini yayınlamayı planladığı bir kitap taslağıdır.²⁶ Yukarıda yazarımızın annesi ile ilgili örneklerini verdiğimiz şiirleri bu defterde yer almaktadır. **Notlar 5** de yayımlanan bu şiir defteri ve diğer şiirlerinin yanında, yazarın şiirlerinden bazıları, **Türkiye Defteri**'nin altıncı ve yedinci sayılarında yayımlanmıştır. Bunların dışında **Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar** 'da da yazarın bir takım şiirleri yer almaktadır.

Bütün bu şiirler incelendiğinde, içlerinde annesine ithafen yazdığı son derece duygu yüklü şiirlerden (ki bunları yayımlamayı kendine saklamayı yeğlemiştir.) "Geceler Dönüyor", "Son Gece ve İlk Gündüz", "Sözün Kısası", "Yalnız Delikanlı", "İşsizler" gibi kavga şiirleri denebilecek şiirlerin yanı sıra, tütün kaçakçısından bar kadınlarına ve fahişelere kadar çeşitli toplumsal konuları işlediği "Ayıngacı", "Bardaki Kadınlar", "Orospu" gibi şiirlere kadar, bir çok çeşitlilik arz etmektedir. Kemal Tahir'in son şiirleri, artık romancı olmaya karar verdiği 1940'lı yıllarda hapisneden

²⁵ Doğan Hızlan, " Şair Kemal Tahir" Türkiye Defteri, S. 7, s. 22-26.

arkadaşlarına yazdığı şiir şeklindeki mektuplarıdır. Bunlar: "Yolculuk", "Son Şiir", "Gurbetten İkinci Mektup", "Cevap", "Tarih Yürüyor", "Piraye'ye ve Nazım Hikmet'e Mektuplar" başlıklı ve 1941 tarihli şiirlerdir.

Gençliğinin ilk yıllarında biricik hedefi iyi bir şair olmak olan Kemal Tahir, daha sonra yavaş yavaş şiirden soğumaya başlamıştır. 14.11.1934 tarihli Fatma İrfan'a yazdığı mektubunda "Şiirin saçma bir şey olduğuna yavaş yavaş inanıyorum da yine İdris'in kitabını satarak kitap çıkarmayı kuruyorum. Anla artık bendeki haleti ruhiye çöküntüsünü" diyen Kemal Tahir, yine de şiir yazmaya devam etmiştir. Ta ki şiiri kesin olarak bırakıp romancı olmaya karar verdiği 1940 yılına kadar. Nâzım Hikmet, birlikte hapse düştükleri dönemde Kemal Tahir'i bu şiiri bırakma kararından vazgeçirmeye çalışmıştır. 1941'de romancımızın Çankırı hapisanesinden Nâzım Hikmet'e gönderdiği bir mektubundaki şiiri ile ilgili olarak ünlü şairin "Kemal, şiirin çok güzeldi. Şiir yazmamakla eşeklik -affedersin-ediyorsun" şeklindeki sözleri bu teşviğin son örneğidir.²⁷ Ancak, bütün bunlar Kemal Tahir'i şiir yazmayı bırakma kararından döndürememiştir.

Romancımızın şairlik serüvenini, kısaca şöyle özetlemek mümkündür. Yazı hayatına bir çok hikâyeci ve romancı gibi Kemal Tahir de şiirle başlamıştır. Başlangıçta Yahya Kemal tesirinde olan ve Baudelaire, Rimbaud, Verlaine gibi şairlere hayran olan genç şair ilk şiirlerini bu etkiler altında hece ölçüsünde yazmıştır. Önceden karşı çıktığı serbest ölçüdeki şiiri daha sonra Nazım Hikmetle tanışıp dost olduktan sonra benimsemiş ve kendisi de bu tarzda şiirler yazmaya başlamıştır. Bu şiirlerinde etkisinde olduğu şair ise şüphesiz bu tarzı Türkiye'ye getiren ünlü şair Nazım Hikmettir. Yazı hayatına şiirle başlayan Kemal Tahir, giderek şiirin saçma bir şey olduğuna inanmaya doğru gitmiş, sonradan şiirin saçma olmadığı ancak kendisinin yapacağı bir iş olmadığına karar vermesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim roman yazmaya başladıktan sonra ilk romanlarıyla zirveye kısa sürede ulaşması bu kararında ne kadar isabetli olduğunu göstermiştir. Romancımız, yıllar sonra şiirle uğraştığı dönemi ve şairliğini bir sohbetinde şöyle değerlendirmiştir:

"1940 yılına kadar gazete ve mecmualardaki çeşitli yazı çalışmalarını saymazsak, yalnız şiirle uğraşım. Kötü bir şair olduğumu burada

²⁶ Kemal Tahir, **Notlar 5**, s. 63.

²⁷ Nazım Hikmet, **Mahpushaneden Kemal Tahir'e Mektuplar**, Yayınlayan: Kemal Tahir, yay.,1968,6 nolu mektup, s. 21.

açıklamalıyım. Şiir çalışmalarımın bana Türkçe'de düz yazıyı iyi yazabilme, daha açıkçası kelimeleri değerlendirme idmanı kaldı"²⁸

2.3. Babî'ye Giriş (Gazeteciliğe Başlaması)

İki yıla yakın bir süre Zonguldak'ta çalıştıktan sonra İstanbul'a dönen genç Kemal Tahir, **Vakit** gazetesinde müshahhik göreviyle, gazetecilik yaşamına ilk adımını atar. Çalışma arkadaşlarından birisi çocukluktan beri çok samimi arkadaşı olan Ertuğrul Şevket'tir. 1930 yılı siyasi tarihimizde önemli gelişmelere sahne olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu yıldır. Serbest Fırka olayı genç Kemal Tahir'in düşüncesinde bir dönüm noktasıdır. Serbest Fırkanın kuruluşu, seçimler, yaşanan gelişmeler ve bu partinin kapanışı olayları genç Kemal Tahir'i o zamana kadar sahip olduğu fikirler ve olan bitenler konusunda bir sorgulamaya itmiştir. Bu sorgulayıcı tutum, Kemal Tahir düşüncesinin temel özelliklerinden biridir. Bu tutumunu ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. Başlangıçta o güne kadar inandığı, benimsediği fikirlerin Serbest Fırka olayındaki gelişmelerle yaşadığı çelişki ve hayal kırıklığının onu ittiği bu sorgulayıcı tutum, daha sonra benimseyip karar kıldığı sosyalist dünya görüşünün çerçevesinde yöntemli bir sorgulamaya dönüşerek devam edecektir.

İlerdeki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklamaya çalışacağımız ve bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan, Kemal Tahir'in, dünya görüşü, siyasal, toplumsal ve felsefi fikirleri, kanımızca bu Serbest Fırka olayıyla başlayan sorgulama sürecinde yavaş yavaş oluşmuş ve gelişmiştir.

2.4. Gençlik Dönemi Düşünceleri ve Yaşadığı Fikrî Bunalım

Annesinin erken yaşta gelen ölümü genç Kemal Tahir'in yaşadığı ilk büyük kişisel dramdır. Annesinin ölümünün onu ne derece etkilediği, yukarıda yazdığı şiirlerden de örnekler verilerek ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu olay üzerine evi terk etmesi ve okulu bırakması hayatının ilk iki büyük kararıdır demiştik. Galatasaray lisesini onuncu sınıftayken terk etmiş, Fransızca bilen, mesleği, işi ve kalacak yeri olmayan, okumaya ve yazmaya düşkün, annesini kaybetmiş olmanın derin kederiyle yapayalnız olarak erken yaşta hayatını kazanmak zorunda kalan bir delikanlıdır artık. Geçimini sağlamak için bulabildiği her işte çalışmak zorunda olan bu delikanlının gönlünde yatan aslan Babî'li'dir. Yani, edebiyat dünyasında hatırı sayılır bir yer edinmektir. Okulu ve evi bırakması örneğinde görüldüğü gibi, hayatı hakkında hiçbir

²⁸ Akt., Naci Çelik, a.g.m., s. 21.

garantisi olmadan ciddi değişikliklere yol açacak radikal kararlar vermeğe yatkın bir kişiliğe sahiptir. Kendine güvenen, her türlü zorluğa karşı yılmadan göğüs geren, kolay yılgınlığa düşmeyen, cesur davranan, lafını esirgemeyen kişilik özelliklerini de buna eklemek lazım. Çocukluk ve gençlik dönemlerinden otobiyografik izler taşıyan **Bir Mülkiyet Kalesi** ve **Hür Şehrin İnsanları** romanlarındaki "Murat" tiplemesine bakılırsa, genç Kemal Tahir, anne ve babası gibi dindar bir kişiliğe sahip değildir. **Bir Mülkiyet Kalesi**'nde, Kemal Tahir'in çocukluğunu temsil eden Murat'ın etkilendiği kişilerin başında babasının arkadaşı "Âdil Usta" gelmektedir. Kemal Tahir'in romanda küçük Murat'ın çok sevdiği ve saydığı bir kişi olarak yer verdiği bu Âdil Usta tipi, Kuva-i Milliyeci, bolşevik (komünist) ve ateist bir kişiliktir. Romanda Âdil Usta küçük Murat'a, bolşevikliğin herkesin evini almak değil, herkese ev vermek olduğunu öğretmiştir.²⁹ Romanın bir başka yerinde Âdil Usta'ya "Öldük mü bir kere toprağa karıştık gitti. Mahir Usta, bir daha dirilmek falan hep martaval."³⁰ sözünü söyletmektedir. Keza romanın bir diğer kahramanı olan "Mülazım Selami "de bir ateisttir.³¹

Romancının ölümünden sonra yayımlanan **Hür Şehrin İnsanları**'nın baş kahramanı olan "Murat", Kemal Tahir'in gençliğidir. Kemal Tahir'in gençlik dönemindeki kişiliği ve düşünceleri ile ilgili olarak gerek bu romandaki "Avukat kâtabi Murat" tiplemesi,gerek **Yol Ayrımı** ve **Kurt Kanunu** gibi romanlarında yer alan "Gazeteci Murat" tipi,gerekse **Karılar Koğuşu**, **Namuscular**, **Damağası** vb. romanlarında görülen "siyasi hükümlü gazeteci Murat" tiplmeleri Kemal Tahir'in kişiliğinden ve hayatından otobiyografik izler taşımaktadır. Bu tipler incelendiğinde romancımızın hayatı ile ilgili olarak bir çok ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkündür. Bu çalışmada da kişiliği, yetiştirme çevresi, düşünsel serüveni hakkında bir takım ipuçları elde etmek için bu tür bir inceleme yapılmıştır. Ancak elde edilen ve aşığıda sunulacak bilgilerin, her şeyden önce Kemal Tahir tarafından yazılmış bir otobiyografi değil, otobiyografik öğeler taşıyan birer roman oldukları gerçeği unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu yöntemle elde edilen bilgilerin gerçekte bire bir örtüşme zorunluluğunun olmadığı hususu göz önünde bulundurulmuştur. **Hür Şehrin İnsanları**'nda, 1930'lu yıllardaki Kemal Tahir'in gençliğini yansıttığı "Murat" hakkında konumuz açısından önemli

²⁹ Kemal Tahir, **Bir Mülkiyet Kalesi**, s. 305.

³⁰ A.g.e., s. 450.

³¹ A.g.e., s. 503.

gördüğümüz hususları şöyle sıralayabiliriz. Annesinin ölümü üzerine, çok üzüldüğü için ve bir takım ailevi nedenlerle baba evini ve okulu(Galatasaray Lisesi 10'uncu sınıfı) bırakıp Zonguldak'a gitmiştir. Burada iki yıla yakın Fransızların işlettiği bir maden şirketinde muhasebeci yardımcılığı, puvantörlük yaptıktan sonra, şirketin sahibinin ölümü nedeniyle şirketin dağılması üzerine İstanbul'a dönmüştür.³² İstanbul'da bir süre işsiz olduğu için şiddetli bir yoksulluk yaşamış, bir kahvehanenin üst katında bir odada kalmıştır. Şiir yazmaktadır. Okumaya düşkündür. En büyük tutkusu okumaktır. Sızacak derecede sarhoş olsa dahi iki satır okumadan uyuyamayacak kadar okumaya tutkudur.³³ Okuma tarzı aynı zamanda birkaç kitaba birden başlamak şeklindedir İyi derecede bir Fransızca'sı vardır Düşüncelerini açıklamaktan çekinmeyen ve savunan bir kişiliğe sahiptir.

Edebiyat kültürü, kendine güvenen yapısı ve akıcı, etkileyici konuşmasıyla başkalarının ilgisini çeken etkileyici bir şahsiyeti vardır. Dürüst bir kişiliği vardır, aynı zamanda gururludur. Cesur ve gerektiğinde kavgacıdır. Romanın başında 1930'lu yıllarda gençler arasında moda olan ve çeşitli konularla ilgili sorulara cevap yazılması istenen "anket defterleri" uygulamasında özellikle genç kızlar tarafından aranan bir kişidir Murat. Murat'ın bu defterlerde yer alan çeşitli sorulara verdiği cevaplar, genç Murat'ın (dolayısıyla Kemal Tahir'in) kişiliği hakkında bir takım ilginç bilgiler içermektedir. Roman, bu defterlere "Fakir-i Pürtaksir" (Günahı çok bir fakir) imzasıyla verdiği cevaplarla Murat'ın kişiliğinin tanıtıldığı sayfalarla başlamaktadır. Bu cevaplarda, farklı, düşünen, beklenmedik fikirler ileri sürerek insanları şaşırtmaktan hoşlanan, bir tür muziplik, realist, ve dobra bir kişilik çizilmektedir. Sözelimi "Ölüm nedir?" sorusuna: "Ben varken ölüm yok. Ölüm varken ben yokum. Binaenaleyh düşünmeye değmez." cevabını verirken; "Hayat nedir?" sorusuna ise "Anadolu'da, evlerin önündeki üstü kapalı mahalle verilen isim" şeklinde muzipçe bir cevap verir³⁴ "Birini öldürseniz ne yaparsınız?" şeklindeki soruya "Hak etmişse oh olsun derim"; "Kaç sene yaşamak istersiniz ?" sorusuna, "Kabil olduğu kadar çok"; "Yaşamak için yalan muhakkak lazım diyorlar doğru mu?" şeklindeki bir soruya ise "İnan Haluk, ebedi bir şifadır aldanmak, buyurulmuş. Kabahat bende değil karşımdakinde."

³² Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları*, s. 176.

³³ A.g.e., s. 29.

³⁴ A.g.e., s. 28.

şeklinde cevaplar vermektedir.³⁵ (Tevfik Fikret'in bu "İnan Haluk, ebedi bir şifadır aldanmak" sözü Kemal Tahir'in çok beğendiği ve çeşitli vesilelerle, eserlerinde çok sık kullandığı bir sözdür.)

Hür Şehrin İnsanları'ndaki Murat tipinin tasvirine devam edelim. Genç Murat dindar biri değildir. Hayatında dinin hemen hemen hiç yeri yoktur. Romanda, Tanrı inancının söz konusu olduğu diyaloglarda Murat ateist ya da agnostik bir tavır içerisindedir. Örneğin yukarıda belirttiğimiz anket defterindeki "Allah nedir?" sorusuna verdiği yanıt " Beşerin böyle dalaleterleri var. Putunu kendi yapar, kendi tapar. Bunu söyleyen Tevfik Fikret, büyük ve akıllı bir şair efendim" diye cevap yazar³⁶

Romanda, arkadaşı Şahap'ın (Bu tip romancının gerçek hayatında da çocukluktan beri arkadaşı olan "Kaptan" lakaplı Şahap'tır) annesinin ölümü üzerine geçen diyalogda Murat kendi annesinin mezarına gidip neden dua etmediğini şöyle açıklar. "Ben hiçbir ayet, sûre bilmiyorum. Sonra da ruha falan inanmıyorum... Ölen bir insandan bize ancak hatıraları kalıyor. Hatıralar da ona değil bize ait şeyler... Zaten eğer ruh sahiden yaşıyor olsaydı, yaşayanlar dünyada pek rahatsız olurlardı." demektedir.³⁷

Yine aynı romanda şiddetli işsizlik ve yoksulluk çeken, sonunda bir avukatlık bürosundaki kâtiplik işine 35 TL maaşla girmeyi başaran Murat'ın ilk iş olarak kendisine uzatılan mahkeme dosyalarını alırken besmele çektiği vurgulanmaktadır.³⁸ Oysa aynı romanda Murat, yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi dine karşı ilgisiz hatta ateist denilebilecek tavırlar sergileyen bir tip olarak çizilmiştir.

Hür Şehrin İnsanları'nda, çocukluğu Kuva-yı Milliyeci bir geçmişle ilintilendirilen Murat, gençliğinde, Cumhuriyete, Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ve devrimlerine yürekten bağlıdır. Gazi Mustafa Kemal'i taparcasına sevmektedir. Öyle ki, "Mustafa Kemal gözümün önünde bir hata yapsa ve bu hatadır dese yine ondan bir hata sadır olmaz derim" diyecek kadar.³⁹

Şiirlerine hayran olduğu Nazım Hikmet'i komünist olduğu için sevmemeye çalışmaktadır.⁴⁰ Romanda bunlardan başka genelde kadınlara karşı mesafeli olan

³⁵ A.g.e., s. 29.

³⁶ A.g.e., s. 31.

³⁷ A.g.e., s. 76-77.

³⁸ A.g.e., s. 184.

³⁹ A.g.e., 2. C, s. 404.

⁴⁰ A.g.e., s. 384.

Murat'ın işe girdikten sonra birden açılan ve kısa zamanda bir çok kadınla birlikte olan hızlı bir zamparaya dönüştüğü belirtilmektedir. Serbest Fırka olayında , Cumhuriyet Fırkası yanında yer alıp Serbest Fırkaya karşı çıkar. En samimi arkadaşı Ertuğrul Hikmet (Bu tip romancımızın gerçek hayatında da Şahap gibi çocukluktan beri birlikte olduğu bir arkadaşı olup gerçek hayattaki adı Ertuğrul Şevket'tir.) Serbest Fırka taraftarı olduğu için onunla tartışan ve arkadaşını bu fikrinden döndürmeye çalışan bir genç olarak tasvir edilmektedir. Romanda, olaylar Murat'ı değil Ertuğrul Hikmet'i haklı çıkarır yönde gelişir. Bu da Murat'ı tereddüte düşürmektedir. Seçimlerde yaşanan olaylar onu, inandığı düşüncelerini yeniden gözden geçirme şeklinde bir dönüm noktasına getirir. Serbest Fırka olayı genç Kemal Tahir'in düşünce hayatında bir dönüm noktasıdır.

Romanda anlatılanlarla gerçek hayattaki Kemal Tahir'in gençlik dönemine dair bilgiler birbirine çok benzemektedir. Özellikle, Kemal Tahir'in bu yıllarda sahip olduğu siyasi görüşler ve arkadaşı Ertuğrul Şevket'le Serbest Fırka konusundaki tartışmaları gerçek hayatta da romandaki gibi gerçekleşmiştir. Hatta, bu tartışma gerçek hayatta daha da şiddetlidir ve Kemal Tahir'in başlatmasıyla, önce içmişler sonra dövüşmüşlerdir. Yukarıda 1930 yılında genç Kemal Tahirin fikir dünyasında bir dönüm noktasının başladığı olay diye bahsettiğimiz olay bu olaydır. Şimdi Kemal Tahir'in ağzından bu olayın ayrıntılarını ana hatlarıyla aktarmaya geçebiliriz. Bozdağ, 1965 tarihinde yapılan bir sohbette Kemal Tahir'in bu konuda söylediklerini şöyle aktarıyor:

"Günümüzün yeni yetme Marksistlerinin bizim için 'eski tüfek' demeleri boşuna değil. Ben Komünistlikten 15 yıl ceza giydiğim zaman bile Marksizmi doğru dürüst bilmiyordum. Ne öğrendimse mahpus damında ve çıktıktan sonra öğrenmişimdir. Bizim o zamanki (1938 yılını kastediyor) komünistliğimiz bildiğin Nazım Hikmet Komünistliği Trum,trum/ trum, tiki,tak/ makinalaşmak istiyorum... Bunu belledin mi oldun gittin komünist ... Fevzi Çakmağın o zamanki hakimleri bu komünistliğe idam bile yazarlar.

Oysa biz o yıllarda Komünistlik(!) ama Atatürkçü idik de!... Atatürk devrimlerinin bekçiliğini kimseye kaptırmazdık. Atatürk'ün aleyhinde konuşanın ağzını yırtabilirdim. Arkadaşım Ertuğrul Şevket, Atatürk'ün partisi CHP'nin karşısında kurulan 'Serbest Fırkaya' girdi diye Aksaray yangın yerinde -en sevgili arkadaşım- sabaha kadar yumruklaştık. Az kaldı ki birimiz öle! Böylesine bir Atatürk tutkusu vardı bende ..."⁴¹

⁴¹ İsmet Bozdağ, **Kemal Tahir'in Sohbetleri**, Bilgi yay., 1.B, Ank. 1980, s. 87-88.

Kemal Tahir'in en yakın arkadaşlarından biri olan İsmet Bozdağ'dan aktardığımız bu sözleri, onun, 1930 yılında yani henüz 20 yaşında genç bir delikanlı iken sahip olduğu siyasal fikirler konusunda yeterince açık bir bilgi vermektedir.

Mustafa Kemal ve devrimlerine, Gazi'nin kendi isteğiyle kurulsun bile CHP'nin dışında başka bir partiye üye oldu diye en yakın arkadaşıyla neredeyse ölümüne yumruklaşacak kadar bağlı olan genç Kemal Tahir, Serbest Fırkanın kurulmasıyla başlayan ve bir gazeteci olarak şahit olduğu olaylar nedeniyle ciddi bir düşünce bunalımına girmiştir. Romancımız, bu gelişmeler ve özellikle seçimlerde tanık olduğu olaylar nedeniyle o zamana kadarki düşüncelerinden nasıl şüpheye düştüğünü ve kendi kendine yaptığı sorgulamayı aynı sohbette şöyle anlatmaktadır:

" Sonra?... Sonrası yaman arkadaş!... Sonrası, onuncu Cumhuriyet yılına girdik. Yangın yerinde dövuştüğümüz geceden bugüne kadar, köprülerin altından çok sular akmıştı. Çok şey değişmişti kafalarımızda... Serbest Fırka denemesi, tepedeki paşalar için sadece 'başarıya ulaşmamış politik bir deneme' idi. Ama bizim için anlamı büsbütün başka!... Ben ne için vuruşmuştum en yakın arkadaşım Ertuğrul Şevketle?... 'Halk Partisi, Devrim partisidir. İlericidir, namusludur, bu ülkenin yarını için çalışmaktadır. Onu, yarı yolda bırakıp karşı partiye gidemeyiz, gidemezsin; istifa et, birlikte aynı partide devrimler uğruna mücadelemizi sürdürelim' diye... Derken partiler birbirleriyle kavgaya oturdular. Sonunda Belediye seçimleri geldi. Gazeteci idik, bütün olup bitenlerle yüz yüze yaşıyorduk. Bir de baktık ki, Belediye seçimi gibi siyasi büyük değeri olmayan bir seçimi kazanmış görünmek için bile Halk Partisi, öylesine rezil, öylesine aşağılık, öylesine utandırıcı işleri, göğsünü gere gere yapmaya başladı ki, aydım!... Bunca namussuzluğu, gözünü bile kırpmadan yapanların Devrimci mevrimci olmaları söz konusu olamazdı. Çalışıyorlar, çırpıyorlar, yalan dolan içinde yaşıyorlar ve bütün bunları Devrimleri yaşatmak için yaptıklarını söylemekten haya etmiyorlardı. Sonunda bütün pislikler su yüzüne çıktı arkadaş, bizi de derin derin bir düşünce aldı.

(...) Yıkıldık velhasıl!... Ardından Serbest Fırka kapatıldı. Haydi bir ikinci rezillik. Bu partiye girmiş insanlar perişan oldular... Halk Partili olarak kendi kendimle hesaplaşıyordum: Neydi bu Serbest Fırka meselesi?...

(...) Velhasıl, Serbest Fırka meselesi benim idealizminin aldığı ilk yaradır. Bu yaranın acısını duyarak ama çevreye fark ettirmemeğe çalışarak Cumhuriyetin Onuncu yılına ulaştık.

Ben, onuncu yıl dönümünde dünyanın yıkılmasını bekliyorum...devrimlere sahip çıkan Millet öylesine bir aşk ve şevkle onuncu yıl dönümünü kutlayacaktı ki,yer yerinden oynayacaktı... Ama bir de baktım ki tıss... Resmi gırtlaklar 'yaşasın' diye bağırdı ama elbette yırtılırcasına değil.... Birkaç balon uçtu, birkaç maytap fişeği parladı, sonra sanki 'yurdu demir ağlarla örmemişiz' de ruhlarımıza demirden bir zindan örmüşüz. Cumhuriyetten ve onun yönünde yapılan Devrimlerden en az beklenen, hayatını devrimlere adanmış bir kuşakken, onu bile yetiştirememişiz... O zaman, derin derin düşündüm: Sakın yanılmış olmayalım?...

Sanırım, benimle beraber pek çok okumuş kişi böyle düşündü ve o yıllarda manevi açlığını doyuracak başka dünyalar aramaya çıktı. Ben de aralarındaydım!"⁴²

1930 yılını gazeteciliğe en alt basamaktan adım atarak girdiği **Vakit**'teki çalışmaları, Serbest Fırka olayını bahsettiğimiz şekilde izlemesiyle geçiren Kemal Tahir, ölümünden sonra yayınlanan notlarından anlaşıldığına göre 1931 yılının Nisan ayında askere alınır.⁴³ Aynı yılın Nisan ayında Abdullah Cevdet'in çıkarmış olduğu **İçtihad** dergisinde ilk şiiri "Bardaki Kadınlar" yayımlanır. 1932 yılının Ekim ayında askerden terhis olur. Kemal Tahir 1933 yılının Mayıs ayına kadar işsizdir. Bu tarihten sonra yazarın Fatma İrfan(Serhan)'a ve Ziya İlhan'a yazdığı mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla iki ortaklıktan oluşan bir avukatlık yazıhanesinde kâtip olarak çalışmaya başlamıştır. Yine andığımız mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla iki yıldan az olmayan bir süre avukat katipliğini yürütür. Bir yandan da Babiâli'ye girmeye çalışmaktadır. En alt basamağından da olsa basın dünyasına girmeyi, sonra burada yükselerek hatırı sayılır bir yazar olmayı hedeflemektedir. Nitekim çok geçmeden bu hedefinde **Haber** ve **Son Posta** gazetelerinde musahhihlik, çevirmenlik, röportaj yazarlığı, **Yedigün** ve **Karikatür** dergilerinde sekreterlik, **Karagöz** gazetesinde başyazarlık, **Tan** gazetesinde yazı işleri müdürlüğüne kadar yükselecektir. Keza aynı zamanda bir taraftan da şiir yazmaya, Babiâli'de çıkan tüm yayınları yakından takip etmeye, dünya edebiyatının da önde gelen eserlerini okumaya devam etmektedir. Ziya İlhan'a ve Fatma İrfan'a yazdığı mektuplarda okuduğu eserler ve takip ettiği yayınlar(dergi, gazete vb.) hakkındaki düşünce ve eleştirilerin yakın arkadaşlarıyla paylaştığı anlaşılmaktadır. Babiâli'yi bu derece yakından ve büyük bir ilgiyle takip edip orada bir yer edinmek gayretinde olan Kemal Tahir, Babiâli'nin genç kalemleri küçümsemesinden ve onlara yeterince fırsat tanınmamasından şikâyetçidir. 3.8.1933 tarihli Ziya İlhan'a yazdığı bir mektubunda, edebiyat dünyasında bu kuşak çatışmasının eskilerin yenileri, gençleri kabullenmemesine dair düşüncelerini ve **Uyanış** dergisinde neşredilmesini umduğu, Babiâli'nin ünlü yazarlarından **Akşam** gazetesindeki, Vâlâ Nureddin Beye hitaben yazdığı "Gençliğe dost musunuz düşmanı mısınız" başlıklı yazısının bir nüshasını göndermiştir. İşte bugünlerde Babiâli'den umduğu ilgiyi, fırsatı bulamayan Kemal Tahir, yakın arkadaşlarıyla birlikte bir edebiyat dergisi çıkarma hazırlığına başlar.

⁴² Akt., Bozdağ, a.g.e., s. 93-98.

Çıkaracakları bu derginin izlemesi gereken çizgi ve temel ilkeleri ile ilgili olarak o sırada Antalya'da polis memuru olarak görev yapmakta olan şair arkadaşı Yusuf Ziya İlhan'a yazdığı mektuplarda yer alan ifadeler Kemal Tahir'in bu yıllarda ne gibi bir düşünce çizgisinde olduğu ve neleri hedeflediği hakkında bilgiler edinmemizi sağlamaktadır.

3.5.1933 tarihli mektuplarda birkaç ay sonra birlikte çıkaracakları **Geçit** dergisinin yazarlarından biri olacak olan Ziya İlhan'a şöyle bir çağrıda bulunmuştur:

" ... Hepimiz no'lur şurda sekiz-on kişiyiz (vatanperver) olalım. Bu bize çok bile gelir.

... (10) vatanperver yazıcı on kolordudur ki, bir milli hudut ve bin milli tabur demektir.

... Türk olmak ve Cumhuriyetçi Türkiyenin yükselmesi, şerefi ve şanı için, onun kahramanlığı ve kutsiyeti için yazmak büyük bir asalet ve kocaman bir necabettir.

... Bütün dünya sakinlerinin hemen kardeş olup bir kan renkli bayrak altında kucaklaşması öyle bir masal ki, yağma düşkünü ayak takımını doyurur. Vatanperver olmadan sanatkar değil, basit ve dürüst bir insan olmaya bile imkân yoktur.

... Hak istemek ne kadar sersemlikse, hak vermek de o kadar bir şey vermemektir. Biz, uyuyan efsar-ı umumiyeyi sarsmak, onu, alakadar olmaya kamçulamak, onu duygusuzluktan kurtarmak vazifesini yüklenmek mecburiyetinde bulunuyoruz." ⁴⁴

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Kemal Tahir, bu dönemde Cumhuriyet Türkiye'sine yürekten bağlı, deyim yerindeyse sıkı bir milliyetçidir. Ülkesi ve milleti için faydalı eserler vermeye kendini zorunlu hissetmektedir ve arkadaşlarını da bu duyarlıkla birlikte bir şeyler yapmaya, dergi çıkarmaya davet etmektedir. Daha sonraki mektuplarında bu vatanperverliği ve milliyetçiliği ve çıkaracakları derginin politikasının nasıl olması gerektiği gibi hususları daha da açtığını görüyoruz. Burada vatanperverliğe örnek gösterdiği kişi ünlü vatan şairimiz Namık Kemal'dir. Takip edilecek yol ise Mustafa Kemal (Atatürk) in önderliğindeki Cumhuriyet yoludur. Onun ilkeleridir. 10.8.1933 tarihli mektubunda bu hususlar ve çıkarmayı planladıkları dergide izleyecekleri politikalarla ilgili şunları yazmaktadır Ziya İlhan'a:

"Faruk Nafiz, Necip Fazıl, hatta Yedi Meşale, iyi de yapmış iseler devirlerini ikmal etmiş bulunmaktadırlar. Yerlerini bize terkeceklerdir. Güzeli inkar kabil olmadığından bundan çekineceğiz fakat her şeyin tamamlanmadığını, hatta bir çok taraftan bomboş kaldığını yazılarımız ispat

⁴³ Kemal Tahir, **Notlar 5**, s. 7.

⁴⁴ A.g.e., s. 116-117.

edecek. Sinsi olmayan yavaş bir mücadele. Hürmetkar bir tenkit ve fikir beyanı ne (Hitler) olacağız, ne de Hindistan'ın miskin (Gandi)si. İkisinin arasında, hatta Refik Halit'le filozof Rıza'yı affetmeyi düşünen bir Mustafa Kemal var ki, biz onun çocuklarıyız ...

... Her şeyin Türkten olduğuna inanacağız. Fakat Fatih'e tokat attırmayacağız. Her şeyin inkılaba ait olduğunu unutmayacağız.(fakat "Birlik" de yapılan gibi) Cenap Şehabettin'i susturmaya uğraşmayacağız.

... Tıkır tıkır işleyen devlet fabrikasının bize gösterdiği bir doğru yol var. Herkes muktedir olduğunu vatana vermelidir. Bu arada kafamızda bir de iyi yapmak ve iyi yaparak yükselmek fikir varsa tam Türkiye'nin adamı olur çıkarız.

(Namık Kemal) kadar vatanperver olalım yetişir. Bu büyük adamın feragatli adımlarını takip edeceğiz. Bu büyük adamın geçtiği yollardan geçeceğiz. Namık Kemal, sabahtan akşama kadar çarpışan ve çarpışacak olan bir vatan taburundan daha kıymetlidir. Ölmek çok lazım olmadıkça faydasız kardeşçğim. Susmak da böyle. Hem yaşayıp hem bağırarak. İşte vatanperverin birinci ve en mühim insanlık vazifesi."⁴⁵

1933 yılının Ekim ayında 12 arkadaşıyla birlikte **Geçit** adlı edebiyat ve sanat mecmuasını çıkarmaya başlarlar. Derginin ekibi şu isimlerden oluşmaktadır; Kemal Tahir, kardeşi Nuri Tahir, çocukluktan arkadaşı ve derginin sahibi ve umumi neşriyat Müdürü Kenan Şehabettin (Kaptan Şahap), şair İdris Ahmet(Pura), şair Ertuğrul Şevket, şair ve emniyet memuru Yusuf Ziya İlhan(Zaimoğlu), şair ve öğretmen Arif Nihat (Asya), şair Yakup Sabri, Mahmut Atilla, saraç ve şair Kemal Faik, Galatasaray Lisesinden arkadaşı olan mühendis Hidayet Naci, Fakih Özden(daha sonra CHP Konya milletvekili olmuştur.) ve Askeri divanı harp reisi binbaşı Dümdüz Cemil.

Birbirleriyle iyi anlaşılan bu samimi arkadaşların idaresini ve yazı kadrosunu oluşturduğu **Geçit** dergisi maddi imkansızlıklar ve yeterli miktarda satılamaması gibi nedenlerle ancak yedi sayı çıkabilmiştir. Kemal Tahir için bir tür hayal kırıklığına yol açan bu amatör dergi denemesi **Geçit**'in 10 Temmuz 1934 tarihini taşıyan son sayısı ile sona erer, dergi kapanır.

Kemal Tahir'in şiirlerinden bir kısmı bu derginin sayılarında yayımlanmıştır. "Yeni Yarın" adlı şiiri ilk sayıda, "Yeni Mabut" ikinci sayıda, "Heykel" üçüncü sayıda, "İskelet" dördüncü sayıda, "Hayat" beşinci sayıda, "Gölge" altıncı sayıda ve "Kuduz Yarası" adlı şiiri son sayıda çıkmıştır. **Geçit**'in 5'inci sayısının arka kapağında Kemal Tahir'in "Heykel Seviyor" adlı bir şiir kitabının basılmakta olduğu ilanı vardır. Ancak bu kitap basılamamıştır.

⁴⁵ A.g.e., s. 146-148.

Geçit'te şiirlerinin yanı sıra toplumsal temalı yazıları da yer almıştır. Örneğin, ilk yazısı İstanbul Şehir Tiyatrolarında sergilenen oyunların Cumhuriyeti ve inkılap Türkiyesini yansıtmaktan uzak olduğunu ileri sürdüğü ve Muhsin Ertuğrul'a hitaben kaleme aldığı eleştiri yazısıdır. Yazıyı şöyle bitirmektedir:

"... Bıktırıncaya kadar çıplak bacak değil beyim, taptırıncaya kadar sanat ve vatan eseri. Hâlâ mayo ile plaj manzaraları çeviren rejisörümüz, işte büyük inkılabın yürüyüşü nizamında hissene düşen budur. Sana bütün bu satırları biraz da sanatkârsın diye yazdım."⁴⁶

Bu yazısından da anlaşılacağı üzere Kemal Tahir kuruluşunun onuncu yılını kutlama arifesinde olan Cumhuriyete, cumhuriyet devrimlerine büyük bir heyecanla yürekten bağlı, Cumhuriyetin kurucusu ve devrimlerin mimarı olan Gazi Mustafa Kemal'e hayrandır. 16 Ekim 1934 tarihli Fatma İrfan'a yazdığı mektubunda, Atatürk'e duyduğu sevgi ve bağlılığı şöyle ifade etmektedir:

" ... Bir de Büyük Adam'ın fotoğrafını gönderiyorum. Kolay yenilmemek isteyenler bu yaratıcıya sık sık bakmalıdırlar. Biz, Mustafa Kemal'in bu resminden birer tane ceplerimizde taşıyoruz. Seni de mahrum etmek istemedim"⁴⁷

Cumhuriyetin onuncu yıl törenlerinde beklediği coşkuyu bulamayan yazarımız bu duygularını **Geçit**'in ikinci sayısında şöyle yansıtır:

" ... Ben bayramımızın ilk günü muazzam kalabalıkla dolmuş olan (onuncu yıl meydanı)nda idim. Geçit resmi başladı. Alay, Taksime doğru yola çıktı. Taklardan çiçekler atıldı. Fakat alkış ruhsuz, haykırış sıfırdı. Ben onuncu yıl bayramımızı böyle düşünmemiştim. Bekledim ki on binlerce vatandaş hep bir ağızdan ve hep aynı ateşle "Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız" diye vatanımızın ilk mesut bayramını kutlasın ..."⁴⁸

Serbest Fırka denemesinde kendi ifadesiyle, "idealizminin aldığı ilk yara" onuncu yıl kutlamalarındaki bu havayla daha da derinleşmiştir. Yukarıda İsmet Bozdağ ile yaptığı bir sohbetten yaptığımız alıntıda da görüldüğü gibi Serbest Fırka olayı ve Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları Kemal Tahir'in o günlere kadar büyük bir heyecanla benimsediği düşüncelerini yeniden gözden geçirmeye ve ciddi bir sorgulama sürecine girmesine neden olmuştur. Bu olaylar Kemal Tahir'in ne vatanperverliğini ne de milliyetçiliğini sarsmıştır. Bu iki duyguyu aynı heyecanla ömrünün sonuna kadar sürdürecektir. Serbest Fırka olayında tanık olduğu uygulamalar ve onuncu yıl kutlamalarında gözlemlediği halkın ilgisizliği, heyecansızlığı onun mevcut rejime olan

⁴⁶ Naci Çelik, a.g.m., s. 20.

⁴⁷ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 27.

⁴⁸ Naci Çelik, a.g.m., s. 20.

güvenini sarsmıştır. Kemal Tahir, bu olaylar neticesinde şu tespitlerde bulunmuştur. İktidarı elinde tutan CHP, savunduğu Cumhuriyet devrimlerine uygulamalarıyla ters düşmüştür. Devlet, Ziya İlhan'a yazdığı mektupta olduğu gibi hiç de öyle tıkr tıkr işlememektedir. Bir şeyler ters gitmektedir. Devrimler halkla buluşturulamamıştır. Halk hoşnut değildir. Bunun sorumlusu da mevcut yönetimdir. Söylenenlerle yapılanlar arasında çelişki vardır. Halkla yönetim arasında bir çatışma vardır. Bu çatışmada yönetim baskı yolunu seçmektedir. Üstelik bütün bunlar devrimciliğinden ve samimiyetinden asla kuşku duymadığı Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye'sinde gerçekleşmektedir. Bu tespitler sonucunda içine düştüğü şüpheyi yukarıda belirttiğimiz gibi şu cümleyle ifade etmiştir: "Sakın yanılmış olmayalım?" İşte bu soru, onu köklü bir sorgulama sürecine itmiştir. Kendi ifadesiyle bu şüphe onda bir "manevi açlık" duygusu yaratmıştır. Artık, bu açlığını gidermek için bir arayış sürecine girmiştir.

Genç Kemal Tahir, 23-24 yaşlarında iken girdiği bu arayış süreci sonucunda dünya görüşü olarak Sosyalizmi benimseyecektir. Artık düşünce dünyasındaki piri, hakkında henüz pek fazla şey bilmediği Marksizm'in kurucusu Marks'dır. Bu, "Marks'ı pir belleme" ifadesi Kemal Tahir'in kendisine aittir. 1937 yılında Fatma İrfan'a yazdığı bir mektupta bir türlü bir araya gelememeleri ile ilgili olarak yazdığı şu esprili sözlerinde bu ifadeye rastlıyoruz:

" Sen rüyasında Peygamberi görüp(Şefaat Ya Rasulellah) diyecek yerde, sürç-ü lisanla (Seyahat Ya Rasulellah) demiş Evliya Çelebi gibi seyyah oldukça; Ben rüyasında pirimiz Marks ustayı görüp (Al ya Kemal) diye bir tutam ilim tohumunu verirken, yanlışlıkla (Kal ya Kemal) hitabına maruz kalmış bir beddualı gibi İstanbul'a mihli kaldıkça halimiz ne olacak?"⁴⁹

Genç Kemal Tahir, özellikle, o dönemde komünist denince ilk akla gelen isim olan Nâzım Hikmetle tanışıp, kurduğu sıkı dostluktan sonra artık çevresinde "komünist" olarak tanınmaya başlamıştır. Artık bir Marksist'tir ama Marksizm hakkında pek fazla bilgisi yoktur. Yukarıda da kendi ifadeleriyle belirttiğimiz gibi, Marksizm'i asıl hapisteyken ve hapisten çıktıktan sonra öğrenmiştir.

Kemal Tahir oldukça hareketli geçen bu döneminde, gerek yaşadığı mekansal çevre gerekse yaptığı işlerin ona sağladığı avantajla Babıâli dünyasının o zamanki bir çok ünlü ismiyle tanışmış ve dostluklar kurmuştur. Cahit Sıtkı (Tarancı), Şevket Rado, Ercüment Behzat, Elif Naci, Yusuf Ziya (Demircioğlu), Sedat Simavi, Ahmet Muhip

⁴⁹ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 190.

(Dranas), Necip Fazıl(Kısakürek), Peyami Safa, Cemal Nadir, Suat Derviş, Naci Sadullah, Haluk Tarık, Sadri Ethem, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Nurullah Ataç, Vâlâ Nureddin bu isimlerin başlıcalarıdır. Bu arada Beyoğlu'nun hareketli gecelerinin de müdavimleri arasındadır. Böyle gecelerden birinde, 1934 yılının Nisan ayında bir Pazar gecesi arkadaşları yüzünden karıştığı bir kavgada, hasmından aldığı bir bıçak darbesiyle hastanelik olur. Kalbinin biraz aşağısına rastlayan bir bölgeden aldığı bu bıçak yarası ile çok kan kaybettiği için ölümün eşiğinden döner. Birkaç gün hastanede yattıktan sonra taburcu olur.⁵⁰

Geçit dergisi denemesi başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, arkadaşlarıyla **Zaman** gazetesine, kendilerine haftada bir edebiyat sayfasının açılması için mektup yazarlar. Ancak bu girişimden bir sonuç alamazlar. Bu günlerde, **Haber** gazetesinin "iki müsahhah alınacaktır" şeklindeki ilanı üzerine arkadaşı İdris Ahmet'in bu işe girebilmesi için mülakattan önce Süleymaniye Camiine Cuma namazına gidip dua ettiklerini, Fatma İrfan'a yazdığı bir mektubunda belirtmektedir.⁵¹

Kemal Tahir, yazıhanedeki işine devam ettiği bu günlerde, şiir kitabını basabilmek için para kazanmak amacıyla **Haber** gazetesinin serbest sütununda spor konusunda yazılar yazar. Yine aynı gazetenin "Aşk Mektubu" ve "Amca Bey Albümü" yarışmalarına aynı amaçla katılmayı planlar. Arkadaşı, İdris Ahmet'in bastıracağı **Güneşli Sağanaklar** adlı şiir kitabının mümkün olduğu kadar çok satılması için gayret etmesi de kitabını basabilmek için kaynak temin edebilmek amacıyla giriştiği bir başka yoldur. Çünkü, arkadaşlarıyla kazandıkları paralarla birbirlerinin kitaplarının sırayla basılmasını sağlamak üzere dayanışma ilişkisine girmiştir. Birkaç gün arkadaşı İdris Ahmet'in bir bankada yeni bir işe girmesi nedeniyle onun yerine **Haber** gazetesindeki müsahhahlik işinde çalışmaya başlar. Ancak ücrette anlaşamadığı için işi bırakır ve izinli olduğu yazıhaneye geri döner.

1934 yılında çıkan Soyadı Kanunu gereğince "Tipi" soyadını almaya karar verir. Bu kelimeyi, basit, sade iddiasız bir isim olduğu için benimsemiştir. Bunun nedenini, "Kocaman deyişli sözleri sevmiyorum. Eller kendilerini yüceltmek için namlarını ululuk anlatan kelimelerden seçtiler. Bu kalabalığa karışmak bize yaraşmaz" şeklindeki

⁵⁰ Kemal Tahir, *Notlar 5*, s. 67.

⁵¹ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, s.59.

sözleriyle açıklamaktadır.⁵² Nuri Tahir de ağabeyinin kendine danışmadan aldığı bu kararı benimsemiş ve Tipi soyadını almıştır.

Kemal Tahir iki yıl kadar bu soyadını kullanmış daha sonra "soğuk ve anlamsız bulunuyor" gerekçesiyle bu soyadını değiştirir. Nâzım Hikmet'in "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" şiirinden esinlenerek "Benerci" soyadını alır. İlerde, "Bahriye Davası"nda yargılanacak olan Kemal Tahir'in bu tarihlerdeki mahkeme tutanaklarındaki soyadı, Benerci'dir. Nuri Tahir ise soyadını değiştirmemiştir. Hapisten çıktıktan sonra asıl aile adları olan "Demircioğulları"ndan "Demir"i soyadı olarak benimsemiştir.

Fikrî arayışı ve sorgulamalarının devam ettiği bu yıllarda Kemal Tahir'in genellikle samimi arkadaşlarına yazdığı mektuplarda açıkladığı bazı kanaatler, onun Marksist düşünceden ciddi bir şekilde etkilendiğini ve Marksizm'i benimseme yoluna girdiğinin ilk belirgin işaretlerini vermektedir. 1933 yılının Mayıs ayında Antalya'da polis memurluğu yapan arkadaşı şair Ziya İlhan'a yazdığı mektubunda insanların tarihsel olaylardaki rolü ile ilgili kanaatini şöyle ifade etmektedir:

"Mamafih, insanlar vakıaları değil, vakalar insanları doğurur yetiştirir. Mesela; İtalya'nın Mussolini'si muhakkak bir yoksulluğun mahsulüdür. (Almanya) (Hitleri) harpte mağlup oldu da kazandı.

Hindistan istiklal sahibi olsaydı, miskin Gandhi'nin orucuna kim ehemmiyet verirdi. Ve eğer Çin'de karınca kadar kesir olan general ve mareşal gürühu her dem birbirleriyle hal-i harp de olmasalardı (Çankayşek) in ismini nereden duyardık"⁵³.

Bunun gibi, Fatma İrfan'a yazdığı 1935 tarihli mektubunda da,"Terakkiyi, tekniği, icat ve ihtirai, ihtilal ve isyanı yaratan hadiselerin seyridir. İnsanın buradaki rolü, basit ve mini mini. İşin içinden çıkarken işin içine girer gibi kabahatsiziz. Suç-eğer denirse- hadiselerindir..." demektedir.⁵⁴ Yine bu mektuplarındaki "Küçüğü de büyüğü de burjuvazinin kötüdür.", " Madem ki dünyada ebedi olan sade maddedir,diyorum"⁵⁵ sözleriyle "Parola" adlı şiirindeki tema bu tarihlerde Kemal Tahir'in düşüncesindeki Marksist söylemin etkisini gösteren örneklerdir.

Kemal Tahir,1934 yılında Bursa cezaevinden tahliye olup İstanbul'a dönen Nâzım Hikmet ile bu dönemde şahsen tanışıp dost olur. Nâzım Hikmetle kurduğu bu dostluk ilişkisi, onun, gerek fikir gerekse sanat hayatında oldukça etkili olmuştur. Bu yıllar genç şairin, hayat, toplum, sanat üzerine düşüncelerinin giderek ete kemiğe

⁵² A.g.e., s. 73.

⁵³ Kemal Tahir, Notlar 5,a.g.e., s. 129.

⁵⁴ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, a.g.e., s. 87.

bürünmeye başladığı yıllardır Dosdoğru, Kemal Tahir'in Babiâli'de geçen gençlik yıllarını iki döneme ayırmaktadır. Kemal Tahir'in, düşünce yapısı bakımından renksiz geçen Babiâli'deki ilk yıllarından sonra, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımlardan yazılarının bir kişilik kazandığı döneminin, Nâzım Hikmet'le tanışmasından sonra kıvam kazandığını belirtmektedir. Dosdoğru'ya göre, Kemal Tahir'in gençlik yıllarının bu ikinci döneminde Nâzım Hikmet'in ağırlıklı bir etkisi vardır.⁵⁶

Yine aynı dönemde Kemal Tahir'in, Cumhuriyet devrimleri ile ilgili sorgulamasının devam ettiğini görmekteyiz. Devrimlerin tutmadığı, devrimler adına edilen parlak sözlerin hayatla buluşmadığı ve slogan düzeyinde kaldığı kanaatindedir. Aşağıda 1935 yılında Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardan yaptığımız alıntılar, bu dönemde Kemal Tahir'in bu konularda yaptığı sorgulama ve ulaştığı kanaatlerin en açık örneklerinden birini teşkil etmektedir:

" Kökleşmemiş bir değişmenin bu kadar sefil ve acıklı olacağını kimse ummazdı. Az kalsın bu soytarılığı alkışlarken, sevimli amele avuçları gibi ellerimiz nasırlaşacaktı. Az kalsın bu edepsizliği gönlümüze sığdırmaya çalışırken, gönülsüz kalacaktık.

Ne Mutlu Türküm Diyene.

Köylü bizim efendimizdir.

Türk işçisi dayanıklıdır. İnkılabı gönül vermiştir.

Bunlar nasıl garip sözler? Neden Türk olan mutlu oluyormuş?

Cevap: Nokta. Nokta..

Köylü bizim efendimiz âmennâ anladık, fakat efendiliğini nereden anlayacağız?..

Cevap: sıfır sıfır.

Türk işçisi dayanıklıdır.

Ne zamana kadar?

Cevap: hava cıva.

Ne mutlu Türküm diyene. Fakat sokakta, kaldırımında değil, dayanıklı. dört ayağı olan sırmalı koltuklarda.

Köylü bizim efendimizdir. Fakat biz köylünün ağasıyız. Köylü ağanıdır. Köylünün ırzı, namusu, kazancı, toprağı hep ağanın.

Türk işçisi dayanıklıdır. Bu doğru (Demir travers mi, yoksa tahta travers mi döşemeli demir yoluna) hesabında (Demir travers) en doğru cevaptır...

(...) Ağız dolusu inkılap dedikleri soytarılık daha taze olduğu için mi bu masalları okuyorlar bize dersin?

(...)Köylü efendimizdir. Elbette. fakat vergisini veremiyor. Ve o efendinin hizmetkârı olduğunu söyleyenler, ekmeğe, buğdaya kanun çıkarıp zam yaptırarak hususi trenle İstanbul'dan Ankara'ya davetli taşıyıp koca koca düğünler kuruyorlar ..

(...) Kadın konferansı Yıldız Sarayında şampanya açtırıyor da, Beyoğlu caddesinde saat ondan sonra var aşağı tut yukarı Türk kızları satılıyor;

⁵⁵ A.g.e., s. 107,109,102-103.

⁵⁶ Dosdoğru, a.g.e., s. 431.

İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz de herifçiöglü 10 yıllık metresini on kurşunda öldürüp Şifa Yurdu'na yan geliyor;

Fikirlerini serbest konuştu diye tombul bir delikanlı hapse tıkılıyor da, vatan delikanlılarını, nefes nefes zehirleyen muhterem eroinci çeteleri bize kesiyor..."⁵⁷

Nâzım Hikmet'in de yazı kadrosunda bulunduğu **Resimli Herşey** (Kemal Tahir'in mektuplarında bu isimle bahsettiği bu derginin her hangi bir nüshasını bulamadık. Tahminimizce 1924 yılında Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel tarafından çıkarılan ve 1931 yılında kapanan **Resimli Ay** dergisinin bu adla çıkan devamıdır.) adlı dergide Nâzım Hikmet'in de teşvikiyle bir takım yazılar yazdığını Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardan birinde belirtmektedir. Kemal Tahir, bu dergideki yazılarından birinde Necip Fazıl(Kısakürek) kızdırmak amacıyla bir eleştiri yazısı yazdığını ancak Necip Fazıl'ın bu yazıyı beğenerek kendisini övdüğünü söylemektedir.⁵⁸ Kemal Tahir'in yazı yazmaya başlamasından kısa bir süre sonra bu dergi de kapanır.

1935 yılı Kemal Tahir'in aynı zamanda yaşadığı bu fikir bunalımından bir çıkış aradığı, kavgasını vereceği bir tarafta yerini seçme arayışı zamanıdır. Bir yazısında yaşadığı bu bunalımı şöyle dile getirmektedir:

"Yarım yırtık bilgili kafama bir çok kocaman meseleler yığıldılar. Kant, Dekart, Niçe, Engels, hatta Marx kafamda koşmaca oynuyorlar. Demokrasi, Liberalizm, Komünizm, Bolşevizm, Faşizm, Hitlerizm, Emperyalizm fır dönüyor etrafımda. Gözleri yeni açılan anadan doğma bir kör gibiyim.

Sabahın oluşu ile, güneşin batışı, orospunun sefaletiyle kafamın içinde horlayan Bodlervari hülya, hep yüzeyde, hep manasız, hep boşmuş. Daha hayati, daha kaskatı, daha kuvvetli hakikatler ve bu hakikatlerin hatta benim önümde bile apaçık duran meseleleri varmış.

Sınıf kavgalarının korkunç meydan muharebesine seyirci kalmak, muayyen bir cephenin üniformasını giymemek hakkına bile malik değilmişim.

Oportünist denilen şaşkınlığın arasında durduğun yeter!) diye haykıran inandırıcı bir şey duyuyorum ...

(...) İşte sana yeni bulduğum hakikatin, içim yana yana inandığım tek ve muhakkak cephesi: Dünün dini, dünün asillere saygısı, dünün büyüğün küçüğe şefkati, küçüğün büyüğe hürmeti nasıl apar topar geçmişe karıştı ise, yarın milliyet de öylece güme gidecektir."⁵⁹

Aynı mektubunda Türkiye'de uygulanan devletçilik ile ilgili düşüncelerinin ilk nüvelerine, Harf Devrimi ve Kemalizm ile ilgili eleştirilerine rastlamaktayız:

"Bizim devletçilik, belli başlı zenginlerin ekmeğine yağ sürüyor. Harici bir kabz, ecnebi bir memleketin tehdidi olmadığı için bu meseleyi daima bu pencereden seyre başladım. Sümerbank, İş Bankası, hükümeti temsil eden ve

⁵⁷ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 91-93.

⁵⁸ A.g.e., s. 106.

⁵⁹ A.g.e., s. 122-123.

Devlet namıyla iş yapan müesseselerimiz. Fakat burjuvamızın elinde. İnhisarlar onlara, onların servetlerine işliyor. İşte Molla Bey, işte Yunus Nadi.

Dil inkılabı saçmaladı. Ölü iki medeniyetin ölü dilinden ayrılıp daha ölü Turan içine gidiyoruz. Galiba Latince ve Yunanca meselelerini müdafaa ederken suratına güldüğümüz Nurullah Ataç haklı!

On senede Kemalizm'in felsefesini kuramadık. Kuramayacağız da. Mussolini, Hitler ne kurdular? Hangi felsefeyi yaptılar da biz de onları taklit edelim! Bomboş ve Din kadar da ömürlü olmayacak bir Milliyet prensibine yamanmışız.

Çok kötü vaziyetteyim elbette anlıyorsun ifademden."⁶⁰

Yukarıda yaptığımız iki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Kemal Tahir'in fikir serüveni nisbeten kısa sayılacak bir ergenlik döneminden sonra bir olgunluk aşamasına gelmiştir. Bu aşama, eskilerin "bî taraf olan bertaraf olur" sözünde olduğu gibi, Kemal Tahir'in artık düşüncede bir taraf olmanın ve kendini ait hissettiği bu taraf için hareket etmenin gerekli olduğuna karar vermesi ile başlamaktadır. Yani benimsediği fikirlerin soyut düşüncelerden hayata geçerek ete kemiğe büründürülmesi gerektiğine inanmaktadır. Benimsediği fikirlerin gerektirdiği tarafın yanında mücadeleye girişmelidir. Bütün şiirlerini, yazılarını ve davranışlarını, benimsediği dünya görüşünün doğrultusunda ve bunun hayata geçmesine katkı sağlayacak bir biçimde yazması ve yapması gerektiği kanaatine ulaşmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi artık Sosyalist dünya görüşünü benimsemiştir. Düşüncede izlediği yöntemin temelini Marksizm'in tarihi materyalizm ilkeleri oluşturacaktır. Ona göre, dünün din savaşlarından bu günün milliyet savaşlarına kadar tüm kavgaların temelinde sömüren-sömürülen, ezen-ezilen ilişkisi yatmaktadır. Bu ezeli kavgada, sömürene karşı sömürülenin; ezene karşı ezilenin yanında olmak gerekmektedir. Bu kavgada tarafsız kalmak oportünizmden öteye bir sonuç doğurmayacaktır. Kavgayı seyretmek, dışardan adeta fildişi bir kuleden bakmak yerine kavganın bizatihi içine girmek, bir tarafta yer alıp sonuna kadar mücadele etmek gereğine inanmaktadır."Sade şiiri değil, söz söylerken bile bir sınıfın malı olmağa mecbur olduğumuzu unutmamalıyız. Madde -ki asıldır- madde bile muayyen bir sınıf için başka başkadır"⁶¹ şeklindeki sözlerinde de görüldüğü gibi, Kemal Tahir, konuşmaktan yazmaya kadar tüm davranışlarında bu mücadelede yer aldığı tarafın gerektirdiği bir bilinçle hareket etme gereğini benimsemiştir.

Bu dönemde geçim sıkıntısı nedeniyle yaptığı çeviriler ve adapte romanlaştırmalar hariç bütün şiirlerinde, hikâyelerinde bu bilincin izleri

⁶⁰ A.g.e., s. 125.

⁶¹ A.g.e., s. 132.

görülmektedir. "Parola", "Sözün Kısası", " Anama ", "Geceler Dönüyor ", "Son Gece ve İlk Gündüz" gibi şiirlerinde bu kavgayı bir taraf olarak işlemektedir. "Orospu" adlı şiirinde bir sosyal ve ahlaki bir sorun ve yozlaşma olarak gördüğü fahişeliğe değinmektedir. Tütün kaçakçısı anlamına gelen "Ayıngacı" adlı şiirinde ise bir tütün kaçakçısının dramında toplumsal sorunlara değinmektedir. Daha sonra **Yedigün** dergisinde yayımlanacak olan hikâyelerinde toplumsal içerikli konuları seçecek ve mesajlar vermeye başlayacaktır.

1935 yılının sonlarında "Namık Kemal İçin Diyorlar ki" konulu bir anket çalışmasına başlayan Kemal Tahir, bir taraftan da bir roman çevirisi üzerinde çalışmaktadır. Şiir kitabını basmak için çabaları sürerken bir taraftan da **Türk Proleter Yazarları Antolojisi** konulu bir antoloji çalışmasını sürdürmektedir.

2.5. "Nâmık Kemal İçin Diyorlar ki" Adlı Kitapeği

Bu başlığı taşıyan ve 1936 yılında İstanbul, Şirketi Mürettibiye Basımevinde basılmış olan 32 sahifelik kitapçık Kemal Tahir'in imzasını taşıyan ilk müstakil basılı eseridir. Bu kitapçık, Kemal Tahir'in röportaj biçiminde gerçekleştirdiği bir ankette yer alan sorulara, Vâlâ Nurettin (**Haber**), Peyami Safa (**Tan**), Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay (**Cumhuriyet**), Ercüment Ekrem Talu (**Cumhuriyet**), Sadettin Nüzhet, Kerim Sadi, Hüseyin Nuri (**Akşam**), Dr. Fuat Sabit, Suat Derviş ve Nâzım Hikmet'in verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Kemal Tahir, kitapçıkta, sorduğu sorulara verilen cevapların yanında, bu gazeteci ve yazarlarla röportajı nasıl ve nerede yaptığı ve onlar hakkında edindiği bazı izlenimlerine ilişkin bilgilere de yer vermiştir.

Nâmık Kemal, o yıllarda üniversite gençliğinde özellikle muhafazakar ve sağ görüşlü gençlikte büyük bir ilgi duyulan bir ideal kahraman sembolü gibi görülmekteydi. Kemal Tahir'in bu anket çalışmasını yapmasının nedeni de bu derece gündemde olan ve bazı kesimlerce idealize edilen Nâmık Kemal'in fikri, sosyal, siyasal ve edebi açıdan bir değerlendirmesini ortaya koymaktır. Ankette yer alan soruları yedi başlıkta toplamıştır. Bu sorular: Nâmık Kemal'in sosyal kanaatleri nelerdir? Nâmık Kemal'in istediği liberalizm ile bu günkü demokrasi ve liberalizm arasındaki farklar nelerdir? Namık Kemal'in din, milliyet ve vatan telakkisi? Namık Kemal neden layık (laik) değildir? Edebiyatımızdaki tesirleri ve gazeteciliği? Namık Kemal'in istibdatla

yaptığı mücadele bir inkılapçı karakter taşır mı? Bugünkü gençlik, Nâmık Kemal'i neden ideal bir kahraman saymak istiyor? ⁶² şeklindedir.

Anket, kitapçık halinde yayımlanınca ilgi uyandırır, tepkiler alır. Özellikle Nâmık Kemal'i ideal bir kahraman addeden ve Peyami Safa'yı üstat kabul eden Milli Türk Talebe Birliği gençleri tarafından şiddetli tepkiler alır. Böylece Namık Kemal etrafında bu üniversiteli gençler ile Kemal Tahir arasında karşılıklı tahkir edici ifadelerin de aşırı dozlarda kullanıldığı bir polemik başlar. Aynı yıl Milli Türk Talebe Birliği tarafından **Nâmık Kemal** adlı karşı bir broşür yayımlanır. Bu broşürde anketi yapan Kemal Tahir'e ve ankette cevapları yayınlanan başta Suad Derviş olmak üzere bazı isimlerin görüşlerine karşı cevaplar ve eleştiriler yer almıştır. Örneğin broşür yazarlarından Namık Kaşif adlı bir üniversite talebesi, "Namık Kemal İçin Diyorlar ki" anketini eleştirdiği makalesinde Kemal Tahir ve ankette yer alan bazı isimlere "satılmışlar" demektedir, bu anketin niçin yapıldığı şeklindeki sorusuna İsmail Habib'in "etrafi bulandırmak" için diye cevapladığını yazmakta ve anketörün istediği adamlara istediği soruları sorduğunu belirtmektedir. Çok geçmeden bu broşürde yer alan eleştiri ve suçlamalara karşılık olarak **1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa** başlıklı broşür yayımlanır. 1936 tarihli ve Ahmet Cevad Neşriyatı olan bu broşür, Kemal Tahir, Suad Derviş ve Ahmet Cevad'ın, MTTB'nin çıkarmış olduğu broşürdeki yazılara bir cevap niteliğindedir.

Yaptığı anket dolayısıyla kendisine yöneltilen eleştirilere bir karşılık niteliği taşıyan bu broşürdeki yazısının konumuz açısından önemi Kemal Tahir'in o tarihte Namık Kemal hakkında ulaştığı kanaatlerini içermesidir. Bunun yanı sıra söz konusu yazıda Kemal Tahir'in siyasal düşünce yapısı, duyarlı olduğu konular, kişiliği ve üslubu hakkında bir takım ipuçları bulmak da mümkündür. Bu broşürdeki yazısında, Kemal Tahir'in, Namık Kemal hakkındaki düşüncelerini değiştirdiğini görmekteyiz. 1933 yılında Ziya İlhan'a yazdığı mektubundaki hayranlık, 1936'da yerini eleştiriye ve küçümsemeye bırakmaktadır. Kemal Tahir için Namık Kemal artık izinden gidilecek bir tabura bedel büyük bir adam değil, istibdat döneminde palazlanmak ihtiyacı ile kıvranan Müslüman yerli burjuvazinin davulunu çalan bir kahramandır. Meşrutiyeti savunan Namık Kemal hem ümmetçi, hem halifeci hem de padişahçıdır. İsteddiği hürriyet bugünkü anlamda halk için değil, küçük burjuvazinin palazlanması için arzu edilen

⁶² Kemal Tahir, **Namık Kemal İçin Diyorlar ki**, Şirketi Mürettibiye basımevi, No:73, İst, 1936.

sınırlı bir hürriyettir. Nâmık Kemal, Avrupa emperyalistlerinin müstebit Abdülhamit kanalından geçen komisyonculuğunu, padişahlığı yerinde bırakarak, azalarını "Fırka-i mümtaze" den seçilmesi gereken bir parlamentoya devretmek isteyen bir hürriyet fedaisi idi. Nâmık Kemal'in o çok övülen eserleri ise yine Kemal Tahir'e göre ciddiyeti komikliğe dönmüş bir iki makale, bir takım kafiyeli cümleler, bir de 'padişahım çok yaşa' sı tıraş edilen bir piyesten ibarettir. Namık Kemal'in ümmetçi ve padişahçı olmasını ise hayalperest olmayıp hitap ettiği kitleyi kaybetmeyen bulunduğu şartlarda realist davranan biri olmasına bağlamaktadır. "O yalnız, tüccarların beşer onar kuruş hisselerle anonim şirketler açmasını ve bunun için de lazım olan ictimâ ve ticaret bakımından lüzumlu neşir ve propaganda hürriyeti isteyebilmiştir... Merkez-i arzı patlatıp çıkacak olan bu hürriyetçinin kafasında ıstırap çeken sınıf için zırnık yoktu" demektedir.⁶³ Sonuç olarak Kemal Tahir için Nâmık Kemal, tarihin seyrinde ferdi vazifesini, daha iyi başarması kabil iken şöyle, böyle becermiş bir fanidir. Günümüz gençliğine örnek olacak yönü vatan, hürriyet, meşrutiyet üzerine olan fikirleri değil, davasındaki samimiyeti, arkadaşlarına vefakâr ve sadık davranıp kimseyi "satmaması" gibi kişilik özellikleridir.

Kemal Tahir'in bu yazısında, Namık Kemal hakkında yaptığı değerlendirme ve yargılamalar, daha önce kendi yaptığı ankette yer alan Kerim Sadi, Hüseyin Avni, Nâzım Hikmet, Dr. Fuat Sabit ve Suad Dervişin görüşleriyle paralellik göstermektedir. Kemal Tahir'in Namık Kemal hakkındaki kanaat ve değerlendirmelerinde kullandığı ifadeler özellikle Nâzım Hikmet'in ankete verdiği cevaptakilerle ayniyete yakın bir benzerlik göstermektedir. Nâzım Hikmet'in ankete verdiği cevaptaki " Matbuatın bile ancak 'lüzumu kadar' hür olmasını isteyen Namık Kemal, bütün hususiyetleriyle; yarım müstemlekeleşen, münkariz Osmanlı İmparatorluğunun içinde kendine yol açmak isteyen 'burjuvazinin' bayraktarıdır..." şeklindeki ifadeleri bu benzerliğin ne derece olduğunu göstermektedir. Nitekim, Kemal Tahir, Namık Kemal le ilgili anketinde Peyami Safa için küçümseyici, ironik anlamda ifadeler kullanırken, Kerim Sadi için "Memleketimizde Marxizmin en selahiyettar alimi ve kafasının içindeki için en müsamahasız dövüşen delikanlı.", Nâzım Hikmet için de, "Şiire yeni bir vezinle muazzam bir yenileşme imkânı veren, tiyatroya kuvvetli piyeslerle en yeni tekniği

⁶³ Kemal Tahir, Suad Derviş, A.Cevad, 1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa, Ahmed Cevad Neşriyatı, İst., 1936.

getiren ve kafasının içindeki için bir adım bile gerilemeden dolaşan üstat şair" şeklinde övücü nitelermelerde bulunmuştur.⁶⁴

Buna mukabil yukarıda belirttiğimiz ikinci kitapçıkta Kemal Tahir, o dönemin sağ kesiminin ünlü isimlerinden biri olan Peyami Safa'yı fikirsizlikle itham etmekte, hayalperest bir liberal olarak değerlendirmektedir. Hüseyin Cahit Yalçını da keza hayalperest bir liberal ve aynı zamanda hitap ettiği kitleyi kaybetmiş bir gazeteci yazar olarak değerlendirmiştir.

Aynı yıl çeşitli konularda hazırlamış olduğu bir takım yazılarıyla dönemin en tirajlı dergilerinden biri olan **Yedigün** mecmuasının sahibi Sedat Simavi'yi ziyaret eder. Simavi "bar" konulu röportaj niteliğindeki bir yazısını incelemek üzere alır. Diğer yazılarını da getirmesini ister. Birkaç gün sonra cevap almak için tekrar gittiğinde Simavi, bu yazının bu üslupla **Haber** gazetesinde yayımlanabileceğini söyleyerek kendisini nazikçe reddeder. Kemal Tahir Sedat Simavi'nin bu bar konulu yazısını reddedişinin nedenini daha sonra bir tanıdığı aracılığıyla öğrenmiştir. Simavi'nin hakkında şöyle konuştuğunu bir mektubunda anlatmaktadır: "Garip oğlan bu Kemal Tahir, bar yazısına bile topraksız köylüleri, demiryolu amelelerini karıştırmış. Hiç bu çeşit bir "bar" yazısı gördünüz mü Allah aşkına" demiş⁶⁵ Ancak çok geçmeden **Yedigün** ailesine katılacak, sekreterlik yapacak ve hikâyeleri bu dergide yayımlanacaktır. Bu tarihlerden itibaren Kemal Tahir artık Babıâli'nin tanınmış simalarından biri olmayı başarmıştır. Bir çok dergiden yazı yazması için teklifler almaya başlamıştır. Artık geçimini tamamen kalemiyle kazanan, gazeteci, şair ve hikâyecidir. Çok yoğun bir yazı yazma, çeviri yapma ve sekreter olarak çalışma temposu içerisine girmiştir. **Karagöz** gazetesinde yazarlık, **Yedigün** ve **Karikatür** dergilerinde sekreterlik, **Tan** gazetesinde röportaj yazarlığı yapmaktadır. **Yeni Kitapçı** ile, kitaplar tercüme etmek için anlaşmıştır. Bir taraftan da hiç bırakmadığı okuma alışkanlığı devam etmektedir. Babıâli'de çıkan belli başlı tüm süresiz yayınları, gazeteleri takip etmekte, özellikle hikâye, roman türünde yayınlanan yerli ve yabancı eserleri okumaktadır. Balzac, Gorki, Tolstoy, Dostoyevski, gibi romanın dünyaca ünlü üstatlarının kitapları en çok beğendiği ve etkilendiği eserlerin başında gelmektedir.

⁶⁴ Kemal Tahir, **Namık Kemal İçin Diyorlar ki**, s. 19,29.

⁶⁵ Kemal Tahir'den **Fatma İrfan'a Mektuplar**, s. 152.

Gazete ve dergilere hikâyeler, fıkralar, şiirler yazan, Fransızca'dan roman çevirileri yapan Kemal Tahir, bir taraftan da ilerde kendi romanlarını yazmayı düşünmektedir. 1940 yılında kesinlikle romancı olmaya karar verecek olan Kemal Tahir 1937 yılında ilerde yazmayı düşündüğü romanların ne türde ve nasıl olacağını düşünmeye ve hazırlıklarını yapmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra evlenme teklif edeceği Fatma İrfan Hanıma yazdığı bir mektubunda, ilk romanını Zonguldak'tan almayı düşündüğünü söylemektedir. İkinci romanını İstanbul'un orta sınıfından seçeceğini ve Gorki gibi, büyük halk kitlelerine hitap etmesini bilen, onlarla senli benli konuşan bir romancı olmaya çalışacağını, çok realist davranacağını belirtmektedir. Yine romanlarının muhakkak tezli romanlar olacağını ama bu tezi tepeden inme değil, roman kurgusunda seçtiği tipler de var ise işleyeceğini söylemektedir.⁶⁶

3. Babıâli'de Yükselişi ve İlk Evliliği

1937 yılının Mart ayında, kendisiyle başta edebiyat ve dünya görüşü olmak üzere pek çok konularda anlaştığı ve yedi yıllık bir arkadaşlık geçmişi olduğu öğretmen Fatma İrfan Akersin'e evlenme teklif eder. Fatma İrfan, o sıralarda İstanbul dışında (İzmir'de) bulunduğu için evlenme teklifini mektupla yapan Kemal Tahir 30.30.1937 tarihini taşıyan mektubunda şunları söylemektedir:

" Biz -ne olursa olsun- birbiri için yaratılmış insanlarız. Bunu İrfana bir kadınla yaşayan Kemal Tahir, (Kemal Tahir 1933 yılından bu tarihe kadar Neriman adlı bir kadınla birlikte dost hayatı yaşamıştır. N.Y.) bütün hiddetlerine rağmen inkar edemediler. Fakat bilmem dikkat ettin mi hiç? Biz bir ayrılıkta birleşiyor, birleşince ayrılıyoruz. Artık buna bir nihayet vermek lazım . (...)Hayatımı biliyorsun çok derbederim. Çabuk tesir altında kalıyorum ... ben ömrümü tam serserilikten, Türkiye kültür alanında sözü geçer bir adam namzetliğine kadar yükseltebilmiş biriyim ... Şehadetnamesiz, desteksiz, yersiz yurtsuz, yarı apaş, yarı anarşist Kemal'den doğmuş olan bu yeni adama hem acıyorum hem de onunla mağrurum. Onu düşürmemek için büyük kararlar vereceğim(...)

Bana bir kadın lazım İrfan.

Meyhanede benden hovarda, benden kabadayı, arkadaş toplantılarında benden daha dikkatli benden daha az sert. Bir tek odada aylarca, senelerce kocasını bekleyebilecek, onun kaba hallerini, hatalarını düzeltmeye muktedir. İşine akli erer, zengin taraflarıyla mağrur, fakirlikleriyle mahcup olmayacak bir sevgili istiyorum. Buna ama nasıl muhtacım (...)

Bu arkadaşın sen olmanı istiyorum. Ne dersin?"⁶⁷

⁶⁶ A.g.e., s. 174.

⁶⁷ A.g.e., s. 177-180.

Yukarıda bazı bölümlerini aktardığımız, evlenme teklifi niteliğindeki mektubundaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, Kemal Tahir'in açık ve deyim yerindeyse dobra konuşan, lafı dolandırmadan ne düşünüyorsa onu aynen dile getiren bir kişiliği vardır. Nitekim, devam eden mektuplarında bu evlenme teklifini yinelerken, çok yoğun olduğu sürekli yazmak durumunda olduğu için artık yemek, bulaşık, çamaşır, temizlik gibi ev işleriyle uğraşmaktan kurtulmanın evlenme isteğinin nedenlerinden biri olduğunu yazacak kadar açıktır. Bu ve benzeri pek romantik sayılmayacak ifadeler bu teklife karşı Fatma İrfan'ı tereddüte düşürmüştür. Nitekim Fatma İrfan'ın, müşterek arkadaşlarından birine (muhtemelen bu kişi Nâzım Hikmettir) yazdığı bir mektubunda bu tereddütünü şöyle dile getirdiğini, yine Kemal Tahir'in 31.5. 1937 tarihli Fatma İrfan'a yazdığı mektubundan öğreniyoruz .Söz konusu mektupta Fatma İrfan şöyle yazmaktadır."Ben bir his evlenmesi yapmak istiyorum. O -yani Kemal Tahir- bana maddi meselelerden bahsediyor. Bunun daha iyisi bir hizmetçi idarehanesine başvurmadır." Birkaç mektuplaşmadan sonra 1937 yılının 12 Ağustosunda İstanbul'da, öğretmen Fatma İrfan hanımla gazeteci yazar Kemal Tahir hayatlarını birleştirirler. Fakat anlaşılan o ki bu evliliğin his yanı biraz eksik kalmıştır. Nitekim evlilikten kısa bir süre sonra "Donanma Davası" nedeniyle 15 yıl hapse mahkum edilen Kemal Tahir hapisteyken 10 Haziran 1940 yılında Fatma İrfan'ın başvurusu üzerine açılan boşanma davası neticesinde bu evlilik boşanmayla noktalanacaktır.

1936 yılından 1938 yılının tutuklandığı gününe kadar geçen süre Kemal Tahir için Babiâli'de baş döndürücü bir tempo ile geçen çok hareketli ve yoğun bir dönemdir. Almış olduğu görevler (**Karikatür** ve **Yedigün** dergisinde sekreterlik, **Karagöz** gazetesinde başyazarlık , **Tan** gazetesinde yazı işleri müdürlüğü) yanında röportajlardan kısa mizahi romanlara, çeviri ve adapte romanlara, hikâyelere, şiirlere kadar çeşitli konularda yoğun bir çalışma temposuna girmiştir. Bunların arasında **Yedigün** dergisinde patronunun verdiği resimlere bir mevzu uydurup yazı yazmak ve Suad Derviş'in seyahati nedeniyle yarım kalan ve **Tan** gazetesinde yayımlanan **Bu Roman Olan İşlerin Romanıdır** adlı tefrika romanını tamamlamak gibi işler de vardır.

Bütün bu yazılar, büyük ölçüde geçimini sağlamak için gereken parayı kazanmak ve Babiâli'de kalıcı ve hatırı sayılır bir yer edinebilmek amacıyla yapılan çalışmalardır. Bunlardan çocukluğundan beri meraklı olduğu zabıta roman çeviri ve

uyarlamaları zevkle yaptığı işler arasındadır. Nitekim bu tür çalışmalara hapisten çıktıktan sonra da bir süre devam etmiştir.

1936 yılında yayımladığı anketi bir tarafa bırakacak olursak ilk kitabı niteliğinde olan Alfred Müller'den çevirerek uyarladığı **Bir Çalgıcının Seyahati** (Yeni Kitapçı, İst. 1937) 1937 yılında yayımlanır. (Bu kitap daha sonra 1953 yılında ikinci kez basılacaktır.) Bu çeviri romanı ile ilgili olarak Fatma İrfan'a yazdığı 9.5.1937 tarihli mektubunda şunları söylemektedir:

" Mektubumla beraber gönderdiğim kitap Kemal Tahirin ilk eseri olmamalıydı. Ben bunu gördükçe adeta kendimden utanıyorum. Fakat ne yaparsın İrfan, istidat meselesi dediler. Benim faciadan çok komediye istidatım varmış. Babı alide Karagöz oynatıp, Karikatür mecmuasına hikaye, fıkra roman(!) yazan adamdan göz yaşartıcı işler beklememeli imiş ...

... Artık komik bir adam oldum çıktım. Biz insanlar neye alışmıyoruz ki. Şimdi Nazım ile beraber bir zabıta romanları, bir sinema romanları serisi hazırlıyoruz. Bu arada ben de tek başıma bir komik romanlar serisi yapmağa mecburum."⁶⁸

Ertesi yıl kitap halinde basılan, ikinci çeviri romanı olan Herbert George Wells'in **Görünmeyen Adam** adlı eseri yayımlanır.(İnkılap Kitabevi, İst. 1938). Yazarımızın yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz, bir kısmı telif çoğu gazete ve dergilerde tefrika halinde yayımlanan roman çeviri ve uyarlamaları, kısa mizahi roman, hikâye ve fıkra gibi çalışmaları onun, edebiyat dünyasında tanınmasını ve geçimini sağlamasının yanında; kaleminin ustalaşması, üslubunun oturması ve yeteneklerini keşfetmesi açısından önemli katkıları olmuştur. Mahkûmiyet hayatının başlamasıyla noktalanmış bu dönemdeki yazı ve çalışmalarını geleceğin büyük romancısının doğuşunu hazırlayan bir staj dönemi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

4. Yedigün Dergisinde Yayımlanan Hikâyeleri

Bu başlık altında, Kemal Tahir'in 1936 Ekiminden 1938 Temmuzuna kadar **Yedigün**'de çıkan hikâyeleri hakkında kronolojik sıra ile kısa bilgiler verilip, konumuz açısından ilişkili görülen bazı tespitlere yer verilecektir.

Kemal Tahir'in hikâyelerini genel olarak iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilkinin hapse girmeden önce aynı zamanda sekreterlik görevini de yürüttüğü **Yedigün**'de yayımlanan hikâyeleri oluşturmaktadır. İkinci grup ise hapisteyken **Tan** gazetesinde "Cemalettin Mahir" takma adıyla yayımladığı daha sonra **Göl İnsanları** adı altında tek bir kitap halinde bastıracağı uzun hikâyeler oluşturmaktadır. Bu iki grup, yapı,

⁶⁸ A.g.e., s. 184.

mekânsal kurgu, seçilen tipler, kullanılan dil vb. bakımlardan birbirlerinden farklılık gösterirler. Dördü daha sonra eklenmek üzere sekiz uzun hikâyeden oluşan **Göl İnsanları**'ndaki hikâyeler, Kemal Tahir'in ilerde kaleme alacağı köy romanlarının habercisi niteliğinde, romana benzer özellikler gösteren, genelde Anadolu köylüsünü konu alan ve sıklıkla pornografik denecek kadar cinselliğin yer aldığı uzun soluklu hikâyelerdir. İlk kaleme alınan ve birinci grupta topladığımız **Yedigün** dergisindeki hikâyeleri ise kahramanlarını ve mekânsal kurgusunu İstanbul'un değişik semtlerinden ve bu semtlerdeki çeşitli meslek gruplarından alan, cinselliğin hemen hiç yer almadığı, İstanbul Türkçe'si ile yazılmış ve yazarın hayatından, işinden, yakın ilgi duyduğu konulardan izler taşıyan kısa soluklu hikâyelerdir. Bunlarda dramatik unsurlar ağırlıklıdır. Hulki Aktunç'un da belirttiği gibi bu birinci gruptaki hikâyelerde işlenen olaylardaki dramatik ağırlık zaman zaman hikâye türünün taşıyamayacağı boyutlara ulaşmaktadır.⁶⁹

"**Bir Mısri Hikayesi**" Kemal Tahir'in, **Yedigün** dergisinin Ekim 1936 tarihli sayısında yayımlanan ilk hikâyesidir. (Derginin bu sayısına bütün çabalarımıza rağmen ulaşamadığımız için bu hikâye hakkında bilgi veremiyoruz).

"**Şecere Meselesi**"⁷⁰ başlığını taşıyan ikinci hikâyesinde Darülfünun Tarihi Şecere Müderrisi Keramet Beyin (Bu isim "Keremeti kendinden menkul" deyimini hatırlatmaktadır.) Türk tarihi ile ilgili gerçek dışı, her hangi bir belgeye dayanmayan bilgiler uydurmasını; kimsenin aslını araştırmayacağına güvenle "bol kepçeden" sallamasını, ancak, daha sonra yalanının ortaya çıkması üzerine yaşanan olayları anlatmaktadır. Hikâye, Keramet Beyin ölümünden sonra memleket ilminin ciddiyetine hanel getirmemek endişesiyle bu sırrın nasıl örtbas edildiğini ve Keramet Beyin bu uydurma eserlerinin tarihi roman ve makale yazarlarının en güvendikleri kaynak olarak nasıl değerlendirildiğini anlatmaktadır.

Bu hikâyede, Kemal Tahir'in Türk tarihinin iyi bilinmediği; tarihimiz üzerine ileri sürülen bir çok bilgi ve belgenin gerçek dışı olduğu; tarih yazarlarının ve tarih üzerine konuşanların doğruluğu yanlışlığı ciddi bir araştırmayla sınanmamış, yüzeysel ve kulaktan dolma bilgilerle hareket ettikleri yönündeki görüşlerinin ilk tohumlarını görmekteyiz.

⁶⁹ Hulki Aktunç, "Hikayeden Romana Gerçekliğin Evrimi (1937-1941)", **Türkiye Defteri**, Nisan 1974, S:6.)

⁷⁰ Kemal Tahir, "Şecere Meselesi" (Hikâye), **Yedigün**, 24 Şubat 1937.

"**Bütün Ahmetler Ayağa Kalksın**"⁷¹ adlı hikâyesi, meşrutiyet sonrası eğitim hayatında yaşanan karmaşayı, ehil olmayan kişilerin müderris olmalarını işlemektedir. Valinin damadının Almanca ve Coğrafya hocası, bir mevlevi dervişinin Farsça hocası, Hükümet Mimarının resim ve hendese hocası tayin edildiği bir medresede Kimya dersini de Hacı Keramet adında bir eczane sahibi vermektedir. Rüşvetçi biri olan Hacı Keramet dükkanından alışveriş yapan öğrencilere yüksek not vermektedir. Kemal Tahir, bu kısa hikayesinde II. Meşrutiyetin ilanı sonrası eğitim sistemini "Hacı Keramet" tipi çerçevesinde alaycı bir dille eleştirmektedir. Eleştirisi, dönemin eğitim (maarif) sistemindeki kayırmacılık, başıbozukluk, yetersizlik, ehliyetsizlik ve çıkarıcılık çerçevesinde kalmakta, ideolojik ve siyasal bir düzeye çıkmamaktadır. Yıllar sonra, Cumhuriyet döneminin temel eğitim kurumlarından olan Köy Enstitüleri'ni konu aldığı **Bozkırdaki Çekirdek** romanında ise Kemal Tahir'in eğitim sistemi eleştirisi tamamen ideolojik ve siyasal bir çerçevede kendini gösterecektir.

"**Mollalar Asker**"⁷² adlı hikâyesinde Kemal Tahir'in yakın tarihe ilgisinin, eserlerinde yakın tarihe ilişkin özgün konular seçişinin ilk ciddi işaretlerini görmekteyiz. II. Abdülhamid döneminde, Yunan isyanı nedeniyle o zamana kadar askere alınmayan medrese talebelerinin askere çağrılması üzerine, medreselilerin tepki göstermesi ancak, başında mektepli bir subayın bulunduğu müfrezeyle görünce hemen yelkenleri indiren mollalar anlatılmaktadır. Kemal Tahir, mollaların askere alınma kararına tepkisini tıpkı yeniçerilerin kazan kaldırması gibi, yemek kazanlarının ters çevrilmesi ve rahlelerin devrilmesi motifleriyle sunmaktadır. Bu hikâyede, Kemal Tahir düşüncesinde önemli bir yer tutan Osmanlı Devlet yapısı üzerine ilginin izlerini görmekteyiz. İlgili bölümde ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, Kemal Tahir Osmanlı'da devlet ya da iktidarın üçlü bir sacayağı şeklinde teşekkül ettiği görüşündedir. Padişah, askeri sınıf(ordu) ve din adamları sınıfı (İlmiye/ulema)'nin oluşturduğu bu üçlü sacayağı iktidarı bir güçler dengesi çerçevesinde paylaşmaktadır. Bu üçlü dengede herhangi birinin etkisinin daraltılması ancak diğer ikisinin ittifakıyla mümkündür. Osmanlıda padişah, sadrazam, şeyhülislam değişiklikleri şeklinde somutlaşan iktidar değişimleri hep bu çatışma çerçevesinde gerçekleşmektedir. Örneğin, yeniçeriliğin ilgası padişah ve ilmiye sınıfının ittifakıyla gerçekleşmiştir. Bu hikâyede de ilmiye sınıfı

⁷¹ Kemal Tahir, "Bütün Ahmetler Ayağa Kalksın" (Hikâye), **Yedigün**, 14 Temmuz 1937.

ile mektepli subaylar arasındaki çatışmada mektepli subayların (ordunun) padişahla işbirliği edince ilmiye sınıfının askere alınmama imtiyazının nasıl kolayca medreselilerin aleyhine kaldırıldığı anlatılmaktadır. İلميye sınıfı bu kararı duyunca protesto hazırlıklarına başlamış, ancak kararda mâbeyn (padişah) ve ordunun müttefik olduklarını görünce hemen protestodan vazgeçip kararı gönüllüce benimseme tavrını gösterme yolunu seçmişlerdir. Kemal Tahir, ilmiye sınıfının gösterdiği bu "kaypaklığı", hikâyenin kahramanına verdiği isimden başlayarak işlemektedir. Hikâyenin kahramanı, Fatih Medresesi İlm-i Mantık müderrisi, Elhaç Hüsamettin Fırıldakî Efendidir. Nitekim hikayenin başında askere alınma kararını duyan müderris, öfkelenip bu karara karşı çıkarken, kararın arkasında hükümet (padişah) ve ordunun müttefik olduğunu anlayınca bir fırıldak gibi yüz seksen derece dönerek bu kararın bayraktarlığını yapma rolüne bürünüvermiştir. Elhaç Hüsamettin Fırıldakî Efendi bu davranışının ödülünü bir yıl sonra şeyhülislamlığa atanmasıyla alacaktır. Hikâyede ilmiye sınıfında yükselmenin dinden ziyade devlete (padişaha) hizmetten, onun isteklerine uygun dini yorumlamalardan(fetvalardan) geçtiği tezi de işlenmektedir.

Bu hikâyede Kemal Tahir'in din- devlet ilişkileri konusundaki düşünce ve tezlerinin ilk izleri yanında, yazarın din adamlarına karşı duyduğu olumsuz duyguların da ipuçlarına rastlamaktayız. Hikâyede din adamları, halkın dine olan bağlılığı sayesinde kazandıkları bu saygın konumu maddi çıkarları ve ikballeri için kullanan; devletteki iktidar dengesi ve çatışmalarında, dinin değişmez ulvî değerlerine göre değil de çıkarlarına uygun gördükleri yönde kolayca tavır ve fikir değiştiren ve bunu dini bir yorumla meşrulaştıran fırsatçı/çıkarıcı karakterli kişiler olarak sunulmaktadır.

"Yalancı Şahit"⁷³ adlı hikâye, Kemal Tahir'in daha önce "Barda Kadınlar", "Orospu" vb. gibi şiirlerinde ve tartışmalarında rastladığımız hayat kadınlığı meselesine duyduğu ilginin nesre yansıyan ilk ürünüdür.

Yazar, İstanbul'daki küçük meyhanelerdeki hayat kadınlarından bir kesit sunduğu bu hikâyesinde, ana-kız olduklarını bilmeden birbirlerine düşman olan iki bar kadını anlatmaktadır. Barın eski gözdesi olan ancak yaşlandığı için artık barda sigara ve çikolata satan hayat kadını Melike ile bara yeni düşen ve müşterisi çok olan Belma. (kızı) arasındaki sürtüşme; barda işlenen bir cinayet olayıyla devam eder. Mahkemede annenin, kızı olduğunu henüz bilmediği Belma hakkında yalancı şahitlikte bulunması

⁷² Kemal Tahir, " Mollalar Asker " (Hikâye), Yedigün,

ile hikâye tam bir drama dönüşür. Daha sonra gerçeği öğrenen bu iki bar kadını, ana-kız dayanışmasına girecek ve bu düşmanlıklarını unutacaklardır. Hikâye, kaderin cilvesiyle hayat kadınlığı durumuna düşen kadınların dramlarının vazgeçilmez konularından biri olan tipik Yeşilçam filmlerini çağrıştırmaktadır. Bu hikâyede olduğu gibi, ana-kız, ana-oğul ilişkilerini konu aldığı diğer hikâyeleri de ("Bekâr Çamaşırı", "Herkesi Durduran Adam", "Kuş Kafesleri" vb.) Türk filmlerinde çok sık rastladığımız sahneleri anımsatmaktadır. Bu hikâyeler tıpkı bir film senaryosu gibi kurgulanmıştır. Nitekim bu yatkınlık ilerde yazara film senaryoları da yazdıracaktır.

"Kuş Kafesleri".⁷⁴ Yedigün dergisinin, "Bu hikâyeyi biz çok beğendik, sizin de beğeneceğinizi zannediyoruz. Ve müellifin çok şeyler vadeden sanatı üzerine dikkatinizi celbediyoruz" şeklinde bir sunumuyla başlamaktadır. Hikâyenin kahramanı Arif babadan kalma, -"Dülger" adlı hikâyede de olduğu gibi Kemal Tahir'in baba mesleği dolayısıyla aşına olduğu- marangozluk mesleğiyle annesinin ve kendisinin geçimini sağlayan dürüst, namuslu, yakışıklı ve çalışkan bir gençtir. Kuş kafesleri yapıp satmaktadır. Mahalleye taşınan bir ana-kız komşuları olmuştur. Kadınlara karşı pek ilgi duymayan bu dürüst ve hatırı sayılır bir geliri olan genç ile kızını baş göz etmek isteyen Aliye Hanım, bu yoldaki çabaları bir sonuç vermeyince Arife kin duymaya başlar. Delikanlıya düşmanlık üzerine kurduğu şeytanca bir planı adım adım uygulamaya koyar. Aliye, uydurduğu bir rüyayı Arife anlatır. Buna göre Arif'i kuş kafesleri yaparak kuşların hapsedilmesine katkıda bulunduğu bunun ise dinen büyük bir günah işlediğine ikna eder. Genç adam bunun üzerine kuş kafesi yapmayı bırakır. Bunun yerine resim çerçevesi, tuzluk, kahve takımı gibi başka şeyler yapmaya başlar. Ancak bunlar alıcı bulmadığı için satamaz, geçim sıkıntısına düşer, serseriliğe ve içmeye başlar. Aliye'nin kızı ile gizlice buluşmaktadır. Bir akşam Aliye iki genci bir arada yakalar. Arif, kızını annesinden ister. Ancak, kadın, kızını bir işsiz ve sarhoşa vermeyeceğini bağıarak gence hakaret eder. Arif, dayanamayıp kadına bir tokat atar. Sonuçta Arif, üç ay hapse mahkum olur. Hikâye hapse giren Arifin, "Aliye Hanımın hakkı varmış. Ben kafes yapmanın, kuşları hapsedmenin cezasını çekiyorum" şeklindeki sözüyle sona erer.

"Binin Yarısı Beşyüz"⁷⁵ adlı hikâyede, devlet memurluğundan kadro harici bırakılması üzerine kimseye minnet etmeksizin ailesini geçindirmek ve kızını

⁷³ Kemal Tahir, "Yalancı Şahit" (Hikâye), Yedigün, 25 Ağustos 1937.

⁷⁴ Kemal Tahir, "Kuş Kafesleri"(Hikaye), Yedigün, 29 Eylül 1937.

⁷⁵ Kemal Tahir, "Binin Yarısı Beşyüz" (Hikâye), Yedigün,

okutabilmek için gece gündüz takunyacılık yapan bir babanın sonu ölümle biten dramı anlatılmaktadır. Maliyedeki görevinden zorunlu olarak emekliye ayrılan Nuri Efendi, kızını okutabilmek için çok çalışmakta ve harcamalarında aşırı tutumlu davranmaktadır. Fakat bu gerçeği bilmeyen çevresi tarafından çok zengin, fakat aşırı cimri biri olarak tanınmaktadır. İşin garibi, karısı ve kızı da bu düşüncededir. Edebiyat Fakültesini bitiren kızının yurtdışında doktora yapmak isteğini, parası olmadığı için yerine getiremeyeceğini söyleyen babayla kız arasında çatışma başlar. Babasının cimri olduğu, kazandığı paraları kendisinin yediğini düşünen kız evi terk eder. Kız, kazandığı paralardan ailesine yardım etmez. Sonuçta hasta ve yorgun düşen Nuri Efendi, eve odun götürürebilmek için dükkanda mangal yakmamak suretiyle yaptığı tasarruf sonucu soğuktan ölür. Zengin olmadığını ailesine bile anlatamamıştır.

"Herkesi Durduran Adam"⁷⁶ da, kocası ölünce, oğlunu okutup adam etmek için çalışan bir anne ile oğlu ilişkisi konu edilmektedir. Annesinin bütün gayretlerine rağmen okumayıp, ayakkabıcılık, kahvehanecilik, bakkallık gibi işlerle uğraşan Ahmet'in annesinden kopuşu, bir kadınla Beyoğlu'nda yaşaması anlatılmaktadır. Üzüntüden hastalanıp yatağa düşen anneye oğlunun Beyoğlu'nda seyrü seferde işaret memuru (trafik polisi) olduğu haberi iletilir. Anne resmi üniforma içerisinde hayal ettiği oğlunu göremeden son nefesini verir. Ancak mutludur. Çünkü oğlu sonunda resmi bir işe girmiş, memur olmuş, yani bir baltaya sap olmuştur.

Bu hikâyede Kemal Tahir, o dönemde fakirlik ve geçim sıkıntısından kurtulup hayatı garantiye almanın yolunun devlete kapılanmaktan geçtiğini anlatmaktadır. Öyle ki anneler evlatlarını devlet memuru olsun diye okutmakta, çocuklarının ancak devlet memuru olunca bir baltaya sap olduğuna inanmaktadırlar. Yazar bu hikâyesinde halktaki devlete kapılanmak suretiyle geçimini garantiye alma düşüncesini ironik bir şekilde eleştirmektedir. Bu hikâyede de Kemal Tahir'in Türk toplumunda devlet telakkisi ve devletin rolü ile ilişkili düşüncelerinin ilk işaretlerini görüyoruz. İlerde yazacağı romanlarında bu husus daima göz önüne çıkacaktır.

"Ezilmiş Adam"⁷⁷ da fakirliği ve işsizliği nedeniyle hor görülen ve ezilen bir köylü amelenin işsiz kalınca açlığını gidermek için zengin bir evin köpeğinin yemeğini çalarken yakalanması üzerine gördüğü hakaret dolayısıyla insanlara kin duyan, içine

⁷⁶ Kemal Tahir, "Herkesi Durduran Adam" (Hikâye), *Yedigün*, Kasım 1937.

⁷⁷ Kemal Tahir, "Ezilmiş Adam" (Hikâye), *Yedigün*, 10 Kasım 1937.

kapanık bir gürbüz amelenin psikolojik dramı anlatılmaktadır. Kemal Tahir bu hikâyesinde işsizliğin ve geçim sıkıntısının insan onurunu ne derece zedelediği ve hastalıklı bir kişiliğe yol açtığı tezini işlemektedir. Suratsız ameale Salih'i bu duruma yaşadığı şartlar getirmiştir. Nitekim kendisine dost elini uzatıp hikâyesini dinleyen kalfa ile olan diyalogundan sonra, tekrar yüzü gülmüş, insanlara sevgi duyan, hayat dolu bir kişiliğe bürünmüştür.

"**Üstadın Ölümü**"⁷⁸, Kemal Tahir'in Babıâli'deki yüzeysel ve çıkara dayanan ilişkileri, kadirşinassızlığı eleştirdiği hikâyesidir. Edebiyat ve felsefe alanlarında derin bir kültüre sahip, genç yazar ve gazetecilere yardım eden, onların buldukları yere gelmelerinde büyük katkıları olan bir yazarın, bütün bu iyiliklere karşılık bulamadığı gibi hak ettiği değerini ölümünden sonra bile kendisine gösterilmemesi, trajikomik bir şekilde öykülendirilmektedir.

"**Rayların Sesi**"⁷⁹, Kemal Tahir'in emeklilerin psikolojik durumunu tahlil ettiği bir hikâyesidir. Hikâyede yıllarca belli bir işi yaptıktan sonra emekliye ayrılan bir kimsenin içine düştüğü boşluk, emeklilerin hissettiği hayattan koparılp ölüme terk edilmişlik duygusu, Devlet Demir Demiryollarında 35 yıl yaptığı makasçılıktan sonra emekliye ayrılan Recep Usta tipinde yansıtılmaktadır.

"**Dülger**"⁸⁰ de ise bir karı-koca ilişkisi ele alınmaktadır. Görücü usulüyle mahallenin en güzel kızıyla evlenen çirkin fakat dürüst, çalışkan, işinin ehli bir marangozun karısıyla arasındaki bu fiziki denksizlikten duyduğu mutsuzluk hikâyesinin konusunu oluşturmaktadır. Marangoz çok sevdiği karısının beğenisini kazanabilmek için arayışa girer. Çünkü karısının, kendisinden daha üstün niteliklere sahip bir kocaya layık olduğu için bu evlilikten mutlu olmadığını düşünmektedir. Bu arayışta sahip olduğu en iyi şeyi dülgerlik sanatını kullanmaya kara verir. Oturdıkları evi tamir edip yenileyerek karısının beğenisini kazanmaya çalışır. Bunda da başarılı olur. Bu hikâye, daha sonra Vasfi Mahir Kocatürk'ün **Hikâye Defteri** adlı antolojisinde yer almıştır.

"**Bekâr Çamaşırı**"⁸¹ adlı hikâyede de yine bir ana-oğul ilişkisi ve bu ilişkide yaşanan çatışma ele alınmaktadır. Hikâye, kocası ölünce yatılı okuyan oğluna para gönderebilmek için bekâr erkeklerin ve öğrencilerin çamaşırlarını yıkayan bir annenin daha sonra bir bankaya müdür olan ve bir tesadüfle arkadaşlarından annesinin mesleğini

⁷⁸ Kemal Tahir, "Üstadın Ölümü" (Hikâye), **Yedigün**, 24 Kasım 1937.

⁷⁹ Kemal Tahir, "Rayların Sesi" (Hikâye), **Yedigün**, 8 Birinci Kanun (Aralık) 1937.

⁸⁰ Kemal Tahir, "Dülger" (Hikâye), **Yedigün**, 23 Aralık 1937.

öğrenen oğlu tarafından hor görülmesini anlatır. Oğul, annesinin kendisini okutmak için yaptığı bu işten duyduğu bu anlamsız utanç duygusunu istifa etmeğe kadar götürür.

"**Bir Yaz Hikâyesi**"⁸² Kemal Tahir'in, **Yedigün**'de yayımlanan son hikâyesidir. (Bundan önce derginin 7 Haziran 1938 tarihli nüshasında "Sarmaşık" adlı bir hikâyesi daha yayımlanmıştır. Ancak **Yedigün**'ün bu sayısını da bulamadığımız için bu hikâyenin içeriği hakkında bir bilgi veremiyoruz.) Hikâye, köy romanı tartışmasında, köylü tanınmadan köy romanı yazılamayacağı tezini yansıtmaktadır. Köy romanı yazan fakat köylüleri tanımadığı için eleştiriler alan, bu sebeple köylüleri tanımak için bir köye giden genç romancı Perihan vasıtasıyla işlenmektedir. Genç romancıya köylü tanınmadan köy romanı yazılamayacağı dersini hikâyede ünlü bir romancı diye takdim edilen "Ahmet Kadri" vermektedir. Sonuçta genç kız köylünün sahtesiyle gerçeğini ayıramadığı için köy romanı yazmaktan vazgeçer.

Bu hikâye, daha önce Kemal Tahir'in **Geçit** dergisinde ileri sürdüğü köy edebiyatı üzerine düşüncelerinin bir hikâyede yansıtılmasıdır. Köy ve köylü üzerine edebiyat çevresinde o dönemde yoğun bir tartışma ortamı vardır. Kemal Tahir, bu tartışmaya 1934 yılında **Geçit** dergisinde Anadolu üstüne hazırladığı yazı serisiyle katılmıştır. Bu yazılarında edebiyatımızın köy gerçeğinden uzak kaldığı Anadolu'yu bir masal dünyası yaptığı görüşündedir. **Geçit**'in son sayısında konuyla ilgili görüşlerini: "Tekrar ediyorum. Anadolu asırlarca şehirliden ve yazıcıdan uzak kalmıştır. Onu tamamıyla tanımak için senelerce tetkik etmeğe muhtacız. Bunun haricinde yazılan yazılar, bu gün bile fantezi olmaktan kurtulamayan (Milli Edebiyat) (Memleket Edebiyatı) yapmak olacaktır." sözleriyle noktalamaktadır.⁸³

Kemal Tahir, sonraki hayatında bu hikâyelerinden hiç bahsetmediği gibi **Göl İnsanları**'nda da bunların hiç birine yer vermemiştir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi yazarımızın hemen hemen tüm romanlarında bu hikâyelerinde savunduğu görüşler, üzerine eğildiği konulardan izler vardır. Sözgelimi, "Mollalar Asker" hikâyesindeki din adamları ve medreseliler konusu **Köyün Kamburu** romanında karşımıza çıkmaktadır.

Hulki Altunç, söz konusu hikâyelerin bir bütünlük kurmaktan uzak, iddialı olmadığı için kitaplaştırılmamış olduğunu belirterek bu hikâyelerin yazarın gelişimiyle orantılı bir önem taşıdığını vurgulamaktadır. Altunç'a göre, bu hikâyelerin, o dönemde

⁸¹ Kemal Tahir, "Bekâr Çamaşırı (Hikâye), **Yedigün**,

⁸² Kemal Tahir, "Bir Yaz Hikayesi"(Hikâye), **Yedigün**, 3 Temmuz 1938.

⁸³ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m,**Türkiye Defteri** Nisan 1974.

hikâyecilerin çoğunda, örneğin Sabahattin Ali'de görülen magazin etkilerinden bir anda hızla kopuşu, ilgi çekici özelliklerinden biridir. Altunç, bu hikâyelerin tümündeki, sonraları bilinçli bastırılıp görünmez kılınan otobiyografik öğelerin Kemal Tahir'in daha ilk dönemindeki yönelim ve ilgileri konusunda ipuçları verdiğini söylemektedir. Altunç, ayrıca bu hikâyelerde, "Kuş Kafesleri" nden başlayarak, kabaca tespitlerden kaçan, küçük hikâyenin kendine özgü büyük konularını ve gerçekçilik kıvamını arayan; herhalde rastlantıdan çok belli bir yaklaşıma işaret eden "iş/yaşama" ilintilerine girmekten hoşlanan bir hikâyeciyle karşılaştığımızı belirtmektedir.⁸⁴

Kemal Tahir'in bu dönemde **Yedigün**'de yayımlanan hikâyeleri ile ilgili ikinci bir toplu değerlendirme, Özlem Fedai tarafından 1999 yılında kaleme alınan "Kemal Tahir'in Yedigün Dergisindeki Hikâyeleri" başlıklı makalesinde yapılmıştır. Romancımızın bu hikâyeleri hakkında son olarak Fedai'nin söz konusu makalesinde önemli gördüğümüz bazı tespitlerini aktarmayı yararlı görüyoruz.

Özlem Fedai'nin, bu hikâyelerde en fazla dikkatini çeken husus, Kemal Tahir'in İstanbul'un arka semtlerindeki türlü meslek grubuna ait insanları ayrı ayrı ele almasıdır. Her hikâyede kadınlar ve erkekler sahip oldukları mesleklerde, kimlikleri, saplantıları, marazları ile dikkat çekerler. Hikâyelerde geçim sıkıntısından doğan kuşak çatışmaları film senaryolarını andıran bir kurguyla sunulmaktadır. Fedai: "**Yedigün**'deki bu hikâyelerin yazarının romancılık anlayışının nüveleri olmaları, insan dramlarını tablolar halinde sunmaları ve kendi hayatına özellikle gençlik yıllarında insana bakış tarzına dair ipuçları vermeleri sebebiyle önem taşıdıklarını söyleyebiliriz. Geçim kaygısıyla ve özentisi olarak yer alsalar bile..." diyerek yorumunu bitirmektedir.⁸⁵

Fedai'nin yapmış olduğu bu değerlendirmelere son cümlesi hariç biz de katılıyoruz. Bize göre, bu hikâyeleri, yazarın geçim kaygısıyla ve özentisiz olarak kaleme aldığı yazılar arasında değerlendirmek yanlış olur. **Yedigün**'de yayımlanan bu hikâyeler, yazarın o dönemde geçim sıkıntısıyla kaleme aldığı yazıların istisnalarını teşkil etmektedir. Bu hikâyelerin yazarın amatörlik döneminin ürünleri olması, onları iddialı kılmaz ama bu husus, söz konusu hikâyelerin geçim sıkıntısı nedeniyle ve özentisiz yazıldığı yargısını haklı kılıcı bir unsur değildir. Aksine, bu hikâyeler yazarın elinden gelen özeni gösterdiği yazılardır. Hikâyelerde işlenen konular ise günün modası

⁸⁴ Hulki Altunç, a.g.m, **Türkiye Defteri**, Nisan 1974, s. 5-8.

⁸⁵ Özlem Fedai, "Kemal Tahir'in Yedigün Dergisindeki Hikâyeleri", **Folklor/Edebiyat**, S. 18, 1999.

olmaktan ziyade yazarın o dönemde bizzat ilgi duyduğu konulardır. Yazarın, bütün bu hikâyelerde bir mesaj verme kaygısı vardır. Bize göre, Kemal Tahir'in **Yedigün**'de yayımlanan bu hikâyeleri o dönemde geçim kayısıyla yazdığı diğer yazılarından ayrı tutularak ele alınmalıdır. Hikâyelerin edebi açıdan başarılı olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Hikâyeler başarısız olsa bile bunun nedeni bu tür bir gerekçe ile açıklanamaz. Bu hikâyelerde dikkatimizi çeken bir husus da yazarın müstear (takma) isim kullanmamış olmasıdır. Bu hikâyelerin tümü "Kemal Tahir" imzasıyla yayımlanmıştır. Bu hikâyelerin tümünde genç Kemal Tahir'in o dönemde kafasını ciddi olarak meşgul eden konuların işlendiğini görmekteyiz. Hikâyelerin bu çalışmamız açısından önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Bu hikâyelerde Kemal Tahir'in gençlik dönemindeki düşünceleri ve duyarlı olduğu konular hakkında birtakım ip uçları yakalamak mümkündür ki, bu başlık altında yapmaya çalıştığımız da budur.

5. Askeri İsyana Teşvik Suçundan Tutuklanması ve Mahkûmiyeti

1938 yılına gelindiğinde, Kemal Tahir için sıkıntı ve yoksullukla geçen yıllar artık geride kalmıştır. O zamana kadarki hayatının en güzel günlerini yaşamaktadır. 28 yaşındadır ve önünde parlak bir gelecek vardır. Babıâli'nin hatırı sayılır isimlerinden biri olmak şeklindeki hayali artık gerçekleşme yoluna girmiştir. Diğer taraftan kendisini rahatsız eden düzensiz özel hayatına son vermiş, sevdiği kadınla evlenerek mutlu bir aile yuvası kurmuştur. Geniş bir arkadaş çevresi, Babıâli yokuşunda gittikçe ünlenecek bir ismi vardır. Başta Nâzım Hikmet olmak üzere dönemin -özellikle sol kesiminden- ünlü aydınlarıyla başkalarını imrendirecek seviyede dostluklar kurmuştur. Bir çok yazar tarafından Babıâlinin gelecek vadeden genç yazarlarından biri olarak görülmektedir. İşte bu günlerde Kemal Tahir'i, hayatının en acı sürprizi beklemektedir. 1938 yılının Haziran ayının 15'inde felaket kapıyı çalar. Kemal Tahir, Donanmada askeri isyana teşvik ya da tahrikle suçlanan sanıklardan biri olarak tutuklanmıştır.

Yakın tarihimize "Donanma Davası" diye geçen bu olayda, Kemal Tahir ile birlikte tutuklanan sanıklar arasında, kardeşi deniz astsubayı (Gedikli Üstçavuş) Nuri Tahir (Tipi), yakın arkadaşı dönemin ünlü Marksist yazarlarından Dr. Hikmet Kıvılcımlı da yer alıyordu. Davanın baş sanığı ise daha önce "Harp Okulu Olayı" nedeniyle 17 Ocak 1938 de tutuklanıp Harp Okulu Askeri Mahkemesince yargılanıp asker kişileri üstlerine karşı isyana teşvikten suçlu bulunarak 15 yıl ağır hapis cezasına

mahkum edilen ünlü şair Nâzım Hikmet Ran'dı. Fatma Nudiye Yalçı, Hamdi Alev, Emine Alev, Abdülkerim Korcan, Nesim Eliş, Hamdi Alevdaş (Yavuz'da görevli topçu başgediklisi), Mehmet Ali Kantan (Yavuz'da görevli gedikli üstçavuş), Haydar Korcan (Yavuz'da görevli er) davanın diğer sanıkları idi.

Donanma davası daha önce "Harp Okulu Olayı" nedeniyle Ankara'da Harp Okulu Askeri Mahkemesince yürütülen davanın bir benzeridir. Her iki davada da sanıklar askeri isyana teşvik ederek, mevcut rejimi devirip yerine komünist bir düzen kurma suçundan yargılanmışlardır. Soruşturma, Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın Babıâli yokuşundaki kitapevinden alınan ve o sırada piyasada serbest olarak satılan bir takım kitapların Yavuz zırhlısında görevli bir askerin üzerinde bulunmasıyla başlatılarak genişletilmişti. Bu kitaplar, dönemin ünlü yazarlarından Sabahattin Ali'nin hikâyeleri, Şolohov'un **Uyandırılmış Toprak** adlı romanı ve Nâzım Hikmet'in **Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin Destanı** gibi şiir kitaplarıdır.⁸⁶

Her iki dava da, davaların sanıkları arasında edebiyat dünyasının ünlü isimleri olması ve bunların ağır cezalara mahkûm edilmeleri nedeniyle çok tartışılmış, davayı haklı bulanlarla bulmayanlar arasında karşılıklı polemikler şeklinde kitaplar ve makaleler kaleme alınmıştır. Bu nedenle söz konusu davaların, sağ ve sol görüşlü yazarlar arasında ideolojik bir mücadelenin malzemesi haline geldiğini söylememiz mümkündür. Davayı eleştiren ve başından sonuna kadar haksız, bir takım iftiralarla, mesnetsiz iddia ve delillerle sürdürülerek sonuçlandırıldığını ileri sürenlerin başında Nâzım Hikmet taraftarları gelmektedir. Davayı haklı ve adil görenler ise Nâzım Hikmeti vatan haini olarak gören, sosyalist ve komünist fikirlere şiddetle karşı olanlardan oluşmaktadır. Örneğin Kemal Sülker, **Nâzım Hikmet Dosyası** adlı eserinde ve "Nazım Hikmet Davasının İçyüzü" adlı makalesinde, bu davaların adaletsizliğini ve hukuksuzluğunu ayrıntılı deliller getirerek açıklamaktadır.⁸⁷ Yine davayı araştıran bir başka yazar, Necati Güngör de "Nâzım Hikmet Davası" adlı makalesinde Sülker'le benzer görüştedir.⁸⁸ Davayı haklı bulan ve sanıkların bu cezaları hak ettiklerini savunan karşı tarafın en uç örneklerinden birini 1967 yılında yayımladığı kitabıyla Fuat Ulus oluşturmaktadır. Fuat Ulus bu kitabı, Harb Okulu davasının sanık ve mahkûmlarından biri olan şair Abdülkadir Meriçboyu'nun 1966 da yazdığı **Harb Okulu Olayı ve Nâzım**

⁸⁶ Hulusi Dosdoğru, a.g.e, s. 433.

⁸⁷ Kemal Sülker, **Nazım Hikmet Dosyası**, May yay, 3.B, İst, 1974.

Kemal Sülker, "Nazım Hikmet Davasının İçyüzü" **Yeni Düşün**, Kasım 1987.

Hikmet adlı kitabına karşı olarak kaleme almıştır. Fuat Ulus donanma olayını şöyle değerlendirmektedir:

" Türkiye Gizli Komünist Partisi, 1938-1939 yılları içinde Harp Okuluna paralel olarak Donanmamıza da el atmıştır. 42. Madde tatbikatının bir safhası olan Donanmadaki komünistlik faaliyetlerinin birinci derecede sorumlusu yine Nazım hainidir.

Mesela, yedi kişilik bir komünist ekibin şefi Hamdi Alevtaş, Nazım Hikmet'e bağlıydı. Mehmet Ali Konter Nazım Hikmet ile temas halindeydi. Selim Korcan'a bağlı komiteler direktiflerini Nazım Hikmetten alıyorlardı. Kardeşi Nuri Tahir Tipi kanalıyla Donanmaya komünist yayınları sokan Kemal Tahir Benerci de Nazım Hikmet gibi partinin merkez heyetine dahildir. Donanmadaki faaliyeti bakımından Nazım Hikmet'e sınıksız bağlıydı. Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye Gizli Komünist Partisi, Komintern'in VII. Kongresine uyarak ihtilali, antifaşist cephe ile birlikte ordu içinde yaratmak fikrini güdüyordu."⁸⁹

"Harp Okulu Olayı" ve "Donanma Davası" bu çalışmayı doğrudan ilgilendiren bir konu olmadığından, burada, Kemal Tahir'in 15 yıl ağır hapis cezası aldığı Donanma Davasının içeriği ve konu ile ilgili yürütülen tartışmalardan bazı örnekler vermekle yetinilmiştir. Kemal Tahir, bu dava ile ilgili polemiklere katılmadığı gibi, bu konuda herhangi bir yazı da yazmamıştır. Kemal Tahir'in bu olayla ilgili söylediklerini, İsmet Bozdağ'ın yayınladığı sohbetlerinden takip edebiliyoruz. Kemal Tahir, 1960 ihtilalinde Celal Bayar, Adnan Menderes ve arkadaşlarının Yassıada'ya götürülerek yargılanmaları münasebetiyle şunları söylemektedir:

" 938 de Nazımla (Nazım Hikmet Ran) tutuklanıp Yavuz Zırhlısını kaçırma meselesinde "Erkin" gemisine kapatılmıştık. (...) Duruşma genişçe bir salonda yapılıyordu. Benim suçum Nuri Tahir'e ve bir arkadaşına her yerde satılan kitapları okumak için vermemden ibaretti. Bahriyedeydiler ve hafta başı izinli çıktıkları zaman bana geliyorlar, benim kitaplığımdan seçtikleri kitapları gemide okumak için alıp gidiyorlar, ertesi hafta kitapları yenileriyle değiştiriyorlardı. Çoğu zaman, hangi kitapları aldıklarını bile bilmezdim. Ben okur yazarlığa sıvanmış bir delikanlı olduğum için kitaplığında Adsız'ın kitapları da vardı, Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali'nin kitapları da ..

(...) Kitap vermek suç olunca gerisi sorulamaz.. Kaderime katlanmak zorundaydım!..

(...) Bir insanın öz kardeşine kitaplığını açması elbette suç olamazdı"⁹⁰

Kemal Tahir, henüz neyle suçlandığını dahi tam anlayamadığı Erkin Gemisindeki tutukluluk günlerinde dahi okuma ve yazmayı bırakmamıştır. Roman yazma çalışmalarına devam ettiğini, Yavuz Zırhlısının kitaplığından yararlandığını ve

⁸⁸ Necati Güngör, " Nazım Hikmet Davası", Yeni Düşün, Ocak 1987.

⁸⁹ Fuat Ulus, Nazım Hikmet ve 1938 Harboku Olayının Gerçek Yönü, Ayyıldız matbaası, Ank, 1967.

⁹⁰ Bozdağ, a.g.e, s. 30-33.

bir takım kitapları ısmarladığını bu günlerde karısı Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardan anlıyoruz. Erkin'de okuduğu kitaplar arasında Paul de Kock'un iki romanı da yer alıyordu. Andre Malraux'un **Espoir** (Umut) adlı romanı karısına ısmarladığı kitapların başında geliyordu.⁹¹

Erkin Gemisinde yapılan duruşmalar sonucunda, Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi 29 Ağustos 1938'de kararını açıklar. Kemal Tahir, kitaplar vasıtasıyla fikrî telkinde bulunarak, Askerî isyana teşvikten, Askerî Ceza Kanununun 94. Maddesi gereğince suçlu bulunmuştur. 15 yıl Ağır hapis ve ömür boyu kamu hizmetlerinden men cezasına çarptırılmıştır. Aynı davada Nâzım Hikmet 20 yıl, kardeşi Nuri Tahir 18 yıl, Hikmet Kıvılcımlı, 15 yıl ağır hapis ve kamu hizmetlerinden müebbeten mahrumiyet cezasına çarptırılmışlardı.

Kemal Tahir, bir zulüm olarak değerlendirdiği bu karardan daha vahiminin, mahkemenin yargılama biçimi ve yeri olduğu üzerinde durmaktadır. 1960 yılında Yassı adada başlayan tarihi yargılamanın adil olamayacağını anlattığı İsmet Bozdağ'a bu tecrübesini ve değerlendirmesini şöyle anlatmaktadır:

"...Sonunda hüküm okundu. Tan Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Kemal Tahir, kitaplar vasıtasıyla fikri telkinlerde bulunduğu ve bu suretle maznunun askeri isyana teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaat hasıl edilmiştir. İstihsal edilmek istenen neticenin vehameti, takdir-i şiddet sebebi addiyle, takdiren onaltı yıl ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasına ve hidematı ammeden müebbeten mahrumiyetine ...

İşte bu karar, bir zulüm belgesidir. Fakat, bu karar beraat kararı da olabilirdi. O zaman da içeriği değişmezdi kararın ... çünkü yargı biçimi, kararın meşruiyetini yok etmiştir. Hem davaya başlarken duruşmanın herkese açık olduğunu söyleyeceksin hem de kimsenin yanından bile geçemeyeceği bir zırhlıda veya ıssız bir adada duruşmaları sürdüreceksin. Bu olası değildir... Kararı doğrudan doğruya etkiler ve içeriğini değiştirir..."⁹²

Kemal Tahir mahkûmiyet kararından sonra diğer sivil mahkûmlarla birlikte İstanbul Tevkifhanesine götürülür. Artık 13 yıl sürecek olan mahkûmiyet dönemi başlamıştır. Bunun ilk iki yılı İstanbul Tevkifhanesinde Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte geçecektir. Mahpusluğun ilk aylarında, dava henüz temyizde olup kesinleşmediği için, uğradığı bu haksızlığın temyizde düzeltilip, beraat edeceği umudunu taşımaktadır. Temyiz sonucunu beklediği bu günlerde karısı Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardaki "Dava henüz Temyizden çıkmadı. Haksızlığa bir nihayet

⁹¹ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 212-217.

⁹² Bozdağ, a.g.e, s. 33.

verilerek yakamı bırakacaklarını kuvvetle umuyorum...", "...Bu uğradığım bariz haksızlık daha fazla süremez. Temyiz bozmasa bile muhakkak Heyet-i Umumiye beraatıma karar verecek. Buna yalnız ben değil, bütün Türkiye Cumhuriyeti, bütün vatandaşlar, hatta hakimlerimiz bile kani. Herkes biliyor ki Fransızların biçare Dreyfüs'ü dahi benim kadar haksızlığa uğramamıştır" gibi sözleri bu umudunu dile getirmektedir.⁹³ Bu ümit, ona yoğun bir çalışma şevki kazandırmıştır.

Hayatının önemli bir bölümü hapisanede geçen ve bir çok eserini hapisanede kaleme alan Nâzım Hikmetle aynı odayı paylaşması, onun mahpusluk hayatına uyumunu, zamanını okuma ve yazma çalışmalarıyla değerlendirmesini kolaylaştırmıştır. Şiir, roman ve piyesler yazan Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'i de yazmaya teşvik etmiştir. Bu teşvik ayrıldıklarında mektuplaşma suretiyle de devam etmiştir. Kemal Tahir, hapisten çıktıktan sonra birbiri ardına yayımlayacağı bir çok romanının müsveddelerini oluşturan meşhur sarı defterlerini doldurmaya bu günlerde başlamıştır. Bu çalışmaları bütün mahpusluk hayatı boyunca devam edecektir. İki kader arkadaşının birlikte geçirdikleri bu günleri edebi açıdan iyi değerlendirdiklerini söylemek mümkündür. Yazdıkları her paragrafı ve okudukları her kitabı tartışmakta, eleştirmekte ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunmaktadırlar.

İşte bu günlerde büyük romancının henüz yetişmediğine inanan Kemal Tahir Türkiye'nin en büyük romancısı olmayı hedeflemiştir. Bu amaçla dünyanın büyük roman ustalarını incelemekte özellikle Balzac, Gogol, Dostoyevski ve Gorki'nin roman tekniğini, tipleri işleme tarzlarını incelemektedir.

Atatürk'ün ölümüne çok üzülen Kemal Tahir bu üzüntüsünü ve Atatürk'le ilgili bir roman yazmayı tasarladığını 12.11.1938'de karısına yazdığı mektubunda şu sözlerle dile getirir:

" Atatürk'ün ölümüne hakikaten belki herkesten fazla acıdım. Onun şahsında emperyalizmle kavga edip muzaffer olan fedakar ve tok gözlü Türk Milleti vardı. Artık hiç kimse bu macerayı onun kadar kuvvetle-şimarıklığı,gururu ve demokrathğı ile- temsil edemeyecek sanıyorum. Ben insan cemiyetinin tarihini ferdin yapmadığına inanmışım. Buna rağmen bir tarihi devrede muvaffakiyetli rehber hürmet lazım.

Öldüğünü haber alınca ne yazacaklar diye merak ettim. Falih Rıfkı bile hiçbir şey yazamadı. Gazete makalesi başka ölüme acımak başka. Sipsivri iki üç yazı daima bodur kalıyor, halbuki, Mustafa Kemal bir romanın sonunda ölseydi pek muhteşem olurdu.

Merak etme, bunu da sevgililerine yazdıkları şiirin ötesini berisini kırparak vatani ve milli şiir haline sokan miskin burjuva oğlanları değil, gene

⁹³ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 274,283.

biz yapacağız. Proleter delikanlıları, Allah'ın hakkını Allah'a, Kayser'in hakkını Kayser'e vermesini bütün diğer sınıflardan daha iyi ve daha müspet bilen emek sınıflarında olanlar.

Atatürk'le Mehmetçiğin yaşayacağı bir romana ne dersin? Caize almak sevdası da kalmadı. Artık bunu düşünmeli mi? ⁹⁴

10 Aralık 1938 tarihli mektubunda ise Mütareke İstanbul'unun romanını yazmağa başladığını söyleyen yazar "1938 senesinde Cumhuriyet Ordusunu isyana teşvik etmiş olmak cürmü ile hapse tıkılan Kemal Tahir'in Türk İnkılabına dair en kuvvetli eseri yazması tarihte pek garip olacak" diye yazmaktadır. Romanı yazmak için Atatürk'ün **Nutuk**'unu ve o zamana dair anıları okumaya başlamıştır. Bu çalışmalarını hapisten çıktıktan sonra yayımlayacağı **Esir Şehrin İnsanları** adlı romanının hazırlıkları olduğunu sanıyoruz. Romanı yazmasının nedenini aynı mektubunda şöyle açıklamaktadır:

" Üç tane kıl kuyruk iftira edip başıma çorap ördü diye, 1918'den 1938 senesine kadar yeniden bir vatan yaratmaya uğraşan, bunun için üç neslin yükünü cesaret ve feragatle omuzlayan Türk Milletini unutacak, onun bir ferdi ve yazarı olmakla iftihar etmeyecek değilim.."⁹⁵

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını sevinçle karşılayan Kemal Tahir, İnönü'nün bu haksızlığa tahammül etmeyeceği ümidindedir. Bir taraftan da gerek af beklentisi, gerek temyiz kararının bozması umudu gerekse Ankara'da görevli olan karısı aracılığıyla Müşir'e (Mareşal Fevzi Çakmak) mektup gönderme girişimlerinin sonucu değiştirmemesi durumunu da düşünerek, kendini uzun süreli bir mahkûmiyet hayatına alıştırmaya çalışmaktadır. "Bütün Türkiye Cumhuriyeti, ordusu, Temyiz Mahkemesi, hükümet ile: (İlle Kemal Tahiri Komünist yapmak istiyoruz. Muhakkak komünist olmalı) diye seferber olursa, takdire tedbir uymuyor demektir. Biz de halis, yerli komünist olur çıkarız. Hem komünist olmak atla deve değil ya. Önümüzde onbeş adet yıl var. Düşüne taşına, okuya üfleme icabına bakılır"⁹⁶ diyen Kemal Tahir, bu karar kesinleşirse artık bu ülkede sağlam bir Cumhuriyet vatandaşı olmaya imkân kalmayacağını söyleyerek devlete olan güvenini ne derece sarsıldığını bir başka mektubunda şöyle anlatmaktadır:

" Her ne bahasına olursa olsun suçsuz Kemal Tahir'i hapse tıkalırsa -ki mükemmelen tıktılar- çare yok demektir. Ve demektir ki memleketin siyaset-i âliyesi ve menfaat-ı zatiyesi Kemal Tahir'in mahpushanedeki karısına firaklı mektuplar kaleme almasını icap ettiriyor. Oturur yazarız.

⁹⁴ A.g.e, s. 291.

⁹⁵ A.g.e, s. 325.

⁹⁶ A.g.e, s. 292.

Yalnız dehşetli tutulduğum taraf sağlam bir Cumhuriyet vatandaşı olmaya imkan kalmadığının da bu suretle - yani mahkum edilirse anlaşılacağıdır.

Eğer Askerî Temyiz Heyeti kararı tasdik ederse, Atatürk'ümüzün yakasını nevezur Cumhuriyetçilerden çabuk kurtardığına sevinmek lazım. Yoksa Büyük Nutku için "sen askeri isyana teşvik ettin" diyerek Divan-ı Harbe sürüklenebilirdi"⁹⁷

Kemal Tahir, tutuklu olduğu günlerde yazdığı bir başka mektubunda İsmet İnönü'nün kendilerine "Günahsız olduklarına eminim. Merak etmesinler. Her şey düzelecektir. Bütün kanun yollarına müracaat etsinler ve temyiz tasdik ettiği takdirde dahi bana yazsınlar." diye haber yolladığını belirtmektedir. Yine aynı mektubunda gerek kendisinin, gerekse Nâzım Hikmet'in büyük muarızı olan Peyami Safa'nın "Doğrusu çok düşmanızdır. Fakat ikisi de edebiyata layık insanlardır. Onları mahkûm etmek Türk fikriyatını mahkûm etmektir." şeklinde bir açıklama yaptığını öğrendiğini de yazmaktadır.⁹⁸ Peyami Safa'nın bu iki azılı fikrî "düşman"larına verilen cezaya karşı çıkıp onları desteklemesinin Kemal Tahir'i oldukça etkilediği anlaşılmaktadır.

Askerî Temyiz Mahkemesi 29 Aralık 1938'de, Kemal Tahir ve diğer sanıklara verilen cezaları onanylar.. Artık mahkûmiyet kesinleşmiş, af beklentisinden başka bir umut kalmamıştır. Beklenen af ise ancak 13 yıl sonra, tahliyesine iki yıl kala Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle çıkacaktır.

Mahkûmiyetleri kesinleşen Kemal Tahir, Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Hamdi Alev ve bazı sivil mahkûmlar birkaç ay İstanbul Tevkifhanesinde kalırlar. Daha sonra 1939 yılında Kemal Tahir, Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve bazı arkadaşlarıyla Anadolu'ya, Çankırı Cezaevine gönderilirler. Kardeşi Nuri Tahir ve bazı mahkûmlar ise Sinop Cezaevine gönderilmiştir. Çankırı Cezaevinde Nâzım Hikmet'le birlikte "Kableltarih" (tarih öncesi) adlı bir roman yazmaya karar verirler ve 100 sayfa kadar da yazarlar. Bu cezaevindeki beraberlikleri 5.12. 1940'a kadar sürmüştür. Daha sonra Nazım Hikmet'in hastalığı nedeniyle nakil talebi kabul edilir ve ünlü şair Bursa Cezaevine nakledilir. Hikmet Kıvılcımlı ise Kırşehir Cezaevine nakledilir. Böylece Kemal Tahir gruptan kopmuş Çankırı Cezaevinde yalnız kalmıştır. Nazım Hikmet, bu çok sevdiği dostunu yanına aldirmek için dayısı Ali Fuat Cebesoy Paşayı da devreye sokmak dahil birçok girişimlerde bulunur, ancak Kemal Tahir'in Bursa Cezaevine nakli bir türlü gerçekleşemez.

⁹⁷ A.g.e, s. 324.

Bundan sonraki mahkûmiyetleri boyunca bir araya gelemeyecek olan bu iki dostun, bir aradayken sürdürdükleri fikir alışverişleri, yazılarını eleştirmeleri ve maddi manevi yardımlaşmaları artık mektuplaşma suretiyle devam etmiştir. Kemal Tahir 1968 Ağustosunda, bu mahpusluk döneminde Nâzım Hikmet'in kendisine yazdığı 242 adet mektubu yayımlamıştır. Ancak, Kemal Tahir'in Nâzım Hikmet'e gönderdiği mektupların akıbeti halen meçhuldür. Nazım Hikmet'in bir mektubunda "Emin ol Kemalciğim senin gibi mektup yazabilmek için çok şey verirdim." dediği Kemal Tahir'in Nâzım Hikmet'e yazdığı bu mektuplar kayıp olduğu için bu mahpusluk dönemiyle ilgili bilgileri, Nâzım Hikmet'in bu dönemde Kemal Tahir'e yazdığı mektupların içeriği ile ilgili bazı bilgileri, romancının, daha sonra evleneceği Semiha Uzunhasan'a yazdığı mektuplar ve hapisanede kaleme aldığı ve mahpusluk yaşamından izler taşıyan romanlarından öğrenebilmekteyiz.

1940 yılında Kemal Tahir'in eşi öğretmen Fatma İrfan Hanım, İstanbul 12. Asliye Hukuk Mahkemesine hapisteki kocasından boşanma talebiyle başvurur. Mahkeme Kemal Tahir'in gıyabında "milli rejime karşı gelerek, Donanmayı ayaklanmaya kışkırtmaktan ve Askeri Mahkemece 15 yıl ağır hapse çarptırılmış olması terzil edici suç mahiyetinde görüldüğünden 10 Haziran 1940'ta boşanmalarına, tutuklu Kemal Tahir'in bir yıl evlenmeden men'ine mahkeme ve avukat masraflarını da ödemesine" karar vererek boşanmayı gerçekleştirmiştir.⁹⁹ Böylece, Kemal Tahir eşinden de ayrılmış, mahpusluk yıllarında eşinin desteğinden de mahrum kalmıştır.

Mahkûmiyet döneminde kendisine en büyük destek yine bir mahkûm olan dostu Nâzım Hikmet'ten gelmiştir. Nâzım Hikmet'in bu mektuplarının hemen hepsinde Kemal Tahir'e mümkün olduğu kadar maddi ve manevi olarak yardımcı olmaya çalıştığını görüyoruz. Çeşitli konulardaki düşünce ve bilgilerini aktarmak, Kemal Tahir'i yazmaya -özellikle roman yazmaya- teşvik etmek, kitap dergi ve cüzi de olsa beş-on lira para yardımında bulunmak, bazen pantolon, çamaşır, çorap, çarşaf vb. eşyalar göndermek bu ilgi ve yardımın somut örnekleridir. Kemal Tahir, bu mektupları yayımladığı kitabın önsözünde bir kadirşinaslık örneği göstererek Nâzım Hikmet'in kendisine gösterdiği bu ilgi ve yardımlarından bahsetmektedir. Romancı, fikri konulardaki görüşlerinde her zaman aynı noktada buluşmadıklarının da altını çizmektedir.

⁹⁸ A.g.e, s. 371.

Kemal Tahir'in -belli konularda anlaşamamalarına rağmen- yakın dostlarından biri olan Vâlâ Nurettin'in eşi Müzehher Vâ-Nû, Nâzım Hikmet'in romancımıza o kadar da sıkı bağlarla bağlı olmadığını düşünmektedir:

" Gerçekte ben, Nâzım Hikmet'in Kemal Tahir'e öyle içten bağlarla sımsıkı bağlı olduğu kanısında değilim. Bendeki izlenim pek derine giden bir sevgi olmayışıdır. Kemal, mektuplarıyla birlikte cezaevi hayatının bir parçasıydı. Sırf arkadaşlık ettiği, Babıâli'de birlikte dolaştığı için, kendisiyle birlikte hiç hak edilmemiş bir cezaya çarptırıldığından ötürü dertlendiği bir kişiydi o kadar. Bu nedenle kendi olanaklarının sınırını zorlayıp cezaevinde yattığı sürece ona yardım etmişti. Aftan sonra ilişkileri ne oldu bilmiyorum. Kemal Tahir'le karısını bir iki kez aramızda görmüştüm ve onlarla fazla bir yakınlığımız olmamıştı.

Kemal Tahir'le dostluğumuz Nazım Türkiye'den ayrıldıktan sonra gelişti. Özellikle de Münevver'in ve Mehmet'in çevresinde toplandığımız için..."¹⁰⁰

Müzehher Vâ-Nû'nun bu kanaatlerini, ne Nâzım Hikmet'in söz konusu mektupları, ne de Kemal Tahir'in Nâzım Hikmet hakkında her hangi bir sözü doğrulamaktadır. Eldeki metinler ve bilgiler, bunun aksini göstermektedir. Bunun en açık örneği Kemal Tahir'in, Semiha Hanımla evlendikten sonra bir süre Nâzım'ın annesinin evinde kirada oturmalarıdır. Müzehher Hanımında belirttiği gibi, Nâzım Türkiye dışına gittikten sonra eşi ve çocuğuyla yakından ilgilenenlerin arasında Kemal Tahir ve ailesi de vardır. Ancak bütün bunlar aralarındaki bu sıkı dostluğun, fikrî planda da aynen geçerli olduğunu tabii ki göstermez. Nitekim Kemal Tahir, Nâzım Hikmet'in **Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin Destanı**'nı çok beğendiği halde bu uzun şiirin içinde yer alan teze tam karşıt bir düşüncededir.

6. Mahpusluk Dönemi

29 Aralık 1938'den itibaren Kemal Tahir'in kesin mahkûmiyet dönemi başlamıştır. İki yıl kadar İstanbul Tutukevinde kalan Kemal Tahir daha sonra Çankırı, Malatya, Çorum ve Nevşehir cezaevlerinde mahkûmiyetini sürdürmüştür. 1949'da nakledildiği Nevşehir Cezaevi, mahkûmiyetinin son durağı olacak, bir yıl sonra çıkacak genel af kanunuyla hürriyetine kavuşacaktır.

Çankırı Cezaevine gidişi ile başlayan Anadolu'daki uzun süreli mahkûmiyet döneminde, Anadolu insanıyla bilhassa köylüsüyle mahkûmiyetin sınırlılıkları çerçevesinde tanışma fırsatını bulmuştur. Köy romanı ve hikâyeleri konusundaki

⁹⁹ Hulusi Dosdoğru, a.g.e, s. 432.

tartışmalarda köyün ve köylünün yeterince tanınmadığını, Anadolu'nun asırlarca şehirden ve yazarlardan uzak kaldığını, Anadolu üzerine yazılan eserlerin Anadolu'yu bir masal dünyası haline getirdiğini savunan Kemal Tahir, şimdi trajik de olsa kendi adına bu eksikliğini önemli ölçüde giderme fırsatını bulmuştur. 1940 yılında romancı olmaya karar vermiş ve "Türkiye'nin en büyük romancısı olmak" gibi pek mütevazı sayılamayacak bir hedefi gözüne kestirerek yola çıkan yazarımızın mahkûmiyet koşulları içerisinde bu hedefin gerektirdiği donanımı kazanmak için önünde fazla seçenek yoktur. Romancı, bu hedefine ulaşmak için iki türlü bir çalışma ile kendini yetiştirme gayretine girişmiştir. Mahpusluk yıllarını hürriyetine kavuşunca yazacağı büyük eserler için bir hazırlık, malzeme toplama dönemi olarak değerlendirmeyi tasarlamıştır. Nitekim Fatma İrfan'a yazdığı bir mektubunda "çok mecbur kalmadıkça esir adamdan eser beklememeli. Esir ve köle milletlerin adam yetiştirmemesi bundan..." demektedir.¹⁰¹ Bu hazırlık çalışmalarını iki başlıkta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, mahpusluğu nedeniyle uzak kaldığı "dışarı" ile irtibatı mümkün olduğunca kurabilmek, edebiyat dünyasını takip edebilmek için yürüttüğü çabalar oluşturmaktadır. Hapiste geçirdiği zamanların bir bölümünü de başta Balzac olmak üzere, Gorki, Tolstoy, Dostoyevski, Şolohov, Zola, gibi dünya romanının büyük isimlerinin eserlerini uzun uzun tetkik ederek geçirmiştir. Başta Nâzım Hikmet olmak üzere bazı mahkûm arkadaşlarıyla, karşılıklı mektuplaşma, fikir, dergi ve kitap alışverişinde bulunmak; İstanbul'daki dostlarına kitap ve dergi sipariş etmek, onlardan edebiyat gündemini, yeni çıkan kitap ve dergileri kendisine yazmalarını istemek; mahpus olduğu illerin halk kütüphanelerinden cezaevi yönetimlerinin izin verdiği ölçüde yararlanmak bu çabaların başlıcalarıdır. İkincisi ise zorunlu olarak kader arkadaşlığı yaptığı mahkûmları gözlemek, onları konuşurmak, hayat hikâyelerini dinlemek yoluyla Anadolu insanını yakından tanıyabilme çabalarıdır. Bu ikincisinde Kemal Tahir adeta katılımcı gözlem, derinlemesine mülakat yapmak üzere hapis haneye gelen ve mahkûmlarla uzun süreli aynı ortamı paylaşan bir araştırmacı gibidir. Türlü nedenlerle hapse düşmüş, bu çoğunluğu kırsal kesimden gelen insanları dikkatle gözlemiş, onların hikâyelerini, yaşadıkları yerleri, hayat tarzlarını, alışkanlıklarını, geleneklerini dinlemiş, elde ettiği bilgileri yazıya geçirerek 4000 sayfayı aşan bir malzeme toplamıştır. Ancak, Kemal Tahir bu malzemeyi bir gazeteci yazar ya da bir sosyolog gibi değil, bir romancı

¹⁰⁰ Müzehher Vâ-Nû, **Bir Dönemin Tanıklığı**, Sosyal Yay., 2.B, İst., 1997, s. 191-192.

kimliğiyle toplamıştır. Bütün bu malzemeler ham bilgiler ya da notlar değil, romanlaştırılarak yazıya geçirilmiş metinlerdir. Bu nedenle yazarın hapisten çıktığında İstanbul'a beraberinde getirdiği "sarı defterler"i, her biri yüzlerce sayfadan oluşan 10'a yakın romanın müsveddelerini oluşturmaktadır. Gerek siyasi suçtan mahkûm bir gazeteci yazar kimliği, gerekse kendine has kişisel özellikleri, olgunluğu hemen tamamı adi suçtan yatan ve tahsilsiz ya da düşük tahsilli kimselerden oluşan mahkûmlar arasında, ona bir saygınlık kazandırmıştır. Diğer taraftan okuma yazma bilmeyen mahkûmların mektuplarını yazmak, gelen mektuplarını onlara okumak, avukat kâtipliği döneminden kazandığı hukuk tecrübesiyle birçok tutuklu ve mahkûma yol yordam göstermesi, onların temyiz dilekçelerini yazmaya kadar türlü hukuki taleplerine yardımcı olması, idare ile sorunlarında aracılık etmesi gibi yardımları ve ilgisi bu saygıyı sevgiyle de pekiştirmiştir.

Bütün bu roman malzemeleri Kemal Tahir'in romancılığı ve "açık istihbarat" taki yeteneği ile birleşince yazarın başarılı köy romanları ortaya çıkmıştır. Yazarın **Kelleci Mehmet, Karılar Koğuşu, Damağası, Namusçular, Sağirdere, Körduman, Köyün Kamburu** gibi romanları, bulunduğu cezaevindeki mahkûmları gözlemleyerek onların hayat hikayelerini dinleyerek, ulaşabildiği kadarıyla Çankırı, Çorum, Malatya gibi yerlerle ilgili kitapları ve belgeleri inceleyerek, kaleme aldığı eserleridir.

Yazarın köy romanlarında edinmiş olduğu farklı ve özgün konumda, onun hapse girmeden önce köyle edebiyatıyla ilgili geliştirdiği yaklaşım, yazarlıkta benimsediği gerçekçi tutumu yanında, onun bu hapishanelerdeki gözlem ve sohbet yoluyla bilgi edinme çalışmalarının da önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür. Kuşkusuz, yazarımızın köyü ve köylüyü, genel olarak Anadolu insanını, mahkûmlardan oluşan temsilcileri aracılığıyla tanıdığı bir gerçektir. Nitekim romanlarının bir bölümünün konularının, hapishane hayatını anlatan ya da kahramanlarının bir bölümünün suçlu kişilerden seçilmiş olması da bunu göstermektedir. Uzun süren mahkûmiyet yıllarında mahkûmların konuşmalarından Orta Anadolu ağzını ve üslubunu da kavrama imkânı bulmuştur. Bu kazanımını romanlarında başarılı bir şekilde kullandığı gibi, yakın dostlarının anılarından okuduğumuz kadarıyla, bu konuşma tarzı özellikle neşeli olduğu zamanlarda romancımızın şive ve üslubuna da yansımıştır.

¹⁰¹ Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, a.g.e., s. 337.

Romancı olmaya hapisanede 1940 yılında kesin karar veren Kemal Tahir'in bu kararını kuvveden fiile dökmesinde, Nâzım Hikmet'in onu yazmaya teşvik etmesinin ve manevi desteğinin payı büyüktür. "Kemal romana başla. Kelleci'yi bitir. Romana başla. Sen romana başlayıncaya kadar ben boyuna yazacağım: Romana başla.." ¹⁰² şeklindeki sözleri onun bu teşvikinin ne derece olduğuna bir örnektir. Nâzım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı yukarıda bahsettiğimiz mektuplarında roman, hikâye, şiir; roman-hikâye farkı; Kemal Tahir'in kendisine yolladığı roman yazmalarının değerlendirilmesi, eleştirisi; yerli ve yabancı edebiyat eserlerinin eleştirisi ve edebiyatta yöntem gibi konular öne çıkan gündemleri oluşturmaktadır. Bu mektuplara Kemal Tahir'in de cevap verdiğini düşünersek, on yıl boyunca iki yazar, edebiyat ve düşünce konularında karşılıklı görüş alışverişinde bulunarak birbirlerinin gelişmelerine yardımcı olmuşlardır. Mektupları okuduğumuzda, çeşitli konularda kimi zaman hemfikir olduklarını, kimi zaman ise anlaşamadıklarını, birbirlerini ikna edemediklerini görüyoruz. Nitekim, Nâzım Hikmet'ten kendisine gelen bu mektupları yayımlayan Kemal Tahir, kitaba yazdığı önsözünde "Genel olarak sanat ve yerli yabancı sanatçılar ve özellikle şiir ve roman üzerinde Nâzım Hikmet'le yüzde yüz uyuma halinde olmadığımızı mektuplar gösteriyor. Belli meselelerde uzun uzadıya çıktık." diye yazmaktadır. ¹⁰³ Mektuplardan da anlaşıldığı gibi iki yazar arasındaki bu ilişki bir usta-çırak ilişkisi değil, ağabey-kardeş samimiyetinde bir çok duygu ve düşünceleri paylaşan iki arkadaşın karşılıklı ilişkisidir. Kemal Tahir'in Çankırı'da yazmaya başladığı **Kelleci Mehmet, Sağirdere** romanlarından kendisine gönderdiği bölümleri inceleyen Nâzım Hikmet, bu en yakın arkadaşının gelecekte Türk romanının en büyük isimlerinden biri olacağı kanaatinde. Bu dönemde Nâzım Hikmetle aynı koğuştta yatan Orhan Kemal'in anılarından ünlü şairin "... Bu, bu bizim Kemal Tahir.. Muhakkak ki yarının en kuvvetli romancılarından biri.." diye söz ettiğini öğreniyoruz ¹⁰⁴.

Aşağıda, Kemal Tahir'in bu mahpusluk dönemi ile ilgili olarak, bu çalışmanın konusu açısından önemli gördüğümüz bilgiler, romancının kaldığı hapisaneler başlıkları altında kronolojik bir sıra gözetilerek verilmeye çalışılmıştır.

¹⁰² Nazım Hikmet, **Mahpushaneden Kemal Tahir'e Mektuplar**, Yayına hazırlayan: Kemal Tahir, Adam yay, 2.B, İst., 19.?, s. 137.

¹⁰³ A.g.e, s.10.

¹⁰⁴ Orhan Kemal, **Nazım Hikmet'le 3,5 Yıl**, Sosyal Yay., İst., 1965, s. 24.

6.1. Çankırı Hapishanesindeki Yılları

Kemal Tahir, bu hapishanede 1941 yılının ortalarına kadar yaklaşık 1,5 yıl kalmış, daha sonra Malatya Cezaevine nakledilmiştir. Burada, Nâzım Hikmetle beraber Aralık 1941 tarihine kadar birlikte kalırlar.(Dr. Hikmet Kıvılcımlı da aynı hapishanededir.) Birlikte **Kableltarih** (tarih öncesi) adlı bir roman yazmaya başlarlar. Daha sonra Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevine gidince 100 sayfa kadar yazılmış olan bu müşterek roman bir daha tamamlanmamak üzere yarım kalır.

Kemal Tahir, Çankırı Cezaevindeki bu günlerinde yukarıda belirttiğimiz yöntemle topladığı malzemelerden yararlanarak iki romana başlar. Bunlardan biri hapishanede tanıdığı "Kelleci Mehmet" denilen 16 yaşındaki, adam öldürmekten mahkûm bir genci roman kahramanı seçtiği **Kelleci Mehmet**, diğeri ise **Sağırdere**'dir.

6.1.1. "Göl İnsanları" Adlı Hikâyeleri

Kemal Tahir, Çankırı cezaevinde, bu roman çalışmalarını yürütürken arkadaşlarının da teşvikiyle daha önce yazdığı dört büyük hikâyeyi, "Göl İnsanları" başlığı altında **Tan** gazetesinde "Cemalettin Mahir" takma adıyla yayımlamaya karar verir. Hikâyeler 26 Şubat 1941'den 10 Mart 1941'e kadar şöyle reklam edilmiştir:

"GÖL İNSANLARI

Yazan; Cemalettin Mahir

Dört uzun hikayeden müteşekkil bulunan 'Göl insanları' yeni bir edebiyatın yokluğunu iddia edenlere harikulade bir eserle verilmiş fiili bir cevaptır.

Bu eseri okuyan en selahiyetli muharrirlerimizin müttefikten verdikleri hüküm de şudur:

'Bu güne kadar bizde, Refik Halit'ten sonra, bu kudrette memleket hikayesi yazılmış değildir.'

Bunun içindir ki TAN, 'Göl İnsanları'nı okuyucularına vermekten iftihar duyacaktır.

'Göl İnsanları', 'yerli eser nedir?' sualine ilk defa fiili bir cevap vermektedir. Bu itibarla çöl sükunetine dalmış bulunan edebiyat alemimizde mesut bir hadise teşkil edecektir."¹⁰⁵

Bursa Hapishanesinde bulunan Nazım Hikmet, bu ilanı okuyunca duyduğu heyecanı ve sevinci Kemal Tahir'e yazdığı bir mektubunda şöyle ifade etmiştir:

" ... Sen bana "fikri imtidadın" zevkini verdin. Düşündüğüm, hazırladığım sanat ruşeymlerinin sende inkişafı benim ömrümü senin ömrünce uzatacak. Çok yüksek bir yere çıkıp haykırmak istiyorum: 'Şu Göl İnsanları

¹⁰⁵ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m, s. 24.

hikayelerini yazanı biliyor musunuz? O daha ne güzel, ne güzel şeyler yazacaktır ve hepsinin temelinde benim tohumlarım var.¹⁰⁶

İlk hikâyenin adıyla anılan bu dört uzun hikâye, 10 Mart-25 Nisan 1941 tarihleri arasındaki **Tan** gazetelerinde tefrika edilmiştir. Romancı, 1955'te bu hikâyeleri **Göl İnsanları** adıyla kitap halinde bastırmıştır. Daha sonra, 1969 yılında yaptığı üçüncü baskıda kitaba dört yeni hikâye daha eklemiştir.

Hikâyelerin tefrikası sona erince Nâzım Hikmet bu hikâyeleri nasıl değerlendirdiğini Kemal Tahire yazdığı mektubunda şöyle ifade etmektedir:

"Senin Göl insanlarına gelince: Ben o yazıları hala ve neşredildikleri şekilde dahi seviyorum.(Hikayelerin neşrinde bir çok yazım ve imla hatası yapılmıştır. N.Y.). Kusurları malum: Arka arkaya, dört tane, birinci planda cinsiyet münasebetlerini veren dört hikayenin neşri. Ve bu münasebetlerin dört hikayede de aşağı yukarı aynı veçheden verilmiş olması. Buna rağmen müstakbel köy hikayeleri külliyatında Göl insanları dağıldığı zaman bu kusurları bertaraf edilmiş olacaktır. Hiç endişeye düşme, Göl İnsanları Türk edebiyatının en güzel dört hikayesi olarak kalacaktır."¹⁰⁷

Bu dört hikâye dili, mekânı, kurgusu, kahramanları ve cinsel münasebetlere verdiği ağırlığıyla yazarın daha sonra yazacağı köy romanlarının prototipi konumundadır. Hikâyelerde, Anadolu köylüsünün hayat tarzı, zaafı, ekonomik ve sosyal yapısı, insan münasebetleri, cinsel ilişkilerin ağırlıklı olduğu bir kurgulama ile aktarılmaktadır. Cinsel münasebetlerde sübyancılık, zina ve fuhuş gibi gayri meşru ve gayri ahlaki ilişkiler yer yer pornografik denilebilecek bir anlatımla sunulmaktadır. Karısını aldatan koca, kocasını aldatan kadın, zamparalık, fahişelik, homoseksüellik(oğlancılık) yazarın kaleme aldığı romanlarının çoğunda çeşitli vesilelerle, pornografik anlatımlara girişmekten vazgeçmediği motifler arasında yer almaktadır. Hemen hemen her romanında cinsel münasebet sahneleri yer almaktadır. Bu husus Kemal Tahir romanlarının karakteristik özelliklerinden biridir.

Yazarın tek hikâye kitabı olan **Göl İnsanları**'nda yer alan hikâyelerin adları ve konuları kısaca şöyledir:

İlk hikaye olan "**Göl İnsanları**", Karadeniz kıyısından Terkos gölüne merkeplerle çakıl taşıyan gurbetçi köylülerden oluşan amelelerin hikâyesidir. Kemal Tahir, kahramanlarını, Bulgar göçmeni, Çerkez köylü, mütareke döneminde çete reisliği

¹⁰⁶ Nazım Hikmet, a.g.e., s. 49.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 65.

yapmış eski bir kuva-yı milliyeci gibi çeşitli tiplerden seçtiği bu hikâyesinde çeşitli konulara değinmektedir. Bu konular: Sahip olduğu toprağın kendisini besleyememesi nedeniyle köylünün gurbete çıkması olgusu; yoksulluk; erkeklerinin gurbete gitmesi gibi nedenlerle köylü kadınların ahlakının bozulması, fuhuşa yönelmeleri; Cumhuriyet yönetiminin Balkan göçmenlerini iskan politikasının eleştirisi; insanların çok basit hastalıklardan ölmesi; işverenin işçilerini sömürmesi; Türk amelesinde işçilik bilincinin olmaması; halk arasındaki zengin ve fakir farkını kaldırıp kurtla kuzuyu kardeş yapacak bütün adaletsizlikleri ortadan kaldıracak "Mehdi beklentisi" inancı; geleneksel inançlar ve sübyancılık gibi konulardır. Bu konular, kişilikleri ve hayat hikâyeleri hakkında yer yer bilgi verilen bu ameleler arasındaki diyaloglarla işlenmektedir.

"Çoban Ali " Anadolu'da sık rastlanan kız kaçırma olgusunun işlendiği bir hikâyedir. Köyün ağasının sürüsünü güden Ali, güçlü, iri yarı, dürüst ve namuslu velinimetli olan ağasına sadakatle bağlı fakir bir köylüdür. Çocukluğundan beri ağanın sürüsünü güden, çok zor bir iş olan yüzlerce koyunu İstanbul'a götürüp tüccarlara teslim etme işini başarıyla yapan iyi bir çobandır. Biricik hayali, ağasının kendisine yarılığa vereceği bir toprak parçasına sahip olmak evlenip çoluk çocuğa kavuşmaktır. Bunun için de komşu köyden bir kızla başlık parasında anlaşarak sözlenmiştir. Ağa, başlık parasının kaporasını ödemesi için Ali'ye borç para vermiştir. Ayrıca ona biraz toprak vererek artık yarıcı olarak yanına alacağına söz vermiştir. Hikâye, Çoban Ali'nin son çobanlık görevini yerine getirmesiyle başlar. Bu, yüzlerce koyunu günlerce süren zorlu bir yolculukla İstanbul'a götürüp tüccarlara teslim etme görevidir. Bu bölümde çobanlık zenaatinin inceliklerinin sergilenmesi yanı sıra, Anadolu köylüsünün en büyük düşmanı olan ve bu yüzden "canavar" dediği kurtla mücadele sahneleri yer almaktadır.

Çoban Ali son görevini bitirip köye döndüğünde ağasından ücretini alır. Ancak onu acı bir sürpriz beklemektedir. Sözlüsünün babası, daha fazla başlık veren bir başkasına kızı vermek üzere sözünden caymıştır. Çoban Ali'nin dünyası başına yıkılmıştır, çaresizdir. İmdada ağanın çocuk denecek yaştaki oğlu Hüseyin yetişir. Hüseyin babasının izni üzerine silahlı adamlarını toplayarak köyü basar ve kızı Çoban Ali'ye kaçırr. İki metre boyu, güçlü kuvvetli yapısıyla Çoban Ali'nin bu kaçırma olayındaki rolü atların dizginlerini tutmaktan ibarettir. Kızın yaşı küçük olduğu için olay Jandarmaya intikal eder. İşte bu noktada hikâyenin yazarı, Ağanın köydeki nüfuzunu, otoritesini, kimin kimle evleneceğine kadar köylülerin hayatları üzerindeki

belirleyici etkisini bu olay vesilesiyle ortaya koymaktadır. Burada ağanın bütün üstünlüğünün temelinde ekonomik gücü yatmaktadır. Köyün kapalı ortamı içinde şehirden çok farklı yasaları vardır. Burada hükümet ve hükümetin kanunları işlemez. Ağanın sözleri köyde kanundur. Köylünün ağayı aşarak hükümetle ilişki kurması mümkün değildir. Nitekim köyün kendine özgü iç yasaları gereğince kızın babası şikayetinden vazgeçecektir. Bu vazgeçişte ağanın oğlunun kurnazlığının yanı sıra, babanın, ağayı aşamayacağını bilmesi etkindir. Tek yapabildiği, fiyatı biraz yükseltmesi için ağaya yalvarmaktır. Kemal Tahir, burada köylünün bu çıkarıcılığının da altını çizmektedir. Yani, ağa kadar kızın babası da kötüdür, ucuz menfaatlerin peşindedir. Bu hikâyede çizilen ağa tipi Kemal Tahir'in eserlerinde çizdiği en olumlu ağa tipidir. Çünkü bütün bu kötülüklerine rağmen bir iyilikte bulunmuş bir haksızlığa son vermiştir.

"**Gelin Kadın Oyunu**", hikâyesi adını Anadolu'da evcilik oyununa verilen isimden almaktadır. Hikâye köydeki çocuklar arasında oynanan böyle bir oyunun sahnesiyle başlamaktadır. Ancak hikâyenin asıl konusu köyde yetişkinler arasında, yaşanan cinsel münasebetlerdir. Evliliklerin oldukça küçük yaşlarda başladığı köylerde evlilik dışı cinsel ilişkiler de erken yaşlarda başlamaktadır. Hikâye, bir delikanlının sevdiği bir kızı kaçırmak için yakalanıp hapse girmesi olayıyla gelişir. Kaçırıldığı erkek tarafından alınamayan bu güzel kızın köyde adı çıkar. Adı çıktığı için koca bulamayan kız, dengi olmayan bir erkekle evlendirilir. Bundan sonrası kocasını başka erkeklerle aldatan bir kadının hikâyesidir. Hikâye, köyün yaşamından kesitler verirken müstehcenliğe varan açık, saçık cinsel ilişki anlatımlarıyla donatılmıştır.

Kitabın ilk baskının son hikâyesi olan "**Arabacı**"da, kocasının ölümü üzerine dul kalan bir kadının ve ailesinin dramı sergilenmektedir. Köy şartları içerisinde erkeksiz kalan bir evin yaşama şartlarının neredeyse imkânsız olduğu üzerinde durulmaktadır. Dul kadının yetişkin bir kızı vardır. Geçinmelerine yetecek kadar arazi ve hayvanlara sahiptirler. Ancak bu işleri çekip çevirecek ve ailenin namusunu koruyacak bir erkeğe ihtiyaçları vardır. Ancak, dul kadın bu yetişkin kızına namuslu ve dürüst bir koca aday bulamamıştır. Bir gün kız kardeşiyle birlikte köye giderken yolda rastladıkları ve kendilerini arabasına alan tanımadıkları bir genci yetişkin kızına koca aday olarak gözüne kestirir. Bu adam, at arabası ile kaçak tahta yüklemek için bir köye gitmekte olan ve kendilerine yolu sormak için duran ve aslında nişanlı olan biridir. Kadınların niyetini anlayınca bu gerçeği gizleyerek bu biçarelerle biraz eğlenmek ister.

Eğer kızlarını beğenirse, kendilerine iç güveysi olarak gelebileceğini söyler. Bunun üzerine kızı görmek üzere, yoldan saparak kadınların köyüne giderler. Arabacı, biraz eğlenmek amacıyla söylediği bu yalanın olayı bu aşamaya getireceğini kestirememiştir. Sonuçta kadınlara yaptığı bu kötülüğün vicdan azabını içinde taşıyarak son bir yalan daha söyler. Hikâye, eşyalarını toparlayarak en kısa zamanda geri döneceğini söyleyen arabacının bu, bir gece misafir kaldığı evden bir daha geri dönmek üzere ayrılmasıyla sona erer.

Kemal Tahir, bu dört hikâyesi ile ilgili olarak şöyle bir değerlendirme ve özeleştiride bulunmuştur: "Biz Anadolu insanını hiç tanı mıyorduk. **Göl insanları** ilk tanışmanın ürünüdür. Buradaki tanışma kelimesi üzerinde biraz durmak gerek. Ben Anadolu insanını, bir sanat eseriyle olan ilişkisi bakımından tanımayı kastediyorum. Bu açıdan **Göl İnsanları**'ndaki dört hikâye yalınkat sayılır. Yani bunlarda dış görüntü ağır basar."¹⁰⁸

Romancımız, bu tek hikâye kitabının 1969 da yaptığı üçüncü baskısına dört yeni hikaye daha eklemiştir. İlk dört hikâyeden 15 yıl sonra yayımlanan bu dört hikaye ye de yeri gelmişken kısaca değinmek istiyoruz.

"**Nâm Uğruna**" şöhret düşkününü bir köylü delikanlının, bu uğurda başına gelenlerin anlatıldığı trajikomik bir hikâyedir. Delikanlı, nâm salmak için adam öldürmeyi bile göze alır, sonuçta hapse düşer. Bir yolunu bulup hapisten kaçır. Rastladığı bir ölünün nüfus cüzdanını alarak bu kimliğe bürünür. Yıllarca bu kimlikle yaşır. Ta ki çalıştığı bir baraj inşaatının mühendisinin biricik oğlunu, tören sırasında düştüğü baraj sularından boğulmaktan kurtarıncaya kadar. Bu kahramanlığının gazetelerde haber olarak yer alacağını öğrenmesi, yıllarca kaçak yaşamış bu yaşlı adamın şöhret tutkusunu yeniden alevlendirir. Köylüleri tarafından tanınabilmesi için yakalanma riskini göze alarak hapis hane dönemindeki kelepçeli bir resminin gazetede basılmasını ve gerçek adının yazılmasını bir pusula göndererek mühendisten rica eder. Durumun farkına varan emniyet görevlisi bu yıllardır aranan kaçağı tutuklar. Yaşlı adam, pişman değildir. En büyük arzusu, kendisinin haber olarak verileceği ve resminin basılacağı gazeteyi temin etmektir. Gazeteyi elde ettiğinde karşılaştığı, tam bir hayal kırıklığıdır. Gazete idaresine ulaşan resim işgüzar bir gazeteci tarafından çağdaş Türkiye'de böyle elleri zincirli perişan bir mahkûmun resminin gazetede basılması

¹⁰⁸ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m., s.26.

sakıncalı görüldüğünden baskıdan çıkarılmıştır. Haber gazetede yer almıştır, ancak ne yaşlı adamın gerçek ismi yazılmıştır ne de resmi. Kemal Tahir, bu hikâyesinde konuyu işlerken, mevcut Cumhuriyet bürokrasisinin, mühendis örneğinde, üstlere yaranmak şeklindeki davranışlarını da ironik bir şekilde eleştirmektedir. Yazarın mühendisin oğluna verdiği isim (Türker Yurdakuler) bu ironik eleştirinin bir parçasıdır. Bu hikâyeyi romancımız 1947 yılında Çorum Cezaevinde mahkûm iken yazmıştır.

"**Kondurma Siyaseti**" adlı hikâyede 1937 Dersim olaylarında isyan bölgesi Dersim'den bazı aşiretlerin başka bölgelere zorunlu iskânı konu alınmaktadır. Zorunlu iskâna tabi tutulan bir büyük aşiretin Trabzon'a kadar karayolu, oradan deniz yoluyla Edirne'ye götürülüp burada iskân edilmesi kararının uygulanmasında yaşanan trajikomik olaylar anlatılmaktadır. Hikâyede bir taraftan zorunlu göçe tabi tutulan aşiretin bu uzun yolculukta çektiği sıkıntılar, acılar anlatılırken diğer taraftan devlet bürokrasisinin hantallığı alaycı bir üslupla eleştirilmektedir. Sözelimi, Trabzon'da hayvanlarına yiyecek ot ihtiyacı karşılamak için İstanbul'dan gönderilen ot dolu geminin aşiret Trabzon'dan ayrıldıktan bir ay sonra gelmesi, üstelik geminin getirdiği otun hayvanların yiyemeyeceği diken otu çıkması gibi. Üstelik bu otlar, uzun süren yazışmalar sonucunda ihaleyle alınmıştı. Vali, bu otları geri gönderemediği gibi kiraladığı ardiyenin ücretini ödemekte bile güçlüklerle karşılaşır. Hiçbir işe yaramayan bu dikenlerden kurtulmak için vali sonunda bir ihale açar. Kimsenin talip olmadığı bu dikenleri imha ihalesini sonunda devletten kira alacağı olan ardiyeci alır. Ardiyeci, deposunda tutmak suretiyle kira aldığı bu dikenleri köylülere yakacak olarak ucuz fiyattan satar. Böylece otların imhasından da para kazanmış olur. Devletse alımından, nakliyesine, depolanmasından imhasına kadar her defasında para ödeyerek zarara uğramıştır. Romancımız bu hikâyeyi 1950 yılında kaleme almıştır.

"**Bir Kodoşluk Hikayesi**" Doğunun büyük klasiklerinden biri olan **Bin Bir Gece Masalları**'ndan seçilmiş bir hikâyenin günümüz halk hikâyesine aktarılması denemesidir. Hindistan'da, babaları öldükten sonra ülkeyi ikiye ayırarak paylaşan iki kardeş padişahın karıları tarafından başka erkeklerle beraber olmak suretiyle aldatılmaları masalsı bir dille anlatılmaktadır. Hikâyenin ana fikri, dünyada kocasını aldatmayan kadın yoktur şeklinde özetlenebilir. Kocaların, karılarının kendilerini başka erkeklerle aldatmalarını önlemeye çalışmaları nafîle bir uğraştır. Hikâye, evli erkeklerle yönelik şöyle bir öğütle sona ermektedir: " Eve apansız dönmeyeceksiniz... Dönmek

zorunda kalırsanız, kapıda kendinize bir iş bulup gürültü patırtı edeceksiniz. Gerisine karışmayın!"¹⁰⁹ Bu hikâyenin yazılış tarihi 1952 dir.

Son hikâye olan "**Fermanlı Hoca**"da ise, II. Abdülhamit döneminde padişahın, "mirâç" hadisesini çok güzel anlattığı için kendisine fermanla hocalık izni verdiği Çorumlu Uzun Nureddin İmamın öyküsü anlatılmaktadır. Bu Çorumlu Uzun İmam, Kemal Tahir'in romanlarında da kullandığı bir din adamı tipidir.¹¹⁰

Hikâye, bir tren yolculuğunda Uzun İmamın kendi başından geçenleri anlattığı bir sohbet şeklinde sunulmaktadır. Hikâyeye göre, Uzun İmam dini ilimlerde derinleşmek ve kâmil bir adam olmak için ünlü tarikat şeyhi Abdülkadir Geylânî'nin soyundan Hacı Seyfuddinî Hindî Hoca adlı ünlü şeyhin bulunduğu Hindistan'a gider Şeyhin mekânında kapandığı hücrede eşi görülmemiş dini konuları içeren el yazması kitapları okur. Şeyh, ona buraya kadar gelmişken "Adem Baba Türbesi Haccını" yapmasını tavsiye eder. Adem Baba Türbesinin yolu günlerce süren uzun bir yoldur ve yolun çeşitli aşamalarında ateş ırmağın, kum çölü, çakıl sahrası, filler dağı, arslanlar ülkesi, yedi mağara yaylası gibi çeşitli engellerle dolu ve her birisinden çeşitli dualar okunularak ve sabırla geçilebilmektedir. Uzun İmam bunların hepsini geçip sonunda ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Ademin türbesine ulaşmayı başarır. Haccı tamamlayıp şeyhin yanına döner. Bu kez oruç ve namazla sıkı bir nefis terbiyesine tabi tutulur. Bütün bunları tamamladıktan sonra İstanbul'a döner. Ayasofya camiinde bir Cuma günü "Mirac olayını" anlatan bir vaaz verir. Vaazı çok beğenilir, ünü İstanbul'a yayılır. Para kazanmaya başlar.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 361.

¹¹⁰ Romancımızın eserlerindeki din adamları tipi tamamen olumsuz tiplerdir. Ahlaksız, uçkuruna düşkün, çıkarıcı, halkın cahilliğinden yararlanarak onların dini duygularını istismar etmek suretiyle menfaat sağlamaktan başka bir şey gözetmeyen, devletle olan ilişkilerinde devletin istediği fetvaları vererek karşılığında mevki ve çıkar sağlayan, üç kağıtçı dalavereci tiplerdir. Bunun bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla tek istisnası **Devlet Ana'** daki Şeyh Edebalıdır. Ancak Şeyh Edebalı'nın , kızını Osman Bey'e vermeye -daha önce istediği halde vermemişken- sonunda razı olmasının nedeni Osman Gazi'nin parlak istikbalini sezinlemesidir. Yani burada da farklı düzeyde de olsa bir alışveriş söz konusudur. Yine romandaki anlatıma göre Şeyh Edebalı, Osman Gazinin durumunu güçlendirmek için ozan Yunus Emre ile işbirliği yaparak son derece usta bir şekilde o meşhur rüyayı uydurmaktan da çekinmeyen bir din adamıdır.

Bir gün Sultan Hamit'in gönderdiği arabayla saraya çağırılır. Journallendi diye korkan Uzun İmamın tek umudu hemşehrisi, Çorumluların medar-ı iftiharını ünlü vezir yedi sekiz Hasan Paşa'dır. Paşanın ayaklarına kapanır. Ancak işin aslı sandığı gibi değildir. Padişah ününü duyduğu Uzun İmamı, Hocası, "Arap Ebülhüda" ile sınamak için çağırmıştır. Uzun İmam, Bombay'da Şeyhin yanında iken okuduğu kitaptan öğrendiği "Miraç kıssasını" anlatarak Ebülhüda'yı altetmeyi başarır. Padişah kendisine bu başarısından ötürü ferman vererek istediği camide vaaz verme yetkisini tanır. O, artık "Fermanlı Hoca"dır. Diyarbakır'dan başlayan bu tren yolculuğunda Çerikli'de trene binen Uzun İmamın anlattığı bu hikâyeyi, kompartımandaki yolcular "Erzincanlı Köse İmam" adlı bir başka hocadan kendi başından geçmiş şekilde aynen dinlemişlerdir. Hikâyenin sonunda belirtilen bu hususla hocaların saygınlık kazanmak için bu tür uydurma öyküler anlattıkları vurgulanmaktadır.

1956 da yazılan ve Kemal Tahir'in son hikâyesi niteliğinde olan "Fermanlı Hoca" din adamlarını alaya alarak eleştirmeye ve küçük düşürmeye yönelik bir hikâyedir. Masalsı bir üslupla anlatılan hikâyede bir sürü batıl inançlar ve hurafeler sıralanır. Romancının bu hikâyede, Hz. Adem ve Havva ile ilgili olarak "kitabımızın kavlince" diye başlayarak Uzun İmama anlattığı kıssanın İslâm inancı ile bir ilgisi yoktur. Havva'nın, Ademin aya kemiğinden yaratıldığı, Şeytanın cennete yılan kılığında girdiği ve Havva'yı kandırdığı, Havva'nın da Ademi kandırarak kendilerine yasaklanan cinsel münasebete girdiği vb. hikâyede anlatılan bilgiler, İslâm kaynaklarında yer almaz. Bunlar, Yahudi kaynaklarında rastlanılan, buralardan aktarılmış olan ve İslâm İlahiyatçılarının "İsrailiyyat" dedikleri bilgilerdendir.

Hulki Altunç, Kemal Tahir gerçekçiliğinin ilk ürünü olarak değerlendirdiği bu hikâyeler için: "Anadolu insanının ruhsal dünyası ilk kez bu hikâyelerde, özellikle 'Arabacı'da maddi kurallarla iç içe verilmiştir." demektedir. Altunç'a göre, bu hikâyelerde, köylü insanının ruhsal yapısı, iktisadi ve sosyal münasebetlerinin temelinde ve statik bir tasvirle değil, dinamik eylem tespitlerinin anlama kavuşturulmasıyla sağlanmıştır. Altunç'a göre, bu husus Kemal Tahir gerçekçiliğinin ayırdedici unsurlarından biridir.¹¹¹

Kemal Tahir, Çankırı'da kaldığı dönemde 2,5 yıl boyunca **Sağırdere** ve **Kelleci Mehmet** adlı romanları üzerinde çalışır. Bu süre içinde Nâzım Hikmet'ten Kemal

¹¹¹ Hulki Altunç, a.g.m., s. 10.

Tahir'e 22 adet mektup yazılmıştır. Bu mektuplardan anlaşıldığına göre Kemal Tahir hikâye niyetiyle başladığı **Sağirdere**'yi romana dönüştürme çabasıdır. Bunun için yazdığı bölümleri Nâzım Hikmet'e göndermekte, onun görüşlerini almaktadır. Amacı, kırsal kesim insanlarını anlatan gerçekçi bir roman yazmaktır. Bu nedenle iki dostun mektuplarda tartıştıkları konuların başında hikâye roman farkı, romanı hikâyeden ayıran özellikler ve romanda gerçekçilik gelmektedir.

Nâzım Hikmet, romanla hikâye arasındaki farkın bir nicelik (uzunluk,kısalık) değil, bir nitelik farkı olduğu kanısındadır. Ona göre, romanda bir çok kalın hatların gelişimi ve mimarisi söz konusudur. Hikâyede ise bir tek kalın hat etrafında ince hatların iç içe girmesi vardır. Bu çerçevede **Sağirdere**'yi bir roman değil bir hikâye olarak değerlendirmiştir. Çünkü, **Sağirdere**'de cinsiyet münasebetleri temelinde bir tek kalın hat vardır. Ünlü şair, edebiyatta, dolayısıyla romanda gerçekçilikle ilgili uzun izahlarını şu sözlerle özetlemektedir: "Edebiyatta modern realizm şuurlu olarak edebiyat sahasına diyalektik materyalizmin tatbikidir."¹¹²

İki yazar arasındaki bu mektuplaşma suretiyle gerçekleşen fikir alışverişinin bir tanığı da o sıralarda Nâzım Hikmetle beraber Bursa Cezaevinde aynı odayı paylaşan edebiyat heveslisi bir gençtir. Bu hükümlü, geleceğin ünlü hikâyeci ve romancılarından Raşit Kemalî (Orhan Kemal)dir. Orhan Kemal, 3,5 yıl süreyle bu mektuplaşmalara şahit olmuş, bu fikir tartışmalarından yararlanmışır. Şiir ve hikâyelerini bir ağabey ve bir üstat olarak gördüğü Kemal Tahir'e göndererek görüş ve eleştirilerini almıştır. Orhan Kemal'in iki yazardan da ne derece yararlandığını Kemal Tahir'e yazdığı bir mektubundaki şu bölüm açıkça göstermektedir:

" Mükemmel mektuplarını istifade ile okumaktayım. (Tip yaratmak) ve aelumum(insan)ı yazmak meselelerinde ben de mütereddidim. Mesela Shakespeare'in veya Balzac'ın neden dolayı layemut tipler yaratabildiklerini, Don Kişot'taki tiplerin -hayatta yaşamadıkları halde- nasıl olup da realist olduklarını halledememiştım. Bugün bunları aşağı yukarı kafamda halletmiş olmakla beraber şu mahut realizm ve naturalizm in de ne demek olduğunu, birbirinden hangi sınırlarla ayırdıklarını bir hayli biliyorum. Sana ve Nazım Hikmet'e tekrar tekrar teşekkürler"¹¹³

Bu arada Kemal Tahir Çankırı'dan Bursa cezaevine nakil için başvuru yaparak girişimlerde bulunur. Nâzım Hikmet de çok istediği bu nakil için elinden geleni yapar.

¹¹² Nazım Hikmet, a.g.e., s. 47-49.

Ancak gayretler sonuç vermez. Kemal Tahir'in Bursa yerine Malatya Cezaevine nakli idari makamlarca uygun görülür. 1941 yılının Mayıs ayında Malatya Cezaevine gönderilir.

6.2. Malatya Hapishanesindeki Yılları

Kemal Tahir Malatya Cezaevinde üç buçuk yıl yatmıştır. Cezaevi idaresi, yazarın siyasi suçtan mahkûmiyetini dikkate alarak onu, diğer mahkûmların birlikte yattıkları koğuşlara vermemiş, kendisine yalnız kalacağı ayrı bir oda tahsis etmiştir.

Yazar mahpusluğunun Malatya'da geçen döneminde de Anadolu'nun bu bölgesinin insanlarını yakından tanıma ve gözleme imkânını bulmuştur. Keza bu gözlem ve bilgilerini de romanlaştırarak notlar halinde sarı defterlerine yazmıştır. Ölümünden sonra yayımlanan, **Karılar Koğuşu** ve **Namusçular** adlı romanları yazarın Malatya Cezaevindeki günleri, yaşadıkları ile ilgili ayrıntılara veren bir çok bilgi içermektedir. Her iki romanda da yer alan, komünistlikten mahkûm "İstanbul'lu gazeteci Murat" tipi, Kemal Tahir'dir. **Namusçular** adlı romanında Malatya Hapishanesindeki odasını tasviri onun kişiliği, ilgileri ve uğraşları konularında ipuçları içermektedir:

".. Bu odada yalnız yatıyordu. Burası kendi odası ... Kapı aralığı da sayılırsa genişliği sekiz, uzunluğu yedi adımdı. Sol köşede portatif karyolası duruyor. Ortada, hem yemek, hem çalışmak için büyük bir masa. Sağ köşede bir dolap, dolabın üstünde iki gözü kitapla dolu, boyasız çam tahtasından kitap rafı. Bunların üzerinde hikaye ve romanlar için not dosyaları, müsvedde kağıtları, bir çay fincanının içinde dört-beş günlük kurumuş çiçekler... Kapının karşısındaki köşede şair Nazım Hikmet'in yağlıboya büyük portresi. Bunun altında Kızıl Ordu'nun kadın birliklerine mensup bir süvari resmi. Duvarda boydan boya Cumhuriyet gazetesinden kesilmiş renkli haritalar..."¹¹⁴

Bu oda tasvirine bir söylem çözümlemesi uyguladığımızda: bu odada yatan mahkûmun bir siyasi hükümlü olduğu, bir roman yazarı olduğu, sosyalist, Marksist bir düşünceye sahip olduğu ve Nâzım Hikmet'i çok sevdiği, o sıralarda bütün hızıyla devam etmekte olan İkinci Dünya Savaşını büyük bir ilgiyle takip ettiği, savaşta Almanya ve müttefiklerine karşı olduğu ve onların yenilmesini arzuladığı anlaşılmaktadır. Nitekim **Namusçular** ve **Karılar Koğuşu**'ndaki İstanbullu Murat'ın sözleri, tartışmalardaki konumu, yaptığı işler de bu paraleldedir.

¹¹³ Kemal Tahir, **Notlar/Mektuplar 15**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1993, s. 35.

¹¹⁴ Kemal Tahir, **Namusçular**, Bilgi yay., İst., 1974, s. 115.

Yazar Malatya'daki bu günlerinde Çankırı'da başladığı **Kelleci Mehmet** ve **Sağırdere** adlı romanları üzerindeki çalışmalarını sürdürmüştür. Bunun yanı sıra **Küçük Balık** adlı bir romana başlamış, ancak, bu romanı daha sonra yazmaktan vazgeçmiştir. Aynı şekilde **Çıplak İnsanlar** adıyla başladığı bir romanı da bir süre sonra yazmaktan vazgeçmiştir. Hapishanede tanıştığı ve hayat hikâyelerini ilginç bulduğu Mazmanoğlu Hacı Abdullah gibi mahkûmlardan aldığı bilgiler, yaptığı gözlemlerden yola çıkarak, hapishanedeki insan ilişkilerini yansıttığı **Karlar Koşuşu**, **Namusçular**, **Telgrafçı Abdürrahim** ve **Şeyh Süleyman Efendi** başlıklı müsvedde halindeki romanlarını yazmıştır. Bu yazdıkları yukarıda da belirttiğimiz gibi, ölümünden sonra 1974 yılında **Karlar Koşuşu** ve **Namusçular** adıyla yayımlanmıştır. Bunlardan "Telgrafçı Abdürrahim" ve "Şeyh Süleyman Efendi" birer bölüm adı olarak **Namusçular**'da yer almıştır.

Bu yıllarda yine Nâzım Hikmet'le mektuplaşmaları devam etmiştir. Bu mektupların Kemal Tahir'in Marksizm ve diyalektik materyalist felsefe üzerindeki bilgilerini arttırmasında önemli bir yeri vardır. Zira mahkûmlar, istedikleri her kitabı idari denetim nedeniyle temin edemiyorlardı. Yasak kapsamındaki kitapların başında da Marksist eserler geliyordu. Nâzım Hikmet, temin edip okuyabildiği eserlerden çıkardığı notları mektupla Kemal Tahir'e göndererek bu konulardaki bilgilerini onunla paylaşmıştır. Yine bu mektuplardan romanda şive meselesi, öztürkçe, romanda tip yaratma, edebiyat dünyasında gelişmeler, yeni çıkan eserler ve yazarları vb. konularda fikir alışverişi ve tartışmalarda buldukları anlaşılmalıdır. Nâzım Hikmet, 29.7.1942 tarihli mektubunda, **Kelleci Mehmet** romanına ilişkin " Kelleci bir harikadır. Çünkü reeldir, çünkü bu realite en doğru bir görüşle, felsefeyle, sanat tekniğiyle verilmiştir....(...)Türk köylüsünü kitapta ilk defa konuşturan, düşündüren, hareket ettiren yazıcımız sensin. Ve ben - bak nasıl tevazusuz konuşuyorum- Kelleci muharririnin teşekkülünde yardımcı ve bazen rehber olabildiğim için övünüyorum." ¹¹⁵ sözleri ile de bu en yakın arkadaşını sürekli roman yazmaya teşvik etmektedir. Nâzım Hikmet'in, **Sağırdere**'yi cinsiyet münasebetleri çok ön planda diye yazmaktan vazgeçmeyi ya da değiştirmeyi düşünen Kemal Tahir'e bu düşüncelerinde yanıldığını, **Sağırdere**'nin iyi bir roman olduğunu söylemesi ve tamamlamasını istemesi bu ilgi ve teşviklere bir başka örnektir.

¹¹⁵ Nazım Hikmet, a.g.e., s. 145.

Bütün mahkûmlar gibi Kemal Tahir'in de en büyük arzusu özgürlüğüne kavuşmaktır. Bununsa artık tek bir yolu kalmıştır: af. Nâzım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı 26.11. 1943 tarihli mektuptan Kemal Tahir'in, Cumhurbaşkanı'na af için bir dilekçe yazma teklifinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Malatya'da mahpusluk günlerinde "mahpus" adını verdiği bir kediyi yavruyken alıp beslemiştir. 1947 yılında Semiha Hanıma yazdığı bir mektubundaki "Hayvan sevgisi, ekseriya, çok uzun zaman yalnız yaşamış sevgiden ve okşanmaktan uzak kalmış insanlarda bulunur. Ben kedimi, fare tuttuktan sonra da iğrenmeden öperdim. Demek ki senden daha çok yalnız kalmışım ve sevgiye hasret çekmişim."¹¹⁶ şeklindeki sözleri bu kediyi neden beslediğini açıklamaktadır. Yazarımız, Çorum Cezaevinde de bir kedi beslemiştir.

Malatya'daki mahpusluk yıllarında ilginç bir olay da daha tahliyesine 12 sene olan Kemal Tahir'in Malatya Mensucat Fabrikası Kooperatifinde daktilo olarak çalışan Malatyalı bir genç kızla nişanlanmasıdır. **Karılar Koğuşu** adlı romanındaki anlatılanlara bakılırsa nişanlandığı kız 17 yaşındadır ve başgardiyanın kızıdır. Romandaki adı Nebahat olan (**Damağası** romanındaki adı Bedia'dır) nişanlısının gerçek adı Melahat'tır. Kemal Tahir'in Malatya'dan Çorum Cezaevine nakledildikten sonra da nişanlısıyla ilişkisi mektuplaşma ile sürmüştü ve Nevşehir'deki mahpusluğunun son aylarına kadar bu nişanlılık ilişkisi devam etmiştir. **Namuscular** romanında da Murat'ın nişanlısı hapisane başgardiyanın kızıdır. Bu uzun süren nişanlılık ilişkisini yazarın hapisten çıktıktan sonra hayatını birleştireceği Semiha Uzunhasan'a yazdığı mektuplardan öğrenmekteyiz.

Mektuplardan anlaşıldığına göre , Kemal Tahir 17 yaşındaki Melahat'ı bu kadar süre bekletmenin haksızlık olduğuna sonradan karar vermiş, kıza isterse nişanı bozabileceklerini söylemiştir. Ancak, Melahat, sözünden dönmeyeceğini söyleyerek sekiz yıla yakın bir süre beklemiştir. Kemal Tahir nişanı karşı tarafın bozmasını beklemiş bu beklentisi ancak af yılı olan 1950'de gerçekleşmiştir. Nişanlısının annesinden gelen ve Melahat'a bir talip çıktığını artık bekleyemeyeceklerini yazan mektup, Kemal Tahir'i sevindirir. Bu olayın kendisini ne kadar memnun ettiğini Semiha Hanıma yazdığı 30.01.1950 tarihli mektubunda şöyle dile getirmektedir:

¹¹⁶ Kemal Tahir, *Notlar/Mektuplar* 15, s. 236.

" Pek daha garibi var: Melahat'ın annesinden bir mektup aldım. Kızının talibi zuhur etmiş. Beni artık beklemeyecekmiş. Sevincimden küçük dilimi yutayazdım. Bazen benim şansım böyle birden açılır sevgilim. Kendimi en ağır, en taşınmaz, yüklerin altından birden bire kurtulmuş bulurum. Buna belki (şans) derler. Ne derlerse desinler ben memnunum. Ve şu anda (şans) denilen şeyin sebep ve saiklerini zerre kadar merak etmiyorum." ¹¹⁷

6.3. Çorum Hapishanesindeki Yılları

Yazarımız, 1944 yılının sonunda Malatya Cezaevinde bulunması idarece mahzurlu görüldüğünden Çorum Cezaevine nakledilmiştir. 1949 yılının sonuna kadar burada kalmıştır. Çorum'daki mahkûmluk yıllarında, Bursa Cezaevindeki Nâzım Hikmet ve Sinop Cezaevindeki birkaç mahkûm arkadaşından az miktarda da olsa maddi yardım görmektedir. Gerek bunlar, gerekse Anadolu'da dikiş dikerek geçimini kazanan Semiha Uzunhasan'ın gönderdiği cüzi yardımlar Kemal Tahir'in maddi sıkıntısını gidermeye yetmemiştir. İşte bu günlerde arkadaşı ve eski patronu olan Sedat Simavi'den bir mektup alır. Bu mektupta Simavi, roman yazıp göndermesini, bunları gazete ve dergilerde basacağını, karşılık olarak da kendisine para göndereceğini yazmıştır. Bunun üzerine Kemal Tahir kolları sıvayarak para kazanmak amacıyla, birbiri ardına komedi, macera, polisiye, aşk maceraları konulu romanlar yazmaya koyulur. Özellikle 1947 yılından itibaren yoğun bir çalışma temposu içindedir. Bu yılın Mayıs ayında, Semiha Hanıma yazdığı bir mektubunda şimdiye kadar yazdıklarının 6-7 bin sayfayı bulduğunu söylemektedir.¹¹⁸ Gecede yirmi sayfa yazmak gibi bir sürate ulaşmıştır. Bitirdikten sonra temize çektiği romanlarını yayımlanmasını ümit ettiği **Yedigün, Karikatür, Cumhuriyet, Son Posta, Hürriyet, Akşam, Vatan, Memleket, Son Saat, Tasvir** gibi çeşitli dergi ve gazetelere gönderir. Bunlardan birisinin beğenmediğini diğerine göndererek yayımlanmaları için gayret gösterir. 1950 yılına kadar kendisinin de pek beğenmediği, ama piyasada bu tür romanlar okuyucu bulduğu için geçim sıkıntısı nedeniyle yazmak zorunda kaldığı, her biri değişik hacimlerdeki bu tür romanlarını yazılış tarihine göre şöyle sıralayabiliriz: **Gönül Denen Hayvan, Muhallebi Çocuğu, Yedek Aşık, Bir Gecenin Beyliği Yedek Sevgili, Ödeşmek,İğneyi Kendine, Sevenlerin Zaferi, İyi Adamsın Azizim, Bir Haşarı Delikanlının Macerası, Saraylı Hanımın Feraseti,Büyük Macera, İyi İnsanlar, Saf Adam, Çıplak İnsanlar, Sevmek Hakkı, Yumuşak İnsanlar, Camı Kiran Çocuk, Nam Uğruna Zoraki**

¹¹⁷ Kemal Tahir, a.g.e., s. 321.

Nişanlı, Bir Nedim Divanının esrarı, Harlem Cinayeti(Fransızca'dan çeviri). Romancının geçim sıkıntısı nedeniyle kaleme aldığı bu basit romanların birçoğu, **Son Saat, Hürriyet, Yedigün, Karikatür** gibi gazete ve dergilerde tefrika edilmiştir.

Bu tür romanlarının en ciddilerinden biri olan **Gönül Denen Hayvan** adlı ve kadın kahramanına "Semiha" adını koyduğu romanı için Semiha Hanıma yazdığı bir mektubundaki şu sözleri, onun, bu çalışmaları ne kadar istemeyerek yaptığını ve bu tür eserlerini hiç beğenmediğini gösteren bir örnektir: "Senin ismine yazdığım romanı yolladım. Bakalım beğenip basacaklar mı? Sana doğrusunu söyleyeyim mi? Benim gazetem olsa ben vallahi kabul edip neşretmezdim. Gerek gazeteci arkadaşlarımı gerek okuyucuları dolandırıyormuşum gibi ayıp bir şeyler hissediyorum."¹¹⁹

Bu kadar yoğun çalışması yazarın hapisanede ne kadar maddi sıkıntı içinde olduğunu göstermektedir. Hatta, bir ara piyango biletine bile ümit bağlar. 20 TL ödeyip aldığı tam bilete amorti bile çıkmaz. Yazarın yaptığı bir hesaba göre yazdıklarından elde ettiği gelir gündelik üç liraya tekabül etmektedir ki, bu miktar, o günlerde Çorum'da bir tarım işçisinin gündeliği kadardır. Üstelik, romanlarını yayımlayan dergi ve gazetelerden ücretlerini tahsil etmekte zorlanmıştır. Kimini eksik, kimini geç tahsil edebilmiş; bu tahsilatları yapabilmek ve çeşitli gazete ve dergilere gönderdiği romanların takibi için başta Semiha Hanım ve küçük kardeşi Ratip Tahir olmak üzere Naci Sadullah gibi yakın dostlarının yardımlarına başvurmak zorunda kalmıştır. Bunların arasında kendisine nakden değil de aynen gönderilen ücretler de vardır. Örneğin 40 günde bitirdiği iki romanına karşılık olarak kendisine her biri 50 TL değerinde iki dolmakalem ve bir de saat gönderilmiştir.

Bütün bu çalışma temposu içerisinde ciddi roman çalışmalarını da bir taraftan sürdürmektedir. 1946 yılında **Bir Mülkiyet Kalesi**'ne başlar. Bu romana büyük bir önem vermektedir. 5-6 ciltlik büyük bir serinin ilk romanı olarak tasarlamıştır. 400 sayfayı geçen bu romanı bitirdiğinde, Nâzım Hikmet'e görüşlerini almak üzere yollar. Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşlarına katılmış olan bir yüzbaşının, bir ev sahibi olma tutkusunu konu alan bu romanın kahramanı yazarın babasını, romandaki ailenin büyük oğlu olan "Murat" ise Kemal Tahir'in çocukluğunu canlandırmaktadır. Nâzım Hikmet'in bu roman ile ilgili görüşlerini belirttiği 181 no'lu mektubundan da "Yüzbaşı Mahir Usta"nın, Tahir Bey olduğu anlaşılmaktadır. Bu

¹¹⁸ Kemal Tahir, **Notlar Mektuplar 15**, s. 215.

romanın bazı parçaları **Esir Şehrin İnsanları**'nda ve **Gülen Azap Çıkmazı**'nda kullanılmıştır. Yazar öldükten sonra bu eser 2 cilt halinde yayımlanmıştır.

1948'de **Esir Şehrin İnsanları** adlı hacimli romanını bitirir. Uzun süren savcılık tetkikinden sonra romanı **Cumhuriyet** gazetesi yazı işleri müdürü Cevat Fehmi Bey'e gönderir. Ancak romanın yayımlanması gerçekleşmez. Bu romanın mukabili olarak 1949 yılında **Hür Şehrin İnsanları**'na başlar. Gayet uzun olmasını planladığı bu romanı iki buçuk senede bitireceğini hesaplamıştır. Yine, 1948 sonunda **Büyük Mal**'a başlar. Bu arada **Sağırdere**'yi basılması için **Akşam** gazetesine gönderir. Ancak bu romanın da basılması bir türlü gerçekleşmez. 1949 Nisanında **Damağası**'na başlar.

Bu arada, 1948 yılının sonunda, bir de tarihsel roman denemesine girişir. Bunun için Semiha Hanımdan bir yolunu bulursa **Cevdet Paşa Tarihi** ve **Naima Tarihi**'ni ödünç olarak temin edip kendisine göndermesini bir mektubunda istemektedir. Bunun için ihtiyaç duyduğu Osmanlı Tarihi ile ilgili kaynakların başında, Solakzade, Peçevi, Raşit, Hammer, Kamil Paşa, Namık Kemal, Ahmet Rasim, Ahmet Refik'in tarih kitapları gelmektedir. Bu arada Çorumun İl Kütüphanesinden tarihi eserleri tetkik iznini alır ve burada inceleme yapma imkânını elde eder. Semiha Hanımdan bir diğer isteği de özellikle Batıda yazılan II. Dünya Savaşı sonrası romanlarından temin edebildiği kadarıyla kendisine göndermesidir. Roman tekniğinin ne kadar ilerlediğini, ne gibi yenilikler olduğunu merak etmektedir. Bütün bunları yazabilmek için dışarıdaki arkadaşlarından bulabildikleri tüm Fransızca roman ve hikâyeleri kendisine göndermelerini ister. Yazdıklarının çoğu okuduğu bu Fransızca aşk, macera, polisiye, komedi konulu roman ve hikâyelerden mülhemdir.

Genellikle geceleri çalışan yazarımız, her öğleden sonra en az iki saat deliksiz uyuma şeklinde bir alışkanlığı vardır. Öyle ki, sekiz yıl sonra 1947 yılının Mayıs ayında bir öğle vakti kardeşi Nuri Tahir'in yanına geldiği müjdesini vermek için arkadaşları, uyanmasını beklemişlerdir. Zira öğlen uykusundan uyandırılmasından hiç hoşlanmazmış. Mektuplarından yazarın hastalandığı zamanlar dışında hemen hiç rüya görmediğini öğreniyoruz:

"...Ben de yatakta okumasını, yazmasını pek seviyorum. Ama benimkinin asıl sebebi, pek uykucuyum. Gündüz mutlaka iki saat uyuyorum. Çalışmadığım zamanlar gece de uyurum. Az rüya görüyorum. Pek de uslu yatarım. Çok kere yorganın katları bile bozulmaz. Mahpushanede uyumak kabiliyetinden daha kıymetli bir mazhariyet olamıyor. Öylesine deliksiz

¹¹⁹ A.g.e., s. 212.

uyuyorum ki Nuri Tahir aynı odada marangozluk ettiği halde (galiba seslere alışığım) uyanmıyorum."¹²⁰

Her yıl bahar mevsiminde sıtma hastalığı yazarımızı yoklar.(Kemal Tahir sıtmaya ilk kez Adapazarı'nda çocukluğunda yakalanmıştır.) Bu yoklamalarda hemen kinin tedavisine başlayarak hastalığı önlemeyi başarmış. İki kez geç kaldığı için ciddi tedaviyi gerektiren sıtma nöbetleri geçirmiştir. Kahve ve çaya düşkün olan yazar aynı zamanda sigara tiryakisidir. Günde en az bir paket Köylü sigarası içmektedir. Zayıflıktan ziyade kilo alma sorunu vardır. Bir mektubunda 9.3.1947 tarihi itibariyle 75 kiloya çıktığını söylemektedir.(Kemal Tahir'in Boyu: 1.72 metredir.)

1947 yılının Mayıs ayından itibaren kırk kişilik koğuş arkadaşlarından biri de sekiz yıldır görmediği ve aynı suçtan mahkûm olan kardeşi Nuri Tahir'dir. Sonunda, Nuri Tahir'in, sekiz yıl yattığı Sinop Cezaevinden Çoruma kardeşinin yanına nakil isteği kabul edilmiş ve buluşma gerçekleşmiştir. Nuri Tahir, Sinop Hapishanesinde geçimini baba mesleği marangozluktan, tahtalardan yontarak yaptığı çeşitli kutu, sandık ve oyuncakları satarak sağlamıştır. Çorum'a ağabeyinin yanına geldiğinde cebinde bu işlerden kazandığı dört bin liraya yakın hatırı sayılır miktarda para vardır. Nuri Tahir, Çorum hapishanesinde de bu yontma işlerine devam eder. Zaman zaman Kemal Tahir de kardeşinin bu çalışmalarına katılmaktadır. Ancak onun kadar becerikli değildir. Bu arada küçük kardeşinin (Ratip Tahir) askerliğini bitirmesi de dışarıda kendisine yardım edebilecek bir kardeşi olduğu için yazarı sevindirmiştir. İlginç olan bir nokta, Kemal Tahir'in, hapishane hayatı boyunca babası ile hiçbir ilişkiye girmemesi, en sıkıntılı olduğu anlarda bile babasından hiçbir yardım talebinde bulunmamasıdır. Mahpusluğu boyunca bir kez ihtiyaç duyduğu fakir ilmuhaberi temin etmesi için babasına başvurmuştur. Bu da doğrudan değil Semiha Hanım aracılığıyla olmuştur. Bu da yazarın babasıyla arasının ciddi bir şekilde bozuk olduğunu, anlayamadıklarını göstermektedir. Bu soğukluğun evi terk ettiği günden itibaren aralıksız devam ettiği anlaşılmaktadır.

Çorum Cezaevindeyken yazarın başından iki mahkeme olayı daha geçer. Bunlardan biri o günlerde (1947) İstanbul'da çıkan **Millet** mecmuasının bir sayısında Harb Okulu Olayı ve Donanma Davasını konu ederek Kemal Tahir ve diğer mahkûm arkadaşları hakkında tahkir edici ifadeler kullanılır. Bunun üzerine Kemal Tahir, Çorum Asliye Ceza Mahkemesinde **Millet** mecmuasının sahibi Cemal Kutay hakkında

¹²⁰ A.g.e., s. 252.

hakaret davası açar. Davayı kazanır. Davalı 6 ay hapis iki yüz lira cezayı nakdiye ve 100 lira tazminata mahkum olur. İkinci mahkeme ise 1949 yılında Çorum Hapishanesinde cereyan eden bir olayla ilgilidir. Bu kez Kemal Tahir davacı değil davalıdır. 300 mevcutlu Çorum Hapishanesinde şerli kişilerden oluşan 20 kişilik azılı mahkûmlar çetesi, mahkûmları haraca bağlamaya ve çocuklara sarkıntılık etmeye kalkışır. Çıkan olaylarda baş gardiyayı yaralayıp müdüre saldırırlar. Aralarında Kemal Tahir ve kardeşinin de bulunduğu diğer mahkûmlar çeteye karşı harekete geçerler ve idareciler gelene kadar onları hareketsiz bırakırlar. Sonuçta çete mensupları kapatıldıkları yerden Valiye bir dilekçe yazarak Kemal Tahir ve kardeşi Nuri Tahir'in hapishanede komünist propagandası yaptığına dair ihbarda bulunurlar. Çorum Asliye Ceza Mahkemesi'nde açılan dava sonucunda Nuri Tahir beraat eder. Ancak Kemal Tahir 4 ay hapis cezasına mahkûm edilir. Romancımız, bir iftira sonucunda açılan bu davada Çorum Asliye Ceza Mahkemesinin kararını tarafsız bulmaz. Zira daha önce **Millet** Mecmuası aleyhine açtığı davada kendisini haklı gören mahkeme de aynı mahkemedir. Davayı hafife aldığı, kendisini iyi savunmadığı ve avukat tutmadığı için davayı kaybettiği kanaatindedir.¹²¹ Böylece Kemal Tahir'in cezasına, 1949 yılındaki bu dava ile "Komünizm propagandası yapmaktan" 4 ay daha eklenir.

Cezaevi yıllarında gerek yazdığı mektuplardan gerekse "komünislikten mahkum İstanbul'lu gazeteci Murat" kimliği ile bir tip olarak yer verdiği roman notlarında yazarın siyasi kimlik olarak kendisini "komünist" olarak tanıttığını görmekteyiz. Çorum Cezaevindeyken, Feridun Osman'ın 5.9.1948 tarihli **Ulus** gazetesinde "Garip Dünya ve Komünizm" başlığıyla çıkan komünizmin ahlak tanımadığını ileri süren makalesini okuyunca, karşı cevap için kaleme aldığı mektubunda kullandığı ifadeler bunun en çarpıcı örneğidir. Feridun Osman'a hitaben yazdığı ancak gönderip göndermediğini bilemediğimiz mektubunda ilginç bulduğumuz bazı ifadeleri aktarmayı yararlı görüyoruz:

"Bayım,
5.9.1948 tarihli Ulus gazetesinde (Garip Dünya ve Komünizm) ismi altında yazdığınız fikrayı okudum.
'Prensip olarak -politika da dahil- hiçbir şeyde ahlak tanımayan komünizm...' buyurmuşsunuz.

¹²¹ A.g.e., s. 277-278.

Komünist olduğum için fena halde yanıldığınızı biliyorum. Ahlaka biraz hürmeti olan her insan bu kadar şumullü bir sözü bir gündelik gazetede, bir gündelik fikra içinde sarf etmez...

" ... Hudutları içinde gizli veya açık kerhaneler bulunan her memlekette ahlaktan bahsetmek büyük cürettir.

Bu büyük cüretin zatı alinizde tecelli eden azametli şekline hayranım. Ahlaksızlık istinadını - bir komünist sıfatı ile- bütün faizleri, kırıntıları ve kırıntıları ile beraber (Ankara kerhanelerinde ve randevu evlerinde mevcut olanlarla birlikte zatı alinize iade ederim.

6.9.1948

Çorum cezaevinde komünistlikten
ağır hapse mahkum muharrir ve romancı
Kemal Tahir"¹²²

Yukarıda bazı bölümlerini aktardığımız mektubundan da anlaşılacağı gibi Kemal Tahir, hapishaneden mümkün olduğu kadar gazete ve dergileri takip etmektedir. Komünizm ve komünistler aleyhine söylenen söz ve yazılan yazılara karşı oldukça duyarlıdır. Millet Partisi başkanı Hikmet Bayur'un, Nazilli'deki bir konuşmasında komünistler için "para uğruna çalışan satılmışlar" ifadesini kullandığını gazetede okuyunca, Hikmet Bayur'a hitaben, ağır hakaretler içeren bir mektup kaleme almıştır.¹²³

1949 yılı başında kardeşi Nuri Tahir'le birlikte, bazı arkadaşlarının yatmakta olduğu Nevşehir cezaevine nakil için Adalet Bakanlığı'na dilekçe ile başvururlar. Bakanlık önce Nuri Tahir'in naklini uygun görür ve 17 Nisan 1949 da Nevşehir Cezaevine gider. Yalnız kalan Kemal Tahir, Nevşehir'e nakil işi sürüncemede kalınca daha önce defalarca yaptığı gibi Bursa Cezaevine nakil için dilekçe yazar. (Daha önce de Sinop'a nakil için başvurularda bulunmuş ancak netice alamamıştır.) Bir ay sonra Bursa'ya naklinin mümkün olmadığı cevabını alır. Ancak, Adalet Bakanlığı bu kez Nevşehir'e naklini uygun görmüştür. Böylece Kemal Tahir, kalan cezasını kardeşi Nuri Tahir ve Hamdi Alev gibi arkadaşlarının bulunduğu hapishanede tamamlamak üzere 1949 yılının Kasım ayında Nevşehir hapishanesine gönderilir.

6.4. Nevşehir Hapishanesindeki Günleri

Nevşehir cezaevi eski bir kiliseden bozmaydı. Siyasi mahkûmlar, zemin katında, kubbeli, altı üstü taş, pencereleri insan boyundan yüksekte bulunan genişçe bir alanda yatıyorlardı. Mevsim kışıdır. Uzunca bir koridordan oluşan koğuştaki küçük bir sac soba vardır. Yakacak odun kıtlığının da etkisiyle koğuşlar yeterince ısınmıyordu. Tuvaletler,

¹²² A.g.e., s. 186.

banyo ve mutfak gayrı sıhhi ve bakımsızdı. Üstüne üstlük Şubat ayında idarenin kararı gereğince mahkumların saçları makinayla kesilir. Başının üst kısmındakileri dökülmüş olan Kemal Tahir'in kalan kırılmış saçları da makinaya vurulur. Tansiyon hastalığı nedeniyle arkadaşları çay ve kahveyi bir müddet kendine yasak ederler.

Romancımız, burada da yazı çalışmalarına devam eder. Çorum'da il kütüphanesinden yararlanarak başlattığı tarih çalışmalarını burada da sürdürme imkanı bulur. Nevşehir'deki İbrahim Paşa Kütüphanesinden yararlanmak için idari makamlara başvurur. İstanbul'daki arkadaşı Naci Sadullah'tan **Vatan** ve **Cumhuriyet** gazetelerine gönderdiği kitapları basmaya karar verirlerse, artık hapisten çıkıncaya kadar basit romanlar yazmaktan kurtulabileceği yönünde bir haber almıştır. Semiha Hanıma yazdığı 30.1.1950 tarihli bir mektubunda "Eğer mümkün olursa bir derin nefes alacağım. Adinin bayağısı macera romanları yazmaktan kurtulacağım" diye yazarak geçim sıkıntısı nedeniyle bu tür romanlar yazmaktan ne kadar sıkıldığını ifade etmiştir.

1950 yılının başlarında tüm mahkûmlar için heyecanlı günler yaşanmaktadır. Çünkü her mahkûmun en çok sevdiği kelime olan "af" gündemdedir. Gazeteler, Meclisin bir genel af yasası çıkarmak için çalışmalara başladığını yazmaktadır. 12 yıldır hapiste olan Kemal Tahir için özgürlük ışığı görünmüştür. Ancak çok geçmeden kapsamını genişletme gibi bir gerekçeyle af tasarısı geri çekilir ve bir süre sonra af kanununu çıkarmadan Meclis tatile girer. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacak genel seçimler nedeniyle ülke, seçim sathı mailine girmiştir. İşte bu günlerde gazeteler Nâzım Hikmet'in af yasaşının geri bırakılmasını protesto için 8 Nisanda açlık grevine yatmaya karar verdiği haberini yazarlar. Haberi duyan Kemal Tahir bu en yakın dostuna destek olmak amacıyla onunla aynı kaderi paylaşmaya karar verir. Bu kararını 4.4.1950 tarihli mektubunda Semiha Hanıma şöyle anlatmaktadır:

"... Biçare Sabahattin Ali'nin çoktan öldürüldüğü, büyük şair Nazım Hikmet'in kendisini mutlak bir ölüme mahkum ettiği zamanlarda yaşamak pek manasız olacak. Tatsız bir şey... Affet, senin sevgine rağmen tatsız..."

...Binaenaleyh kolayca karar verdim: Ben de sekiz nisanda Nazım'la beraber açlık grevi yapacağım. Beni anlarsın, kusura bakmazsın. Buna eminim. Çünkü Nazım Hikmetle beraber gitmenin şerefini idrak edersin.

Hodgamlığımı mazur göreceğine inanıyorum"¹²⁴

¹²³ A.g.e., s. 187-188.

¹²⁴ A.g.e., s.328.

Haberi duyan Nâzım Hikmet, hemen mektup yazarak Kemal Tahir'e bu kararından vazgeçmesi için adeta yalvarır. Ancak romancı kararından dönmez ve Nazım Hikmetle birlikte açlık grevine başlar. Nâzım Hikmet'in, talebinin tetkik edildiği haberi üzerine açlık grevine ara verdiğini bildiren 10 Nisan 1950 tarihli telgrafı üzerine o da açlık grevini durdurur. Uzun süren hapislik yıllarının etkisiyle zaten karaciğer, kalp ve böbrek rahatsızlığı çeken Nâzım Hikmet, açlık grevi sırasında fenalaşır ve Cerrahpaşa Hastanesine kaldırılır. Burada yapılan tetkikler ve tedaviden sonra gönderildiği Üsküdar Paşakapısı Cezaevinden Kemal Tahir'e yazdığı 14.4.1950 tarihli mektubundaki "...Geçen seferki hareket tarzınla, istemeyerek de olsa, bana fenalık ettin. Eğer senin de aynı işi yapmanın bana herhangi bir faydası olsaydı, bunu ben senden rica ederdim. Şimdi senden katiyetle istediğim bir şey var, hissine, bana karşı olan sevgine kapılmamak, benim elimi kolumu bağlamamak. Bak, anla beni, çok rica ederim, kardeşim, ne olursa olsun bir daha böyle bir işe kalkışma, çünkü belki benim yarıda kalan hak arama davamı tekrarlamaklığım icab edecek..."¹²⁵ sözleriyle Kemal Tahir'e bir daha böyle bir şeye kalkışmamasını rica eder. Nitekim Kemal Tahir, dostunun bu samimi ricasına uyacak ve Nâzım Hikmet'in 2 Mayıs'ta başlayıp 18 Mayıs 1959 akşamı son verdiği ikinci grevine katılmayacaktır.

7. Özgürlüğüne Kavuşması ve İkinci Evliliği

Bilindiği üzere 14 Mayıs 1950 seçimleri Demokrat Partinin zaferiyle sonuçlanmış, Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. İşte bu dönemde Mecliste bekleyen af tasarısı tekrar gündeme gelir. Yeni Meclis uzun tartışmalardan sonra 15 Temmuz 1950 de yürürlüğe girecek olan Genel Af Kanunu'nu çıkarır. Kemal Tahir ve diğer tüm mahkûm arkadaşları af kanununun yürürlüğe girmesiyle özgürlüklerine kavuşurlar. Böylece romancının 13 yıla yakın bir süre devam eden mahkûmiyeti sona erer. Hapishane yılları onu oldukça yıpratmış, sağlığını olumsuz yönde etkilemiştir. İstanbul'la döndüğünde bavulunda dört bin sayfayı bulan roman notları, elindeyse uzun süren mahpusluk yıllarının ona kazandırdığı alışkanlıklardan biri olan kehribar tespahi vardır.

İstanbul'a dönen Kemal Tahir, hapse girmeden önce de arkadaş olduğu hapisteyken de sürekli mektuplaştığı, Sıdika Semiha Uzunhasan ile hayatını birleştirir.

¹²⁵ Nazım Hikmet, a.g.e., s. 367.

Yeni evli çiftin herhangi bir maddi birikimleri yoktur. Kasımpaşa'da, Deniz Hastanesi yokuşundaki bir evi kiralarlar. Bir süre sonra Kadıköy'de Kurbağalidere'de Nazım Hikmet'in annesi Ressam Cemile Hanımın evine kiracı olurlar. (Daha sonra içinde iki yıla yakın bir süre kalacakları Göztepe'de bir eve taşınmış, oradan da Çınardibinde küçük bahçeli bir eve taşınmışlardır. 13 yıl süren kiracılıktan sonra artık yazarın iyi para kazanmaya başladığı günlerde Kadıköy'de, Şaşkın Bakkalda yeni yapılan bir apartmanın zemin dairelerinden birini satın alarak artık kendi evlerinde oturmaya başlamışlardır. Bu ev yazarın ölümünden sonra müzeye çevrilmiş olup halen, Kemal Tahir Vakfı'nın merkezi olarak değerlendirilmektedir.) Evliliklerinin ilk yıllarında Kemal Tahir'in çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan romanlarından kazandıkları evin geçimini sağlamaya yetmez. Bu sıkıntılı günlerde Semiha Hanımın terzilikten kazandığı paralarla geçimlerini sürdürürler. Hapisten çıktıktan hemen sonra **Sağırdere**, **Son Posta** gazetesinde "Körduman" takma adıyla tefrika halinde yayımlanır. İkinci büyük romanı olan **Esir Şehrin İnsanları** 1952 yılından itibaren **Yeni İstanbul** gazetesinde tefrika edilir. 1951 yılında bir süre **İzmir Ticaret Gazetesi**'nin İstanbul mümessilliğini yapar. Bu gazetede genel iktisat ve Türkiye ekonomisi üzerine telif ve çeviri yazıları yayımlamıştır. Bu dönemde **Körduman**, **Bedri Eser**, **Samim Aşkın**, **Ali Gıncırlı**, **F.M. İkinci**, **Celal Dağlar** müstear isimleriyle. **Son Posta**, **Hürriyet**, **Yeni İstanbul**, **Tef** gibi gazete ve dergilerde aşk, macera, polisiye, komedi türünde tefrika romanları yayımlanır. **Halk Plajı**, **Aşk Pınarı**, **Bir Nedim Divanının Esrarı**, **Camı Kıran Çocuk** bunlardan bazılarıdır. Yazar bu romanlarının çoğunu yukarıda da belirttiğimiz gibi hapisanede yazmıştır. **Dehşet yolcuları**, **Saygon Geceleri**, **Kastil Büyücüsü** gibi romanlar Fransızca'dan çevirerek yayımladığı eserlerdir. Bir de **Mayk Hammer** dizisini çevirerek yayımlar. Bu dizi tutunca birkaç tane de kendisi yazmıştır.

Kemal Tahir'i yakından tanıyan dostları onun, bu haksız yere 13 yıl hapis yatmasını ve çektiği acıları hiç gündeme getirmediğini, deyim yerindeyse mahkûmiyetinin primini kullanmayı hiç düşünmediğini belirtmektedirler. Müzehher Vâ-Nû onun bu özelliğini hiç unutamamış ve hatıralarına yazmıştır:

"Kemal Tahir, İstanbul çocuğuydu. Anadolu'daki cezaevi faslından sonra artık her ne pahasına, İstanbul'dan ayrılmak istemiyordu. Acılarını da dile getirmek istemezdi. Bir kez ağladığını gördüm. Nazım Hikmet'in ölüm haberi alındığı zaman karı koca bize geldiler. Kemal Tahir kapıdan girer girmez, Vâlâ'nın boynuna sarılıp gözyaşlarını koyuverdi. Sonra masanın üstüne kapandı, hıçkırığa hıçkırığa ağladı(...)

Kemal Tahir, gerçekten nadir rastlanan tiplerdendi. Unutulmaz bir tip...

(...) O ilk cezaevinden çıktığı zamanlardı. Vâlâ:

' Saygı duyuyorum şu Kemal'e' derdi. ' Kendi kendinin gölgesinde yaşıyor gibi. En güzel 13 yılı hiç suçu yokken en berbat cezaevlerinde geçirdi. Lâfını etmiyor. Bizim Babıâli kahramanlarını düşüneyorum da, yıllarca sürdürürlerdi bu dramın edebiyatını.'

O açıdan bakıldığında yürek yarasıydı Kemal Tahir. Nasıl olmuştu da haksızlığın o mertebesini hazmedebilmişti? O da Nâzım Hikmet gibi geçmişten hiç söz etmez, kin püskürmezdi. Hele hüccesini ağabeyi ile bölüşmüş efendi Nuri Tahir'in hiç mi hiç sesi çıkmazdı...¹²⁶

Kemal Tahir, mahpusluğun insan üzerindeki etkilerine dair duygu ve düşüncelerini **Esir Şehrin İnsanları** adlı romanında hapse düşen roman kahramanı, Kâmil Beyin zihninden yansıtmıştır. Vatanının kurtuluşu için giriştiği çabalardan ötürü haksız yere yedi yıl hapse mahkûm edilen Kâmil Bey mahpusluk hakkında romanda şöyle düşünür:

"Gökyüzünde, deniz altında insan zekası, henüz mahpushaneden daha korkunç bir işkence bulamamıştı. Dipdiri bir adamı, sınırsız ihtirasları, hayal etmek gücü, öfkesi, aşkı, evlat sevgisi, çalışma yetenekleriyle bir yere kapatıyorlar. Orada, bazen tek başına bazen kendisi gibi kısırılmış, umutsuz, öfkeli arkadaşlarıyla beraber, yüzüstü bırakıyorlar... Mahpusluk, insanoğlunun bulunduğu dört başı denk namussuzlukların en rezili... mahpusluk ilk dakikasında insanın ruhunu alçaltan bir şey."¹²⁷

1955 yılında, daha önce (1940-1941) **Tan** gazetesinde tefrika edilmiş olan dört büyük hikayeden müteşekkil **Göl İnsanları**'nı Martı yayınlardan kitap halinde bastırır. 15 yıl önce tefrika edilmiş olan bu hikâyeler kitaplaştırıldığında da büyük ilgi görür. 1958 de ikinci baskısı yapılır. Kitap ile ilgili eleştiriler çoğunlukla o yıllarda kendilerine "toplumcu yazarlar" denilen kesimden gelir ve bunların tamamı olumlu yönde, övgü yüklü değerlendirmelerdir. Sözelimi, Hasan Cüneyt, **Göl İnsanları**'nı Cumhuriyet devrinde giriştiğimiz Atatürk devrimlerine edebiyatımızın ayak uydurmasının başarılı bir örneği olarak gösterir. " 'Mahallileşebildiğimiz kadar beynelmilel olacağız' şiarına uygun, taklitçilikten uzak yerli, gerçekçi bir edebiyatın örneğidir bu hikayeler." diye yazar.¹²⁸ Yine, Tahir Alangu, "Edebiyatımızda hikayecilikte (yol açıcılar)ın ardından bu alanın yeni kuşakları kendisine çektiği bu yolda hayli eser verildiği halde, bu güne değin (Göl İnsanları)ndaki hikayeleri aşan ölçüde eserlerin ortaya koyulabildiği iddia edilemez.", "Eserlerinde, yeri ve sırası geldikçe toplum çatışmaları, bunların moral dış görüntülerini(Çoban Ali-Hüseyin Ağa),

¹²⁶ Müzehher Vâ-Nû, a.g.e., s. 194-195.

¹²⁷ Kemal Tahir, **Esir Şehrin İnsanları**,

¹²⁸ Hasan Cüneyt, "Göl İnsanları", **Yeditepe**, 15 Nisan 1956.

fırsat elverdiği yerlerde bile aşırı açıklamalar yolu ile zorlamadığı görülmektedir. O, bu yönü ile hikâye alanına çıktığı yılların ünlü ustaları Sadri Ertem, Sebahattin Ali'lerden, onlara olan yakınlığına rağmen daha ileri, daha farklı bir gerçekçi anlayıştadır." demektedir.¹²⁹

Şükran Kurdakul ise, Kemal Tahir'in bu hikâyelerinde kişilerin doğrudan bireysel yapılarına bağlı olan olayları işleme eğilimi olduğu görüşündedir. Ona göre, "Memleket Hikayeciliği'nde daha önce işlenmiş konular temel öge alınarak, kırsal kesim insanların yaşam özellikleri bir bütünsellik içinde verilmeye çalışılan bu öykülerde köyün ekonomik yapısına egemen olan güçlerin, bu niteliklere bağlı sorunların kişiler üzerindeki etkilerine rastlanmamaktadır."¹³⁰

Kurdakul'un bu değerlendirmesinin ilk bölümüne katılmakla birlikte, Kemal Tahir'in bu hikâyelerde köydeki egemen güçlerin ve yapının bireyler üzerindeki etkisine değinmediği değerlendirmesine katılmak pek mümkün değildir. Örneğin "Çoban Ali"de Ali bir ağanın çobanıdır.(köyün değil) , başlık parasının kaporasını ağanın verdiği parayla ve ekinle ödemiştir. Daha fazla bahşiş veren birisi çıktığı için sözünden dönen baba, orta halli bir köylüdür. Kızı Çoban Ali değil, ağanın izni üzerine ağanın oğlu Çoban Ali için silah zoruyla kaçırmıştır. Jandarmanın müdahale ettiği olay ağanın nüfuzunu kullanmasıyla örtbas edilmiştir. Görüldüğü gibi bu hikayede köyde ağalık düzeninin ne tür bir ekonomik ve sosyal bir işlev gördüğünü ve ne derece etkili olduğu yansıtılmaktadır. Köyde en büyük ekonomik güç ağadır. Ağa bu gücüyle köy bireylerinin günlük hayatında son derece etkilidir. Bu ise köydeki egemen gücün bireyler üzerindeki etkisine Kurdakul'un öne sürdüğünün aksine güzel bir örnektir. **Göl İnsanları** Kemal Tahir'in daha önce de belirttiğimiz gibi köye ve Anadolu insanına, yaşam tarzına, ilişkilerine, bilinçli bir yaklaşımının ürünüdür. Bu yaklaşımda anahtar kelime ileride etraflıca açıklayacağımız "gerçekçilik"dir. Bu da temel olarak ekonomik yapı ve ilişkiler üzerine oturur. Akpürçek'in de belirttiği gibi "hikâyelerde bilgiye, incelemeye, dayanan realist pasajlar vardır ve Kemal Tahir, okuyucusunu memleket ve milletin meseleleri üzerinde düşünmeye zorlayan bir yazardır."¹³¹

¹²⁹ Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman* (Antoloji), 3.C., (1940-1950), İst., 1965, s. 449.

¹³⁰ Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı/Cumhuriyet Dönemi* (1923-1950), 2.C., Broy yay., İst., 1987, s. 399-400.

¹³¹ Osman Akpürçek, "Göl İnsanları", *Yücel*, Ağustos 1956.

8. İlk Romanı Sağırdere

1955 yılında ikinci bir eserini daha kitap halinde yayımlar. Bu üzerinde yıllarca çalışmış olduğu ve daha önce 1950 yılında tefrika halinde gazetede çıkan **Sağırdere**'dir. **Sağırdere** yazarın köy romanları serisinin ilk kitabıdır. Köy romanları içerisinde **Sağırdere** ve **Körduman** birbirinin devamı olan bir ikili oluştururlar. **Bozkırdaki Çekirdek**'te ise **Sağırdere** ve **Körduman**'dan tanıdığımız bazı tiplere rastlanmaktadır.

Sağırdere 1938-1939 yıllarında Çankırı'nın 50 hanelik bir köyü olan Yamören de bir düğünle başlar. İki ana bölümden oluşan romanın "düğün" başlığını taşıyan birinci bölümde romanın baş kahramanı Kulaksızın Mustafa'nın başından geçen olaylar çerçevesinde sürükleyici bir anlatımla köy hayatı ve köylüler bütün ayrıntıları ile sergilenmektedir. . Kadın-erkek ilişkileri, düğünler, aile yapısı ve ilişkileri, gelenekler, adetler, batıl inançlar, şekilci din anlayışı, köy içi gruplaşmalar, çatışmalar, kan davaları, kocaları gurbete giden kadınların erkek özlemi, cinsel hayat, giyim kuşamları, eski ahilik geleneğinden kalma delikanlı örgütlenmesinin son kalıntıları vb. bu ayrıntıların başlıcalarıdır.

"Gurbet" başlığını taşıyan ikinci bölümde Yamörenli Mustafa'nın sevdiği kızın kendisine verilmeyip zengin bir köylü ile evlendirilmesi üzerine arkadaşı Pelvan Vahit ile çalışmak üzere kente, Ankara'ya, gurbete gitmesini anlatmaktadır. Bu bölümde yazar Türk köylüsünde çok yaygın olan gurbet olgusunu Kulaksızın Mustafa örnek olayında işlemektedir. Burada köylülerin gurbete çıkmasının nedenleri, kent ve köy arasındaki benzemezlik, köylülerin gurbete gittikleri kentte bocalamaları, kent yaşamına uyum gösterememeleri, şehirlilerle kaynaşmayıp birbirleriyle yardımlaşarak bir arada yaşamaları, bütün kazandıklarını harcamayıp biriktirerek köye dönmeyi amaçlamaları gibi konuları işlemektedir. Romanın sonunda Kulaksızın Mustafa, amelelikten başlayıp taş işçiliğine kadar yükselip kazandığı paralarla hatırı sayılır bir statü edinmek üzere köyüne geri döner.

Sağırdere oldukça büyük bir beğeni kazanır.1955 yılı Varlık Roman Armağanı yarışmasına katılan dokuz eser arasında yer alır. Ancak 1955 Kemal Tahir'in değil, başka bir romancının Yaşar Kemal'in zafer yılıdır. Yarışmada oyların çoğunluğunu Yaşar Kemal'in **İnce Memed**'i alarak birinci olur. Orhan Hançerlioğlu'nun **Ali** adlı eserinin ikinci seçildiği yarışmada **Sağırdere** üçüncü olmuştur.

Dönemin büyük dergilerinden biri olan **Akis**, **Sağirdere** ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Sağirdere, realist bir roman... uzun uzun tetkik ve müşahadelerden sonra yazıldığı belli.. Sağirdere orta Anadolu insanının kaderine eğilmiş bir yazarın eseridir. Varlık Roman Armağanı yarışmasında karşısına İnce Memed'in çıkması bir şanssızlık olmuştur. Ama ne olursa olsun Sağirdere geçen yılın en iyi iki üç romanından biridir."¹³²

Yeditepe dergisinde ise Yusuf Ziya Bahadırlı'nın imzasını taşıyan şu satırlar yer almaktadır: "Sağirdere, kuvvetli bir gözlemin ürünü, yerli motiflerle süslü, yurdunun insanlarını gönülden seven bir yazarın romanıdır. Köyü tanıyan tanımayan her kişi için, yeni yeni, bol bol malzeme vardır kitapta. Ancak, elinde bol malzemesi, kolay yazan kalemi olan Kemal Tahir, şahıslarını daha belirli daha unutulmaz yapar, gelişi güzel olaylar zinciri içerisinden zihinlerden uzun zaman silinmeyen şahıslar yaratabilirdi diye düşündüm..."¹³³

Alangu'nun antolojisinde ise **Sağirdere** için öne çıkan değerlendirme "Bütün ayrıntıları ile tasvir ettiği köylü yaşayışının bu ölçüde canlı bir belirlenmesinin benzeri bütün edebiyatımızda yoktur."¹³⁴ şeklindedir.

Cumhuriyet Dönemi Köy Romanı adlı eserinde, Ramazan Kaplan, **Sağirdere**'yi yazıldığı dönemin köy romanları içerisinde köylüyü gelenekler içindeki yaşayışıyla en yoğun olarak ele alan roman olarak nitelemektedir.¹³⁵

Sağirdere ile ilgili olarak, yıllar önce hapisanede Nâzım Hikmet'in, romancımıza eserini tamamlaması için teşvik ederken yaptığı öngörü gerçekleşmiştir. 1942 yılında Kemal Tahir'e yazdığı mektubunda şu öngöründe bulunuyordu: "Sağirdere'nin yürüdüğü müjdesine teşekkür ederim. Sağirdere sahici Türk romancılığında bir merhaledir. Bundan sonra daha ne kadar büyük eserler yazarsan yaz o, senin en taze, en ölmeyecek kitaplarından biri olarak kalacak."¹³⁶

¹³² **Akis**, 12 Mayıs 1956, s. 25.

¹³³ Yusuf Ziya Bahadırlı, "Sağirdere", **Yeditepe**, 1.11.1956, S. 118.

¹³⁴ Tahir Alangu, a.g.e., s. 454.

¹³⁵ Ramazan Kaplan (Doç. Dr.), **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, 3.B., Akçağ yay., Ank.,1997, s. 258.

¹³⁶ Nazım Hikmet, a.g.e., s.148.

9. " 6/7 Eylül Olayları " Nedeniyle Tutuklanması

1955 yılının Eylül ayında yazarı yine acı bir sürpriz beklemektedir. Yakın tarihimize " 6/7 Eylül olayları " olarak geçen azınlık Rumların dükkânlarının, mallarının yağmalanması olaylarında, Kemal Tahir olayları düzenlemek ve yürütmekten sanık olarak tutuklanır. Bu suçtan tutuklananlar arasında küçük kardeşi Ratip Tahir, yakın arkadaşı Dr. Hulusi Dosdoğru ve Aziz Nesin gibi isimler de vardır. Tutuklular, Harbiye'nin eski yemekhanesinden bozma taş hücrelerine kapatılırlar. Kemal Tahir, bu daracık hücrelerin birinde altı ay tutuklu kalmıştır. Hücre arkadaşı ise kendisi gibi bir yazar olan Aziz Nesin'dir. Aziz Nesin; yakın dostunun ölümü münasebetiyle kaleme aldığı **Milliyet Sanat Dergisi**'ndeki yazısında, bu tutukluluk günlerini ve Kemal Tahir'in cesur ve iyimser kişiliğini şöyle anlatmaktadır:

" 1955 de Harbiye'deki cezaevinin daracık hücrelerinde Kemal Tahir'le birlikteydik. Bu dar hücrede yatarken ikimiz birden sığışamadığımızdan, geceleri yere, benim başım onun ayakları, onun başı benim ayaklarıma gelmek üzere birbirimize ters uzanırdık. Hücre karanlıktı. (...) Hiç kimse ile konuşulmüyorduk. Geceleri hücrenin çıplak taş tabanına uzanıp yatıyorduk.

Sonradan Yassıada duruşmalarında, bir yargıç albayın yaptığı tanıklığa göre, biz orada, işlemediğimiz bir suçtan, başkalarının işlediği 6-7 Eylül olaylarının suçunu bize yüklemesi amacı ile idam edilmek üzere, tutuklanmıştık. İşte bu koşullar altında birlikte kaldığımız hücreyi Kemal Tahir, çın çın öten kahkahaları ile, patlayan sövgüleriyle aşıyor, canlandırıyor. Kemal Tahir'deki iyimserliği ben başka hiç kimsede görmedim. İnsanın yiğitliği zor yerlerde, dar geçitlerde belli olur. Kaç kez denenmiştir. Kemal Tahir zor koşulların, dar geçitlerin yiğit arkadaşı idi. "¹³⁷

Kemal Tahirle birlikte tutuklananlardan biri olan Hulusi Dosdoğru romancının 6/7 Eylül olaylarını değerlendirdiğini, tutuklandıkları günlerde kendisine söylediği şu sözlerle ifade etmektedir:

"Doktor! Başımızın üzerinde eşi menendi görülmemiş, çok korkunç bir iftira kasırgası estiriliyor, her an topumuz birden gürültüye getirilip köprü başlarında sorgusuz sualsiz sallandırılabiliriz. Bu alçaklığa başvuranlar, yaptıkları üstü açık komploya dışarının ve en başta Yunanistan'ın he demesini bekliyorlar. Bir tek kurtuluş umudumuz her şeyi başından sonuna izleyen yabancıların ve Yunan'ın bu suçlamayı işlerine gelmediği için yutmayarak oyunu bozmalarına bağlıdır. Bereket versin minareyi çalanlar önceden kılıfını hazırlayamadılar ve kendi çarşı ve pazarını yağmalamakta milyarlar ödeyerek getirttikleri ithal mallarını kıymık kıymık parçalamakta kantarın topuzunu o kadar kaçırdılar ki yaptıkları rezillikleri üstü kapanamaz hale geldi. Aman ha!. Arkadaş! Bu belayı sakın ola ki bundan öncekilere benzetmeye kalkma! Yalnız içinde bulunduğumuz bu tüyler ürpertici durumu yanımızdakilere sezdirmemeliyiz. Yoksa öyle bir kötü panik anaforuna sürükleniriz ki akıllarını

¹³⁷ Aziz Nesin, " Fırtına Dindi ", **Milliyet Sanat**, 27 Nisan 1973.

oynatanlardan içerisi tımarhaneye döner. (...) Halimiz böyle ne olacak diye soran eden olursa -ne olmalı ihtimali var ki?... Çiğ yemedik ki karnımız ağrıya. Gerçek er geç ortaya çıkar elbet- diyelim"¹³⁸

Gerçekten de 6 Eylül günü Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalandığı haberi üzerine aynı anda İstanbul, İzmir ve Ankara'da Yunanistan'ı protesto eylemleriyle başlayıp, Rumlara saldırılara, ev ve işyerlerinin yağmalanmasına dönüşen olaylarda hükümet komünistleri suçlamıştır. Halkı bu tür eylemlere kıskırtanın ve olayları tertipleyenlerin komünistler olduğunu iddia etmiş ancak sonradan bu iddialarını kanıtlayamamıştır. Kemal Tahir'in bu olaylarda tutuklanıp altı ay hücrede yatırılmasının nedeni siyasal düşünceleri ve kimliğidir. Ancak, bu seferki tutuklanmanın sonucu korktuğu gibi gerçekleşmemiş, altı ay sonra serbest bırakılmıştır. Selimiye Kışlasından salıverildiğinde bu kez yanında roman notlarıyla dolu sarı defterler yoktur. Ancak kafasında, hücre arkadaşı Aziz Nesin'le kararlaştırdıkları bir yayınevi kurma fikri vardır. Nitekim 1957 yılında bu düşünce hayata geçecek, birlikte, Düşün Yayınevini kuracaklardır.

10. Esir Şehrin İnsanları

1956 yılında daha önce **Yeni İstanbul** gazetesinde tefrika edilmiş olan **Esir Şehrin İnsanları** adlı eserini kitaplaştırdı. Roman, Martı yayınlarından çıkmıştır. İlk sayfasında Kemal Tahir'in, ağzında sigara ve gözünde gözlükleriyle tasvir edildiği bir karakalem portresinin yer aldığı romanın ikinci sayfasında ise "Teslim olmak başka şey/esir düşmek başka.../seni sevmek başka bir şey,Hürriyet/uğrunda dövüşmek başka!" ibaresi yer almaktadır. Bu roman yazarın, yakın Türkiye tarihi ile ilgili dizisinin ilk kitabını oluşturmaktadır. **Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu, Yol Ayrımı** bu dizinin tarihsel olaylar bakımından birbirini izleyen diğer kitaplarıdır. (Ölümünden sonra yayımlanan otobiyografi niteliğindeki iki romanını da bu diziyi eklemek mümkündür. Bunlardan, yazarın babası, ailesi ve çocukluğunun anlatıldığı, **Bir Mülkiyet Kalesi**'ni dizinin başına koymak daha uygundur. Zira bu romanda, II. Meşrutiyetin ilanı, 31 Mart Vakası, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemleri, yazarın babası Tahir Bey'in (romanda Yüzbaşı Mahir Usta) hayatı çerçevesinde işlenmektedir. 1930 yılı İstanbul'unda "Avukat Katibi Murat" tipiyle kendi

¹³⁸ Hulusi Dosdoğru, a.g.e., s. 444-445..

gençliğini anlattığı ve Serbest Fırka ile ilgili siyasi tartışmaların serpiştirildiği **Hür Şehrin İnsanları**'nı ise dizinin sonuna eklemek mümkündür.)

Esir Şehrin İnsanları Mütareke döneminin işgal altındaki İstanbul'unu anlatmaktadır. Savaş kaybedilmiş, Osmanlı Devleti yıkılmış, başkenti İtilaf Devletlerince işgal edilmiştir. Askeri ve idari kadrosundan, aydınlarına, esnafına, sokaktaki insanına kadar işgalle başlayan süreci yaşayan İstanbul halkı, yaşanan olaylar karşısında iki fikir etrafında öbeklenmiştir. Bir tarafta işgalci kuvvetlerle uyuşmayı önerip teslimiyeti kabullenenler diğer tarafta ise teslim olmaya karşı çıkıp sonuna kadar mücadeleyi savunanlar vardır. Bu ikinci görüşü savunanlar bir nevi esaret altında olan padişah ve hükümetten ümidini kesmiş, gözünü Anadolu'daki Kuvayı Milliye hareketine ve bu hareketin lideri konumundaki Mustafa Kemal Paşa'ya dikmiştir. Romanın kahramanı Kâmil Bey, Balkan harbinden İstanbul'un işgaline kadar Osmanlı'nın yaşadığı bu korkunç boğuşmada, ülkesinin dışında Fransa ve İspanya'da yaşamış, II. Abdulhamid'in zengin paşalarından birinin mirasçısıdır. Babasından kalan emlakın geliriyle Avrupa'da rahat bir hayat yaşayan, yabancı dil bilen, batı tarzında giyinen, dans eden bir Osmanlı entelektüelidir.

Kemal Tahir, Türk insanının böylesi dar zamanlarda tarihsel sezgisinin gücüyle yapılması gerekeni kavraması ve teslim olmayıp istiklâl için mücadeleye girişmesini, bu Kamil Bey'in dramıyla ortaya koymaktadır. Gelirinin kesilmesi nedeniyle eşi ve kızıyla İstanbul'a dönmek zorunda kalan Kâmil Bey, ülkesinin yaşadığı bu korkunç durumla yüz yüze gelir. Derin düşünceler ve muhakemelerden sonra, sezgileri ve bazı mektep arkadaşlarının da yardımıyla doğruyu bulur ve Kuva-yı Milliyecilerin yanında tehlikelerle dolu bir mücadeleye girer. Roman adeta derin bir uykudan uyanırcasına kimliğini ve kişiliğini bulan Kâmil Beyin Anadolu hareketine silah yardımı işine karıştığı için tutuklanarak hapse atılmasıyla biter. Kemal Tahir, bu romanı ile ilgili şunları yazmaktadır:

" Bu romanın kahramanı, Osmanlı aristokrasisi denilebilecek bir çevreyi ve bir tipi, İmparatorluğun yıkılışı -Anadolu Kurtuluş Savaşı- sırasındaki müspet davranışıyla anlatmaktadır.(...)

1918'in İstanbullu Türk aydınları, ateş çöllerinden, kan sellerinden geçerek kendilerini çöküntü kıyameti içinde buldular. Devletlerini kaybediyorlar, karşı durulmaz bir hızla esirliğe doğru sürükleniyorlardı. İstanbul'un bu sivil aydınları 1912'ye gelene kadar Kur'a askerliğine bile alınmamışlardı. İmparatorluğun azametli ordularının silahlarını bırakıp toptan yere serildiği umutsuz bir dönemde yedi düvele karşı davranmak zorunda kaldılar. Esir Şehrin İnsanları romanı işte bu sivil kahramanların en umutsuz

şartlar altında, çıplak elleriyle savaşı nasıl kabul ettiklerini gerçeklere dayanarak anlatıyor."¹³⁹

Esir Şehrin İnsanları, edebiyat eleştirmenleri tarafından yazarın en başarılı romanlarından sayılmaktadır. Alangu, Kemal Tahir'in diğer romanlarında olduğu gibi bu romanını da övgüyle değerlendirmektedir. Bu romanda özellikle altını çizdiği husus, yazarın gerçekçiliği ve iyimserliğidir. Alangu'ya göre, Tanzimattan sonra Türkiye'de ortaya çıkan Avrupa'ya özenmiş, giyimi, kuşamı, davranışlarıyla, toplumdan ve değerlerinden kopmuş, Kâmil Bey gibi "alafranga aydın" tipleri Milli Edebiyat Devri yazarlarının baş konuları, saldırı konuları olmuştur. Kemal Tahir ise, bu romanında, bu örnek kişinin bir başka yönünü, varlığının derinliğinden uyanışını, topluma bağlanacak bir uç arayışını, yurt ve millet sevgisinden yoksun olmayışını, şimdiye kadar hırpalanan benliğinin altındaki soylu kişiliği gün yüzüne çıkarmaktadır.¹⁴⁰

Cevdet Kudret ise çok başarılı bulduğu bu romanda, yazarın daha sonraki eserlerinde aşırı düşkünlük gösterdiği "bilgi verme" eğiliminin görülmediğini vurgulamaktadır ki bu özellik romana değer kazandırmaktadır.¹⁴¹

11. Körduman

1957 yılında iki romanı daha yayımlanır. Bunlardan ilki **Sağırdere**'nin devamı olan **Körduman**'dır. (Körduman aynı zamanda, yazarın kullandığı müstear adlarından biridir). Eser, Remzi Kitabevinden çıkmıştır. İkinci romanı ise eşkıyalık temasına farklı bir bakış getirdiği **Rahmet Yolları Kesti**'dir. Bu ikincisi, Aziz Nesin'le ortaklaşa kurdukları ve adını "Düşün Yayınları" koydukları yayınevinden çıkmıştır. Yazarın yayıncılık serüveni 14 ay sürer. 1958 yılında ortağından ayrılır. (Aziz Nesin 1960'a kadar Düşün Yayınevini sürdürmüş, 1960'da çıkan bir yangın nedeniyle yayınevini kapatmak zorunda kalmıştır.) Bu süre içerisinde Kemal Tahir'in birçok eserinin ilk

¹³⁹ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 1**, Bağlam Yay., İst., 1989, s. 59, 63-64. (Kemal Tahir'in, kendi tuttuğu sanat edebiyat notlarından yaptığımız bu alıntı Esir Şehir dizisinin ikinci kitabı olan **Esir Şehrin Mahpusu**'nun dördüncü baskısını yapan Can yayınlarının, kitabın sonundaki **Esir Şehrin İnsanları**'nın tanıtımında kullanılan metnin aynıdır. Bu da yazarın eserlerinin tanıtımı ve reklamı için gereken metinleri de kendisinin hazırladığını göstermektedir).

¹⁴⁰ Tahir Alangu, a.g.e., s. 467.

¹⁴¹ Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman/ Cumhuriyet Dönemi C.3**, İnkılap Kitabevi, İst., 1993, s. 168.

baskısı bu yayınevinden çıkmıştır. Bundan sonra yazar hayatının sonuna kadar romancılıktan başka hiçbir işle uğraşmamıştır.

Körduman daha önce de belirttiğimiz gibi **Sağirdere** romanının devamıdır. Romanda, gurbetten dönen Mustafa'nın köye gelişiyle başlayan olaylar ve köy yaşamı **Sağirdere**'deki gibi çeşitli yönleriyle anlatılmaya devam edilir. Yazar bu eserini basarken yurtdışında olan dostu Nâzım Hikmet'i hatırlamış ve romanın başına şu ithaf yazısını koymuştur. "Seni özledikçe eski mektuplarını tekrar tekrar okuduğumu bilirsin. Bunlardan birisinde bir notuna rastladım. Şöyle demişsin : - Sağirdere romanını bana ithaf etmeyişine üzüldüm. Kitap halinde çıkarken ilk sayfasının bana ait olduğunu unutma emi? - Emredersin sevgilim, can baş üstüne!"

Körduman da **Sağirdere** gibi beğeniyle karşılanmış, olumlu eleştiriler almıştır. Alangu.**Sağirdere** ve **Körduman**'ı "Din, töresel davranışlar, maddi ilgiler, cinsel yaşayış bu ölçüde canlı ayrıntıları ile benzeri başka hiçbir romanda görülemez. Bu iki roman, bizim Anadolu'yu anlatan romanlar içinde şimdiye kadar yazılabilmiş en mükemmel eserlerdir. Köyü ve köylü gerçeğini, sanat yolundan kavramaya örnek gösterilebilecek en uygun iki roman bunlardır." sözleriyle değerlendirerek en yüksek övgüde bulunan eleştirmen sıfatını kazanmaktadır.¹⁴² (Bu iki kitap, Dr. Tülay Er'in **Kemal Tahir'in Altı Romanının Halk Bilimsel Açısından Değerlendirilmesi** adlı kitabında **Köyün Kamburu** ile birlikte en çok malzeme bulduğu sık sık örnekler verdiği eserlerdir.)¹⁴³

12. Rahmet Yolları Kesti

Bu eser yazarın, Türk edebiyatında destanlara konu olacak kadar yaygın olan Eşkîyalık olgusu üzerine yazdığı romanıdır. Kemal Tahir, bu romanında, edebiyatımızdaki eşkıyayı olumluyan, onu, haksızlıklara karşı yiğitçe direnen, zenginden alıp fakire veren, zalim ağalara karşı zavallı köylüleri koruyan bir kahraman gibi gösteren görüşlere karşı çıkar. Türk romanında eşkıyayı olumlu bir tip olarak ele alan en ünlü eser, Yaşar Kemal'in **İnce Memet**'idir. **Rahmet Yolları Kesti** de çizilen eşkıya tipi, Yaşar Kemal'in bu ünlü eserinde çizdiği eşkıya tipinin tam karşıtıdır. Öyle ki, bu karşıtlık, bir çok eleştirmenin, **Rahmet Yolları Kesti**'nin **İnce Memet**'e karşıt bir eser

¹⁴² Tahir Alangu, a.g.e., s. 455.

olarak kaleme alındığı görüşünü benimsemesine yol açmıştır. Kemal Tahir bu romanı ile o zamana kadar destanlardan, hikâyelere şiirlere, romanlara kadar edebiyatımızda revaçta olan olumlu eşkıyalık anlayışını alt üst eden bir tez ileri sürmüştür. Eser içerdiği bu aykırı görüşüyle, Türk toplumunda eşkıyalık olgusunun yeni bir bakış açısıyla tartışmaya açılmasına yol açmıştır. Eşkıyalığın sebepleri, halkın eşkiyalara duyduğu ilginin nedenleri, eşkıyalığın nasıl önleneceği gibi bir çok konu romanda ustalıkla işlenmiş ve okuyucuya mesajlar verilmiştir. Sadece Türk romanı değil sözlü yazılı tüm Türk edebiyatında rastladığımız soylu (kahraman, iyi, olumlu) eşkıya mitinin karşısında durması **Rahmet Yolları Kesti**'nin en önemli özelliğidir. Bu roman, Kemal Tahir'in alışlagelmiş düşünce kalıplarını yıkmayı amaçlayan eserlerinin ilki, kendisi etrafındaki tartışmaların da başlangıç noktası olmuştur.

1957 yılı aynı zamanda Kemal Tahir'in babasının ölüm yılıdır. Tahir Bey, Kemal Tahir'in doğduğu ev olan Beyazıt'taki eski ahşap konakta hayata veda etmiştir.

13. Yediçınar Yaylası ve Köyün Kamburu

1958 yılı, yazarın, köy konulu ikinci bir nehir romanı dizisinin ilk kitabı olan **Yediçınar Yaylası**'nın yayım yılıdır. Dizinin daha sonra yayımlanacak diğer kitapları **Köyün Kamburu** ve **Büyük Mal** adlı romanlardır. Bu dizide olaylar Tanzimat'tan 1940'lara kadar gelen uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. Mekân, Çorum, Çorum'un Narlıca Köyü ve Yediçınar Yaylasıdır.

Yediçınar Yaylası temel olarak Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğundan beri süre gelen ağalık sistemini irdelemektedir. Yazar bu romanında ve dizinin diğer iki romanında kendi bakış açısından ağalık sisteminin iç yüzünü, işleyişini, dayanaklarını, sürüp gitme nedenlerini ortaya koymaktadır. Çorum kasabası ve köylerindeki hayat, ağa, âyan, eşkıya, devleti temsil eden idareciler; kasabalılar, köylüler ve bütün bu kesimlerin birbirleriyle olan ilişkileri romanda işlenen başlıca konulardır. Romanın başlangıç bölümünde "âyan"lığın Osmanlıda ortaya çıkışı, I. Abdülhamit tarafından bir fermanla kaldırılışı ancak beş yıl sonra III. Selim tarafından tekrar geri getirilmesi anlatılmaktadır. Kemal Tahir'in çok sevdiği ve sık sık kullandığı "Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla" atasözünün "Ağalık vermekle..." kısmı birinci bölümün; "Yiğitlik

¹⁴³ Bkz. Tülay Er, **Kemal Tahir'in Altı Romanının Halk Bilimsel Açısından Değerlendirilmesi**, Feryat Matbaacılık, Ank., 1986.

vurmakla...” kısmı ikinci bölümün ana konusunu anlatan ifadeler olarak bölüm başlıklarında yer almaktadır. Bu iki bölüm romanın ana gövdesini oluşturmaktadır.

1959 yılında dizinin ikinci kitabı olan **Köyün Kamburu** Düşün Yayınları tarafından basılmıştır. Bu eser, yazarın ününü yurt dışına da ulaştıran romanıdır. **Köyün Kamburu** henüz Türkiye’de kitap halinde basılmadan, Nâzım Hikmet’in karısı Münevver Ran tarafından Fransızca’ya çevrilerek Paris’te 1958 Nisanından itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. Roman, Paris’te Fransızca olarak yayımlanırken ünlü *Les Lettres Françaises* dergisinin birinci sayfasında “Yeni Bir Türk Romanı” başlığı altında, Kemal Tahir’in kısa bir biyografisiyle birlikte tanıtılmıştır. 14 Nisan 1958 tarihli **Akşam** gazetesi, Kemal Tahir ve yeni romanının bu Fransız dergisindeki tanıtımına yer verdiği haberinde, **Köyün Kamburu**’nu şöyle tanıtmaktadır: “Köyün Kamburu 1900 den 1940’a kadar devam eden zaman zarfında cereyan eden hadiseleri, Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ile Cumhuriyetin kuruluşunu, meydana gelen değişiklikleri anlatan uzun bir serinin kitabıdır. Birinci Cihan Harbinden önce, Anadolu’da geçen olay, sakatlığı yüzünden harbe gidemeyen bir adamın, akla gelmez hileleri kullanarak, az zamanda nasıl bir köy ağası olduğunu hikaye eder. Henüz Türkiye’de bile roman halinde basılmamış olan bu roman, romancının bir arkadaşı tarafından Türkiye’deki üslup ve lehçe nüanslarına mümkün olduğu kadar riayet edilerek Fransızca’ya çevrilmiştir. Fransa’da da memleketimizde de yakında kitap halinde çıkacaktır.”

Bu romanda da **Yediçınar Yaylası**’nda olduğu gibi hiç kimsenin bir gün ağa olabileceğini aklının ucundan dahi geçirmediği bir kişinin, hiç biri meşru olmayan yolları kullanarak ağalığa yükselmesi hikâye edilmektedir. **Yediçınar Yaylası**’nda doğudan Çorum’a gelen, Çorumlunun hiç tanımadığı, bilmediği, ilk başta yoksulluğu nedeniyle acıdığı, pisliği nedeniyle öğrendiği “Kürt Abuzer”in ağalığa yükselmesi anlatılmaktadır. Romandaki lakabı "kavat" olan Abuzer, hiçbir ahlaki değer tanımayan, kişisel menfaati için her türlü gayri meşru yolu kullanmaktan çekinmeyen, kurnaz ve entrikacı bir tiptir. Çorum ağasının kadınlara düşkünlük zaafını kullanarak, akla hayale gelmeyen çeşitli kurnazlık ve iğrençliklerle ağalığa yükselir. **Köyün Kamburu**’nda ise bu tip dışarıdan gelen bir yabancı değil, köylülerin çok yakından tanıdıkları, çirkinliği, yoksulluğuyla alay ettikleri, bir taraftan da acıdıkları "Çalık" lakabını taktıkları Kerim’dir. Çalık Kerim, köylülerin kara çıban dedikleri frengi hastalığından ölen ve bu hastalığının kalıntılarını kendisine geçiren Parpar Ahmet’in oğludur. Fiziksel

özellikleriyle Notre Dame'ın kamburu'nu andıran Çalık Kerim, son derece kurnaz, ağaların nasıl ağa olduklarını, eşkiyanın nasıl eşkiya olduğunu, bunların halkı nasıl kandırdığını ve hükümetle ilişkilerinin iç yüzünü bilen kurnaz bir köylü tipidir. Bencil bir kişiliğe sahiptir . Amacına ulaşmak için çığnemeyeceği ahlak kuralı yoktur.

Köyün Kamburu, yayımlandığında büyük bir ilgi görmüştür. **Akis** ve **Dost** gibi dönemin ünlü dergilerinde kaleme alınan yazılarda olumlu eleştiriler almıştır. Kemal Tahir aynı yıl (1959) **Dost** dergisinin düzenlediği bir soruşturmada yılın en iyi romancısı seçilmiştir. Olumsuz eleştirilerin başında romancının köy romanlarında frengili, şehvetine düşkün, ahlaksız, kişileri kahraman olarak seçmesi gelmektedir. Kemal Tahir'in bu tür eleştirilere cevabı ise gayet net ve kısadır. Ona göre, roman sanatı bireyin ve toplumun dramına dayanır. Toplumsal tezatlar, kişisel ve toplumsal dramlar romanın varlık nedenidir. Sürekli olumlu tipler ve olumlu olayların anlatıldığı bir eser roman değil destan olur. Romancımız bu cevabını aynı yıl düzenlenen bir açık oturumda vermiştir. Yazarımızın ölümünden sonra yayımlanan notlarında bu romanı neden yazdığı ile ilgili olarak şu satırlar yer almaktadır:

" Köyün Kamburu'nu:

- a) Bazı insanlarımızın bir kısmının karanlık taraflarını aydınlatıp davranışlarına yeni bir anlam getirebilmek için yazdım.
- b) Belli bir tarih parçasında, belli bir çevrede, Köyün Kamburu gibi davranabilen bir insana karşı öteki insanların gerçek davranışlarının ne olabileceğini araştırdım,
- c) İlerde yazılacak bir romanda bazı kişilerin kolay anlaşılmasını önceden hazırlamayı düşündüm..."¹⁴⁴

Yukarıda alıntısını yaptığımız sözler, Kemal Tahir'in "Köyün Kamburu'nu neden yazdınız?" şeklindeki bir soruya tekrar tekrar yazarak hazırladığı cevaplardan seçtiğimiz bir bölümdür. Notların ilerleyen sayfalarında bu soruya hazırladığı bir başka cevap yazısı onun neden köy romanı yazdığının da ipuçlarını vermektedir. Romancımıza göre **Köyün Kamburu**'ndaki köylü tipi (Çalık Kerim) sadece bir köyde değil ülkenin şehirleri de dahil her tarafında rastlanan bir insan tipidir:

" Köyün Kamburunu neden mi yazdım? Pek çok Köyün Kamburu görüp tanıdım da ondan... Güzelini, çirkinini, yaşlısını, körpesini, iyice alçağını, rezilini, yerin altından üstünden haber verenini, hayırsızını, bir şeyler kazanmışını, yılan gibi yerlerde sürünenini, elif görse direk sananını, kaleminden kan damlayanını gördüm. Hala da bugün, burada, İstanbul şehrinde köyün kamburlarından çeşitlerini görüyorum. Köyün kamburuna karşı öteki köylülerin nasıl davrandıkları da gördüm. Onlardan nasıl yıldıklarını, onlarla birleşip öz kardeşlerine karşı geldiklerini, kimini

¹⁴⁴ Kemal Tahir, *Notlar/Sanat Edebiyat 2*, Yayıncı Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1989, s. 16.

memur olmuş maaş alır, kimini sahici ağalığa doğru yavaş yavaş çıkar gördüm. Kimini üniversitede okur gördüm..."¹⁴⁵

Bu sözlerden de anlaşılmaktadır ki Kemal Tahir'in köy romanlarını sadece köyün anlaşılması için yazmamıştır. Onun amacı, romanlarında seçtiği bu tür prototipler aracılığıyla Türkiye'deki bazı insanların psiko-sosyal özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Bu tipler çeşitli görünümde köylerde, kasabalarda, şehirlerde yaşamaktadırlar.

Köyün Kamburu bir çok olumlu eleştiri almıştır. Olumsuz eleştirilerin odaklandığı nokta ise romancının eserlerinde sürekli olumsuz tipleri sergilemesidir. Aşağıda değineceğimiz bir açık oturumda Orhan Kemal, üstadı Kemal Tahir'i romanlarında sürekli olumsuz tipleri, frengili insanları, sahtekar ve ahlaksızları ön plana çıkardığı için eleştirmiştir. Romancılığını takdir ettiği Kemal Tahir'in köyü tanımadığını, hiç köyde yaşamadığını, yazdıklarının köyü yansıtmadığını ileri sürmektedir. **Akis** dergisi eseri övgüyle karşılar, " ...Çalık oğlan edebiyatımızın en hakiki, en alaka çekici tiplerinden biri olarak tam bir bütünlükle işlenmektedir." ¹⁴⁶

Fethi Naci de eseri olumlu karşılamış, başarılı bulmuştur:

" Çalık ağanın kişisel hikayesi, aynı zamanda köyün kapalı ekonomiden Pazar ekonomisine geçişinin de hikayesidir. Romanın sonunda Çalık Hafız'ın Petekle evlenmesi Kemal Tahir'in işini bilinçle yaptığını gösteriyor. Köyün Kamburu, İstanbul'da olan değişikliklerin, Jön Türk hareketlerinin Anadolu'ya bir şey getirmediğini göstermesi bakımından da ilgi çekici. Bu yanlarıyla Köyün Kamburu, toplumsal bilgi ile edebiyat eserinin uyumlu bir bileşimini vermek bakımından ayrıca bir önem, bir değer kazanıyor." ¹⁴⁷

Romanın yayımlandığı yıl olan 1959 da **Pazar Postası**, köy romanlarını konu alan ve dönemin bu alandaki ünlü romancılarının davet edildiği bir açık oturum düzenlemiştir. Yapılan konuşmaların banda alınarak daha sonra aynen yayımlandığı bu açık oturuma, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mahmut Makal ve Talip Apaydın davet edilmiştir. Davetlilerden Yaşar Kemal bu tür oturumlara katılmamayı prensip edindiği gerekçesiyle açık oturuma katılmamıştır. Yakup Kadri ise daveti kabul ettiği halde açık oturuma gelememiştir. Açık oturumda yapılan tartışmalar daha sonra 1960 yılında **Düşün Yayınları** tarafından **Beş Romancı Tartışıyor** başlığı ile bir kitap halinde yayınlanmıştır.

Açık oturumda, roman, şehirli romancı-köylü romancı ayırımı, romanda gerçekçilik, Balzac, kuruluş halinde Yeni Türk Edebiyatı, Köy romanının gelişmesi,

¹⁴⁵ A.g.e.,s. 44

¹⁴⁶ **Akis**, 2 Mayıs 1959.

¹⁴⁷ Fethi Naci, **Dost**, Ekim 1959, (Aktaran, Naci Çelik, a.g.m., s. 21.)

Köy Enstitüleri, konuları ile bu konular çerçevesinde, **Yaban**, **Küçük Paşa**, gibi romanlar ve **Bizim Köy** tartışılmaktadır. Bu açık oturum, Kemal Tahir'in roman anlayışı, dönemin diğer romancılarından ayrıldığı yönleri ve Türk toplumu, Türk insanı ile ilgili bazı düşünceleri açısından önemli bilgiler içermektedir. Açık oturumda, Kemal Tahir, usta bir tartışmacı, hazır cevapçı, roman üzerine sahip olduğu geniş kültür ve bilgi birikimi, tartışmada gündemi yönlendirici ve belirleyici özellikleriyle dikkat çekmektedir. Sözgelimi, köyü görmeden, köyde bir süre yaşamadan köy romanı yazılamayacağı görüşüne, maden işçisi olmadığı ve madende yaşamadığı halde **Germinal**'i yazan Zola'yı kendisi çocuk sahibi olmadığı halde **Goriot Baba**'yı yazan Balzac'ı misal vererek, karşı çıkılması çok zor görüşler ortaya atmıştır. İkna edici konuşmalarına karşılık, ikna edilmesi zor bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir.

Kemal Tahir'in bir diğer önemli özelliği onun katıldığı her toplantı öncesi ya da yazdığı her yazıdan önce çok ciddi bir hazırlık yapmasıdır. Ölümünden sonra yayımlanan notlarından onun bu özelliği çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Herhangi bir konuda yapacağı konuşma ya da yazacağı bir yazı öncesinde çok yoğun ve etraflı bir araştırma, not alma çalışması yaptığını, sayfalarca tekrardan oluşan metin müsveddeleri hazırladığını görmekteyiz. Öyle ki bir makale ya da konuşma metnini, onlarca kez yeniden yazarak, her seferinde düzeltme ve değişiklikler yaparak son metine ulaştığını görüyoruz. Bu hususiyet Romancının temel özelliklerinden biridir. Onun her yazısının arkasında o yazının birkaç misli müsvedde yer almaktadır. Bu derece titiz, ciddi ve yorulmak bilmeyen bir çalışma temposu ve alışkanlığı vardır.

Tekrar söz konusu açık oturuma dönersek, Kemal Tahir'in bu tartışmada ileri sürdüğü birtakım fikirleri kısa paragraflar halinde aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

Köylü romancı-şehirli romancı ayırımına Kemal Tahir katılmamaktadır. Ona göre romancı, romancıdır. Romanın konusunu köy oluşturabilir, şehir oluşturabilir. Bu romancının menşei ile değil, üzerine eğildiği konular ile ilgilidir. "Romancı o adamdır ki, gidip on dakika gördüğü yerden eski hazırlıklarıyla, kültürüyle bir roman çıkarır..."¹⁴⁸ Köyü yazmak için köylü olmak gerekli sözü ona göre, cinayet romanı yazmak için katil olmak gerekli sözü kadar saçmadır. Romancı bu tartışmada köyü hiç görmediğini, Ankara'ya giderken yolda diğerlerinin ne gördüyse onunda köy olarak

¹⁴⁸ **Beş Romancı Tartışıyor**, Düşün Yay., İst., 1960, s. 8.

gördüklerinin bundan ibaret olduğunu söylemiştir. Kendi roman anlayışını ise şöyle açıklamıştır:

“Benim roman anlayışım şu: Biz ne yapacağız? Ve roman ne yapmış dünyada, roman ne zaman çıkmış? Dünyada roman, sosyal tezatların çok karışık bir hale gelip, insan ruhunun kolayca anlaşılmaz ve tek düzenli olmadığı devirlerin edebiyat tarzı ve insanın merak ettiği “ben neyim acaba, ne oluyorum, ne yapıyorum, neye böyle davranıyorum” diye kendi kendini merak ettiği bir devrenin edebiyatı. (...) Binaenaleyh, romanın bence esas merkezi, çevre değil, insanın bizzat kendisidir. İnsanın bizzat kendisi de değil, insanın dramı, gelip takıldığı yer... Dram demek, insanın takıldığı yer demektir...

(...) Roman cemiyetin umumi değişmelerinden çıkmış. Ondan evvel roman yok Cemiyette, muayyen bir değişme olduğu zaman alt-yapı’da roman meydana çıkıyor. Yani tezatlar çok şiddetlendiği zaman insanoğlu şaşırıyor...”¹⁴⁹

Yine Kemal Tahir’e göre romanda olumlu tip ya da sürekli müspet konular aramak da yanlıştır. Romanda önemli olan sosyal tezat ve dramdır. “Neden Kemal Tahir frengili bir adamı yazıyor? Çünkü Kemal Tahir, romancı tezadını yani insan dramını ancak orada bulabiliyor. Onu yazmasa da ‘olumlu tip’ i yazmaya çabalarsa o zaman destan yazması lazım gelecek” diyen Kemal Tahir tartışmacılardan birine hitaben, “Senin agam, çocuğunu sevmen dram değildir. Senin çocuğunu sevmemen dramdır. Sen çocuğunu sevmez olduğun zaman romancı konusu oluyorsun” örneğiyle romanda dramın ne anlama geldiğini açıklamıştır.¹⁵⁰ Ona göre romancı, roman yazarken dünya görüşlerini ve felsefesini ikinci plana atmalıdır. Romanı yanlış yola götürecek şey, romancının iç istekleridir. Romancının iç istekleri çoğu kez romanı roman olmaktan çıkarır.

Yeri gelmişken bu noktada Kemal Tahir’in bu açık oturumda dile getirdiği görüşlerinin onun romanlarına ne derece yansıdığına kısaca değinmeyi uygun görüyoruz. Bize göre, romancının bu görüşleri bu tarihe kadar yazdığı romanlarında genel olarak eserlerine yansımıştır. Yani o bir anlamda yaptıklarını anlatmıştır. Ancak bundan sonra yazdığı bazı romanları, özellikle **Devlet Ana** için aynı şeyleri söylemek pek mümkün değildir. **Devlet Ana**’da Kemal Tahir’in Osmanlı’nın kuruluş dönemiyle ilgili dünya görüşü ve felsefesi bize göre birinci plandadır. Kemal Tahir bu romanında Osmanlı ile ilgili görüşlerini-ki tamamı olumludur- yansıtmış, roman kahramanlarını ve tipleri ona göre seçmiştir. Sözgelimi, Kemal Tahir düşüncesinde Doğu –Batı çatışmasında, sömürücü, hırsız, egoist Katolik Batıyı temsil eden Şövalye Notüs

¹⁴⁹ A.g.e., s. 13,33.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 34-36.

Gladyus tipi tamamen olumsuz özelliklerle donatılmıştır. Buna karşılık Doğu'yu temsil Osman Bey'in hiçbir olumsuz özelliği yoktur. Romandaki Bizans köylüleri ve Moğol eşkıyaları, din adamları tipleri de dikkate alınırsa, bunların hepsinin Kemal Tahir'in Doğu-Batı ayrımına denk düşen özelliklere sahip tipler olduğu anlaşılır. Tarihi gerçeklerle denk düşüp düşmemesi bir yana bırakılacak olursa **Devlet Ana**'da romancının iç isteklerinin ve dünya görüşünün birinci planda olduğunu söylememiz mümkündür.

Kemal Tahir, roman üzerine görüşlerini ilk kez kamuoyuna açıklama fırsatını bulduğu bu açık oturumda, Türk romancılarının işlevinin ne olması gerektiğini ise şu sözleriyle belirlemektedir:

“... Fakat kendi bulunduğumuz çevrede mutlaka biz ileride Türk tipini, Türk ruhunu, niçin böyle davrandığımızı meydana koyacak olan sırrı, sırrın bir ucunu keşfetmeye çalışacağız. Tabii eserlerimizle, ha, ama bunun için memleketimizin tarihiyle ilgileneceğiz, gelişimiyle ilgileneceğiz. Ufak, büyük, sosyal veya politik davranışlarıyla ilgileneceğiz. Bunları kendi tecrübelerimize göre kendi halkımızın ruhuna bağlamaya çabalayacağız...”

(...) Türk Milleti üzerine, Türk Milletinin ruhu ve davranışı üzerinde, ancak o zaman. Türk Milletiyle konuşmak için müşterek dili bulacağız, yani bizi ancak o zaman anlayacak, asıl bizim hitap etmek istediğimiz zümre.

(...) Demek istediğim: edebiyatın natüralizm dediği tarafa katıyken kaçmayalım, kaçmamaya çalışalım. Çünkü dağıtıyor, bizi dağıtır. Biz Türk ruhunu, Türk ruhunun bir noktasını aydınlatmayı düşüneceğiz, anladınız mı? Bence inkişaf bu noktada olacak ve bu neticeye varıldığı zaman birisi bunu formüle edecek, ilmen, sosyoloji bakımından formüle edecek. O zaman biz çok büyük bir vazife yapmış olacağız. Bence herkesin, topal-kör, gücü yeter yetmez, doğru veya eğri yapacağı budur ve bunu yapmak için katıyken hataya düşmekten korkmamalıyız...”¹⁵¹

1960 yılının Ocak ayında **Yeni Ufuklar** dergisinin “Softalık” konusunda açtığı bir soruşturmaya cevabı yayımlanır. Yine aynı yılın Ekim ayında aynı derginin “Toprak Reformu” konulu soruşturmasına verdiği karşılık, tartışmalara yol açar. Bu konulardaki görüşlerine ilgili bölümde değinilecektir.

1961 yılında romancının daha önce yazdığı **Esir Şehrin İnsanları** romanı Rusça'ya çevrilerek Moskova'da yayımlanır. **Köyün Kamburu** ise daha sonra Macarca'ya çevrilerek yayımlanmıştır.

1962'de iki romanı daha yayımlanacaktır. Bunlardan ilki, **Esir Şehir** dizisinin ikinci kitabı olan **Esir Şehrin Mahpusu** diğeri ise hapisaneyken tanıdığı bir mahkûmu ve hapisane hayatını anlattığı **Kelleci Mehmet**'tir.

14. Esir Şehrin Mahpusu

1962 yılında çıkan bu kitap, romancının "Esir Şehir Dizisi" olarak bilinen Türkiye'nin yakın tarihi ile ilgili nehir romanı dizisinin ikinci kitabıdır. **Esir Şehrin İnsanları**, romanın baş kahramanı Kâmil Bey'in Anadolu'daki Kurtuluş Mücadelesine yardımcı olmak suçundan yedi yıl hapse mahkûm edilmesiyle sona ermişti. **Esir Şehrin Mahpusu**, işte bu Kâmil Beyin hapisane hayatını anlatır. Kâmil Bey anımsanacağı üzere mütareke yıllarında İstanbul'un, silahsız sivil direnişçilerinden biridir. Anadolu'da kurtuluş harekâtına yardımcı olduğu için yedi yıl hapse mahkûm edilmiş, karısı tarafından yüzüstü bırakılmıştır. Karısı, kızını da alarak kendisini terk etmiş, ilişkisini kesmiştir. Roman bu çerçevede Kâmil Beyin ilk kez düştüğü hapisane ortamını, ancak, içerden birinin yansıtılabileceği ayrıntılarla anlatır. Dönemin siyasal olayları ve fikirleri de romana serpiştirilmiştir.

15. Kelleci Mehmet

Aynı yıl (1962) yayımlanan bu romanın kahramanı Kelleci Mehmet, romancının hapisane döneminde Çankırı Cezaevinde tanıdığı genç bir köylü mahkûmdur. "Kelleci" lakabı, fakir olduğundan, köyde ekin tarlaları kaldırıldıktan sonra kalan taneleri, kelleleri toplayarak geçindiği için köylülerce kendisine takılmıştır. **Kelleci Mehmet** saf bir Anadolu çocuğunun bir kız yüzünden hapisaneye düşüşünün öyküsüdür. Romancının notlarında bu romanı ile ilgili olarak, "Anadolu köylü insanının kendisine özgü insanlık cevherinin araştırılması, köyün ekonomik temelindeki özelliklerin cinsel münasebetlere etkisi" şeklindeki notu yer almaktadır.¹⁵² Romancımızın, **Kelleci Mehmet**'i, 1965 yılında şu sözlerle değerlendirdiğini görüyoruz:

"Gayet kapalı bir çevrede, hapisanede çok basit bir köy delikanlısının çok karışık, çok derin iç dramı vermek istenmiştir. Bu bakımdan en az anlaşılabilir kitap da odur. Halkı yükseltmek derken onu insanlığın dışındaymışçasına basit saymak bizi büyük yanıtlara götürür. Bu basit görünen bir köy delikanlısının bile kendi öz yaşantısı içinde çok derin, çok çapraşık, 'şekspiryen' diyebileceğimiz korkunç insan dramıyla boğuştuğu gösterilmek istenmiştir."¹⁵³

¹⁵¹ A.g.e., s. 88-89.

¹⁵² Kema Tahir, *Notlar/Sanat Edebiyat 1*, s. 60.

¹⁵³ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m., s. 37.

Kelleci Mehmet'de asıl konu bir kaza kurşunu ile ağasının ölümünden suçlu bulunarak mahkûm edilen bir köy delikanlısının dramıdır. Bu ana konunun yanında, "içeri"yi, yani hapishaneyi anlatan bir roman niteliğindedir. Çeşitli mahkûmların hayat hikâyeleri, ve hapishanedeki insan ilişkileri romana serpiştirilmiştir.

16. **Yorgun Savaşçı**

İki yıl roman yayımlamayan Kemal Tahir, bu süre içerisinde, yani 1963-1964 yıllarında, ilerde ard arda yayımlayacağı büyük romanların hazırlıkları içerisinde. Bunların başında 1961 yılında **Vatan** gazetesinde bir kısmı tefrika edilmiş olan **Yorgun Savaşçı** gelmektedir. 1965 yılında **Yorgun Savaşçı** Remzi Kitabevi tarafından basılır. Roman yayımlandığı yıl edebiyat dünyasında büyük bir etki uyandırmıştır. Bu etki ve roman üzerine tartışmalar bugün bile devam etmektedir. **Yorgun Savaşçı** ve **Devlet Ana** Kemal Tahir'in üzerinde en fazla tartışıldığı ve bu tartışmaların günümüze kadar uzandığı haklarında bir çok yazı ve denemelerin kaleme alındığı eserlerinin başta gelenleridir. Özellikle bu iki romanın etkileri, edebiyat dünyasını aşarak siyaset ve düşünce hayatımıza da yayılmıştır. Kemal Tahir bu özelliğiyle çok ender rastlanan sanatçılarımızdan biri, belki de en başta gelenidir.

Sinema dünyasında da büyük tartışmalara yol açan, filme çekildikten sonra uzun süre gösterilmesi yasaklanan, **Yorgun Savaşçı**'nın Romancımızın bu kitabı yayımlamadan evvel notlarında şöyle bir cümle geçmektedir: Benim için kitaplarımın anlaşılması, yanıp yakılma konusu olmadı geçmektedir: " Bu yıl **Yorgun Savaşçı**'yı bastıracağım. Kötü roman değil... Anlaşılacağını sanmıyorum. Benim için kitaplarımın anlaşılması, yanıp yakılma konusu olmadı hiçbir zaman... Sonuna kadar beni anlayan bir dünyada yaşamak belki de biraz tatsız olurdu." ¹⁵⁴

Yorgun Savaşçı, Kurtuluş Savaşında Türk Ordusundaki subayların dramını anlatan bir romandır. Kemal Tahir'in notlarından Türk Ordusunun, memleketin ekonomik, sosyal ve politik hayatındaki önemli yerini göz önünde tutarak, romanlarında subaylara yer verdiğini görmekteyiz. Söz konusu notlarında Kemal Tahir Türk subayları üç ana bölüme ayırarak değerlendirdiğini görüyoruz. Bunlar:

¹⁵⁴ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 4**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1990, s. 50-51.

- a) Ödevlerini namuslu olarak yapmaya çabalayan, politikadan uzak savaş subayları. (Yorgun Savaşçı'da bu bölük subaylar işlenmiştir.)
- b) Her vasıtayı meşru sayarak ne olursa olsun mutlaka yükselmek isteyen, her şeyi yapan, kıyııcı, hırslı subaylar.
- c) Bizim yakın tarihimizde bilhassa 1908 olaylarında birinci plana gelen, bir bakıma hırslı subayların düşüncesiz aleti olan komitacı-vurucu-alet subaylar.¹⁵⁵

Romancımız, birinci grup subayları işlediğini söylediği **Yorgun Savaşçı**'da ne yapmak istediğini şu sözleriyle anlatmaktadır:

“ Memleketin en kötü günlerinde düşmanlar iyice içeri doldukları sırada, başından beri politikaya karışmamış, orta rütbede, dövüşken Türk Subayının, ordusuz kalma dramını anlatmak istedim. Bunu anlatırken 1918-1919 memleket şartlarını, bilhassa direnenlerle ümidini kaybetmiş olanların durumunu göstermeye çalıştım. Buna, Türk toplumunda Ordu'nun özel yerini belirtmek istedim demek de doğru olur. Yorgun Savaşçı'da yakın tarihimizde örnekleri çok görülen, politize olmuş büyük ve küçük rütbeli subayların dramını değil, son yüz yıldır bütün iç ve dış cephelerde yalnız milli devleti yani vatani savunmak için, hiç kimseden ve hiçbir rejimden kendisi için çok bir şey istemeden vurmuş Türk subaylarının dramını vermek istedim. 1918-1919 döneminde, memleketin düşman istilası altına düşmesi, yıllardır yoksulluklar içinde çarpışan ordunun dağılması, bu milli dramın derinliğini kat kat arttırmıştır. Burada savaşçı subayın karşılaştığı en ağır durum, kendi halklarının yenilgi sorumluluğunun subay kadrosuna gelişigüzel yüklenmesidir. Anadolu kurtuluş hareketimize bu açıdan baktığımız zaman, romantik övünmelerin altında yatan gerçek insan dramını görürüz.”¹⁵⁶

Romanda ayrıca, roman kahramanı "cehennem" lakaplı topçu Yüzbaşı Cemil'in de katıldığı, Dr Münir ve Halil Paşa gibi ittihatçıların diyaloglarına yer verilmektedir. Yer yer sayfalarca uzayan bu diyaloglarda, bir özeleştiriyeye gidilmektedir. Kemal Tahir, bu eserinde, özellikle Dr. Münir tipinin ağzından, Osmanlı toprak düzeni, devlet ve toplum yapısından, bu günlere nasıl gelindiğine ne tür hatalar yapıldığına ve bundan sonra nelerin olabileceğine kadar çeşitli konulardaki görüşlerini yansıtmaktadır.

Yorgun Savaşçı, aynı zamanda romancımıza ilk büyük ödülünü “1968 Yunus Nadi roman Armağanını” kazandırmıştır. **Yorgun Savaşçı**, Türk edebiyatında en fazla baskısı yapılan romanlar arasında yer almaktadır. Kemal Tahir'in **Yorgun Savaşçı**'da Yüzbaşı Cemil'in silah arkadaşı ve Bekir Sami'nin yaveri olan Yüzbaşı Selahattin tipi,

¹⁵⁵ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat** 1, s. 61-62.

¹⁵⁶ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m., s. 38.

Dr. Cengiz Yurtoğlu'nun babasıdır. Yurtoğlu romanı okuyunca **Cumhuriyet** gazetesinden İlhan Selçuk'u arayarak Kemal Tahir'in, kendi babasını yazdığını ve babasının kendisine bıraktığı geniş bir hatıra defteri olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine İlhan Selçuk, bu hatıraları değerlendirerek, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı** adlı iki ciltlik kitabını kaleme almıştır. Bu örnek de Kemal Tahir'in roman kahramanlarını mümkün olduğu kadar gerçek hayattan seçme özelliğini göstermektedir.

Yorgun Savaşçı, roman olup olmadığından içerdiği tezlere kadar, olumlu ve olumsuz yönde çok çeşitli eleştiriler almış, tartışmalara konu olmuştur. Romanın içerdiği tezler, aldığı eleştirilerde oldukça belirleyici olmuştur. Birkaç istisna dışında içerdiği tesi beğenen ya da benimseyen herkesin romanı büyük bir övgüyle karşıladığını söyleyebiliriz. " Yorgun savaşçı; ancak, usta Kemal Tahir romancılığının ulaştığı son aşamadır. Ve kimsenin buraya yetişebileceğini sanmam"¹⁵⁷ diyen Semih Emre'ye göre, bu roman, Türk tarihinin en önemli konusu olan Kurtuluş Savaşına, nesnel ve gerçekçi bir bakış, dönemin Türk halkının ve subaylarının, ittihatçıların yaşadıkları dramın gerçekçi bir anlatımıdır:

" Yorgun Savaşçı, en büyük tahkiye ustası Kemal Tahir'in en büyük romanıdır diyorum. Kitabın başlayınca bitirmeden bırakılmaz sıhhatli gücelliğinin en hayran olunacak yanı, dili üsubu. (...) İşte bu Türkçenin zafer belgesi olabilecek apayrı bir inceleme konusu olmaya değer. Yorgun Savaşçı, edebiyatımızın en büyük olayıdır bugün."¹⁵⁸

Yorgun Savaşçı'nın birincilik ödülünü aldığı yukarıda belirttiğimiz yarışmada seçici kurulun üyelerinden biri olan olumsuz oy kullanan Oktay Akbal ise Yorgun Savaşçı'ya içerdiği tezlerden dolayı karşıdır. Akbal, "Yorgun Savaşçı'nın kazanmamasını isterdim. Mustafa Kemal'e şu ya da bu yoldan 'bir şeyler' atılmasından hoşlanmam. Hel böylesine havada kalan, hiçbir belgeye dayanmayan, kısacası, 'paradoks' tan başka bir şey olmayan 'şaşırtıcı' çıkışlardan hiç!"¹⁵⁹ şeklindeki sözleriyle tepkisini dile getirmiştir.

Kemal Tahir'in **Yorun Savaşçı**'da Mustafa Kemal'i küçümsediği, eleştirdiği hakkında olumsuz görüşler ileri sürdüğü şeklindeki görüşlere Kemal Tahirci diyebileceğimiz Naci Çelik, "Yorgun Savaşçı'daki Mustafa Kemal' başlıklı makalesinde

¹⁵⁷ Semih Emre, " Yorgun Savaşçı", **Yön**, 25 Haziren 1965.

¹⁵⁸ Semih Emre, a.g.m., s. 15.

¹⁵⁹ Oktay Akbal, "Günlerde", **Varlık**, S. 723, 1 Ağustos 1968,

şu karşılığı vererek savunmaya geçmektedir: "Yorgun Savaşçı'daki Mustafa Kemal etiyile kanıyla, Padişahın sırmasını, nişanını sıyırıp atmasıyla, kongreler düzenlemesiyle, Ankara'da tek başına temsil heyeti olmasıyla, dağınık direnişleri bir araya toplamasıyla, Padişaha başkaldırmasıyla bindokuzyüzdokuz'ların bindokuzyüzyirmi'lerin anlı şanlı Mustafa Kemal Paşa'sıdır" ¹⁶⁰

Sami Özerdim, romanın yayınlandığı yıl kaleme aldığı bir yazısında Kemal Tahir'in Kurtuluş savaşı yazınında şimdiden seçkin bir yer tuttuğunu söylemektedir. Romanın farklılığının da o dönemle ilgili birtakım bilgi ve belgelere yer vermesinde, yeni kişileri romana serpiştirmesindedir. Özerdim, " ...Oysa, 'Yorgun Savaşçı' yeni kişileriyle, okuyanları yürekten saran bir yapıt... Kim okuduysa kaleme sarılıyor, bu sargınlıkla beğenisini yazıyor"¹⁶¹ şeklindeki sözleriyle romanın yayımlanır yayımlanmaz büyük bir beğeni kazandığını yansıtmaktadır.

Yorgun Savaşçı yılın en iyi romanı ödülünü kazanmasına rağmen, bazı eleştirmenler tarafından iyi olması bir yana roman olup olmadığının bile tartışmalı olduğu yönünde eleştiriler almaktan da kurtulamamıştır. **Türk Romanı** adlı bir kitabın yazarı olan Ziya Bakırcıoğlu'na göre, **Yorgun Savaşçı**, tarih unsuru ağır basan, Kurtuluş avası gerçeğini ön plana almak isteyen bir romandır. Ancak, romanda Kurtuluş Savaşının sor şartları, Birinci Dünya Savaşına İttihat ve Terakki'nin basiretsizliği yüzünden girildiği gibi, birkaç basit ve herkesin bildiği düşünceler dışında belli bir tez de yoktur. Bakırcıoğlu'na göre, bütünyüle bakıldığında **Yorgun Savaşçı**'nın İttihat ve Terakkinin bir savunması ve İttihatçıların bir vicdan hesaplaşması olduğu söylenebilir. Bakırcıoğlu, "Yorgun Savaşçı'nın saran ve sarsan, sürükleyen bir üslubu olduğu da söylenemez. Aksine çok sade ve tabii bir dili var. Onun için de romandan ziyade alelade bir nesir, bazı bölümleri göz önünde bulundurulursa iyi yazılmış bir tarih intibasını vermektedir." Sözleriyle eserin bir roman bile sayılamayacağını ileri sürmektedir. ¹⁶²

Bir başka roman eleştirmeni, Fethi Naci ise, **Yorgun Savaşçı**'yı özetlediği bir yazısının sonunda şunları söylemektedir: "Yorgun Savaşçı, insanlardan değil, olaylardan yola çıkan bir roman. Yakın tarihimize ilişkin çok şey öğretiyor. Romanlaştırılmış bilgiler de diyebiliriz Yorgun Savaşçı için, tarih romanı da. Bunun

¹⁶⁰ Naci Çelik, "Yorgun Savaşçı'daki Mustafa Kemal", **Papirüs**, S. 33, Mart, 1969.

¹⁶¹ Sami N. Özerdim, "Yorgun Savaşçı ve Başkaları", **Türk Dili**, Ekim, 1965.

¹⁶² N. Ziya Bakırcıoğlu, **Türk Romanı, Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi**, Ötüken yay., İst., 1983, s. 217-229.

için 'yararlı bir roman' daha doğrusu, 'güçlü bir röportaj' demekle yetiniyorum. Yazınsal ölçütlerle bu romanı eleştirmek gereksiz geliyor bana."¹⁶³

Tevfik Çavdar, **Yorgun Savaşçı**'nın içerdiği tezlere dikkat çekerek, bu romanın Kemal Tahir'in, "bozuk" ATÜT modeli üzerine kurgulandığını, belirtmektedir. Romanda anadolu coğrafyasından, insan tipine kadar Türk toplumunun ve devlet yapısının, devlete yüklenen anlamın, devletin işlevlerinin batıdan farklı olduğunu içeren tezler kahramanlar arasındaki diyaloglarla verilmektedir. Romanda, kaybedilen bir savaş sonucu yıkımın eşiğine gelen bir ATÜT devletinde, bu durum karşısında yöneticilerden halka kadar toplumun çeşitli kesimlerinin (devlet, aske-sivil bürokratlardan ve aydınlardan oluşan devlet yöneticileri ve eşrafından köylüsüne kadar çeşitli kesimlerden oluşan halk) takındıkları tavır, psikolojik halleri ve devletin kurtarılması konusunda birleşen ancak bunun nasıl olacağı konusunda ayrışan davranışlarının dış ilişkiler de dikkate alınarak irdelenmekte, bütün bunlar ise ATÜT modeli çerçevesinde ele alınmaktadır.¹⁶⁴ Çavdar'ın da belirttiği gibi, **Yorgun Savaşçı**, Kemal Tahir'in Türk toplumunu ve devlet yapısını ATÜT modelinden yararlanarak, açıklama çabasının bir ürünüdür.

Berna Moran, Kemal Tahir'in roman anlayışını ele aldığı ve eleştirdiği bir yazısında, **Yorgun Savaşçı**'yı örnek göstererek şunları söylemektedir:

" Kemal Tahir'in Türk romanına uygun gördüğü ve son yapıtlarında uyguladığı 'kişisel dramsız toplum dramı' diyebileceğimiz formülü başarılı olmuş sayılmaz kanımca. *Yorgun Savaşçı* 'da kişisel dramdan boşalan yeri ordunun dramını anlatmak için verilen bilgiler almış. Kimi zaman sayfalarca süren telgrafla haberleşmeler, filan kolordu'nun, filan alayın ya da filan devriyenin er ve subay mevcudu, silah ve cephanesi üzerine verilen rakamlarla dolu gereksiz bilgiler romana bir katkıda bulunmuyor "¹⁶⁵

Kemal Tahir'in romancılığının eleştirisinde, bu, eserlerinde uzun gereksiz birtakım bilgilere yer vermesi sık sık eleştirmenler tarafından ileri sürülen bir husustur. Günümüz Türk romanının önde gelen isimlerinden biri olan Orhan Pamuk, " ' Kemal Tahir'in romanlarında sıkı kurulmuş olay örgüsünü ve gerçekçilik duygusunu zedeleyen diyaloglar, gevezelikler vardır' demek yerine, ' Kemal Tahir'in romanlarında keyifle yazdığı ve keyifle okunan diyaloglarının, gevezeliklerinin arasına hareketi hızlandıran olay örgüsü yerleştirilir' demek daha yerinde olacaktır" diyerek bu eleştirilere karşı

¹⁶³ Fethi Naci, **60 Türk Romanı**, Oğlak yay., İst., 1998, s. 232-233.

¹⁶⁴ Tevfik Çavdar, "Yorgun Savaşçı Romanında Toplumun Genel Evrim Modeli" **Papirüs**, S. 26, Ağustos 1968.

¹⁶⁵ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II**, İletişim yay., S. B., İst., 1997, s. 130.

çıkılmaktadır. Pamuk, bu sözleri söylediği yazısında Kemal Tahir'in romanlarında *bilgi*'nin kullanılmasını şöyle değerlendirmektedir:

" Kemal Tahir'in romanlarında '*bilgi*' dramlaştırarak, bir belirsizlik ve esrar halesine bürünerek verilir. Bilginin varlığı o anda, okuduğumuz o sahnede yaşayan kişiler arasında hissedilir ve dramatik yapının kaçınılmaz bir parçası olur. Bu bakımdan özellikle son dönem romanlarında '*bilgi*'nin tıpkı bir roman kahramanı gibi olaylara katıldığını, olayların dramatik yapısını değiştirdiğini, kuvvetlendirdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu özelliği Kemal Tahir'in romanlarında '*bilgi*'nin yama gibi, bir yapıştırma bir şey gibi durduğunu, dışarıdan dayatıldığını, Ahmet Mithat'ın romanlarında olduğu gibi ansiklopedik bir konu dışına çıkmak olduğu yolundaki görüşlere karşı çıkmak için söylüyorum...

Yorgun Savaşçı romanı başkahramanı Cehennem Yüzbaşı Cemil aracılığıyla, Mütareke döneminin yenik subaylarının, 'yorgun savaşçıların' eski ittihaçlıların toparlanarak Kurtuluş Savaşı'nın ilk örgütlenmelerini başlatmalarını hikâye eder.... (...) Polisiye ve cinsel gerilimi sonuçlandırmadan bir noktada tutmak, bu gerginlik anında da tarih, devlet, siyaset konusunda kahramanlarını gevezeliğe tutuşturmak ('Gevezeliğe daldık, lafa tuttuk seni damat bey...' s. 137) Kemal Tahir'in belirgin bir anlatım stratejisidir. Berna Moran'ın gerilimi 'söndürdüğü' ve gerçekçilik etkisini yok ettiği için Kurt Kanunu örneğini vererek karşı çıktığı bu stratejinin bana kalırsa bambaşka bir sonucu vardır. Kahramanların telaşının, okurun buna uygun beklentilerinin şiddeti, gerilim, '*bilgi*' olarak metinden ayrılabilmesi söylenen '*yapıştırma*' parçaları anlatının ayrılmaz bir parçası kılar. Onları da gerilimin bir parçası olarak okuruz." ¹⁶⁶

Yorgun Savaşçı'yı övmek ya da yermek şeklinde eleştiri konusu yapmayan yazarlar da vardır. Bunlar, genelde Türk romanlarını ve konularını tanıtmayı amaçlayan yazarlardır. Aytekin Yakar ve Mehmet H. Doğan, Şemsettin Kutlu gibi isimleri örnek gösterebileceğimiz bu yazarların eserlerinde diğer romanlar gibi Yorgun Savaşçı'nın da özeti verilmekte, ele aldığı konulara değinmekle yetinilmektedir. ¹⁶⁷

Yorgun Savaşçı daha sonra, TRT için filme alınmıştır. Halit Refiğ'in yönetmenliğini yaptığı ve 1979 yılında çekimlerine başlanan **Yorgun Savaşçı** filmi, TRT'nin o döneme kadar giriştiği en büyük projelerden biri olmuştur. 14 Eylül 1981'de tamamlanan film, 19 Nisan 1983'te bir ihbar üzerine, Genel Kurmay Başkanlığı ve MGK Genel Sekreterliğince incelenip sakıncalı bulunmuştur. Sekiz maddelik sakınca tutanağında Atatürk'e gerekli ölçüde yer verilmediği, Çerkez Ethem'den kahraman olarak bahsedildiği gibi nedenler gösterilmişti. Film, dönemin Başbakanı Bülent Ulusu imzasından sonra oluşturulan bir kurul önünde yakılmıştır. Daha sonraki yıllarda bilindiği üzere, filmin yakılmamış bir video kopyası ortaya çıkacak ve TRT tarafından

¹⁶⁶ Orhan Pamuk, " Kemal Tahir'in Devleti ve Dili" , *Radikal*, Pazar Dergisi, 17 Ağustos 1997.

¹⁶⁷ Bkz. Aytekin Yakar, *Türk Romanında Milli Mücadele*, A.Ü. DTCF yay., Ank., 1973, Mehmet H. Doğan, "Türk Romanında Kurtuluş Savaşı", *Türk Dili*, S. 298, 1 Temmuz 1976.

bu film izleyicilere sunulacaktır. Aynı tarihlerde (1993) bir özel TV kanalı da Yorgun Savaşçı'yı yeniden, filme çekerek televizyonda göstermiştir.

17. Devlet Ana

1967 yılında yine büyük tartışmalara yol açacak iki romanı birden yayımlanır. Bunlar: Remzi Kitapevince basılan **Bozkırdaki Çekirdek** ve Bilgi Yayınevinden çıkan **Devlet Ana**'dır.

Devlet Ana, Kemal Tahir'in, Osmanlı Devletinin kuruluş öyküsünü anlatan romanıdır. Kemal Tahir, Osmanlı'ya bakışının temel noktalarını bu romanda dile getirmiştir. **Devlet Ana**'da Ertuğrul Gazi'nin reisi olduğu Kayı Aşiretinin yönettiği Bitinyadaki Uç Beyliğinin, Osman Gazi tarafından bir devlet haline getirilişi, daha doğrusu bir dünya imparatorluğunun temellerinin atılışı, dönemin siyasal, kültürel, coğrafi, toplumsal ve ekonomik şartları ile ilişkilendirilerek anlatılmaktadır. Romandaki asıl amaç, tarihin bir dönemini aydınlatmak değil, günün sorunlarına tarihten bir ışık getirmektir. Yani Kemal Tahir, **Devlet Ana** ile 600 yıl geriye, bugünün sorunlarına çözüm bulmak için gitmektedir. Bu açıdan, Kemal Tahir kendisini bir "tarihi romancı" olarak görmemektedir. Bu konuda henüz **Devlet Ana**'yı yazmaya yeni başladığı günlerde evine davet ettiği Bozdağ'a şunları söylemiştir:

"Tarihi romanda kullanmakla, tarihi romanlaştırmak başka başka şeylerdir. Bizde Turhan Tan vardı, Ziya Şakir vardı, Feridun Fazıl var... Bir de Arif Oruç'un, Reşat Ekrem'in tarihe yanaşması var ki ötekilerden farklıdır. Benimkisi bunlardan büsbütün farklı.. Hatta ilişiği yok denilebilir... Ben romanımda herhangi bir tarih dönemini anlatmıyorum; belirtemeye çalışıyorum.

Yani açıkçası, tarihi roman yazarlar, bir kuşun rengini, boyunu, posunu, gagasını, pençesini anlatırlar; ben, sesini anlatırım, kanat gücünü anlatırım, yatkınlıklarını anlatırım. (...)

Bir sosyolog, tarihe bilimsel açıdan yaklaşacağı için sadece aklını kullanır. Fakat bir romancı tarihe bakarken ve onu kendi harcına katarken, hem aklını, hem sezgilerini kullanır. Benim benimsediğim tarih romancısına, şair bir sosyolog diyebilirsiniz..."¹⁶⁸

Aynı sohbette Kemal Tahir, o zaman adını daha uygun bir isim bulana kadar "Osmanlı Çekirdeği" olarak düşündüğü **Devlet Ana**'yı yazma amacını, şu sözleriyle açıklamıştır:

" Türk Milletinin bütün tarih boyunca bayraksız ve devletsiz kalmaması rasgele ve boşuna değildir. Onun çekirdeğindeki dinamizm, ona devlet kurma

¹⁶⁸ İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 100-101.

yatkınlığını getirmiş... Devlet kurmak başka bir şeydir, devleti yönetmek başka bir şeydir. Türk Milleti tarih boyunca Devleti hem kurmada hem yönetmede ustalık göstermiştir. İşte bu dinamizmi yeni romanımda işlemek ve aydınlığa çıkarmak istiyorum. (...)

... Yeni romanımla bu umutsuzluğu silmeye topluma güven vermeye, ruhlara taze bir nefes üflemeğe çalışacağım. Onun için konu olarak Osmanlı'nın ilk kuruluş yıllarını seçtim. Tarihe karşı yaptığım değişiklik, on yıllık bir dönemi bir yıl içine sığdırmaktan ibarettir. Hemen hiçbir şey, değişmiş değildir, sadece yoğunlaşmıştır. Aslında önemli olan olayların üzerinde bir değişiklik yapmamaktır. Bunu yapmak zorunda kalmadım.”¹⁶⁹

İsmet Bozdağ, 22 Ağustos 1966 tarihinde romancıyla yaptığı bu sohbette, Kemal Tahir'in kendisini elinde **Meydan Larousse** Ansiklopedisinin bir cildi elinde olduğu halde karşıladığını anlatmaktadır. Yeni romanında kullanacağı bir şövalye tipi için o döneme rastlayan bir gerçek şövalye ismi bulmak üzere ansiklopediyi karıştırmaktadır. Bu da Kemal Tahir'in romanlarında yer verdiği hayali kişileri bile gerçek kişilerden seçme yoluna gittiğini göstermektedir. Bozdağ'ın bu sohbette romancının çalışma masasından hatırladıkları, Kemal Tahir'in romanlarını yazarken ne derece ciddi, yoğun ve çeşitli kaynak taramalarından oluşan bir çalışma sürecine girdiğini göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir. Bozdağ, gözlemleriyle ilgili şunları söylemektedir.

“ Masasının üstünde 3000 sayfaya yakın not vardı. Kayı aşiretinin Asya göçünü, 13. yüzyıl Bizansını, Selçuklularını, Moğol'unu, iyiden iyiye incelemiş notlar almış, yapılan gravür ve resimleri görmüş... Anadolu Ahilik teşkilatını dikkatle araştırmış; O çağ Asya ve Avrupa milletlerinin sosyal ve kültürel yapılarını gözden geçirmiş, saz şairlerinin hayatlarını okumuş cönkler karıştırmış ve böylece masanın üstünü kaplayan 3000 sayfaya yakın notları çıkarmış. Bütün bunlar yazacağı yeni roman için. Şimdilik adı: Osmanlı Çekirdeği ”fakat daha iyisi ile değiştirilecek”¹⁷⁰

Devlet Ana'sın önce bir film senaryosu olarak tasarlanıp sonradan romana dönüştürüldüğünü Türk sinemasının ünlü yönetmenlerinden ve Kemal Tahir hayranlarından biri olan Halit Refiğ'den öğreniyoruz:

" 1966 yılının başlarındaydı...Acar Film bana renkli tarihi film yapmak için konu getirmemi teklif etti. Bunun üzerine Kemal Tahir ile Haçlı seferlerinden Hürrem Sultana, Cinci Hoca'dan Hançerli Hanım'a kadar çeşitli konular tartıştık. Sonunda Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey'in hikayesinde karar kıldık. Fakat, Acar Film, tasarının yüksek maliyeti ve daha önce çevirdiğim tarihi film 'Haremde Dört Kadın'ın (Bu filmin senaryosunu da Kemal Tahir yazmıştır. N.Y.) Antalya Festivalinde yuhalanması üzerine filmi yapmaktan vazgeçti.

Fakat uzun yıllardan beri Türk edebiyatı, Osmanlı tarihi üzerinde araştırmalar yapan Kemal Tahir'e konu çekici gelmişti. Türk toplumunun batı toplumlarından ayrı yapısı, halkımızın geleneksel devlet kurucu ve yaşatıcı

¹⁶⁹ A.g.e., s. 105.

¹⁷⁰ A.g.e., s.101-102.

gücü konusunda, son zamanlarda kendisinin ortaya attığı sorulara eğilmek için de geniş imkanlar taşıyordu. Böylece başlangıçta bir film konusu olarak girişilen tasarı sonunda bir roman olarak tamamlandı." ¹⁷¹

Kemal Tahir, Osmanlı'nın kuruluş yıllarını anlattığı bu romanına önce "Osmanlı Çekirdeği" ismini düşünmüş, sonra, romanın son bölümünün başlığı olan "Derin Geçit"i romana isim olarak vermeyi düşünmüştür. Daha sonra bundan da vazgeçerek, "Devlet Baba" ismini koymayı tasarlamış daha sonra, Tahir Alangu'nun da önerisiyle bu isimden de vazgeçerek, **Devlet Ana**'da karar kılmıştır. Sonuç olarak roman adını, romanın ikinci bölümünde Rum delikanlısı Mavro'nun bir Bizans Tekfurunun zulmünden kaçarak Ertuğrul Gazi'nin emrindeki Rum Bacıların reisi "Devlet Hatun" lakaplı, Bacıbey'e "...verme beni Devlet ana" şeklindeki yakarışındaki hitabından almıştır. **Devlet Ana** 1971 yılında Radi Fiş tarafından **Derin Boğaz** adıyla Rusça'ya çevrilerek Moskova'da yayımlanmıştır.

Devlet Ana'nın temeli, Kemal Tahir düşüncesinin ana özelliği olan. Doğu-Batı ayırımı ve bu Doğu ile Batının uzlaşmaz çatışması üzerine oturtulmuştur. Osmanlı bu çatışmada Doğuyu temsil etmektedir ve temel misyonu Doğu toplumlarını sömürücü Batıya karşı savunmaktır. Türkleşmiş Anadolu'nun yanında, Rum köylüler, Balkanlardaki Ortodoks Slavlar ve Bulgarlar da bu doğu toplumlarına dahildir. Asıl düşman olan ve Frenk olarak nitelenen Batının sınırı ise dinsel olarak Katoliklikle, toplumsal yapı olarak da feodal yapı ile çizilmektedir. Osman Gazi, Frenklerle uzlaşması imkansız olan bu doğu toplumları için cazibe merkezi olacak devlet düzenini üstün bir ferasetle, olgun kişiliği, geniş bilgisi, mükemmel bir haber alma ağı, örgütlenme yeteneğiyle oluşturan bir liderdir. Osman Gazi, yiğitliği, cesurluğu, dürüstlüğü, adaleti gözetmesi, yüksek ahlaki karakteri yanında dönemin coğrafi, ekonomik, sosyal ve politik şartlarını çok iyi tahlil eden gerçekçi kişiliğiyle, keskin bir muhakeme kabiliyetiyle dikkat çekmektedir. Hiçbir zaafı olmayan mükemmel bir lider tipini oluşturmaktadır. Bütün bu müsbet özellikleriyle Doğuyu temsil eden adeta ideal bir tiptir. Tam karşısında yer alan şövalye Notus Gladyüs ise, kılıç kullanmadaki ustalığı dışında, acımasızlık, hırsızlık soygunculuk, kıyıcılık, kurnazlık vb. gibi tamamen menfi özellikleriyle Batı'yı temsil eden ideal tiptir. Romanın diğer kahramanları bu ayırımı yerlerini almaktadırlar. Karşı tarafın her türlü hile ve sahtekarlığı denediği bu çetin mücadelede kazanan taraf iyilerdir, yani Osmanlı'dır, Doğudur. Osman Bey bu derin

¹⁷¹ Halit Refiğ, **Dost**, Haziran-Temmuz 1968.

geçitten, bu kişisel özellikleri yanında, kurulan tuzakları ve hileleri önceden haber almasını sağlayan tü

m bölgeye yayılmış geniş ve mükemmel işleyen istihbarat ağı sayesinde zaferle çıkmaktadır. Bu haber alma ağı adeta II. Abdülhamit'in istihbarat teşkilatını andırmaktadır. Osman Bey, yalan olduğunu bildiği bazı ihbarları doğruymuş gibi kabul ederek ihbarcılarını ödüllendirmektedir.

Çok kısa bir cümleyle ifade edecek olursak, Osmanlı Devletinin kuruluşu, **Devlet Ana**'da tamamen reel politik bir zemine oturtulan bir çerçevede anlatılmaktadır. Bu da romancımızın gerçekçilik anlayışının doğal bir sonucudur. Bu kuruluş, reel politik bir zeminde Türk milletinin devlet kurucu cevherinin öne çıkarılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Romanda okuyucuya verilen mesaj ise, günümüz Türkiye'sinin kurtuluş çaresi batılılaşmada değil, kendi öz benliğimize dönüp, milli cevherimizi, ruhumuzu keşfederek, bu cevherimizi yeniden harekete geçirmekle mümkündür şeklinde özetlenebilir.

Kemal Tahir'in birden bire 600 yıl geriye gittiği bu yeni romanı, dönemin edebiyat dünyasında bir sürpriz etkisi yaratmıştır. Roman, dili, kurgusu içerdiği tezleriyle büyük bir ilgiyi üzerinde toplamış, kısa sürede tekrar tekrar basılmıştır. Roman üzerindeki tartışmalar, edebiyat alanından, düşünce ve siyaset alanına taşmış, edebiyat, politika, siyasal düşünce ve tarih gibi çeşitli kesimlerin temsilcileri tarafından gündeme alınmış ve tartışılmıştır. Roman güncelliğini bugün bile sürdürmektedir. Rauf Mutluay bu eser üzerine yazılanların toplamının başka hiçbir kitaba nasip olmadığını belirtmektedir.¹⁷²

1968 Türk Dil Kurumu Roman Ödülüne layık görülen **Devlet Ana**, dilinden, edebi özelliklerine; roman türü içerisindeki yerinden içerdiği tezlere kadar çok çeşitli açılardan, tartışılmış, olumlu-olumsuz tepkiler almıştır. Bu eleştiri ve değerlendirmelerden konumuzla ilgili gördüklerimize aşağıda değinilmiştir.

Devlet Ana üzerine yapılan eleştiri ve değerlendirme yazılarının bir çoğu 1968 tarihlidir. Bunun nedeni dönemin ünlü dergilerinden **Dost**'un bu roman üzerine geniş katılımlı bir soruşturma düzenlemesidir. **Dost** dergisi yöneticisi Salim Şengil, gazeteci yazar, romancı, sinemacı vb. gibi çeşitli sanatçı ve edebiyatçılardan seçtiği 176 kişiden şu soruyu yanıtlamalarını istemiştir. "Kemal Tahir'in **Devlet Ana** adlı romanının özü,

¹⁷² Rauf Mutluay, *Elli Yıllık Türk Edebiyatı*, 3.B., Türkiye İş Bankası yay., İst. 1979, s. 627.

biçimi ve dili üzerine ne dersiniz”. 1968 yılı başlarında başlatılan bu soruşturmaya ilk aşamada 26 kişiden cevap gelmiştir. Cevaplar derginin sayılarında peyder pey yayımlanmıştır.

Ahmet Oktay’a göre tarih, geleceğin kurulmasını sağlayan yaratıcı bir olgudur. Böylesine bir kavrayış biçimi tarihin yeniden yorumlanmasını zorunlu kılar. Kemal Tahir’in yaptığı da budur. Oktay’a göre her büyük sanatçı bilerek ya da bilmeyerek bir mit (efsane) yaratır. Kemal Tahir’in yaratmak istediği mit, Türk insanının mitidir. O bu mitte bir yandan kendisinin, bir yandan toplumunun hem çözümünü hem kurtuluşunu bulacaktır. Kemal Tahir’in bir romancı olarak tarihle ilgilenmesinin biricik nedeni budur. Oktay, Kemal Tahir’in, **Devlet Ana**’da, tematik bir ilgi duyduğunu açıkça belli ettiği Asya Tipi Üretim Tarzı kavramını, genel geçer bir hipotez olarak değil, artistik ve felsefi bir çıkış noktası olarak kullandığı kanısındadır.¹⁷³

Turhan Tükel, **Devlet Ana**’yı günümüz Türkiye’sinin sorunlarına bir çözüm arayışı olarak değerlendirmektedir. **Devlet Ana** içinde debelendiğimiz çözümsüzlük, gerçeklerimize ve kendimize yabancılaşma sorunlarına cevap getirmek için yazılmış bir romandır. Bunun içindir ki edebiyat meraklıları kadar ve hatta onlardan çok toplum konularıyla ilgilenenlerin ilgisini çekmiş, toplumsal ortamını bulmuş olan gerçek bir romandır. Kemal Tahir, **Devlet Ana**’da Anadolu insanı ile Batı dünyasının karşılaşmasını, çatışmasını ve iki dünyanın birbirine karşı tutumlarını ele almıştır. Anadolu insanının tarihsel gelişme, toplumsal yapı ve ekonomik ilişki yönünden karşılaştığı batı toplumundan tamamen farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bugünkü sorunlarımızın temelinde de bu farklılık yatmaktadır. Çözüm, “Batılılaşma”dan değil, Anadolu halkına yeniden eğilmekten geçmektedir.¹⁷⁴

Osmanlı Devletinin toplumsal ve ekonomik yapısı konusunda Kemal Tahir’le benzer görüşte olan Selahattin Hilav, **Devlet Ana**’yı, Kemal Tahir’in dünya görüşünün ve sanatının belkemiğini oluşturan konuya doğrudan girdiği eseri olarak nitelendirmektedir. Bu konu, Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal ve ekonomik yapısının, Batı toplumları için geliştirilen şemanın öngördüğü aşamalardan geçmemiş olduğu, farklı yapı oluşturduğu görüşüdür. Hilav’a göre romancının Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısı ile ilgili getirdiği açıklamalar, onun, klasik Türk toplumunu, Batı gelişme çizgisinin dışında yer alan başka bir üretim biçimi açısından gördüğünü, yani Asya Tipi Üretim

¹⁷³ Ahmet Oktay, "Kemal Tahir Üzerine Tezler", **Dost**, Ocak 1968.

Biçimine yakın bulduğunu göstermektedir. Nitekim, daha önce yazdığı romanlarında somut ve dolayimsız gerçekler olarak büyük bir ustalıkla dile getirdiği insanları, durumları ve yaşantıları daha sonra yaptığı bilimsel ve felsefi araştırmalar sonunda, genel bir kavramsal yapı içinde fikri açıdan izah etmiştir. Bu kavramsal yapı, Marksist düşüncenin son on yıl içinde yeniden ele alarak değerlendirdiği Asya Tipi Üretim kategorisidir. Hilav, gerçeklerimize ışık tutacağına inandığı bu kavram konusunda Marksist Türk bilim ve düşünce adamlarını ilk uyaran ve aydınlatan kişinin de Kemal Tahir olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷⁵

Devlet Ana'yı övgüyle karşılayanlar arasında, Bülent Ecevit'de vardır. Romanın yayımlandığı günlerde CHP Genel Sekreteri ve "Ortanın Solu" düşüncesinin lideri olan Bülent Ecevit, **Devlet Ana'yı** heyecanlı bir serüven gibi sürükleyici, insan davranışlarını bilinçaltına inerek çözümleyen derinlik ruhbilimi (depth psychology), bir toplumsal psikanaliz gibi aydınlatıcı ve bir tarih araştırması gibi öğretici bir yapıt olarak nitelenmektedir. "Edebiyat tarihimizin de tarih edebiyatımızın da en önemli olaylarından biridir." sözleriyle romanı öven Bülent Ecevit'in **Devlet Ana** başlıklı yazısından önemli gördüğümüz bazı bölümleri aşağıda aktarmayı yararlı görüyoruz:

"(...)Kemal Tahir'in çizdiği Osmanlı Devleti öncesi Anadolu tablosu Anadolu halkının bu özlemlerini canlandırmakta; Anadolu halkının güçlü, güvenli, adaletli bir devlet ihtiyacını belirtmektedir. Bir yandan Anadolu halkının böyle bir devlet ihtiyacını, bir yandan da Asya'dan kopmuş, yersiz yurtsuz kalmış Türklerin, yeni çevreleriyle bağdaşıp bir vatan edinme, yerleşip kökleşme, köklü bir kültürle kaynaşma ve yeniden devletleşme ihtiyacını, Kemal Tahir, karşı karşıya koymakta, birleştirmekte ve bu karşılıklı ihtiyaçların birleşmesinden adeta kaçınılmaz bir doğa olayı gibi Osmanlı Devleti'nin doğuşunu anlatmaktadır.

Devlet Ana'da Kemal Tahir, büyük yazarlık gücüne geniş bir tarih bilgisini ve derin bir sanatçı sezgisini de katarak, bu oluşu ve bu doğuşu dile getirmektedir...

(...) Atatürk'ün Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk boyları kadar o boylardan binlerce yıl önce Anadolu'da yaşamış Etileri, Sümerleri de Türk sayan Milliyetçiliği, işte, Osmanlı Devletinin kuruluşuyla oluşmaya başlayan böyle bir ulus kavramının bilincine varılmasından doğmuş bir milliyetçiliktir.

(...) Bu düzenin bozulduğu, Kanuni Süleyman'ın son döneminde başlar. O bozulma dönemine kadar kendimizi, kendi devlet ve toplum düzenimizi gereği gibi tanırsak, belki bir Anadolu Türk rönesansı için bir sıçrama tahtasına erişmiş oluruz.

Kemal Tahir "Devlet Ana" ile giriştiği çalışmayı, daha yakın çağlara doğru sürdürerek buna yardımcı olabilir."¹⁷⁶

¹⁷⁴ Turhan Tükel, " Toplumsal Ortamını Bulan DEVLET ANA" *Dost*, Ocak 1968.

¹⁷⁵ Selahattin Hilav, "Kemal Tahir'in Felsefi Düşüncesi ve Devlet Ana", *Dost*, Ocak 1968.

¹⁷⁶ Bülent Ecevit, "Devlet Ana", *Kitaplar Arasında*, Nisan 1968.

1968 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı'nın, Çağdaş Türk Yazarları Komisyonu, bu komisyonun üyelerinden Mehmet Kaplan'ın önerisi üzerine **Devlet Ana**'nın "Bin Temel Eser" içinde yayımlanması konusunu gündeme alır. Komison üyelerinden Osman Akkuş'un anlattığına göre, öneri, Komisyon başkanlığını Nihat Sami Banarlı'nın yaptığı ve üyeleri arasında, Mehmet Kaplan, Ahmet Muhip Dranas, Tarık Buğra, Faruk Kadri Timurtaş, Kenan Akyüz, Muharrem Ergin Ahmet Kabaklı gibi isimlerin bulunduğu komisyonda sürdürülen hararetli tartışmalar sonucunda oy çokluğunu toplayamadığı için reddedilmiştir.¹⁷⁷

İlhami Soysal, Kemal Tahir'in **Devlet Ana**'da yaptığının, kendisinin de çok özlediği bir iş olan "tarihi romanlaştırmak" olduğu kanısındadır:

" Benim Devlet Ana'da asıl üstünde durduğum, kitabın vermek istediğini sandığım Osmanlı töresi hayranlığı. Osmanlıyı öğrenelim, Osmanlılığı bilelim, günümüzde geçer akçe olabilecek yanları varsa, onları da hatta modernize edip alalım. Ama, Osmanlılıktan, sosyalizme bir temel çıkarmaya çalışmak... cık! Arkadaş!... Ben bu kadarında yokum. Bir doktrinden romana gitmeye, sanata gitmeye eyvallah. Ama sanattan doktrin çıkarmak, romandan doktrin çıkarmak. Ben bunu anlamıyorum.

Son bir şey daha. Kemal Tahir bir hayır daha işlese de Osmanoğlu'nun daha sonraki yaşantısını da dile getirse. Kurtuluş savaşı günlerine kadar da bu Devlet Ana cilt cilt sürse gelse, Kurt Kanunu'na, Bozkırdaki Çekirdek'e ulaşsak..."¹⁷⁸

.Adalet Ağaoğlu, Kemal Tahir'in **Devlet Ana** ile Türk romanına yepyeni bir dil, yepyeni bir biçim ve öz getirdiği kanısındadır. Ona göre, bu yepyeniliğin içinde bir de "bizden olma" "bizim olma", temelini tarihselliğe oturtmuşluk vardır. **Devlet Ana**, Türk romanında "Ulusal Olma" ya güzel bir örnektir. Ağaoğlu'na göre, **Devlet Ana**, tarihsel kaynaklardan ve olgulardan hareketle bugünkü Anadolu insanını çözümlenmeye yarayacak ipuçlarını içinde bol bol bulunduran bir destandır.¹⁷⁹

İlber Ortaylı'nın 1968 yılında henüz Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğrenci iken yazdığı "Bir Siyasi Hikâye Olarak Devlet Ana" başlıklı makalesi, konumuz açısından **Devlet Ana** üzerinde yazılan yazıların en dikkat çekici ve derli toplu olanıdır. Ortaylı, bu yazısında **Devlet Ana**'ya siyasal ve sosyal bilimler açısından bakmıştır. Ortaylı, yazısına, bilim adamı ile romancı arasındaki farka dikkat çekerek başlamaktadır. Ona göre, bilim adamı siyasal ve sosyal olayları, objektif verilerle ortaya koymak, değer yargılarından kaçınarak, bazı genellemelere varmak zorunluluğundadır. Bundan ötede

¹⁷⁷ Osman Akkuş, " Devlet Ana Reddedilmişti", *Yeni Şafak*, 13 Ocak 2001.

¹⁷⁸ İlhami Soysal, "Devlet Ana", *Dost*, Ocak 1968.

¹⁷⁹ Adalet Ağaoğlu, " Devlet Ana", *Dost*, Ocak 1968.

yargılara varmak, bilimcinin bilimsel yöntem dışında kalmasına sebep olur. İşte bu noktada olayları açıklamak ve subjektif olarak yorumlamak, bu genellemeleri dinamik bir biçime sokmak, romancının işi olur ki o zaman “siyasi hikâye” dediği bir tür meydana gelir. Tolstoy’un **Savaş ve Barış**’ı, Stendhal’in **Parma Manastırı** bu türün dünya çapında örnekleridir. **Devlet Ana** bu türe yenilik getiren bir örnektir. Ortaylı’ya göre, Kemal Tahir, Türk toplumunun tarihsel gelişim çizgisini, batı toplumlarından ayıran ve ayrı yöntemlerle incelenmesi gerektiğini savunan aydınlarımızdandır. Asya Üretim Tarzı diye adlandırılan teorinin yandaşlarından olan romancı, kendi düşüncesindeki bilim adamlarının getirdiği verileri değerlendirip okuyucuya bir toplumu bütün nitelikleri görünümü ve dinamizmi ile anlatmaktadır. Ortaylı, bu türde yazan diğer yazarlar gibi subjektif bir anlatım ve kendine özgü değer yargılarıyla mı bunu vermektedir? sorusuna Kemal Tahir için "hayır" cevabını vermektedir. Ona göre, **Devlet Ana**’nın bütün yenilik ve şaşılacak derecede güçlü yönü de budur. Kemal Tahir, objektiftir. Bir bilim adamından ayrılığı toplumdaki kurumların ve törelerin ilişkisini, fertlerin yaşamını bir romancı olarak ortaya koymasıdır:

“...Önce şunu ekleyim ki, Kemal Tahir’in toplumculuğu ülkemizin gerçekleri ile uyuşan, ona adapte olan bir toplumculuktur. Düşün yönünden yapıtın ululuğunun temel nedeni budur. Halktan ve tarihsel gelişimden kopuk salon aydınları, bu güne dek devrimci eylemi çoğu yanlış saptamış, tarihe de bilimsel gözle değil, yüzeyden bakıp, gülünç yorumlar yapmışlardır. Osman Gazi’yi Feodal bir Avrupa senyörü gibi görenler herhalde az değildir. Batıya doğru yürüyen bir toplumun düzenini, batı toplum modelini karşıya alarak incelemeye kalkmak düpedüz safdilliktir. Bu toplumun dinamizmini sudan nedenlerle açıklayan sonuçları neden diye gösteren “cühela gürühu” da cabası...(...)

Beylik devrinin siyasal ve sosyal yaşamını iyi etüd eden, kurumların rolünü kavrayan yazar, bu tarihsel probleme ışık tutuyor ve objektif bir savunma yapıyor...)

Devlet Ana ile toplumumuzun geçmişteki yaşamı, töreleri öz nitelikleri renkli ve gerçekçi olarak çizilmiştir. Dilimiz arı ve armonik bir biçimde kullanılmış, kendimize özge yeni bir roman tekniği denenmiş, kısacası yeni bir tür geliştirilmiştir. Bütün bu olumluluğuyla “Devlet Ana” ulusal bir yapıttır, ama her şeyden önce insanı dile getirdiği toplumların kaderinde iyinin, doğrunun, güzelin ve sömürücülükle entrikanın barbarlıkla karakter düşüklüğünün rolünü realist bir karşılaştırmayla okuyucuya verdiği için, hümanist ve sosyal yanlarıyla evrenseldir.

Bu yapıt Türk Aydını için, kendini bulma yılında yeni bir ümit olmuş, yeni bir çağır açmıştır. Kemal Tahir’in başarısının büyüklüğü ve saygıdeğerliği de buradadır.”¹⁸⁰

Devlet Ana'ya olumlu eleştiriler yöneltip bazen onu göklere çıkaran, yazarlara, Tahir Alangu, Hulusi Dosdoğru, İsmet Bozdağ, Halit Refiğ, Mehmet Seyda, Nejat Özön

¹⁸⁰ İlber Ortaylı, " Bir Siyasi Hikaye Olarak Devlet Ana ", **Dost**, Ocak 1968.

gibi Kemal Tahir'in yakın dostlarının da bulunduğu isimleri eklemek gerekir. Ancak bunların tam karşısında yer alıp olumsuz eleştiriler yönelten, **Devlet Ana'yı**, içerdiği tezlerden, roman kurgusuna, biçimine hatta Türk Dil Kurumunun ödüle layık gördüğü diline kadar şiddetle eleştiren, deyim yerindeyse yerin dibine batıran eleştirmen ve yazarlar da vardır. Bunların başında Oktay Akbal, Ferit Edgü, Veysel Öngören, İsmail Serin, Murat Belge, Halil İbrahim Bahar, Özdemir İnce gibi isimler gelmektedir.

Oktay Akbal, Kemal Tahir'e karşı olumsuz tutumunu **Devlet Ana** üzerine yaptığı eleştirilerinde de sürdürmüştür. Akbal, **Devlet Ana'yı** başarısız ve sıkıcı bir roman olarak değerlendirdiği gibi içinde yer alan fikirlerin de yalan ve yanlış iddialar olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, bu özellik sadece **Devlet Ana'ya** has değildir. Kemal Tahir'in diğer romanları da böyle bir çok yalan yanlış iddialarla doludur. Akbal'a göre, Kemal Tahir, hangi konuyu ele almışsa o konuda bilinen, inanılan yerleşmiş kanaatlere yüzde yüz ters düşmeye heves eden bir yazardır:

“ Roman diye başlıyorsun, geliyor iki üç kişi karşı karşıya, biri alıyor, öteki bırakıyor. Sayfalar dolusu yalan yanlış şeyler. Büyük iddialar! Birde bakıyorsun ki yazar paradoks merakı yüzünden, romanın akışını bir yana bırakıp makale üstüne makale çiziktiriyor.

Devlet Ana'dan ikiyüz sayfayı inatla okudum. Sonra bıraktım. Bir daha da elime almamak üzere. Devlet Ana sıradan bir roman bile sayılmaz...”¹⁸¹

Murat Belge'ye göre, de **Devlet Ana** roman denilen türün gerektirdiği kurallara uymayan bir kitaptır. Bu nedenle bir roman olarak başarısızdır: "Devlet Ana'dan bilginin ansiklopedik olanı çıktıktan sonra, geriye ikinci çeşitten pek az şey kalıyor ve bu da altı yüz küsur sayfayı haklı göstermeye yetmiyor... Artık her şeyi öğrendik, birazdan roman başlar diye kitabın sonu geliyor başlamadan... 'Tarihsel aşamaları' anlatmaktan, insanları anlatmaya zaman kalmıyor ve bu tutum yanlış baştan sona bütün romanı zedeliyor."¹⁸² İçerdiği tezler konusunda ise Murat Belge, Kemal Tahir'in bu eserinde milliyetçilik yaparak sağa kaydığı görüşündedir. Kemal Tahir'i "tarihi maddecilikten ödünç alınma terimlerle" milliyetçilik yapmakla suçlamıştır.¹⁸³

Ferid Edgü için **Devlet Ana** değil bir edebiyat olayı, hemen hemen bir edebi yapıt bile değildir. Ona göre, **Devlet Ana'nın** tek özgünlüğü yazarının ele aldığı konuya bakış açısidir. Kemal Tahir, Türk toplumunun, Batının geçtiği tarihsel-toplumsal aşamalardan geçmediğini, Osmanlı Devleti'nin rastlantıların meydana getirdiği bir kuruluş

¹⁸¹ (Aktaran) Hulusi Dosdoğru, a.g.e., s. 404-405.

¹⁸² Murat Belge, "Devlet Ana", *Yeni Dergi*, S. 42, Mart 1968.

olmadığını devlet kurma ve bunu yaşatma dehasına sahip bir topluluk olduğunu ileri sürmektedir. Ferid Edgü bu noktada şunları söylüyor:

“ Osmanlı Devletinin ilk kuruluş günlerini kendine konu seçen bu romanın bu gün pratikteki karşılığı nedir? İçinde yaşadığımız toplumun yapısını, gelişmesini öğrenmemizin ancak bu toplumun dününü bilmekle mümkün olacağı savı mı? Buna hepimiz inanıyoruz. Ama bu altıyüz sayfanın yazılması için yeterli bir neden değildir. Üstelik bir roman olacak. Sanatın yöntemleri bilimin yöntemlerinden farklıdır ve hiçbir zaman bilgi konusunda ne ondan daha gerçekçi, ne daha çözümlayici, ne de daha bir bileşime varıcı. Bu yönden Devlet Ana'nın bir spekülasyon olduğunu ileri sürmek, pek fazla ileri gitmek olmayacaktır. Aslında bir roman olarak başka türlü olamazdı.

(...) Yazar romanını kurarken sayısız tarihsel belgelerden yararlanmış olmalıdır. Romancı bunların arasında kendine uygun olanları seçecek ve belki de o gerçeği değiştiren, bozan belgeleri, bir romancı olarak kendisi de bozacak, değiştirecek, romanlaştıracaktır. Burda romanın tarihselliği sorunu çıkmaktadır ortaya. Kemal Tahir'in Devlet Ana'da çizdiği dünya bana diyalektik yöntemden uzak hem de çok uzak bir tarihselliğin sözkonusu olduğu izlenimini bırakmaktadır. Tam bir idealisation ile karşı karşıyayız.”¹⁸⁴

Tahsin Yücel, “Devlet Ana Nasıl Okunur?” başlıklı makalesinde Kemal Tahir'i ve eseri **Devlet Ana**'yı ironik bir dille ve alaycı bir üslupla eleştirmektedir. Romanın dil, tarih bilgisi ve düşünsel içeriği açısından tutarlılık ve doğruluktan uzak olduğunu vurgulamaktadır. Yazısında tespit ettiği bu tutarsızlıkları eserden örnekler vererek açıklamaktadır. 13. yüzyıl sonlarında Latince'nin yaşayan bir dil olmamasına rağmen Kemal Tahir'in eserindeki kahramanlarından bazılarını Latince konuşurması; Türklerin ana dili gibi Rumca, Rumların ana dilleri gibi Türkçe konuşmayı bilmeleri; Yunus Emre'nin bile Türkçe kurallarına aykırı cümleleri; “kodoş”, “yatmadı buna” gibi günümüz argosunun 13. yüzyıla taşınması gibi dilde tutarsızlık, yanlışlık ve anakronikliklere örneklerle dikkat çekmektedir. Tarih bilgisi konusunda tutarsızlıklara ve yanlışlıklara da değinen Yücel, Şövalyenin, yüz yıl önce rönesansı gerçekleştirerek, Yeni Platonculuğu, Platon'u ve Plotinos'u yakından tanınmasını bir örnek olarak vermektedir. Yücel'e göre, şövalyeler felsefe konularına kafa yormak şöyle dursun okuma yazmayı bile küçültücü bir uğraş olarak görürlerdi. Yine **Devlet Ana**'da 13. yüzyıl sonlarında Moğolların kendi kağıt paralarına kabul etmeyip vergiyi altın ve gümüş olarak istemelerinin romanda yer almasını da tarihte anakronizme bir örnek olarak göstermektedir. Bu tarihte Anadolu'da kağıt para kullanımını söz konusu değildir.

¹⁸³ Murat Belge, "Kemal Tahir", *Politika*, 19 Mayıs 1980.

¹⁸⁴ Ferit Edgü, "Devlet Ana'nın Özü Biçimi", *Yeni Ufuklar*, Mayıs 1968.

Yine en az üç yüz yıl sonra kullanımından söz edilebilecek dürbün ve gözlüklere romanda yer verilmesi başka bir anakronizmdir.¹⁸⁵

Tahsin Yücel'in bu eleştiri ve örneklerinde haklı olduğu taraflar çoktur. Örneğin Yunus Emre'nin romanda söylediği "Demek bize de mi gizli?" cümlesindeki dil hatası açıktır. Cümle "demek" ifadesiyle başladığına göre "mi" fazladır. Ayrıca bir şey "bize" değil "bizden" gizli olur. Yine günümüzde kullanılan bazı argo kelimelerin o tarihte kullanılması hususunda da Yücel haklıdır. Ancak romandan bütün Türklerin anadili gibi Rumca bütün Rumların da ana dili gibi Türkçe bildiklerini çıkarsamak zorlamadır. Yunus Emre ve Orhan Bey'in temiz bir Rumca ile konuşabilmelerinde ise garipsenecek bir durum yoktur. Kaldı ki karşımızda olan tarihsel bir belge değil romandır. Romanın kahramanlarının hiç biri o günün Türkçesi ile konuşmamaktadır. Bütün kahramanlar Kemal Tahir'in kendi ifadesi olan bir Türkçe ile konuşmaktadırlar. Aksi halde romanın bir o gün konuşulan dil bir de bu gün okuyucunun anlayacağı şekilde iki dilde yazılması gerekirdi. Romancının, dönemin Anadolu'sunda Latince'yi yaşayan bir dil gibi göstermesi, gerçekten bir anakronizm örneğidir. Dürbün ve gözlük kelimelerinin kullanılması da bir başka anakronizmdir. Devlet Ana'daki bu tür hatalara haklı olarak Tahsin Yücel'in yanında, Berna Moran gibi başka edebiyat eleştirmenleri de dikkat çekmişlerdir. Kemal Tahir'in romanlarını yayımlamadan önce arkadaşlarına okuttuğu, onların görüş ve eleştirilerini aldığı bilinen bir husustur. Anlaşılan bu tür hatalar romancımızın gözünden kaçtığı gibi, romanı okuttuğu Tahir Alangu, Halit Refiğ vb. gibi arkadaşlarının da gözünden kaçmıştır. Aksi halde geriye Kemal Tahir'in bu tür hataları bilerek işlediği seçeneği kalıyor ki bunun herhangi bir faydası olduğunu sanmıyoruz. Tahsin Yücel aynı yazısında Romanın düşünsel tutarsızlık ve yanlışlarına ise şöyle değinmektedir;

"Ama Kemal Tahir'in bazı çevrelerde yalnızca büyük bir romancı değil büyük bir düşünür olarak da tanındığı gelir aklımıza. 'tamam oldu bu iş: tutarlı ile doğruyu büyük düşünürün büyük düşüncelerinde bulacağım' dersiniz. Kitabın bildirisini, ana düşüncesini aramakla girişirsiniz işe, bulursunuzda:"Aşiretten devlet haline gelişimi gerçekleştirmek istiyorsanız hazinenizden önce halkı düşünün, rüşveti kaldırın, şeyhlerle iyi geçinin, mollalığa özenen çocukların molla olmalarını engellemeyin" Gülersiniz ister istemez. Ne yapayım ben böyle bildiriye şimdi hangi evredeyiz? Dersiniz. Doğru ile tutarlıyı başka düşüncelerde kıskıvrak yakalamak ister, Kemal Tahir felsefesinin belki de en yüksek zirvesini belirten iki parlak düşünce bulursunuz: 1. "çağın araçlarına göredir mertlikler. Bu çağın mertliği kılıç mertliği ise gelecek çağın mertliği delikli demir mertliğidir. Uyuma,

¹⁸⁵ Tahsin Yücel, " Devlet Ana Nasıl Okunur", Varlık , S. 749, 1970.

Yunus Ozan, her araç kendi mertliğini bile getirir.” (s.243); 2. “Bir devletin gideri gelirini aştı mı rezilliği Hızır Peygamber gelse önleyemezmiş... (Rüşvetin, soygunun, tutarsızlığın, utanmazlığın kaynağı budur) (s-243). Evet çok güzel, çok doğru, çok yeni düşünceler bunlar, ekonomik, siyasal, ahlaksal, tarihsel, düşünsel, düşüncesel düşünceler! Bunlardan daha derin düşünceler bulunamayacağına Devlet Ana'nın 623 sayfasının 623'ü de tanık. Yazık ki, parlaklığı ölçüsünde küçük iki düşünce için 623 sayfalık bir roman yazmak tutarsızlık.

(...) böylece bilerek ya da bilmeyerek, Devlet Ana'nın gerçek değerini kanıtlamış olursunuz; Polis romanlarında kaatilin en sonunda yakayı ele vermesine karşılık, Kemal Tahir romanında doğru ile tutarlı hiçbir zaman bulunamıyorsa, bunu “gerek öz, gerek biçim bakımından ayrı bir özellik taşıyan” bir “dev eser”, bir gerçek “ Türk romanı” yazmanın koşulu olarak görmeliyiz. Geçen yıl yenilik hastası bir Fransız yazarı, hiç “e” harfi kullanmadan, sayfa sayısı 300'ü aşan bir roman yazdı diye Batının şımarık eleştirmenleri ortalığı birbirine katmışlardı. Büyük romancımız ise her türlü tutarlılıktan uzak 623 sayfa yazmak gibi güç bir işin üstesinden gelmekle bilek ve kafa gücümüzün en parlak kanıtını veriyor.”¹⁸⁶

Türk Dili dergisinin 1 kasım 1973 tarihinde çıkardığı “Türk Dili ve Yazımı Özel Sayısı” na “Türk Romanının 50 Yılı” başlıklı bir makale yazan Konur Ertop, **Devlet Ana'yı** Kemal Tahir'in ikinci dönem eserleri arasında göstermektedir. Ertop'a göre Devlet Ana'da dikkat çeken husus; Osmanlı Devleti'nin kuruluşu konu edinilirken Asya Tipi Üretim Tarzı adı verilen toplum modelinin Anadolu'da var olduğunun gösterilmek istenmesidir. Bir çok antoloji ve edebiyat ansiklopedilerinde de **Devlet Ana** tanıtılırken bu hususa dikkat çekilmektedir.

Yukarıda çeşitli örneklerini verdiğimiz tartışmalarla **Devlet Ana** yılın olayı olmuştur. Bu tartışmalar devam ederken Kemal Tahir'e de **Devlet Ana** ile ilgili sorular sorulmuştur. Kemal Tahir kimi açık oturum kimi mülakat niteliğinde olan katılımlarla **Devlet Ana**'da ne yapmak istediğini açıklamış ve bazı eleştirilere cevap vermiştir. Romancı kendisine yöneltilen ağır eleştirilere sert cevaplar vererek bir polemik yaratmak yoluna gitmemiştir. Bütün bunları ağır başlılıkla karşılamış ve kendi görüşlerini soruldukça açıklamıştır. Her şeyden önce **Devlet Ana**'nın bu derece yoğun bir ilgi görmesi ve çok değişik kesimlerce tartışılması romancımızı memnun etmiştir. Bazı meselelerin gündeme girerek tartışılmasını sağlamak Kemal Tahir'in romancılığının temel hedeflerinden biridir zaten.

Devlet Ana ile ilgili soruşturma başlatan **Dost** dergisinin Ocak 1968 sayısında Kemal Tahir ile yapılan bir röportaj yayımlanmıştır. Bu mülakatta derginin, **Devlet**

¹⁸⁶ A.g.m. s. 9.

Ana'nın bir romandan çok bir sosyal olay niteliği göstermesinin nedeniyle ilgili bir sorusuna romancı şu karşılığı vermiştir:

“Günümüzde gerçekçi roman, temel meselelerinde tarih ve sosyoloji tezleri hazırlamaya benzer çalışmalar istiyor. Bu sebeple kimi romanların, kimi dönemlerde, sosyal olay niteliği göstermesi olağandır. Çeşitli zümrelerden çeşitli dünya görüşlerine sahip iyi niyetli aydınlarımız üstünde Devlet Ana'nın etki uyandırması, bunlarca olumlu karşılanması, iyi niyetli aydınlarımızın tabulara karşı çıkmak dönemine vardıklarını, tarihsel gerçeklerimizle yakından ilgilendiklerini, bunları yeni açıdan değerlendirmeye, böylece de günümüzün ve geleceğimizin zorluklarının nedenlerini araştırmaya, giderilme çarelerini bulmaya çalıştıklarını belirler. Bir toplumun yabancı kalıplardan medet umması, kendi gerçeklerinden yola çıkarak kurtulabileceği umudunu yitirmiş olduğu anlamına gelir. Oysa hiçbir toplum için, yabancılardan alınacak hazır kurtuluş kalıbı yoktur. Kendimize yüzde yüz güvenmezsek ne kadar çabalarsak çabalayalım gerçekçi olamayız, gerçeklerden yararlanamayız, Türkçesi: Kurtulamayız!”

Aynı mülakatta, Osmanlı'nın kuruluşunu konu olarak almasının nedenini ise şu sözleriyle açıklamıştır:

“600 yıl geriye gitmenin sebebi, Anadolu Türk insanımızın temel cevherini tarihsel gelişiminin çok önemli bir dönemecinde tutup incelemek, meydana vuracağı özelliklerden, bugünümüzün ve geleceğimizin zorluklarının çarelerine sağlam dayanaklar bulmaktadır. Bu çareler, Anadolu Türk insanını, Batı için geçerli kalıplara dökerek, yabancı genellemelerle açıklamaya çabalayarak bulunamaz.”¹⁸⁷

Kitaplar Arasında adlı kitap dergisinin, kendisine yönelttiği “Devlet Ana'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun yorumlanmasını, tarihin hangi şartlarına ve unsurlarına dayıyorsunuz?” sorusuna verdiği cevap Kemal Tahir'in Osmanlı'nın kuruluşu ile ilgili düşüncelerinin özetidir:

“Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda, sözgelimi, Cengiz İmparatorluğunda olduğu gibi çok büyük soy birliği kalabalıkları yoktur. Osmanlılar, tarihte örneği çok görülmüş olan bir avuç maceracının, bir saray ihtilaliyle kurulan bir düzeni ele geçirip bir sülale değişikliği de yapmamışlardır. İmparatorluk kurucularının Türk soyundan ve Müslüman oldukları halde Türkleşmiş-Müslüman Anadolu'ya doğru değil, ilk yüzyılda, Bizans Rumluğu ve Balkan Slavlığı, Hıristiyanlığı (Ortodoksluğu) topraklarına doğru genişledikleri, orada sıkıca yerleştikleri reddedilemez bir gerçektir. Aksak Timur tarafından yere serilip parçalanmasına rağmen kısa zamanda toparlanıp tarihteki uzun ömürlü, büyük ödevini yeniden yüklenen Osmanlı Devleti'nin rastlantıların meydana getirdiği bir kuruluş olmadığını, devlet kurma ve bunu yaşatma dehasına sahip bir topluluk karşısında bulunduğumuzu ve zenaatları devlet kuruculuğu olduğu için, Osmanlıların, buldukları coğrafya parçasındaki toplumların isteklerine günümüz tarihçilerini bile şaşırtacak bir ustalıkla karşılık verebildiklerini ispatlıyor. Bence Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundaki ana unsur, Osmanlı toplumunu meydana getiren insanlardaki ileri devlet kuruculuğu yatkınlığı-dehasıdır.

¹⁸⁷ "Kemal Tahir'le Konuşma", Dost, Ocak 1968.

Çevrenin ve tarihsel çağın ekonomik, sosyal özellikleri bu yatkınlığa elbette ve çok büyük ölçüde yardımcı olmuştur." ¹⁸⁸

Kemal Tahir, aynı röportajda, **Devlet Ana**'daki yorumuyla günümüz Türk toplumu arasındaki ilişkiyi ise şöyle kurmaktadır:

"Toplumumuzun bugün içinde debelendiği zorluklardan ezici çoğunluğunun kökleri tarihimizdedir. Kökleri tarihte olan zorlukların dermanları da tarih bilimsel metotla araştırılarak bulunur.

Osmanlılar kişilerin kişilerle ve kişilerin devletle olan ekonomik, sosyal ilişkilerinde insanın insanı hayasızca sömürmesi olayını en gevşek şartlarda tutarak ve devleti halk kitlelerinin kıyıcı düşmanı, sömürücülerin ALETİ değil, sırasında savunucusu gibi anlayarak Devlet-Kişi ilişkilerini bugünkü SINIFLI BATTI DÜNYASI'nın henüz varamadığı çok ileri çok insancıl bir aşamaya bundan beş asır önce ulaştırılmışlardır. Bu özellikle, Toynbee'nin dediği gibi "geleceğin dünya devleti Osmanlılardan önemli katkılar taşıyacaktır..."

Anadolu halklarının devlet kurucu ve yaşatıcı özelliği bugün de sapasağlam duruyor. Bir Batı genellemesi olan ve bütün genellemeler gibi, son hesaplaşmada bir aldatmaca olduğu meydana çıkar "Geri kalmışlık" ve "Az gelişmişlik" çuvalına sözgelimi, Gana ve Endonezya gibi atılıvermemizi önleyen işte bu yaman bağımsız devlet kurma özelliğimizdir.

Gerek iç ve gerek dış olayları yorumlarken bunu hiç akıldan çıkarmamak, yakın ve uzak geleceğimizde rahat etmek istersek belli başlı şartlardan biridir." ¹⁸⁹

Romancımız, **Devlet Ana**'da alışılan roman kişilerinin bulunmaması şeklindeki eleştiriyi ise memnunlukla karşılamaktadır. Ona göre, bu söz gerçekten yerli romanlarımız için söylenemez. Batı romanlarının getirdiği alışkanlığı **Devlet Ana**'da bulamadıklarını söylüyorlarsa bu romanı övmek demektir. "Devlet Ana'da ,Batının bize alıştırdığı roman kişilerine hiç benzemeyen kendi insanlarımızı anlatmaya çok çalıştım. Demek ki başarmışım. Batıyı hele kalıplarını geçilmez değil, hatta ulaşılmaz sanmak batıya yılgın köle dirençsizliğiyle teslim olmaktır, bütün varlığıyla şartlanmışlıktır." sözleriyle bu tür iddialara karşı kendisini savunmaktadır.

Romancının bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, **Devlet Ana**'da uyguladığı roman kurgusu ve roman kişileri bilinçli bir girişim, yeni bir roman yapısı oluşturma çabasıdır. Bu çabanın ne derece başarılı ya da doğru olduğu edebiyatçıların tartışıp karar vereceği bir husustur.

1968 yılında Mehmet Seyda'nın düzenlediği ve aralarında Kemal Tahir'in de bulunduğu, Gülçin Kasaroğlu, Sabahattin Selek, Ahmet Oktay, İsmet Bozdağ, Özcan Ergüder ve Yaşar Trak'ın katıldığı "Türk Romanı" konulu bir açikoturum düzenlenmiştir. Bu açikoturumda konuşulanlar, 1969 yılında Tekin Yayınevi tarafından

¹⁸⁸ "Kemal Tahir'e 5 Soru Kemal Tahir'den 5 Cevap ", **Kitaplar Arasında**, 1 Nisan 1968.

¹⁸⁹ A.g.m.,

basılarak kitap halinde yayımlanmıştır. Açıkoturumun adı her ne kadar “Türk Romanı” ise de bizce, bu konuşmaların içeriği dikkate alındığı takdirde yanlış konulmuş bir başlıktır. Çünkü söz konusu açıkoturum, tamamen **Devlet Ana** ve Kemal Tahir’in romancılığı üzerinedir. Bu açıkoturumda Kemal Tahir’in **Devlet Ana** ile ilgili yukarıda belirttiğimizi görüşlerinin ve açıklamalarının benzerlerinin yanında, genel olarak roman ve roman anlayışı üzerinde ayrıntılı açıklamaları yer almaktadır. Burada Kemal Tahir’in romanındaki dürbün örneğinde olduğu gibi bazı tarihsel açıdan anakronizm diye nitelediğimiz hatalarını kabullendiğini görüyoruz.¹⁹⁰

Devlet Ana üzerine tartışmalar yukarıda da belirttiğimiz gibi sadece yayımlandığı dönemde değil, romancımızın ölümünden sonra da devam etmiş bugüne kadar sürmüştür. Halen, **Devlet Ana** üzerine çeşitli vesilelerle inceleme, araştırma ve eleştiri yazıları yayımlanmaktadır.

Kemal Tahir’in sosyalist dünya görüşü ile Türkiye’nin sol kesimi diyeceğimiz yazarları arasında değerlendirildiği bilinmektedir. Yazarın bu kimliğine rağmen **Devlet Ana**, sağ kesim tarafından da büyük bir ilgi ile karşılanmış ve övücü, olumlu eleştiriler almıştır. Sözgelimi, dönemin ünlü milliyetçi muhafazakâr kalemlerinin yazılarına yer veren **Fikir ve Sanatta Hareket** dergisinde, romancının ölümü üzerine dergi imzasıyla yayımlanan bir yazıda, Kemal Tahir’in alışılmış kalıpları yıkmak, sorgulamak, yerliliği övmek gibi özelliklerini ön plana çıkararak, özellikle **Devlet Ana** için çok övücü ifadeler yer verilmektedir. Yazının sonunda şu cümleler yer almaktadır. “Kendisi öldü ama, “Devlet Ana” yaşayacak. Şahsına Tanrıdan mağfiret ailesine ve gerçek dostlarına sabır dileriz”¹⁹¹

Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı adlı ansiklopedik eserinin üçüncü cildinde bu konuda şunları yazmaktadır:

“ Kemal Tahir’in 1967 de yayımlanan Devlet Ana’sı kendi romancılığında bir yenilik sayılacak değerdedir. En güzel tarihi romanlarımızdan olan bu eser, bir doktrine ya da sabit bir fikre de kapılmaksızın Türk insanına ve Türk üslubuna oldukça yaklaşmış roman niteliği taşımaktadır. (...)

Böylece Kemal Tahir, Tanzimattan beri Batı paraleline düşmüş ve ondan pek seyrek sanatçılarında sıyrılmış olan Türk romanında, gayret ve bilgiye dayalı değişiklik yapmış oluyor. Sanatçılarımızın Türk halkına bakacağı pencereyi, ona sesleneceği üslubu, onun yaşattığı değerleri incitmeden fakat modernleştirerek, Batı tekniği içinde vermeyi deniyor. Ancak manevi değerlere bakışındaki ihtiyatlı şüphe onu tam samimilikten biraz uzaklaştırıyor.

¹⁹⁰ Mehmet Seyda, Türk Romanı, Tekin yay., İst., 1969.

¹⁹¹ " Kemal Tahir'in Ardından " **Fikir ve Sanatta Hareket**, Mayıs 1973. S.89.

Kemal Tahir'in başarı ile yaptığı bu işin şimdiye kadar yapılmamış olması ziyandır. Bunun şimdiye kadar olamayışı, Tanzimattan beri sürüp gelen ve maalesef gittikçe daha koyu bir taassup halinde sürdürülen tarih düşmanlığının, kendimizi horlamanın, halkın değerlerine kulak tıkamanın ve birde asıl dirilişi (ronesansı) yapacak eski eserlerimizi müzelik arşiv malları sayma cahilliğinin sonucudur.

Kemal Tahir, Devlet Ana'sı ile milli roman ve edebiyata gidilecek yolu işaretlemiş bulunuyor.”¹⁹²

Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman adlı üç ciltlik antolojik eserin sahibi Cevdet Kudret, "Devlet Ana"nın sağ kesim tarafından bu derece beğenilmesini, eserin ve yazarının bir kusuru olarak değerlendirmektedir. Kudret'e göre Kemal Tahir, **Devlet Ana**'da Anadolu halklarının kişisel ve toplumsal özelliklerini saptamaya çalışırken işi ırkçılığa kadar vardırırmıştır. **Devlet Ana**'nın eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan, Nihal Adsız'a kadar çeşitli kişi ve kesimlerce benimsenmesi Kudret'e göre iyiye işaret sayılmaz. Bu durumda Kemal Tahir cezaevlerinde boşuna yatmış denebilir diyen Kudret romanda faşizm ideolojisinden gelme düşünce ve eylemlere yer verildiğini şu sözleriyle ileri sürmektedir:

“ Romanda, yer yer faşizm ideolojisinden gelme düşünce ve eylemlere yer verilmiştir: Türklerin devlet kurucu üstün ırk olduğu (s.183), başa geçmek için Bey soyundan gelmek, üstün insan olmak gerektiği, aşağı tabakadan olan kişilerin “düzmece heriflerin” baş olamayacağı (s. 211-212), kurulacak devleti yaşatmak için Bizans'ın verimli topraklarını ele geçirerek bir “hayat alanı” sağlamak gerektiği (s.183) yolunda görüşler ileriye sürülmüş; toplum içinde barışta ve savaşta erkekle eşit görev yapan savaşçı Türkmen kadınlarının (Bacıyan-ı Rum) başı Bacıbey (Devlet Ana) oğlu tarafından “hadi bakalım aşevine” denerek toplumdan koparılıp mutfağa sokulmuştur. (s.623). bizdeki kafatasçıların Devlet Ana'yı neden o kadar beğenmiş oldukları böylece aydınlanmış oluyor.”¹⁹³

Selahattin Bağdatlı, **Devlet Ana** üzerinden Kemal Tahir'e yöneltilen eleştirileri değerlendirdiği bir yazısında, -ki bu yazı Yazko Edebiyat Dergisinin 8. sayısında, **Devlet Ana**'ya, geçmişi yücelttiği ve böylece sağa hizmet ettiği görüşünü ileri süren bir yazıya karşılık yazılmıştır- şunları söylemektedir.

“ Bana öyle geliyor ki Kemal Tahir'e sanat ve edebiyat açısından yöneltilen eleştirilerin temelinde onun dünya görüşüne, felsefi düşüncesine yönelik bir yan vardır. Çoğu kez onu eleştirmek için kullanılan yöntemlerden biri de Türkiye'deki sağ düşünce sahiplerinin görüşlerinin ileri sürülmesidir. Doğal olarak sol adına yapılan eleştirilerdir bunlar. Yazko Edebiyat'ın sözünü ettiğim yazısında da aynı yöntemler var: romanın sanatsal özellikleri, yapıları tarihi roman, polisiye roman gibi artistik öğelerle, sağ basından aktarılan yazılar birer eleştiri unsuru olarak kullanılıyor.

¹⁹² Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı C.3**, Türk Edebiyatı Vakfı yay., İst., 1985, s. 761-764.

¹⁹³ Cevdet Kudret, " Kemal Tahir'in Sanatı ve İki Romanı", **Gösteri**, Ağustos 1989, S. 105.

Roman geleneğimizin olduğu söylenemez. Bu işin teorisi de pek geliştirilmedi. Hikayecilikten romancılığa yükseldiğini söyleyen yazarlarımız olduğu gibi romancımızın olmadığını söyleyenler de var. Roman sanatı üzerinde estetik yaklaşımlarda olduğu kadar siyasal düşünce alanında da değişik yorumlara açık olmalıyız. Aslolan gerçeğin ele geçirilişidir, çünkü.”¹⁹⁴

Bağdatlı'nın, yaptığı değerlendirmede belirttiği hususlara biz de katılıyoruz. Gerçekten de **Devlet Ana**'ya yöneltilen eleştiriler, yukarda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, büyük ölçüde yazarın romanda savunduğu tezlere yöneliktir. Bu tezlerin tartışılması, eleştirilmesi hatta reddedilmesi doğaldır ve bu tür eleştirilerin yapılması kaçınılmazdır da. Ancak bu tezlere katılmadığı için romanın başarısız olduğunu ileri sürmek doğru bir değerlendirme değildir. Aksi takdirde, sözgelimi, **Rahmet Yollar Kesti** romanını beğenen bir kişinin, Yaşar Kemal'in **İnce Memed**'ini romandan bile saymaması gerekir. Oysa her iki eser de değerli birer romandırlar; eşkıyalık konusunda birbiriyle çelişen tezleri ileri sürmelerine rağmen.

Berna Moran, **Devlet Ana**'yı romans özellikleri ağır basan bir yapıt olarak değerlendirmektedir. Moran, **Devlet Ana**'ya bu açıdan yaklaşmanın ve Kemal Tahir'in tarih tezini, romans türünün kendi konvensiyonları ve mitos kökenli formülleri yoluyla nasıl dile getirdiğini ve buna karşılık, tezin romanın yapısının nasıl belirlediğini araştırmanın doğru bir yaklaşım olacağı kanaatindedir. **Devlet Ana**'nın olay örgüsü, çizgileri, mitos çizgileridir ve anlatı yapıları da romans türündeki aşk ve serüven kalıplarından oluşur. Ama Kemal Tahir katıksız bir serüven romanı yazmak amacıyla değildir. O, Türk insanına, onun dünyaya olaylara bakışına, Batı insanından farklı yakınlıklarına, erdemlerine ilişkin görüşlerini edebi söyleme dökerken, etkisi yüzyıllar boyu denenmiş olan bu kalıplardan yararlanmıştı. Moran'a göre, bu roman, zengin kadrosu, iç içe dolanmış öyküleri ve bol serüvenleriyle karmaşık bir roman olmasına karşın ustaca kurgulanmıştır. "Devlet Ana bir tarih kitabı değil, bir roman olduğuna göre yazarın tarihsel olayların ana çizgisini izlerken yarattığı kurmaca dünyada tarihe tıpa tıpa sadık kalması beklenemez. Ama yapılan değişiklikler ya da sapmalar belli bir tezi kanıtlamak için göze alınmışsa durum değişir" diyen Berna Moran, Kemal Tahir'in, **Devlet Ana**'da bu tür değişikliklerde bulunduğu kanısındadır. Osmanlı'nın kuruluşunda Feodal Batı ile Doğu çatışmasını göstermek için Saint Jean Tarikatı şövalyelerinden Nötüs Gladyüs tipini Anadolu'ya getirmesinin nedeni, Osmanlı'nın bulunduğu uça,

¹⁹⁴ Selahattin Bağdatlı, "Kemal Tahir ve Devlet Ana", **Yazko Edebiyat**, 11 Eylül 1981.

Feodal Batı ile temasta olmadığı gerçeğinin yarattığı zorluğu gidermek içindir, diyen Moran şu kaniya varmaktadır: “Denebilir ki, romanda öykü tarihe uygun şekilde yazılmamış, tarih öyküye uydurulmuş. Bu durumda Kemal Tahir’in tarihsel tezinin, yapıtında inandırıcı bir şekilde dile getirildiğini söylemek güç”¹⁹⁵ Romandaki karakterlerin siyah beyaz olarak çizilmesi de inandırıcılığı olumsuz yönde etkilemektedir. **Devlet Ana**’da ileri sürülen ahlaki ve siyasi tezleri oldukça başarılı bir şekilde tespit eden Moran, **Devlet Ana**’yı bir roman olarak sonuçta şöyle değerlendirmektedir:

“ Bu durumda, örneğin Tahir Alangu’nun yaptığı gibi Devlet Ana’yı “eski roman anlayışını değiştiren Batı’ya karşı yeni roman” olarak niteleyemeyiz sanırım; ne de “romanımızda yeni ve büyük bir dönemeç” sayabiliriz. Kemal Tahir romans türünü çeşitli yönlerden zenginleştirerek, ciddi ve önemli bir tezi dile getirmek için kullanmıştır. Ne ki, ürettiği yapıtın Türk romanında ileriye dönük bir aşama olmadığını kabul etmek gerekir. Kanımca Devlet Ana’nın çekiciliğinin nedeni, Türk okurunun gururunu okşayacak şekilde idealize edilmiş konusunda ve yüzyıllar boyu süzgeçten geçmiş, etkinliğini kanıtlamış eski romans ve serüven formüllerinin, yapıtta ustaca harman edilmiş olmasında aramak doğru olur.”¹⁹⁶

Moran’a göre, **Devlet Ana** geleneksel anlatı kalıplarının kullanıldığı ilk roman da değildir. Yerlilik ve millilik iddiasındaki Anadolu romanlarının çoğunda, örneğin Yaşar Kemal’in **İnce Memed**’i Orhan Kemal’in **Bereketli Topraklar Üzerinde**’si, Kemal Bilbaşar’ın **Memo**’sunda geleneksel anlatım kalıpları, mitos kökenli kalıpların kullanımına oldukça sık rastlanmaktadır.¹⁹⁷

Rus edebiyat araştırmacısı Svetlana Uturgauri, **Türk Edebiyatı Üzerine** adlı eserinin bir bölümünü “Kemal Tahir’in Devlet Ana Romanı” başlığı halinde düzenlemiştir. Uturgauri, Kemal Tahir’in romanlarının Türkiye’de her zaman önemli edebiyat olayları olarak karşılandığını ancak bunlardan hiçbirinin **Devlet Ana** gibi şiddetli ve uzun tartışmalara yol açmadığını vurgulamaktadır. Rus yazara, göre çok eski bir geçmişte yer alan olayları anlatmasına karşın, romanın gördüğü ilgi, herhalde çağdaş sorunlara el atmasıyla açıklanabilir. Kemal Tahir’in bu tezli romanı, onun yazarlığında nesnel gerçekçilikten uzaklaşması sonucu olarak, gerçekçilik eğiliminde bir zayıflamayı gösterir. “Roman sanki ulusal ruhu desteklemek ve Türklerin ulusal onurunu onaylamak

¹⁹⁵ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II**, İletişim Yay., 5. B. İst., 1997, s. 174.

¹⁹⁶ A.g.e., s. 180.

¹⁹⁷ **Folklor/Edebiyat** dergisinde, Kemal Tahir’in Devlet Ana adlı romanını, bu tür geleneksel anlatı kalıpları, romans ve mitos etkileri açısından inceleyen bir makale yayımlanmıştır. Bkz. Ramazan Gülendam " Geleneksel Anlatı Tarzının Devlet Ana'daki Yansımaları ", **Folklor/Edebiyat**, S. 18, 1992/2 s. 43-50.

için yazılmış gibidir” diyen Uturgauri, Kemal Tahir’in, **Devlet Ana**'daki tezinin tarihsel gerçeklikle bağdaşmadığını ileri sürmektedir. Ona göre bu görüşün temelinde bir çelişki yatmaktadır. Çünkü Türkiye, toplumsal gelişmenin feodalleşme aşamasından geçmiştir. Selçuklu döneminde oluşan feodal ilişkiler, Osmanlı Devleti koşulları içinde gelişerek sürmüştür. Ayrıca Osmanlı devleti, Kemal Tahir'in getirdiği kanıtların tersine, gerek toplumsal, gerek ulusal, gerekse dinsel bir uyum sağlayamamıştır. Bu nedenle Kemal Tahir, **Devlet Ana**'da nesnel gerçekçilikten uzaklaşmıştır.¹⁹⁸

Uturgauri'nin **Devlet Ana**'nın sanki ulusal ruhu desteklemek ve Türklerin ulusal onurunu onaylamak için yazıldığı şeklindeki görüşüne Prof. Dr. Taner Timur da katılmaktadır. Timur'a göre, Kemal Tahir'in **Devlet Ana**'yı yazarken amacı, ne Marksist bir yorum yapmaktı ne de ATÜT'ü Osmanlı koşullarına uygulamaktı; Kendisinin de çeşitli vesilelerle belirttiği gibi, Türk insanının tarihinden gelen küçüklük duygusunu yenmek, ona ulusal bir güven ve gurur kazandırmaktır. Bu bağlamda farklı biçimlerde, Namık Kemal'in ve Türk milliyetçiliğinin mirasıdır. Fakat eserinin Marksist tartışmalar içinde bir sembol ve kendisinin de bir kuramcı niteliği kazanması Kemal Tahir'i durumu benimseyici bir tutuma sevk etmiş ve Asya Despotizmi ile **Devlet Ana** çelişmesini çözmeye zahmetine girişmeden isminin etrafında yaratılan efsaneyi kabullenmiştir.¹⁹⁹

Timur, **Devlet Ana**'yı Kemal Tahir'in en başarısız eserlerinden biri olarak değerlendirmektedir. Dahası, tutucu, yer yer ırkçı tezlerle dolu bir romandır. Kemal Tahir, **Devlet Ana**'da, Batı Feodalizmi ile Türklerin kurdukları düzenin nasıl birbirine taban tabana zıt olduklarını göstermeye çalışmıştır. **Devlet Ana**'da sadece Batıdan değil, Moğol sisteminden de kesin hatlarla yeni kurulan Osmanlı Devletinin ayrılmasını Timur, şöyle yorumlamaktadır. “Bu tutum göstermektedir ki, Kemal Tahir'in temel sorunsalı Batının feodal serfliğine karşı adil bir 'Doğu düzeni'ni savunmak da değildir. Devlet Ana, Türk-İslam eseridir. Ve Türklere özgüdür. Bu eseri bu kadar ilgi ve tartışma konusu yapan husus da, Marxizm'le hiçbir ilgisi olmayan içeriği değil, ittihatçı dönemden beri bir çok solcumuzun da bilinçaltına işlemiş olan milliyetçi tezlerdir”²⁰⁰

¹⁹⁸ Svetlana N. Uturgauri, **Türk Edebiyatı Üzerine**, Baskıya hazırlayan: Atilla Özkırmı, Cem yayınevi, İstanbul, 1989, s. 104-119.

¹⁹⁹ Taner Timur, **Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, Afa yay., İstanbul, 1991, s. 199-200.

²⁰⁰ A.g.e., s. 204.

Devlet Ana ile ilgili yapılan yeni tarihli bir değerlendirme de Semih Gümüş'e aittir. Gümüş, **Devlet Ana'yı** hem roman hem de içerdiği tezler açısından eleştirmekte, bu konuda Taner Timur'un görüşlerine katıldığını belirterek paralel bir değerlendirme yapmaktadır.²⁰¹

Sonuç olarak **Devlet Ana'nın** günümüzde dahi gündemde olduğunu, halen çeşitli açılardan hakkında eleştiriler ve değerlendirmeler yapıldığını, bu eleştirilerde de övgülerin çoğunlukta olduğunu söylememiz mümkündür. Son olarak, bir film senaryosu olarak başlayan **Devlet Ana'nın** 2001 yılının ilk günlerinde bu kez sinemaya aktarılmasının söz konusu olmasıyla gündeme geldiğini görüyoruz. Doğan Hızlan, Başbakan Bülent Ecevit'in, Osmanlı'nın kuruluşunun 700'üncü yılı dolayısıyla yönetmen Halit Refiğ'e 'Kemal Tahir'in Devlet Ana'sını sizin filme çekmenizi öneriyorum, kabul eder misiniz?' şeklinde bir teklifte bulunduğunu ve Refiğ'in de bu teklifi memnuniyetle kabul edip çalışmalara başladığını **Hürriyet** gazetesindeki köşesinden okuyuculara duyurmuştur.²⁰²

18. Bozkırdaki Çekirdek

Kemal Tahir'in aynı yıl kitaplaşan ikinci romanı **Bozkırdaki Çekirdek** adını taşımaktadır. Roman, daha önce aynı adla 1962 yılında **Cumhuriyet** gazetesinde tefrika edilmiştir. **Bozkırdaki Çekirdek**, 17 nisan 1940'da çıkarılan bir yasa ile kurulan 21 Köy Enstitüsünden on dördüncüsünün kuruluşunu anlatan bir romandır. Çankırı, Çorum ve Kastamonu'nun birleştiği Şirin Köy'e yakın Keşiş Düzü denen mevkide, 1943 yılında kurulan Enstitünün adı, Dumanlıboğaz Köy Enstitüsüdür. O güne kadar özellikle sol kesimden aydınlarca olumlu yorumlara konu olan Köy Enstitüleri deneyimine Kemal Tahir bu romanıyla tam tersi bir yorum getirmiştir. **Sağırdere**, **Körduman** ve **Kelleci Mehmet** romanlarındaki bazı kahramanlar bu romanda da yer almaktadır. Ancak, **Bozkırdaki Çekirdek** bu romanların devamı niteliğinde değildir. Romanda Köy Enstitüleri eleştirilmekte ve bu uygulamanın köylünün ve ülkenin lehinde değil aleyhinde olduğu; yararlı değil zararlı sonuçlar doğurduğu tezi ileri sürülmektedir.

Romanda Enstitülerin kuruluşu, amacı, köylü, ağa, esnaf, öğrenci , öğretmen vb. gibi halkın çeşitli kesimlerince nasıl karşılandığı anlatılmaktadır. Kemal Tahir, Köy

²⁰¹ Semih Gümüş, "Tarih Kavramı ve Osmanlı'nın Kemal Tahir Üzerindeki Gölgesi", **Kitap-lık** S. 38, Güz, 1999.

²⁰² Doğan Hızlan, " Devlet Baba, 'Devlet Ana' ile Barıştı", **Milliyet**, 04.01.2001.

Enstitüleri ile ilgili siyasal düşüncelerini romanda Enstitüyü denetlemekle görevli müfettiş Şefik Ertem adlı roman kahramanının aracılığıyla açıklamaktadır. Romanda ele alınan konu ve bu konuda ileri sürülen görüşün en güzel özeti yine Kemal Tahir tarafından esere yazılmış sunuş yazısıdır. **Bozkırdaki Çekirdek**'in arka sayfasında yer alan yazıda romancımız şu satırlarla eserini anlatmaktadır:

“Köy Enstitülerinin görünüşte 'Milli Şef'le beraber bütün tek parti yüksek idarecisi kadroları tarafından tutuluğu halde, Milli Şef idaresi döneminde onun partisinin Milli Eğitim Bakanı eliyle kaldırılması, Tek Parti dönemi kuruluşlarından biri olarak düşünüldüğündendir.

Köy çocuklarından özel bir eğitimle yetiştirilecek köy öğretmenlerini, tek partinin köyde gören gözü, duyan kulağı olacak, gerekirse devlet güçlerini yanlarına alarak rejim düşmanlarıyla (yani tek parti rejimi düşmanlarıyla) boğuşacaktı.

Çok partili bir dönemde böyle bir köy öğretmenin durumu ne olur? Bunu kestirmek, bugün artık hiç kimse için güç değildir. Kaldı ki bizdeki toplumsal ve siyasal şartlar içinde Köy Enstitüleri, köylü çocuklarının çile çekme ve azla yetinme yatkinliklarından yararlanarak, en ağır işlerde gaddarca çalıştırılıp sömürülmelerinden başka bir sonuç veremezdi. Nitekim bu deneme, son hesaplaşmada, biz Türk aydınlarının, halk düşmanlığımızı değilse bile, halka hiç acımadığımızı ispatlamıştır.

Bozkırdaki Çekirdek, işte bu çapraşık dramın romanıdır.”²⁰³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu romanda, Kemal Tahir, Köy Enstitülerine döneminin sosyalist yazarlarının savunduklarının aksine bir tez ileri sürerek yaklaşmıştır. Dolayısıyla, hem roman hem de romancı bu kesimden yazarlar tarafından tepkiyle karşılanmış ve şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Tahir Alangu, Naci Çelik gibi “Kemal Tahirci” diyebileceğimiz yazarlar her zaman olduğu gibi bu konuda da Kemal Tahir'i ve eserini savunmuş, eseri övücü yazılar kaleme almışlardır. Karşıt eleştirilere en çarpıcı örneği ise Vedat Günyol'un eleştirisi oluşturmaktadır. Vedat Günyöl, Kemal Tahir'in Köy Enstitülerine karşı geliştirdiği bu yaklaşımı bir haksızlık ve yanılğı olarak değerlendirmektedir. Ona göre Kemal Tahir, hiçbir Köy Enstitüsünü görmeden yazdığı bu eserde bir yıl kadar Köy Enstitüsü öğretmenliği yapmış olan Tahir Alangu'nun “hesaplı” tanıklığından yararlanmıştır. Romanda insana yer yer gerçek duygusu veren yapım işleriyle ilgili teknik bilgilerin ise büyük bir ihtimalle, Süleyman Edip Balkır'ın **Yeni Hızla Köye Doğru** (1939) adlı eserinden alındığını ileri sürmektedir.²⁰⁴ Diğer eleştiriler de Günyol'un eleştirisinde olduğu gibi romanda ileri

²⁰³ Kemal Tahir, **Bozkırdaki Çekirdek**, Bilgi, yay., 3. B., Ank., 1976.

²⁰⁴ Vedat Günyol, " Köy Enstitüleri ve Bir Roman ", **Yeni Ufuklar**, Temmuz 1968.

sürülen teze yöneliktir. Romancımızın Köy Enstitüleriyle ilgili görüşlerini incelediğimiz bölümde bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

19. İlk ve Tek Yurt Dışı Seyahati

1968 yılının Kasım ayında S.S.C.B. Yazarlar Birliği, Azeri Şairi Vakıf'ın 250. ölüm yıldönümü münasebetiyle düzenlenen jübileye katılması için Kemal Tahir'i davet eder. Kemal Tahir bu daveti kabul ederek, tren yoluyla Moskova'ya oradan da uçakla Bakü'ye giderek söz konusu etkinliklere katılmıştır. Bu Kemal Tahir'in ilk ve tek yurtdışı seyahatidir. Tiyatro incelemecisi olarak Sovyetler Birliğinden bulunan Hayati Asilyazıcı Moskova'daki Rusya Otelinin salonunda buluştuklarında yurtdışı seyahati ile ilgili olarak Kemal Tahir'in şu sözleri söylediğini aktarıyor:

“ ... Türkiye'de mahpushaneye girmenin bedeli büyük. Oradan salıverdikleri zaman özgür olamıyorsunuz. Kamu haklarını yitirmekle kalmıyor, gezi özgürlüğünüzü de kısıtlamış oluyorsunuz. Siyasal nedenlerden ötürü mahpushanede yatmak, büsbütün karartıyor insan hayatını. O daracık kapının kenarlarına sürünerek dışarı çıkıyorsunuz; elinizdeki bavulunuzla. İçerde neler öğrendinizse, yaşam kavganızın silahı olacaktır. Zenaatla, sanatı öğrenenlerin serüvenleri değişiklik göstermektedir. Mesela ben yazarlığı seçtim. Mahpushaneden çıktıktan sonra vermeye başladığım savaşın boyutları değişti artık. Solculuktan yatmış bir yazarın çilesi bundan sonra başladı diyebilirim”²⁰⁵

Hayati ve kişiliği üzerindeki araştırmalarımızdan anladığımız kadarıyla Kemal Tahir seyahate, gezmeye düşkün bir kişiliğe sahip değildir. Moskova'da Kremlin sarayının içini gezip gezmediğini soran Asilyazıcı'ya şu cevabı vermiştir. “Dışından gördüm ancak. Yahu sevmiyorum dolaşmayı. Dışından gördüklerimle yetiniyorum. Sohbeti seviyorum”. Onun üç büyük tutkusu vardı: romanlarını yazmak, sohbet etmek ve okumak. Yine de bu seyahatinde Nâzım Hikmet'in mezarı ile Dostoyevski Müzesini ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir. Hapishane dönemi sayılmazsa bu üç faaliyetinin büyük bir kısmını evinde gerçekleştirmiştir. (Tıpkı Cemil Meriç gibi, Kemal Tahir'in evi de konuklarının hiç eksik olmadığı edebiyat., tarih, siyaset gibi konularda geç vakitlere kadar sohbet ve tartışmaların yapıldığı bir mekândır.. Yakın dostları, hayranları gibi sürekli gelip gidenler de dikkate alınırsa, romancının Şaşkın Bakkal'daki bu mütevazı zemin kattaki dairesinin bir tür “dergâh”a benzetmek yanlış olmaz sanıyoruz. Romancının ölümünden sonra da müzeye dönüştürülen ve Kemal Tahir Vakfı genel merkezi haline getirilen bu ev bugün de ziyaretçilerini ağırlamaya devam etmektedir.)

Romancımızın yakın dostlarından ve bu evin müdavimlerinden olan Halit Refiğ, bu konuda şunları söylüyor:

" Her cins adam bulunurdu Kemal Tahir'in çevresinde. Devlet adamları, sanatçılar, iş adamları, işçiler, solcular, sağcılar, müslümanlar, hıristiyanlar, dinsizler, gençler, yaşlılar, çocuklar, kadınlar, sarhoşlar.. Başka yerlerde bir araya gelmelerine kat'iyen imkân olmayan bir sürü insan, zaman zaman birbirlerinin varlıklarını yadırgayarak onun etrafını alırlardı. Kemal Tahir'in benzeri olmayan bir toplayıcı kişiliği vardı. Kapısı herkese açıktı. Ve Kemal Tahir, kendisini kimseye ve hiçbir gruba bağımlı hissetmeden, düşüncelerini, karşısındaki ister anlasın, ister anlamasın, herkese açardı. Düşünce onun için hiçbir zaman son durağını bulamayan bir oluşum halindeydi." ²⁰⁶

Yurt içinde de mahpusluk döneminin zorunlu seyahatleri ve birkaç istisna dışında, Kemal Tahir pek, seyahat etmemiştir. O, mecbur olduğu durumlar hariç hayatı boyunca İstanbul'dan gezi amacıyla bile ayrılmak istememiştir. Müzehher Vâ-Nû, hatıralarında Kemal Tahir'in bu özelliğini şöyle anlatmaktadır:

" Kemal Tahir'in gerçekten korktuğu tek şey vardı: İstanbul'dan ayrılmak. Arabalı dostlar bir yerlere gider gelirler, örneğin Ankara'ya. Kemal Tahir de gitmek ister can ve gönülden... Ankara'da kitapçısıyla işi vardır, halletmesi gereklidir. Canının dişine takıp biner arabaya. Ankara'ya yol alırlarken kaç kez dönmeye kalkar İstanbul'a. Ve gider bir gece kalır, ertesi gün bağlasan durmayacaktır, işini yapmadan, kitapçıyı bile göremeden tutturur: 'İstanbul'a dönmek istiyorum'. Çare bulamazlar, yolda homurdana homurdana gelir: Bir daha götürmeye kalkarsan gör bakalım 'gitmem' diye nasıl tepinecek...Buna benzer daha neler tutturduğunu anlatırlardı." ²⁰⁷

Kemal Tahir, bu yurt dışı seyahatinde Azerbaycan, Özbekistan ve Tacikistan'ı dolaşmıştır. Dönüşte Polonya ve Çekoslovakya'ya uğradığını Dosdoğru'nun kitabından öğreniyoruz. Romancımız bu seyahatinde her gittiği yerde Türkologlarla ve Türk edebiyatı ile ilgilenenlerle görüşmüştür. Sovyet meslektaşlarıyla çeşitli konularda yaptığı görüşmelerde hep Osmanlıyı ve ATÜT'ü gündeme getirmiştir. Kemal Tahir, Sovyetler Birliğinde **Pravda** gazetesi başyazarı ile yaptığı bir görüşmede başyazara Rusların İngilizlerle birleşerek Hilafeti ve Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırmakta anlaştıklarını söylemiştir. Bu ilginç tartışmayı Dosdoğru bir sohbetle Kemal Tahir'den dinlemiş ve aşağıdaki şekilde kitabına almıştır. Kemal Tahir **Pravda** gazetesi başyazarı ile arasında geçen diyalogu şöyle anlatmaktadır:

" ... Gazete başyazarı odasına buyur etti beni ve hemen sordu: ' Türkiye'de yeniden Panislâmizm'e doğru bir akım başladı. Doğrusu bundan endişe ediyorum.

²⁰⁵ Hayati Asilyazıcı, " Kemal Tahir'le Sovyetler Birliğinde", **Türkiye Defteri**, Aralık 1974, S. 14.

²⁰⁶ Halit Refiğ, "Kemal Tahir Üzerine Konuşma", **Türkiye Defteri**, S. 7, Mayıs 1974.

²⁰⁷ Müzehher Vâ-Nû, a.g.e., s. 194.

- Benim bildiğim İngilizlerle ağız birliği ederek bu işi sizler tasfiye etmişsiniz. Şimdi Türkiye'nin elinde bir Panislâmizm yapacak güçte toprakları yok. Bence endişeleriniz boşunadır.
- Siz ne söylüyorsunuz. Biz İngilizlerle böyle bir iş yapmadık. Bizim bundan haberimiz yok
- Eğer konuya doğru açıdan yanaşacaksak saklamanın yararı olmaz. Mesela siz bizim halifelikle uğraşıyorsunuz da Papalıkla asla uğraşmıyorsunuz. Papalık bir yana üstelik bir de memleketinizde Panslavizm'i sürdürecektir olan Patrikliğin makamını ve Patrik Aleksiyi tutuyorsunuz.
- Ama Patrik ikinci dünya savaşında bize çok yardım etti. Aslına bakarsanız biz onun ölümü veya ayrılması halinde yerine vekil olan genci de tutuyoruz.
- Öyleyse Ateizm ne oluyor? Demek komünizmin bu ilkesinden vazgeçtiniz...
- Hayır vaz geçmedik ama bu çok uzun yıllara bağlı bir şey.
- Siz yalnız Hilafeti değil, İngilizlerle bir olup Osmanlı İmparatorluğunu da ortadan kaldırmakta anlaşılmıştınız. İstiklal savaşımızda da bize bunun için yardım ettiniz.

Bu kadar açık konuşma adamın abdestini iyice bozdu. On beş dakikalık konuşma üç saate kadar uzadı da yine bitmedi. Bir ara Mısırdan yeni gelen gazeteci ekibi girdi odaya. Pravda başyazarı beni onlarla tanıştırdı. Ben fırsatını bulmuştum sordum:

- Yoksa siz hala Nâsırın Sosyalizm yaptığını mı sanıyorsunuz? Dedim. Lâfın gidişatından Araplar da şaşırды. " ²⁰⁸

Kemal Tahir'in Sovyetler Birliği seyahati bu ve benzeri renkli tartışma ve konuşmalarla geçmiştir. Romancı bu seyahatini anlattığı Dosdoğru'ya, "Bizim onlardan öğrenecek pek bir şeyimiz yok. Onların bizden öğrenecekleri daha pek çok şey var" diyerek yorumlayan Kemal Tahir, Buhara, Semerkand, Taşkent gibi çok eski Türk kültür odaklarındaki eski kitaplar üzerindeki araştırmalarla ilgilenmek gerektiğini, bu tür bilgi alışverişinin ancak bize yararlı olabileceğini vurgulamıştır. ²⁰⁹

Dosdoğru'nun anlattığına göre, Kemal Tahir, bu seyahatinden dönüşte Rusya'dan takma bir deniz motoru, bir çift (av tüfeği) bir de televizyon getirmiş. Televizyon hemen bozulmuş, deniz motoru küçük bir denemeden sonra işe yaramaz hale gelip bir kenara atılmış, av tüfeğini de hiç kullanamamış. Romancımızın, bu Sovyetler Birliği gezisiyle ilgili tuttuğu notları ölümünden sonra yayımlanan notları arasında yer almaktadır. ²¹⁰

20. Kurt Kanunu

1969 yılında, **Esir Şehrin İnsanları'nın** dilini gözden geçirerek değiştirdikten sonra ikinci baskısını yayımlar. Bu değişikliğin nedeni dilinin eskimiş olmasıdır. Kemal

²⁰⁸ (Aktaran) Hulusi Dosdoğru, a.g.e., s. 507-508.

²⁰⁹ A.g.e., s. 74.

²¹⁰ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 4**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1990, s. 438-462.

Tahir konusu kentte geçen “kent romanları” diye tabir edilen eserlerinin yıllar sonra yapılan ikinci ya da üçüncü baskılarında geçen zaman aralığının uzunluğu nedeniyle bu tür dil değişikliklerini yapmayı gerekli görmüştür. Köy romanları için böyle bir durum söz konusu değildir.

1969 yılı yazarın büyük tartışmalar yaratmaya aday romanı, **Kurt Kanunu**'nun yayım yılıdır. Kemal Tahir, bu romanıyla, bu kez yakın tarihimizdeki önemli bir siyasal olayı irdelemiştir. Bu, 1926 yılında Atatürk'e suikast teşebbüsü olan ve siyasi tarihimize “İzmir Suikastı” adıyla geçen olaydır. **Kurt Kanunu**, konusunu bu olaydan almaktadır. Eser, bir tür dedektif romanı kurgusu üzerine oturtulmuştur. Romanda geçen olay ve kahramanlar gerçek hayattan alınmıştır.

Bilindiği üzere 1926 yılında, hükümet Gazi Mustafa Kemal'e İzmir gezisinde suikast yapılacağını önceden haber almış ve başta suikastçılar olmak üzere olaya adı karışanlar yakalanarak yargılanmıştır. **Kurt Kanunu**, Gazi'ye suikastı tertipleyenlerden, henüz ele geçmemiş iki sanığın bir buçuk aylık kaçış öyküsüdür. Bunlardan biri, İttihat Terakki'nin eski İaşe Nazırı Kara Kemal, diğeri ise İttihatçıların ünlü fedailerinden eski Ankara Valisi Abdülkadir (romandaki adı: Abdülkerim) dir. Abdülkerim suikastı hazırlayan ekibin içinde yer alırken, Kara Kemal "resmi" tarihteki bilgi ve belgelerin aksine suikast hazırlığından haberi bile olmayan, suikastçıların olaya adını karıştırmaları nedeniyle, suçsuzluğu ortaya çıkana kadar kaçmak zorunda kalan bir kimsedir. Romanın polisiye kurgusu bu iki sanığın son derecede gerilim ve heyecan dolu kaçış öyküsü üzerine kurulmuştur. Romanda bu birinci öyküyle iç içe girmiş bir öykü daha vardır ki bu, Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk Fırkası ile İttihatçılar arasındaki iktidar kavgasının öyküsüdür. İzmir Suikastı, bu iki kesim arasındaki mücadelenin bir evresi olarak ortaya konulmaktadır.

Kara Kemal, romanda, hem zeki, bilgili, dürüst, vatansever, terör ve şiddete karşı, silah bile taşımayan bir siyaset adamı olarak tanıtılmakta hem de suçsuz olduğu halde kovalanan ve ölüme yollanan bir kahraman olarak yer almaktadır. Abdülkerim tipi ise, silaha ve kadınlara düşkün, çeşitli suikastlara karışmış bir tetikçi, İttihat Terakki'nin ünlü fedailerinden biridir. İttihatçılar arasında “Küçük Efendi” diye anılan (Büyük Efendi Talat Paşadır) Kara Kemal'e büyük bir sadakatle bağlıdır. Ancak her türlü şiddet ve teröre karşı olduğunu bildiği bu Küçük Efendisine haber vermeden, Gazi'ye karşı suikast düzenleyen ekibe katılmış, üstelik hiçbir ilgisi olmadığı halde Kara Kemal'in

adını suikastçılara cesaret vermek için olaya karıştırmıştır. Ancak suikastın önceden haber alınıp kovuşturmanın başlatılması üzerine Kara Kemal'i olaydan haberdar etmek zorunda kalır. Bu iki kişinin dramı yanında romanda üçünü bir kişinin de dramı sonradan devreye sokulmaktadır. Bu kişi, romanın son bölümünde Kara Kemal'in gelip evine sığınmak zorunda kaldığı Emin Bey'dir (asıl adı Enver). Kara Kemal'in eski bir arkadaşı olan Emin Bey, o güne kadar tarafsızlığı savunan, akıllı ve tedbirli davranan, sorumluluk altına girmeden, risk üstlenmeden, etliye, sütlüye karışmadan sakin ve mutlu bir yaşam sürdürmeye inanan bir aydın tipidir. Emin Bey'in dramı, Kemal Tahir'in bir aydının olaylara sürgit tarafsız kalamayacağını, kalmaması gerektiğini, haklı olduğuna inandığı tarafın saflarında yer alması gerektiği şeklindeki tezini yansıtmaktadır. Romanda, kişinin sadece çevresindekilere değil, gelecek kuşaklara karşı da sorumlu olduğu şeklinde bir sorumluluk teması işlenmektedir.

Batıdaki romanın kişisel dram üzerine kurulu olduğu, farklı toplumsal yapısından dolayı Türkiye'deki romanı yerli olabilmesi için zorunlu olarak toplumsal dram üzerine oturtulması gerektiğine inanan Kemal Tahir, **Kurt Kanunu**'nda da bu tür bir dram ortaya koymaya çalışmaktadır. Öncelikle romandaki dramı üç kişi arasında paylaşmıştır. Bu üç kişi toplumun belli kesimlerinin temsilcileri niteliğindedir. Öte yandan romancımız, -daha sonra değineceğimiz üzere- Türkiye'de toplumsal ve ekonomik yapı ve tarih üzerine yeterince bilimsel araştırmalar yapılmadığı için Türk romancısının bu konularda okuyucuyu bilgilendirmek gibi bir sorumluluğu olduğuna da inanmaktadır. Bu nedenle diğer romanlarında olduğu gibi **Kurt Kanunu**'nda da yakın Türkiye tarihi ile ilgili toplumsal, ekonomik ve siyasal bazı konu ve olaylarla ilgili birçok bilgileri de roman kahramanlarının uzun süren diyalogları aracılığı ile okura ulaştırmaktadır. Belirttiğimiz bu iki husus Kemal Tahir romancılığının tipik özelliğidir. Bu özellik, Kemal Tahir romanlarını tezli romanlar kategorisine ister istemez sokmaktadır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetindeki iktidar kavgaları, İzmir İktisat Kongresi, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomi politikası, Şeyh Sait isyanı, Takrir-i Sükun yasası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması, İstiklal Mahkemeleri, Halifelik, Masonluk, İttihat ve Terakki'nin eleştirisi gibi konu ve olaylara romanda değinilmektedir. "Kurtlukta düşeni yemek kanundur" sözüyle başlayan romanı, Kemal Tahir şu sözleriyle anlatmaktadır:

"... Romanın konusu 1926 İzmir Suikastı gibi son derece buhranlı bir devrede geçiyor. Bunun için adını Kurt Kanunu koyduk. Kişiyi sosyal çevresi ve

bunalımları içinde ele alıyorum. Gerçekten büyük tehlikeler içinde kısırılmış insanların romanı bu. Sosyal ve kişisel bir bunalım çizgisinde alındığı için konu, modern insanı araştıran ve bunalıma dayanan bilimsel görüşleri de burada yerli olarak kullanan bir tutum içindeyim. Bugünkü politik hayatımızdaki insanlarla, yakın gelecekteki politikacılar için aydınlatıcı davranışlar anlatılmaktadır. Kişiler otantik, gerçek vakaları bir fon olarak kullanıyorum. Çeşitli sosyal gruplara mensup roman kişilerinin iç ve dış dünyalarını belirleyen kişilerde otantik. Sözelimi ittihatçıların ünlü iâşe nazırı Kara Kemal var. Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar Paşalar var. İzmir suikastinin başta gelen ismi Ziya Hurşit var. Abdülkadir var. Bütünüyle İstiklal Mahkemesi var.”²¹¹

Kemal Tahir’in **Kurt Kanunu**’nda ileri sürdüğü siyasal içerikli tezleri Tahsin Yücel, Fahir Önger, Tarık Dursun K, Nadir Nadi gibi yazarlar tarafından büyük bir tepkiyle karşılanır. Romandaki, Halkçı-İttihatçı çatışmasında İttihatçıları savunan tutum; İzmir Suikasti’ni hükümetin önceden haberi olmasına rağmen hemen müdahale etmeyip bu olayı bazı ünlü muhaliflerin tasfiyesi için kullanması; halka dayanıp onun güvenini kazanmayı başaramayan iktidarın, şiddet uygulaması gibi romanda öne çıkan tez ve görüşler bu tepkilerin odağını oluşturmuştur. **Kurt Kanunu**’na bu anlamda yöneltilen eleştirilerin buldukları ortak nokta, Kemal Tahir’in gerçekleri çarpıttığı, konuya yanlı bir tutum ve saplantılı bir bakışla yaklaştığı şeklinde kısaca özetlenebilir. Sözelimi, Tarık Dursun K, **Milliyet** gazetesinin 14 Ekim 1969 tarihli nüshasındaki yazısında Kemal Tahir’i **Kurt Kanunu** adlı eserinde Atatürk’ü küçük düşürmek, Atatürk’le ilgili bir iğrenç kuşku çemberi yaratmaya çalışmak, Cumhuriyet hareketini şaşırtıcı bir biçimde eleştirmesi ve halifelik üzerine ileri sürdüğü görüşlerle hilafeti övmek gibi davranışlarla suçlamıştır. Nadir Nadi de Kemal Tahir’i Rıza Nur ve Kâzım Karabekir tipi Atatürk düşmanlarının anılarının tesiri altında kalmakla itham etmiştir.²¹² Tahsin Yücel’in eleştirisi ise oldukça serttir:

“Siz herkesi ne sandınız bay Kemal Tahir? Alfabetiz Osmanlı aydını mı? Yoksa ölmüş kişileri yalan yanlış konuşurmayı bir mucize sanıyorsunuz da aynı mucizeyi bizleri uyutmak konusunda da başarabileceğinizi mi umursunuz? Hep kaçak güreştiniz, düşüncelerinizi açık seçik söylemek varken, ağzınızda geveleyip durmanız bu umudunuzun sonucu mu?”²¹³

Selim İleri, 1971 yılında Kemal Tahir’le yaptığı bir mülakatta romancıya, **Yorgun Savaşçı**, **Kurt Kanunu** ve **Yol Ayrımı** eserlerinde Atatürk düşmanlığı yapmakla suçlandığını hatırlatarak bu suçlamalara karşı görüşünü sormuştur. Kemal Tahir’in bu soruya verdiği yanıt şu şekildedir:

²¹¹ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m., s. 44.

²¹² A.g.m., s. 43.

²¹³ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m., s. 43.

“ Aslında ben ne Mustafa Kemal’e ne de Atatürk’e karşıyım. Atatürk de, Mustafa Kemal de bizim toplumumuzda bazı işler yapmış birer asker paşasıdır. Biz, Ganalı kabile toplumu değiliz. Tarihimizde de bugünkü hayatımızda da, çok çok paşa vardır. Bu nedenle herhangi bir paşaya ya da paşalar grubuna karşı olmak zorunluluğunu şimdiye kadar hiç duymadım. Şimdiden sonra da duyacağımı hiç sanmıyorum...

Benim karşı olduğum, karşı çıktığım, birtakım insanların ne olduğunu bilmedikleri halde -Kemalizm- dedikleri şeydir. İşin daha da şaşılacak yönü, bu Kemalizm sözünü en sık kullananların, bir düşünce sistemi olarak ortaya atanların dünyadaki bütün -izmlere- karşı olduklarını aralıksız tekrarlamalarıdır.”²¹⁴

Ölümünden sonra yayımlanan notlarında romancının, bu konu ile ilgili yazdıkları oldukça sert ifadelerdir:

“ Ben Anadolu halkının yazarıyım. Bu halk kimilerinin sandığı gibi bir yabancı imparatorluğun, zorla, köle edilmiş ve yüzyıllar boyu zorla çalıştırılmış köle halkı değildir. Dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuş, bu imparatorluğu kökleştirip geliştirmiş en az altı yüz yıl kanıyla, canıyla, aklıyla, malıyla savunup yaşamış kahraman ve soylu bir halktır. Bu özelliğiyle çok, pek çok paşa görmüştür. Bunların iyisini de kötüsünü de pek çok görmüştür. Hiçbir paşa ne yapmış olursa olsun, bu halka, Allah olacak, Allah tanıtılacak güçte sayılamaz. Ancak ödevini yapmıştır. () karşılık biz ona ne kadar şan ve şeref vermişsek o kadar da eleştirmek hakkı kazanmışızdır. Şan ve şeref verirken miskalle tartmamışsak, eleştirirken de miskalle tartmak zorunda değiliz. Hele, kalemimizi herhangi bir hesapla, ürkerek kullanacak değiliz. (Eğer bir dönemde kalemler, dilediklerini -haklı haksız- yazamamışlarsa bunun suçu kalemlere değil o dönemin despotlarına düşer.) Anadolu halkları en küçük kişisiyle, en büyük paşaların kaynağı olduğu için, bütün gelmiş gelecek paşalardan üstündür. Bunu herkesten önce paşalar böyle kabul etmek zorundadırlar.

Bu açıdan alırsak, falan ve filan paşayı eleştiriyor suçlaması bana vız gelir(...)

Kurt Kanunu’nda ben, salt bazı kişileri tartaklamaya, tartaklayarak büsbütün sersem edip dehşete düşürmeye çalışmadım, ilk şaşkınlıklarıyla tekerleneceklerini kestirdiğim çukurdan kurtarmaya da uğraştım. Romanın sorumluluğa bağlanan son bölümü, insanoğlunun salt kendi işlediği marifetlerden değil, yüzlerce yıl sonra yaşayacak, tamamiyle yabancı birinin aklından geçireceklerinden de sorumlu olabileceğini anlatmaya çalıştım. Hiç kimse, hiçbir iyi niyetle, hangi paşaya, beye, ağaya, Osmanlı Sultanına, “Aziz peder papaya” sığınırsa sığınır, kişisel sorunluluğundan kurtulamaz demek istedim. Kahvede konuşsak buna herkes öyledir der, bu kadar belli karşı çıkılmaz lâfı insan neden söylemeli diye şaşar.

Fakat onu Kurt Kanunu’nda görünce, işte böyle önce şaşırır, sonra -şirretçede- deliye döner, kudurur. ... Neden mi? Çünkü oldum olası iyice yerleştiği rahatını yitirir. Yeniden sıvanmak zorunda olduğunu anladığından, kendini yoklayıp, artık hiçbir şeye yeniden sıvanamayacağını anladığından dehşete kapılır.

Bana gelince; Ben bu memleketin gerçekçi romancısıyım! Köpoğlu köpeklerin hoşça vakit geçirmeleri, körpe kızların heyecanlanmaları, şimdiye kadar öğrendikleriyle ölmeye karar vermişlerin doğru bildiklerini yeniden tastikleyerek, onları ucuza sevindirmek, güvendirmek için yazmıyorum.

Bir toplum, kimi dönemlerde, ezici yüzdesiyle enayilik, hainlik, sefillik edebilir (sözgelimi, Alman toplumu, 1933 ile 1945 arasında böyle olmuştur.)

²¹⁴ Selim İleri, " Kemal Tahir'le Konuşma ", Yeni Dergi, S. 105, Haziran 1973.

Böyle toplumların tarih içinde toptan rezil olmamaları için, içlerinden birkaç kişinin gerçeği görmeleri, görmekle yetinmeyip, bunu açıklamaları şarttır. Bu şart yerine gelirse o toplum, toplum olarak tarihçe toptan suçlanmak tehlikesinden kurtulur.

Gerçekçi Türk romancısının bence 1969-1970'lerde yakın ve uzak tarihimiz karşısında ödevi budur. Dünyada, gerçek romanın ödevi budur.

Ben bu ödevi ölene kadar yerine getireceğim. Bu ödev, dünyada insanoğlunun yarattığı tek gerçek soylu kutsallıktır. Çünkü burada insanoğlu, ne kadar büyük hata etse, o kadar büyük fayda sağlar!"²¹⁵

Bu ifadelerde de anlaşılacağı üzere, Kemal Tahir, **Kurt Kanunu**'nda ileri sürdüğü tezlerle büyük bir tarihsel sorumluluğu yerine getirdiği inancındadır.

21. Büyük Mal

1970 yılında, **Yediçınar Yaylası ve Köyün Kamburu** romanlarının devamı olan **Büyük Mal** yayımlanır. Bilgi Yayınevinden çıkan bu kitapla romancımız, köy konulu romanlarında ayrı bir diziyi oluşturan bir nehir romanı dizisini tamamlamış olur.

Büyük Mal'da Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1937 yılına kadar gelinmiştir. Ancak köyün temel yapısında ve insan ilişkilerinde pek bir değişim olmamıştır. Sadece aktörler değişmiştir. Roman, yeni bir dönemi başlatan genç Cumhuriyetin köy ve kasaba yaşamında ve şartlarında kendinden bekleneni veremediğini, buralarda köklü hiç bir değişime yol açmadığını göstermektedir. Dizinin önceki romanlarında olduğu gibi, ahlaki ve sosyal yozlaşma, ekonomik sömürü **Büyük Mal**'da da yeni örneklerle devam etmektedir. Kasaba eşrafı ve köy ağaları sömürülerini yeni düzenle uyum sağlayarak sürdürmekte, cinayet, eşkıyalık, yolsuzluk, hırsızlık vb gibi gayri ahlaki yöntemleri kullanarak çıkar sağlamaya devam etmektedirler. Yeni siyasal düzenin köye yansımaları, ağa ve eşrafın mebuslarla ilişkileri, Yol Vergisi, Ziraat Bankasının kredi vermesi, Dersim İsyanı, İstiklâl Mahkemeleri, gayri meşru ve sapık cinsel ilişkiler roman örgüsü içinde yer alan diğer konulardır.

Büyük Mal -diğer iki romanın bir devamı ve benzeri olması nedeniyle olsa gerek- yayımlandığında pek fazla ilgi görmemiştir. Romana yönelik en ciddi eleştiri Eylül ayında Fethi Naci'den gelir. Naci, **Büyük Mal**'ı, insanların ruhsal derinliklerine inememek, gereksiz uzun diyaloglar, insani gerçeklerin yokluğu, somut insan çatışmalarının yokluğu gibi gerekçelerle, roman sanatı açısından başarısız bir eser olarak değerlendirmektedir. Fethi Naci, **Büyük Mal**'ı eleştirdiği makalesine "Kimse

²¹⁵ Kemal Tahir, **Notlar/ Sanat Edebiyat 1**, s. 66-68.

Kimseyi Sevmiyordu” şeklinde manidar bir başlık koymuştur. Naci'ye göre, Kemal Tahir sevgisizliğin romancısıdır. Bu üç romanda da kimse kimseyi sevmez:

"... Sevmemek bile az geliyor Bay Kemal Tahir'in bu romanlarda insanlara ve insani ilişkilere bakışını açıklamak için: 'Nefret etmek' de diyebiliriz. Ağalardan nefret, köylülerden nefret, memurlardan nefret, bu romanlarda bunların dışında kişiler bulunmadığına göre kısaca insanlardan nefret... sevgisiz bir nefret, salt bir nefret bir çeşit soyutlama oluyor; romanın inandırıcılığını yok etmekle kalmıyor, roman kişilerinin 'açıklayıcı' kişiler olması sonucunu doğurmakla kalmıyor, romancıyı ruh sağlığı bakımından da kuşkular uyandırıyor...

Büyük Mal, gerçekte, yanlış bir yöntemin bir romancıyı nerelere sürüklediğini göstermesi bakımından ilginç bir roman..."²¹⁶

Selim İleri'nin, Kemal Tahir'le yaptığı bir söyleşide, " Sizin romanlarınızdan söz açıldığında 'insanı sevmiyor, insana düşman' diyorlar. Hatta 'insan yaşamıyor o kitaplarda' diyorlar" şeklindeki sözlerine karşılık romancımız şunları söylemiştir:

" - Sanırım bir başka yerde de söylemiştim... Dostoyevski, ' İnsanları toptan sevmek alçaklıktır' gibisinden bir söz eder. Bu yargı namuslu insanla namussuz insanı ayırdetme yetkinliğini taşır. İnsanları toptan sevdiğini söylemek, namusluyla namussuzu, ihanet edenle etmeyen ayırmama zavallılığındandır. Bütün insanları sevdiğini ileri sürmek, sevilmesi gereken namuslu adamların sevgi payına namussuzları, hiç te hakkımız olmadığı halde ortak etmektir. Ancak namussuzlar katında duranların ya da o kata atlamadan, çıkmadan yapamayacaklarını, yaşayamayacaklarını kestirenlerin işine gelir... Durumu daha da yadınlatmak için göz alıcı bir örnek vereyim: Bütün insanları sevmek genellemesinin içinde Hitler canavarıyla, onun, yağından sabun yaptığı bedbaht çocukları hiç birbirinden ayırmadan sevelim namussuzluğu yatmaktadır."²¹⁷

Konu bu noktaya gelmişken Kemal Tahir'in hümanizm ile ilgili düşüncelerini de değinmeyi yararlı görüyoruz. Aynı söyleşi de Selim İleri'nin hümanizm konusundaki soruları ve romancımızın cevaplarının olduğu bölüm şöyledir:

"- Yeki ya hümanizma? Hümanizmayı da mı savunmuyorsunuz?

-Hümanizma, dünyanın en namussuz sömürüsü olan burjuva sömürüsünü ört-bas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesidir. Savunmak için sağlam bir neden bulamıyorum.

-Yunus Emre hümanizmasından söz açıyorlar şu günlerde. Hoşgörü meselesi var sonra. İnsana inanma meselesi Sizin romanlarınızdan da örnekleyebiliriz bunu. Gazeteci Murat'ın 'Yol Ayrımı'nda, Şükran Hanıma söyledikleri örneğe...

-Hoşgörüye gelince, şair Yunus Emre'nin hoşgörüyle ilintisi tamamıyla ayrı bir şeydir. Batı hümanizmasıyla aykırı bir ilintidir. Bu aykırılık üzerinde derinlemesine durmakta yarar vardır. Çünkü Yunus Emre, bazı sol geçinen yarı aydınlarımızın sandıkları gibi dostunu, düşmanını ayırdetmeden hoşgörüye bağlanacak sanatçılardan değildir. İnsan olmanın erdemlerini seçmiş, değerlendirmiştir şiirlerinde. Kendisine bu gücü hiçbir şey sağlamasa bile büyük 'şairliği' sağlar.

-Hümanizmayı savunmamanızdaki dayanak noktalarını açıklar mısınız?

²¹⁶ Fethi Naci, " Kimse Kimseyi Sevmiyordu " *Yeni Dergi*, S. 72, Eylül 1970.

²¹⁷ Selim İleri, " Kemal Tahir'le Konuşma", *Yeni Dergi*, S. 105, Haziran 1973.

-Gerek genel anlamıyla hümanizma, gerekse hümanizmanın savunduğu dünya görüşü ancak gerçekten köle kullanmış, insanı köle olarak kullanmış toplumların tarihinde önemlidir. Gerçekten çok önemlidir. Bu önem, toplum şartları değiştikçe azalır." ²¹⁸

Aynı yıl iddialı bir romanı olan **Yol Ayrımı**'ni tamamlamak için yoğun bir çalışma temposuna giren yazarımızı sağlığı açısından acı bir sürpriz beklemektedir. Akciğer kanserine yakalanmıştır.

22. Akciğer Kanserine Yakalanması ve Son Romanı Yol Ayrımı

Romancımız, 23 Kasım 1970 tarihinde "solid kanser" teşhisi nedeniyle, Haydarpaşa Göğüs Cerrahisinde ameliyat masasına yatar. Türkiye'nin yetiştirdiği ünlü cerrahlardan Siyami Ersek tarafından gerçekleştirilen başarılı ameliyat sonucu sol akciğeri bütünüyle alınır. Kemal Tahir'in geçirdiği bu ağır ameliyattan sonra kendini toplaması uzun bir süreyi gerektirmiştir. Romancı, bu ağır ameliyatı "üzerimden silindir geçti" sözleriyle nitelemiştir. Kendisi de bir doktor olan Hulusi Dosdoğru, bu çok yakın dostunun ameliyatı, ameliyat sonrası sağlık durumu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. Dosdoğru, Kemal Tahir'in ameliyattan sonra meydana gelen kalp yetersizliği ve kalp aritmisi için aylarca gerekli ilaçları kullandığı, ölümünden önceki birkaç ay dışında çalışma gücünü uzun zaman kendisinde bulamadığını söylemektedir. ²¹⁹

Yol Ayrımı, Kemal Tahir'in hayatta iken yayımlanan son eseridir. Ameliyattan bir süre önce tamamladığı roman, 1971 yılının Nisan ayında Sander Kitabevi tarafından basılmıştır. Roman 1930'lu yılların siyasi çekişmelerini anlatmaktadır. **Esir Şehrin İnsanları** ve **Esir Şehrin Mahpusu** romanlarının Kâmil Bey başta olmak üzere bazı kahramanları bu romanda da yerlerini almaktadır. **Yol Ayrımı** bu nehir romanları dizisinin son kitabıdır. Doğudaki isyanla başlayan romanda ağırlıklı olarak Serbest Fırka'nın kurulması, yaşanan siyasi çalkantılar, seçimler ve Serbest Fırkanın kapatılması olayları üzerinde durulmuştur. Romanda yer alan "gazeteci Murat" tipi ise Kemal Tahir'in gençliğinden otobiyografik izler taşıyan bir kahramandır. Romanda, Tanzimat, Osmanlının yıkılışının sebepleri, batılılaşma, Osmanlı borçları meselesi ve İstiklal Mahkemeleri gibi çeşitli konularda Kemal Tahir, görüş ve tezlerini "Dr. Münir", "Gazeteci Murat" gibi roman kahramanları aracılığıyla okuyucuya aktarmaktadır.

²¹⁸ A.g.m., s. 21-22.

Yazarın, Serbest Fırka ile ilgili açıklamalarında, Ahmet Ağaoğlu'nun **Serbest Fırka Hatıraları** adlı eserinden büyük ölçüde yararlandığı anlaşılmaktadır. Hatta Fethi Naci'ye göre, Kemal Tahir bu eserinde Ağaoğlu'nun anularından o kadar çok yararlanmış ki, "Serbest Fırka Hatıraları olmasaydı Yol Ayrımı da olmazdı" demektedir. Fethi Naci, **Yol Ayrımı**'nda Ağaoğlu'nun bu eserinden birçok bölümün aynen aktarıldığının örneklerini vermektedir. Üstelik bunların çoğunun alıntı olduğu da belirtilmemiştir.²²⁰

Yeni Edebiyat dergisinin yeni çıkan kitapların tanıtıldığı bölümünde **Yol Ayrımı** ve Kemal Tahir'den övgüyle bahsedilmiştir, "Romanımızın doruklarındadır Kemal Tahir'in ürünleri. Her eserinde toplumumuzun belli başlı sorunları, zengin bir roman dokusu içinde çözümlenir, açıklık kazanır. **Yol Ayrımı**'nda büyük yazar, tek partiden çok partiye geçiş buhranlarını anlatıyor. Esir Şehrin İnsanları'ndan bu yana yaşantılarını izlediğimiz Kurtuluş Savaşı insanları bu romanda hayatlarının en dramatik dönemleriyle dile getirilmiştir. Tekrar tekrar okumak ihtiyacını duyacağınız bir kitap **Yol Ayrımı**. Kemal Tahir'in bereketli, diri, inandırıcı anlatımı Türk okuruna ayrı bir zevk verecektir."²²¹

Kemal Tahir, ameliyata karar verdiği günlerde hastalıktan kurtulursa yapacağı çalışma programını belirlemiştir. Bunlar öncelikle tutmuş olduğu tarih notlarını derleyerek yayınlanacak hale getirmek; **Batı Çıkmazı** ve **Topal Kasırğa** adlarını taşıyan iki büyük romanını tamamlamaktır. İsmet Bozdağ, 16 Kasım 1970 tarihli sohbetinde romancının bu konuda kendisine şunları söylediğini belirtmektedir:

"Hastalık biraz soluk verirse notlarımı gözden geçirmeliyim. Onların bazılarının daktilosunu yaptıracağım. Benden kalması gereken fikir çalışmalarımı, kendim elden geçirmek istiyorum. Yine de zamanım artarsa **Topal Kasırğa** ile **Batı Çıkmazı**'nı yazıp, Osmanlı İmparatorluğu ve devlet yapısı üzerindeki düşüncelerimi tamamlamak niyetindeyim..."²²²

Romancımız, ameliyattan sonra sağlığı elverdiği ölçüde bu programını gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1972 yılında **Milliyet Sanat Dergisi**'ne yaptığı açıklamasında bu çalışmalarından bahsetmiş, bir de 1960-1972 döneminin siyasal

²¹⁹ Hulusi Dosdoğru, a.g.e., s. 411-412.

²²⁰ Fethi Naci, "Yol Ayrımı", **60 Türk Romani**, Oğlak yay., İst., 1998, s. 245-249.

²²¹ **Yeni Edebiyat**, C.II, S. 12, Ekim 1971.

²²² İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 219.

olaylarını konu aldığı **Şeytan Aldatmacası** adlı bir romana başladığını belirtmiştir. Bunların yanı sıra, hapisane döneminde tuttuğu notlarından **Damağası** adlı romanından 40-50 sayfa kadar yazmış, Malatya Cezaevindeki mahkûmları anlatan notlarını da **Namusçular** adı altında romanlaştırmaya başlamıştır. Ancak ameliyattan sonra yaşadığı zorluklar ve bir anlamda erken gelen ölüm bu çalışmaların tamamlanmasına fırsat vermemiştir.

23. Hastalığı ve Ölümü

Kemal Tahir, geçirdiği ameliyattan sonra, Şaşkın Bakkal'daki evinde oturmak istememiş, Bağdat caddesinde İhlamur sokakta bir eve taşınmışlardır. Daha sonra Göztepe'de daha havadar ve güneş alan bir eve taşınmışlardır. Ameliyat başarılı geçmişti ama bu tamamen iyileşmek anlamına gelmiyordu. Zaten on yıldan beri orta dereceli "amfizemi" olan Kemal Tahir, merdiven çıkarken ve yokuşlarda solunum darlığı çekiyordu. Bunun en önemli nedeni Dr. Hulusi Dosdoğru'ya göre romancının uzun yıllarını geçirdiği hapisane koşulları ve sigara tiryakiliği idi. On yıl önce yapılan muayenesinde doktorlar sigarayı bırakmasını ve bazı ilaçları kullanmasını tavsiye etmişlerse de Kemal Tahir bu öğütlere riayet etmemiştir. Kanseri sol akciğeri alınca, solunum rahatsızlığı daha da artmış, kalp yetmezliği ve kalp aritmisi sorunları baş göstermiştir. Sigarayı ve içkiyi bırakmış olması daha kolay sinirlenmesine yol açmıştır. (Kemal Tahir, daha önce de belirttiğimiz gibi gençliğinden beri müzmin bir sigara tiryakisiydi. İçkiye pek düşkün olmadığını seyrek ve ölçülü içtiğini yakın dostlarından öğreniyoruz.) Bunun farkında olan yakın dostları, arkadaşları ve konukları sohbetlerde romancıyı kızdırmamaya onun bu hastalığını dikkate alarak gayret göstermişlerdir. Ameliyattan sonra daha önce de belirttiğimiz gibi toparlanması uzun sürmüştür.

Ameliyattan sonra 2,5 yıla yakın bir süre yaşayan Kemal Tahir bu süre içerisinde hep o üç tutkusunu: yazmak, sohbet etmek ve okumayı mümkün olduğu kadar sürdürmeye çalışmıştır. Nitekim, ölümünden önceki son geceyi de böyle ateşli bir sohbetle geçirmiştir. Son akşam yemeğini, Mehmet Barlas'ın evinde yemiştir. Gazeteci Mehmet Barlas'ın Şişli'deki evinde verilen bu yemeğe Kemal Tahir'in yanı sıra, İsmail Cem, Ali Sirmen, Tuncer Arıklı, Dr. Afşin Germen gibi isimler de katılmışlardır. Davetliler arasında Kemal Tahir'le tanışmak isteyen Mete Tunçay da vardır. Dr. Hulusi Dosdoğru bu yemeği Hz. İsa'nın havarileriyle yediği "son taam" a benzetmektedir:

“Biz, Kemal Tahir’in bu son yemekte tutulduğu infarktüs krizini İsa’nın Havarileriyle birlikte yediği ünlü ressamlara konu olan (SON TAAM) ına benzetiyoruz. İkisi de bir bakıma kendilerini bekleyen son tehlikeyi önceden sezinlemişler, ama buna karşı koyamamışlardır. Bilindiği üzere Hz. İsa, Havarilerinden birinin kendisini yarın gün batmadan önce ele vereceğini (son yemek) de açıklamıştır. Arkadaşımız da çağırıldığı bu son yemeğe bir türlü gitmek istememiş, ama sonunda ev sahibinin ısrarına karşı koyamamıştı”²²³

Doktor olan ve Kemal Tahir’in sağlığı konusunda tüm bilgilere ayrıntılarıyla sahip olan Dosdoğru’nun bu duygusal benzetmesinde romancının ölümünden sorumlu tuttuğu kişi (Dosdoğrunun Hz. İsa’nın ele verilmesi örneğine uydurmak gerekirse Yahuda adlı havari) o akşamki sohbette Kemal Tahir’le tartışarak onu eleştiren Mete Tunçay’dır. Dosdoğru, kendisinin bulunmadığı bu yemek ve sohbette Tunçay’ın, Kemal Tahir’e karşı ölçsüz ve şiddetli karşı çıkışlarıyla, onun kalp krizi geçirmesine yol açtığını ileri sürmektedir. Dosdoğru, kitabında, Kemal Tahir’in ameliyattan sonra kalbinin zayıflaması ve desteksiz kalmasının ölümünün nedenlerinden biri olduğunu bir doktor olarak inkâr etmenin mümkün olmadığını belirttikten sonra şunları söylemektedir:

“... Ama bütün bu sayılanlar yanında, arkadaşımızda o öldürücü infarktüs krizinin görülmesinde rol oynayan başlıca faktör, Mehmet Barlas’ın evindeki son akşam yemeğinde hiç beklemediği zamanda, tanımadığı biri tarafından, çok ağır bir yergi salvosuna tutuluşudur...
... Kim ne derse desin, Kemal Tahir’in vakitsiz olarak dramatik ölümünde son yemeğin ve o yemekte uğradığı suçlama etkisinin büyük olduğuna inanıyoruz. Çıkışın sahibi, bir dost sofrasında ilk olarak tanıdığı hasta bir yazara karşı hiçbir nezaket kuralına girmeyecek biçimde ‘sizin eserlerinizi toplatmak lazım’ yollu suçlamalara kalkışmış.”²²⁴

Dosdoğru’nun, Mete Tunçay’ı adeta bir katil gibi değerlendirerek çok sevdiği ve büyük bir hayranlıkla bağlı olduğu Kemal Tahir’in ölümünden sorumlu tutmasının aşırı bir duygusallıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Naci Çelik, Kemal Tahir için yaptığı biyografi çalışmasının sonunda romancının bu son yemeği ve ölümünü ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Buna göre Kemal Tahir, 20 Nisan Cuma akşamı saat 19.30’da davetli olduğu Mehmet Barlas’ın evine kardeşi Ratip Tahir’in kullandığı araba ile gitmişti. İsmail Cem, Mete Tunçay, Ali Sirmen, Tuncer Arıklı, Dr. Afşin Germeç gibi isimlerinde katıldığı sohbette Kemal Tahir ve romancılığı da konuşulmuştur. Mete Tunçay, Kemal Tahir’in tarih ile edebiyatı birbirine

²²³ Hulusi Dosdoğru, a.g.e., s. 414.

karıştırdığını ileri sürerek bunu konuklarla tartışmış, Kemal Tahir'in söze pek karışmaması sonradan, o ortamdan hoşlanmadığına ya da rahatsızlığına yorulmuş. Bir süre sonra sıcak ve sigara dumanından ötürü terlemiş; sırtında krizin habercisi ağrılar dolaşmaya başlamış, yüzü sararmış. Saat 22.30'da "haydin" diyerek kalkıp eve gitmek istediğini belirtmiş. Konuklar arasında bulunan bir doktor, romancının nabzına bakmış. Teri silinip kolonya verilmiş. Durumu biraz düzelince kardeşi Ratip'in kullandığı arabanın arka koltuğuna binerek eve geri dönmüş. Merdivenlere kadar kardeşi Ratip'in kolunda yürümüş. Ancak merdivenleri çıkamayacağını anlayınca ilk kattaki komşularının evinde bir yatağa uzanmış. Rahat edemiyor, durmadan terliyormuş. "Evet midemden ötürü bu" demiş, karbonat istemiş. Bir ara kusmuş. Artık konuşmuyormuş "susun" demiş. Çağrılan doktor gelmiş. Kemal Tahir'e bakmış ve sonra karısı Semiha Hanıma dönüp "Başınız sağ olsun" demiş.²²⁵ 15 Nisan 1910'da İstanbul'da dünyaya gelen Kemal Tahir, 63 yıl sonra 21 Nisan 1973'de geçirdiği bir ani kalp krizi sonucu Cumartesi günü saat 5.30'da aynı şehirde dünyaya veda etmiştir. Kabri, Sahrayı Cedit Mezarlığındadır. Kendisinden birkaç yıl sonra hayata veda eden eşi Semiha Hanım da aynı mezarlıkta Kemal Tahir'in yanı başındaki yatmaktadır. Kemal Tahir'in hiç çocuğu olmamıştır. Hiç evlenmemiş olan kardeşleri Nuri ve Ratip de birkaç yıl arayla hayata veda etmiştir. Bu gün maalesef Kemal Tahir'in ailesinden hayatta kalan bir fert yoktur.

İsmail Cem (İpekçi), romancının ölümünden önceki son sohbetinin tanıklarından biridir. İsmail Cem, 24 Nisan 1973 tarihli *Milliyet* gazetesindeki "Yorulmayan Savaşçı" adlı makalesinde Kemal Tahir'in bu son sohbetindeki son sözlerini şöyle aktarmaktadır:

" Bir rastlantı, ölümünden dört beş saat önce Kemal Tahir'le bizi aynı dost meclisinde bir araya getirdi.

Yorulmayan Savaşçı, görüşlerini savaşın son saatlerinde de aynı inançla savunuyordu. Fakat sesi biraz kısalmıştı; acılı yılların, bir büyük mücadelenin ve iki yıl önce inanılmaz şekilde üstesinden geldiği amansız hastalığın etkisi, onu yavaş konuşmaya zorluyordu.

Kemal Tahir'i son gecesinde dinlerken, sözlerinin bir çeşit vasiyet özelliği taşıyacağını nasıl bilebilirdik?

'sizler gençsiniz' demişti, ölümünden önce. 'size şunu belirtmek istiyorum. Hayatım boyunca bir sistem dahilinde düşünmeye çalıştım. Sistemden ayrılmadım. Yazdıklarım bir rastlantının sonucunda değil, sistemli düşüncenin sonucunda bulunmuştur. Bundan ötürü doğrultumda yanlış düşmedim; olaylar söylediklerimi doğruladı. El yordamıyla değil bir sistem içinde düşünmelidir insan... İnsanlar yanlış yapabilir. Ama çok çekmiş insanlar talihlidir bir bakıma. Yanlış yapmaları daha zordur. Benim geçtiğim yollarda kendini tüketen ve benim çektiğim acılardan geçen

²²⁴ A.g.e., s. 413, 419.

²²⁵ Naci Çelik, a.g.m., s. 49-50.

insanlar doğrulara daha kolay erişebilir. Yazdıklarımı bir gün tarih yargılsa, bu ilişkiyi mutlaka görecektir. Romanlarımın doğruluğunu ortaya koyacaktır...

Ben romanlarımda dünü yazdım. Ama romancı dünü yazarken kendi gününü yansıtır bir bakıma. Hatta gelecek için yazar..."²²⁶

Yukarda İsmail Cem'in tanıklığından aktardığımız Kemal Tahir'in bu son sözleri, romancının yazarlık hayatı boyunca ne yapmaya çalıştığının yine kendisi tarafından ifade edilmiş, kısa ve veciz bir özetidir. Gerçekten de o, bugünü anlamak için düne yönelmiş, dünü yazmıştır. Bunu yaparken ki amacı ise daha iyi bir geleceğin inşasına katkıda bulunmaktır.

Romancımızın bu ani ölümünün hemen ardından çeşiti gazete ve dergilerde Kemal Tahir'i değerlendiren, çeşitli kesimlerden çeşitli yazar, sanatçı, politikacı, tarafından yüzlerce yazı yazılmıştır. Bunların arasında kendisini hayatta iken övenler ve sevenler kadar, yerenler ve eleştirenler de vardır. Bu yazılara bakıldığında Kemal Tahir'in, Türk edebiyatında ve Türk düşüncesinde oldukça önemli bir yer tuttuğu, bıraktığı boşluğun kolay kolay doldurulamayacağı, anlaşılmaktadır. Ölümünün ardından yazarımızın nasıl bir etki bıraktığına örnekler vermek açısından aşağıda bu çeşitli isimlere ait yazılardan seçtiğimiz birtakım değerlendirmeleri aktarıyoruz:

" Çağdaş Dünya edebiyatının en büyük romancılarından biri öldü. Bu sözlerin bir abartma değil, bir gerçeğin ifadesi olduğu öncelikle bilinmeli. Ayrıca Kemal Tahir'in ulaştığı bu haklı büyüklüğün, onun ulusal damarı bütünüyle yakalamış bir yazar olmasından ileri geldiği de bilinmeli. Bu açıdan bakıldığında yalnız Türk romanının değil, Türk kültür tarihin de en büyük adlarından biri hiç kuşkusuz Kemal Tahir'dir.(...) Kaybımız büyüktür, başımız sağolsun..."²²⁷ *Umut dergisi*

" Kemal Tahir, romanları dolayısıyla ortaya attığı siyasi ve tarihsel düşünceleriyle tartışmalar uyandırmış bir yazarımızdır. Tartışma uyandırması aleyhinde değil lehinde sayılabilir. İki bakımdan; hem bir durgunluğu önlemek, hem de kendi hesabına birtakım önyargılardan kurtulmak bakımından. Ama bu sözlerimle onun bu çeşit tartışmalar doğuran düşüncelerinin tümüne katıldığımı söylemek istemiyorum. (...) Tarih ile romanı sık sık birbirinin içine soktu çıkardı. Bu uzun süre tartışılacak konulardan biridir."²²⁸ *Melih Cevdet Anday*

" Ölen bir sanatçı olunca konuşmak çok güç. Kemal Tahir elbette seçkin sir sanatçıydı. Çok genel bir yargıyla 'entelektüalizm' in öncülerindendi. Fikir yapısı, vardığı sentez sürekli tartışma konusu olmuştur. Çok üzüldüm demek yetersiz kalıyor."²²⁹ *Edip Cansever*

²²⁶ İsmail Cem, "Yorulmayan Savaşçı", *Milliyet*, 24 Nisan 1973.

²²⁷ *Umut*, Mayıs 1973.

²²⁸ Melih Cevdet Anday, *Yeditepe*, "Kemal Tahir İçin Ne Dediler" Haziran 1973.

²²⁹ Edip Cansever, *Yeditepe*, ("Kemal Tahir İçin Ne Dediler" Haziran 1973.

" Kemal Tahir'in ölümünden üzgünüm. Çalışkan ve verimli bir yazardı.(...) Kitapları içinde ençok 'Göl İnsanları' nı severim. Romanlarından da 'Köyün Kamburu'nu. Yakın tarihimiz üzerine öne sürdüğü görüşlerine katılmam. Ama bu bir görüş ayrılığıdır. Sanatına olan saygımı azaltmaz..." *Necati Cumalı*

" Kemal Tahir, toplumumuzda pek az rastlanan bir aydın tipinin temsilcisidir.(...) Benim burada üzerinde durmak istediğim, onun bir düşünce adamı, gerçek bir aydın olarak taşıdığı özelliklerdir. Bizim toplumumuzun fikir planında ve bunun temeli olan maddi şartlarda ortaya hergün sürdüğü en önemli sorun, Batı-Doğu ilişkisi sorunudur; bu sorunun bizdeki özel yansımasıdır. Kemal Tahir kendisine gelinceye kadar pek az yazarın gerektiği gibi üzerinde durduğu bu soruyu bütün dünya görüşünün ve felsefesinin eksenine haline getirmişti. Eşsiz sezgisi, zekası ve çalışmasıyla bu soruyu irdeledi; onu, kişiliğinin, sanatının ve hatta günlük yaşamasının temeli olacak şekilde irdeledi. Özellikle bu soruya ilişkin olarak ileri sürülmüş olan ve kaynağını ilkökul kitaplarından aldığı halde bütün bir edebiyat dünyasını saran ideolojik görüşlerin karşısına dikildi. Onların yanlışlığını, aldattıcılığını gösterdi. Bizim kuşağımız içinde sınırlı bir grup içinde de olsa, Kemal Tahir'in yaptığı uyandırıcı, aydınlatıcı ve arındırıcı etki gerçekten derin olmuştur..."²³⁰ *Selahattin Hilav*

" Çağdaş romanımızın üç ünlü Kemal'inden birisiydi. Orhan Kemal'den sonra onu da yitirdik. Kanımca büyük bir romancıydı. Kendine özgü bir roman dili ve roman dünyası yaratmıştı. Çalışkan ve soluklu bir yazardı. İşini ciddiye almıştı. (...) Çürümüş bir toplumu, gerçekçi ve acımasız bir tutumla enine boyuna anlattı. Kendisinden çok şeyler öğrendik."²³¹ *Talip Apaydın*

" ...Çağımız Türk Romanının enbüyük ustalarından biri olan Kemal Tahir, son sözünü söylemiş, söyleyebilmiş bir romancı, bir sanat ve edebiyat adamı değildi(...) Gerçekçi bir yazardı Kemal Tahir. Tarihe yönelmiş, tarihî akışı izlemiş, yorumlamış, tarihe kendine göre sanatçı kişiliğinin ağırlığıyla da yönler vermeye çabalamış, 'nehir romanı' türünde yapıtlar yaratmaya çalışmış ve bunu, arada boşluklar kalsa bile başarmayı bilmiş bir romancıydı. Türk romanına yeni ve değişik bir soluk, bir ses getirmiş yazar olarak Kemal Tahir, ulusumuzun ölümsüzleri arasına girmeyi başarmış, buna hak kazanmış biri olarak öldü. Kemal Tahir öldü, doğru, ama yazdıkları yaşıyor ve yaşayacak..."²³² *İlhami Soysal*

" Kemal Tahir, çağdaş Türk romanına büyük işlev, büyük görev düştüğü inancında idi. Benim 'Hala bir çeşit Ahmet Mithat Efendi mi olmak gerekiyor?' sorumu, ' E ne yapalım biraz öyle...' diye cevaplandırmıştı. Bu görüş ve anlayış onu okuyucu karşısına bir araştırmacı, bir düşünür, bir tarihçi tavrı ile çıkardı...(...) Kemal Tahir de bir biri peşinden gelen eserleriyle, iletmek istediği bildirilerle, toplumda yankılar uyandırmış, oldukça geniş bir okuyucu kitlesine kendisini beğendirip sevdirmiş bir sanatçı. Özgün kişiliği karşısındakini etkisi altına alabiliyor, bir üslup sahibi. Bu üslup özellikle Devlet Ana'da cuk oturmuştur..."²³³ "

Osmanlıydı, şuydu, buydu, roman anlayışı benimkine uymazdı ; hiç birinde değilim şimdi, O'nda mangal gibi yürek vardı"²³⁴ *Mehmet Seyda*

²³⁰ Selahattin Hilav, *Yeditepe*, "Kemal Tahir İçin Neler Dediler" , Haziran 1973.

²³¹ Talip Apaydın, *Yeditepe*, "Kemal Tahir İçin Ne Dediler", Haziran 1973.

²³² İlhami Soysal, " Kemal Tahir Öldü mü?" , *Toplum*, S. 54, 27 Nisan 1973.

²³³ Mehmet Seyda, " Kemal Tahir", *Yeditepe*, Haziran 1973.

²³⁴ Mehmet Seyda, "Kemal Tahir", *Yeni Ortam*, 30 Nisan 1973.

" Kemal Tahir Türk romanını iki bakımdan dönüm noktasıdır bana göre. Birincisi: Belli konularda kalıplanan Türk roman dünyasına geniş soluklu, güneşli bir pencere açmıştır. İkincisi: Başkalarının işlediği konuları kendine özgü bir açıdan değerlendirmiş, ileri sürdüğü görüş ve düşünceleri toplum yapımızı da göz önünde bulundurarak temellendirmiştir. Kemal Tahir Türk Edebiyatında yaptığı yeniliği mükemmelliğe ulaştıran ender yazarlardan biri olarak her zaman anılacaktır."²³⁵ *Doğan Hızlan*

" Yorumlar ve sonuçlar onaylanır ya da yadsınır, sorun bu değil. Önemli olan, gösterilen çaba ve inanarak mertçesine bir savaşa atılabilmek. Kemal Tahir işte bunu yaptı. Bundan sonra Türk toplum tarihinin Türk romanındaki her yeni başarılı görüntüsü Kemal Tahir anıtına bir avuç harç daha katacaktır."²³⁶ *Ahmet Cemal*

" Kemal Tahir Dökmantarizmin ruhsuz kalıbında ruhsuz kalmamayı başarmış bir tiptir. İyisi kötüsü kendine ait olmak üzere çok büyük bir değer taşımaktadır. Başladığı noktayı ve kendisini o noktadan başlatanları geçmiştir. Ve bu hususiyetiyle tektir ve bizzat kendisi bir vesikadır. O ne batılıydı ne kuzeyliydi. İlk başladığı noktada belki, Anadolu insanına has bir vefa ile duruyor veya duruyor gözüküyordu. Aslında onlarca yıl hapis yattıktan sonra memleketinin insanının değerini üstün tutacak bir ruh gücü ne kadar saygıya layıktır."²³⁷ *Ergun Göze*

" Kemal Tahir, Doğu-Batı karşısında Peyami Safa'dan sonra Türk aydınına içiende bulunduğumuz açmazı en iyi analiz eden, sağlam sonuçlar çıkarıp temeldeki yanlışlığı ortaya koyan ikinci adamdır. Kemal Tahir, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar, yakın tarihimizin muhasebesini romanlaştırmış, kimsenin göz yaşına bakmamış, doğruları bir bir anlatıp, yanlışları ve sahteleri kulaklarından tutup teşhir direğine çıkarmıştır."²³⁸ *Ahmet Güner*.

" Kemal Tahir dört duvar arasında yetişmişti. Renkli kişiliği, romancı eğilimiyle, tarihin labirentlerine dalıp gitmişti. Osmanlı konusu tutku gücüne erişmişti benliğinde. Türk Edebiyatına başka soluk getirmişti bu nedenle. Kemal Tahir Türk Edebiyatının vazgeçilmez bir romancısıdır."²³⁹ *İlhan Selçuk*

" ..Kemal kendine özgü bir tarih tezini benimsemişti. Tarihini, yani ülkenin geçmişini bilmeden, hiçbir şey yapmak olanağı yoktu. Ülkesinin damlarında yenik düşerek yatmasının bedelini Kemal Tahir, tarihi öğrenmek ve yeniden yorumlamakla ödedi. O'nun çalışmalarını ve önerilerini değerlendirerek yeni boyutlara ulaştırmazsak, daha çok bedel öderiz."²⁴⁰ *Mehmed Kemal*

" ... Kemal Tahir'in romanları daha uzun süre önemle okunacak, tartışmalar yapılacak. Ama çoğunun yarına kalacağını hiç sanmam. Kendi uydurduğu, kendi yarattığı, gerçekle ilgisiz bir takım kişiler, olaylar, bunlara dayanarak kurduğu temelsiz düşünce savları zamanın acımasız rüzgârıyla çöküp gidecektir. Oysa yetenekli bir yazardı Kemal Tahir."²⁴¹ *Oktay Akbal*

²³⁵ Doğan Hızlan, *Yeni Ortam*, "Kemal Tahir İçin Ne Dediler", 23 Nisan 1973.

²³⁶ Ahmet Cemal, *Yeni Ortam*, "Kemal Tahir İçin Ne Dediler", 23 Nisan 1973.

²³⁷ Ergun Göze, "Kemal Tahir İçin", *Tercüman*, 27 Nisan 1973.

²³⁸ Ahmet Güner, "Kemal Tahir", *Sabah*, 10 Mayıs 1973.

²³⁹ İlhan Selçuk, "Kemal Tahir", *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1973.

²⁴⁰ Mehmed Kemal, "Kemal Tahir", *Barış*, 26 Nisan 1973.

²⁴¹ Oktay Akbal, "Kemal Tahir Üzerine", *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1973.

" Türk kültür hayatı çok genç çok ürün veren bir oğlunu kaybetti. Kemal Tahir'i ilk gençliğinde boğmak isteyenler, mahpushanede Türk insanın ve toplumunun gerçekleri üzerinde daha yoğun düşünmesini öğrenen bir romancı yaratmışlardır. Kemal Tahir, toplumu kendine ödenmez bir borç altında bırakan soylulardandı."²⁴² *Sadun Tanju*

" Kemal Tahir'in tek romanı, tek hikâyesi yoktur ki, aşırı sola hizmet gayesi taşımasın. Vaktiyle Nâzım Hikmet tarafından nasıl beyni yıkanmışsa sonuna kadar öyle gitmiştir. Ömrünce komünizme, inandığı komünist sisteme hizmet etmiştir."²⁴³ *Tekin Erer*

" Kemal Tahir, Türk romançılarından hiçbirine benzemez. O'nun tarih bilinci, yürekliliği ve sorumluluk duygusu eserlerine o benzersiz kişiliği veren niteliklerdir. Kemal Tahir'in romanları gelecek kuşakların sık sık başvuracağı kaynaklar olacak. Onun tüm eserleri Türk yaşayışının büyük bir fresikini teşkil eder. O, aydın, insancıl kültürlü, sorumluluk bilinci yüksek, yürekli bir Türk yazarı idi."²⁴⁴ *Haldun Taner*.

" Ben şahsen Kemal Tahir'i bu devrin en büyük romancısı olarak telakki ediyorum. Ve gerek üslup itibariyle ve gerek sanat bakımından memleketimizin sosyal hayatını tahlil ve tarif etmede çok derinlere gitmiştir. Benim de ayrıca çok yakın dostumdu. Pek müteessirim. Tekrar ediyorum edebiyatımız için büyük bir kayıptır. Daha gençti, daha kıymetli eserler verebilirdi, çünkü gittikçe olgunlaşıyordu."²⁴⁵ *Y.Kadri Karaosmanoğlu*

" Eğer bir düşünür namusu varsa, Necip Fazıl'ın yıllar yılı savunduğu onların yüzünden mahkûm olduğu görüşleri ilk kez söylüyormuş gibi rahatlıkla romanlarına aktaran Kemal Tahir'e, ölümünden önce bunun hesabı sorulmalı ve batıcı çevrelerde doğurduğu şaşkınlığın anlamı bir takım hesaplardan uzakta ortaya konulmalıydı."²⁴⁶ *Osman Burak*

" ... Kemal Tahir'in kişiliğini de roman sanatını da anlamının anahtar sözünü yine kendisi söylemiştir: ' Evinin kapı numarasından bile şüphe edeceksin. Değiştirdiler mi duruyor mu diye... Çıkıp kapıya bakacaksın, kendi kapının numarasını öğrenmek için.' Bence bu söz Kemal Tahir'i bütünüyle anlamının kapısını açan anahtardır."²⁴⁷ *Aziz Nesin*

" ... Kemal Tahir, yeni edebiyatımızda kimsenin boş veremeyeceği, okuduklarının tadına varmayı bilen hiçbir okuyucunun okumadan edemeyeceği bir yazarımızdır. (...) O tartışan adamdı. Yerleşik bilgilerin üstüne üstüne gider, onları sarsardı. Ama bunu 'toptancılık' derecesine vardığı zaman yanıltıcı olmuştur. 'Asya Tipi Üretim Tarzı' konusunda, Osmanlılık üzerinde söyledikleri tutarlı değildir. Pek doğal olarak Osmanlı toplumu da sınıflı idi. Doğal olarak sömürü mekanizması da işliyordu. 'Kerim Devlet' kavramı da temelden yoksundu. O devletin yediyüz yıl sonra bıraktığı Anadolu'yu, hiç değilse onun köylerini iyi biliyoruz. Batı toplumları endüstrileşirken başlarını kuma gömenler de o devletin yöneticileridir. Kemal Tahir'in konusunu tarihten alan romanlarındaki tavrından, biraz ihtiyatsız tutumu yüzünden, Osmanlılığa hayranlık ve özlem uyandırmak gibi sonuçlar doğmuştur. Köy Enstitüleri konusundaki romanı da maalesef, belki Tahir Alangu'nun cömert kılavuzluğu sonucu yanlış kurulmuştur. Osmanlılıktan sonraki dönem gibi Köy Enstitüleri de sevgisini çekmez onun. (...) Eşkiyalığı yorumlamasına da

²⁴² Sadun Tanju, "Seven Biri Daha", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1973.

²⁴³ Tekin Erer, "Kemal Tahir Benerci", *Son Havadis*, 30 Nisan 1973.

²⁴⁴ Haldun Taner, "O'nun Tüm Eserleri Türk Yaşayışının Bir Freskidir", *Milliyet Sanat*, 27 Nisan 1973.

²⁴⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yeditepe*, "Kemal Tahir İçin Neler Dediler" Haziran 1973.

²⁴⁶ Osman Burak, "Necip Fazıl ve Bir Sorumluluk", *Yeni Sanat*, S.4, Şubat 1974.

²⁴⁷ Aziz Nesin, *Politika* "Ölümünün Üçüncü Yılında Neler Dediler", 30 Nisan 1976.

katılmıyorum.(...) Dediğim gibi yanılığaları olsa da bu tartışmaları açmış insandır Kemal Tahir..."²⁴⁸ *Fakir Baykurt*

" Tarihe Marksçı açıdan baktı. Batıyı, Osmanlıyı, Anadolu'nun Türk vatanı oluşunun altında yatan tarihi gerçekleri önümüze serdi. Kendisine gerici, Osmanlıcı, inkılap düşmanı diyenlerin sözlerine aldırmaı. Her türlü doğu ve batı şartlanmasına karşı özgür eleştiriye ahlaklı bir davranış olarak düşünmüştür Kemal Tahir. Kemal Tahir'in bir başka özelliği kendi kendisiyle tutarlı ve kendisine sadık olmasıdır, dünyanın en namuslu adamalarından biriydi."²⁴⁹ *Cahit Tanyol*

" Kemal Tahir dediniz. Evet, büyük bir romancı deniliyor. Fakat onu başkalarının gözünde büyüten sebep, bana göre Kemal Tahir'i küçülten sebeplerdir. Bir misalle açıklayayım: DEVLET ANA Kemal Tahir'in en ünlü romanı. Tarihi tahrif ettiği için büyütülmüştür. Ne demek Devlet Ana? Türk töresinde devlet, babadır. Kemal Tahir bunu yıkmıştır. YOL AYRIMI diğer romanları da öyle."²⁵⁰ *Yaşar Duru*

" ... Henüz tam bir ergenliğe ulaşmamış romanımızda Kemal Tahir, usta bir kalemdi. Bir romancı için gerekli niteliklere tam olarak değilse bile tama yakın sahipti. Ölümü elbette bir kayıptır."²⁵¹ *Tarık Dursun K.*

" Kemal Tahir, Nâzım'ın sanat ve romanda çömezi idi. Sonradan romanları ile bir takım bunalımlar geçirdi. Ama tam olarak yerini ortaya koyamadı (...) Son devir içinde Kemal Tahir, laf arasında geçer..."²⁵² *Sadık Albayrak*

" ...Kemal Tahir'in bizim için asıl önemi, DEVLET ANA ile ESİR ŞEHİR dizisinde ele aldığı osmanlı tarihinin yorumlanması ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarına ait tesbitleridir..."²⁵³ *Mustafa Miyasoğlu*

" ... Sanıyorum Kemal Tahir, Türk Edebiyatına eğilirken zengin kültür geleneğimizden esaslı bir biçimde yararlanmanın gereğini duyan ilk romancımızdır. Kemal Tahir, batı roman geleneğini bütün ayrıntılarıyla kavramış bir yazardı, ama malzemesinin ve felsefesinin Türk kültürüne dayanması gerektiğini de aynı kuvvetle duyuyordu. Roman geleneği ile Türk kültür geleneği arasındaki gerçek ilişkiyi bulduğu için bu kadar verimli olmuştur Kemal Tahir. Kemal Tahir, büyük bir geleneğin adamıdır. Bizi taklitçiliğe ve kendisini taklide değil, özgünlüğe götüren bir yolun sanatçısıdır."²⁵⁴ *Oğuz Atay*

" ..Kemal Tahir bir yenilikti Türkiye solculuğu için. Hatta bir Türkiye Solu kavramı ondan sonra vardır denilebilir. Marksizm Kemal Tahir'den sonra mistik bir tarikat olmaktan çıkmış, eleştiriye açılmıştır. Türkiye solcuları arasında. Kemal Tahir gerçeği devamlı bir gelişim ve değişim ile açıklanabilir. Kesinlikle diyebiliriz ki; Kemal Tahir ne olduğumuzdan çok ne olmadığımızı söylemiştir."²⁵⁵ *M. Akif Ak*

" Bir yanı ile alabildiğine yumuşak, alabildiğine duygusal olan Kemal Tahir, bir yanı ile korkunç ölçüde acımasız ve sertti. Bir yabancı yazarın dediği gibi, onda, insanlığın tüm

²⁴⁸ Fakir Baykurt, " Kemal Tahir İçin ", *Türkiye Defteri*, S.6, Nisan 1974.

²⁴⁹ Cahit Tanyol, "Kemal Tahir Üzerine", *Özgür İnsan*, S.45, Temmuz 1977.

²⁵⁰ Yaşar Duru, *Ortadoğu*, (Ropörtaj) 27 Mart 1979

²⁵¹ Tarık Dursun K., *Yeni Ortam*, " Kemal Tahir İçin ne Dediler", 23 Nisan 1973.

²⁵² Sadık Albayrak, "Dışımızdakiler Batıldır-Sanat Bile", *Yeni Devir*, 17 Mayıs 1978.

²⁵³ Mustafa Miyasoğlu, "Kemal Tahir'in Radyo Konuşması", *Yeni Devir*, 21 Nisan 1978.

²⁵⁴ Oğuz Atay, "Kemal Tahir ve Roman Geleneğimiz", *Politika*, 20 Nisan 1976.

²⁵⁵ M. Akif Ak, "Ölümünün Üçüncü Yılında kemal Tahir Anılırken", *Bayrak*, 21 Nisan 1976.

halleri vardı. Kişiliği gibi sanatı da çok yönlüydü. Usta bir güldürü yazarı, iyi bir ozan, eşsiz bir konuşmacı, büyük bir romancı, büyük bir düşünürdü. Üstün bir insandı, üç beş devrimci şiirden ötürü oniki yıl zindanlarda yatıp ciğerlerini çürüttüğümüz adam."²⁵⁶ *Fatma İrfan Serhan*

" ...Kemal Tahir'in yayımlanmış ve yayımlanmamış, eserleri bir 'Bütün Eserler' tarzında ve 'edition critique' olarak toparlanmalı, kemal Tahir üzerine hayatı ve sanatının da ötesinde politik-toplumsal görüşlerini, batılaşma karşısındaki tavrını, 'Anadolu İnsanı' kavramını kapsayan uzun ve derinlemesine inceleme kitapları hazırlanmalıdır. Kemal Tahir, kendisini doğru irdeleyip yerli yerine oturtacak incelemecileri beklemektedir."²⁵⁷ *Engin Arduç*

" Bin yıllık Türk düşüncesinin en özgün, en bilimsel, en gerçekçi, en namuslu düşünürü Kemal Tahir'dir. Bin yıllık Türk düşüncesi Kemal Tahir'le en yüksek noktasına varmıştır.(...) Kemal Tahir dünya düşüncesinin de uç noktalarından birisidir."²⁵⁸ *Metin Erksan*

İskender Özsoy, Romancımızın ölümünden 1979 yılına kadar, hakkında yazılan yazıları derlemiş ve bir kitap halinde yayımlamıştır. Yukarıdaki alıntılarının bir kısmı bu eserden alınmıştır.²⁵⁹

24. Ölümünden Sonra Yayımlanan Eserleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir, tarih notlarını düzenleyerek yayımlamak, yarım kalan romanlarını tamamlamak için hastalığı elverdiği ölçüde çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak erken gelen ölümü nedeniyle bütün bu çalışmaları yarım kalmıştır. Kemal Tahir'den geriye bir kısmı roman notları, bir kısmı çeşitli konularda aldığı notlar, konuşma metinleri, yazı taslakları, mektuplar, şiirler olmak üzere binlerce sayfeden oluşan yazılı metinler kalmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi romancı bütün yazılarını eski harflerle yazmıştır. Kemal Tahir, ameliyat olduktan sonra bunları yayımlamak için bir çalışma düzenine girişmiştir. Daha önce romanlarının yazılışında olduğu gibi, burada da notlarından seçtiklerini teyp kasetine okuyor, daha sonra da eşi Semiha Hanım ve küçük kardeşi Ratip Tahir bu kasetleri çözümleyerek daktilo ediyorlardı. Ancak belirttiğimiz gibi bu çalışmada notların çok az bir bölümü daktilo edilebilmiştir. **Namusçalar** ve **Damağası** adlı romanlarıyla **Batı Çıkmazı** adlı

²⁵⁶ Fatma İrfan Serhan, "Kemal Tahir İle Konuşan Herkes Bir Parça Kemal Tahirleşir", *Politika*, 3 Mayıs 1976. (Daha önce de belirttiğimiz gibi Fatma İrfan, Kemal Tahir'in ilk eşidir. N.Y.)

²⁵⁷ Engin Arduç, "Kemal Tahircilik mi", *Yeni Ortam*, 4 Şubat 1974.

²⁵⁸ Metin Erksan, " Ölümünün Üçüncü Yılında Ne Dediler", *Politika*, 20 Nisan 1976.

²⁵⁹ Kemal Tahir Hakkında yazılan yazılar için bkz., İskender Özsoy, *Kemal Tahir Kaynakçası*, Barış Matb., İst., 1979.

romanının yirmi sahifesi bu şekilde yazılmıştır. Tashih notlarının iki klasörlük bir bölümü de bu suretle yazıya geçirilmiştir. Ölümünden sonra Semiha Hanım, Dr. Sabire Dosdoğru, Nihat Ülgen ve Kemal Tahir'in editörü Ahmet Tevfik Küflü'nün (Bilgi yayınevi) yardımlarıyla **Namusçular ve Damağası'nı** yayımlamıştır. Bir taraftan da sarı defterlerdeki **Karılar Koğuşu, Bir Mülkiyet Kalesi ve Hür Şehrin İnsanları** adlı romanlarını yayıma hazırlayıp, kitap haline getirmiştir. Semiha Hanım, Kemal Tahir'in yöntemini devam ettirerek notları da yayıma hazır hale getirmek için çalışmıştır. Semiha Hanım notları teybe okuyor, Ratip Tahir daktiloya aktarıyordu. Bu çalışmalara Dr. Sabire Dosdoğru, Baykan Sezer ve Cengiz Yazoğlu gibi Kemal Tahir dostları da katkıda bulunmuştur. Semiha Hanım ve Ratip Tahir'in ölümünden sonra notların yeni yazıya çevrilerek yayımlanması görevini Cengiz Yazoğlu, Melda Kalyoncu, Nihat Ülgen, Sabire Dosdoğru ve Baykan Sezer'den oluşan ekip üstlenmiştir. Sanat/Edebiyat, Roman Notları, 1950 Öncesi Notlar, Osmanlılık Bizans, Batılılaşma, Sosyalizm, Toplum ve Gerçek, Kitap Notları ve Mektuplar şeklinde on konu başlığı halinde düzenlenen notlar 1989 dan itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Yayıma hazırlanması görevini Cengiz Yazoğlu'nun üstlendiği bu notların bugüne kadar 15 cildi Bağlam yayınlarından çıkmıştır. Geri kalan notların yayımlanma çalışmaları halen devam etmektedir. Kemal Tahir'in ilk eşi Fatma İrfan Serhan da, romancının 1933 yılından 1939 yılına kadar kendisine yazmış olduğu mektupları, 1979 yılında **Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar** başlığı halinde kitaplaştırarak yayımlamıştır. Aşağıda Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayımlanan romanları hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

24.1. Namusçular ve Karılar Koğuşu

1974 yılının Ağustos ayında Bilgi Yayınevince basılan **Namusçular** Kemal Tahir'in Malatya Cezaevinde iken tuttuğu roman notlarının bir bölümünden oluşmaktadır. Diğerleri **Karılar Koğuşu** adındaki başka bir romanında yayımlanmıştır. **Namusçular**'ın ilk 82 sahifesini Kemal Tahir sağlığında düzenleyerek yazdırmıştır. "Namusçular" başlığını taşıyan bu bölüm Kemal Tahir'in gözden geçirerek son şeklini verdiği kısımdır. "Malatya Notları 1945", "Telgrafçı Abdürrahim" ve "Şeyh Süleyman Efendi" başlıklarını taşıyan romanın diğer bölümleri bu bölüme eklenerek yayımlanmıştır.

Namusçular'da, Kemal Tahir'in Malatya Cezaevinde iken tanıdığı, birlikte kaldığı, çoğunluğu namus belasına hapse düşmüş mahkûmların, hapisanedeki ve hapisaneyeye düşmeden önceki dramlarını ve hapisane yaşantıları anlatılmaktadır. **Namusçular**, **Karılar Koğuşu** ve **Damağası** "içeri"yi yani hapisaneyi ve hapse düşen insanların dramını konu alan romanlardır. Anadolu insanının yaşantısı, insan ilişkileri, ekonomik ve sosyal yapı, ağalık, din adamları, eşkıyalık gibi konular romanda işlenmiştir. Romandaki, siyasi suçtan mahkûm "İstanbul'lu gazeteci Murat" tipi Kemal Tahir'in kendisidir. Romanda namus uğruna işlenen cinayetlerin arkasındaki sosyo-ekonomik nedenlerin sergilenmesi yanında Şeyh Sait İsyanı, İkinci Dünya Savaşı vb. gibi konulara da değinilmektedir.

Taylan Altuğ'a göre, **Namusçular** namus uğruna hapse düşen Anadolu insanının bu sosyal dramı üzerine gerçekçi ve özgül açıklamalar getiren bir çalışmadır. Belgesel ve otantik bir kavrayışla yapılandırılan muhteva, Türkiye sosyal gerçekliğinin insani yönüne dair kalıcı doğrular, görünümler ve sahici, somut, insan ilişkilerinde yaşayan gerçeği barındırmaktadır.²⁶⁰

Namusçular ve **Karılar Koğuşu**'nun baş kahramanlarından birisi, **Namusçular**'ın birinci baskısının arka kapağında Kemal Tahir'le birlikte resmi basılmış olan Malatyalı mahkûm Mazmanoğlu Hacı Abdullah'tır. Cumali Ünal'dı, bu iki roman yayımlandıktan hemen sonra Malatya'da bu romandaki kahramanlardan biri olan Hacı Abdullah'ı, Malatya'da bulmuş ve kendisiyle konuşmuştur. Mazmanoğlu Hacı Abdullah, Ünal'dı'ya romanları okuduğunu, orada Kemal Tahir'in kendisine malederek anlattığı önemli olayların tümünün aslında kendisi tarafından yapıldığını Kemal Tahir'in sadece bir seyirci olduğunu söylemiş ve şunları eklemiş "Kemal, bizim gölgemizde yaşadı". Mazmanoğlu okuduğu bu romanların kendi yaşadıkları olmadığını, Kemal Tahir'in olayları kendi işine geldiği gibi yazdığını söylemiş.²⁶¹

Aynı yıl yayımlanan **Karılar Koğuşu** adından da anlaşılacağı üzere kadın suçluları anlatmaktadır. Buradaki kahramanlar Malatya Cezaevinin kadınlar koğuşu bölümünde yatan mahkûmlar arasından seçilmiştir. Bu romanda da "İstanbullu gazeteci Murat" tipinde Kemal Tahir'in hapisane yaşamından izler görüyoruz. Siyasi suçtan (Komünistlikten) mahkûm gazeteci Murat, mahkûmların bir çok sorunlarına yardımcı olan, onların çok sevdiği ve saydığı bir tip olarak çizilmektedir. İstanbullu, aynı saygıyı

²⁶⁰ Taylan Altuğ, "Namusçular ", **Türkiye Degeri**, S. 13, Kasım 1974.

hapishane yönetimi ve gardiyanlardan da görmektedir. **Namusçular**'da erkek mahkûmların dramı anlatılırken **Karılar Koğuşu**'nda kadın mahkûmların dramına, onları suça iten nedenlere, kadın-erkek ilişkilerine ve hapishane yaşamına ağırlık verilmektedir. Bu roman daha sonra senaryolaştırılarak filme de çekilmiştir.

24.2. Hür Şehrin İnsanları

1976 yılında iki cilt halinde yayımlanan bu roman, 1930 yılı, İstanbul'unda bir gencin yaşadıklarını anlatmaktadır. **HürŞehrin İnsanları**, kenti ve kent hayatındaki insan ilişkilerini anlatan bir romandır. Romanın kahramanı Murat'ın (daha önce de belirttiğimiz gibi bu isim Kemal Tahir'in gençliğini canlandırmaktadır) yaşadıkları çerçevesinde bu ilişkiler anlatılmaktadır. Murat, romanın başında, okulu ve evini terk etmiş, hiçbir desteği ve dayanağı olmadan bu koca şehirde hayatını kazanmaya çalışan, şüire meraklı, kültürlü, mert, cesur, kavgacı, dürüst ve namuslu ancak son derece yoksul 19 yaşında bir gençtir. İşsizdir ve bir kahvehanenin üst katındaki depo niteliğindeki bir odada kalmaktadır. Murat, bu işsiz ve yoksul günlerini yaşarken bir gün kahveden tanıştığı Hamdi Bey'in yardımıyla bir avukatlık bürosuna kâtip olarak alınır. Bu işi bulmasına yardımcı olan Hamdi Bey'in asıl mesleği yankesiciliktir. Murat'ın kâtipliğini yaptığı iki ortak avukattan biri oğlancı diğeri ise zamparadır. Roman'da Murat'ın kişiliğinde, yoksulluk ve işsizliğin insanın üzerindeki kırıcı ve ezici etkisi; geçinmek için inanmadığı işleri, ilkeleriyle çelişen davranışları göstermek zorunda kalan bir insanın yaşadığı dram anlatılmaktadır. Murat işe girdikten sonra istemediği halde değişecek yaptıklarıyla, inandığı ilkelerin çelişmesinin dramını yaşayacaktır. Kısa sürede hızlı bir zampara olur çıkar. Aynı zamanda bir çok kadınla birlikte olur. Davaları kazanmak için rüşvet vermek, kadın kullanmak vb. patronlarının uygulamalarına ses çıkarmadığı gibi alet de olur. Çevresindeki tüm insan ilişkileri de buna benzer şekildedir. Yani, ahlakî ve sosyal bir yozlaşma söz konusudur toplumda. Dürüst ve namuslu insanlar parmakla gösterilecek kadar azdır. Bunların hemen hepsi de yoksul insanlardır. Yer yer pornografik denilebilecek niteliğe bürünen kadın-erkek ilişkileri, cinsel münasebetler romanda ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Romandaki fikrî konu ise Serbest Fırka olayı üzerine oturtulmuştur. Serbest Fırkanın kuruluşu ve yaklaşan seçimler dolayısıyla yaşanan olaylar çerçevesindeki

²⁶¹ Cumali Ünalı, " Yaşamak mı Daha Değerli Yazmak mı? ", **Yeni Şafak**, 25 Temmuz 1995.

tartışmalar romana serpiştirilmiştir. Murat, Mustafa Kemal ve onun halen de başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası taraftarıdır. Serbest Fırkaya şiddetle karşıdır. Bunun yanında şiirlerini çok sevdiği halde siyasi düşüncesinden, yani komünistliğinden dolayı Nâzım Hikmet'e de karşı bir tutumu vardır Murat'ın. Ancak başta sosyalist olan arkadaşları Ertuğrul Hikmet (gerçek hayattaki adı Ertuğrul Şevket) ve başkalarıyla yaptığı tartışmalar ve gözlemediği olaylar onun bu iki fikrinden de şüpheye düşmesine yol açar. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Serbest Fırka olayı Kemal Tahir'in düşüncelerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. **Hür Şehrin İnsanları**'ndaki Murat'ın fikri serüveninde de bu olayın işlendiğini görüyoruz.

Kemal Tahir, **Hür Şehrin İnsanları**'nı Çorum Cezaevinde iken 1949 yılında tamamlamıştır. Sonradan üzerinde çalışmak üzere bir kenara koymuştur. Roman ancak ölümünden sonra yayımlanabilmiştir. Romanın bizce asıl önemi, Kemal Tahir'in gençlik döneminden otobiyografik bilgiler içermesidir. Kemal Tahir daha sonra ele alınmak üzere bir kenara bıraktığı bu romandan bazı kişileri ve olayları **Kurt Kanunu** ve **Yol Ayrımı** romanlarında kullanmıştır. Bu kişilerin başında "Gazeteci Murat", olayların başında ise "Serbest Fırka" hadisesi gelmektedir.

24.3. Çorum Cezaevi Notları ya da Damağası

Kemal Tahir'in Çorum Cezaeviyle ilgili notlarının derlenmesinden oluşan **Damağası** 1948 yılında yazılmış notlarıyla başlar. Romanın birinci bölümünü oluşturan bu notlarda, Çorum Cezaevi, müdüründen gardiyana kadar iç yüzüyle tanıtılıp, birkaç hükümlünün hikâyesine yer verilmektedir. 1949 tarihini taşıyan ikinci defter yine aynı cezaevinde süren olayları anlatmaktadır. Cezaevine yeni gelen bir hükümlü ile (bu hükümlü Malatya Cezaevinden Çorum'a gelen siyasi suçlu Kemal Tahir'dir) cezaevindeki yaşam ve mahkûmlar anlatılmaktadır. Aynı zamanda o dönemin önemli siyasal olaylarına da diyaloglar halinde değinilmektedir. Bu romanda da Kemal Tahir'in hapisane dönemindeki hayatından otobiyografik izler görülmektedir. Bu romanın kahramanlarından biri Malatya'dan Çorum Cezaevine gönderilen siyasi suçlu İstanbullu Cemal (Kemal Tahir)dir. 1949 tarihli notları içeren bu bölümden sonra, Kemal Tahir'in ölümünden önce **Damağası**'nın el yazısıyla düzelttiği bölümü yer almaktadır. Böylece Romancının 1948-49 da yazdığı notlarla, 1970'den sonra bu notlar üzerinde yaptığı

değişiklikleri gözleme imkânı doğmaktadır. **Damağası**, bu notların bir arada basılmasından oluşan bir kitap niteliğindedir. Kitabın sonuna “Bir Mahpushane Hikâyesi” başlıklı ayrı bir bölüm ilave edilmiştir.

24.4. Bir Mülkiyet Kalesi

İki cilt halinde basılan bu roman 1977 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Yazarın mahpusluk dönemi anlatılırken bu romanın yazılışına değinilmiştir. Kemal Tahir, sarı defterlerine yazdığı ve hapisanede iken tamamladığı bu romanını da hayatta iken yayımlama imkânı bulamamıştır. Bu romanda yazarın ailesi ve çocukluk döneminden otobiyografik bilgiler yer almaktadır. Kemal Tahir'in “bir ev sahibi olma” tutkusunu işlediği bu romanında seçtiği kahramanlar kendi ailesidir. Romandaki "Yüzbaşı Mahir Usta" tipi Kemal Tahir'in babası Tahir Bey; Mahir Usta'nın eşi "Canseza" ise annesi Nuriye Hanımdır. Romandaki ailenin ilk çocuğu "Murat" ise Kemal Tahir'in çocukluğudur. Şüphesiz **Bir Mülkiyet Kalesi** her şeyden önce bir romandır ve Kemal Tahir'in romancılığı da dikkate alındığında burada yer alan biyografik bilgilerin tümünün gerçekte bire bir örtüşmesi beklenemez. Söz gelimi, romanın sonunda Mahir Bey yangından kurtarmak istediği evinin damından düşerek ölmüştür. Oysa gerçek hayatta böyle bir şey olmadığı gibi Kemal Tahir'in babası Tahir Bey 1957 yılına kadar yaşamıştır.

Roman, II. Meşrutiyet'in ilanından Kurtuluş Savaşı'na kadar devam eden bir dönemi kapsamaktadır. Bu süre içerisinde siyasi tarihimizde yaşanan bütün önemli olaylara ve konulara değinilmeye çalışılmıştır. Bunların başlıcaları; Jön Türkler, 31 Mart Olayı, II. Abdülhamit'in hal'i, Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı, Ermeni meselesi (Tehciri), Yakup Cemil'in idamı, İstanbul'un işgali, Kuvay-i Milliye hareketi, Çerkez Ethem olayı, düzenli ordunun kurulması, İnönü Zaferleri, Tekâlif-i Milliye Kanunu, Mustafa Kemal'in Başkumandanlık yetkisini alması, bu kanunun süresinin uzatılması ile ilgili meclisteki tartışmalar, Mustafa Suphi meselesi, Hilafet ve Saltanatın kaldırılması tartışmaları gibi konulardır. Roman, bu konularda okuyucuyu bilgilendirmeye yönelik diyaloglarla zenginleştirilmiştir. **Devlet Ana**'da, Kerim Can'ın kişisel öyküsü ile Osmanlı'nın kuruluşunun öyküsü şeklinde nasıl iç içe iki öykü var idiyse **Bir Mülkiyet Kalesi**'nde de Yüzbaşı Mahir Efendinin ve ailesinin hayat hikâyesi, bir ev sahibi olma mücadelesinin yanında bir de toplumsal öykü yer almaktadır. Bu

öykü, II. Meşrutiyetten, Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına kadar Türkiye'nin yaşadığı önemli olayların öyküsüdür. Romanda, İstanbul'un işgal altındaki günleri tasvir edilirken, işgale karşı birtakım küçük rütbeli subayların, ordusuz kalmış komutanların ve "ayak takımı" denilen işçilerden, yoksullardan oluşan aşağı tabakanın direndiği, ve kinlendiği; zenginlerin, eşrafin oluşturduğu üst tabakanın ise işgalcilerle uyum ve uzlaşma sürecine girdikleri vurgulanır. Kurtuluş savaşının asıl yükünü ve öncülüğünü, bu kahraman subaylar ve aşağı tabaka denilen yoksul, geleneksel yaşamını sürdüren batılılara öykünmeyen, batılaşmamış Anadolu halkının temsilcilerinin başlatıp, yürüttüğü, ancak zaferin aslan payını bu yabancı işgalini pek de yadırgamayan üst tabakanın aldığı teması işlenmektedir.

24.5. Topal Kasırğa Adlı Roman Çalışması

Bu roman taslağı, daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'in son günlerinde üzerinde yoğunlaştığı çalışmalarından biridir. **Devlet Ana** ile kuruluşunu anlattığı Osmanlı Devleti'nin, 1402'de Ankara Savaşı ile dağılması ve sonradan Çelebi Mehmet tarafından yeniden toparlanarak ikinci defa kuruluşunu **Topal Kasırğa** adını verdiği bir romanla anlatmak istemiştir. Aksak Timur'un, Yıldırım Bayezit'i Ankara'da Çubuk Ovasındaki savaşta yenerek esir alması ile başlatılan romana, Timur'un Osmanlı'ya vurduğu büyük darbeyi vurgulamak üzere "Topal İhanet", "Topal Belâ", "Topal Afet", "Topal Taun", "Topal Şeytan" gibi isimleri düşünmüş sonuçta **Topal Kasırğa** ismini vermeyi kararlaştırmıştır. 1990 yılında yayımlanan **Notlar /Roman Notları**, adlı kitapta Kemal Tahir'in bu roman üzerine çalışmaları, aldığı notlar ve yazdığı kısımlar yayımlanmıştır.²⁶²

Kemal Tahir, bu romanında ne yapmak istediğini ve romanının konusunu **Milliyet Sanat Dergisi**'ne yaptığı bir açıklamada ayrıntılı olarak anlatmıştır. Romanın konusunu yukarıda belirttiğimiz gibi açıkladıktan sonra, bu dönemi konu alarak seçmesinin amacını şu sözleriyle ortaya koymuştur:

"... Daha önemlisi, Osmanlı'nın Ankara önünde birinci defa yıkılışı, bu imparatorluğun hemen bütün batı tarihçilerinin ve bizim de pek çok tarihçi geçinenlerimizin ileri sürdükleri gibi rastlantıya bağlı bir kuruluş olmadığını, hele devlet nedir bilmez göçebelerin, hayvan ardında sürünen çobanların, talancı çetelerin çoğu esrarkeş dervişlerin eseri sayılamayacağını ispatlar. Osmanlılık, bir tarih döneminde çok önemli bir coğrafya alanında çok onurlu

²⁶² Kemal Tahir, **Notlar/ Roman Notları 1, Topal Kasırğa, Darmadağın Olan Devlet**, Yayına Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1990.

bir insanlık görevi yüklenmiştir. Osmanlılık kollektif dehayla kurulmuş bir dünya olayıdır. Salt geçmişi değil, taşıdığı insan değeri ve özelliği ile ne kadar görmezden gelinmek istenirse istensin, geleceğimizi de etkileyecek bir deha eseridir. Anadolu Türk dehasının en büyük eseridir. Topal Kasırga işte bu eserin hain bir ihanetle yıkıldıktan oniki yıl sonra yeniden toparlanıp yediyüz yıllık hayatını hangi güçlere dayanarak niçin ve nasıl sürdürebileceğini açıklamaya çalışmaktadır.”²⁶³

Topal Kasırga, roman haline getirilerek yazılamamıştır. Ancak bu romanı yazmak için Kemal Tahir'in yaptığı hazırlık çalışmaları ve notlarından romanda ileri sürmeyi amaçladığı tezlerin neler olduğunu çıkarmak mümkündür.

24.6. Batı Çıkmazı Adlı Roman Taslağı

Batı Çıkmazı, Kemal Tahir'in, Osmanlı'nın batılılaşma serüvenini çeşitli dönemlere ayırarak işlemeyi düşündüğü uzun soluklu bir roman taslağıdır. **Batı Çıkmazı**, zaman boyutu olarak da yüz yılı aşan bir zaman kesiti ile en geniş roman taslağı olmak özelliğini taşımaktadır. Kabakçı Mustafa Ayaklanmasından başlayarak II. Meşrutiyet sonrasına kadar Osmanlı'da yaşanan önemli siyasi olayları, bunların nedenlerini, işlemeyi amaçladığı bu roman taslağı üzerinde Kemal Tahir'in çok çalıştığı ve bu çalışmanın **Devlet Ana** ile birlikte başladığı bu konuda aldığı notlardan anlaşılmaktadır. “Yıldız Alacası”, “Farmason Doktor” gibi isimler Kemal Tahir'in bu büyük romanı için düşündüğü isimlerden bazılarıdır. Çalışma ilerledikçe romanın ismini **Batı Çıkmazı** olarak kesinleştirmiş, “Yıldız Alacası”, “Farmason Doktor”, “Doğu Çıkmazı” gibi isimleri romanın bazı bölümlerinin başlıkları olarak düşünmüştür. Eğer “Topal Kasırga” ile beraber tasarladığı bu ikinci romanını da yazabilseydi Kemal Tahir, Osmanlı'nın kuruluşundan, Cumhuriyet dönemine kadar bir dönemi konu alan bir büyük nehir roman dizisini tamamlamış olacaktı. **Batı Çıkmazı** adından da anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın Batılılaşma ile bir çıkmaza girdiğini, Batılılaşmanın kurtuluş çaresi olmadığı, bu gün de olamayacağı tezini işlemeyi amaçlamıştır.²⁶⁴

24.7. Patriyot Ömer Başlıklı Roman Taslağı

Bu roman taslağı, "Yakup Cemil Olayı" üzerine kurgulanması düşünülen bir roman çalışmasıdır. Kemal Tahir bu romanla yakın tarihimizdeki siyasi cinayet

²⁶³ Milliyet Sanat Dergisi, 24 Kasım 1972.

²⁶⁴ Kemal Tahir, Notlar/Roman Notları 2, **Batı Çıkmazı**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1991.

olgusunu incelemeyi tasarlamıştır. Ancak, **Kurt Kanunu** adlı romanından sonra **Patriyot Ömer** üzerindeki çalışmalarını durdurmuştur. Bir tabanca kurşunuyla bir kişiyi öldürmek suretiyle tüm sorunların çözüleceğine inanan bir subayın dramını konu aldığı **Patriyot Ömer** böylece bir taslak halinde kalmıştır.

24.8. **Gülen Azap Çıkmazı Adlı Roman Taslağı**

Kemal Tahir bu romanıyla 1963 yılında taşradan büyük şehre göçmüş bir karı kocanın kısa yoldan zengin olmak tutkusunu işlemeyi düşünmüştür. 1960'lı yılların Türk toplumundaki, ahlaki ve toplumsal yozlaşmayı, devletin geleneksel rolünden sıyrılıp Batı tipi bir yapılanmaya gittiği toplumda insanların bocalamaları, güvensizlik duyguları, bir ev sahibi olmak sureti ile geleceği garanti altına alma, kısa yoldan, çalışmadan kazanma hevesi gibi konuları işlemeyi düşündüğü bu roman da taslak halinde kalmıştır. Bu iki roman taslağı (**Patriyot Ömer** ve **Gülen Azap Çıkmazı**) üzerine aldığı notlar da Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayımlanan notları arasında kitap halinde yayımlanmıştır.²⁶⁵

Kemal Tahir, 1972 tarihinde **Milliyet Sanat Dergisi**'nde yayımlanan bir röportajında günlük olaylarla ilgili roman çalışmalarını ve bu tür romanlar hakkındaki düşüncelerinin şu sözleriyle dile getirmiştir:

“ 1960 ile 1972 arasında başımıza gelenleri iki ciltlik bir romanda anlatmayı düşünüyorum. Bu son oniki yıllık olayları anlatacak romana **Şeytan Aldatması** adını vereceğim. Meseleye hangi açıdan baktığı bu ad, umarım ki yeterince açıklar. Şunu da söyleyeyim ki, günümüz romanın romancıdan istemek ve beklemek, kolaya kaçma belirtisidir. Bu romancı belki sanat gücüyle ve sanat sezgisiyle, çoğu da rastlantıyla günlük olayların asıl gerçeğine parmak basabilir; ama bu gerçeğe henüz hazır olmayan okuyucular, mesele ne kadar iyi ve açık anlatılmış olursa olsun, günlük olayların temeldeki gerçeklerini – bir ucu geçmişte bir ucu gelecekte olan gerçeklerini – çok zor ve çok yarım yırtık anlayabilirler, daha doğrusu anlasalar da bu gerçeklere pek zor inanabilirler. Buradaki yeteneksizliğin kültür yeteneksizliği ile hiçbir ilintisi yoktur. Bu yeteneksizlik, toplumun günlük olayları anlamada, genel hazırlıksızlığından, gerçeklerin, toplumlardan çok köpoğluca saklanabilmesinden gelir.”²⁶⁶

Bu sözler Kemal Tahir'in yaşadığı günleri konu alan, bir anlamda günün romanını yazmaya pek hevesli olmadığını göstermektedir.

²⁶⁵ Kemal Tahir, **Notlar/ Roman Notları 3, Patriyot Ömer, Gülen Azap Çıkmazı**, Yayına hazırlayan Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1991.

²⁶⁶ **Milliyet Sanat Dergisi**, 24 Kasım 1972.

25. Senaryoları

Kemal Tahir, çok yönlü bir sanatçıydı. Asıl uğraşı roman olmasına rağmen yanına gelip giden Metin Erksan, Halit Refiğ, Atıf Yılmaz gibi sinemacıların da teşvik ve ısrarlarıyla birtakım film senaryoları yazmıştır. Bu sinema mesleğiyle uğraşanlar üzerinde (özellikle Halit Refiğ ve Metin Erksan gibi yönetmenler ve Ayşe Şasa gibi senaristler) yarattığı etki sinema tarihimizde " Ulusal Sinema" diye bilinen bir akımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kemal Tahir'in, Murat Aşkın takma adıyla yazdığı ve filme alınmış senaryoları şunlardır:

1. **Battı Balık**, 1962, Yönetmen: Atıf Yılmaz.
2. **Beş Kardeşiler**, 1962, Yönetmen: Atıf Yılmaz.
3. **Azrail'in Habercisi**, 1963, Yönetmen: Atıf Yılmaz,
4. **İki Gemi Yanyana**, 1963, Yönetmen: Atıf Yılmaz.
5. **Yarın Bizimdir**, 1963, Yönetmen: Atıf Yılmaz.
6. **Haremde Dört Kadın**, 1965, Yönetmen: Halit Refiğ.
7. **Namusum İçin**, 1965, Yönetmen: Memduh Ün

Bunların dışında romancımızın notlarında (**Notlar 4, Sanat Edebiyat**), Azap Ali, Kara Batak, Dişi Tuzak, Kan Davası, Can Pazarı, Sefiller vb. gibi, adları dahi kesinleşmemiş (bunların bir kısmı aynı senaryolar için düşünülmüş değişik başlıklardır) birkaç tane taslak halinde kalmış, ya da bir kısmı yazılmış yarım senaryo çalışmaları vardır. Kemal Tahir'in romanlarından sinemaya uyarlananlar ise, daha önce belirttiğimiz **Yorgun Savaşçı'nın** biri TRT diğeri özel TV için yapılan iki ayrı sinema uyarlaması (İkincisinin yönetmeni Tunca Yönder'dir.) dışında, Halit Refiğ tarafından filme çekilen **Karılar Koğuşu**, Ersin Pertan'ın yönetmenliğini yaptığı **Kurt Kanunu** adlı filmlerdir. Bunların dışında Kemal Tahir'den esinlenerek çekilen sözgelimi, baş rollerini İlyas Salman ve Şener Şen'in paylaştığı, **Erkek Güzeli Sefil Bilo** ("Kemal Tahir'in anısına" şeklinde bir ithafla başlayan bu filmde **Rahmet Yolları Kesti'de** işlenen eşkıya-ağa-köylü ve hükümet ilişkileri temasından esinlenilmiştir. gibi filmler de vardır.

İKİNCİ BÖLÜM DÜŞÜNCESİNİN ANA ÖZELLİKLERİ

Kemal Tahir, bir filozof ya da bir bilim adamı değildi. Ancak belirli bir sistem dahilinde düşünmeyi ilke edinmiş bir romancıydı. Araştırmacı ve sorgulayıcı kişiliği ona yöntemli düşünme alışkanlığını kazandırmıştır. Hayatının son sohbetinde söylediği gibi ömrü boyunca hep bir sistem dahilinde düşünmeye çalışmış, sistemden ayrılmamıştır. Yazdıkları ve ileri sürdüğü görüşler hep bu sistemli düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkan şeylerdir. Şüphesiz bu husus, salt Kemal Tahir'e değildir. Tüm ciddi düşünür ve yazarlarda rastlanan bir durumudur bu. Kemal Tahir bu sözleriyle geliş güzel değil, yöntemli bir düşünme ve araştırma süreci ile fikirlerini oluşturduğunu söylemek istemiştir. Belirli bir sistem dahilinde düşünmenin temelinde tutarlılığı ve doğruyu yakalamak arayışı vardır. Bir sisteme dayalı olarak düşünmek elde edilen bilgilerin sağlamasının (doğruluk ya da tutarlılığının diğer bilgilerle karşılaştırılarak denenmesi) yapılabilmesi için bir ön koşuldur. Bu anlamda bütün düşüncelerimizi, doğru olduğuna inandığımız bir takım ön kabuller ya da ön dayanaklardan hareket ederek oluştururuz. Bu temel ön kabullerimiz ya da ön dayanaklarımız bizim dünya görüşümüzü oluşturur. Bir kimsenin dünya görüşünden söz ettiğimizde o kişinin doğruluğundan emin olduğu, değiştirmeyi de bu nedenle düşünmediği temel düşüncelerinden, inançlarından ön kabullerinden söz etmiş oluruz. Bu özelliğiyle dünya görüşü, kişinin tüm düşünce ve davranışlarında bir temel ölçüt işlevi görür. Aranana, bu davranış ve düşüncelerle dünya görüşü arasındaki tutarlılıktır. Kemal Tahir, olaylara bakarken ve düşüncelerini geliştirirken hep benimsediği dünya görüşünün çerçevesinde kalmaya dikkat etmiş, ileri sürülen bütün görüşleri ve kuramları olaylara yönelik açıklamaları hep bu süzgeçten geçirerek sorgulamaya çalışmıştır.

Bir önceki bölümde, Kemal Tahir'in çocukluğundan itibaren fikri ve kişilik yapısının gelişiminde hangi etkenlerin rol oynadığını, nasıl bir ortamda yetiştiğini, kimlerden ve nelerden etkilendiğini, ve yaşadığı önemli olayları inceleyerek romancımızı daha yakından tanımaya/tanıtmaya. Kemal Tahir'in yaşamı ve eserleri

üzerindeki bu ayrıntılı yolculuk, onun düşüncelerini ve tezlerini doğru olarak anlamamız için gereken bilgileri ve katkıları elde etmek amacıyla yapılmıştır.

Bu bölümde ise, Kemal Tahir'in dayandığı dünya görüşünün ne olduğunu, bunu nasıl yorumladığını, ne gibi yöntemler kullandığını, hangi kavram ve modellerden hareket ettiğini ve bunlara yüklediği anlamları açıklamaya çalışacağız.

1. Dünya Görüşü

Kemal Tahir, yer yüzünde temelde birbirinden farklı olan üç ana dünya görüşünün var olduğu düşüncesindedir. Diğer ileri sürülen dünya görüşüne benzer görüş ya da teklifler romancımızın sık kullandığı deyimle, son hesaplaşmada (nihai tahlil, son analiz) bu üç ana dünya görüşünden birisine bağlıdır, onun bir parçası ya da çeşididir.

Bu üç dünya görüşü şunlardır:

- a) Hıristiyanlık (Dinsel) Dünya Görüşü.
- b) Freud'çu (Bireysel) Dünya Görüşü.
- c) Marks'çı (Bilimsel-sosyalist) Dünya görüşü.²⁶⁷

Kemal Tahir, bu şekilde sınıflandırdığı dünya görüşlerinin üçünün de temelde özel mülkiyete dayandığı kanısındadır. Sosyalizm, özel mülkiyet temelindeki sınıfsal çelişmelerin sonucunda meydana gelecek bir değişim ile özel mülkiyetin kalkacağını savunur. Batıda ortaya çıkmış olan sosyalist dünya görüşü özel mülkiyet esasına dayanan kapitalizme bir tepki olarak onun içinden çıkmıştır. Öngördüğü değişim itibariyle özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı hedefler.

Kemal Tahir'e göre fikirler ancak dünya görüşleriyle temellenir. Belli bir dünya görüşüne dayanmayan fikirlerle ne bir şey kanıtlanabilir ne de reddedilebilir ²⁶⁸ Fikirlerin tutarlılığı dayandıkları dünya görüşü ile ölçülür. Düşünen herkes ileri sürdüğü düşüncelerin benimsediği dünya görüşü ile uyuşup uyuşmadığını sınamak durumundadır. Tutarlı ve doğru fikirlere ulaşmanın yolu sitemli düşünmeden geçmektedir. Sistemli düşünmek ise her şeyden önce bir dünya görüşüne sahip olmakla mümkündür.

Kemal Tahir, bu üç dünya görüşünden bilimsel sosyalizmi benimsemiştir. Bu, Marks'ın geliştirdiği ve kendini diğer sosyalistlerden ayırmak için bilimsel sosyalizm dediği dünya görüşüdür. Kemal Tahir'e göre de tek işe yarar sosyalizm bu bilimsel

²⁶⁷ Kemal Tahir, Notlar 13 / Sosyalizm/ Toplum ve Gerçek, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1992, s. 34.

sosyalizmdir. Romancımızın hayatı ile ilgili bölümde onun ne tür bir sorgulama sürecinden geçerek Marksizm'de karar kıldığını ve kendisini daima bir Marksist ya da sosyalist olarak tanıttığını belirtmiştik. Dolayısıyla Kemal Tahir'in Marksist olup olmadığını tartışmak bize göre yerinde ya da anlamlı bir tartışma olmaz. Tartışılması gereken onun, Marksizm'i ya da sosyalizmi nasıl yorumladığıdır. (Kemal Tahir, **Notlar**'ında ve konuşmalarında dünya görüşünü ifade ederken Marksizm, Bilimsel Sosyalizm, Sosyalizm ve Marksçılık gibi kavramları kullanır. Bu kavramlar çoğu kez aynı anlamda kullanılmıştır. Hepsinden kastettiği Marks'ın geliştirdiği ve adını bilimsel sosyalizm koyduğu sosyalizmdir. Biz de burada romancımızın dünya görüşünü incelerken onun en sık kullandığı Marksizm ve sosyalizm kavramlarını kullanacağız.) Kemal Tahir için, Marksizm'i diğer dünya görüşlerinden ayıran en önemli özelliği, bilimsel olmasıdır. Marksizm, en kısa ifadeyle insanın insanı sömürmediği bir toplumsal düzeni oluşturmayı hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için ise her şeyden önce yaşanılan dünyadaki sömürü düzeninin nedenlerini, nasıl işlediğini gerçekçi, akılcı ve bilimsel bir şekilde tespit etmek ve yine aynı yollarla mevcut düzeni değiştirebilecek teori ve pratiği geliştirmek gerekir. Kemal Tahir'e göre, bütün bunları başarabilecek yeterlikte olan tek dünya görüşü bilimsel sosyalizmdir. Marksizm, modern toplumla, büyük sanayi ve sanayi proletaryasıyla ortaya çıkmıştır. Modern dünyayı bütün çelişmeleriyle ve sorunlarıyla ifade eder. Marksizm bu sorunlara rasyonel, akılcı, akla yatkın) çözüm yolları bulan gelişme şartlarını (pratiği) gösteren biricik en son ve gerçekçi dünya görüşüdür. ²⁶⁹ Kemal Tahir, Marksizm'e bu niteliği kazandıran temel özellikleri şöyle sıralar:

1) Marksizm, dağınık düşünceleri (İngiliz iktisadı, Fransız sosyolojisi, Alman felsefesi) bir araya getirip onlardan dünyayı kavrayan bir sentez çıkarması,

2) İnsan ve toplum hayatından iktisadi fenomenlerin (üretim ilişkileri, üretim güçleri, üretim araçları, üretim tarzı vb. taşıdığı önemi iyi kavraması ve bunları açıklayacak bilimsel yöntemi yani tarihi maddeciliği geliştirmiş olması,

3) Bu yöntemle, kapitalist sistemin ana çelişmesini, ücret-artık değer ilişkisini ortaya koyması,

²⁶⁸ A.g.e., s. 29.

²⁶⁹ A.g.e., s. 35.

4) Burjuvazi karşısında proletaryanın tarihsel rolü, işçi sınıfının bağımsız politikasının yürütülmesinin nasıl mümkün olacağı ve kapitalizmin nasıl aşılacak sosyalizme ulaşılacağını araştırmasıdır.²⁷⁰

Romancımıza göre, Marksizm bu temel özellikleriyle bir bilim olduğu kadar bir felsefedir, bilim ve felsefeyi kendisinde birleştirmiştir. Bir felsefe olarak bakıldığında Marksizm, Diyalektik Maddeciliktir. Diyalektik Maddecilik, Marksizm'in dünya görüşünü ifade eder. Bu açıdan felsefeyle dünya görüşü aynı şeylerdir. Kemal Tahir, Diyalektik Materyalizmi Marks ve Engels'in ortaya koyduğu şekliyle kabul etmektedir. Bilindiği üzere, Diyalektik Maddecilik, doğada ve tarihte belirleyici olan süreçlerin, kendi içlerindeki karşıtlık(çelişki) yoluyla oluştuğunu ve bütün olayların bu maddi temelli ilişkilerle açıklanması gerektiğini savunan felsefedir. Marks ve Engels'e göre, maddecilik, duyularla algılanabilen maddi dünyanın zihin ya da ruhtan bağımsız nesnel bir gerçeklik olarak ele alınmasına dayanır. Gerek Marks, gerek Engels zihinsel, ya da ruhsal süreçlerin varlığını reddetmemişler ama düşüncelerin yalnızca maddi koşulların ürünleri ve yansımaları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Maddeyi zihin ya da ruha bağımlı olarak ele alan, zihin ya da ruhun maddeden bağımsız olarak var olabileceğini savunan bütün kuramları ise maddeciliğin karşıtı olarak gördükleri İdealizm şeklinde değerlendirmişlerdir. Marksizm'in bilgi kuramının çıkış noktası da bu felsefedir. Marksizm'in toplumların tarihsel olarak gelişme/ değişmelerini inceleme ve açıklamada geliştirdiği Tarihsel Maddecilik yöntemi de temelde bu felsefeye dayanmaktadır.

Sonuç olarak, Kemal Tahir'in felsefi görüş olarak Marks ve Engels'in ortaya koyduğu biçimiyle Diyalektik Maddeciliği; tarih ve toplumu açıklamada ya da anlamada yine Marks ve Engels tarafından geliştirilmiş olan Tarihsel Maddeciliği benimsediğini söylememiz mümkündür. Bu açıdan Kemal Tahir, ne yeni bir felsefi görüş geliştirmiştir, ne de yeni bir yöntem ortaya koymuştur. Onun yaptığı, Marksizm'in bu felsefi görüşüne bilimsel yöntemine sadık kalarak bunları özellikle Türk toplumunun Osmanlı'dan günümüze kadar olan tarihine uygulamaktır. Romancımız Bilimsel Sosyalizm ya da Marksizm derken Marksizm'in bu felsefi görüşünün ve bilimsel yönteminin birlikteliğini kastetmektedir. Kemal Tahir'e göre, Marksizm (Bilimsel Sosyalizm) bir felsefe ve bununla uyumlu bir bilimsel yöntem olarak yeryüzündeki tüm toplumlara uygulanabilen evrensel bir geçerliğe sahiptir. Bu evrensellik iddiası

²⁷⁰ A.g.e., s. 35.

Marksizm'in insan ve topluma ilişkin temel varsayımından kaynaklanmaktadır. Buna göre bütün toplumları belirleyen temel esas ekonomidir. Sosyal bir varlık olan insan, yer yüzündeki varlığını sürdürebilmek için doğayla zorunlu bir ilişki içerisinde. İhtiyaç duyduğu maddeleri doğadan almak zorundadır. Bu da en basit anlamıyla üretim demektir. İnsanın üretim faaliyeti ise her şeyden önce maddi bir eylemdir. İnsanla doğa arasında bir maddi alışveriş söz konusudur. Sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlarla da bu maddi ilişkiler temelinde ilişki kurmaktadır. Toplum bu ilişkilerin ürünüdür ve temelinde maddi üretim ilişkileri yatar. Doğayla ilişki kurmanın ya da üretim faaliyetinde bulunmanın tek yolu, tek biçimi yoktur. Doğal koşullar, üretim araçları, üretim güçleri değiştikçe üretim ilişkileri ve üretim tarzı da değişmekte dolayısıyla bunu gerektiren sosyal örgütlenme de değişmektedir. Bunun sonucu olarak farklı toplum yapıları ortaya çıkmaktadır. Bütün toplumlar ekonomik unsurların oluşturduğu bir alt yapı üzerinde şekillenmektedir. Bu temel varsayımın mantıksal bir gereği olarak, eğer herhangi bir toplumu açıklamak ya da anlamak istiyorsak o toplumun üzerinde şekillendiği alt yapısına bakmak gerekir. Bu bakış da üretim araçları, üretim güçleri, üretim ilişkileri gibi kavramlarda somutlaşmaktadır. Kemal Tahir'e göre, Marksizm'in toplumu incelemek ve açıklamak için kendi felsefesine (Diyalektik Materyalizm) uygun olarak geliştirdiği Tarihi Maddecilik de en doğru ve en son bilimsel yöntemdir. Toplumunu daha iyi yarınlara taşıyabilmek için bugünü iyi ve doğru kavramak gerekir. Bugünü kavramak için de tarihi bilmek sadece gerekli değil, aynı zamanda zorunludur. Kısacası geçmişi bilmeden bugünü kavramak ve yarınları kestirmek mümkün değildir.

Kemal Tahir'in Bilimsel Sosyalizmi ya da Marksizm'i bir dünya görüşü olarak benimsemesi hayatı ile ilgili bölümde belirttiğimiz gibi 1930'lu yılların ikinci yarısına kadar gerilere gitmektedir. Başta Nâzım Hikmet olmak üzere, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kerim Sadi, gibi döneminin ünlü Marksistleriyle kurduğu yakın arkadaşlıklar onun Marksizm'i öğrenmeye başladığı yıllara rastlar. Bu yıllarda sosyalist edebiyatçılarla ilgili bir antoloji çalışmasına girişmesi ve sosyalist eserleri toplamaya başlaması konuyla ne kadar ilgilendiğini göstermektedir. Ancak bu faaliyetleri erken gelen hapislikle bir girişim olarak kalmıştır. Kendisinin de ifade ettiği gibi Marksizm'i öğrenmeye ciddi olarak hapisanede başlamış ve çıktıktan sonra da devam etmiştir. Romancımızın ölümünden sonra yayımlanan **1950 Öncesi Cezaevi Notları'** nın bir bölümü Marksizm ile ilgilidir. Burada Diyalektik Materyalizm ve Tarihi Maddeciliğin

temel ilkelerine ilişkin notlar yer almaktadır. Bu notlar Marks ve Engels'in temel görüşlerini yansıtmaktadır. Gerek bu notlar gerekse diğer notları incelendiğinde Kemal Tahir'in okuma listesinde Başta Marks ve Engels'in eserleri olmak üzere Marksist literatürün önemli bir ağırlık oluşturduğunu görüyoruz.

Kemal Tahir için Marksizm bütün konuların kurucuları tarafından açıklanarak sona erdirilmiş bir kuram değildir. Marksizm, toplumsal gerçekliğin araştırılması, ortaya çıkarılması demektir. Dünyada donmuş bir gerçekten bahsedilemeyeceği için, gerçekler sürekli değiştiği için bu gerçekleri bilimsel bir yöntemle araştıran Marksizm de durağan, donmuş bir kuram değil tersine dinamiktir.²⁷¹ Marksizm, kendi içine kapanık, birtakım anlam kapatmalarıyla dondurulmuş bir ideoloji değildir, olmamalıdır. Kemal Tahir'in Marksizm'le ilişkisi bu tür bir ideolojik bağlanma değildir. Onun için Marksizm, özellikle toplumun gerçeklerini kavramada -ki bu gerçekler sürekli değişmektedir- ve bu kavrayış yardımıyla toplumu değiştirmede bilimsel ve gerçekçi bir takım tutamaklar sağlayan bir dünya görüşüdür. Bu dünya görüşünün felsefi ve bilimsel ilkeleri ışığında geliştirilen hiçbir teori mutlak doğru ya da eksiksiz değildir. Buna Marksizm'in kurucusu Marksın geliştirdiği teoriler de dahildir. Çünkü insanın yanılabilmesi, hata yapabileceği tartışmasız bir gerçektir. Belirli şahısların kutsallaştırılması Bilimsel Sosyalizmin temel ilkeleriyle çelişir. Teoriler de neticede belirli insanların ortaya attıkları görüşlerdir. Doğru ve tutarlı olmaları kadar yanlış ve tutarsız olmaları da mümkündür. Bir teorinin doğru ve tutarlı olduğunu toplumsal pratik ya da toplumsal gerçekler gösterir. Eğer toplumsal gerçekler teoriyle çelişiyorsa yapılması gereken gerçeklerin teoriye uygun bir şekilde yorumlanması değil, teorinin yeniden gözden geçirilmesi gerekirse değiştirilmesidir. Aksi bir tutumun bedeli gerçeklerden uzaklaşmaktır. Önemli olan hataya düşmek değil hatada ısrar etmemektir. Örneğin Marksın sosyalist devrimin gelişmiş bir kapitalist ülkede gerçekleşeceği şeklindeki teorik öngörüsünü daha sonra yaşanan toplumsal pratik doğrulamamıştır. Bu durumda yapılması gereken Marksın yanıldığını kabul ederek, toplumsal pratiğe dikkatleri yeniden çevirmek gerekir. Buna göre teoriyi yeniden gözden geçirerek yaşanan pratiği açıklayacak biçimde dönüştürmek gerekir. Bilimsel sosyalizmin gereği budur. Bu örnekte Kemal Tahir'e göre hatalı olan Marksizm değil Marks'tır.

²⁷¹ A.g.e., s. 35.

Romancımızın bu örnekle ilgili aşağıdaki sözleri, onun, Marksizm'i ve Marksı nasıl değerlendirdiğine iyi bir örnektir:

" Marks, son hesaplaşmada toplumlarda-bilhassa batının modern endüstriye geçmiş toplumlarında- iki ana sınıfa bölünecek, sömürülenler için fakirlik alıp yürüyecek, bu fakir düşen proletarya, orta sınıfı ya ardına alacak ya da tarafsız kılacak, fakir köylülükle beraber burjuvaziyi silip süpürecek sonucuna varmıştır. Fakirleşme yerine proletaryanın on sekizinci yüzyıldaki orta sınıfın yaşama çizgisine geldiği düşünülür ve modern endüstri toplumlarında köylülükle beraber bilhassa orta sınıf aydınlarının devlet idaresindeki yerleriyle genel seçimlerde parlamento üzerindeki etkileri düşünülürse Marks'ın gerek devlet anlayışı gerek son hesaplaşmada toplumu iki büyük sınıftan ibaret sayması üzerine yeniden eğilmek gerekmez mi? "²⁷²

Kemal Tahir, felsefesi ve bilim kuramıyla birlikte bir dünya görüşü olarak benimsediği Marksizm'i ya da Bilimsel Sosyalizmi sorgulamamış, bu yönüyle Marksizm'e hiç karşı çıkmamıştır. Onun yaptığı bu dünya görüşüne dayanarak ortaya atılan teori ya da görüşlerin toplumsal gerçeklikle-özellikle Türk toplumsal gerçeğiyle- ne derece uyduğuna sorgulamak olmuştur. Çelişki gördüğü konularda yine bu dünya görüşüne dayanarak bu çelişkileri aşacak açıklamalar geliştirmeye çalışmıştır. Bir romancı olarak Türkiye'nin yakın ve uzak tarihine duyduğu ilginin nedeni de bu dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Yine temelde bir burjuva sanatı olarak ortaya çıkan ve bireyin dramını esas alan romanda bireysel dramdan çok toplumsal drama yönelmesi daha doğrusu bireyi içinde yaşadığı toplumsal ortamla ilişkilendirerek ele alma şeklinde bir roman anlayışına sahip olmasının nedeni de büyük ölçüde bu dünya görüşünden kaynaklanmaktadır.

Romancımızın dünya görüşü üzerine bu açıklamalarımızdan sonra, onun düşüncesinin temel özelliklerini, yine onun tarafından öne çıkarılan bir takım kavram ve konular üzerinde açıklamaya çalışacağız. Bunların başlıcaları: gerçekçilik, tarih ve tarihin önemi, sosyalizm, teori-şema-doktrin ilişkisi, doğu-batı ayrımı, ATÜT gibi kavram ve konulardır.

2. Gerçekçilik

Kemal Tahir, Diyalektik Materyalist felsefeye dayanarak, tarihi maddecilik yöntemiyle topluma eğilmeyi onu inceleyerek anlama ya da açıklamaya çalışmayı gerçekçilik kavramıyla ifade etmektedir. Hemen her konuda gerçekçilik konusuna

²⁷² A.g.e., s. 91.

vurgu yapmasının ve görüşlerini açıklarken sık sık bu kavramı kullanmasının nedeni de budur. Ona göre, Marksizm gerçekleri yakalamanın ve gerçekçi olabilmenin tek yoludur. Gerçekçilik, Kemal Tahir'in düşüncesinde anahtar kavram konumundadır.

Bilindiği üzere gerçekçilik realizmin Türkçe karşılığıdır. Realizm, felsefede varlığın insan bilincinden bağımsız ve nesnel olduğunu öne süren görüştür. Edebiyat ve sanatta günlük hayatı ve sorunlarını olduğu gibi ayrıntılarıyla betimlemeyi benimseyen bir akımı ifade etmektedir. Bu özelliğiyle sanatta realizm Shakespeare'a kadar gerilere götürülebilirse de realizm bir estetik kavram olarak 19'uncu yüzyıl ortalarında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gerçekçiliği savunan Fransız sanatçılar, sanatı klasik ve romantik akademizmin yapaylığından kurtarmak, çağdaş sanat yapıtları üretmek ve konularını daha önceleri yüksek sanat anlayışında uygun görülmeyen toplumsal sınıflar ve temalar arasından seçmek gereğinde birleşiyorlardı. Ayrıldıkları nokta ise sanatçının benimseyeceği bakış açısıydı. Bir grup, sanatçının bir bilim adamı tavrıyla toplumdan kopuk olmasını; bir başka grup ise sanatçının işçi sınıfı ve yoksul halkla ilişki kurmasını öneriyordu. Gerçekçilik kavramının estetik kullanımı ile ilgili gerçekçiler arasında beliren bu ayrılık temel bir felsefi sorun olarak bugün de sürmektedir.²⁷³

Gerçekçiliğin Balzac, Flaubert ve Zola gibi edebiyat alanındaki temsilcileri günlük yaşamın önyargısız, bilimsel bir tutumla incelenmesinden ve nesnel bir bakış açısıyla ortaya konulmasından yanaydılar. Bir tıp doktoru olan C. Bernard'ın deneysel tıp anlayışından hareketle **Roman Experimental**'i yazan Emil Zola, bu eserinde gerçekçiliğe bir bilimsel, kuramsal zemin oluşturmaya çalışmıştır. Flaubert'in **Madam Bovary**, Zola'nın **Nana** gibi yapıtlarında cinsellik ve şiddet olanca çıplaklığıyla sergilenmiştir. Gerçekçiler modern sanat ve edebiyatın sonraki döneminde ülke, ortam, dönem farklılıklarına göre değişik gerçekçilik ürünleri sergilemişlerdir. Örneğin Sovyetler Birliğinde toplumcu gerçekçilik benimsenmiştir. Kapitalist ülkelerde gerçekçilik daha ziyade bireycilik temelinde yorumlanmıştır. Tıpkı felsefede olduğu gibi sanat ve edebiyatta da tek bir gerçekçilik ya da realizmden söz etmek mümkün değildir. Realizmin sanattaki öncülerine resimde, Parsit açtığı resim sergisinin adını "Le realisme" koyan Gustave Courbet'yi; Tiyatroda Henric İbsen'i; sinemada Roberto Rossellini'yi örnek verebiliriz. Romanda Balzac, Zola, Flaubert, Tolstoy, Joyce, Dickens, Dostoyevski, Faulkner, Gorki, Gogol, Şolohov, gibi isimler realist

²⁷³ Bkz., **Ana-Britannica Ansiklopedisi**, "Gerçekçilik" maddesi.

romancıların önde gelen isimleri olarak değerlendirilmektedir. ²⁷⁴ Bu isimler aynı zamanda Kemal Tahir'in en çok beğendiği ve etkilendiği romancılarıdır. Realizm ile ilgili bu kısa hatırlatmadan sonra Kemal Tahir'in gerçekçiliği nasıl yorumladığını incelemeye geçebiliriz.

Kemal Tahir için gerek sanatta gerek düşüncede gerçekçilik, benimsediği dünya görüşünün doğal ve zorunlu bir gereğidir. Romancımız, " Gerçekçi olmadıkça sosyalist olmak nasıl mümkün değilse, sosyalist olmadıkça da gerçekçi olmak bugün artık mümkün değildir." ²⁷⁵ sözleriyle bu ilişkiyi formüle etmiştir. Felsefi anlamda Kemal Tahir'in gerçekçiliği Diyalektik Materyalizme dayanır. Edebiyat ve sanatta gerçekçilik ise ona göre, Diyalektik Materyalizmin ilkelerinin edebiyat ve sanata uygulanmasından başka bir şey değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Nâzım Hikmet bir mektubunda Kemal Tahir'e " Edebiyatta modern realizm, şuurlu olarak edebiyata diyalektik materyalizmin tatbikidir" diye yazmıştı. 1941 yılında Kemal Tahir ile Nâzım Hikmet arasında mektup yoluyla yapılan bu fikir alışverişinde tartışılan konu diyalektik materyalizmi benimsemiş bir kişinin edebiyat alanında ne tür bir anlayışı benimsemesi ve uygulaması gerektiğine yöneliktir. Her iki yazar da edebiyatta tutulacak yolun realizm olduğu konusunda hemfikirdirler. Batı edebiyatının ünlü realist yazarları ikisinin de en fazla beğendiği ve etkilendikleri isimlerdir. Ancak bu isimlerin bazıları diyalektik materyalizmi benimsemedikleri halde realist eserler verebilmiş yazarlardır. Balzac ve Tolstoy bu tip yazarların başta gelen örneklerindedir. Nâzım Hikmet yukarıda bahsettiğimiz mektubunda Balzac'ın Diyalektik Materyalist olmamasına rağmen, bir realist romancı olması sorununu şöyle değerlendirmektedir:

"...Diyeceksin ki Balzac büyük realisti. Ama felsefede Diyalektik Materyalistçi değildi. Doğru. Velâkin, Balzac'ı realist yapan şey realiteye sadakatinden dolayı istemeyerek, farkında olmayarak diyalektik metodu kullanmasındandır. Çünkü onun romanlarında bir devrin Fransa' sı, mazisi, hali istikbal unsurları ile inikas eder. Halbuki natüralist Zola'da bu yoktur. Realist Balzac ile bu asrın yeni realisti mesela Kemal Tahir'i arasındaki fark, birisinin farkında olmayarak yaptığı işi, ötekisinin şuurla yapması lazım geldiğindedir. Bundan dolayı da modern realist romancının realizmi kralcı Balzac'ın realizminden ileri olacaktır. " ²⁷⁶

Görüldüğü üzere, Kemal Tahir'in gerçekçilik kavramı üzerine eğilmesi onun romancı olmaya karar verdiği 1940 yılına denk düşmektedir. Marksist bir edebiyatçı

²⁷⁴ Sanatta ve roman sanatında gerçekçilik ve gerçekçiliğin tarihi üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Boris Suçkov, *Gerçekçiliğin Tarihi*, Çev. Aziz Çalışlar, Adam yay., İst., 1982.

²⁷⁵ Kemal Tahir, *Notlar, Sosyalizm Toplum ve Gerçek*, s. 31.

²⁷⁶ Nâzım Hikmet'ten KemalTahir'e Mektuplar, s. 48.

olarak içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini işleyen romanlar yazmaya karar vermiştir. Gerçekçiliği hem dünya görüşünün bir gereği olarak benimsemekte hem de romancılığını bunun üzerine oturtmak istemektedir. Bilindiği gibi roman bir bilimsel eser değil bir sanat eseridir. Gerçeklere ulaşmak, onları kavramak ise her şeyden önce bilimsel bir çaba gerektirir. Ulaşılan gerçekleri romanda kullanmak ise sanatta gerçekçiliğin konusudur. Bir sanat dalı olarak romanı roman yapan kendine özgü kuralları vardır. Romanda gerçekçilik romanın kendine özgü kuralları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir husustur. Kemal Tahir'in gerçekçilik üzerindeki düşüncelerini romanda gerçekçilik ve genel anlamda gerçekçilik şeklinde ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Romanda ya da edebiyat/sanatta gerçekçilik bu çalışmamın konusuyla doğrudan ilgili değildir. Bu nedenle burada özellikle, Kemal Tahir'in düşüncesindeki genel anlamdaki gerçekçilik yorumu üzerinde durulacaktır.

Kemal Tahir'in, gerçekçilik kavramını felsefi olarak diyalektik maddeciliğe, yöntem olarak da tarihsel maddeciliğe dayanarak yorumladığını söylememiz mümkündür. Romancımız, **Notlar**'ında realizmi doğayı çirkinliği ve kabalığıyla birlikte olduğu gibi ya da görüldüğünü sandığımız gibi kullanmaya dayanan sistem, dünya görüşü şeklinde bir tanıma yer vermektedir.²⁷⁷ Buna göre gerçekçilik, insanın dış dünyada olan varlıklarla bir ilişki kurmasıdır. Bu ilişkinin temel varsayımı ise dış dünyanın insanın zihninden bağımsız olarak var olduğu ve insanın bu gerçekliği olduğu gibi kavrayabileceğidir. Bu durumda gerçekçilik dış dünyada var olan realiteleri (gerçekleri) nasıl iseler aynen öyle kavrayabilmek ve bu kavrayışa uygun olarak onlarla ilişki kurma çabasıdır. Realizm bir diğer anlamda idealizmin karşıtı olan teori, bilhassa Berkeley'in immaterializm'inin karşıtı maddeciliktir. Estetikte realizm, kesinlikle gerçeği idealize etmemek tersine olduğu gibi almaktır. Romancımız realizmi araştırırken tuttuğu bu notlara gerçekçiliğin başlıca temsilcileri olarak şu isimleri eklemektedir: Felsefede August Comte; eleştirme ve tarihte Taine; romanda Flaubert; tiyatrodada Dumas; resimde ise Clout, Le Maine ve Valentine.²⁷⁸

Bu şekilde tanımladığı gerçekçiliği Kemal Tahir, insan ve topluma bakışının temeline oturtmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi romancımız esas olarak toplumla ilgilenmektedir. İnsanı da bu toplum içindeki varlığıyla ele almaktadır. İnsanın

²⁷⁷ Kemal Tahir, **Notlar, Sanat Edebiyat 1**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1989, s. 374.

²⁷⁸ A.g.e., s. 374-375.

nasıl var olduğu, maddenin, varlığın ne olduğu ve nasıl meydana geldiği gibi temel felsefi konular Kemal Tahir'in ilgi alanında değildir. Doğa, insan ve toplumun birbirleriyle karşılıklı ilişkileri, birbirlerini nasıl etkiledikleri, tarihsel olarak bu ilişki ve etkileşimlerin bu güne nasıl bir değişim göstererek geldiği ve gelecekte nasıl bir şekil alabileceği üzerinde durmaktadır. Ona göre, doğa ve insan maddi varlıklardır. Gerçekler, maddi varlıklar ve bunların birbirleriyle olan ilişkileridir. Bütün bunlar sürekli bir değişim içerisindedir. Dolayısıyla gerçek: değişen maddedir. Değişen madde demek dünyada hiçbir şey kendi karşıtı olamadan varolamaz demektir. Maddenin değişkenliğini kendi karşıtını içinde taşıması meydana getirir. Buradaki karşıtlık birbirine yaklaşan, birleşen bir karşıtlıktır. Kemal Tahir, gerçekçilik kavramını bu her şeyin değişmekte olduğu ilkesi üzerine oturtmaktadır. Ona göre gerçekçiliğin temel şartı gerçeklerin sürekli değişmekte olduğunu bilmek ve bu bilinçle gerçeklere bakmaktır:

"Her şey değişmektedir. Dünyada değişmeyen yalnız bir şey vardır: Her şeyin sürekli değişmekte oluşu... Bu açıdan alınrsa hiçbir gerçek değişmez değildir, şu halde sürgit elde tutulabilir değildir.

Öyleyse insanın, bilhassa sanatçının gerçekle ilintisindeki ödevi, değişmez gerçekler aramaya çıkarak imkansıza yönelmesi değil, değişmekte olduğunu bildiği gerçeklerden belli tarihsel şartlar içerisinde faydalı, ilerletici, insanı açıklayıcı, zenginleştirici sonuçlar alabilmeye çalışmasıdır."²⁷⁹

Sonuç olarak gerek insan gerek toplum gerekse bu ikisinin içinde var olduğu bütün dünya sürekli değişen maddi varlıklardır. Bu değişim karşılıklı etkileşim sürecinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla her değişimin sonucunda ortaya çıkan yeni gerçeğin somut ve maddi bir açıklaması vardır. Çünkü her değişimin arkasında somut ve maddi neden ve etkenler vardır. Gerçeği kavramak onu ortaya çıkaran nedenleri, arkasındaki etkenleri ortaya çıkarmakla mümkündür. Herhangi bir gerçeği kavrayabilmek için onun tarihini bilmek bu nedenle zorunlu olmaktadır. Kemal Tahir'in asıl ilgi alanı olan toplumun gerçeklerini kavrayabilmek için her şeyden önce onun tarihini iyi bilmek gerekmektedir. Gerçekçilik bu yönüyle temelde bilimsel bir etikinliktir. Dolayısıyla tarih de bütün bilimlerin anası olarak ele alınmaktadır. İşte tarihsel maddecilik bu şekilde tanımlanan gerçekleri kavrayabilmek için bir bilimsel yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak gerçekçilik için gerekli olan bu şart yeterli değildir. Kemal Tahir'e göre gerçekçi olabilmenin bir de bilinçaltı boyutu vardır:

²⁷⁹ A.g.e., s. 88.

" Gerçekçilik kitap okuyarak elde edilir bir marifet değildir. Gerçekçilik insan toplumunun bir ileri basamağıdır. Basamağa erişmek, gerçekçiliği işe yarar hale getirebilmek için insanoğlunun yalnız şuuruyla gerçekçi olması yetmez, şuuraltıyla da gerçekçi olması şarttır, çünkü gerçekçilik insanoğluna, rahatça düşündüğü gevşek zamanlarda değil, şuuraltıyla, refleksleriyle hareket etmesi gerekli sert, gergin, hızlı zamanlarda işe yararlı olabilmelidir." ²⁸⁰

Bilinçaltıyla da gerçekçi olmanın yolları nelerdir? Bu konuda romancımızın ileri sürdüğü bir formül yoktur. Gerçekçiliğin birinci boyutundaki kararlılık, zamanla ikinci boyutta, yani bilinçaltında da gerçekçiliğin bir yeti olarak kazanılmasına yol açacaktır.

Kemal Tahir bu şekilde ele aldığı gerçekçiliği insan ve toplumun gelişmesi ve özgürleşmesi için temel şart olarak görmektedir. Bu noktada Kemal Tahir gerçekçilikle Engels'in ünlü "Hürriyet zaruretlerin idrakidir" şeklindeki özgürlük tanımlaması arasında bir ilişki kurmaktadır. Özgürlük, gerek kendi kendimiz gerekse dış dünya üzerinde doğanın zorunlu yasaları hakkında bilgiye dayanan hakimiyetimizden ibarettir. İnsanın özgürleşebilmesi için kendini kuşatan zorunlulukları doğru kavraması gerekmektedir. Gerek insanı gerek toplumu kuşatan bu zorunluluklar değişen maddeden oluşan gerçeklerdir. Gerçekçilik bunları doğru kavramanın biricik yoludur. Diğer bir deyişle gerçekçilik zaruretleri idrak etmemizin ve böylece onlara karşı özgür olmamızın yolunu açmaktadır. Özgürlük ise insanoğlunun dünyayı sadece anlamakla yetinmeyip onu kendi istekleri doğrultusunda değiştirme yolunu açmaktadır. Kemal Tahir'in gerçekçilik kavramını, Engels'in bu özgürlük tanımıyla, Marks'ın " Filozoflar sadece dünyayı değişik biçimlerde yorumlamakla yetindiler oysa söz konusu olan onu değiştirmektir" ²⁸¹ şeklinde ifade edebileceğimiz onbirinci tezi arasında bağlantı kurarak yorumladığını ileri sürmek mümkündür. Gerçekçilik, insanın gerek kendini gerek dış dünyayı tanıması için merak giderici bir entelektüel çabadan ibaret değildir. Gerçekçilik, gerek insanın gerek toplumun özgürleşmesi (insanı ve toplumu kuşatan zorunlulukların doğru kavranması yoluyla onlara karşı bir özne olarak özgür olmanın sağlanması) dolayısıyla da onları değiştirme imkanının elde edilmesi için gereklidir. Kendi ifadesiyle: " Bir gerçeği idrak etmek, onunla alış-verişe girmek, ilinti kurmuş olmak anlamına gelmez. Onu ilerletmek, değiştirmek, gerekirse durdurup işlemekten alıkoymak gerçekçiliğin ana şartıdır." ²⁸² Romancımıza göre, gerçekçiliğin

²⁸⁰ A.g.e., s. 89.

²⁸¹ Karl Marks, " Feurbach Üzerine Tezler", K. Marks, F. Engels, Felsefe İncelemeleri, (Çev. Sevim Belli), Sol Yay., Ank., 1975, s. 67.

²⁸² Kemal Tahir, Notlar, Sosyalizm Toplum ve Gerçek, s. 48.

zorunluluğunu gerekli gören kişilerin ilk ödevi, önce yakın çevrelerini sonra bunlardan kendilerine katılanların da desteğiyle bütün toplumu sürekli gerçekçiliğe çekmek olmalıdır. İnsanoğlunun ileri bir aşaması olarak değerlendirdiği gerçekçiliğe her insan ya da her toplum kolay kolay ulaşmamaktadır. Gerçekçiliğe bilinçli, yöntemli ve ısrarlı bir çaba ile ulaşılabılır. Gerçekçi olduğunu ileri süren bir kişi aslında pekala gerçeğe karşı bir davranış sergileyebilir. Bu anlamda gerçeğe karşı olmanın belirtilerini iki başlıkta toplamaktadır. Bunlardan birincisi, gerek tembellikten gerek ideolojik koşullanmadan gerekse yanlış bilgilenmeden kaynaklanan her türlü bilgisizliktir. İkincisi ise aklımızı gerçeklere göre kullanacağımıza, gerçekleri aklımıza göre kullanmaya çabalamaktır bu durumda gerçekleri oldukları gibi göremeyip, onları benimsediğimiz kalıplara uydurmaya zorlayarak isteklerimize uygun görmeye çabalarız. Bunun böyle olmadığını gösteren asıl olayları ise görmezden gelir, zihnimizdeki kalıpları, gönlümüzden geçen istekleri doğrulayan mini mini olayları büyütürük genelleştiririz. Sonuçta gerçeklerle ilgisi olmayan metafizik bir dünya kurmuş oluruz. Kemal Tahir'e göre, Türk toplumu sağcı olsun solcu olsun başta aydınları olmak üzere genel yapısıyla böyle bir dünyada yaşamaktadır. Ona gerçeklerini anlatmak ve aralıksız onu gerçekçiliğe çekmek gerekmektedir. Bunu kavramış olan herkes hangi işi en iyi yapıyorsa o işinde ya da sanatında bu ödevini yerine getirmek için titizlikle çalışmalıdır. Kendisinin en iyi yaptığı iş roman yazmak olduğu için o, ödevini bu yolla yerine getirmeyi benimsemiştir. Kemal Tahir, kendisine yöneltilen eylemlere katılmamak biçimindeki suçlamalara sanatçı-eylem konusunda ileri sürdüğü şu görüşlerle karşılık vermektedir:

"...Toplumların gelişmesi, iyi çalışan iş bölümüne dayanır. Bu iş bölümünde sanatçıların yeri sanat alanıdır. Sanatçılardan sanatlarının dışında başka eylem isteyenler sanatın değerini bilmiyorlar demektir ki, bunların eylemlerden doğrusunu seçtiklerini sanmak da avanaklık olur. Sanat eserleri eylemdekilerin en büyük yardımcılarıdır. Bunu bilmeyenlere öğretmek de sanatçıların baş ödevlerinden biridir. Eğer bir sanatçı sanatını yaparken kendini eylemlerin dışına düşmüş gibi görüyorsa, sanatının dışına düşmüş olduğunu bilmeli." ²⁸³

Romanı: "Çok derinlere giden, bilim, felsefe ve tekniğe dayalı; dünyadaki bütün meseleleri içine alabilen ve kullanabilen geniş bir edebiyat türü"²⁸⁴ olarak değerlendiren Kemal Tahir için roman, bu ödevi yerine getiren araçların en önemlisidir.

²⁸³ Kemal Tahir, Notlar, sanat Edebiyat 4, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1990, s. 29.

Aşağıda alıntılacağımız sözleri Kemal Tahir'in gerçekçilik ve bu konuda romanın ne tür bir işlevi olduğuna dair görüşlerini açıklayıcı niteliktedir:

" Gerçekçi roman, insanları toplum yasaları içinde inceleyen , eleştiren, açıklayan böylece zenginleştiren bir araçtır.

Gerçekler sürekli olarak değiştikleri için, romancı onları bir defada, ölene kadar idrâk edip değişmez bir halde çekmecesinde tutamaz. Gerçekçi sanatkar, bütün gerçekleri tekrar tekrar bulmak, yeniden eleştirmek, incelemek, gözlemek, işe yarar kılmak zorundadır. Her yakaladığımız, işe yarar kıldığımız gerçek ona tekrar dönmek zorunda kalacağımız zamana kadar bizi zorunluluklarımızdan birinin idrâkine götürür. Zorunlulukları, yani zaruretleri idrâk ettiğimiz kadar onlara karşı hür oluruz. Nice gerçekçi roman, aldığı konuda bize zorunluluğumuzu idrâk ettirerek, ona karşı hür kılar. Böylece ödevini de yerine getirmiş olur." ²⁸⁵

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kemal Tahir için roman, Türk toplumunu gerçekçiliğe çekmek ve ona temel gerçeklerini anlatmak, bu gerçekler üzerinde düşünmesini sağlamak için kullanılan bir araçtır. Romancımıza göre, Türk toplumu özellikle aydınları uzunca bir süredir gerçeklerimizden uzak kopuk bir halde yaşamaktadır Bu konuyu "Orhan Kemal'i Uğurlarken" başlıklı bir yazısında şöyle açıyor:

" KENDİ GERÇELERİMİZİ HİÇ MERAK ETMİYORUZ. Yani KENDİMİZİ MERAK ETMİYORUZ. (Merak ediyor görünüp aldığımız kitaplar da, hazır reçeteler veren, mucizelerle bizi uyutmaya çalışan madrabazlıklar. ' Siz uyuyun TEK ADAM gelir kurtarır' aldatmacaları.)...

Bir toplumun aydınları kendi güçleriyle yaşama umutlarını yitirdikleri çizgide, kendi gerçeklerini artık merak etmez olurlar. Kendi gerçeklerinin yerine yabancı gerçekleri, çoğu uydurma kalıpları koymaya çabalarlar. Mucizelere -hem de inanmadıkları halde- umut bağlarlar. Yüz kez denemiş yok edici bataklardan çıkış yolları umarlar.

(...) Gerçek yoksulluk aydınlarımızın kendi zenginliklerine karşı şartlanmış olmalarından geliyor. Gerçekler çırılçıplak ortaya döküldüğü halde, bu şartlanmayı parçalamak için hiçbir gayret göstermediğimizden, halâ kolaya kaçmak çabalamasında olduğumuzdan hepimiz suçluyuz! " ²⁸⁶

Kemal Tahir, Türk toplumunun yaşadığı sorunların nedenlerini çift gerçeklilik diye betimlediği iki başlık halinde toplamaktadır. Bunlardan birincisi yanlış anladığımız ve yanlış ilişki kurduğumuz Batı gerçekleri, diğeri ise kendi milli ve tarihi gerçeklerimizden habersizliktir. Ölümünden bir yıl kadar önce İstanbul radyosunda

²⁸⁴ " Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri", (Açıkoturum), Milliyet, 28 Kasım 1971.

²⁸⁵ Kemal Tahir, Notlar, Sanat/Edebiyat 1, s. 90.

²⁸⁶ Kemal Tahir, Notlar, Sanat Edebiyat 4, , s. 13-14.

yaptığı bir konuşmada gerçekçi Türk sanatçıların karşılaştığı zorluklardan bahsederken bu konuyu şöyle açmaktadır:

" ... Bunlardan biri, yüzyıllar boyu dış baskılar, yerli cahil politikacılar yüzünden yanlış olarak kullandığımız Batı gerçekleri, öteki gene dış baskılar ve aptal politikacılar yüzünden, esnafına kadar giren bir bilgisizlik inadıyla tarihsel gerçeklerimizin bize unutturulmak istenmesi olayıdır.

Böylece biz tarih içinde gelişmekte olan kendi milli gerçeklerimizin oluş şartlarını -kanunlarını- çeşitli dönemlerde gösterdikleri, gelecekte gösterecekleri özellikleri görüp anlayıp, işe yarar, ilerleyişimizi kolaylaştırıp hızlandırır olarak kullanacağımıza, bunları önceden işe yaramaz saymağa, umursamamağa, tepemize çöktükleri, bizi uyaracak kadar kafamıza vurdukları zaman da gerek ilk etkilerini, gerekse geçmiş ve gelecekteki özelliklerini bize yutturulmak istenen batılı toplumların gerçeklerine benzetmek, sanki onların tabiatları imişler gibi davranmak alışkanlığına insafsızca ve haince zorlanmakta bulunuyoruz. (Burada asıl namussuz yutturmamacanın ve şaşırtmamacanın ilerici-gerici genellemesinden geldiğini de unutmamak gerektir.) Bize yutturulmak istenen, resmi güçlerce okullarda yutturulmak istenen Batı gerçekleri, hayasız Batı soygununu örtbas etmek için tertiplenmiş kapitalist burjuva gerçekleridir. Bunun yanı sıra uzun zaman birer kurtarıcı saydığımız Batılı sosyalist gerçek kalıpları da bizi kendi gerçeklerimizi bulup anlamaktan uzaklaştırmağa, uzakta tutmağa yaramıştır." ²⁸⁷

Romancımız, bir başka yazısında ise, bu çift gerçekliliği şöyle açıklamaktadır:

" Çok çalışmak meselesinde, Türk sanatçıları öteki ülkeler sanatçılarından birkaç kat fazla çabalamak zorundadırlar.

Şundan ki, başka ülkelerin sanatçıları, salt kendi milli gerçekleriyle boğuşup yalnız onların hakkından gelmeye uğraşırken, Türk sanatçıların önlerinde yüzelli yıldan beri ÇİFT GERÇEKLİLİK belâsı vardır. (Burda söz konusu olan ÇİFT GERÇEKLİLİK ülkeler arasındaki kültür alışverişinin olağan etkisi değildir. Dünyada şimdiye kadar bizdeki biçimiyle hiçbir toplumun başına getirilmemiş, BATILAŞMA belâsıdır.) Batılaşma bize yüzelli yıldan beri, batılı gerçekler taşımaktadır. Bunların çoğu kendi gerçek yolumuzu kaybettiren yalancı gerçeklerdir. Bir kısmı da çoktan eskidiği için, fayda yerine artık zarar vermektedir. Bunun yanısıra toplumumuzun kimi tarihsel gerçekleri, 'onlardan kurtulduk' diye, kendimizi ne kadar aldatmaya çalışırsak çalışalım, varlıklarını sürdürerek kişiliklerimizin oluşunu, davranışlarımızı temelden etkilemektedirler." ²⁸⁸

Kemal Tahir düşüncelerini ve çalışmalarını bu iki başlıkta ifade ettiği sorunlar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ona göre Türk aydınları, yazarları, sanatçıları bütün bu aldatmacalardan gerçekçilik sayesinde sıyrılarak gerek batının gerekse toplumumuzun gerçeklerini yeniden sorgulayarak bulmak ve bu gerçeklerden yararlanarak topluma yön göstermek sorumluluğundadırlar. Kendi sanat alanında ise gerçekçi Türk romancısının ana ödevini imparatorluk kurma gücüne sahip Türk insanının geleceği kurtaracak

²⁸⁷ A.g.e., s. 93-94.

²⁸⁸ Kemal Tahir, " Türk Hikâyeciliği Üstüne", Yansıma, S. 5, Haziran 1972.

cevherini, bu cevherin tarih boyu taşıdığı insancıl birikimi, bu birikimin gelecekte işe yarar bölümünü bulup açıklamak şeklinde özetlemektedir.²⁸⁹

Romancımız bütün gerçeklerin değişmekte olduğunu kabul etmekle beraber bu değişimin hızını dikkate alarak gerçekleri ikiye ayırır. Bütün gerçekler değişmektedir ancak bazı gerçekler vardır ki değişim hızları daha yavaştır. Diğerlerine nazaran bu tür gerçekler varlıklarını daha uzun süre sürdürürler. Gerçekçi Türk romancısı, Türk toplumunun tarihine ve bu gününe damgasını vuran dolayısıyla geleceğinde de etkili olması muhtemel olan bu tür temel gerçekleri yakalamaya çalışacak, eserlerinde kullanacaktır. Ancak bunu yaparken bu tür gerçeklerin de değişmekte olduğu bilinciyle onları sürekli yeniden ele almak ve sorgulamak gerekmektedir. Düşünce ve imgeler yazıya geçirildikleri anda donarlar, sabitleşirler. Romancı yakaladığı gerçekleri yazıya geçirdiği anda onları dondurmuş olur, değişimini durdurmuş olur. Bu durum kaçınılmazdır. Dolayısıyla romandaki gerçekle gerçek hayattaki gerçek birbirinin aynı olmayacaktır. Bu nedenle amaç birtakım değişmez gerçekleri -ki böyle bir gerçek yoktur- romana alıp okuyucuya aktarmak değildir. Amaç bu değişim yasasının bilincinde olarak toplumu bu güne getiren ve yarınında da etkili olabilecek bazı az değişen temel gerçekleri roman sanatının kuralları içinde ele alarak okuyucunun dikkatini bunlara çekmektir. Romanda yaratılan ve gerçek hayatla birebir uyumlu olmayan bu gerçeklerle hedeflenen okuyucuyu bilgilendirmek değil bilinçlendirmektir. Başka bir ifadeyle romanda yapılması gereken okuyucuya birtakım gerçekleri aktarmaktan ziyade onu gerçekçiliğe çekmek, onun yaşadığı dönemin gerçekleriyle gerçekçi bir ilişki kurmasına yardımcı olmaktır. Romancı, gerçekleri aktaran bir aracı değil onları kullanan bir sanatçıdır. " Gerçek roman bence olayları yüzeyden anlatan kitaplar değil, olayların ve insanların tarih içindeki gelişimleri ile neden bu durumda oluklarını anlatan eserdir"²⁹⁰ diyen romancımıza göre, batının büyük gerçekçi romancılarının yaptıkları budur. Gerçekçi roman gördüğü olumlu işlev bakımından hem toplum, hem de birey için yararlı bir sanat türüdür. Bilinçle, bilgiyle, insanlara yararlı olması planıyla hazırlandığı için bir toplum eseridir. Tek kişi tarafından yaratılıp tek kişiler tarafından okunduğu için doğrudan doğruya bireye hitap eden, bireysel bir sanat olayıdır. Bu açıdan gerçekçi bir sanat eseri onu yaratan sanatçının bir fantezisi değil, toplumsal hayatın şartlarına bağlı bir görüşün ürünüdür. Sanatçı içinde bulunduğu

²⁸⁹ Kemal Tahir, Notlar, Sanat Edebiyat 4., s. 100.

toplumun bir ürünüdür. Dolayısıyla bir sanatçının "halk beni anlamıyor" demeye hakkı yoktur: " Bir sanatkârın 'halk beni anlamıyor' demesi, yalnız kendi şahsına Allah tarafından hususi bir şeyler verilmiş olduğunu iddia etmesidir"²⁹¹ diyen romancımıza göre, halk kitleleriyle çelişkiye düşen sanatçılar iki gruba ayrılırlar ki her iki durumda da halka kızmaları yanlıştır ve bu çelişki kendi eksikliklerinin bir ürünüdür:

" ... Bir kısmı bu tezada, esasta küçük bir zümreyle boğuşurken düşmüşlerdir. Yani esasta bir avuç zibidiyle, menfaatperestle mücadelede dirler, onlarla beraber zannettikleri için halk kitlelerine kızarlar... Diğerleri, bir küçük zümrenin menfaatini, halk kitlelerine karşı şuurla savunurlar.

Halk kitleleriyle anlaşamayan bir sanatkâr, sanat hayatının son muhasebesinde, hürriyete, adalete ve müsavata karşı çıkmış bir sanatçı olarak belirir...

(...) Halk kitlelerinin bir namuslu sanatkârı anlayıp sevmekte gecikmesi, onunla beraber olmadıklarını değil, yaşama ve yetişme şartlarının kültür bakımından kifayetsiz oluşuyla izah edilmelidir."²⁹²

Kemal Tahir, gerçekçi sanat eseri ile halk arasında demokratik diyebileceğimiz şöyle bir ilişki kurmaktadır: " Halkın ekseriyeti ekseriya haklı, fikrini kabul etmeden realist eser yaratmak ve realist politika gütmek mümkün değildir" ²⁹³ Bu açıdan romancımıza göre, "sanat, sanat içindir" sözü de bir sanatçının bu gerçekten kaçışının bir belirtisidir:

" Mesela 'sanat sanat için' iddiası, mevcut realitelerden kaçmayı gösteren basit bir kaytarmadan ibarettir. Sanatkâr, mensup olduğu zümrenin realitelerini anlatırsa, o zümreye fenalık edeceğini kestirdiğinden geçmişe, mistisizme, egzotik mevzulara sığınır.

Hürriyetsiz memleketlerde 'sanat sanat için' formülü terörle, sanatkârın korkaklığı ile beraber yürür."²⁹⁴

Kemal Tahir'e göre bu "sanat, sanat içindir" sözü en az "akıl akıl için", "ilim ilim için" sözleri kadar saçmadır ve sanatı yüceltmez tersine, sanatın toplum hayatındaki yerini ve işlevini küçültür, önemsizleştirir. Oysa sanat, sadece yaşamı yansıtmaz aynı zamanda onu açıklar. Ona göre, sanat: " hayat realitelerinin muayyen bir hükme bağlanmasına yaraması bakımından en mühim ve ciddi insan emeklerinden biridir ve en az iklim kadar kıymetlidir. Çünkü ilim ve fen nasıl maddi hayatımızı değiştirip mükemmelleştiriyorsa, müsbet sanat da ruhi hayatımızı değiştirip mükemmelleştiriyor.

²⁹⁰ A.g.e., s. 41.

²⁹¹ Kemal Tahir , Notlar, Sanat Edebiyat 2, s. 208.

²⁹² A.g.e., s. 208.

²⁹³ A.g.e., s. 208.

²⁹⁴ A.g.e., s. 151.

Sanat hayat olaylarının muhasebesidir."²⁹⁵ Buna karşılık söylenen "sanat toplum içindir" sözü de romancımıza göre, dikkatle yaklaşılması gereken bir genellemedir. Çünkü bazı dönemlerde sanatçılar o dönemin kötülüklerini devam ettirebilmek için halkı bazı düşüncelere bağlı tutmak şeklinde tutucu bir ödevi yüklenebilirler. Sanatın toplumun yararına olabilmesi için mutlaka gerçekçi olması, içinde ortaya çıktığı toplum tarafından mutlaka anlaşılabilir olması ve bu gerçekleri ileriye doğru aşmayı, daha iyiyi arayıp bulmayı amaçlaması gerekir. Bu açıdan bir sanatçının içinde bulunduğu topluma yabancılaşması, onunla iletişim kuramaması onun sanatçılığının gücünü değil, tersine yetersizliğinin ve bilgisizliğinin bir işareti sayılmalıdır.

Yine romancımızın sanat anlayışına göre gerçekçi sanat ile sembolizm arasında da ters orantılı bir ilişki vardır:

" Sembolizm, çoğu zaman sanatkârın, gözü önünde cereyan eden sosyal hadiselerle pek akıl erdirememesinin mahsulüdür.

Sembolizm, bir çeşit bilgisizlik şahadetnamesi sayılır.

Eğer bir fikir, kendisini ifade edecek realitesiyle beraber alınmışsa o fikri ifade için sembolizmin tehlikeli çöllerine dalmaya lüzum yoktur.

Sanat cemiyetin aynasıdır fikri doğrusa ki doğrudur, her çeşit sembolizm, sanatkârın cemiyet hakkında esaslı bir fikri olmadığını ispatlar. "²⁹⁶

Romancımız, bugünün gerçekçi romanının taşıması gereken özellikleri ise dünün iki büyük gerçekçi romancıları Balzac ve Dostoyevski'nin bir bileşimi olarak şöyle belirlemektedir:

" Daha kısası: Bugünün realist romanı Balzac'la Dostoyevski birleştirilmesinden meydana getirilecek yeni bir keyfiyetle işe başlamalıdır. "²⁹⁷

" ...Bir sanat eseri ve bir sanatkâr hem ferdiyete bağlıdır hem de topluma... Bir sanat eserinin değeri bu ikililiği muvazenede bir şekilde aksettirmesidir.

İşte bu sebeple Balzac'ın ve Dostoyevski'nin büyük sanatları, birinde olan diğerinde eksik görüldüğü için dört başı mamur sayılmaz. Devirlerinin edebiyat taklitlerinden gelen fazlalıkları çıkarmak şartıyla, Balzac'ın sosyal realitesi ile Dostoyevski'nin derin fert psikolojisi tiplerini birleştirecek sanatçı istikbalde romanın hakimi ve ilerleticisi sayılacaktır. "²⁹⁸

Ancak, Kemal Tahir'e göre, Batı toplumlarının romancılarıyla Türk romancıları arasında zorunlu bir fark vardır. O da Batıda toplumun temel gerçeklerine ilişkin konuların bu toplumların tarihçileri ve diğer sosyal bilimcileri tarafından yeterince

²⁹⁵ A.g.e., s. 153.

²⁹⁶ A.g.e., s. 206-207.

²⁹⁷ Kemal Tahir, Notlar, Sanat Edebiyat 4, s. 21.

²⁹⁸ Kemal Tahir, Notlar, Sanat Edebiyat 2, s. 203.

araştırılıp ortaya konulmuş olduğudur. Dolayısıyla bu toplumların romancılarının okuyucuya bilgi vermek gibi bir yükümlülükleri yoktur. Oysa Türkiye'de toplumun tarihi ve bugününe ilişkin temel konuları ya da gerçeklerine ilişkin bilimsel araştırmalar çok az ve eksiktir. Dolayısıyla okuyucunun bu konularla ilgili gerçeklerden habersizliği sonucunu doğuran bir bilgi eksikliği vardır. Gerçekçi Türk romancısı romanında ele aldığı gerçeklerle ilgili bilgi eksikliğini de gidermek zorundadır. Ele aldığı konu ile ilgili yeterli bilimsel araştırma ürünü eserler yoksa bu durumda iş başa düşmektedir. Romancı o konu ile ilgili bilgileri elde etmek için adeta bir bilim adamı gibi araştırma yapmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle Kemal Tahir'e göre, gerçekçi Türk romancısının işi batılı meslektaşına kıyasla bir kat daha zordur. Bütün bu nedenlerden dolayı gerçekçi Türk romancısı tezli romanlar yazmak romancımıza göre en azından bugün için bir zorunluluktur, 1070 tarihli bir notunda bu zorunluluğu şöyle açıklamıştır:

:

" Tezli sanat, tarihlerini, toplumsal özelliklerini, fikir akımlarını, iktisat temelini ana kanunlarını yeterince inceleyip her yönden bilime vurmuş toplumlar için pek zorunlu sayılmasa bile, bizim için daha uzun zaman vazgeçilmez en olumlu alandır. Batılaşmayı batı kopyacılığı sanarak iki yüz yıldır vakit yitirdik. Bu yitirilen vakti hızla kapatmak gerek... Artık bir tek satır yazıyı, bir tek çizgiyi, bir damla rengi, tek noktayı, kısacık bir tiyatro sahnesini, birkaç sinema fotoğrafını bile boşuna, işe yaramaza harcamak aptallık olur.

Aslında tezli sanat kimilerinin sandığı gibi, kolay değil, tersine tezsiz (yani derbeder) sanattan çok daha güçtür. Çok daha güç olduğu için de, çok daha büyük, çok daha ömürlü (uzun süre işe yarar) eserler verdirecek özelliktedir. Bunun böyle olduğunu görmek için, tezlerden (yani gerçeklerden) kaçıp yalınkat fantezilerini kullanarak dünyada büyük ün yapmış bir çok batı yazarının artık en alık okurlar tarafından bile yüzüstü bırakıldığına bakmak yeter" ²⁹⁹

Kemal Tahir, romanlarında sayfalarca uzayıp giden ve adeta birer makaleyi andıran diyaloglara yer vermesinin roman sanatına uygun olmadığı şeklinde kendisine yöneltilen eleştirileri Türkiye'deki bu bilgi eksikliği görüşünü ileri sürerek yanıtlamaktadır. O, bu tür bilgi aktarımını sağlayan uzun diyalogların romanın sanatsal gücünü zayıflattığının farkındadır. Ancak bunun yapılmasının yukarıda belirttiğimiz nedenlerle kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu kanısındadır. Kemal Tahir, bu anlayışla romanlarına Türk toplumunun temel gerçeklerini yansıtacağını düşündüğü konuları seçmiştir. Bu konular işlenirken de vurgulanan o konu ile ilgili bilinen ya da sanılanların aksine gerçeğin farklı olduğudur. Notlarında ve konuşmalarında da aynı özellik göze çarpmaktadır.

Bu konuya son vermeden önce Kemal Tahir'in toplumcu gerçekçilik ile ilgili düşüncelerini de kısaca belirtmeyi yararlı görüyoruz. Kemal Tahir, kendi romancılığını toplumcu gerçekçilik olarak görmektedir. Ancak, o sanatta toplumcu gerçekçiliğin birçok sanatçı tarafından yanlış anlaşıldığı ve yanlış uygulandığı kanısındadır. Bunun en önemli etkenlerinden birisi de bu tür sanatçıların özellikle (doğu bloku ülkelerinde) devlet güdümlüne girmeleri, politikacıların güdümünde hareket etmeleridir. Oysa böyle bir durum bütün sanat alanlarında büyük sanat eserlerinin yaratılmasının önündeki en büyük engeldir. Sanat devletin ya da politikacıların etki alanına girdiği ölçüde gerçeklerden ve gerçekçilikten uzaklaşır, dolayısıyla sanatsal değerini kaybeder. Bu kural sadece toplumcu gerçekçilik için değil, tüm sanat türleri ve akımları için geçerlidir:

" Ham gerçeklerin sanat eserleriyle ilintisi,boya otlarının şaheser tablolarla ilintisi kadardır. Doğada ve toplumda sanat için hap hazır hiçbir şey hiçbir olay yoktur. (Sevgili bile... Onu da kafamızın içindeki ölçülerle yüceltip değiştiririz). Bu açıdan bakılırsa sanat gerçeği elbette değişik olacak, doğadan veya toplumdan olduğu gibi alınıp kullanılamayacaktır. Sosyal gerçekliğin dayandığı temel gerçek budur. Doğrudur. Ama hiçbir şey, az çok doğrulara dayanmadan çarpıtılamaz, çıkmaz işlere sürülemez. Sanatta sosyal gerçekçiliğin uygulanması, politikacılarca yanlış anlaşılmalı ya da bilerek yanlışla sürülmüştür. Bunlar sanatı kendi geçici meselelerinde yardımcı olarak kullanmayı istediklerinden, kendilerini sorumlu gördükleri konularda, olaylarda, fikirlerde sanatçının gerçeklere bakmamasını, onu kendi çıkarlarına göre değiştirmesini istemişlerdir. Böylece sanatçıların önüne politikacılar tarafından bazısı oldukça ince, bazısı çocukları bile aldatamayacak kadar kaba kalıplar sürülmüş, bunlara göre yazmaları için sanatçılar güç yettiğince zorlanmıştır. Bir kısım sanatçılar yetersiz olduklarından ayrıca politikacıların temsil ettikleri rejime gerçekten bağlı bulduklarından bunu zorlama bile saymamışlar, isteneni yapıp -yani başlarını sallayıp- maaşlarını rahatça almışlardır. Bir kısımları hiçbir şeye inanmadıkları halde sosyal gerçekçiliğin getirdiği kolaylığı kendi kaytarmacılıklarına ya da yaranmadan yaşayamamak korkularına uygun bularak bu işe çok ayıp bir biçimde koşulmuşlardır." ³⁰⁰

Romancımız, sanat, sanatçı ve politika ilişkisi konusunda yazdığı bir makalesinde, her şey gibi sanatın da siyasetin dışında kalamayacağı görüşündedir. Bu anlamda gerçek sanatın ve sanatçının siyasetten uzak durması siyasetle ilgilenmemesi bir meziyet değil kusurdur. Kemal Tahir, sanat/sanatçı-siyaset ilişkisiyle sanat/sanatçı -siyasetçi ilişkisini birbirinden ayırmaktadır. Birincisi anlamlı, gerekli hatta zorunlu iken ikincisi yani sanatçıların politikacılarla ilişkisi, sanatçı için mahzurludur. Bu durum, politikacının niteliklerine göre de değişmez. Hatta, yetenekli ve iyi bir politikacı ile

²⁹⁹ A.g.e., s. 88.

sanatçı ilişkisi daha da tehlikelidir. Çünkü gerçekten büyük sanatçılar kötü politikacılarla ilgilenmezler, gerçekten büyük politikacılara ise hem inanır hem acırlar.

" Gerçek sanatçı, kendi gücünü yani fikirlerini en etkili biçimde nasıl anlatacağını en büyük politikacıdan çok daha iyi bildiğinden, her çeşit dış zorlamalara ve kendi inançlarından gelen atılımlara karşı sanatını, yani kişiliğini kesinlikle savunur.

Genellikle politikacılar, özellikle bunların sefil madrabaz takımı, her an zorluklar içinde debelendiklerinden, başta kendileri olmak üzere hiç kimseye, hiçbir şeye acımazlar, insanlık değerlerine, hatta kendi insanlıklarına saygı duymadıkları için insaf, utanma nedir bilmezler. (...)

Sanatçının bir tek onurlu kişisel çıkarı vardır: Büyük eser vermek...
Sanatçının bir tek yıkılmaz dayanağı vardır: Yarattığı gerçek büyük eser...

Bu gücüyle gerçek büyük sanatçı, bütün tarih dönemlerinde, bütün politikacılara karşı kendisini savunabilmiştir. Namuslu insanlara faydalı politikaların, bu savunudan sarar ettiği şimdiye kadar hiç görülmemiştir."³⁰¹

3. Tarihe Bakışı ya da Bugünü Anlamada Dünün Önemi

" Çok az şey biliyorduk. Memleketi bilmiyorduk, halkı bilmiyorduk çünkü tarihimizi bilmiyorduk dersem, neden çok az şey bildiğimizi yeterince anlatmış olurum. Marksizm'i hiç bilmiyorduk. Çünkü, Marksizm, ancak memleket gerçekleri(tarihi) iyice bilindikten sonra işe yarar bir araç olarak öğrenilebilir. Yoksa, ne öğrenilebilir, ne de öğrenildiği kadarıyla işe yarar. Memleket gerçeklerini (tarihini) bilmedikçe, Marksizm'den de bu yüzden yararlanamadıkça, büyük sanat eseri vermenin elbette imkanı yoktu..."³⁰²

Yukarıdaki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir tarihe büyük bir önem vermektedir. Onun düşüncesinde bugünü anlamada ve yarını kestirmede toplumun bugüne gelirken ne tür ekonomik, toplumsal ve siyasal ilişkilerden, değişim ve aşamalardan geçtiğinin bilgisini edinmemizi sağlayan dönün bilinmesi yani tarih vazgeçilmez, ikame edilemez bir merkezi konuma sahiptir. Başta **Devlet Ana** ve **Yorgun Savaşçı** olmak üzere romanlarının tamamına yakın bir kısmı konusunu Osmanlı ve yakın Türkiye tarihinden almaktadır. Ölümünden sonra yayımlanan **Notları'nın** da büyük bir bölümü tarih üzerine yaptığı araştırma ve incelemelerinden, bu konularda yazdığı görüşlerinden oluşmaktadır.

³⁰⁰ A.g.e., s. 97-98.

³⁰¹ Kemal Tahir, "Sanatçı ,Sanat ve Politika", **Yeni Edebiyat**, S.4, Şubat 1970.

³⁰² Kemal Tahir, **Notlar 9/ Roman Notları 3**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1991, s. 11.

Bir romancı olan ve hayatı boyunca da kendisini bir romancı olarak tanıtan Kemal Tahir'in tarihe, yakın tarihimize ve Osmanlı'ya olan bu yoğun ilgisinin nedeni nedir? **Notlar**'ından aşağıya aldığımız şu sözleri bu sorunun yanıtını oluşturmaktadır:

" - Her sanatçı içinden çıktığı toplumun insanlarını konu alır, onun için en büyük gerçek kendi insanların gerçeğidir. Yani tarihsel bütün bilgiler ve sanat değeri bu gerçekten yanılma yüzdesiyle ölçülür. İnsanda yanılmamak için onun tarihsel gelişmesini ve oluşunu gerçekten bilmek şarttır. Çünkü tarih bütün bilimlerin anası ve tek kaynağıdır.

- Ben, gerçekçi bir roman yazarı olarak bu inançla Anadolu Türk insanına, onun tarihine eğilmek zorunluluğunu duydum.

- Bunu ararken şu gerçeğe vardım: Kendi gerçeklerimizi (teoride, doktrinde, buna sanatı konuşurken kültürde demek mümkündür) derinlemesine ve genişlemesine bilmedikçe hiçbir yabancı kültürden, bilimden hatta teknikten yararlanabilmek söz konusu olamaz..." ³⁰³

Kemal Tahir'in Osmanlı ve yakın tarihimizle ilgilenmesinin bir diğer önemli nedeni de Türk toplumunun tarihinden güç almasını önlemeye yönelik batıların oyununa gelen batılşmacı yöneticilerimiz tarafından çok zamandır Osmanlı tarihinin yok sayılması, reddi, yeni kuşaklara aktarılmamasıdır. Oysa Anadolu Türk halkının bin yıllık tarihi utanılacak değil, övünülecek, onurlu bir tarihtir:

" Tarihimiz -Anadolu halklarının son bin yıllık tarihi- batıda insanın insanı, batıların doğulu toplumları sövmelerini zorunlu kılan ekonomik temele dayanmadığı için onurlu bir tarihtir. Gücünü bu özelliğinden almış, bu özelliğiyle dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurup yedi yüzyıl yaşatmıştır. (...) Biz çoktan beri işte böyle bir tarihi sistemli olarak reddetme, yeni kuşaklara bu tarihi unutturma olayıyla karşı karşıyayız. Bunu başarmak için tarihimizi yapan her şey, temeldeki mülkiyet özelliği, buna dayalı dünya görüşü, hukuk düzeni, edebiyat, sanat, her fırsatta kötülenmiş, tarihimizin işe yaramazlığına bizi inandırmak yolunda elden gelebilir her şey yapılmıştır, bugün de yapılmaktadır.

Sömürücü batı, doğunun savunucusu Osmanlı'yı, işini her zaman bozduğu için affetmemiştir. Bize karşı duyduğu kin bu sebeple ırk ayrılığından değil, ekonomik görüş ayrılığından gelmektedir. Biricik sığınağımız, gelecek için güç kaynağımız, var olmak için tek savunusu silahımız olan tarihimizin elimizden alınmak istenmesinin nedeni budur.

Hiçbir toplum dağıtılıp, külleri havaya savurulmadıkça tarihine dönmemezlik, gelecek için ondan hız ve güç almamazlık edemez. Biz de er geç tarihimize dönecektik. Bugün bu çizgiye -bu idrake- ulaştığımızın alametleri belirlemiştir." ³⁰⁴

³⁰³ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 1**, s. 273.

³⁰⁴ Kemal Tahir, " Turgut Uyar'ın Kitabı Dolayısıyla Tarih ve Şiirimiz", **Yeni Edebiyat**, S. 7, Mayıs 1970.

Kemal Tahir, yukarıda alıntısını yaptığımız makalesini, asıl Turgut Uyar'ın Divan (Şiirler) adlı kitabı üzerine kaleme almıştır. Bu yazısında Türk edebiyatının, dolayısıyla Türk kültürünün önemli bir parçası olan Divan edebiyatını, savunmakta, Divan şiirine yönelik halktan kopuk saray edebiyatı, tarihte kalmış bugün bir anlam ifade etmeyen bir şiir türü gibi suçlamalarla küçümsemesine ve yok sayılmasına karşı çıkmakta, bunu tarihin reddinin ve tarihten kopukluğun bir parçası saymaktadır. (Buradan bazı yazarlar Kemal Tahir'in, halk edebiyatını küçümseyip, divan edebiyatını göklere çıkardığı gibi yanlış bir kanıya varmışlardır. Oysa, romancımız, halk edebiyatından yararlanan, bunu eserlerine yansıtan bir sanatçıdır. Bu yazısında da Türk şiirinin tüm türleri ve kollarının yarı birer değerleri olduğu, bütün bunları ayırım gözetmeden incelemek, hepsiyle hesaplaşmak, hepsinden ayrı bir güç almak gerektiği kanısındadır. Aksi takdirde günümüzde büyük şiir yazılamayacağını ileri sürmektedir. Her alanda olduğu gibi edebiyat da tarihsiz olmaz görüşündedir. Onun divan edebiyatının adeta yok sayılmasına karşı duyduğu tepki, halk edebiyatına karşı çıktığının belirtisi sayılmıştır. Karacaoğlan gibi halk edebiyatının ustalarını, ağaları ve eşrafı öven şiirler yazmakla suçlamasının da bu kanıda bir payı vardır. Ancak bu suçlaması bu tür şairlerin salt halkın sesi oldukları, sürekli halkın yanında oldukları, saraya ya da yöneticilere, zenginlere yaranmak için şiir yazmadıkları gibi sunulmalarını eleştirmek içindir. Romancımıza göre, halkı soyan, bunu da sunulduğunun aksine ağa ve eşraf ile anlaşarak yapan eşkıyalığı övgüsünü yapan, destanlaştıran Karacaoğlan vb. gibi halk edebiyatçıları bu şiirlerini ağa konaklarında, eşraf toplantılarında çalıp söylemişlerdir.)

Yine romancımız, bu bağlamda, tarihle ilişkinin koparılmasını kolaylaştırdığı gerekçesiyle harf devrimini, dili kısırlaştırmaya götüren ve anlaşmayı zorlayan dildeki öztürkçe olmayan bütün yabancı kelimeleri atmak suretiyle yapılan yanlış sadeleştirme çabalarını da benzer nedenlerle eleştirmektedir:

" Bir toplumun tarihinde, dil zorlamaları, harf, rakam, tarih, tatil günü değişimleri her zaman iki ana maksat için başvuru affedilmez suçlardır: a) Milleti adam akıllı şaşırıp, belli dönemlerde, iyice bunaltmak, böylece tarihinden yoksun bırakıp hiç değil kısa bir süre için -milletlerin tarihlerindeki sürelerle göre, çok kısacık sayılır - yaşama dayanağını sarsmak suretiyle sersemletmek, b) Kısa zamanda çok faydalı sonuçlar alınacağı gerekçesiyle toplumun insanlarına -Bilhassa aydınlarına- genel olarak kolaya kaçma - Türkçesi kaytarma- alışkanlığını, daha doğrusu rezilliğini aşılama..."³⁰⁵

³⁰⁵ Kemal Tahir, Notlar 13, Sosyalizm, Toplum ve Gerçek, s. 303-304.

Kemal Tahir, çeşitli yazılarında, halkının ezici bir çoğunluğunun okuma yazma bilmediği bir ülkede harf devrimi yapmanın kolay olduğunu, ancak alfabe değiştirmekle okur yazarlığını arttıramayacağını geçen zaman içerisinde hâlâ toplumun önemli bir kesiminin okuma yazma bilmediği gerçeğinin gösterdiğini söylemektedir. Yazara göre, harf devriminin, en az dört yüz bin ciltten oluşan Osmanlıca eserleri yeni nesillerin okuyamamasına yol açması gibi, bir yandan bin yıllık tarihimize ilişkin koparılmasını kolaylaştırmış, diğer yandan, yakın geçmişte Osmanlı bünyesinde ve kültürel alanında olan komşu uluslarla bağların koparılmasını kolaylaştırdığını, bunun ise Türkiye'nin değil, batılıların ve Sovyetler Birliği gibi bünyesinde eski Osmanlı uluslarından bir bölümün barındıran ve Ortaasya Türk uluslarını egemenliği altında tutan ülkelerin işine yaradığını ileri sürmektedir. Nitekim, Kemal Tahir'e göre, Türkiye, Latin alfabesine geçtiğinde, daha önce bünyesindeki Türk uluslarının abecesini latinceye çevirmiş olan Sovyetler, hemen yeni bir değişiklik yaparak kinin alfabesini bu uluslara dayatmışlardır. Yine Kemal Tahir, Cumhuriyet döneminde özellikle batı klasiklerinin devlet desteğiyle ve eliyle çevrilmesine karşılık, doğu klasikleri ve Osmanlı klasiklerinin yeni harflerle baskısının yapılmamasını da yanlış batılaşmanın, tarihsel bilinçten yoksunluğun ya da tarihten kopukluğu bilinçli olarak sağlamanın bir yansıması olarak görmektedir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir, Kemal Tahir, tekrar eski harflere yani Arap alfabesine dönmeyi mi önermektedir? Kendisinin bütün yazıların ve notlarını eski harflerle tuttuğu gerçeği de bunu göstermez mi? Bu sorunun yanıtı bize göre hayırdır. Romancımızın bu yönde bir önerisinin olduğuna hiçbir yazısında ya da konuşmasında rastlamadık. O bir dönem yapılan bu değişikliğin bir hata olduğunu ileri sürmektedir. Tarihte yapılan hataların hemen hemen tamamı, geriye dönülemez niteliktedir. Yani, tarihte geriye dönüş, geriye yürüyüş mümkün değildir. Yeni bir hata, tarihten ders alınmadığı anlamına gelir. Yapılması gereken, yüzbinlerce cildi bulan bu devasa kültür ve zenginlikle, yeni kuşakların buluşmasını sağlamak, bu eserleri süratle yeni alfabeye ve günümüz Türkçesine aktarmaktır. Kemal Tahir'e göre, tarihle ilişki kurmak, bir toplumun kendi tarihi ve gelenekleriyle irtibat kurması, bunun bilgisine ve bilincine ulaşması başka bir şeydir; tarihe geri dönmek ise bambaşka bir şeydir. Birincisi bugünü anlamlı kılmak, bugünün sorunlarını geçmişin sağladığı birikimden yararlanarak ileriye doğru aşmak, dünya ulusları içerisinde onurlu ve güçlü

bir toplum olarak yerini alabilmek için gerekli ve zorunludur. İkincisi ise tek kelimeyle imkânsızdır.

Burada bir ayraç açarak romancımızın dil konusundaki diğer görüşlerine da yer vermeyi yararlı görüyoruz. Kemal Tahir, *Esi* dergisinde dil üzerine yayımlamadığı planladığı 13 makaleden oluşan bir yazı dizisi planlamıştır. Ancak birkaç yazı yazdıktan sonra, dil üzerinde bu konunun gerçek uzmanlarının konuşması gerektiğini, kendisinin haddini aşarak adeta uzman bir dilbilimci gibi, davrandığını düşünerek bunu bir hata kabul etmiştir. *Notlar*'ında uzun uzun gramerden, fonetiğe kadar çeşitli konularda yazılar yazıp notlar aldıktan sonra okuyuculardan özür dileyen satırlarla bu yazılara son verdiğini okuyoruz:

" Şimdi sıra okuyucularımdan özür dilemeye geldi.

Son dakikada zorla toparlanmamış olsaydım, kendimi dünyanın en büyük dil alimlerinden saymaya başlayacak, dilimize, tek başıma yeniden nizam vermeye girişecektim. (...)

Hepinize burada alenen söz veriyorum. Bir daha başımdan büyük işlere yeltenmiyeceğim. Kendimi de başkalarını da aldatmaya kalkmayacağım. Türk okurlarına gücüm yettiği kadar, Türkçe romanlar yazacağım. (...)

Kelime üreticisi ve uydurukçularla cümlelerimizi tersleyip sakatlayanlar,küçük veya büyük çapta dahilerden de bir istirhamım var: Yaptıkları iş bir ömürsüz edebiyat argosu uydurmasından ibarettir, faydasızdır. 'Çabaları' kendi gayretlerinden, fikirlerinden,muhitlerinden ve bilhassa eserlerinden memnun olmadıklarını isbattan başka bir şeye yaramaz. Bunlardan sanatkâr olanlar, eserlerinden memnun olmasalar da eser yazsınlar..."³⁰⁶

Yukarıda açıkladığımız, harf devrimi ve dilde zorlamaya varan tepeden inme sadeleştirme çabaları -ki, Kemal Tahir buna örnek olarak Nurullah Ataç'ı gösterir- ile ilgili görüşleri bu özür dilediği konuların kapsamının dışındadır. Kısacası o, dil ile ilgili olarak ancak bu konunun ehli uzman dilbilimcilerinin söz sahibi olabileceğini düşündüğü konularda konuşmaktan geri durmuştur. Anadolu Türkçesinin büyük eserler vermek için yeterli olduğuna inanan Kemal Tahir, bir romancı olarak Türk diline asıl katkısının bu dilde büyük eserler vermeye çabalamak olduğu kanısına ulaşmış, kendisi gibi diğer edebiyatçılara da dili zorlamaktan vazgeçip kendi tuttuğu yolu tutmalarını

³⁰⁶ Kemal Tahir, *Notlar*, *Sanat/Edebiyat 3*, *Dil Dosyası*, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1989, s. 280-281.

Not:Romancımız, dil üzerine yazdığı yazıların toplandığı bu kitapta üç yüz sayfaya ulaşan ve çoğunluğu tekrarlardan oluşan bu yazıların büyük bir kısmı şu üç eserden yapılan alıntılar niteliğindedir: Bunlar, Bedia Akarsu'nun *Wilhelm Humboldt'ta Dil Kültür Bağlantısı*, Ahmet Cevat Emre'nin *Dil Bilimi* adlı eserleri ve *Le Langage et La Pensee* adlı Fransızca bir eserdir.

salık vermiştir. Yukarıdaki eleştirilerinin dışında dil konusunda en son benimsediği düşüncelerini, aşağıda bir kısmını alıntılıdığımız, 1972 tarihli notlarından izlemekteyiz:

" Dil fikrin yapışık kardeşidir. Güçlü dil olmayınca, güçlü fikir (dünya görüşü) olamaz. Dil güçlenmedikçe, fikir dünya çapında kavrayıcı güce ulaşamaz.

(...) Dil ne için kullanılmak istenmişse odur. Dil kullanma zorunluğu dışında var olamaz. (var sayılamaz) Bu sebeple dili ancak işe yararlığı, hangi işe yaramak için gelmişse orada özelliğiyle değerlendirebiliriz.

Bu yüzden Türkiye Türkçe'si, Osmanlılıktan ve Osmanlıca'dan ayrı düşünülemez.

Dilin oluşu ve yaşayışı başka, toplumlarda siyasi kuruluşların dağılıp yenileşmeleri başka başka şeylerdir. Birbirlerine bağlı sayılamazlar.

(...) Hiçbir dil kendi başına önemli değildir. (İleri-geri, milli-gayri milli değildir) O dille söylenenler önemlidir ve ancak söylenenler anlam taşır.

(...) Harf değişmesi (buna inkılap diyenler de var) dil sadeleştirilmesi ile Türk halkına bilmediği hangi önemli dünya görüşü, yeni inanç ve yaşamasını kolaylaştıracak bilgi ulaştırıldı? " ³⁰⁷

Romancımızın dil konusundaki görüşlerine **Yansıma** dergisinde yayımlanan 1972 tarihli bir makalesindeki son cümlesini aktararak son vererek tarihle ilgili görüşlerine kaldığımız yerden devam edebiliriz. Kemal Tahir'in sağlığında yayımlanan son yazılarından biri olan bu makalesindeki konuyla ilgili sözleri şunlardır:

" Sanat zorluklarından söz ederken yazı dilimizin çoktandır içinde debelendiği gereksiz kargaşalığı akla getirmemek olmaz. GARP TÜRKÇESİ denilen büyük dilimiz, en ince fikirlerle en yaman duyguları kolayca anlatacak güçtedir. Halkımızın konuşma dilinde kullandığı dehâ kaynaklarına sanatçılarımız en kısa zamanda ulaşmaya çalışmalı, dünyanın en büyük dillerinden biri olan dilimizi en kısa zamanda sanat eserlerimizin yaratılmasında en büyük yardımcı haline getirmelidirler.

Halkların anlatım dehâsıyla işlenerek gelişmiş büyük dillerin bulunmadığı yerde, düşünmek mümkün olamaz ki, yazmak söz konusu olabilsin!" ³⁰⁸

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir, bir romancı olarak benimsediği dünya görüşü ile uyumlu ve o görüşe hizmet eden eserler yazmayı hedeflemiştir. Bu da Türk insanı ve Türk toplumunun temel özelliklerini, gerçeklerini Diyalektik Materyalizm felsefesine uygun bir gerçekçilik yorumuyla kavrayıp romanlarında işlemek şeklinde özetlenebilir. Toplumun açıklanması ya da anlaşılmasında, gerek Diyalektik Maddecilik, gerekse bu felsefeye dayanılarak geliştirilmiş olan Tarihsel Maddecilik, tarihe yani toplumların bugüne gelinceye kadar ekonomik, sosyal ve siyasal yapı ve ilişkilerinde ne tür değişimler yaşadıklarının bilgisine vazgeçilmez bir önem ve konum atfederler. Kemal Tahir'in tarihe yönelmesinin temel nedeni de buradan

³⁰⁷ A.g.e., s. 318-320.

³⁰⁸ Kemal Tahir, " Türk Hikâyeciliği Üstüne", **Yansıma**, S. 5, Haziran 1972.

kaynaklanmaktadır. Ona göre, gerçekçi Türk romancısının ana ödevi, imparatorluk kurma gücüne sahip Türk insanının geleceği kurtaracak cevherini, bu cevherin tarih boyu taşıdığı insancıl birikimi ve bu birikimin gelecekte işe yarar yönünü bulup açıklamaktır.³⁰⁹ Günümüz Türkiye'sinin meselelerini kavramanın, karşılaştığı sorunlara doğru çözümleri bulmanın yolu tarihten geçmektedir. "1968 ortalarında Anadolu halklarının tarihlerindeki özelliğın geleceğe yarar birikimlerle yüklü olduğundan başka hiçbir kesin gerçeğe inanmıyorum"³¹⁰ diye yazan romancımıza göre, dünyada hiçbir şey insansız varolamayacağı için en soyut bilim kolları bile son hesaplaşmada gelip insana dayanır. Bu sebeple insanın kainat içindeki maceralarını anlatan tarih bilimi, bütün bilimlerin anasıdır. Yalnız tarih bilimidir ki nedenler ve sonuçlar zinciri boyunca olup bitenleri asıl anlamlarına oturtur. Böylece geleceği kestirmemizde en sağlam dayanağımız olur.³¹¹

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kemal Tahir, tarih bilimini, bilimlerin anası olarak değerlendirmektedir. Ancak, tarihin, diğer bilimler arasındaki bu üstün konumunu hak edebilmesi için gerçekçi olması, gerçeklerden kaçmaması gerekmektedir. Romancımıza göre, insanı hayvandan ayıran özellikleri ne bilinçtir ne de din duygusudur. İnsanı hayvandan ayıran temel özelliği kendi var oluşunu, yaşama şartlarını kendisinin belirlemesi yani tarih yapmasıdır. İnsan yeryüzündeki bu varlığını sürdürüp geçimini sağlarken çevresindeki şartları kendi isteklerine göre değiştirmeye, düzenlemeye çabalar. İnsanın insanla ve insanın doğayla kurduğu bu ilişkilerde belirleyici unsur maddi şartlardır. İnsan, içinde bulunduğu maddi şartları ya da zorunlulukları idrak ettiği ölçüde bu maddi şartları kullanarak, yaşamını dahi iyi ve daha güzel sürdürmesini sağlayacak araç ve imkanları geliştirdiği ölçüde özgürleşir. Bu anlamda özgürlük tarihin beli bir anında kazanılmış bir durum değil, sürekli elde edilmesi ve geliştirilmesi, her yeni durumda yeniden üretilmesi gereken bir durumdur. İşte bu çabalama sürecinde insan tarih yapar ki bu süreçte insan çevresini değiştirirken bir yandan da kendisini değiştirir. Tarih, insanın bütün bu yapıp ettiklerini, değiştirmelerini ve değişmesini araştıran bilim olduğu için diğer bilimlerin anasıdır. Tarih bu rolü ile toplumda hayati

³⁰⁹ Kemal Tahir, *Notlar Sanat Edebiyat 1*, a.g.e., s. 100.

³¹⁰ A.g.e., s. 276.

³¹¹ Kemal Tahir, *Notlar 10/ Osmanlılık/Bizans*, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1992, s. 138.

bir önem taşır. Ancak, kendi gerçeklerinden kaçan ya da kendi gerçeklerini inkâr eden toplumlar için tarih, hiçbir önemi olmayan saçma bir çalışmadır.³¹²

Romancımıza göre, tarih bilimi bizzat kendisi gerçekten kaçtığında kendi kendisini inkar etmiş olur; var olmaktan, işe yararlılıktan çıkar. Tarih için hayati derecede önemli olan bu husus sanat ve felsefe için pek böyle değildir. Sanat ve felsefe bazı dönemlerde, birtakım zorunluluklar altında gerçeklerden kaçtıkları halde etkili, işe yarar hatta saygıdeğer kalabilir. Ama tarih için hiçbir durum gerçekten kaçmanın mazereti olamaz. Bu nedenle tarihimize dönmek, gerçeklerimize dönmek, onlarla yüz yüze gelmek demektir. İnsan olarak geçmişimize, yaşadığımız güne, kendimize yakın çevremize ve geleceğimize akıl erdirebilmek için aralıksız tarihe baş vurmamız zorundayız. Ancak, tarihe, tarih bilgisine olan bu başvuru bilinçli, bugüne ve yarına yönelik bir başvuru olmalıdır. "Tarihini bilmek", diyor Kemal Tahir, "onu ezberlemek, aklında tutmak, yeri geldikçe kullanmak demek değildir. Tarihini gerçekten bilmek, onu geleceğe doğru aşmak demektir. Yeni kuruluşlarla yeni anlayışlara geçerek, geleceğin zorunlu gidişinde insanın ödevini çıkarmak..." dır.³¹³

Kemal Tahir, bu şekilde tanımladığı ve önemini vurguladığı tarih biliminin metodolojik yaklaşım bakımından iki ana kola ayrıldığı görüşündedir. Bunlar **Metafizik Tarih Görüşü** ve **Materyalist Tarih Görüşü**'dür. Tahmin edileceği üzere yazarımız bu iki koldan materyalist tarih görüşünü benimsemiştir. Ona göre, tarih, gerçeği aramaya giriştiği anda ister istemez rasyonel, bir anlamda materyalist olur. Kemal Tahir için materyalizm, irrasyonel olarak nitelediği metafiziğin zıddıdır. Materyalizm, realiteyi (gerçeği) rasyonel bir yaklaşımla ortaya çıkarmaya çalışan bir felsefedir. Bu nedenle tarih gerçeği aramaya giriştiği anda ister istemez materyalist olmaktadır. Gerçekçilik romancımız için tarih çalışmalarının meşruiyet kriteridir. Ancak gerçekçi olmak kendi ifadesiyle, "gerçeklerin kabuğuyla yetinmekten utanmakla" başlar.³¹⁴

Tarihi belirlemede belirli insanların rolü konusundaki tartışmada Kemal Tahir, ünlü kişi, ya da kahramanların tarihi yaptıkları görüşüne katılmaz. Ancak o, tarihin, tamamen insan iradesinin dışında biçimlendirildiği şeklindeki görüşe de katılmaz. Her iki görüşü de yanlış ve eksik bulan Kemal Tahir, bu konuda uçlardan kaçınmakta dengeli bir yaklaşımı benimsemektedir. Ona göre: "Tarihleri insanların, öncelikle

³¹² A.g.e., s. 14.

³¹³ Kemal Tahir, **Notlar 9**, a.g.e., s. 11.

³¹⁴ Kemal Tahir, **Notlar 10**, a.g.e., s.14.

büyük tarihsel kişilerin salt kendi iradeleriyle yaptıklarına inanan tarih görüşü ne kadar metafizik ise, tarihleri salt ekonomik temel in insanın iradesi dışında -biçimlendirdiğini- ileri süren sözümona materyalist görüş de o kadar metafiziktir." ³¹⁵ diyen Kemal Tahir'e göre, tarihsel olayların hangi maddi koşullar ve zorunluluklar çerçevesinde gerçekleştiğini kavramamızı sağlayan tarih bilgisi, bize, bugünkü zorunluluklarımızı idrak etme ve onları ileriye doğru açacak, değiştirecek yol ve yöntemleri bulmamız yani tarih yapmamız için gereklidir. Eğer insanın tarihi olayların gerçekleşmesindeki rolü rüzgarın önündeki bir yaprak gibi tamamen pasif ve etkisiz kabul edilirse bu durumda, tarih biliminin ve tarihe yönelmenin entelektüel bir merak tatmininden başka hiçbir anlamı kalmaz. Bu tür bir tarih okuma faaliyeti dinlenmek ya da eğlenmek için bir polis romanı okumaktan farklı bir şey olmaz. Bu durumda tarih bilimi, bugünkü zorunluluklarımızı aşmamızdaki rolünü yitirir. Diğer bir ifadeyle, meşruiyetini kaybeder. Kemal Tahir'e göre, tarihe yönelmemizin biricik nedeni, bugünkü sorunlarımızı çözme, zorunluluklarımızı aşma yani, tarih yapma isteğimizdir. Bu nedenle tarihe olan ilgimiz ve tarihsel olaylara bakışımızı da bugünkü gerçeklerimiz, zorunluluklarımız belirler. Bu husus dikkate alınmazsa 'her şeyin temeli ekonomidir' sözü insanın, tarihte ve dolayısıyla dünyadaki konumunu tamamen pasif bir duruma indirgeyen bir yanılgıya götürebilir ki böyle bir yanılgının insanı ulaştıracağı sonuç bir tür materyalist kaderciliktir:

" Her şeyin son hesaplaşmada temeli ekonomidir, demekte bile biraz tehlike vardır. Çünkü her şeyin temeli, ilk hesaplaşmada olduğu gibi, son hesaplaşmada da -nihayet- insandır. Ancak insandır ki mutlaka en yaman kanunları ileriye doğru kullanır, eskitir, bozar, değiştirir. " ³¹⁶

Tarihin yapılmasında insanın rolü ile yaşanan maddi koşullar, üretim yapısı ve ilişkileri ile ilgili olarak aşağıda aktaracağımız sözleri onun tarihsel maddeciliği bu konuda nasıl yorumladığına daha bir açıklık getirmektedir:

" En son hesaplaşmada insanlığın tarihi fikirler değil, durdurulması imkansız iktisadi ilerlemedir. Bu ilerleme insanların keyiflerine göre değil, kendi karşı gelinmez kanunlarıyla yürür. Buna rağmen bu gidişe ilâh gücü evham etmemelidir. İnsancıl olayları en son hesaplaşmada istihsal kuvvetleri tayin etmekle beraber bunları pasif ve kendi kendisine işler saymak yanlıştır. İstihsal ve istihsal münasebetlerini insan yaratmıştır. Yenilerini yaratacak olan da etli kemikli insandır. Tarih insanı alet olarak kullanamaz. Tarih, kendi objektif gerçeklerini iyi takip eden insanların yaptığı işlerin anlatılmasından ibarettir." ³¹⁷

³¹⁵ A.g.e., s. 14.

³¹⁶ Kemal Tahir, *Notlar /Sanat/Edebiyat 1*, s. 278.

³¹⁷ Kemal Tahir, *Notlar 12/ Çöküntü*, (Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu), Bağlam yay., İst., 1992, s. 106.

Romancımıza göre, bir toplumun tarihi üzerine yapılan incelemede uygulanacak yöntemde tarihsel maddecilik kuramına göre sırasıyla şu hususlar tespit edilmeye çalışılır:

- 1- Toplumdaki üretim güçlerinin durumu
- 2- Bu güçler tarafından şartlandırılan üretim ilişkileri
- 3- Belli bir ekonomik temel üstüne kurulmuş sosyal-politik rejim
- 4- Kısmen doğrudan doğruya ekonomi, kısmen de ekonomi üzerine kurulmuş bütün sosyal politik rejim tarafından belirlenen sosyal insanın psikolojisi
- 5- Bu psikolojiyi aksettiren çeşitli ideolojiler.³¹⁸

. Ancak bu temel yönteme ya da yaklaşıma dayanarak belli toplumlar (Özellikle batı toplumları) için geliştirilmiş olan model ve şemalar aynan alınıp, bir hazır kalıp olarak kullanılamaz. Bir toplumun gerçeklerini tarihsel süreç içerisinde, tarihsel maddeciliğe dayanarak bilimsel bir yöntemle inceleyip ortaya koymak başka; bir toplumun bu yöntemle incelenmesi sonucunda ulaşılan gerçekleri, geliştirilen modelleri başka bir topluma uygulamak, o toplum için de aynen geçerli saymak başkadır. Birinci davranış bilimsel ve doğru olduğu halde, ikincisi bilim dışı ve saçma bir zorlamadır.

Yine, romancımıza göre, tarihsel maddecilik bütün hatları belirlenmiş, kalıplaşmış/donmuş bir kuram ya da yöntem değildir, olamaz da. Uygulandığı toplumun kendine özgü koşullarına, özelliklerine göre işlenmesi geliştirilmesi gereken bir temel kuramdır. Çünkü hiçbir toplum diğer bir toplumun aynı değildir. Bu nedenle başka bir toplumun incelenmesi suretiyle geliştirilen modeller aynen aktararak kullanılamaz.

Sonuç olarak, yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere Kemal Tahir'in tarihe yaklaşımında benimsediği yöntem, temelde Diyalektik Materyalizm Felsefesini benimsemiş bir kişi olarak Tarihsel Maddeciliktir. Onun gerek yakın Türkiye tarihi gerek Osmanlı tarihi ile ilgili görüş ve yaklaşımlarında, ortaya attığı sorularda ve bu soruları yanıtlama çabalarında hep bu yaklaşım hakimdir. Tarihe gerçekçi yaklaşımdan bunu kastetmektedir. Kemal Tahir'e göre, insanlık tarihini mutlaka ve her zaman üretim, endüstri ve mübadele tarihi ile beraber, onun içinde incelemek gerekir. Ancak bu incelemede, tarihi, insanın (toplumun) kendini kuşatan maddi koşullar / zorunluluklar içerisinde, onun, bu zorunluluklarla kurduğu ilişkinin belirlediği, diğer bir ifadeyle, insanın tarihteki konumunun salt maddi koşullar tarafından belirlenen bir nesne değil, bu koşullara karşı bir tepki duyan ve onları kendi kanunları çerçevesinde aşmaya girişen aktif, olayları etkileyici ve değiştirici bir özne olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Bu nedenle tarihin ya da tarihsel olayların hangi ekonomik / maddi koşulların / zorunlulukların ürünü olduğunu ve nasıl gerçekleştiğini

araştırmak, bilmek kadar; bu olayların arkasındaki insanları ya da insan gruplarını araştırarak bilmek de en az bunun kadar önemlidir. Tarihsel bir maddi varlık olarak insan, hem dış koşullar tarafından değişime uğratılan bir nesne hem de bu koşulları ve kendisini değişime uğratan bir öznedir. İnsanın ya da toplumun gerçekleri ve tarihsel olaylar, ancak bu karşılıklı etkileşim süreci içerisinde bu etkileşimin bir boyutu diğerine feda edilmeyerek yani aynı derecede önemsenerek anlaşılabilir, açıklanabilir.

4.Asya Tipi Üretim Tarzı'na (ATÜT) Bakışı ve Doğu-Batı Ayırımı

Hayatı ile ilgili bölümde Kemal Tahir'in, Marksizmi 1940 yılında hapse girdiğinde araştırıp, incelemeye başladığını belirtmiştik. Bu yıllarda **Köyün Kamburu** adlı romanını yazarken ağalık konusunu araştırır. Bu araştırma onu Osmanlı'daki âyanlık kurumuna götürür. Bu incelemelerinde Osmanlı toplum yapısı ile ilgili o güne kadarki bilgilerinin yüzeysel, basma kalıp ve gerçeği yansıtmadığı kanısına varır. Bu deneyim Kemal Tahir'in başta Osmanlı olmak üzere Türk toplumunun tarihi ile ilgili söylenenlere şüpheci yaklaşması sonucunu doğurmuştur. Bu şüpheden kaynaklanan mevcut bilgilerini sorgulama süreci, Kemal Tahir'in tarihe olan ilgisini arttırmış, Osmanlı'nın anlaşılman günümüz Türkiye'sinin gerçeklerinin kavranamayacağı düşüncesine varmasını sağlamıştır.

Osmanlı tarihi ile ilgili incelemelerinde başlangıç noktası, tarihsel maddeciliğin anahtar kavramı olan mülkiyetle ilgilidir. Soru şudur: Osmanlı toplumunda ne tür bir mülkiyet yapısı ve ilişkileri vardır? Bu soruya döneminde verilen yaygın cevap feodalizm şeklindeydi. Ancak, Kemal Tahir, ağalık ve âyanlıkla başlayan bu incelemelerinde klasik dönem Osmanlı toplumundaki üretim tarzının ve mülkiyet ilişkilerinin batıdaki feodalizme benzemediği sonucuna varmıştır. Bununla paralel olarak Anadolu Türk toplumundaki sınıfların da batının özel mülkiyete dayalı sınıf yapılarına benzemediği kanısına ulaşmıştır. Genelde doğu toplumu, özelde Osmanlı Türk toplumu batı toplumlarının geçtiği sınıf aşamalarından geçmemiştir. Bu toplumlarda sınıflar batıdaki gibi iktidarı ele geçirmek için bir birleriyle ölüm kalım savaşına girmemektedirler. Dolayısıyla alt ve üst yapıda nitel değişiklikler gerçekleşmemektedir. Sınıflar arasında akışkanlık/geçişkenlik söz konusudur. Sınıflar gerçek anlamda batıdaki gibi politize olmamıştır. Bütün bunların temelinde de genel

³¹⁸ Kemal Tahir, *Notlar 13/ Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, s. 139.

anlamda toprakta özel mülkiyetin olmaması yatmaktadır. Bu temel farklılık, Türk toplumunda batıdakine benzemeyen bir toplum-fert ilişkisi, devlet yapısı ve diğer üst yapı kurumlarının oluşmasını sağlamıştır. Kemal Tahir bu tespitiyle döneminin Türk Marksistlerinin önemli bir kısmının, Osmanlı toplum yapısını, üretim tarzını, ve sınıflarını klasik beşli şema çerçevesinde ele alan ve ona uydurmaya çalışan yaklaşımlarıyla çeliştiğinin farkındaydı. Türk toplumsal pratiği ile ilgili bu tür açıklamaları yetersiz ve yanlış bulan Kemal Tahir böylece ikili bir çalışma içine girmiştir. Bunlardan birincisi Anadolu Türk toplumunun tarihi ile ilgili ulaşabildiği tüm yerle ve yabancı araştırmaları, eserleri incelemektir. **Notlar**'ından anlaşıldığına göre bu birincisiyle paralel yürüttüğü ikinci çalışma ise Marksizm'in başta Marks ve Engels'inkiler olmak üzere Marksist eserlerdeki doğu ve Türk toplumuna ilişkin yazıları dikkatlice ve yeniden okumak, incelemek Aşağıda değineceğimiz Marks'la Engels arasındaki 1853 tarihli mektuplaşmada doğu toplumlarında toprakta özel mülkiyetin olmadığı üzerine yazılar Kemal Tahir için bir dönüm noktasıdır. Yine 1960'larda özellikle Fransız Marksistleri tarafından yapılan dünyadaki Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) üzerine araştırma ve çalışmalar da romancımızın ilgisini çekmiştir. (Fransa'da yayımlanan **Pensée** adlı dergi ilk defa Nisan 1964 sayısında ATÜT konusunu sistemli olarak ele almıştır.)

Bilindiği üzere 1931 Leningrad Komintern'inde tartışılan ATÜT konusu, ATÜT'ün feodalizmin bir türü olarak kabulüyle uzun yıllar gündem dışında kalmış, ancak İkinci Dünya Savaşından sonra ulusal bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasıyla yeniden gündeme gelmiştir.³¹⁹ 1960'lı yıllar bu konu üzerine araştırma ve tartışmaların yoğunlaştığı yıllardır. Kemal Tahir de bu yıllarda Türkiye'de ATÜT tartışmalarının öncülerinden biridir. Amacı başta Marks ve Engels'in doğu toplumları için yazdıkları Doğu Despotizmi ve Asya Tipi Üretim Tarzı üzerine metinler olmak üzere Marksist literatürdeki doğu toplumları ve bu kavramlar üzerine yapılan araştırmalardan yola çıkarak Anadolu Türk toplumunun tarihten günümüze toplumsal gerçeklerini üretim tarzı temelinde açıklayacak bir teorik zemine ulaşmaktır.

Bilindiği üzere, Batı Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkışını açıklamak üzere özel mülkiyet esasına dayanan bu toplumları inceleyen Karl Marx, bu toplumların üretim

³¹⁹ Yevgeni Varga, "Asyagil Üretim Tarzı Üzerine", **İlk Sınıflı Toplumlar, Asyagil üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi, (Derleme)** Çev., Kenan Somer, Birey ve Toplum yay., Ank., 1985,s. 140. Varga, bu

tarzı ve üretim ilişkileri temelinde geçtikleri toplumsal aşamaları açıklamak üzere meşhur "beşli şema" yı (İlkel toplum - Köleci toplum - Feodal toplum - Kapitalist toplum - Sosyalist toplum) geliştirmiş ve bunun tüm toplumlar için evrensel bir geçerliliği olduğunu düşünmüştür. Daha sonra, Asya'daki toplumlar özellikle Hindistan üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda bu toplumlarda toprakta özel mülkiyetin bulunmadığını, dolayısıyla geliştirdiği şemanın bu tür toplumlar için geçerli olamayacağını fark etmiştir. Marx, bu tür toplumları (doğu toplumlarını) açıklayabilmek için Engels'le birlikte **Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)** diye adlandırılan görüşlerini ortaya atmıştır. İşte Kemal Tahir'in Osmanlı toplumu ve devleti üzerindeki araştırmalarında hareket noktası bu ATÜT kavramı/ modelidir.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için burada bir araç açarak Kemal Tahir'in sık sık gönderme yaptığı Marx'ın ve Engels'in ATÜT ile ilgili birtakım yazılarını hatırlatmayı yararlı görüyoruz. Şüphesiz bu çalışmanın amacı ATÜT le ilgili yorum ve tartışmaları aktarmak ve değerlendirmek değildir. Amacımız, Kemal Tahir'in ATÜT yorumunu açıklayabilmek için onun dayanak gösterdiği metinler hakkında genel bir bilgi vermek ve bu metinlerde onun dikkatini çeken hususların neler olduğunu vurgulamaktır.

Marks, doğu toplumlarıyla 1853 yılında ilgilenmeye başlamış ve **New York Daily Tribune'** de, Hindistan'la ilgili sekiz makale yayınlamıştır. Kemal Tahir'in ve diğer ATÜT çü yazarların temel referansı olan , 2 Haziran 1853 tarihli Engels'e yazdığı bir mektupta Marks, XVII' inci yüzyılda Hint -Moğol Sultanı yanında yaşamış olan François Bernier'in, *Voyages contenant la description des etates du grand Mogol, de l'Indoustan, du Royaume de Cachemire, etc.* (Cilt I-II, Paris, 1830.) adlı eserinde yazdıklarından hareketle şunları söylemektedir:

" Doğu kentlerinin kuruluşuna gelince (Aurang-Zebe'de dokuz yıl doktorluk yapan) François Bernier'in *Büyük Moğol'un Dominyonlarının Tanımını İçeren Geziler, vb.*' den daha parlak, daha canlı, daha çarpıcı olanını bulmak zordur. Askeri sistemi, bu büyük orduların beslenmesini vb. de çok iyi anlatır. (...)

Bernier haklı olarak, doğudaki tüm fenomenlerin temelinde toprakta özel mülkiyet olmayışını görür ve Türkiye, İran ve Hindistan'a atıfta bulunur. Gerçek anahtar, hatta doğu cennetinin anahtarı da budur"³²⁰

makalesinde ATÜT'ün gözden irak tutulmasına çarpıcı bir örnek olarak, 51 ciltlik **Sovyet Ansiklopedisi'**nde ATÜT maddesinin yer olmadığını gösteriyor. Bkz., s. 135.

³²⁰ **Seçme Yazışmalar I**, (K. Marks - F. Engels) , Çev. Yurdakul Fincancı, Sol yay., Ank. 1995, s. 89-90.

Engels, Marks'ın bu sözlerine cevap olarak yazdığı 6 Haziran 1853 tarihli mektubunda şunları söylemektedir:

" ...Toprak mülkiyetinin olmayışı gerçekten de Doğunun tümü için anahtar. Doğunun siyasal ve dinsel tarihi de bu noktaya dayanıyor. Ama nasıl oldu da doğulular, feodal biçiminde de olsa toprak mülkiyetine varmadılar? Bu, sanırım iklimle ve onunla bağlantılı olarak, özellikle Sahra'dan Arabistan'ı, İran'ı, Hindistan'ı ve Tatarya'yı geçerek yüksek Asya platosuna ulaşan büyük çöl parçalarıyla kaplı toprağın yapısıyla ilgili. Burada yapay sulama tarımın ilk koşulu; bu da ya komünlerin, illerin ya da merkezi hükümetin işi. Bir doğu hükümetinin hiçbir zaman üçten fazla dairesi olmadı: maliye (iç yağma), savaş (iç ve dış yağma) ve bayındırlık (yeniden üretim için hazırlık). İngiltere hükümeti Hindistan'da 1 ve 2 numaralı işleri çok dar kafalı bir biçimde yürüttü, 3 numaralı işi ise tümünden bir kıyıya koydu. Hindistan tarımı da bu yüzden harap oluyor. Serbest rekabet orada kendi kendini tamamen itibardan düşürüyor. Sulama sistemi çürümeye terk edilince toprağın gübrelenmesinden hemen vaz geçilmesi, başka türlü çok garip görünen bir gerçeği, bir zamanlar, şahane biçimde ekilip biçilen bölgelerin şimdi birer çorak arazi parçası (Palmira, Petra, Yemen'deki harap yerler, Mısır, İran ve Hindistan'daki sayısız topraklar) durumuna nasıl geldiğini açıklıyor. Yıkıcı tek savaşın, bir ülkenin nüfusunu boşaltabileceğini ve yüzyıllarca uygarlıktan yoksunlaştırabileceğini gösteriyor..."³²¹

Marks, Engels'e yazdığı 14 Haziran 1853 tarihli mektubunda Asya toplumlarının durağanlığı ve merkezi devletin varlığı ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

" Asya'nın bu kesiminin -siyasal yüzeydeki anlamsız hareketlere karşın - durağan bir karakter taşıması, birbirini tamamlayan iki nedenle açıklanabilir: 1) bayındırlık işleri merkezi hükümetin işiydi; 2) birkaç büyük kenti saymazsak bütün imparatorluk, her biri tamamen bağımsız bir örgütlenmeye sahip olan ve kendi içinde bir dünya oluşturan köylere bölünmüştü. (...) Asya'ya özgü mutlakiyetin ve durağanlığın bundan daha somut bir temelini düşünülebileceğini sanmıyorum..."³²²

Marks, ve Engels arasındaki bu mektuplaşmalarla başlayan Asya toplumlarının ekonomik temelde irdelenmesi çalışmalarını daha sonraları da devam etmiş, **Kapital**, **Grundrisse** gibi eserlerde ve Hindistan üzerine makalelerde daha geniş açıklamalara gidilmiştir.³²³ Biz, burada, Kemal Tahir'in ilgisi açısından yukarıdaki alıntılara ek olarak, Marks'ın **Kapital**'deki " Asya'da toprak rantı vergilerin temelini oluşturur ve aynı olarak ödenir. Orada durgun üretim ilişkilerine dayanan bu rant biçimi, dolayısıyla eski üretim tarzını sürdürür. Türk imparatorluğunun ayakta kalma gizemlerinden biri de

³²¹ A. g. e. , s. 90-91.

³²² A.g.e., s. 94-95.

³²³ Sencer Divitçioğlu, Marks ve Engels'in eserlerindeki ATÜT le ilgili metinlerin neler olduğu ve bunların yorumlanmasına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Bkz. Sencer Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu** , 3. B., Sermet Matbaası, Kırklareli-Vize, 1981, Ayrıca Bkz. Selahattin Hilav, " Asya İpi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar", **Eylem**, S. 13, Mart 1965.

budur."³²⁴ şeklindeki sözleriyle; Engels'in 1890'da *Neue Zeit*'da yayımlanan makalesinden bir bölümü hatırlatmayı yeterli görüyoruz. Engels, bu makalesinde Osmanlı için şunları yazmaktadır:

" Gerçekten de tıpkı bütün öteki doğu egemenlikleri gibi, Türk egemenliği de, kapitalist bir toplumla uzlaşmayacak bir şeydir; çünkü elde edilen artık-değeri zorba valilerin ve gözü doymaz paşaların pençesinden kurtarmak imkânsızdır; burada, burjuva mülkiyetinin ilk temel şartını yani tüccarın ve malının emniyet altında bulunması halini görmüyoruz."³²⁵

Bu metinlerde ATÜT ile ilgili olarak öne çıkan hususlar şunlardır:

- Doğu toplumlarında ya da Asya toplumlarında iklim, coğrafya, geniş topraklar, düşük uygarlık düzeyi vb. gibi nedenlerle batı toplumlarından farklı üretim biçimi, üretim ilişkileri, toplumsal ve siyasal yapılar söz konusudur. Bu farklılığın sırrı doğuda toprakta özel mülkiyetin olmamasında aranmalıdır.

- Bu farklılığı vurgulayan ATÜT, ilkel toplumdaki artı kalan mülkiyet şartları üzerine kurulmuş ayrı bir kategori olarak ele alınmaktadır. (İlkel topluluklar çeşitli iç ve dış koşullara göre, değişik üretim biçimlerine geçerler. Bunlar, Asya tipi mülkiyet, Antik (köleci) mülkiyet ve Cermen tipi mülkiyettir.)³²⁶

- ATÜT'ün belirgin özellikleri, toprak mülkiyetinin devlette olması, ekonominin temelde tarım ve el sanatlarıyla küçük çapta uğraşan köy topluluklarına dayanmasıdır. (ATÜT'de kentlerin ekonomik hayatta büyük bir rolü yoktur. Dış ticaret ya da devlet yöneticilerinin, memurlarının ihtiyaç duydukları maddeleri sağlamak gibi bir işlevin ürünüdürler.) Bu sistemde köyler kendine yeter küçük birimlerdir. Köylüler toprağın mülkiyetine değil tasarruf hakkına sahiptirler. Üretilen artık değere (ürünün köylünün ihtiyacından fazla olan kısmına) devlet el koyar (iç talan). Buna karşılık kamu işleri merkezi hükümetin görevidir. Devlet, bu gelire yeniden üretimin gerçekleşmesi için yapılması zorunlu olan bayındırlık, iç ve dış güvenlik vb. işleri yürütür. Bu durumda üretimin gerçekleşmesi merkezi despotik devletin varlığına bağlıdır.

³²⁴ Kapital' den Aktaran: Kenan Somer, , *İlk Sınıflı Toplumlar, Asyagil Üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi*, (Derleme), Çev. Kenan Somer, Birey ve Toplum yay., Ank., 1985, (Sunuş bölümü) s. 1.

³²⁵ Karl Marks, *Türkiye Üzerine (Şark Meselesi)*, Çev: Selahattin Hilav-Attilâ Tokatlı, Gerçek yay., 2. B. İst., 1974, s. 8.

³²⁶ Karl Marks, *Grundrisse, Ekonomi Politigin Eleştirisi İçin Çalışma*, " Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler", Çev. Sevan Nişanyan, Birikim yay., İst., 1979, s. 525-540. Sencer, Marks'ın ilkel toplum biçiminden çıkış yollarına biraz belirsiz olmakla birlikte Asya tipiyle yakınlığı bulunan Slav üretim biçimini de Hobsbawm'a dayanarak eklemektedir. Bkz. Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı, Devrim Stratejisi Açısından*, Ant yay., İst., 1969, s. 136-137.

- Bu toplumlarda devletin üç temel faaliyet kolu vardır: Maliye, üretilen artık değere el koyma (iç talan); savaş (dış talan) ve bayındırlık, sulama, asayiş vb. kamu hizmetleri.

- Temel üretim birimi olan toprağın devlet mülkiyetinde olması ve düşük denilebilecek bir uygarlık düzeyinde üretilen artık değere devletin el koyması bu toplumlarda üretim biçimini zorlayıp değiştirecek yeni oluşumları sağlayacak düzeyde artık değer üretiminde belli bir miktarda artışı önlediği için bu toplumlarda mevcut üretim biçimi daha dayanıklı ve uzun ömürlüdür. Dolayısıyla bu toplumlarda bir durağanlık söz konusudur. Bu nedenle Asya devletlerinin yıkılış ve kuruluşları, hanedan değişiklikleri bu durağanlığı etkilemez. Dışsal etkenler (farklı bir üretim biçimine sahip toplumların saldırılarıyla devletin yıkılıp topluma farklı üretim biçiminin dayatılması ya da mevcut üretim biçimini mümkün kılan yapıların yıkılması vb.) haricinde bu durağanlığa son verecek bir etkenin ortaya çıkması hemen hemen imkansızdır.³²⁷

- Birey, devlet ve toprak arasındaki ilişkilerde toprağın tasarruf hakkına sahip olması ve bunu mirasçılara devredebilmesi gibi nedenlerle hür ise de toprağın mülkiyet hakkına sahip olmadığı için, artık ürün kendisinden devlet tarafından alındığı için bir tür köledir. Ancak bu kölelik, kölelik üretim tarzının köleliğinden farklı olduğu gibi feodal üretim tarzının "serf"inden de farklı bir köleliktir. Bu farklılığı artık ürünü alanın kimliği yani devlet belirlemektedir. ATÜT de birey toplumun birliğini temsil edenin (devletin) kölesidir. Dolayısıyla, burada köle ve serfden farklı olan birey, hür olmakla beraber bir çeşit "genelleşmiş köle"dir.³²⁸

Marks ve Engels'in ATÜT le ilgili açıklamalarının bu kısa ve genel bir özetinden sonra Kemal Tahir'in ATÜT ile ilgili görüş ve yorumlarına geçebiliriz. Ancak, bazı yanlış anlamaları önlemek için öncelikle şu hususların altını çizmeyi gerekli görüyoruz:

Kemal Tahir'in ATÜT'e ilgi duymasının nedenlerini ve temel amacını yukarıda açıklamıştık. Onun ATÜT'e yaklaşımının ve yorumunun, hedef kitlesi Anadolu Türk toplumudur. Coğrafi olarak ilgilendiği alan da özelde Anadolu'dur. Anadolu'nun Türkleşmesinden önceki tarihine olan ilgisi bu coğrafyada ATÜT özelliklerini gösteren bir yapının olup olmadığını araştırmakla sınırlıdır. Bu noktayı belirttikten sonra Anadolu'nun Türkleştiği dönem olan Selçuklulardan başlamakta, Bizans'ı incelemekte

³²⁷ Karl Marks, *Grundrisse*, s. 556.

ancak esas olarak Osmanlıda yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla Onun asıl inceleme konusu Osmanlı toplumdur. Gerek Anadolu'nun Türklere önceki tarihi, gerek Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki tarihleri ve gerekse Anadolu dışındaki diğer doğulu toplumlar Kemal Tahir'in temel ilgi alanının dışındadırlar. Bunlarla ancak dolaylı olarak gerekli gördüğü durumlarda ilgilenmiştir. Anadolu Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal özelliklerini, gerçeklerini, Osmanlıda yoğunlaşarak kavramaya çalışmıştır. Ulaştığı sonuçları, geliştirdiği tezleri tüm doğulu toplumlara teşmil etmek gibi bir iddiası yoktur. Bu nedenle gerek Osmanlı toplumu özelinde gerekse doğu toplumları genelinde karşımızda bir tarihçi ya da tarih kuramcısı değil bir tarih yorumcusu vardır. Yorumları da esas itibarıyla Osmanlı'ya dönüktür, onunla sınırlıdır. Romancımızın aşağıda aktaracağımız sözleri onun tarih, felsefe, sosyoloji vb. konularla ilişkisinin hangi düzeyde olduğuna açıklık getirmektedir:

" Ben romancı olduğum için, tarih, sosyoloji, felsefe, ekonomi konularıyla ancak romancı olarak, roman planlarımdaki yerleri açısından ilgilenmekteyim. Bu bilim dallarında araştırmalar yaparken bilimsel metodu kullandığım halde, araştırmalarımın sonucunu açıklamakta, romanı, yani edebiyatın çok önemli bir kolunu kullanıyorum. Bu bakımdan konferanslarımı da bir bilgin gibi değil, bir sanatçı gibi açıklamaktayım. Yani, varmak istediğim sonuç, kesin bilimsel sonuçları, ya da bu yolda ulaşılan çeşitli hipotezleri değil, belli konuları incelemek, yeni sorular getirmek, bunları hep beraber tartışarak, eleştirerek derinleştirip genişletmeye çalışmaktır..."³²⁹

Kemal Tahir'in ATÜT'e bakışında bulunduğu yeri belirlemeye yönelik olarak bu hususları hatırlattıktan sonra Onun ATÜT'e bakışı, geliştirdiği yorum ve görüşlere geçebiliriz. Burada da öncelikle Kemal Tahir'in bu konudaki temel varsayımlarının ya da ön dayanaklarının (ön kabullerinin) neler olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar Kemal Tahir'in ATÜT'e yönelmesinin nedenlerini bir anlamda meşruiyet temelini oluşturmaktadır. Bu varsayımları şöylece sıralamak mümkündür.

a) Bugün bir toplumun tarihsel gerçeklerini araştırmada en geçerli, hatta tek geçerli bilimsel tarih kuramı diyalektik materyalist felsefeye dayanan Marksizm'in tarihsel maddecilik kuramıdır.

b) Marksizm'in kurucuları olan Marx ve Engels'in yukarıdaki metinlerde geçen doğulu toplumlarla ilgili sözleri Dünyadaki toplumların dayandıkları mülkiyet biçimlerinin farklılıkların esasında genelde ikiye ayrılabilceğini göstermektedir. Bu da

³²⁸ A.g.e., s. 558.

³²⁹ Kemal Tahir, *Notlar/Sanat Edebiyat 1*, s. 73.

toprakta özel mülkiyet esasına dayanan batı toplumları ile temelde bu esasa dayanmayan doğu toplumlarıdır. Bu iki toplum biçimi arasında içerdikleri temel farklılıklar nedeniyle bir uyum değil, çatışma söz konusudur.

c) Anadolu Türk toplumu bugün de sürdürdüğü temel tarihsel özellikleriyle bu ayırımı doğuda yer alır.

d) Marksizm'in özel mülkiyete dayanan Batı toplumları için geliştirdiği beşli şema bu esasa dayanmayan doğu toplumları için geçerli değildir. Bunu bizzat şemanın sahibi Marx söylemektedir. Bu nedenle Türk toplumsal pratiğini açıklayacak kuramsal çalışmalarda bu beşli batılı şema geçerli değildir, yararlı da değildir.

e) Anadolu Türk toplumunun tarihsel gerçeklerini ortaya çıkarmak için girişilecek kuramsal çalışmalara Marks'ın doğulu toplumlar için geliştirdiği ATÜT modeli doğru bir başlangıç noktası oluşturur.

Bu varsayımlardan hareket eden Kemal Tahir'e göre, gerek Osmanlı'nın gerekse onun devamı olan bugünkü Türkiye'nin tarihi ve toplumsal gerçeklerinin ortaya çıkarılmasında, dolayısıyla Türkiye'nin sosyalizme geçişini sağlayacak kuram ve eylemlerin geliştirilmesinde Marks'ın ortaya koyduğu bu ATÜT modelinden hareket etmek gerekir. Ancak bunun için ATÜT'ü meşru bir temele oturtması gerekmektedir. Burada da önüne iki engel çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Marks'ın ATÜT çalışmalarının üzerinde yeterince durulmamış, başlangıç aşamasında kalmış birtakım ham metinler, (karalamalar) olduğu dolayısıyla bunlardan hareket edilerek bir kuramsal açıklamaya gidilemeyeceği şeklindeki görüştür. Kemal Tahir, ATÜT konulu bir panel için hazırladığı bir konuşma metninde, ATÜT'ün Marks'a dayanılarak meşrulaştırılmasını önleme anlamına gelen bu görüşe karşı şunları söylemektedir::

" Atüt, Marks tarafından yeterince incelenememiştir sözü yanlıştır. Marks, Atüt üzerinde yeterince durmasaydı, sistemi kuramazdı. Bu açıdan bakılırsa, temel işaretlerini, Atüt'te sınıf ilişkilerini Marks, açık seçik tespit ettiği için, bize inceleyip geliştirmek için yeterince temel dayanaklar bırakmıştır. Buna, Kapitalizme bağlanan batı toplumları şeması üzerindeki derin, geniş ana çalışmaları da eklersek, meselelerimizi anlayıp işe yarar kılmakta Atüt bize esaslı yardımcı olabilir." ³³⁰

İkinci engel ise, ATÜT'ün klasik dönem Osmanlı üretim biçimini açıklamada yararlı olabileceği, ancak bundan sonrası ve günümüz için bir anlam ifade etmediği şeklinde bir ATÜT değerlendirmesidir. Kemal Tahir, bu görüşe de karşı çıkmaktadır.

³³⁰ Kemal Tahir, Notlar 13, a.g.e., s. 316.

Ona göre, ATÜT, bugünkü toplumsal yapımızı açıklamada geçerli ya da yararlı olmayacaksa bu konu ile ilgilenmenin entelektüel bir merak tatmininden öte bir anlamı kalmaz:

" Bizim Atüt'le ilgilenmemiz, salt 17'inci yüzyıl başına kadar batıya benzemediğimizi belirlemeye yarayacaksa, bununla uğraşmak düpedüz alıkklık olur. Çünkü ondan sonraki dönem sınıflı bir toplum olmak genelliğine dayanılarak tıpatıp batıya benzediğimiz sonucuna varırsa Atüt'le uğraşmanın anlamı hiç kalmaz. Bizim Atüt'le uğraşmamız, bugünkü durumda sosyalizmle toplumumuzun ilintisi üzerinde bize ışık tutması bakımından önemlidir. Yoksa 14' üncü yüzyıldan 17'inci yüzyıla kadar bir lamelif çevirerek, eski çizgiye gelmemiz bakımından değil... Bu sebeple hem Atüt'le işe girişmek, hem sonra batı şemalarına katılmak ancak bir oyun, bir fantezi, bir avunma olabilir. Mesele Türk toplumunun sonunda gene batı şemaları kanalına katıldığını ispatlamak değil, 17'inci yüzyıl başına kadar ki özelliğimizin sosyalizme yönelmekte, sosyalizmi halklarımıza anlatmakta, ona saygı ve ilgi çekmekte işimize yarayıp yaramayacağıdır. (Çünkü batı şeması yolunda sarfedilen 50 yıllık çabalamalar, bizi halkımızdan gittikçe daha uzaklaştırmış, anlaşmamızı hemen de imkansız hale getirmiştir.) " ³³¹

" Biz Türkiye sosyalistleri Atüt üstünde fikir cambazlığı yapmak, kimi salakları şaşırtmak için önemli bulmadık, genel tarihimize ve sosyalist tarihine bakarak, genel tarihimizin özelliklerine, sosyalist tarihimizin sürekli yeniliklerine akıl erdirerek işe yarar bulduğumuz için değerli saydık

Bir toplumun sosyalistleri hem sosyalist olup hem de sosyalizmin temel eserlerinde kendi toplumlarını doğrudan doğruya ilgilendiren fikirlere, öteki fikirlerden daha çok önem vermezlerse, Sosyalizmle hiçbir ilgileri bulunmadığından başka bunun hiçbir anlamı olamaz." ³³²

Kemal Tahir, Türk toplumsal gerçeklerini Marksist bir yöntemle açıklamada ATÜT' ün geçerli ve yararlı bir araç olarak kullanılabileceğine yönelik görüşlerini açıkladıktan sonra bu araç kullanılırken dikkat edilmesi gereken bir takım hususların altını çizmektedir. Aşağıda maddeler halinde açıklayacağımız bu hususlar aynı zamanda romancımızın ATÜT'e yaklaşımını, Marks'ın ATÜT ile ilgili görüşlerine (Osmanlı ile ilgili olarak) yönelttiği eleştirileri ve bu eleştiriler doğrultusunda Osmanlı kapsamında yaptığı ATÜT yorumlarını ya da katkılarını içermektedir:

1) ATÜT hiçbir zaman sınıfsız bir toplum değildir. Burada da sömürülenler vardır. Fakat bu çelişme, bu toplumları batıdaki gibi köleci üretim biçimi aşamasına sıçratmadığı gibi, buradan feodalizme, oradan da kapitalizme aşırarak özellikle değildir. Bu açıdan, ATÜT düzeninin toplumsal temeli bilimsel sosyalizme geçmenin yolları aranıp bulunamazsa daha geridir ve gelişmeyi önlemesi açısından çok

³³¹ A.g.e., s. 363-364.

³³² A.g.e., s. 158.

daha kıyıcı ve tehlikelidir. Çünkü, " dış görünüşüyle çok insancıl gibi gelen bu köy toplulukları, despotluğu doğurup yaşatma dayanağı, insan şuurunun en geri, en yalınkat biçimi, her çeşit hurafelere inanır, geleneklere sıkı sıkıya bağlı, kendisini tarihsel atılımın-enerjinin büyüklüğünden uzakta tutan bir unsurdur. Bu toplumlar temel bünyeleri itibariyle sırasında, çok düzen bozucu, çok yakıp yıkıcı oldukları halde, genellikle pasif, yaşamaya, başarmaya karşı olumlu bir enerjiden yoksun, bitkisel duygusuzluk gösterdikleri için, iç despotları, dış istilacıları cesaretlendirirler, onların işlerini pasiflikleriyle kolaylaştırırılar." ³³³ Bu nedenle Kemal Tahir'e göre, yakın yıllara kadar donmuş köy birimlerine dayanan Anadolu Türk toplumu, sosyalizmden daha çok faşist despotluğunu tekrar tekrar doğurabilecek bir toplumdur. ATÜT'le uğraşan düşünürler, bu özelliği sürekli göz önünde tutmalıdırlar. Çünkü, ATÜT batılı şemayı reddetmekle işleri hiç değilse başlangıcında kolaylaştırmaz, aksine, hiçbir şeyin hazır bir kalıp olmaması, yeniden anlamlandırılıp değerlendirilmesi zorunluluğu bakımından zorlaştırır. ³³⁴

2) ATÜT'ün bir üretim biçimi olarak açıklanmasında, Marks'ın da belirttiği gibi salt coğrafi unsurlara dayanılması yanlış olur. Aynı şekilde ATÜT'ü salt sulama kanalları yapma zorunluluğuna dayandırmak, buradan bir "hidrolik toplum" kuramına (Wittfogel'de olduğu gibi N.Y.) ulaşmak da yanlış olur:

" Sulama kanalları bir anlamda kendine yeter köy toplulukları meydana getirmek için 'başlangıçta' bazı coğrafya bölgelerinde zorunlu ise de, merkezi devlet kurulduktan sonra yaygın yol sistemi ve savunma için gerekli iş bölümü, coğrafya bölgelerinin gerektirdiği sulama işlerinin yanı sıra zaman zaman zaman sulama işlerinin önemini aşan, devlet hizmetleri meydana getirmekte, hiç değil başka coğrafya bölgelerinde ulaştırmayı, maden ve tersane işletmelerini bilhassa işbölümünde üretimi ve devleti savunacak orduların meydana gelip yaşamasını sağlayacak insan gücünü aynı önem çizgisine getirip uzun zaman orada tutmaktadır. (Tarihte Mezopotamya uygarlığında Anadolu'nun maden ve ulaştırma alanı ve insan gücü olarak önemli yeri gibi)." ³³⁵

Bu nedenle, ATÜT'ün bir coğrafya ayırımı değil, batıdan farklı ekonomik temellere dayalı bir toplum tipi ayırımı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. ³³⁶ Bunun

³³³ Kemal Tahir, *Notlar 13*, s. 316.

³³⁴ Kemal Tahir, *Notlar 8 / Roman Notları 2 / Batı Çıkmazı*, Yayına hatırlayan:Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1991, s. 72.

³³⁵ Kemal Tahir, *Notlar 13*, s. 369.

³³⁶ Kemal Tahir, ATÜT'ün salt coğrafi bir ayırımı çağrıştıran bu isimlendirilmesini değiştirmenin de belki gerekli olacağını düşünmektedir. Bunun için, "Doğu Tipi Üretim Tipi" , "Batı Dışı Üretim Biçimi" gibi yeni isimlendirmeleri önerir. Bkz. *Notlar 10*, s. 490, 237. ATÜT'ü coğrafi bir isimlendirmeden , üretimin dayandığı toplumsal kesim bağlamında isimlendirme önerisine bir örnek de Prof . Dr. Sina

için de ATÜT'e yaklaşırken doğu-batı ayırımından hareket etmek gerekir. ATÜT'ü doğunun anlaşılmasında bir araç olarak değerlendirmek gerekir. Kemal Tahir'e göre, Batılı Marksistlerin ATÜT'e yaklaşımlarında bu gerçeği görmezden gelen şöyle bir ön yargılı yaklaşımları vardır:

" Bu ortaya alınışın başında Batılılık, dünyaya sömürücü batı açısından bakmak, peşin yargılarla yola çıkmak alışkanlığı ağır basmış, mesele Marks'tan yola çıkarak üçüncü dünya toplumlarının tarihsel gerçeklerini araştırma meselesi sayılacak yerde, Marks'ın tespitleri üzerinde tepinme, daha da maskaracası, Atüt'ün Marksizm'deki yeri bu yerin önemi üzerinde durulmakla yetinilmek, daha da aptalcası, Hidrolik Toplum, Despotizm Genel kölelik laflarını birinci plana getirerek işi büsbütün sulandırma çabalarına girişilmiştir." ³³⁷

Kemal Tahir, batılı Marksistlerin ATÜT çalışmalarında Gana, Kamboçya, Güney Amerika gibi çok değişik toplumlardan söz edip Osmanlı toplumu üzerine bu açıdan hiç eğilmemelerine bu nedenle, dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu ilgisizlik, Batılı Marksistlerin, ATÜTe eğilişte bugün bile açık yüreklilik, doğruluk, bilime saygılı olmaktan çok uzakta bulduklarını göstermektedir: " Bu bakımdan, Atüt üzerine batıda yapılan tartışmaları, fikir spekülasyonlarını, cilveleşmeleri, ancak, bizim kendi gerçeklerimize ışık tutacak yönleriyle değerlendirmemiz, gerisini yutmadığımızı da her hususta belirtmemiz şarttır." diyen romancımıza göre, batılı Marksistlerin bu konuya gerçekçi ve bilimsel ölçülerde yaklaşımlarını gerektiren zorlamayı da ancak doğru/ Türk Marksistlerinin ATÜT'e gerçekçi yaklaşımları sağlayabilecektir. ³³⁸ Kemal Tahir sadece günümüzdeki batılı Marksistlerin değil bizzat Marks'ın da bu konuda Osmanlıya karşı ilgisizliğinden rahatsızdır. 1972 yılının Kasım ayında yazdığı bir notta: " Marks'ın prekapitalist toplumlara bakarken, Cermanik toplumla Rusya'daki esaret sistemi ve Hindistan'daki Kast'lar sistemi, kölelik üzerinde durup Osmanlıların toprak düzenine hiç bakmaması dikkate alınmalıdır." ³³⁹ demektedir. Bu nokta bizce çok önemlidir. Çünkü aşağıda da açıklayacağımız üzere Kemal Tahir, Osmanlı toplumu üzerinde Marks'ın yapmadığı incelemeleri onun ATÜT açıklamalarından yola çıkarak kendi çapında yapmaya girişecek ve elde ettiği bulgularla Marks'ın ATÜT açıklamalarında yer alan bazı hususların örtüşmediğini görünce, bunları eleştirecek ve kendi görüşlerini ortaya koyacaktır. Böylece, Kemal Tahir'in Osmanlı toplumu

AKŞİN'in K.T.Ü.T (Köylü Tipi Üretim Tarzı) ya da K.Ü.T (Köylü Üretim Tarzı) şeklindeki adlandırmalardır. Bkz., AKŞİN, a.g.m.

³³⁷ Kemal Tahir, *Notlar 13*, s. 153-154.

³³⁸ A.g.e., s. 154.

³³⁹ A.g.e., s. 168.

kapsamındaki ATÜT yorumu, Marks'ın ATÜT'le ilgili ileri sürdüğü "durağanlık", "Despotizm" ve "Genel Kölelik" görüşlerinde Marks'la bir hesaplaşma sürecinde gelişerek, netleşecektir.

3) ATÜT, Türkiye gerçeğini kavramada yararlı bir modeldir ancak, bu model bir hazır kalıp olarak aynen alınıp kullanılamaz. ATÜT'ü, uyguladığımız Türk toplumunun kendine özgü özelliklerine göre yeniden gözden geçirmek, buna göre gereken değişiklikleri yaparak geliştirmek gerekir. Kemal Tahir, kim tarafından ve nerede geliştirilmiş olursa olsun hiçbir hazır kalıp, model ya da dondurulmuş kuramın gerçeğe ulaşmakta yeterli olmadığı kanısındadır. Ona göre, bu tür bir yetinme büyük yanılgılara, gerçekle uyuşmayan bir takım açıklamaların ortaya atılmasına yol açar. Bu nedenle ATÜT modeli de bir hazır kalıp olarak kullanılamaz. O bir hareket noktasıdır. Tarihsel gerçeklerimizi araştırma sürecinde sürekli geliştirilmesi, gereken değişikliklerin yapılarak işler kılınması gereken bir kuramsal araçtır. Kemal Tahir'e göre, her milletin tarihinin derinliklerinden bugüne kadar getirdiği kendine özgü birtakım özellikleri vardır. Dolayısıyla hiçbir toplum diğersinin aynı değildir. Benzerliklerin olması, farkları görmezlikten gelmemizi meşrulaştıramaz. Bu nedenle Türk toplumunun gerçeklerini kavramak, onun kendine özgü özelliklerini keşfetmek, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yapısını ortaya koymak için batıda üretilmiş birtakım kavram ve modelleri birer hazır kalıp gibi alıp aynen uygulamak çıkar yol olmadığı gibi gerçeklerden uzaklaşmaya yol açtığı için aynı zamanda vahim bir hatadır. Bu kurala "üstad" kabul ettiği Marx'ın ATÜT modeli de dahildir.³⁴⁰

4) ATÜT'ü Marks'ın geliştirdiği biçimiyle bir kalıp olarak alıp aynen Türk toplumuna uygulama kolaylığı ve yanlışlığına girilmeyip bu modelin içerdiği görüşlerin Osmanlı toplumu için ne derece geçerli olabileceği tarihsel bulgular doğrultusunda incelenirse, ATÜT'ün Osmanlı toplumsal gerçeklerinden yola çıkarak birtakım değişikliklere gidilerek geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü, Kemal Tahir'e göre, yukarıda kısaca belirttiğimiz bazı konularda Marks'ın ATÜT toplumları ile ilgili olarak öne sürdüğü bazı görüşleri Osmanlı için geçerli değildir.

³⁴⁰ İlerideki bölümlerde, teori-pratik sorunu ile ilgili görüşlerini açıklarken ayrıntılı olarak değineceğimiz üzere, Kemal Tahir'e göre, dünyada ve Türkiye'de birçok "Marxist geçinen " aydın ve yazarlar bu tür bir temel hataya düşmektedirler. Döneminin sol aydınlarının bir çoğunu bu tür hazır kalıpları aynen alıp kullanmak suretiyle ortaya, Türk toplumu ve tarihinin gerçekleriyle uyuşmayan birtakım "ucube" teoriler ortaya koymakla suçlamıştır. Romancımız ATÜT konusunda benzer bir hataya düşülmemesi için bu konunun altını çizmektedir.

a) Bunların başında Marks'ın ATÜT toplumları için "durağan toplumlar" nitelemesi gelir. Romancımıza göre, yaşayan toplumlar kesinlikle durgun olamazlar. Toplumların durgunluğu tarihsel dönemlerde sosyal olaylara göre değişir ve temeldeki gözle görülmez değişimler, bir süre sonra ister istemez gözle görülür hale gelir. Burada iç dinamiği hemen hemen hiç işlemez saymanın ve değişimi sadece dış dinamiğe bağlamanın bir anlamı yoktur. Bu açıdan Marks'ın Hindistan'daki durağanlığın ancak İngiliz istilasıyla bu batılı toplum tarafından değişime uğratıldığı görüşü üzerinde de durulmalıdır. Kemal Tahir, Marks'ın bu durağanlık yorumuyla İbn-i Haldun'un tarih felsefesi arasında bir benzerlik kurmaktadır. Ona göre, İbn-i Haldun'un tarih felsefesi gibi Marks'ın doğulu toplumlar için ileri sürdüğü durağanlık görüşü de yanlıştır. Bu iki yanlışı, Osmanlı İmparatorluğu bütün doğulu toplumlar adına meydana çıkarmıştır. Osmanlılar bir çok müesseseleri Bizans'tan alıp değiştirerek kullanmayı becermişlerdir. Yine Osmanlılar, Orta Asya Türklüğünün devlet anlayışı ile Arap Müslümanlığının din anlayışını da alıp dünya imparatorluğuna yarar müesseseler haline getirmek için değiştirmişler geliştirmişlerdir. Osmanlılar, tarih yüzüne çıktıkları dönemde, ATÜT temeli üzerine oturan doğu toplumlarının, reformlar, rönesanslar yapabilme gücüne sahip olduklarını göstererek sıçrama yeteneğine sahip olduklarını da kanıtlamışlardır.³⁴¹

Kemal Tahir'e göre, en azından Osmanlı tarihsel gerçekleriyle uyuşmayan bu durağanlık düşüncesini geçerli saymak yanlış olduğu gibi, çok da tehlikelidir. Aşağıda Kemal Tahir'in 1969 tarihli notlarından bir alıntıda da görüleceği gibi, bu sakıncaların başında, bu tür toplumların bugün batı emperyalizmine teslim olması gibi bir tehlike yer almaktadır:

" İbn-i Haldun'un tarih felsefesine yapışmak, yani, toplumların ya da devletlerin, doğar, büyür, ölür (çürür) olduğunu kabullenmek, bugünkü dünya şartlarında ancak sömürücü emperyalist güçlere bilir bilmez ajanlık etmek anlamına gelir. Bu felsefeden sonra iki yol kalıyor:

a) Toplum, devletle beraber çürür, parçalanır. Yani özünde çürümüşlük ve parçalanmışlık olduğundan emperyalizme karşı direnmek boşunadır.

b) Marks'ın dediği gibi, her yıkılan devletin yerine hemen hemen eskisinin tıpkısı bir devlet gelir.(Yani doğulu toplumlarda tarih tekerrür eder) Böylece bu toplumlar - Hindistan'da olduğu gibi emperyalistler gelip temeldeki düzeni sömürüyle bozmadıkları sürece tarihsel belâlarını, hiç kurtulmamak şartıyla ebediyyen -kıyamete kadar- taşırlar. Yani ya kıyamete kadar rezillik ya da temel değişene kadar emperyalist sömürüyü kurtuluş saymak.

Doğup büyüyüp ölmek toplum için değildir de salt devlet içindir. O zaman yeni devletin tıpatıp eskisi gibi olmamasını sağlamak için başka amaca (Sözgelimi batılaşma amacına) yönelmiş yeni bir devlet kurmak gerektir. Bu

³⁴¹ Kemal Tahir, Notlar 10, s. 491.

devlet eskisine benzememek isterse emperyalistlerle işbirliği yaparak devleti tekrar kuracak özel şartları dış sömürü yardımcılığı ile (Hindistan'da olduğu gibi) değiştirmeye çabalamalı, yani devlet olarak dış emperyalizmin ajanlığını toplumun ilerdeki selameti için açıkça yüklenmelidir. (Cumhuriyet döneminde olduğu gibi). Son yıllara gelinceye kadar bu durumu batılı sosyalizmin kolayca değiştireceği umuluyordu. Oysa, batılı sosyalizmin-kalıplarının uygulanmasını istemenin batılı kapitalizmin uygulanmasından başka bir sonuç veremeyeceği uygulamada anlaşıldığına göre bu çıkar yol da, emperyalist ajanlarımıza göre kapanmış oluyor. Ya da, emperyalizme hizmet edebilmek için ihtiyat yol olarak yedekte tutuluyor demektir."³⁴²

b) Kemal Tahir'e göre, Marks'ın doğulu merkezi devlette var olduğunu söylediği "genel kölelik" de tartışma götürür bir kavramdır. Romancımıza göre, ATÜT düzenli merkezi devletlerde, su kanallarıyla var olabilen bölgeler dışında, az çok üretim yapan ve bürokratlarla ordunun temel kaynağını meydana getiren hür-silahlı köylüler, önemli bir toplumsal güç meydana getirirler. "Böyle bir güç" diyor Kemal Tahir, " genel köleliği -Batılı anlamında genel köleliği- imkansız kılar." ³⁴³ Bu husus Osmanlı söz konusu olduğunda çok daha açıktır. Ona göre, kişinin kişiyi sömürme düzenine dayanmayan Osmanlı sistemi, kişinin genel köleliği yerine silahlı hür köylülerin varlığını kurmuştur. Bu silahlı-hür köylüler aynı zamanda sivil devlet ve ordu kadrolarının da ana kaynağını meydana getirmektedir. Eğitim imtiyazlılara açık tutulup halka kapalı olmadığı gibi, en yüksek devlet memurluğu olan Sadrazamlık da önce devşirmelere bütün halklara açık tutulmuştur. Bu açık tutuluş bugüne kadar sürmektedir. "Kaldı ki" diyor Kemal Tahir, " genel kölelik bir ekonomik düzense, onu ancak bir başka ekonomik düzenin sahibi sınıf ortadan kaldırabilir. Genel köleliğin tarihi dönemine göre ise, bu ödevi yüklenmek herhalde batıdakine benzeyen, gene Marks tarafından sadece batıda var olduğu kabul edilen feodalizme düşüyor. Osmanlılıkta ne batı örneği ne de kimi sosyalist geçinenlerimizin uydurmaya çalıştıkları gibi doğulu karakterde, feodalizm, hele yarı feodalizm bulunmadığı bugün artık ispatlandığına göre bizim bugün de bir genel kölelik karakteri taşıyan bir toplum olmamız ya da öyle sayılmamız gerekiyor. " ³⁴⁴

Bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Kemal Tahir, Marks'ın ATÜT' teki "genel kölelik" kavramını yanlış anlamıştır. Oysa, konunun başında belirttiğimiz

³⁴² Kemal Tahir, **Notlar 11/ Batıllaşma**, Yayına hazırlayan:Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1992, s. 141-142.

³⁴³ Kemal Tahir, **Notlar 13.**, s. 370.

³⁴⁴ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 416.

Marks'ın metinlerinde de görüldüğü üzere, Marks, ATÜT'de var olduğunu söylediği köleliği bu toplumlarda köylülerin toprakta tasarruf hakkına sahip olmak, hatta bunu mirasçılara da geçirebilmelerine rağmen toprağın mülkiyetine gerçek anlamda sahip olmamaları ve artık değerinin bir bölümünü devlete verme zorunluluklarına dayanarak ileri sürmektedir. Marks, devletle köylüler arasındaki bu ilişkiyi açıklayabilmek için "genel kölelik" kavramını kullanmaktadır ve bu genel köleliğin köleci toplumda ya da feodal toplumda görünen kölelikle (serf) bir ilgisi bulunmadığının bunlarla karıştırılmaması gerektiğinin de altını çizmektedir. Dolayısıyla Marks'ın bu şekilde tanımlayıp sınırladığı ATÜT'deki genel kölelik kavramının Kemal Tahir'in sandığı gibi batıda görülen kölelikle bir ilişkisi yoktur. Dolayısıyla bize göre Kemal Tahir, Marks'ın ATÜT toplumlarında var olduğunu söylediği "genel kölelik" kavramını batılı anlamda bir genel kölelik şeklinde yanlış anlamıştır. Romancımızın yukarıda alıntı yaptığımız Marks'ı eleştiren sözlerindeki "batılı anlamda genel kölelik yoktur" ifadesi de bu yanlış anlamayı göstermektedir. Gerçekten de Marks'a göre, doğu toplumlarında batıda görülen kölelik yoktur.

c) Marks'ın ATÜT' le ilgili görüşlerini eleştirirken Kemal Tahir'in ele aldığı son bir nokta da Marks'daki "Doğu despotizmi" kavramıdır. Romancımıza göre, bütün devletlerde olduğu gibi ATÜT toplumlarındaki devletler de zaman zaman despotluğa yeltenirler ama bu yelteniş uzun ömürlü değildir:

" ...Mümkün olduğu kadar sürdürülür. Sonra olacak olur. Despotluğa heveslenen keratolar tepelenir. Bu genel tarih ve toplum yasasını, salt Atüt' e özgü bir olay gibi görmeye çalışmak birçok meseleleri açıklamada, kullanmağa kalkmak bizce yanıltıcı bir tutum olur. (Despotluklar her zaman anarşiden sonra görünürler. Feodal anarşiden sonra batıdaki merkezi Krallıklar'da görüldüğü gibi. Güven isteyen üreticiler tarafından ister istemez, şerlerden ehveni olarak bir zaman tutulur. Edepsizliklerini bunlar tadında bırakamadıkları için de bu üretken güçlerce tepelenip ortadan kaldırılır.) " ³⁴⁵

Romancımız bu söylediklerini, Osmanlı'nın merkezi devletinin despotizmle nitelenemeyeceğini söylerken de benzer şekilde tekrarlamaktadır. Ona göre, Osmanlı devleti herhangi bir batılı devletten daha çok despotik olma istese de olamamıştır. Çünkü bunu devlet-toplum ilişkilerinin özelliği önlemiştir. ³⁴⁶

Bize göre, Kemal Tahir, Marks'ın ATÜT toplumları ile ilgili olarak ileri sürdüğü "genel kölelik" kavramında olduğu gibi "doğu despotizmi" kavramını da yanlış anlamış ve bu yanlış anlayış doğrultusunda eleştirmeye girişmiştir. Konunun başında

³⁴⁵ Kemal Tahir, Notlar 13, s. 370.

belirttiğimiz metinlerde de görüldüğü üzere, Marks doğu despotizmini ATÜT'te görülen merkezi bürokratik devleti niteleme için kullanmaktadır. Yani "doğu despotizmi" batıdan farklı, Asya'ya özgü bir mutlakiyet rejimini nitelemek için kullanılmaktadır. Bu kullanımda batıda görülen despotizmle eşitlemek değil, tersine, ayırmak amaçlanmaktadır ve toprağın devlet mülkiyetinde olması esasına dayandırılmaktadır.

Kemal Tahir'in yukarıda ana hatlarıyla vermeye çalıştığımız ATÜT'le ilgili çalışmaları bir taraftan, onun, Doğu-Batı ayırımına ulaşmasını sağlayıp bu ayırımı netleştirirken bir taraftan da Doğu-Batı ayırımı üzerine geliştirdiği düşünceleri ATÜT yorumunu netleştirmektedir. Bu karşılıklı etkileşim sürecinde Kemal Tahir'in giderek ATÜT'ü doğu-batı ayırımında yoğunlaşarak yorumlamasına yol açacaktır. Ancak bu yoğunlaşma, Kemal Tahir'in ATÜT'ü bırakıp, Doğu-Batı ayırımına yöneldiği anlamına gelmez. Kısacası Kemal Tahir'e göre, ATÜT anlaşılmadan doğu-batı farklılaşması anlaşılacağı gibi, doğu-batı ayırımı kavranılmadığı takdirde de ATÜT yeterince anlaşılabilir. Bu ikisi iyice anlaşılıp yerli yerine oturtulmadan, ne tarihi, ne de günümüzü gerçekçi olarak kavramak mümkündür. Kemal Tahir'in Osmanlı üzerinde ATÜT yorumu ve bu model üzerinde yapmaya çalıştığı değişiklikleri dikkate alırsak onun ATÜT yorumunun Osmanlı üretim biçimini açıklama çabası yolunda geliştiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan Kemal Tahir'in Osmanlı ile ilgili ATÜT yorumunu bir anlamda Osmanlı Tipi Üretim Tarzı (OTÜT) şeklinde adlandırmak mümkün olabilir.

Romancımızın ATÜT'e yaklaşımı ve bu konuda geliştirdiği yorumlarını inceledikten sonra onun bu çalışmalarından hareketle ulaştığı ve gerek tarihin, gerekse bugünkü dünyanın gerçeklerinin anlaşılmasında olmazsa olmaz olarak gördüğü Doğu-Batı ayırımı ile ilgili görüşlerine geçebiliriz.

Kemal Tahir,dünya üzerindeki toplumları mülkiyet yapısı temelinden hareketle genel olarak ikili bir ayırıma tabi tutmaktadır. Buna göre, dünyada temel özellikleri nedeniyle birbiriyle çatışan iki farklı toplum biçimi vardır. Bunlardan birincisi özel mülkiyet esasına dayanan, sınıfların ve sınıf çatışmalarının var olduğu **Batı toplumları'** dir. Diğeri ise temelde özel mülkiyet esasına dayanmayan, devlet mülkiyetinin olduğu, batı toplumlarındaki gibi sınıfların olmadığı ve dolayısıyla batı tipi sınıf çatışmalarının da görülmediği **Doğu toplumları'**dir. ³⁴⁷ (Bu tanımlamada kullanılan "doğu" ve "batı" kelimeleri coğrafi bir ayırımı değil mülkiyet yapısı ve üretim tarzından hareketle

³⁴⁶ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 415.

yapılan niteliksel bir ayırımı karşılamaktadır). Bu iki toplum yapısı birbirinin zıddı olan mülkiyet esasına dayandığı için aralarında benzerlikten ziyade benzemezlik ilişkisi vardır. Dolayısıyla bu iki toplum yapısı arasında da bir uyum değil çatışma ilişkisi söz konusudur. Her iki toplum yapısı dayandıkları mülkiyet biçiminden kaynaklanan insan tipinden üst yapı kurumlarına kadar birbirlerinden farklı ve uzlaşmaz özelliklere sahiptirler.

Romancımıza göre, bugünkü Türkiye'nin mirasçısı olduğu Osmanlı Toplumunu toprakta özel mülkiyet esasına dayanmadığı için, bu ayırımıda doğu toplumları arasında yerini alır. Çatışma ilişkisinde de Osmanlı'nın safı batıya karşı doğunun yanındadır. Kemal Tahir'e göre, doğu toplumlarının tarihi insanlığın tarihiyle eşittir. Buna karşılık batı toplumlarının tarihi, toprakta özel mülkiyetin temel mülkiyet biçimi olarak benimsenmesiyle başlayan bir kopuştur. Bu kopuşun tarihi de yaklaşık 3000 yıl kadar geriye götürülebilir. Bu ayırımıda doğu toplumları ATÜT temeline dayanan toplumlardır. Batı toplumları ise Marks'ın beşli şemasında belirttiği aşamalara göre evrimleşip bugüne gelen günümüzün kapitalist toplumlarıdır. Kemal Tahir, birbiriyle uzlaşmaz gördüğü bu iki toplum yapısı arasında geçmişten bugüne kadar gelen ve bugün de bütün şiddetiyle devam eden bir çatışma (Doğu-Batı çatışması) olduğu düşüncesindedir. Bu çatışmada o bir taraftır ve doğunun yanındadır. Bu çatışmanın sona ermesi iki şekilde mümkündür. Birincisi taraflardan birisi diğerinin egemenliğini kabul edip ona teslim olması ikincisi ise her iki tarafın sosyalizme geçerek çatışmaya son vermeleridir.

Kemal Tahir bu ayırımıda özel mülkiyet esasına dayanan Batı toplumlarının temel özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Batı, özel mülkiyetin olmadığı ilkel üretimden, köle çalıştırmakla, sosyal dayanışmaya dayanan yaşamayı itmekle, kendi oluşunu inkâra sapmıştır. Bu yeni üretim biçimi, Batıyı, doğulu toplumların daha ilerisinde bir üretim ve yaşayış imkanına kavuşturmuştur, ama, sistemini öldürecek çelişmeyi de beraberinde getirmiştir.

- Köle çalıştırma üretim biçiminden, toprağa bağlı köylü çalıştırma üretim biçimine (feodalizm) geçmekle Batı, yeniden bir hamle yapmış, bu sistem kendisini yıkacak yeni sınıfın doğup gelişmesi imkanını hazırladığından, gene kendisini öldürecek güçlerin gelişimi imkanını hazırlamıştır.

³⁴⁷ Kemal Tahir, Notlar 10/Osmanlılık/Bizans, s. 138.

- Feodalite düzeni içinde, iğneyle kuyu kazar gibi gelişen kapitalist burjuva güçleri özel teşebbüse (kişisel girişime), sermaye yatırıma, bunların olağan sonucu olan rekabete dayanır.

- Burjuvazi, bu yolu tutunca, içinde filizlendiği feodalitenin üst yapı kurumlarıyla -din, hukuk, sanat vb.- uzun bir boğuşmaya girişmiş, reform, rönesans, sanayi devrimi aşamalarından geçerek sistemini batıya yaymış, sonra da meydana getirdiği bu batılı yeni güçle, var oluşunun ayrılmaz parçası olan sömürmeyi bütün dünyada hızla yürütmüştür.

- Batı için bu sömürme düzenine karşı çıkan her şey, kendisinden de olsa düşmandır, barbardır, insanın mutluluğuna karşıdır. Geridir.

- İnsanın insanı sömürmesine dayanan batı toplumlarının değişmez kaderi, her aşamada kendisini yıkacak güçleri de beraber bulundurması, beraber geliştirmesidir. Kölelik ve derebeylik dönemlerinde bu böyle olduğu gibi kapitalist burjuva döneminde de bu sistem kendisini yıkacak gücü (Sanayi proleteryasını) doğurup geliştirmiş, gene kendisinin feodaliteyi yıkarken kullandığı en önemli silah olan sınıf ideolojisinin alternatifi, bilimsel sosyalizmi de geliştirip yaymıştır.

- Yirminci yüzyılın birinci yarısında dünyada pratiğe geçirilen sosyalizm, ikinci yarısında kapitalist burjuvalarını, geçici de olsa iyice güçlenen proletarya ile kâr bölüşümü ve siyasal iktidar yönlerinde uyuşmalara zorlamıştır.

- Batı tarihi bu açıdan bakılırsa bir sınıflar çatışması tarihidir. Batıda her şey - son hesaplaşmada din ve ahlak bile- ekonomik ana temel üstünde yapılagelen bu sınıf kavgasının damgasını taşır.

- Gene bu açıdan -ancak bu açıdan- bakıldığı takdirde, dinin halkları uyutmak için kullanılan ahyon; devletin de bir sınıfın öteki sınıfları ezmek için kullandığı araç olduğu açık ve değişmez bir gerçektir. ³⁴⁸

Buna karşılık ATÜT temelinde dayanan doğu toplumlarının batıdan farklı olarak öne çıkan özelliklerini ise şöyle sıralamaktadır:

- Doğulu toplumlar, Batıdaki köle çalıştırma, toprağa bağlı köylü, gündelikçi iş gücü basamaklarını ayrı ayrı geçmemişlerdir. Dış görüntülerindeki ağır despotluğa rağmen insanın insanı köleleştirmesinden önceki yaşama tarzına daha yakındırlar. Batı toplumları gibi insanlığın onuruyla göbek bağı kesinlikle koparmamışlardır.

³⁴⁸ A.g.e., s. 303-304.

- Bu toplumlarda -çoğu zaman iç içe- köle de toprağa bağlı köylü de, hatta bir bakıma gündelikçi işgücü de; işbölümünün olağan sonucu olarak zenginlik farkları da vardır. Ama bu ekonomik şartlar batıda olduğu gibi, sınıf ayırımlarına varmamış, sırasıyla birisi topluma hakim olup kendi içinde geliştirdiği ikincisi, üçüncüsü tarafından alaşağı edilmemiştir. Bu nedenle doğu toplumları batı toplumları gibi sınıflara ayrılmış toplumlar değildir. Sınıflar olmadığı için sınıf bilincine ulaşmış fertler ve bunun doğal sonucu olan bireycilik de yoktur. Dolayısıyla sınıf çatışmaları da olamaz.

- Doğu toplumlarında, coğrafya şartlarının baskısıyla, batıdaki ilk iki sistemin temel dayanağı olan başlıca zenginlik -toprak mülkiyeti- kişisel mülkiyete dönmemiş, bu yüzden de giderek belli ellerde toplanamamıştır. Bu toplumlarda bir bakıma devlet toplumdan önce gelir. Yani devlet otoritesinin kurulmaya başlaması, insanların bu otorite etrafında toplanmalarını sağlar. Doğunun geniş ve çoğunlukla çorak toprakları, devletsiz -merkezi iktidarsız- ya da küçük toplulukların kendi gayretleriyle -kişisel ya da klan mülkiyeti gücüyle- insanların beslenmesini sağlayamadıkları için geniş toprakların gerçek sahibi olan güçlü bir merkezi iktidar zorunludur. İlk zamanlarda dini de yanına alarak rahip-krallar tarafından temsil edilen bu iktidar, toprakların Allah adına sahibidir. Allah'ın topraklarını, bağımsız üniteler halinde yerleşmiş köylülere kiracı olarak verir. Kendilerini, araçlarını, ürünlerini, ve hepsini birden var eden sulama sistemi vb kamu hizmetleriyle savunacak örgütlerini ayakta tutabilmek için artık değerlin belli bir kısmına el koyar. Devletin varlığı üretimin dolayısıyla toplumun varlığının temel şartıdır.

- Burada devletin dışında, devleti kuran veya güçlenip ele geçiren batıdakilere benzer bilinçli bir sınıf söz konusu olmadığı için , sınıf devleti de söz konusu değildir. Bu toplumlarda devlet bir sınıf çatışmasının ürünü olarak ortaya çıkmaz. Devlet herhangi bir "sınıfın" devleti değil, herkesin devletidir ve herkes üretime katılmayıp artık üründen geçinen devlet görevlileri arasına girme şansına teorik olarak sahiptir.

- Batı sistemleri özel mülkiyeti kutsal kabul ettiklerinden buralarda sermayenin, zenginliğin tek ellerde toplanması olağandır, sistem tarafından desteklenir, kişiler ve sınıflar arası boğuşmayla yürütülür. Buna karşılık doğu toplumlarında, hele devletin güçlü olduğu dönemlerde devletin baş ödevi, varolan zenginliklerin tek ellerde alabildiğine toplanmasını, buna dayanarak sistemi bozmasını gerekirse şiddet kullanarak

-kafa kesip, mal müsadere ederek- önlemektir. Zenginliklerin devlet dışında belli ellerde birikmesi suretiyle devletle halk arasında böyle güçlü tabakaların oluşması devleti güçten düşüreceğinden devlet için en önemli tehlikedir.

- Doğulu toplumların iki temel çelişmesi vardır bunlar:

a) Kişilerde toprak mülkiyeti olmadığı halde, menkul mal mülkiyeti vardır. Hatta kiracı olarak üzerinde çalıştığı toprak bile eğer merkezi iktidar sarsılmamışsa, köylülere, ayrıca batıdakine benzer kişisel mülkiyet formaliteleri aranmayacak kadar, mülkiyetlerindeymiş gibi görünür.

b) Gerek ticarete - ki bu da son hesaplaşmada, devlet hazinesinin tekeline bağlıdır- ve gerekse bürokratik hizmetler karşılığı büyük zenginlikler kişilerde toplanabilir. Buradaki özellik, bu toplanan zenginliklerin ekonomik-sosyal hayatta batıdaki sınıflı toplumlarda görülen sonucu yani, kişisel teşebbüsü dünya çapında arttırmak, her meteliği yeniden üretime yatırmak açık ve aralıksız rekabete girmek sonucu sınıflı toplum özelliği vermez.

- Doğu toplumlarında devletin yıkılması ancak iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan birincisi, dış saldırılar sonucu istila suretiyle devletin yıkılmasıdır. İkincisi ise devletin sınırlarında birikmiş olan dış düşmanın tehdit gücünün artması sonucu devletin savunma sistemini güçlendirmek için halktan aldığı vergiyi artık değer üzerinde olacak şekilde arttırmak zorunda kalmasıdır. Bu durumda devlet toplumun yoksullaşmasına neden olduğu için kendisinden beklenen hayırlı devlet (Kerim devlet) özelliğinin uzağına düşmüş, meşruiyetini kaybetmiştir. Bu durumda yıkılan devletin yerini kısa zamanda yeni bir ATÜT devleti alır. Burada sadece yönetici kadroları meydana getiren etnik veya toplumsal gruplar değişir. Bu itibarla Doğu toplumlarında tarih bir anlamda tekerrür eder görünür. Bunun dışında devletin kendi içinde sistem değişmeden yöneticilerin, hanedanın değişmesi söz konusudur ki bu tür iktidar boğuşmaları toplum için önemli değildir. Yönetici zümreler arasında cereyan eden bu boğuşmaya halk kitleleri katılmazlar. Çünkü muhalefetin amacı yeni bir sistem kurmak değil, devleti ele geçirmektir. Halkın bazı kesimleri bu tür iktidar çatışmalarına taraf olarak katıldığında bile amaçları sistemi değiştirmek değil, devlet imkanlarından yararlanmaktır. Bu mücadeleler geniş halk kitlelerini ilgilendirmez. Hatta hanedanın değişmesi kadar resmi dinin değişmesi dahi halkı ilgilendirmez. Genellikle tepkileri pasif olan, savunma aracı olarak kesinlikle pasifliği seçmiş bulunan ve bunun içinde

yaşadıkları toplum şartlarında geçerli tek silah olduğunu yüzyıllar boyu denemiş kitleler eski dinlerinin-inançlarının üstüne, yeni dinden incecik bir kabuk çekerler. Çoğu zaman bu kitlelerde birkaç din, inançları hatta ibadet biçimleriyle iç içe uzun süre yaşarlar, kimseyi rahatsız da etmez. Çünkü bu topluluklarda din ile iman ayrı ayrı şeyler sayılır.³⁴⁹

Kemal Tahir, temelde Marks'ın ATÜT'le ilgili yazdıklarından hareketle oluşturduğu bu doğu-batı ayırımını doğu toplumlarının özelliklerine Osmanlı'nın gerçekleştirdiği değişim ve sıçramaları da ekleyerek Anadolu Türk toplumunun Osmanlı'dan günümüze temel gerçeklerini belirlemede kullanmaktadır. İleride ayrı bir bölüm halinde inceleyeceğimiz Osmanlı'ya bakışında, bu doğu-batı ayırımı ve çatışması ile ATÜT yorumları hakimdir.

5. Sosyalizm'e Bakışı, Türk Sosyalizmi ve Sosyalistlerine İlişkin Görüşleri

Kemal Tahir'in gerek sosyalizme genel bakışı, gerekse Türkiye'ye ilişkin sosyalizm yorumunun doğru anlaşılabilmesi için, onun düşüncesinin ön dayanaklarını ya da temel varsayımlarını oluşturan şu hususların mutlaka göz önünde tutulması gerekmektedir:

Gerek sanat hayatında, gerek düşünce hayatında temel inceleme konusu birey değil, toplumdur. Bireyi içinde yaşadığı toplumun bir ürünü olarak ele alır. Toplumun incelenmesinde, gerçeklerinin kavranmasında tarih öncelikli ve belirleyici bir role sahiptir. Toplumların tarihi salt kendi iç dinamiklerinin bir ürünü değildir. Yani bir toplum, kendi sınırlarının içerisinde kapalı ve diğer toplumlarla hiçbir ilişkide bulunmadan kendi tarihini yapmaz, yapamaz. O halde bir toplumun gerek tarihi gerek bugünkü gerçekleri onun diğer toplumlarla ilişkileri (dış etkenler) göz ardı edilerek salt iç dinamikleri ya da unsurlarıyla kavranamaz. Diğer toplumlar ve onlarla kurduğu ilişkiler bir toplumu kuşatan maddi zorunluluklardır. Tıpkı insanın özgürleşmesinde olduğu gibi, toplumun özgürleşmesinde de bu dış zorunlulukların idraki gerekmektedir. Bu dış zorunlulukların idrakinde, toplumlar arası ilişkilerin kavranmasında, dünü ve bugünü açıklayan, pratikle uyuşan gerçekçi bir kuramsal zemine, bir hareket noktasına ihtiyaç vardır. İşte Kemal Tahir'e göre bu zemin doğu-batı ayırımı ve çatışmasıdır. İlgili bölümde de açıkladığımız gibi bu ayırım, toplumların temelde insanın insanla ve

³⁴⁹ A.g.e., s. 304-307.

insanın doğayla kurdukları ve ekonomik unsurların son tahlilde belirleyici rol oynadığı ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Dünya tarihi bir anlamda toplumların birbirleriyle giriştikleri mücadeleler tarihidir. İnsanlık tarihinin son üç bin yılı, özel mülkiyet esasında farklılaşan toplum tipinin (Batı toplumu) ortaya çıktığı günden bugüne doğu-batı çatışması tarihidir. Bu tarih bu gün de tekerrür etmekte, yani çatışma bütün hızıyla devam etmektedir. İşte Kemal Tahir'e göre, öncelikle yanıtlanması gereken soru, Türk toplumunun bu ayırım ve çatışmada ne tarafta yer aldığı, ya da alması gerektiği sorusudur. Romancımızın bu soruya verdiği yanıt kesindir: Türk toplumu tarihsel olarak bu ayırımda doğu tarafında yer alır, Osmanlı tarihi, Osmanlı'nın doğu-batı çatışmasında doğunun savunuculuğunu ve önderliğini yürüttüğü tarihtir. Bugüne böyle bir tarihsel süreçten gelinmiştir. Bugünkü Türkiye de gerek tarihsel geçmişi, gerek bu geçmişinin bir ürünü olan toplumsal, ekonomik yapısı, insanların özellikleriyle temelde doğulu bir toplumdur ve bu çatışmada doğunun safında yer alması gerekir.

Kemal Tahir, insanlık tarihinde olumsuz yönde bir gelişme bir sapma olarak değerlendirdiği batı'da ortaya çıkan sosyalizmi de kapitalist toplum aşamasında doruğa vuran kendi iç çelişkisinin bir ürünü ve bu sisteme kendi içinden bir tepki olarak değerlendirmektedir. Yani, sosyalizm bir anlamda , insani değerlerden sapmış olan batıyı tekrar doğru yola çağıran, bunun için toplumsal yapısında, üretim ilişkilerinde insana ve dünyaya bakışında köklü değişimleri öneren ve kendi içinden yükselen bir sestir. Batı bu sese kulak tıkadığı ya da bu sesi bir takım müdahalelerle saptırarak anlaşılabilir kılmaya çalıştığı sürece içine düştüğü bu çıkmazdan (İnsani değerlerle çelişen durumdan) kurtulamayacaktır.

Kemal Tahir'in batı toplumları için sosyalizme yüklediği bu anlamı irdeleyecek olursak onun, sosyalizmi batı için yorumlamasının bir tür **doğululaşma** demek olduğu şeklinde bir değerlendirmeye varmamız mümkündür. Bir benzetmeye gidecek olursak, sosyalizm, batı toplumları için büyük bir hata işlemiş bir toplumun bu hatadan dönmesinin, bir tür tövbenin eşliğini oluştururken; doğu toplumları için - aynı büyük hatayı işlemek arzusu anlamına gelen batılılaşmaya kalkışmadığı takdirde- birtakım küçük hatalardan kurtulması, kendi özünde var olan değerleri bugünkü dünyanın gerçekleri ışığında çağdaş bir yorumla, daha iyi ve daha güzel bir toplumun, geleceğin inşası için yeniden, daha güçlü ve daha iyi bir şekilde, geçmişe değil, ileriye doğru aşması ve geliştirmesi demektir. Romancımıza göre, bugünkü dünyanın gerçekleri

sosyalizmi her iki toplum için de tek kurtuluş çaresi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Doğu toplumları sosyalizme geçmedikleri takdirde iki süreçten birini yaşayacaklardır. Ya batı gibi olmaya çalışacaklardır - ki bu batının insanlığa karşı işlediği cinayete ortak olmak demektir- bunun sonucu batının kaderini paylaşarak batı ile birlikte insanlıktan uzaklaşma anlamında yok oluş sürecine girmek demektir. Ya da aslında hiçbir zaman olmayan bugünden daha iyi görüldüğü için altın çağ diye nitelenen geçmişe bir özlem, yani bir geriye dönüş arzusu gibi bir hayale kapılacaktır. Tarihte geriye dönüş mantiken dahi mümkün olmadığı için bu tür bir arzu hayalden öteye geçemez. Böyle bir hayal toplumu bir tür metafizik psikolojiye sokacağı için gerçeklerden uzaklaştırır. Gerçekleşmesi imkansız bir ideali sürdürmek o toplumun yaşadığı olumsuz şartları iyileştirmek bir yana, daha da kötüleştirecek, onu bir takım hayallerin peşinde koşan ama gerçek hayatta hiçbir somut eyleme ve değişime girmesini sağlamayan bir ataletle sürükleyecektir. Her iki durumda da doğu toplumları batı emperyalizminin yemi olmak suretiyle tarihten silinmekten kurtulamayacaklardır. Batı da sosyalizme geçmediği takdirde bugünkü projesini sonuçlandırır, yani bütün dünyayı egemenliği altına alarak kendi değerlerini ve yaşam biçimini tüm dünyada geçerli kılsa dahi, bu sömürü sürecini uzun süre devam ettiremeyecek, insanlıkla çelişen bu sistemi yüzünden o da yok olacaktır. Eğer doğuda sosyalizm gerçekleşmezse, bu kez batı toplumları yalnız kendilerini değil tüm insanlığı bu batağa sürükleyeceklerdir. Bu durumda sosyalizm, Kemal Tahir'e göre, yalnız bir toplumun kurtuluşu değil, insanlığın kurtuluşu için yegâne yoldur.

Tarihte geriye dönüşün imkânsız olduğuna inanan Kemal Tahir'e göre, gerek doğu gerek batı toplumları için sosyalizm bir geçmişe dönüş, geçmişin yeniden inşası değil, tarihten alınan derslerin doğrultusunda, yaşanan tarihsel sürecin bir ürünü olan bugünkü sorunların yine bu tarihsel birikim ve değişimin ürünü olan bugünün şartları ve imkânları çerçevesinde düne değil, yarına , yani ileriye dönük olarak aşılması, bugünün gerçekleri ve imkânları doğrultusunda yeni bir toplum sisteminin inşası sürecidir.

Kemal Tahir, Türk toplumunun ve batının tarihine ve bugününe ait bazı temel gerçeklerinin Türk aydınları, yazarları ve düşünürleri tarafından doğru olarak bilinmediği ve olaylara gerçekçi olarak yaklaşmadığı kanısındadır. Bunların içerisinden temelde aynı dünya görüşünü paylaştığı sosyalistleri, ya da solcuları uyarılması gereken öncelikli hedef kitle olarak seçmiştir. Çünkü bu kesimin gerçekçiliği

benimsemesi ve uygulaması, sosyalist dünya görüşü gereği, daha kolay ve daha doğaldır. Bu nedenle sağ kesime nazaran sol kesimi kendine daha yakın bulmuş ve önemsemiş ve eleştiri oklarını da asıl bu kesime yöneltmiştir. Bu dünya görüşünü benimsemiş olanlar sorumluluklarının gereğini yerine getirmelidirler. Bunların başında da Türk toplumsal pratiğinin tarihsel süreç içerisinde tarihsel maddeciliğin ilkeleri doğrultusunda yeniden incelenmesi gelmektedir.

5.1. Teori- Pratik Sorunu ve Teori- Şema İlişkisi

Kemal Tahir'e göre, sosyalizmi dışarıdan (Batıdan) öğrenen Türk aydınlarının en temel sorunu, sosyalizmi Türk toplumsal pratiğini ya da gerçeklerini dikkate alarak yorumlamak suretiyle Türkiye gerçeklerine uygun bir teori geliştirememeleridir. Gerçekçi ve tutarlı bir teori olmayınca, gerçekçi ve tutarlı bir pratik ya da eylem gerçekleştirilemez. Soyut teori ile somut gerçeklik arasındaki ilişki bir arada ve karşılıklı etkileşim şeklinde bir ilişkidir. Teori olmadan pratik olamayacağı gibi pratiğe dayanmayan hiçbir teori de gerçekçi olma ve işe yarama özelliğini yakalayamaz. Teori ile pratik arasında öncelik ve sonralık gibi bir ilişki kurulamaz. Bu ikili, birbirlerini sürekli etkileyen ve değiştiren bir ilişki içerisinde bir arada bulunurlar. Hangisinin önce geldiği tartışması, "tavuk mu yumurtadan yumurta mı tavuktan çıkar" tartışması gibidir. Romancımıza göre bu konuda asıl düşülecek büyük hata teori ile pratiği birbirinden bağımsız birer kategori gibi ele almaktır. Oysa " Hiçbir teori pratikten ayrılamaz. Çünkü pratikten ayrı düşünülemez. Çünkü pratik için olmayan hiçbir teori yoktur." ³⁵⁰ Bu tür bir ele alış teori ile pratik arasında bir mesafe oluşmasını ve aralarında çelişme ve uyumsuzlukların baş göstermesini kaçınılmaz kılacaktır. Toplumsal pratiği, tarihsel süreç içerisinde incelemeyen oluşturulan ya da hazır alınan kalıplar ile bu pratiğin uyuşması ancak bir tesadüf olabilir. Çünkü bu tür bir soyutlama somuttan yani pratikten yola çıkarak onunla ilişkilendirilerek gerçekleştirilmemiştir. Kemal Tahir'e göre, Türk Marksistlerinin temel sorunu bu hatadan kaynaklanmaktadır. Yapılması gereken Marksist tarih teorisinin Türk toplumunun kendine özgü tarihsel ve toplumsal koşullarının gerçeklikleri açısından yeniden ele almaktır. Oysa Türkiye'de yapılan

³⁵⁰ Kemal Tahir, *Notlar/ Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, Yayına Hazırlayan. Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst. 1992, s., 25.

bunun tam tersidir. Marks ve Engels'in tarihsel maddeci yöntemi kullanarak Batı toplumlarının tarihsel ve toplumsal koşullarını/ gerçeklerini inceleyerek oluşturdukları ve bu toplumların geçtikleri aşamaları ifade etmek için kullandıkları beşli şema Marksizmin temel teorisi olarak algılanmış ve tüm toplumlar için geçerli bir evrensellelikle nitelenmiştir.

Kemal Tahir'e göre burada ikili bir yanlı söz konusudur. Birinci yanlı teoriyi şemaya indirgemektir. Oysa şema ya da modeller teorinin kendisi değil, teori çalışmalarında yararlanılan soyutlaştırmalardır. Hiçbir zaman teori şemaya indirgenemez. Engels'in şemalarla ilgili 1888 de yazdığı şu satırlara dikkat çekmektedir: " Şemalar tarihsel gelişmenin incelenmesinden çıkarılması mümkün en genel sonuçların sentezidir. Bu soyutlaştırmalar, gerçek tarihten ayrılarak kendi başlarına alınırsa hiçbir değer taşımazlar. Bunlar nihayet tarih materyallerini kolaylıkla tertiplemeğe, aşamaların birbiri ardından gelişleri sırasını belirlemeye yararlar. Ama katiyen reçete değildir. Bu şemalar olsa olsa ekonomi tarihi üzerinde o zamanki bilgilerimizin henüz ne kadar eksik olduğunu ispatlar." ³⁵¹ Teoriyi şemaya indirgemek onu olumsuzlamak demektir. Şemalar tanımları gereği teorik çalışmalarda yararlanılmak üzere geliştirilmiş soyutlamalar olduğu için, bir tür dondurulmuş kalıplardır. Değiştirilmeleri ancak toplumsal pratikle ilişkili olarak yürütülen teori çalışmalarıyla mümkündür. Halbuki şema teoriye eşitlendiğinde teori ortadan kalktığı için şemalar değiştirilemeyen birer kalıp olarak kalmaktadır. Şema teoriye eşitlendiğinden değişen toplumsal pratikle karşılıklı etkileşim, gelişim ve değişim ilişkisi de ortadan kalkmış olmaktadır. Bu durumda teori olarak algılanan şema değişmeyeceği için değişim yasası içerisinde olan toplumsal pratik bu değişmeyen şemaya uydurulmak için yoruma tabi tutulacaktır. Böylesi bir zorlama yorumun kaçınılmaz sonucu ise toplumsal pratikten yani gerçeklerden uzaklaşmak demektir. Böylesi bir durumda girişilecek eylem de devrimci olamayacaktır. Çünkü devrimci eylem, yaşanan toplumsal gerçeği yine o gerçeklerin iyi bilinmesi ve çözümlenmesiyle değiştirmek demektir. Teori şemaya eşitlenerek ortadan kalktığı için toplumsal pratikle teorik ilişki dinamizmi kaybolmuş yerine şematik durağan bir ilişki yer almıştır. Bu ilişki toplumsal pratiği şemaya zorla uydurmaya yol açtığı için ister istemez girişilen eylemlerle toplumsal gerçekler arasında çakışma değil çatışma ilişkisi doğar. Yapılan eylemdir ancak devrimci değildir.

Toplumsal pratikteki zorunlulukların idraki ancak teorik çalışmalarla mümkündür. Teori dışlanınca bu idrak elde edilemez. Zorunluluklar idrak edilemeyince onlara karşı özgürlük elde edilemez dolayısıyla girilen eylemler toplumsal pratiği etkileme ve değiştirme yolunda gerçekleşemez. Sonuçta, teorinin şemaya indirgenmesi devrimci olmayan eylemi doğurur.³⁵²

İkinci yanılı ise Marksizm'in kurucuları olan Marks ve Engels tarafından geliştirilen klasik beşli şemanın tüm toplumlar için geçerli olduğu ön kabulüdür. Kemal Tahir'e göre, bu ikincisi de en az birincisi kadar vahim bir hatadır. Tarihsel maddeciliğin batı toplumsal pratiğine uygulanması sonucunda geliştirilen bu beşli şema bu toplumlar için geçerlidir ve gerçekçidir. Özel mülkiyet temeline dayanan batı toplumları sınıflı toplumlardır. Bu toplumlarda tarihsel süreç sınıf mücadeleleri şeklinde cereyan eder. Marksın bu toplumların ne tür sınıflardan oluştuğu ve tarihsel süreçte bu sınıflar arası mücadelelerin ne tür ilişkiler doğurduğu, bugüne hangi aşamalardan geçilerek gelindiğine yönelik teorik çalışmalarında geliştirdiği ve kullandığı bu şema batı toplumlarının toplumsal pratiğinin incelenmesinde çok yararlıdır ve gerçekçidir. Bilimsel sosyalizmin ilkelerinden yola çıkılarak toplumsal gerçeklerin kavranmasına yönelik teorik çalışmaların iyi bir örneğidir. Ancak bu şemaların tüm toplumlar için geçerli olduğunu ileri sürmek büyük bir hata olur ki böyle bir hata da ancak teorisizlikten, bilimsel sosyalizmin gereklerine uygun teorik çalışmalara girişmemekten kaynaklanır. Üstelik Marks ve Engels arasında geçen mektuplaşmalarda bu şemaların toprakta özel mülkiyetin bulunmadığı Doğu toplumları için geçerli olmadığını belirten metinler, Marksın bu tür toplumları açıklamak için geliştirdiği Asya Tipi Üretim Tarzı adı verilen model üzerine yazdıkları ortada iken, bunları görmezden gelip şemalara sarılmayı Kemal Tahir, kolaya kaçmak ve kalıpcılık olarak değerlendirmektedir. Oysa Marksizm felsefesi gereği dinamik bir dünya görüşüdür. Dondurulmuş kalıplar, değişmez modeller, dogmatik teorilere karşıdır. Marks'ın Hindistan, İran gibi doğu toplumlarında toprakta özel mülkiyetin olmaması nedeniyle doğu toplumlarının özel mülkiyet esasına dayanan batı toplumlarını açıklamak için geliştirilmiş olan beşli şemanın kullanılamayacağını açıkça belirtmiş olmasına rağmen, genelde doğu toplumlarını, özelde Türkiye'ye bu beşli şemayı uygulamakta diretmek Marksizm'i

³⁵¹ Kemal Tahir, *Notlar 10/ Osmanlılık/ Bizans*, Yayına Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1992, s., 93.

³⁵² Kemal Tahir, *Notlar 13/ Sosyalizm Toplum ve Gerçek.*, a.g.e., s., 31.

tersine çevirmektir. " Bizim Marksist fikir tarihimizde Marksizm'in bütün kalıplara karşı olduğu gerçeği bir türlü anlaşılammış, buna göre Marksizm'in asıl görevi olan her toplumun kendine özgü gerçeklerini bulmaktaki gücü kullanılmamıştır", " Batıdan gerçeklerimizi yakalamak, inceleyip eleştirerek onlara akıl erdirebilmek için batı'dan araç almak (metod almak) başka bir şey, bilimsel gerçekler yani sonuçlar hep birdir diye kalıp almak başka bir şeydir. " ³⁵³ diyen Kemal Tahir Türk aydınlarının batıda ortaya çıkmış bir felsefe olan Marksizmle ilişkisinin bilimsel yöntem alıp kullanmak şeklinde içe dönük değil, ideolojik aktarmayla yetinen bir dışa dönük ilişki olduğu görüşündedir. Bunun da temelinde onun Türk aydınlarını sarmış bir tür " hastalık" olarak nitelediği batılılaşmayı görmektir:

" Türkiye'de sosyalist gelişmeler de esefle söylemeli ki Türkiye'nin genellikle sosyal-ekonomik, politik şartlarına bağlı kalmış, bu şartlara uygun olarak içe doğru değil dışa doğru gelişmiştir. Bu sebeple eskiden beri Türkiye gerçekleriyle ilgilenmeleri gereken ve ödevleri Bilimsel Sosyalizmi Türk gerçeklerini aramak, bulmak, onlara göre Türk halklarının şuurlanması çalışmak olan Türk sosyalistleri dış etkilerden kendilerini kurtaramamışlar, bilimsel eserlerin bazı kaba kopyalarıyla yetinerek, sosyalizmi adeta dışarıdan belki de gökten bekler halde yaşamışlar. Türk sosyalizminin Türk gerçeklerini açıklayan orijinal yerli eserlere sahip olamaması da bu gerçeğin tanığıdır." ³⁵⁴

1970 yılında Dr. Çetin Yetkin'le yaptığı " Sol Bölünmeler Üzerine konuşma" da da hep bu kuramsızlığın altını çizmektedir. Bu konuşmadan aşağıya aldığımız bazı bölümler onun Türk sosyalist hareketi ile ilgili değerlendirmelerinin genel bir özetini oluşturmaktadır:

" Bizim elli senelik sosyalist tarihimizde, bütün meseleler maalesef teorik plandan gelecek yerde, kişisel çekişmeler halinde görülmüştür. Bu da teoriye kendi gerçeklerimizle yönelemediğimiz içindir. Eskiden beri Türkiye'de gruplaşmalar hiçbir zaman fikirler üzerinde yani Türkiye'yi iyice belirleyen, Türkiye'de eylemi taşıyacak olan fikirler üzerinde olmamıştır. Binaenaleyh gruplaşmalar bu sebepten de, küçük üniteler halinde cereyan etmiştir. (...) Aslında tecrübelerinin büyük bir gücü yok, onu da size söyleyeyim yani bizim büyük bir gücümüz yok... Ne biliyorsak 1960'dan bu yana meydana koyduk ve hiçbir şey bilmediğimiz meydana çıktı.

(...) Bu bütün zorluklar asıl şeyden geldi: Biz Batılılaşma hareketini - tabii, Batılılaşma hareketinin bir kolu da sosyalist harekettir - yani laiklik, laiklik denilen maskaralıkların yanı sıra, sosyalizmi biz, tıpkı Batılılaşmacılarımızın Batılılaşmayı aldığı gibi aldık. Binaenaleyh o zaman Batıda büyük bir sosyalist birikim, fikir birikimi vardı. Batıdan hiçbir farkımız olmadığı için aynen kullanacaktık onları biz! Vakta ki Batıda bizim için hazır fikir olmadığı anlaşılınca kıyamet koptu. Bütün bu hayrolalar mayrolalar ondan ileri geldi.

³⁵³ Kemal Tahir, *Notlar , Sanat/ Edebiyat 1*, s. 94, 230-231.

³⁵⁴ Kemal Tahir, *Notlar 13*, s. 73.

Çünkü biz şeye de alışmamıştık, yani Batıdaki fikri alalım da yerlileştirelim... Biz gözü kapalı, Batıdaki fikri burada tekrar ediyorduk... Halbuki eyleme meylenme girince, delikanlılar melikanlılar gelince, yarın sokaktaki meseleleri söz konusu edince bunların hazırı her gelen dergide çıkmıyor artık o zaman zihnimizi ikinci bir melekeye alıştırmamız gerekiyor. Yerli olma melekesine alıştırmamız lazım geliyor. Hiçbirinde böyle bir hazırlık yoktu bunların. 1965'e gelinceye kadar bizde de yoktu. Dünyada bir tek sosyalizm var o da bilimsel sosyalizm diyorlar. Hala da bu lakırdıyı söyleyen var Türkiye'de. Onlar işte, hani mumyalaşmış adam iyice. Onun kafası hiç işlemiyor, erken bunamaya dönmüş: Bir tane sosyalizm vardır o da bilimsel sosyalizmdir, diyor. Yani 1860'da Marksın yazdığı sözleri aynen burada kullanacağız diyor. Yani hiç onun üzerinden geçmeden, ondan yeni bir keyfiyet çıkarmadan kendi gerçeklerimizle onu karşılaştırıp, ondan bir fikir bir aydınlık almaya, gerekli uyardıya lüzum görmeksizin, hazır diyor. Onun için Sartre söylemiş diye böyle koştuk biz, bilmem Althusser söylemiş diye koştuk, Garaudy söylemiş diye koştuk (...) Vakta ki Batıda hazır kalıp olmadığı anlaşıldı. O zaman tabii çil yavrusu gibi dağıldı adamlar. Kimi askerlerin kayışına yapıştı, kimi bilmem nereden, dışarıdan el peyda etmeye uğraştı. Tabii o zaman herkes kendi akli sıra kendi yoluna gitti.³⁵⁵

Aynı konuşmada Kemal Tahir 1970'lere kadar girilen eylemleri, gösterileri de fikri bir temele oturmadiğı için yani, kuramsız olduğı için faydadan çok zarar doğuran boşa yapılmış eylemler olarak değerlendirmektedir. Birçok kişinin ölümüne yol açan bu eylemleri kimin yönettiğı de belli değildir:

“ Teori-pratik çekişmesi Türkiye'de şudur: Bence Türk Sosyalistleri Türk sosyalist hareketi 1922'de, 20'de başladığı söylenir. Türk Sosyalist hareketi serapa pratikle doludur. Hiç teorisiz pratiktir bu. Halbuki biliyorsunuz, hangisi hangisinden çıkar, yumurta mı tavuktan, meselesidir bu. Yan yana bulunacaktır ve birbirlerini besleyecektir, birbirlerini büyütecektir, birbirlerini yalınlaştıracaktır, birbirlerini faydalı kılacaktır. (...) Bu sosyalist tarihte Türkiye gerçeklerine yönelmiş iki tane makale bulmanın ihtimali yoktur; Batıdan duyduğumuz bir iki basma kalıp ayeti tekrar etmekten başka. Buna karşılık, mahya asmaya kadar, beyanname dağıtmaya kadar, donanmayı, isyana teşvik etmeye kadar sonsuz eylem vardır. Bugün için de eylem fazladır, eylem çok fazladır. Eylem teorisizlikten dolayı sefil bir eylemdir. Çoluğun çocuğun ölümüne sebep olan bir eylemdir. Ve herhalde övünülecek bir eylem değildir. Kimin idare ettiği de belli değildir. Çünkü kimin idare ettiğinin belli olması için teorinin çok sağlam oturması yerli sosyalist teorinin son derece sağlam oturması gerekir. Nasıl ölçeceğiz, neyle ölçüp biçeceğiz eylemin doğru olup olmadığını? Eylemin bizden mi olup olmadığını?³⁵⁶

27 Mayıs 1960 dan sonraki dönemde 1970'li yıllara kadar yaşanan sol hareketli gelişmeler Kemal Tahir'e göre Türkiye'de neyin doğru olduğunu değil neyin yanlış

³⁵⁵ Dr. Çetin Yetkin, " Kemal Tahir'le Sol Bölünmeler Üzerine Konuşma", Türkiye Defteri, S. 2, Aralık 1973, s. 14-18.

³⁵⁶ A.g.m., s. 18.

olduğunu, ne yapılması gerektiğini değil nelerin yapılmaması gerektiğinin anlaşılmasını sağlamıştır:

“ Türk solunu 27 Mayıs olayı, 27 Mayıs'tan sonraki dönem tabii fenersiz yakaladı. İyi oldu. Çünkü, neyimizin olmadığını anlattı bize. Ben 1960'dan bu yana olan sosyalist eylemleri, sosyalist olayları, sosyalist davranışları, sosyalist gruplaşmaları müsbeti göstermesi bakımından değil, neyin olmayacağını göstermesi bakımından değerlendiriyorum. Yazıları da öyle değerlendiriyorum. Yani 'Aman bu doğruymuş' değil, 'aman bu yanlışmış' işi meydana koyabildi ancak. Parti de öyle, İşçi Partisi de neyin yapılmaması gerektiğini ispatlayabildi ancak. Ve tabii bu anlamda çok büyük faydası oldu. Böyle bir ortam olmasaydı biz hala çok şeyler biliyoruz zannedecektik, memleket hakkında bünyeler hakkında ”³⁵⁷

Kemal Tahir, Marksist felsefede teori-pratik sorunu çerçevesinde ele alarak eleştirdiği Türk sosyalist hareketini sonuçta kuramsızlıkla nitelemekte, kalıpcılık ve taklitçilik, yerli gerçeklere dönmemekle, dolayısıyla yerli olmamakla suçlamaktadır. Türk solu yerli gerçeklere dönmedikçe şimdiye kadar yaptığı gibi hatalara devam edecektir. Dolayısıyla neyin doğru olduğu neyin, yapılması gerektiği yerine, neyin doğru olmadığını, nelerin yapılamayacağını tecrübe etmekten öteye gidemeyecektir.

5. 2. Yerli/ Doğulu/ Türk Sosyalizmi Görüşü

Kemal Tahir'e göre, yukarıda belirtilen Türk sosyalist hareketinin girdiği bu kısır döngüye son vermenin yolu bu hataları tekrar etmekten vazgeçmekle açılacaktır. Buna göre, yapılması gereken teori-pratik sorununu, Türk gerçeklerine tarihsel süreç içerisinde Marksist felsefenin temel ilkeleri doğrultusunda yönelip, yerli gerçeklerimizi yakalamak suretiyle aşarak, Marksizmi Türk toplumsal pratiğinin gerçeklerine göre yorumlamaktır. Böylece, bir dünya görüşü olarak temel felsefesiyle, bilimsel ve evrensel olan Marksizm ya da sosyalizm, Türk toplumunun gerçekleriyle buluşturulabilecek ve buradan bir yerli/doğulu/ Türk sosyalizmi doğabilecektir. Bunun temel nitelikleri ise dayandığı Marksist dünya görüşü ve felsefesiyle evrensel, bu dünya görüşünün Türk toplumsal gerçekleriyle ilişkilendirilerek yorumlanması suretiyle elde edilecek sosyalizme geçiş yöntemi ve uygulama biçimiyle de yerli olacaktır. Aksi takdirde bir başka batı ürünü olan sosyalizmi de aynen batıdaki haliyle almak, batılaşmada olduğu gibi, ölüm getirir:

³⁵⁷ A.g.m., s. 19.

" Aynen almak aynı ölümdür. O da batı ürünüdür. Diğerleri (İslâmcılık, Turancılık gibi) nasıl ölüme götürdüyse, aynen alınmış sosyalizm de Osmanlı bünyesi için ölümdür. O da bir batı ürünüdür. Aynen alıyorsunuz. Kendinize uyduramıyorsunuz. Kendi dertlerinize çare bulur hale getiremiyorsunuz. Ölümdür o da. Başka türlü parçalanmak."³⁵⁸

Aşağıda, bu kaynaklara dayanarak Kemal Tahir'in Türk sosyalist hareketinin, teori pratik sorununun nasıl aşılacağı, hangi konulara dikkat edilmesi gerektiği ve nelerin yapılması gerektiği konularındaki görüş ve önerilerini maddeler halinde özetlenmiştir:

1) Kemal Tahir'e göre, diğer Türk aydınları gibi Türk Marksistleri de halktan kopuklardır. Türk insanının geçmişten bugüne ne tür aşamalardan geçerek geldiğini onun temel özelliklerinin neler olduğu hususunda bilgisizdirler. " Türkiye'de aydınlar, Tanzimat'tan bu yana iki kampa ayrılmışlardır. Bunlar birbirlerinin kanına susamış olsalar bile bir tek ana noktada yüzde yüz birleşmektedirler. Gerçekten kaçmada... Birinci kamp geçmişe kaçmaya çabalarken ikinci kamp geleceğe doğru kaçmaya uğraşmaktadır ki, iki kaçış da gerçeği bulmayı geciktirme işinde farksızdır"³⁵⁹ şeklindeki sözleriyle bu iddiasını ileri sürmektedir. Romancımıza göre, bunun temel nedeni ise Türk aydınlarındaki batılılaşma hastalığı, Türk insanının ve Türk toplumunun batı insanı ve batı toplumlarıyla aynı özellikleri taşıdığını varsaymak yanlısıdır:

" Şimdi tekrar tekrar okuyoruz, tekrar tekrar bakıyoruz; o kadar kendimizi Batının benzeri , o kadar tıpkısı saymışız ki Marks'ın ve Engels'in eserlerindeki –ki biz bunları ezberlemeye çalışıyoruz. Çünkü birazda idrak edemediğimizden yani, ancak hafızlık yaparsak bir şey elde ettiğimizi zannettiğimizdendir herhalde, dikkat ettim, şimdi daha iyi farkına varıyorum- yalnız ortadoğu ve Osmanlılık ve bilmem doğuculuk ile ilgili bütün satırları geçmişiz. Çünkü kesinlikle ilğimizi kesmişiz; biz Batıyla eşiz ve Batıdaki kanunlar aynen bizdeki kanunlardır, kabul etmişiz. Niçin dikkat edelim o zaman a canım Marks'ın Osmanlılık üzerinde söylediği bir lafa? Osmanlılıktan çıkar yol aramıyoruz ki!... Fransa'daki çıkar yol bizim çıkar yolumuz. Hele Mustafa Kemalcilik'ten sonra, biliyorsunuz tekrar dönülmeyecek! Harf değişiklikleri falan filan...Biliyorsunuz tarihle ilgisini kesmesi bir toplumun çingene olması demektir. Aslını inkar etmek çingeneliktir diyor bizim atasözümüz.(...) Tabi bizi gittikçe kozmopolit yetiştirdiler. Bilmiyorlar, arkadaşlar, şimdi tarıyorlar. Marks'da, Engels'de ne çıkacak, yakın şark, doğululuk meselesi, Osmanlılık meselesi üzerinde neler söylenmiş, halen haberimiz yok...."³⁶⁰

³⁵⁸ Kemal Tahir, "İki Batı", *Türkiye Defteri*, S. 3, Ocak 1974.

³⁵⁹ Kemal Tahir, *Notlar 13/ Sosyalizm/ Toplum ve Gerçek*, s. 10.

³⁶⁰ "Kemal Tahir'le Sol Bölünmeler Üzerine Konuşma", *Türkiye Defteri*, S.2, Aralık 1973, s. 25.

Kendi tarihimize ve kendi toplumsal özelliklerimize yönelik bu ilgisizlik ve bilgisizlik Türk solunun, kopyacılık ve kalıpcılıkla yetinmesini ve sosyalizmle bağdaştırılamayacak bu özelliğini sürdürmesini sağlamıştır. Gerek eylemde gerek düşüncede girilen bu batı kopyacılığı ve kalıpcılığı Türk toplumunun pratiğinin anlaşılması ve onunla karşılıklı etkileşim sürecinde bir kuramın geliştirilmesini önlemiş, sonuçta bugünkü kuramsızlık sorununu doğurmuştur. Bu sorun tarihi maddeciliğin bir toplumun bugünkü yapısı ve gerçekleri onun tarihi bilinmedikçe anlaşılabilir kuralının gereğinin yapılması yani Türk toplumunun tarihinin, tarihi maddecilik yöntemiyle araştırılıp, incelenmesiyle çözülebilir. Bu nedenle Kemal Tahir, bugünkü Türk toplumunun Osmanlı bilinmeden anlaşılamayacağını öne sürmektedir. O halde yapılması gereken Osmanlıdan başlayarak günümüze kadar Türk toplumunda ne tür bir mülkiyet ilişkisinin, üretim tarzı ve üretim ilişkilerinin, üretim güçlerinin var olduğunun bilimsel yöntemle araştırılmasıdır. Tarihe yönelik derinlemesine incelemede klasik Osmanlı kaynaklarından başlanarak konu ile ilgili tüm yerli ve yabancı kaynaklar incelenmelidir. Bunun yanı sıra bilimsel sosyalizmin başta Marks ve Engels'inkiler olmak üzere tüm temel eserleri incelenerek bu kaynaklarda genelde doğu toplumunda, özelde Osmanlı Türk toplumu ile ilgili tüm metinler mercek altına alınmalıdır.

2) Bilimsel Sosyalizmin ya da Marksizm'in, birtakım değişmez kalıplardan oluşan bir dogmalar yığını olmadığı asla unutulmamalıdır. Marksizm'de hiçbir kuram ya da açıklama biçimi yanılmaz ya da eksiksiz değildir. "Sosyalizmde insanın insanı sömürmesi nasıl yoksa insanın insana tapması, insanın insandan korkması, insanın insana köle olması, insanın bir başka insan fikrine kölece kapılması da yoktur."³⁶¹ diyen romancımıza göre, Türk sosyalistlerinin amacı Türk Toplumunu ile ilgili sosyalizmin temel eserlerinde yer alan düşünceleri ya da açıklama biçimlerini ezberleyip, kopyalayarak aktarmak değil, bunlardan Türk toplumunun tarihsel gerçeklerini açıklayabilecek bir fikir ya da teori geliştirmek için yararlanmak olmalıdır. Aksi takdirde yapılan klasik beşli şemada olduğu gibi taklitçilikten kalıp aktarmadan öteye geçemez ki bu da sonuçta kuramsızlık demektir. Türkiye ile ilgili kuramsal açıklamaları geliştirmek her şeyden önce Türk sosyalistlerinin görevidir. Bu görevi Marksist felsefe temelinde, Marksist teorilerden yararlanarak Türk toplumsal pratiğini tarihsel süreçte inceleyerek araştırarak gerçekleştireceklerdir. Başka toplumların tecrübelerinden

³⁶¹ Kemal Tahir, Notlar 13/Sosyalizm/Toplum ve Gerçek, s. 156.

yararlanmak başka, onlarda ne olduysa Türkiye’de de o olmuştur ya da olacaktır şeklinde bir ayniyet ilişkisi kurarak bu tecrübelerle yaklaşmak başka bir şeydir. Kemal Tahir’e göre bu ikincisi ancak budalalıkla açıklanır: “ Her olayı döndüre dolaştırma toplumun etkilerine bağlamak sonra da toplum dediğimiz şeyin özelliklerini umursamadan ona, yabancı ülkeler tecrübeleriyle açıklamaya yeltenmek insanoğlunun ulaşabileceği en korkunç budalalıktır.”³⁶²

3) Kemal Tahir'e göre, yukarıdaki ilk iki maddede belirtilen hususlar dikkate alınarak yapılacak tarihsel araştırmada bütün toplumların aynı tarihsel aşamalardan geçmediği kolayca anlaşılır. Marksizm'in klasik beşli şemasının tüm dünya toplumları için değil, toprakta özel mülkiyet esasına dayanan batılı toplumlar için geçerli olduğu görülür. Bu gerçeği ilk gören de bu şemanın sahibi Marks'tır. Marks bu nedenle toprakta özel mülkiyetin egemen olmadığı toplumlara açıklayabilmek için ATÜT modelini geliştirmiştir. Batının sınıflı toplumlarının geçtiği aşamaları ifade etmekte kullanılan beşli şema bu nedenle Osmanlı için geçerli değildir. Bu geçersizlik bizzat Marks ve Engels tarafından ortaya konulduğuna göre yapılacak şey, Osmanlı toplumunu açıklamak için yine Marks'tan başlayarak doğu toplumları ile ilgili Marksist literatürde yer alan metinleri incelemekle işe başlamaktır. Marks, özel mülkiyetin olmadığı toplumları incelemek için ATÜT kavramını ortaya atmıştır. O halde Türk sosyalistlerinin, toplum yapımızı, zorla beşli şemaya uydurmak gibi çıkışsız çabalardan vazgeçerek klasik Marksizm'deki ATÜT'le ilinti kurarak doğru bir başlangıç yapabilirler. Kemal Tahir, döneminde, Türk sosyalistlerinin ATÜT'e karşı ilgisizliklerini ve bunun nedenlerini aşağıdaki sözleriyle şiddetle eleştirmektedir:

" Sosyalistlerimizin klasik Marksizm'deki Atüt'le ilintilerindeki bilgisizlik iki sebebe bağlanabilir ki ikisinin de gerçek Sosyalizmle hiçbir ilintisi olamaz:

- a) Bizim toplumumuzun Batıya benzemez bir toplum olduğundan kesinlikle habersiz bulunmak...
- b) Bizim toplumumuzun Batıya benzemez bir toplum olduğunu öğrendikleri halde, Marksizm'in temel eserlerindeki Atüt meselesini görmezden gelebilmek...

Birinci durumda, bir insanın Marksist değil, insan bile olduğu ileri sürülemez. Bu sebeple bu durum üzerinde hiç durmadan geçiyoruz.

İkinci durum birinciden, yani insan olamamaktan çok daha korkunçtur. Çünkü hem toplumsal gerçekleri bilmek, hem Marksizm'in temel eserlerinden haberli olmak, daha korkuncu, bu eserlerde bizi doğrudan doğruya ilgilendiren fikirleri görmek, sonra da bunları görmezden gelmek...

Bu hal heriflerin dış güçlere köpekçe ve kölece bağlılıklarından başka bir suretle açıklanamaz. Bu ne korkunç şartlanma, ne rezil ürküntüdür ki bir insan,

³⁶² A.g.e., s. 15.

kendisini Marksist Sosyalist sayan bir insan hem memleket gerçeklerini bilsin hem temel kitaplarda bu gerçeklerle ilgili görüşleri görsün, hem de bunları çeşitli çıkarlar hesabıyla görmezden gelsin...

Marksizm gibi dünyayı kapsayan, gerçekten ilerici yani namuslu, gerçekten kurtarıcı bir ideolojiye hem taraftar görünmek, hem de onu böylesine kişisel çıkarlarına alet edebileceğini sanmak, nasıl bir namussuzluktur? " ³⁶³

4) Bilimsel sosyalizm insanın insanı sömürmediği bir sistemi öngören dünya görüşüyle tüm toplumlar için evrenselidir. Bilimsel olma özelliğini toplumsal gerçeklerin tarihsel süreç içerisinde diyalektik maddeci felsefeye dayanan bilimsel yöntemlerle ortaya konulması ve sosyalizme geçmek için kuram ve eylemlerin bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmesi ilkesiyle kazanır. Kemal Tahir için bilimsel sosyalizmin evrensel yönü temelde budur. Bunun dışında bir toplumun sosyalizme nasıl geçeceği hangi aşamaları takip etmesi gerektiği vb. hususlar o toplumun kendine özgü özellikleri, tarihsel ve toplumsal gerçekleri araştırılarak ortaya konur. Burada ise evrensellik değil tam tersine yerellik söz konusudur. Toplumlar ne tarihleri, ne de bugünkü yapılarıyla birbirinin aynındırlar. Bu farklılıkları bir yana bırakıp gerçekten var olan birtakım benzerlikleri ön plana çıkararak, her toplum için geçerli evrensel reçeteler ileri sürmek bilimsellikle bağdaşmaz. "Dünyada dinlerle beraber hiçbir görüş, sistem, teori, pratik yoktur ki memleketlere göre değişmesin, her memleketin şartlarına uygulanmak için üstünde çalışılmasın!" ³⁶⁴.diyen Kemal Tahir, 'Tek bir sosyalizm vardır o da bilimsel sosyalizm' sözünü çarpık bir yoruma tabi tutarak bu sözün arkasına sığınıp her türlü yerel sosyalizmi reddetme, toplumların kendine özgü farklı özelliklerini göz ardı etme davranışına karşı çıkan romancımıza göre aslında tek olan bilimsel sosyalizm, her toplum sosyalistleri kendi gerçekleri üzerinde ayrıca çalışmayacaklar, kalıpla yetinecekler, başka toplumlardaki uygulamaları tıpa tıp kopya edecekler anlamında yorumlanamaz Kemal Tahir'e göre, aslında doğru olan bu söz bir aldatmaca için kullanılmaktadır. Bu aldatmaca dünyadaki bütün toplumların klasik beşli şemanın herhangi bir aşamasına girdiği şeklindeki evrensel kabuldür. Bu kabul bilimsel değil ideolojiktir ve kaynağını 1931 yılında Leningrad'da toplanan Komintern'in kararlarından almaktadır. Komintern, ATÜT üzerine yoğun tartışmalara sahne olmuş ancak sonuçta, klasik beşli şemanın herhangi bir aşamasına göre toplumların değerlendirilmesi gerektiği, ATÜT'ün de feodalizmin bir türü olduğu şeklindeki

³⁶³ A.g.e., s. 156.

³⁶⁴ A.g.e., s. 158.

Stalinist tez kabul edilmiştir. Kemal Tahir, sosyalizmin beşli şemaya eşitlenmesi şeklinde yorumlanan bu sözü şöyle eleştirmektedir:

“Tek bir sosyalizm vardır. O da bilimsel sosyalizmdir lafı, ancak alıkların, körlerin, bir de emperyalist üstadlarının lafıdır. Tek bir sosyalizm vardır da neden bu sosyalizm Batı topluluklarında İngiltere’de, Fransa’da, Almanya’da, İtalya’da, Belçika’da, Hollanda’da hatta İsveç’te hatta kendi iddialarıyla kendilerini batılı sayan Rusya’da aynı sonuçları, hiç olmazsa birbirlerini pek yakından izleyen sonuçları vermemektedir. Tek bir sosyalizm vardır lafı, eğer toplumları sosyalizmden mümkün merteye uzak tutmak için kullanılan bir aldatmaca değil de sosyalizme geçmeyi kolaylaştıran bir maksat için söyleniyorsa o zaman tek başına hiçbir şey ifade etmediği de hemen arkasından söylenmelidir. Tek bir bilimsel sosyalizm vardır ama, hemen olduğu gibi kavrayıp kapıp bilir bilmez, anlamaz, düşünmez kullanmaya kalkılacak bir matah değildir. Dünyada tek bir buğday vardır ama her milletin kendi ekmek çeşnisi başkadır...”³⁶⁵

Kemal Tahir, bütün bu eleştirilerini Türkiye’de, Türkiye’ye özgü bir sosyalizm yorumunun kapısını aralamak için yapmaktadır. Klasik beşli şemanın evrensel geçerliliğini savunmak için kullanılan tek bir sosyalizm vardır, o da bilimsel sosyalizmdir savı, bu kapının önündeki en büyük engeldir. Bu engel, Marks’ın doğu toplumları için geliştirdiği ATÜT’den yararlanılarak aşılabilir. Yapılması gereken yukarıdaki alıntıda yer alan buğday örneğinde olduğu gibi, sosyalizmi kendi yerel ve milli özelliklerimize göre yorumlamak, kendi çeşnimize uygun bir ekmek üretmektir. Bu da her toplumun, kendi tarihi ve toplumsal gerçeklerine göre sosyalizmi yorumlaması sosyalizme geçiş ve uygulama yöntemleri, tarzları geliştirmesi gerektiği demektir. Her toplum sosyalizmin evrensel tanımına sadık kalarak kendi gerçeklerine ve bünyesine uygun bir sosyalizm yorumu gerçekleştirecek, diğer bir ifadeyle aynı rengin değişik tonları şeklinde yerel ya da milli sosyalizmler ortaya çıkacaktır. Romancımız, bu tür oluşumların sosyalizme zarar vermesi bir yana, onu güçlendireceği ve zenginleştireceği kanısındadır.

Kemal Tahir, bu hususun yanı sıra, **Notlar**’ında, yerli gerçeklere yönelen ulusal sosyalizmlerin önündeki bir dış siyasi engelden bahsetmektedir. Bu engel Sovyetler Birliği’dir. Kemal Tahir’e göre, Sovyetler Birliği, mirasçısı olduğu Çarlık Rusya’sının topraklarındaki uluslara baskı ve terör uygulamış, emperyalist bir tutum sergilemiştir. 1917’de gerçekleşen Ekim Devrimi, batı toplumlarındaki tarihsel şartların batı proletaryasının devrim yapmasına imkân vermediği için, var gücüyle Asya’ya yönelmeli, ezilen Asyalı devletleri gerçek devrimci yöntemlerle kısa zamanda

kurtarmayı amaç edinmeliydi. Oysa Bolşevik Partisi, sözde Asyalı sömürülen toplumların kurtarıcısı gibi görüldüğü halde, Çarlığın ele geçirip sömürdüğü kendi Asyalı toplumlarına batılı emperyalistlerin politikasını uygulamaya kalkmıştır. Bunun sonucu batı anlamında sınıf yapıları ve sınıf çelişkisi olmayan bu topluluklarda uydurma sınıf kavgası yaratıp, düzmece çekişmeler meydana getirerek, sosyalist doktrini doğru kullandığı takdirde devrime yardımcı olacak zümreleri ve güçleri kanlı yollardan tasfiyeye yönelmiştir. Böylece dışarıdaki sömürge toplumların kurtarıcısı görünen bir devrim, içerde, bu karakterdeki toplumları batı anlamında proleter devrimine teori dışı zorlamış, yok olan sınıf çatışmasından faydalanacak yerde, bu çatışmayı gerçeğe rağmen zorla var sayıp katliamlar düzenlemiştir. Yetişmiş sosyalist önderleri temizleyerek, Tatar, Başkırt, Türkistan halklarını devrim türkeleri çağırarak çarlık sömürüsüne benzer, hatta ondan daha kıyıcı bir baskı altında tutmuştur.³⁶⁶ Kemal Tahir, bu açıdan Stalin'in Milliyetler Komiserliği görevine getirilmesinin de bir rastlantı olmadığı kanısındadır: "Bu açıdan bakılırsa Lenin'in sağlığında Stalin'in Milletler Komiserliğine getirilmesinin bir rastlantı olmadığı, herifin kan içiciliğinden devrim adına ve Asyalı sömürge toplumları zararına nasıl yararlanılmak istendiği meydana çıkar."³⁶⁷

Sovyetler Birliği, Kemal Tahir'e göre, sonraları iyice ortaya çıkan Stalin diktatörlüğü vasıtasıyla kendisine bağlı doğulu toplumlara uyguladığı bu baskı –terör politikasını, İkinci Dünya Savaşı sonunda Batılı Halk Cumhuriyetlerine tıpkı tıpkısına uygulamaya kalkmış, buralarda da doğulu toplumlarda olduğu gibi gerçek yerli sosyalistleri sistematik olarak temizleyip yerlerine her paraya satılmaya hazır, bilgisiz, dejenere uşaklar getirmeye çalışmıştır. Bunun nasıl yürütüldüğü ve ne sonuçlar verdiği Macaristan olaylarından anlaşıldığı gibi, bu politikayı önce Yugoslavya'da sonra da Çin'de uygulamaya yeltenmiştir.³⁶⁸

Romancımız, Sovyetler Birliğinin Türk sosyalist hareketi üzerinde de olumsuz etkileri olduğu kanısındadır. Ona göre, Mustafa Suphi'nin öldürülmesine göz yummaları Sovyetler Birliği'nin bilinçli bir politikasıdır. Mustafa Suphi, Tatar Müslümanların lideri konumunda olan Sultan Galiev'in sekreteri idi. Sultan Galiev ise Marksizm'in Müslüman doğu halkları ile ilgili yorumunda Lenin ve arkadaşlarıyla

³⁶⁵ A.g.e., s.157.

³⁶⁶ A.g.e., s. 283-284.

³⁶⁷ A.g.e., s. 284.

birleşemiyordu. Ona göre, Doğu ile Batı toplumları birbirlerinden farklı toplumlardır. Çoğunluğunu Müslümanların ve Türklerin oluşturduğu doğu toplumlarında Marksizm batılı şemaya göre değil de bu toplumların gerçeklerine göre yorumlanmalıdır. Komünist devrimin başarılı olması için bu farklılık dikkate alınmalıdır. Sultan Galiev'in bu fikirleri Bolşevik rejim tarafından tehlikeli görülmüş ve tasfiyesine yönelik bir süreç başlatılmıştır. 1918'de Milliyetler Komiseri Stalin'in yardımcısı görevinde olan Galiev, muhalif düşünceleriyle kısa zamanda gözden düşerek 1923 yılında "Burjuva Milliyetçiliği" suçundan yargılanmış ve partiden atılmıştır. Daha sonra yargılamalarla ve sürgünlerle devam eden hayatı 1940 yılında meçhul bir şekilde sona ermiştir. Galiev'in nasıl ve ne şekilde öldüğü bilinmemektedir. Kemal Tahir, Galiev'in Sovyet rejimi yani Stalin tarafından öldürtüldüğü kanısındadır. Mustafa Suphi'nin Galiev'in sekreteri ve en fazla güvendiği adamlarından birisi olduğundan yola çıkan Romancımız, onun fikirlerinin de Galiev'inkine paralel olduğu kanısındadır. Dolayısıyla Mustafa Suphi'nin Türkiye'de öldürülmesi dönemin Sovyet yönetiminin işine yaramıştır. Kemal Tahir, bununla da yetinmeyerek Mustafa Suphi olayında Sovyet parmağı olduğu şeklinde bir komplo teorisi ileri sürer ve bu konunun iyice araştırılması gerektiğini söyler. İsmet Bozdağ'ın aktardığına göre 7 Kasım 1968 de Mustafa Suphi olayı üzerine yapılan uzun sohbette Kemal Tahir, Sultan Galievçilikle ilişkilendirerek ele aldığı konunun sonunda şunları söylemektedir:

"Netekim Mustafa Suphi ve arkadaşları, Trabzon'dan Yahya Kahya'nın bulunduğu bir motora bindiler. Denize açıldıktan az sonra da Kahyanın adamı Faik reis başka bir motorla peşlerine düştü ve geriye sadece Mustafa Suphi'nin güzel Rus karısı ile döndü. Sovyetler böyle bir heyetin toptan katledilmesi karşısında, Türk Dışişlerine durumu soruyor ve aldığı cevapla da yetiniyor. Rusların bize para yardımı yapmalarının da bu olaydan sonra olduğunu söyleyeyim de Mustafa Suphi ve arkadaşlarının kimin emriyle boğazlatıldığını siz kendiniz çıkarın..."³⁶⁹

Kemal Tahir, sonuçta, Sovyetler Birliği'nin kendi sınırları içerisinde büyük bir çoğunluğu oluşturan Müslüman doğulu toplumları egemenliği altında tutabilmek için bu toplumların kendi yapılarına uygun bir Marksizm yorumunu ve uygulamasını şiddet ve terör dahil her türlü yöntemi uygulayarak önlediği görüşüne ulaşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Türk Sosyalizmine olumsuz etkilerini ise bir fikir kapitülasyonu

³⁶⁸ A.g.e., s. 244.

³⁶⁹ İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 163-164.

benzetmesiyle "Türk Sosyalizmi ve Sovyetler Birliği" başlıklı notunda şöyle dile getirmektedir:

" 1. Biz devlet devlete kapitülasyonları Lozan'dan sonra Sovyetler Birliğiyle işlemez gördüğümüz halde, bu devletin (toplumun) Türk Sosyalizmiyle ilişkilerinde (Komintern aracılığıyla) bir çeşit fikir kapitülasyonlarını sürekli olarak görüyoruz. 1925 de başlayan iç terörün de etkisiyle bu fikir kapitülasyonları Türk Sosyalizmini Stalin terörü arttıkça çoğalıp ağırlaşmış, Türk Sosyalizmini sürekli yenilgilerle en küçük örgütten yoksun bırakacak bir yere getirmiştir. Türk sosyalizminin bir türlü yerli olamaması, yerli şartları bilimsel metodlarla araştırır hale gelememesi (yerli doktrin bulamaması) onu, memleket ölçülerinde faydalıyı zararlıdan ayıramaz halde tuttuğu için, komintern'in sürekli müdahaleleri bu sosyalizmi aralıksız başarıda tutmuş, yenilgiden yenilgiye atarak Türk sosyalistlerini (bunların düşünürlerini) kendilerine güvenemez, aşağılık duygusunda debelenen şaşkın kişiler, gerçekten acınacak umutsuz kişiler olarak yaşamaya zorlamıştır. Verilen direktiflerin arasında hiçbir müsbet direktif bulunmaması bu direktiflerin bilgisizlikten değil, son derece korkunç bir ters etkileme şuurundan geldiğini ispatlar...

İkinci Dünya Savaşından önce Rus Komünist Partisi ile öteki Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki ilintiler, savaştan sonra Halk Cumhuriyetleriyle bu parti arasındaki olaylar, yukarıda söylenenleri haklı çıkaracak niteliktedir.

2. Bilhassa Marksizm'in doğulu toplumlar üzerindeki tespitlerini bu toplumlar düşünürlerinden ve partilerinden sürekli olarak saklamak, daha beteri, bu tespitler üzerinde çalışmayı ihanet suçu saymak ve doğulu toplumların tarihlerinin özelliklerinden yararlanarak kendi toplumlarıyla ilinti kurmasını önlemiş onları teori ve metod bakımından silahsız bırakmıştır.

Bu arada (devlet devlete anlaşıyorum, sosyalizmin kalesini kurmaya çalışıyorum) bahanesiyle memleketlerinde kanlı katliamlar düzenleyen Faşist iktidarlarla ve bunların yanısıra doğulu despotik iktidarlarla barış içerisinde bir arada yaşamak politikası gütmek, ekonomik ilişkiler kurarak onların kanlı terörist iktidarlarını sürdürmelerine yardımcı olmak doğu sosyalizminin aleyhine çalışan belli başlı ihanet faktörlerinden biridir, belki de birincisidir.

(...) Aralıksız olarak derbeder aksiyonlar sürülmüş, buna karşılık en küçük bir fikir kırıntısından yoksun bırakılmış Anadolu Türk Sosyalist Tarihinde Mustafa Suphi'nin öldürülmesine göz yummak gibi suç ortaklıkları da vardır." ³⁷⁰

Bütün bu açıklamalarıyla Sovyet Sosyalizminin Türk sosyalist hareketine faydadan çok zarar getirdiğini savunan Kemal Tahir, sonuçta Türk sosyalizminin yerli gerçeklere yönelmesinde bu tür dış etkilenmeleri ya da bağlanmaları bir engel olarak görmektedir. Ona göre, ne Sovyet, ne Çin sosyalizmi ya da ne Stalinist, ne Troçkist, ne Maoist doktrinlerinin ithali Türkiye'de sosyalizmin gerçekleşmesi için yararlı olabilir. Tersine bu tür taraf tutmalar kendi gerçeklerimize yönelik teori, doktrin, politika ve eylem geliştirememesi gibi bir sonuç doğurur ki romancımıza göre, 1970'lere kadar Türk sosyalist hareketinin genel durumu da böyledir. Bu nedenle Türk sosyalist harekete elli yıl boyunca gerçek sosyalizm yolunda anlamlı bir mesafe kat edememiştir. O halde

yapılması gereken bu tür hatalardan dönmek bir an önce kendi gerçeklerimize yönelmektir. Kemal Tahir'e göre, sanatta olduğu gibi düşüncede de önce yerli olmak gerekir. Yerli olmadan arsiulusal (enternasyonal ya da evrensel) olunamaz. Çetin Yetkin'le yaptığı "Sol bölünmeler Üzerine Konuşma" da bu konuda gençlere: "... onun için delikanlılara tavsiye etmem şeyi, dıştan taraf tutmayı. Aman yazın ya, delikanlılara katiyen tavsiye etmem. En evvel bir kere yerli olalım da, ondan sonra düşünürüz, ne yapıyor, ne yapıyorlar" şeklindeki sözleriyle önerilerde bulunmaktadır.³⁷¹

Aynı konuşmada, Sovyetler Birliği gezisinde Sovyet edebiyatçıların Çin Sosyalizmi ile ilgili sorularına bu hususa dikkat çekmek için şöyle esprili bir yanıt verdiğini söylemektedir:

"... Ben Rusya'ya gittiğim zaman bana sordular, Çin meselesi hakkında ne düşünüyorsun diye; ben dedim ki neresidir Çin, nedir yani bir madde midir bu? – Yahu Çin dediler! Mao Çe Tung? Yahu dedim siz bana Türkiye'yi sormuyorsunuz de niye Mao Çe Tung'u soruyorsunuz? Ne ilgim var benim Mao Çe Tung'la? Benim Mao Çe Tung'la sizinle olan ilgim, lalettayin iki memleketle olan ilgimdir. Beni fazla hiç ilgilendirmiyor! Benim işime yarar mısınız yaramaz mısınız? Siz birbirinizi öldürüyorsunuz, kesiyormuşsunuz katiyen beni ilgilendirmiyor. Her halde bir sosyalizm yapıyorsunuz, aklımın ermediği bir şey yapıyorsunuz, dedim. Heriflerle, edebiyatçılarla konuşurken aynen böyle dedim"³⁷²

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da görüleceği gibi Kemal Tahir'in Türkiye ile ilgili sosyalizm yorumunda açık ve net bir yerlilik vurgusu vardır. O ne bir ülkenin, ne bir yabancı liderin, ya da doktrincinin takipçisi olmayı önermektedir. Türk toplumunun gerçeklerini en iyi Türk sosyalistleri bilebileceği için, Türkiye'nin tarihi ve toplumsal özellikleriyle buluşan bir sosyalizm yorumunu ve uygulamasını teorisinden doktrinine, politikasından eylemine kadar Türk sosyalistleri yapacaktır. Bu konularda dışarıdan kalıp ve model aktarmak ya da dışarıdan kendi sorunlarımızı çözmeye yönelik umut ya da beklentiye girmek boşuna uğraştır. Bu açıdan Kemal Tahir'i Lenin, Stalin, Troçki, Mao vb. gibi isimlerden herhangi birinin taraftarı ya da takipçisi olarak değerlendirmek mümkün değildir. Onun, dönemin öne çıkan sosyalist akımlarından ya da isimlerinden hangisini tutayım diye bir sorunu olmamıştır. Çevresindekilere ve genel olarak Türk sosyalistlerine bu tür tavırlardan uzak durmayı sağlık vermiştir. Aksi takdirde yerli gerçeklere yönelmiş bir sosyalizmin inşası mümkün değildir.

³⁷⁰ Kemal Tahir, *Notlar 13/ Sosyalizm/ Toplum ve Gerçek*, s. 243-244.

³⁷¹ Dr. Çetin Yetkin, a.g.m., s. 23.

³⁷² A.g.m., s. 24.

5) Bir toplumun sosyalizme geçişi her şeyden önce gerekli ekonomik ve toplumsal şartların elverişli hale gelmesiyle mümkündür. Sosyalizmi gerçek ekonomik ve sosyal şartlar hazır değilken kurmanın mümkün olduğunu düşünmek, sosyalizmi, metafizik bir veri, temelsiz de yerleştirilebilir bir tabu, bir inanç saymak demektir.³⁷³ Bir toplumun sosyalizme geçişi her şeyden önce bir değişim demektir. Değişimin olabilmesi için de o değişimi oluşturacak maddi şartların gerçekleşmesi gerekir. Romancımıza göre, insanların tarihini ekonomik durumun otomatik etkisi değil, bizzat insanlar yaparlar. Ama bunu, tarihi şartlandıran belli bir çevre içinde, daha önceki gerçek şartların hattı üzerinde yaparlar. Bu şartlar arasında ekonomik şartlar, diğer politik ve ideolojik şartların ne kadar etkisi altında kalırsa kalsınlar yine de son aşamada tayin edici şartlar olup, bir uçtan bir uca her şeyi anlamamızı mümkün kılan biricik kılavuz ipi oluştururlar.³⁷⁴ Bu açıdan hiçbir büyük adam, üretim ilişkilerinin durumuna henüz uygun düşmeyen ilişkileri topluma kabul ettiremez. Bu anlamda onun gerçekten tarih yapmasına imkan yoktur. Bu tür büyük adamlar ya da yetenekli insanlar, olayların genel gidişini yöneldiği amacı değil ancak özel görüntülerini değiştirebilirler. Çünkü bu tür insanların kendileri ancak bu genel yönler sayesinde vardılar ve olayların genel gidişi olmaksızın hiçbir zaman mümkünü gerçekten ayıran eşiği aşamazlar.³⁷⁵

Kemal Tahir'e göre, bir toplum, altındaki birikmeler olmayınca, birkaç veya bir grup aydının verdiği idrakte temelde değişemez, değiştirilemez. Bu kişilerin sosyalist olmaları toplumu sosyalizme doğru zorlamak hakkını onlara vermez. Şartları hazır olmayan bir toplumda kişilerin sosyalist oluşları içinde yaşadıkları toplumsal güçleri araştırmakta işlerine yarar. Bu işe yarayış, teorideki güçlerine bu güçlerini pratikte denemek imkânı bulma şanslarına göredir. Dolayısıyla, bir insan veya bir grup insan, bir toplumda en ileri dünya görüşüne, en ileri bilim inançlarına varabilirler ama, bu kazançlarından, toplumu hazırlayınca kadar ancak o toplumun gerçeklerini öğrenmek yönünde faydalanabilirler. Kendilerine bağlı olmayan, güçlerinin yetemeyeceği imkânları üst üste zorlamak bunun sonucunda uğradıkları yenilgileri, zararları tekrar tekrar gözden geçirmemek, nedenlerini öğrenerek yeniden aynı hatalar düşmekten

³⁷³ Kemal Tahir, Notlar13, s. 30.

³⁷⁴ A.g.e., s. 138.

³⁷⁵ A.g.e., s. 122.

kendilerini kurtaramamak, onların, teoride yalın kat olduklarını gösterir.³⁷⁶ Kemal Tahir, bu gerçeğin bilincinde olmanın yararlarını şöyle açıklamaktadır:

“ Bir toplumun temel oturağındaki değişme hazırlığı başka bir şeydir, üstteki aydın idraki başka şey... Bir toplumun temelinde değişme ve ilerleme olgunluğu birikmişse, o zaman yukardan gelen fikir soluğu, bu birikimi canlandırabilir, ileri atılması için gerekli başlama gücünü verebilir.

Bu durumu bilim açısından arayıp bulmakta, gerçeğine varmakta şu büyük fayda vardır:

Zar zor toplanmış üst güçler boşuna harcanmaz, boşuna ümitsizliğe düşürülmez, yalancı ümitlerin itimi ile aceleciliğin utancına düşürülmez. Sabırla beklemek, hazırlanmak, güçlenmek idraki gözden uzaklaştırılmaz.

Bazı erken fikirler, bazı insanlar ve bir küçük insan grubu tarafından ya tesadüfen ya da başka toplumlardan aktarılarak ileri sürülmüş ve sonra da inatla savunulmuş olabilir. Bu gerçek durum o toplumun temelindeki ekonomik sosyal güçlerde aynı birikimin var olduğunu ispatlamaz. Çapraşıklık, umutsuzluk, yanlışlık da çoğu zaman buradan gelir”³⁷⁷

6) İlgili bölümde de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir’e göre, doğu-batı ayırımında doğu toplumlarına giren Türkiye batı toplumlarındaki sınıf yapılarına sahip değildir. Dolayısıyla batıdaki gibi şiddetli sınıf çatışmalarına sahne olmamaktadır. Devlet de bu sınıf çelişkilerinde bir sınıfın diğerlerine egemen olmasını sağlayan bir aygıt değildir. Yani bir sınıf devleti söz konusu değildir. Bu nedenle Türkiye’de sosyalizme geçiş, ihtilal ya da devrim yoluyla değil, deyim yerindeyse evrim yoluyla gerçekleşecektir:

“ Bana kalırsa bütün çabalamalarına rağmen batı, sosyalizme ancak çok kanlı ve uzun ihtilallerden sonra gerçekten geçebilecektir. Bu kendisinin bünyesindeki özellikten özel mülkiyetin yasaklarından gelmektedir.

Sosyalizme kestirmeden ve pek az kan dökerek –hatta hemen hiç kan dökmeyerek geçebilecek ekonomik sosyal bünye ancak Asyalı üretim biçimi temeline oturmuş toplumlarda vardır.”³⁷⁸

İnsanın insanı sömürmesi esasına dayanan bireyci, kapitalist ve emperyalist olarak nitelediği batının kendi iç çatışmalarının bir ürünü olarak ve kendisine tepki olarak sosyalizm ortaya çıkmıştır. “Sosyalizm, batılı insanın tarih boyunca başka insanlara ve kendi kendisine karşı işlediği büyük insanlık suçunun ona kendi düşünce gücüyle kestiği en ağır cezadır”³⁷⁹ diyen Kemal Tahir’e göre, kapitalist batı bu suçundan dönmemekte ısrar ettiği için, (egemen sınıf konumunda olan kapitalist burjuva sınıfı, bütün gücüyle direneceği için) sosyalizme ancak kanlı boğuşmalar, sarsıntılar ve

³⁷⁶ A.g.e., s. 64-65.

³⁷⁷ A.g.e., s. 52-53.

³⁷⁸ Kemal Tahir, Notlar 12/ Osmanlılık/ Bizans, s. 332.

³⁷⁹ Kemal Tahir, Notlar 2/ Sanat/Edebiyat, s. 237.

ihtilalle geçebilecektir. Buna karşılık, doğu toplumları, içerdikleri insani değerler, ekonomik ve sosyal yapılarıyla sosyalizmle çelişen değil, tam tersine uyuşan özelliklere sahip oldukları için bu toplumların sosyalizme geçişi batıdaki gibi kanlı boğuşmaları ve ihtilalleri gerektirmeyebilir. Her iki toplum tipinde de sosyalizm ekonomik ve toplumsal şartların sosyalizmi gerektiren bir birikime ulaşmasıyla gerçekleşecektir. Ancak bu geçiş birinde kanlı devrim ile olurken diğesinde kansız, bir evrimsel süreçle gerçekleşecektir. Bugün emperyalist aşamaya ulaşmış olan kapitalist batı için en büyük tehlike gerek kendi içinde, gerek sömürmeye çalıştığı dış ülkelerde gerçek sosyalizmin ortaya çıkmasıdır. Batı, dünyanın herhangi bir yerinde gerçek sosyalist oluşumları önlemek, saptırmak ve yok etmek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır ve yapmaya da devam edecektir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Sovyetler Birliği de sosyalizmin şampiyonluğunu yapar görünmesine rağmen, gerek batı ile barış içinde yaşamayı öngören tek ülkede sosyalizm doktrini, gerek kendi içindeki halklara uyguladığı emperyalist batıya benzer politikalarıyla, doğu toplumlarında gerçek sosyalist oluşumlara yardımcı olmak bir yana, zarar vermekte, saptırmakta, hatta önlemekte,. bir anlamda batının ekmeğine yağ sürmektedir. Bu çatışmada bugün güçlü ve saldırgan konumunda olan Batı, doğu toplumlarını kendi batılı modeline göre değişmeye zorlamaktadır. Bu açıdan Doğulu toplumların bu yönde bir değişimi kabullenme ve istemeleri anlamında batılılaşma çabalarını, romancımız, insanlığa karşı işlenmiş en ağır suç olarak nitelemektedir.³⁸⁰

Kemal Tahir'e göre, sosyalizm, bireyci değil, toplumcu, anti-kapitalist ve anti-emperyalist olduğu için batı ile uyuşan değil, çatışan bir toplumsal sistemi öngörür. Bu nedenle batı teknolojisinin ve biliminin alınması dışındaki batılı toplumlara benzeme anlamındaki batılılaşma sosyalizmle ters düşer. Dolayısıyla, sosyalizmi benimseyenler batılılaşmaya karşı olmak durumundadırlar. Bu açıdan hem batılılaşmacı hem sosyalist olunamaz. Türk sosyalistleri doğu-batı ayırım ve çatışması olgusunun derinlemesine incelemeli ve bunun bilincine varmalıdırlar. Aksi takdirde romancımıza göre, emperyalistlerin oyununa gelmekten kurtulamazlar. Bu nedenle gerçekçi bir sosyalist hareketin sadece ülke içindeki muhaliflerle değil, dünyanın en güçlü devletlerini elinde bulunduran batı kapitalizmi ile de mücadele etmek zorunda olduğunun bilincine varmalıdırlar. Üstelik bu ikincisi birincisine göre çok daha çetin ve zordur:

³⁸⁰ A.g.e., s. 237.

“ 1917’den bu yanaki uygulama meydana koymuştur ki, toplumlar arasındaki ilintileri, özellikleri anlayabilmek için her şeyden önce Doğu-Batı ayırımını koymak araştırmalara ondan sonra girişmek şarttır. Böyle yapılmayıp işe klasik anlamda ekonomik temel ve sınıflar arasından yaşmaya kalkmak bir çeşit Batılı-Sömürgeci oyununa düşmek olur”³⁸¹

Doğulu toplumların batıyla mücadelesinde başarılı olabilmeleri için bağımsız merkezi devlete sahip olmaları, eğer sahiplerse onu korumaları, devleti dışarıya karşı güçten düşürecek davranışlara girmemeleri gerekir. Doğu-Batı Ayırımı ve ATÜT le ilgili bölümde ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi Kemal Tahir'e göre coğrafya ve tarihi koşullar gereği genel olarak ATÜT özelliği gösteren doğulu toplumlarda devlet toplumdan önce gelir. Bu devletin kişisel mülkiyete dayalı sınıflı batı toplumlarındaki devletle bir ilgisi yoktur. Doğu da devlet sınıf çelişkilerinin bir ürünü olarak egemen sınıfın diğerlerini zapt etmek için ele geçirdiği bir araç değildir:

“Bizdeki devlet, batıda olduğu gibi uzun zaman sınıflararası çatışmaların hakemliğini, sıkışık sırada kudreti elinde tutan sınıfı kurtarmak için öteki sınıfı ezmek için kullandığı alet değildir. Toplumun toptan varolması, ya da yok olması meselesinin gelip bağlandığı biricik, ihya edici güçtür”³⁸²

Kemal Tahir'in doğulu toplumlarda devlet yüklendiği bu anlam ve merkezi önem onun, Türk sosyalizmi yorumunda devleti ön plana çıkarmaktadır. Bu devlet vurgusu öylesine güçlüdür ki giderek toplumun sosyalizme geçişinde öncü ve öncelikli bir role kavuşturulmaktadır. Yani, toplumun sosyalizme geçişinde devlet asıl rolü oynayan aktif mekanizma/aktör haline gelmektedir. Sosyalistleşen toplumun, devleti zorlayarak onun sosyalist bir karaktere bürünmesini sağlama sürecinin tersine sosyalist karaktere bürünen devlet yukarıdan aşağıya toplumu sosyalizme geçirecektir:

“... Türkiye’de, gelişmiş bir gerici sınıfın ortadan kaldırılacak tipik sınıf devleti bulunmadığı gibi, yüzyıllar boyu maddi ve manevi yönlerden gelişip güçlenmiş bir karşı gerici, tutucu, sömürücü-sınıf da yoktur. Bu sebepten sosyalizm de, Türkiye’ye devletten –yani yukarıdan- gelecektir. Türkiye’de çalışanların devleti, sosyalist amaçlarla ayaklanıp ele geçirmesi söz konusu değildir.

Meşrutiyet, Cumhuriyet, Demokrasi ve sosyal adaletli Anayasa gibi, Sosyalist Partilere yaşama hakkını zorla veren seçim kanunu gibi, sosyalizm de bize devletten gelecektir. Çalışanların buradaki ödevi, bu yukarıdan gelecek ve biçimi, ondan önce gelen Meşrutiyet, Cumhuriyet, Demokrasi, Sosyal Adalet gibi bize benzeyecek olan “şeyi” bilimsel sosyalizm ölçülerine göre geliştirip yaşatmaktır. Burada da zorlamak söz konusu olacaktır. Ama, bu zorlama-yani despotluk- halka karşı değil, ilerinin bilimsel sosyalist idareci kadrolarına, açıkçası emekçilerden yetişme idarecilere, belki Emekçi Parti üyelerine karşı uygulanacaktır.

³⁸¹ Kemal Tahir, Notlar10/ Osmanlılık/Bizans, s. 364.

³⁸² Kemal Tahir, Notlar 10/ Osmanlılık/Bizans, s. 196.

Bu açıdan bakılırsa, Anadolu halklarının tarihinde ilk defa bal tutan parmağını yalayamayacak, halkları idareye yeltenenler çeşitli aptallıkları, suçlulukları, suç ortaklıkları içinde keselerini dolduramayacaklar, hiç değil, iktidarda bulunmanın maddi manevi hak edilmemiş keyfini süremeyeceklerdir”³⁸³

“ Türkiye’de sosyalizm de bütün öteki rejimler gibi, devlet tarafından yukarıdan aşağıya, toplumu halkı zorlayarak, halka rağmen gelecektir. Bunu hiçbir güç katiyen önleyemez. Çünkü bu zorunluğu nüfus artımı, haksızlık, üretimin ilkelliği zorlamaktadır.

Sosyalizm, bütün toplumu kapsayacak ve bilhassa ezici çoğunluğunu meydana getiren yoksul kitlelere yararlı olacağından, tarihimizde ilk defa mümtaz bir zümrenin mutlu azınlığın yararına değil, bütün toplumun yararına işleyecektir.

Gene sosyalizm, bizim özel bünyemize, toplumun var olması veya yok olması güçlülüğüne bağlı bulunan doğulu devlet bünyemize göre batılılaşmada olduğu gibi devleti güçten düşürmeyecek tersine, tarihimizin hiçbir çağında olmadığı gibi devlet gücünü arttıracaktır. Bu sebeple tarihimizde gene ilk defa olarak, devletin yukarıdan aşağıya zorla getireceği sosyalizm, gerek devletimizin gerek kendisinde bünyelerinde taşıdığı özelliklere göre, “mümkün olduğu kadar az, mümkün olduğu kadar geç” prensibinden hemen uzaklaştıracak, ister istemez, mümkün olduğu kadar çok mümkün olduğu kadar çabuk prensibiyle değiştirecektir”³⁸⁴

Notlar’ından aktardığımız yukarıdaki sözlerinde görüldüğü gibi, Kemal Tahir’in Türkiye’de sosyalizme nasıl geçileceği öngörüsüyle ilgili soruya verdiği yanıt, yukarıdan aşağıya başlayan bir süreçtir. Sürecin başında Marksist terminoloji ile ifade edecek olursak bir üst yapı kurumu olan Devlet yer almaktadır. Öngörülen değişim önce devlette yaşanacaktır. Bugüne kadar uygulanan devlet kapitalizminden, devlet sosyalizmine geçilecek, sosyalist devlet, yukarıdan aşağıya uyguladığı politikalarla toplumu zorlayarak sosyalizme geçirecektir. Sosyalizm, Türk toplum yapısına uygun olduğu için bu değişim mümkün olduğu kadar çok ve mümkün olduğu kadar çabuk gerçekleşecektir. Üstelik bu değişim ihtilalsiz, devrimsiz, kansız, deyim yerindeyse evrim yoluyla gerçekleşecektir.

Romancımızın Türkiye’de sosyalizme geçiş konusunda ileri sürdüğü bu farklı ve Marksist öğretinin süreci aşağıdan başlatan, klasik yorumlarıyla çelişen bu yaklaşımının temelinde onun doğu-batı ayırımı yatmaktadır. Marksizm, öngördüğü toplumsal sistem (sosyalist toplum) olarak evrensel bir dünya görüşüdür. Kemal Tahir, ilgili bölümlerde de belirttiğimiz gibi sosyalizmin ne olduğuyla bir toplumun nasıl sosyalizme geçeceği konularını birbirinden ayırmaktadır. Birincisinde farklı tanımlamaya imkan vermeyen bir evrensellik geçerli olduğu halde ikincisinde de tam

³⁸³ Kemal Tahir, **Notlar 13**, a.g.e., s.139-140.

³⁸⁴ Kemal Tahir, **Notlar 10**, a.g.e., s. 510.

tersine bir yerellik söz konusudur. Yani, bir toplumun sosyalizme nasıl, hangi yöntemle ve ne tür bir süreçle geçeceği o toplumun yerel, kendine özgü özelliklerine tarihsel gerçeklerine bağlıdır. Bu açıdan Türk sosyalistlerinin batıda gelişmiş olan Marksizm'le ilişkileri, Türkiye'nin toplumsal gerçeklerini kavramada ve bu kavrayışa uygun kavram ve modeller geliştirme de kullanılacak olan Marksizm'in bilimsel yöntemlerini almak şeklinde olmalıdır. Bu yapıldığı takdirde Türk toplumunun batılı toplumlardan temel farklılıklar içerdiği, doğu-batı ayırımında doğu toplumlarına benzer özellikler taşıdığı görülecektir. Bu açıdan Türk sosyalistlerinin devlete bakışları ve devletle ilintilerinin batılı sosyalistlerden bu konuda farklı olması doğaldır:

" Gene bu sebepten Asyatik üretim biçimi temeli üstüne kurulmuş merkezi devletlerdeki sosyalistlerin devlet anlayışları, devletle ilintileri, devlete karşı tutumları ve davranışları Batıdakilere kesinlikle benzemez." ³⁸⁵

Kemal Tahir'in, doğu-batı ayırımı ve ATÜT 'le ilgili görüşlerine dayanarak ortaya koyduğu bu, devletin Türk toplumundaki batıyla kıyaslanamaz farklı yapısı, rolü ve işlevleri -ki bunu devletin toplumdaki önce geldiği şeklindeki sözü özetlemektedir- onun, Türkiye'de sosyalizme geçişte devlete yüklediği öncelikli ve öncül işlevin meşruiyet temelini oluşturmaktadır. Gerek Türkiye'nin tarihi ve toplumsal yapısı ile ilgili Osmanlıdan bugüne kadar yaptığı araştırmalar sonucu edindiği düşünceler, gerek doğu-batı ayırımı ve çatışmasında Türkiye'ye batının karşısında biçtiği tarihsel nitelikteki öncül rol onu Türkiye ile ilgili sosyalizm yorumunda, devlet kurumuna öncelik ve öncülük tanıyan, Türkiye için devletçiliği gerekli ve zorunlu gören böyle bir sosyalizm yorumuna ve öngörüsüne ulaşmasını sağlamıştır. **Notlar**'ında yaşadığı dönemin iç ve dış gerçeklerini dikkate alarak yaptığı şöyle bir muhakemeyi Türk aydınlarına önermektedir:

" Bence Türk aydını hele bunların yazı yazarları, kesinlikle şu kararı vermelidirler:

-Devletten yana mıyız, (bugünkü ve gelecekteki sosyalist devletçilikten)
-Yoksa yakın ve uzak bir gelecekte kurulabileceğine inandığımız, batılı anlamında hürriyet düzeninden yana mıyız? Düşüncede bu ayırımı kesinlikle yapmamak, tutarlılığı yitirmek olur.

Burada önemli nokta, çeşitli tarihsel sebeplerle - ki bunların temelinde ekonomik zorunluluklar vardır- doğru çalışma gücünü, ana amacını yitirmiş devletin-bürokratik kadroların eni konu sosyalist bir devletçilik amacına yöneltilerek yeniden derlenip toparlanmasına çalışmaktır. Burada karşımıza kadroların kontrolü meselesi çıkıyor. Çünkü son 150 yıllık tarihimiz, yalnız ve yalnız bunu arama çabaları tarihinden başka bir şey değildir.

³⁸⁵ Kemal Tahir, **Notlar 11/ Batılama**, s. 115.

Batılı toplum haline geldiğimiz ileri sürülmedikçe bu Asyalı bürokrat despotik devlet biçiminden vazgeçemeyeceğimize göre biz de bizden öncekiler gibi bu devlet kadrosu içinde düşünmeye, ona çareler bulmaya mecburuz.

Zaten duygularımız da, şuurumuzun kontrollerinden kurtuldukça bizi buraya itelemektedir."³⁸⁶

Romancımızın ATÜT konusundaki düşüncelerini de hatırlayarak bu sözlerini değerlendirecek olursak ortaya şöyle bir tablo çıkar. Kemal Tahir'e göre, 150 yıllık devlet eliyle sürdürülen batılılaşma çabalarına rağmen Türkiye halen batılı bir toplum haline gelememiştir. Yani, Türkiye'de bugün batılı anlamda bir kapitalist burjuva sınıfı oluşmadığı gibi batılı anlamda bir işçi sınıfı da oluşmamıştır. Bunu önleyen Türkiye'nin ATÜT temeline oturan ekonomik ve sosyal yapısıdır. Bu tür kendi bilincinde sınıflar oluşmadığı için Türkiye'de sosyalizmin klasik beşli şema doğrultusunda yani sınıflara arası çatışma sonucunda işçi sınıfının (ya da emekçilerin) iktidarı ele geçirmesi suretiyle gerçekleşmesi söz konusu olamaz. O halde batılı anlamda sınıfların oluşmasını amaçlayan bu anlamdaki batılılaşma çabalarında daha fazla ısrar etmenin bir anlamı yoktur. Bu durumda geriye toplumsal, ekonomik özellikleri ve devlet yapısıyla ATÜT temeline oturduğu varsayılan bir toplumun (Türkiye'nin) sosyalizme nasıl geçeceği sorunu kalmaktadır.

Kemal Tahir, burada şöyle bir soru sormaktadır: Batı toplumlarında sosyalizme geçişte proleterya sınıfının oynayacağı rolü doğu toplumlarında devlet oynayabilir mi?³⁸⁷ Bu soruya evet denildiğinde Devlet sosyalizminin önü teorik olarak açılacaktır. Romancımızın konuyla ilgili yukarıda belirttiğimiz yazılarına bakılırsa bu soruyu evet şeklinde yanıtladığı anlaşılmaktadır. Madem ki Türkiye'de Tanzimat'tan-1961 Anayasasına kadar bütün önemli ve temel değişiklikler üst yapıdan yani devletten gelmektedir, bunların hiçbirinde geniş halk kitlelerinin belirleyici bir rolü olmamıştır. O halde bugün devlet kapitalizmini sürdüren devletin devlet sosyalizmine geçmesi de mümkündür. "Önümüzdeki ödev: Devlet Kapitalizmini,Devlet Sosyalizmine çevirmek olmalıdır"³⁸⁸ şeklindeki sözleriyle bu hususu dile getirmektedir. ATÜT toplumlarının yapıları gereği, tabandan gelen bir sınıf ya da kitlenin devleti ele geçirerek sistemi değiştirecek bir harekete girişmesi mümkün olmayacağına göre, devletin sosyalizme

³⁸⁶ Kemal Tahir, **Notlar 10** a.g.e., s. 193. **Not:** Kemal Tahir'in buradaki, "batılı anlamında hürriyet düzeni" sözünden kastı devletçiliğin karşıtı bir ekonomik düzen yani ekonomik liberalizmdir ki Kemal Tahire göre, bu tür bir düzeni savunmak batılılaşmayı savunmakla aynı şeydir.

³⁸⁷ Kemal Tahir, **Notlar 13**, s., 292.

geçmesi de yine üst yapıda olan bir değişimle gerçekleşecektir. Çünkü romancımıza göre, Türk halkının devletle sorunu onun bir sınıf devleti olmadığı değil, ATÜT'ün gerektirdiği ekonomik ve sosyal ödevlerini yeterince yerine getirmeyen bir devlet (kerim/cömert/hayırlı devlet) niteliğinde olmasıdır. Kemal Tahir'e göre Türk halkının tarihten günümüze kadar devletten beklentisi, devlete bakışı ve devletle sorunu bu şekildedir:

" Halktaki devlet düşmanlığı, devletin varlığına karşı düşmanlık, yani anarşi isteği değil, kerim devlet olması gereken bize özgü bir devletin, iç ve dış baskılar altında bu kerim özelliğini kimilerine göre despotik karakter, kimilerine göre de ceberrut karakterle yüzünden değiştirmesi yüzündendir. Anadolu halkları devlet anlayışlarını yüzyıllar boyu yanıp yakıldıkları devlet gerçekten tehlikeye düştüğü zaman göstermekte, devleti tutmak için hiçbir fedakarlıktan çekinmemektedirler. (...)

...Anadolu halklarının mücadele tarihi, devleti sınıf devleti haline getirme mücadelesi tarihi değil, devleti kerim devlet haline getirme mücadelesidir. Bunun tarihimizdeki adı " şer'ile davamız var" sözüyle özetlenir. Şer'ile davamız var demek, şeriatın yazdıklarına dönülsün demektir ki, literatürde bunun sembolü, Halife Ömer İdaresine dönmek demektir. Bu idare, Anadolu İslam Türk Halklarının yitirdikleri cennettir, daha doğrusu, uydurma ütopya çağıdır." ³⁸⁹

Ölümünden bir yıl önce kaleme aldığı aşağıdaki notunda da görüleceği üzere Kemal Tahir, bu düşüncesinden vazgeçmemiştir:

"- Anadolu insanının belası, hem devletsiz olamayıp hem de 1800'lerden sonraki devletle olamayışındandır.

Anadolu insanının kerim devletten başka dayanağı -şimdilik- yok görünüyor. Kerim devlet, sömürücülerin, rezillerin, namussuzların işine gelmez. Bu reziller takımının eline geçen devlet de Anadolu insanının çoğunluğunun işine hiç gelmez. Devlet dayanaklarının en önemlisi olan ordu ile Anadolu halklarının ilintisi de bundan başka türlü değildir." ³⁹⁰

Kemal Tahir, Türkiye'de devlet daha doğrusu devleti yönetenlerle halk arasındaki çelişmenin temelinde Türk halkının bu kerim devlet beklentisi vardır. Dolayısıyla çelişme kerim devletten uzaklaşma şeklinde gerçekleşen batılılaşma ile halktaki bu kerim devlet talebi arasındadır. Öyle ki halkın şeriat isteme talebi de aslında bir İslamlaşma veya teokrasi talebi değil, devletin kerim vasfına bürünmesi talebidir:

" Anadolu Türk Halkları tarih boyu, hiç değil, son yedi yüzyıllık tarihinde, devleti değiştirmenin değil, onu elinde tutan gruba katılmanın yollarını aramıştır.

³⁸⁸ Kemal Tahir Notlar 12/ Çöküntü, s., 67.

³⁸⁹ Kemal Tahir, Notlar 13, s., 183-184.

³⁹⁰ Kemal Tahir, Notlar 10, s., 470.

Devlet kurucusu ve yaşatıcısı olarak başka bir şey de yapamazdı. Devletten şikayeti onun kerim, bir yeni deyimle hayırlı vasfının azalmasından, büsbütün biteceği korkusundandır. Gâvurluk dediği bu vasfın azalması, ya da ortadan kalkma tehlikesi olduğu gibi, şeriat istemesi de bunun yeniden işlemeğe başlamasını istemekten başka bir şey değildir.

Dinde esaslı reform aranmadığına göre üretimden yana fakir bir ülke olan Anadolu'da din, bir çeşit ilkel sosyalizm -acımaya dayanan ve temeldeki mülkiyet özeliğine sıkıca bağlı bir sosyalizm- olarak hayal edilmekte, bu da Ömer çağı olarak belirlenmektedir.

Böylece çelişme, Batılılaşma ile İslamlaşma arasında değil, toplumun temelindeki ekonomik özelliklerle bu özelliğin şartlar uymadığı halde, Batıdan alınan kapitalist kalıplarla değiştirilmek istenmesi arasında vardır.

Burada, Batılılaşmadan yana olanları aldatan durum, Anadolu Türk Halklarının kişisel mülkiyet anlayışının dış görüntüsüne bakıp bunun giderek Batı anlamında kapitalist mülkiyet anlayışına dönebileceğini evham etmelerinden gelmektedir." ³⁹¹

Görüldüğü gibi bütün bu açıklamalar Türkiye'nin Kemal Tahir'in yorumladığı biçimiyle bir ATÜT toplumu ve devletin de ödevlerinden uzaklaşmış bir ATÜT devleti olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna göre, Türk toplumunun mülkiyete bakışının temel dayanakları kavranılmadan onun gerçek reflekslerinin neler olduğu da anlaşılabilir. Romancımıza göre, halkın pahalılaşıp omuzlarına çöken modern devlet yüküne karşı koyduğu halde, devletçilikten bir türlü vazgeçememesi üstünde dikkatle durulmalıdır. Bu durum, bünyedeki mülkiyet özelliğinin ve üretim yetersizliğinin doğal bir sonucu olabilir. Türkiye'deki ana çelişme batıya benzemeyen bir kişisel mülkiyet anlayışının, yürürlükte devletçi bir mülkiyet anlayışı olmaksızın yaşayamayacağı gerçeğinden doğmaktadır. Yani, Türkiye'de batı anlamında bir kişisel mülkiyet olmadığı gibi, kişisel mülkiyet büsbütün yok da değildir. Bunun kendine özgü bir biçimi yaşar ki Türkiye'de insanların karakterlerini, davranışını, dünya görüşlerini inançların bu özellik biçimler. Bu nedenle Türkiye'de ne özel mülkiyeti ya da özel teşebbüsü tamamen ortadan kaldıran bir devletçi mülkiyet anlayışı, ne de devletçiliği ortadan kaldırarak tamamen kişisel mülkiyete dayalı bir batılı mülkiyet anlayışı tutunabilir.

Romancımız, Şeyh Bedrettin, Baba İshak, Baba İlyas hareketlerinin tutunamayışını birinci anlayışın geçersizliğini; batılılaşmacıların başarısızlığını ise ikinci anlayışın geçersizliğini gösteren birer somut örnek olarak göstermektedir. ³⁹² O halde Anadolu Türk halkları ne ATÜT temelinde şekillenen bu kişisel mülkiyetlerinden,

³⁹¹ A.g.e., s. 156.

³⁹² Kemal Tahir, **Notlar 13**, s. 73-74.

ne de yine yanı temelde şekillenen devletten, devletçilikten vazgeçebilirler. Tarihte geriye yürümek mümkün olmadığına, eski kurumların bir takım tadilatlarla yeniden diriltilmesinin de imkânsız olduğuna inanan Kemal Tahir'e göre, bu durumda yapılması gereken, halkın bu temel özelliklerine dayanan taleplerine yanıt verebilecek bir sosyalizm yorumu geliştirmektir. ATÜT toplumlarının günümüzde sosyalizme geçişlerinin kapitalist toplumlardan daha kolay olacağını savunan romancımıza göre, Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve tarihsel gerçekleri, Türk halkının mülkiyet anlayışı gibi özellikler onun, sosyalizme daha yatkın olduğunu göstermektedir. Bilimsel Sosyalizmin bu gerçekler üzerine uygulanmasıyla bir Doğulu-Türk Sosyalizmi gerçekleştirilecektir:

" ... Nitekim sadece teknik olarak bu işle yaşamaya çabalamak nasıl hiçbir işe yaramamışsa, 1923'ten bu yana dolu-dizgin batılaşmak da batılıların sürekli yardımına da rağmen hiçbir işe yaramamıştır. Bu da gayet olağandır, çünkü batılaşma, yani her şeyi kişisel mülkiyete verme davranışı, Atatürk'ten gelen devletçiliği inkardır ki bu, Osmanlı düzeni için ölüm demektir. Nitekim kişisel mülkiyeti göz önünde tutmadan eski şartlara göre yürütülecek toptan bir devletçilik de ölüm demektir. Eski dengeyi yeniden kurmak ve işler halde tutmak, gerek iş gerek dış şartlar için mümkün olamayacağına göre, dengeyi meydan getiren iki çelişmeli unsurun yerine bunları gerçekten karşılayabilecek, yeni unsurlar getirmek gerekmektedir ki bu yeni unsurlar da hiç değil ilerde çelişmesiz olarak işleyeceğinden asla şüphe edilemeyecek olan sosyalist devlet ile sosyalist kişi mülkiyeti biçimidir. " ³⁹³

Buna göre, yeni kurulacak sosyalist sistemde ATÜT devletinin yerini çağdaş gerçekler ve ihtiyaçlar doğrultusunda eskinin ATÜT devletini yerini çağdaş sosyalist devlet; kişisel mülkiyetin yerini sosyalizmdeki kişisel mülkiyet alacaktır. Sistemin ana karakterini ise devletçilik oluşturacaktır. ³⁹⁴

Kemal Tahir'in devletçiliği ve devletten başlayan bir sosyalizme geçiş önerisinin önemli gerekçelerinden biri de, birincisine iç gerekçeler dersek, ikincisine dış gerekçeler diyebileceğimiz doğu-batı çatışmasıdır. Yukarıda ayrıntılı olarak incelediğimiz gibi, romancımıza göre bugün emperyalist aşamaya ulaşmış batı kapitalizmi ile dünyanın geri kalan toplumları arasında bir çatışma söz konusudur ve bu çatışmada batı saldırgan taraftır. Ekonomik, teknik ve askeri nedenlerle üstün durumda bulunan batı karşısında doğu toplumları için bu çatışma bir anlamda ölüm kalım mücadelesidir. Ya kapitalist batılı emperyalizme teslim olup onun isterleri doğrultusunda batılaşacaklardır ki bu bir

³⁹³ A.g.e., s. 88.

³⁹⁴ A.g.e., s. 87.

anlamda onların varlıklarını inkâr ve yok oluş sürecine girmeleri demektir. Ya da batı karşısında anti-emperyalist, anti-kapitalist bir dünya görüşüyle bağımsız bir varlık olarak dünyadaki yerlerini almak için direneceklerdir. Bunu başarmalarının bugünkü çağdaş dünyada tek yolu sosyalizme geçmeleridir. Ancak unutulmaması gereken bir nokta vardır ki o da, bu geçiş, batının karşı çıkmasına, önleme ve saptırma çabalarına kısacası batıya rağmen gerçekleştirilmek zorundadır.

Tarihsel olarak ATÜT temellerine oturan doğu toplumlarının yukarıda anlatılan özellikleri dikkate alındığında batıya karşı bu mücadelelerinde sahip oldukları en güçlü araç, en güçlü silahları hatta belki de biricik dayanakları bağımsız merkezi devletleridir. Yani doğu toplumları bir taraftan ülke içinde, sosyalizme geçişi sağlamak , devleti sosyalist karaktere büründürmek için mücadele verirken, bir taraftan da değişime uğratmaya çabaladıkları bu devleti dış mücadele zemininde korumak şeklinde iki boyutlu bir mücadeleye girişmek zorundadırlar. Bu ikili boyutun bir tarafının ihmali ya da ihlali durumunda başarısızlık kaçınılmaz bir sonuçtur. Dolayısıyla, Türkiye sosyalistleri , devleti sosyalist bir niteliğe doğru değiştirme çabalarında devlet kurumunu, güçten düşürücü, zayıflatıcı halk nezdinde saygınlığını yitirici ve toplumsal alanda etkinliğini geriletici görüş ve eylemlerden uzak durmalıdırlar. Bu da ister istemez gerek ekonomide gerekse siyasette devletçi bir ideolojiyi ister istemez zorunlu kılar. Bu zorunluluğa onları devletin doğu toplumlarındaki işlevi iter:

" Doğuda devletçilik, devletin varolma şartıdır. Batıdaki gibi sınıf çatışmaları sonucu meydana gelen ve hakim sınıfların istemeye istemeye katlandıkları bir dengeden ibaret değildir. Çünkü doğuda devletçi devlet olmasa toplum olmaz.

Doğulu devlet, bünyesi itibariyle, ekonomik-sosyal ödeviyle bir *sınıf davranışı* gösterdiğinden, büsbütün ortadan kalkmadıkça, hükmettiği toplumu - istese de- açıktan, toptan, müesseseler kurdurarak - yatırım yaptırarak-sömürmez. Gene de son hesaplaşmada kendisi karıştığı için sıralı sırasız dış sömürücülerin işlerini bozar" ³⁹⁵

Romancımıza göre, batı emperyalizminin, doğu toplumlarını sömürmek ve egemenliği altına almak çabasında karşılaştığı en büyük engel, tarihte olduğu gibi bugün de bu toplumların merkezi devletleridir. Bu yüzden batılılar, doğu toplumlarında devletin bir sınıfın çıkarlarını koruyan bir sınıf devleti olarak algılanmasını sağlayacak girişimleri desteklerler, halkın devlete olan bağlılığını yok etmek, halkla devlet arasında güvensizlik ve çatışmayı sağlayıcı gizli-açık her türlü faaliyetlere girişirler.

Romancımız, bunların arasında, borçlandırma yoluyla sömürden, bu devletleri birbirleriyle savaştırmaya; üniter devlet yapısını parçalamaktan, bu toplumların ekonomik sorunlarının devletçilikten kaynaklandığını yaymaya; bir takım devlet yöneticileri arasına ajanlar yerleştirmekten, rüşvete; toplumda silahlı çatışmalara varan provokasyonlardan çeşitli illegal örgütlerin kurulması ya da bunların örtük olarak desteklenmesine kadar çok çeşitli yol ve yöntemleri sıralamaktadır. Zaman zaman komplo teorilerine varan Kemal Tahir'e göre, batının, Türkiye gibi ülkelerde yürüttüğü bu çabalarının hedefi bu toplumlara kendisine karşı savunacak devletlerini sahip oldukları güç ve araçlardan yoksun bırakmak suretiyle zayıflatmaktır. Bu nedenle gerek sosyalist devlete geçiş sürecinde gerekse bundan sonraki aşamada devlete öncülük rol biçmek ve devletçiliği savunup sürdürmek zorunlu olmaktadır. Gerek Osmanlı'nın son döneminin gerek Türkiye'nin sömürge ya da yarı sömürge şeklinde yorumlanmasına şiddetle karşı çıkan Kemal Tahir'e göre, Türkiye bağımsız bir Milli Devlettir ve kesinlikle diğer sömürge ya da yarı sömürge ülkelerle kıyaslanamaz. Türkiye ile batı arasındaki çelişmeler de böyle bir sömürge varsayımıyla açıklanamaz. Romancımızın, Mübeccel Kıray'ı, Türkiye'nin batıyla mücadelesinde temel dayanağı olan milli devletini batının batının çıkarlarını savunan bir ajanı olarak gösterip, halkın gözünden düşürmekle suçladığı aşağıdaki sözleri, aynı zamanda onun, neden devlet üzerine bu kadar titizlik gösterdiğinin bir açıklaması niteliğindedir :

" -Bahattin Akşit denilen delikanlıya, Türkiye'de Az gelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi adlı kitabı yazdıran, ya da bu uydurma kitabın arkasına sinerek açıkgozlülük etmeye kalkan Bayan Mübeccel Kıray , maksadını ancak 43'üncü sayfaya kadar saklayabilmiş, burada, Bağımsız Milli Türk Devleti'ni, dış çıkarların koruyucusu jandarma bir devlet diye niteleyerek batıların ikiyüz yıldan beri başaramadıkları işe , -toplumumuza göre özelliği olan, Milli Devleti yıkmak işine hiç değil halk gözünden düşürme gidişini güçlendirmek işine sıvanmıştır.

-Aslında Bayan Mübeccel'in dayanakları, bizim, Asyatik Toplum meselesinden habersiz olarak 1922' den bu yana tuttuğumuz yanlışın sürdürülmek istenmesinden başka bir şey değildir. Bu yanlış, toplumumuz ile batı toplumlarının temel dayanaklarında hiçbir fark olmadığı, bizim de, biraz geri kalmış olmakla beraber aynı yollardan geçeceğimiz martavalına dayanmaktadır. Bu bakımdan vaktiyle bizim düşüğümüz yanlışın orijinalitesine bile malik değildir. (Biz hiç değil Asyatik Toplum farkından haberli değildik.)" ³⁹⁶

Yukarıdaki açıklamalarımızda, Kemal Tahir'in, Doğulu /Türk sosyalizmi olarak isimlendirdiği ve Devlet sosyalizmi ile başlattığı Türkiye'deki sosyalizme geçiş

³⁹⁵ Kemal Tahir, Notlar 10, s. 139.

³⁹⁶ Kemal Tahir, Notlar 13, s. 230.

yolundaki bu öneri ve öngörülerini ne gibi gerekçelere dayandırdığını göstermeye çalıştık. Bu gerekçeler, kısaca, Türkiye'nin ATÜT temellerine oturan bir toplum özellikleri göstermesinden kaynaklanan iç gerekçelerle, doğu-batı çatışmasında Türkiye'nin tarihsel konumu ve bugün olması gereken yeri ön plana çıkaran dış gerekçelere dayandırılmaktadır. Sonuçta, Türkiye'de sosyalizme ATÜT'ün temel özellikleri gereği -bu toplumlarda batı anlamında sınıflar olmadığı için- bir sınıf çatışmasıyla, ve alt yapıda meydana gelen çelişmelerin ürünü olan yükselen bir sınıf egemenliğiyle geçilemeyeceğine göre, batıda proletarya sınıfının üstlendiği rolü doğuda/Türkiye'de bir sınıf karakteri gösteren devletin üstlenmesi tek çıkar yoldur. Türkiye'de bütün büyük değişimlerin aşağıdan yukarı değil, yukarıdan aşağı devlet tarafından devlet eliyle gerçekleştirilmesi şeklindeki tarihsel dayanakla bu tezini güçlendirmeye çalışmaktadır. Devleti sosyalizme zorlayan toplumsal etkenler ise Türk halkındaki kerim devlet talebi, nüfus artışı, yoksulluğun ve adaletsizliğin giderek çoğalması, düşük ve ilkel üretim gibi hususlara dayandırmaktadır ki, bütün bunlar yanlış batılılaşma sürecine giren devletin toplumdaki tarihsel işlevlerini ve ödevlerini bugün yeniden üretememesine bağlanmaktadır. Bu etkenler kabaca halktaki bir sosyal adalet, sosyal güvenlik ve refah talebi demektir. Bu etkenlerin bir ülkede devleti sosyalist kılmaya yetecek ölçüde belirleyici bir rolünün olduğunu ileri sürmek aşırı bir iyimserlik olur ki gerçekte bir temenniden öteye geçemez. Bu etkenler olsa olsa bir tür katalizör etkisi gösterebilirler ki yakarıdaki görüşlerinden de anlaşılacağı üzere Kemal Tahir, asıl etkin ve aktif rolü bir anlamda motor rolünü devlete yüklemektedir.

Devlet bir toplumdaki en üst sosyal kurumdur ki, diğer sosyal kurumlardan meşru zor uygulama tekeline sahip olmakla ve en üst sosyal örgüt olmakla ayrılır. Tarihteki her türlü değişimlerin ve dönüşümlerin arkasında, Kemal Tahir'in deyimiyle ifade edecek olursak, etiyile kemiğiyle somut, bilinçli eyleme yönelmiş insanlar ya da insan grupları yer alır. Gerçek kişiliği olmayan, tüzel bir kişilik olan devlet, toplumdaki varlığını ve etkinliklerini devlet adına çalıştığı ve devleti temsil ettiği kabul edilen insanlar eliyle yürütür ki, bunlara kısaca yöneticiler demek mümkündür. Kemal Tahir'in birinci derecede hedef kitlesini oluşturan bu yöneticiler sınıfı kimlerden oluşur? Kemal Tahir'in genel olarak yöneten ve yönetilenler şeklinde yaptığı sınıflamada yönetilenler sınıfı kimlerden ya da hangi kesimlerden oluşur? Romancımız, bu sorunun yanıtını, 1972 Kasımında kaleme aldığı bir yazısında, Osmanlıdan bugüne gelen bir süreci dikkate

olarak, bugünkü Türkiye'deki yönetici güçleri üçlü bir ayırma tabi tutmak ve aralarındaki güç dengesini belirlemek suretiyle şöyle vermektedir:

" Bizim toplumumuzda, batıdaki sınıfların yerini üç ayrı unsurun birleşmesi - Devleti meydana getirmesi- tutar:

- a) Halkı temsil eden Devlet Reisi (Sultan-Halife-Cumhurbaşkanı)
- b) Sivil bürokrasi, serbest aydınlar, yazarlar, serbest meslek erbabı, yüksek tahsil görmüşler (Bunların kaynağı olan soysuz varlıklı aileler. - Bunlar fakara çocuklarına da açıktır)
- c) Askerler.

Türkiye'de 1908'den bu yana asker dengeyi kendi hesaplarına bozarak Devletin doğru işleyişini çarpıtmışlardır. (Bu çarpıtma, daha çok dış düşman güçlerin işine yaramıştır.)

1923 den bu yana devlet reisinin askerden olması , dengeyi büsbütün bozmuş, 1972'ye kadar süren deneylerle hemen hemen düzelemez hale getirmiştir. Aslında üçlü bir idare ikili idareye dönünce yani idarede çoğunluk bir tarafa değişmez olarak geçince, devletin kontrolü imkanı kalmamıştır. Halkı temsil görevlisi devlet reisinin askere katılmasıyla devlet-halk anlaşmazlığı meydana gelmiştir. Buna her ne kadar bazıları -sözgelimi İsmet İnönü gibi m....." Ordu milli devleti koruyor" anlamını vermeye çabalıyorsa da bu sözde önemli gerçek payı bulunsa dahi temel dengeyi bu hal tamamıyla ve düzelmez biçimde bozduğu için devlet koruyuculuğu giderek devletin aleyhine zararlı olmaya başlamıştır"³⁹⁷

Kemal Tahir'in devleti sosyalizme geçirmede toplumun talebine uygun düşme varsayımı çerçevesinde aktif rol oynayacak bu yöneticiler kesimini kabaca Cumhurbaşkanı - asker ve sivil bürokratlar - aydın, yazar ve işadamları oluşturmaktadır. Burada Kemal Tahir'e şöyle bir soru sormak gerekmektedir: Ne olacaktır da bugüne kadar devleti sosyalizme geçirmeyen bu yönetici kesimler, bugün ya da yakın gelecekte devleti sosyalizme geçirmekte karar kılacaklar ve bunun gereğini yapacaklardır? Bu soruyu yönetenler dengesinin bozulması, ekonomik ve sosyal sorunların artması gibi gerekçelere dayanarak yanıtlamak doğru olmaz. Çünkü Kemal Tahir'in mantığına göre, bu olumsuz sonuçların müsebbibi de bizzat bu yöneticiler kesimidir. Yöneticileri alaşağı edip yerlerine başkalarını getirerek sistemi değiştirmeye girişecek bir toplumsal sınıf ya da kesim söz konusu olmayacağına göre, yani toplumda bir sınıfın önderliğinde gerçekleşecek bir ayaklanma ya da iç savaş sonucunda yöneticilerin devrilmesi gibi bir gelişme romancımıza göre mümkün olamayacağına göre, geriye yine bu yöneticiler kesimi kalmaktadır. Orduda bir cunta oluşturarak askeri darbe yapmak gibi düşüncelere kesin olarak karşı olan Kemal Tahir'e göre, yapılması gereken bu yönetici kesimleri oluşturan ve bu kesimlere girmeye aday olacak kişileri (Kemal Tahir'e göre, bütün bu yönetici kesimler bir kast oluşturmazlar. Yani buralara gereken özellikleri taşımak

kaydıyla toplumun her kesiminden insanlar etnik ya da dini bir ayrımcılık yapılmadan girme şansına teorik olarak sahiptir.) sosyalist bir bilince ulaştırarak faaliyetlere girişmektir. Burada da öncelikli rol sosyalizmi benimsemiş aydınlara ve yazarlara düşmektedir. Bu aydın ve yazarlar, gerek yazı ve eserleriyle gerek oluşturacakları demokratik örgütlerle (bunlar bir fikir derneğinden, siyasal partilere, sendikalara, meslek örgütlerine kadar değişik bir yelpazeyi oluştururlar) sosyalist düşüncüyü gerçekçi olarak üretip topluma yayma çabalarına girişmelidirler. Böylece şimdi değil ama gelecekte -ki bunun süresini toplumun ekonomik ve sosyal yapısında, sosyalizme geçmeyi gerçekleştirmeye yetecek kadar bir birikimin oluşması belirler- bir tür evrim yoluyla Türkiye'de sosyalizme geçilecektir. Kemal Tahir, bu süreçte her sosyalistin en iyi yaptığı iş ne ise onunla uğraşarak katkıda bulunmasını istemektedir. Burada kendisine biçtiği rol ya da görev politikacı, kuramcı, doktrinci, örgüt lideri vb. değil, romancılıktır.

Kemal Tahir yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu süreçte tarihsel ve toplumsal gerçeklerimizi kavramadan, kendi gerçeklerimize dayanan yerli bir sosyalist kuram ve doktrin geliştirme çabalarına girişmeden ve bu çabaları sürekli toplumsal pratikle sınayarak eksikliklerden ve hatalardan arındırarak geliştirmeden girişilecek her türlü düşünsel ya da eylemsel etkinliklerin başarılı olamayacağını altını çizmektedir.

Bu bölümle ilgili son olarak Kemal Tahir'in sosyalizmle ilgili altını çizdiği bazı konuları açıklamayı yararlı görüyoruz. Bunlar Kemal Tahir'in, Türkiye'yi sosyalizme geçirecek süreçte çeşitli konularda dikkat edilmesi gereken diğer hususlardan oluşmaktadır ki bir anlamda sosyalist aydınlara tavsiyeler niteliğindedir:

Sosyalizm ve Devletçilik: Bu tavsiyelerin başında devletçilik gelmektedir. Bu konuda yukarıdaki açıklamalarımıza ek olarak fazla ayrıntılara girmeden şunları belirtmenin yeterli olacağını düşünüyoruz. Kemal Tahir, ekonomide devletçiliği savunmaktadır. Gerek ekonomik hayatta gerek sosyal alanlarda devleti güçten düşürecek, ona rakip olabilecek boyutlarda cesamete sahip devlet dışı oluşumların karşısındadır. Yani sadece ekonomik değil siyasal ve sosyal alanda da devletçidir. Ancak bu karşı oluş, hiçbir özel teşebbüsün var olmaması ya da hiçbir devlet dışında sivil toplum örgütlerinin var olmaması şeklinde değildir. "Devletçiliğin yanı sıra, toplumun yararına çalışmak için bugünkü dünyada özel teşebbüse de yer vardır, hem de

³⁹⁷ Kemal Tahir, *Notlar 12 / Çöküntü*, s. 280-281.

bu yer çok şerefli bir yerdir ama, bu özel teşebbüs Ağalığın almakla hep almakla değil, bizim özel şartlarımıza göre vermekle olduğunu, hele dışarı hiç mi hiç kaçırmamakla olduğunu bilir bunu uygulayabilirse ..." ³⁹⁸ diyen Kemal Tahir'e göre Türkiye'de devletçiliğin yanında özel teşebbüsün , özel teşebbüsün yanında devletçiliğin bulunması toplum gerçeğinin olağan sonucudur. Bunlardan hangisinin daha önemli sayılıp öncelik kazanacağını gene ülkenin ekonomik ve üretim gerçekleri belirleyecektir. Özel teşebbüsün yeri ve önemi gibi devletçiliğin önemini de ülkenin doğal, ekonomik ve sosyal özelliği belirler.³⁹⁹ Bu şartlarda temel ve öncelikli yer devletçiliğe aittir:

" Cumhuriyet'ten sonra, 1930-1933'lerde politika edebiyatımıza daha sonra da ekonomik hayatımıza giren Devletçilik, kesinlikle hiçbir orijinallik taşımaz.(Bir yazımızda, bunun Kemalizm'in biricik orijinal yönü olduğunu yazmış olmamız, bir talihsizliktir. Hatta talihsizlikten de çok daha büyük bir yanılmadır) Devletçilik - hatta buna sonraların yeni deyişi olan millileştirmeyi de ekleyebiliriz- doğulu toplumların ekonomik temellerinde varolan ve varolmamamsı kesinlikle düşünülemez bir zorunluluktur."⁴⁰⁰

Kemal Tahir, kökenlerini Orhan Gazi dönemine kadar götürdüğü devletçiliği Türkiye'nin bugün de yürütmesi gereken bir sistem olarak görmektedir. Ancak bazı sınırlamalarla bu devletçilik uygulanmalıdır. Bu şartları şöyle sıralamak mümkündür:

- Devletçilik kesinlikle halkçılıkla beraber halkın yararına yürütülmelidir. Devletçilik ancak sosyalist bir dünya görüşü mevcut bulunduğu takdirde halkın yararına işletilebilir. Yoksa Devlet işletmeleri eninde sonunda kârlarını çeşitli kişisel işletmelerle aracılara, karaborsacılar kaptırmamazlık edemez.
- Devletçilik " özel teşebbüsün yapamayacağı ya da yapmak istemeyeceği işleri devlet yapar" ilkesiyle sınırlanamaz. Çünkü, böyle bir ilke devletçiliği kural olmaktan çıkarır ve onu geçici bir uygulama konumuna oturtur.. Devletçiliğin yanında özel teşebbüse de fırsat tanımak ayrı bir şeydir, özel teşebbüsün girmediği alanlara devletin zorunlu olarak girmesi ayrı bir şeydir. Birincisinde sistemin esasını devletçilik oluştururken, ikincisinde özel teşebbüs oluşturur.
- Gerçekten halkçı bir düzen bütün aracılara aradan çıkarma düzeni olarak düşünülmelidir. Bu nedenle ilk iş olarak devlet yatırımlarında müteahhidi, iç ve dış ticarete aracıyı ortadan kaldırmak gerekir.

³⁹⁸ Kemal Tahir, *Notlar 11/Batılama*, s. 33.

³⁹⁹ Kemal Tahir, *Notlar 12/ Çöküntü*, s. 158.

⁴⁰⁰ A.g.e., s. 82-83.

- Devletçiliğin, hazinenin talan edilmesinde bir araç olarak kullanılmasını önlemek gerekir. Bu da öncelikle, devletçilikte üretimi arttırma dışında hiçbir hayali fayda düşünülmemesi, devlet kaynaklarının zengin yetiştirmeye ayrılması suretiyle 150 yıldır uygulanan devlet eliyle burjuva yetiştirme gibi çıkışsız çabadan kesinlikle vazgeçmekle mümkündür.
- Devlet desteği öncelikle tarıma yönelmeli, tarım üretimin arttırarak köylüyü har gün biraz daha kalkındırmalıdır.
- Bütün bütçe yatırımları devletçiliğe, devletçi işletmelerin geliştirilmesine yapılmalı, kişisel işlere vergiden toplanmış paraların tek kuruşu bile verilmemelidir.
- Devlet topraklarını hangi düşünceyle olursa olsun kişilere dağıtmak vatan hainliğidir. Bu topraklar üzerinde vakit geçirmeden Sosyalist Üretim Birlikleri, kooperatifleştirilmiş tarım kombinaları kurmalıdır.⁴⁰¹
- Nüfus planlamasına değil, tam tersine nüfusu arttırmaya yönelik politikalar desteklenmelidir. Kemal Tahir,e göre, kapitalist batılı toplumların koşulları ile Türkiye gibi ülkelerin koşulları farklıdır. Türkiye gibi ülkelerde üretimi arttırmanın ve batıya karşı direncin en büyük kaynağı insan gücüdür. Batı, doğuların bu en güçlü dayanaklarını ellerinden almak için, sürekli nüfus planlamasını bu ülkelere önermekte ve teşvik edici yardımlarda bulunmaktadır. Milli geliri, üretim artışı ile sağlayamayan doğulu ülkelerin beceriksiz yöneticileri de çareyi üretimi arttıracağına, pay alanın Milli gelirden pay alanların sayısını azaltmakta bulmakta, bu aldatmacaya birçok konuda olduğu gibi, gönüllüce koşulmaktadır:

" ...Oysa, geri kalmış (!) az gelişmiş (!) olmakla nitelenen toplumların bütün maddi milli gelirlerinin en önünde nüfus kalabalığı gücü gelir. Çünkü çalışan toplumlarda, en büyük, en güvenilir sermaye insandır. Bir poker partisinde beşbin çocuğun bir aylık süt parası karşılığı yutulan heriflerin aklıyla kadın kısırlaştırmak, çocuk yapmamak usûllerini uygulamak vatan ihanetidir, sömürgecilere bedavadan uşak yazılarak topluma ihanet etmektir. Bunu bilimsel üsluplarla kitaplara geçirmeye çalışmanın rezilliğini anlatmak içinse, namuslu toplumların sözlüklerinde henüz gerekli kelimeler, hatta küfürler icad edilmemiştir.

Kazanç özellikleri, bunların kişiler arasında dağılımı ve harcanması birbirine hiç benzemeyen sömürücü toplumlarla sömürülen toplumun arasında, her şey gibi rakamlar da, aynı değeri taşımazlar, aynı sonuçları göstermezler.

(...) Milli geliri arttırmaya elbet çalışacağız ama, nüfusumuzu arttırmaya ondan on kat fazla çabalayacağız."⁴⁰²

⁴⁰¹ A.g.e., s. 71,82.

⁴⁰² A.g.e., s. 273-274.

Sosyalizm ve Demokrasi : " 1965 yılında hiçbir millet-ne kadar geri olursa olsun-hele Anadolu Türk Halkları despotlukla güdülemez" ⁴⁰³ diyen Kemal Tahir'e göre hiçbir şart altında Türkiye'de demokrasi dışı bir düzen söz konusu olamaz. Hiçbir iç ya da dış tehlike karşısında bir baskı düzeni söz konusu olamaz. " Türkiye ve Demokrasi" başlıklı bir notunda demokrasi dışı bir düzeni baskı düzeni olarak niteleyen romancımız, böyle bir düzenin Türkiye'de hiçbir şekilde düşünülmemesi gerektiğini şöyle belirtmektedir:

" Türkiye'de hiçbir şart altında demokrasi dışı bir düzen söz konusu olamaz... iki sebepten bu söz konusu olamaz:

a) Türkiye'de baskı sistemi hiçbir ciddi üretimin ve ekonomik gelişmenin şartı olamaz, tersine hırsızların gözlediği öldürücü rejimi kurmuş olur.

b) Hiçbir kadronun bunu denemeye hakkı olamaz. Çünkü böyle bir eğilim kendi başına yeteneksizliği, bilgisizliği, alçaklığı, vatan hainliğini belirler..." ⁴⁰⁴

Romancımız, CHP'nin 1946'dan sonra sürekli seçim kaybetmesini de tek parti döneminde uygulanan rejime karşı Türk halkının bir tepkisi olarak değerlendirmektedir. Romancımıza göre, CHP daha sonra DP'den daha demokrat davranmasına rağmen geçmişine yönelik bu tepkiden kurtulamamıştır:

" Despotluğu, karşısındaki sahte hürriyet şampiyonlarından -Demokratlardan- çok daha önce, çok daha büyük bir samimiyetle bırakmış olan Halk Partisi'nin bu topraklarda, 1946'danberi aralıksız seçim kaybetmesi, tarihindeki -Büyük Kurtuluş Zaferi'ne ve reformlara rağmen -sürdürdüğü- Hitlerizm'e göre çok yumuşak despotluğun, halkça verilen cezasıdır." ⁴⁰⁵

Yaşadığı dönemde, sağ-sol çatışmasında bir çok kişinin ölümüne yol açan kanlı olaylara tanık olan Kemal Tahir,gerek sağdan gelsin, gerek soldan, hiçbir şiddet eylemine taraftar değildir. "Anadolu halklarının ezici çoğunluğu ayağa kalkmadan, sosyalist-faşist etiketi altında birkaç yüz serserinin döğüşe çıkmaları bunların şuurlu oldukları -her nedense şuurlandıklarını değil, yabancı veya iç soyguncu ajanları olduklarını meydana koyar."⁴⁰⁶ diyen Kemal Tahir'e göre bu tür şiddet olaylarının arkasında sömürü düzenini sürdürmek isteyen birtakım iç ve dış mihraklar vardır. Hatta bu olaylara zemin teşkil eden fikirlerin bile arkasında aynı güçler vardır:

" Uzun çalışmalardan, zorlu hazırlıklardan ve fedakarlıklardan sonra halka doğru derinlemesine yayılmayan bir fikrin aydınlar arasında birdenbire parlayıp genişliyor görünmesi halk düşmanı yabancı ve yerli güçlerin

⁴⁰³ Kemal Tahir , Notlar 10, s. 140

⁴⁰⁴ A.g.e., s. 198.

⁴⁰⁵ Kemal Tahir, Notlar 10, s. 140.

⁴⁰⁶ Kemal Tahir, Notlar 11, s. 191.

marifetinden başka bir şey değildir. Bunun ciddi bir halk eğilimi saymak, bilerek ya da bilmeyerek yabancı ve iç soyguna destek olmaktır. " ⁴⁰⁷

Kemal Tahir, sosyalizmi insanlığın ulaştığı en ileri sistem, akılcı, bilimsel, gerçekçi ve insancıl bir düşünce olarak değerlendirdiği için, normal şartlarda kolaylıkla benimsenebilecek bir dünya görüşü olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle sosyalistlerin herkesten daha fazla düşünce özgürlüğüne ve demokrasiye taraftar olmaları gerekir. Çünkü baskı ve şiddet ortamının yerine asıl böyle bir ortam sosyalistlerin aradığı bir ortam olmalıdır. Bu nedenle düşünce ve örgütlenme özgürlüğü, demokratik yönetim ve şiddete karşı olmak sosyalizmin doğası gereği vazgeçilmez ilkeleri olmalıdır:

" Sosyalizm her şeyden önce kişiyi kişiye ve kitaba kul olmamağı sağlamak zorundadır. Gerçek sosyalist gerçekten hür insandır. Gerçekten hür insan olduğu için her çeşit fikir ve pazu baskısına da başından karşı çıkmak zorundadır. Sosyalist, savaş kanunları dışında hiçbir yarar, sonuç için -Bunun içinde sosyalizmin yurt içindeki kesin zaferi de vardır- hiçbir diktatörlük biçimi kabul etmez. Silahlı savaş kanunlarının bittiği yerde sosyalizm için ancak sınırsız bir fikir ve davranış hürriyeti başlar. Bunu böyle kabul etmemek, sosyalizmin başına haydutların çökmüş olduğunu ispatlar.

Gerçek sosyalizm hiçbir fikirden, hiçbir inançtan korkmaz. Hele iktidara gelmişse her çeşit iç ve dış korku katiyen söz konusu değildir. Çünkü hiçbir çeşit korkunun ölümüne faydası yoktur. Dış düşmanlar, sosyalist bir toplumu bitirmek ellerindeyken bitirmemezlik edemezler." ⁴⁰⁸

Sosyalizmin bu özelliklerinden dolayı, Kemal Tahir'e göre, gerek iktidara gelirken gerek iktidarda iken kapalı rejimle sosyalizmin hiçbir ilgisi olamaz. Kapalı rejimler yani antidemokratik baskı rejimleri sosyalizmin ve sosyalistlerin önünde engeldir. Çünkü bu tür rejimler kurulu düzeni yürütmeyi iknaya değil zora başvurmak suretiyle sağlamayı hedeflerler. 1972 yılının Nisan ayında kaleme aldığı "Kapalı Rejim ve Sosyalizm" başlıklı notunda şunları yazmaktadır:

" - İktidarda bunalanlar kapalı rejim isterler. Akılları sıra halkı boğuntuya getirecekler de kendilerini bunaltan rezilliği sürdürecekler.

- Rezil iktidarların eline düşen halklar da, açık rejim ve demokrasi isterler. Bunların rezil elinden kurtulmak için başka çıkar yolları yoktur.

- Rezil iktidarların kapalı rejim istedikleri, buna karşılık bunalmış halkların hürriyet ve demokrasi istedikleri sıralarda, bazı rezillerin hangi 'iyi niyetle' olursa olsun kapalı rejimden yana olmaları, kırbaçlı namussuz isterleri kimlere hizmet ettiklerini açıkça meydana koyar.

⁴⁰⁷ A.g.e., s. 191.

⁴⁰⁸ Kemal Tahir, Notlar 13, s. 53.

- Şurası kesinlikle bilinmelidir ki eli silahlı düşmanlar yere serildiği anda iktidara geçen sosyalizm için her şey mümkün olur, yalnız halkı baskı altında tutmak rezilliği mümkün olamaz.
- Hürriyetin gerekli olduğu dönemde kavga açmak, düşman aldatmacası ile yenilgisi kesin kavgaya sürüklenmek şuurlu halk düşmanlığından yani, düşmana satılmışlıktan gelmiyorsa, namussuzluk eğiliminden , ya da düpedüz kudurgan aptallıktan gelir." ⁴⁰⁹

Konu sosyalizme geçmiş bir ülkedeki yönetim biçimine gelince, Kemal Tahir, aynı tavrını burada da sürdürmektedir. Ona göre, sosyalist bir yönetimde herhangi bir bahane ile sürdürülen diktatörlük düşmana karşı değil, bizzat sosyalizme karşı sürdürülen bir "namussuzluk" tur:

" Bütün diktatörlüklerde olduğu gibi, sosyalist diktatörlükte de, diktatörlük sistemini yürüten rezil ve kabiliyetsiz takımının çevresine sınıf düşmanları toplanır. (...) Böyle durumlarda ancak, sosyalizm zarar eder. Gideceği yere daha dolaşık yollardan daha çok zarara uğrayarak daha geç varır. Çok daha ucuza elde edeceği başarılarla akıl almaz bedeller ödemek aptallığına düşer, bunu yaparken kendini zaman zaman kesinlikle suçlu bularak, akıllı ve namuslu eleştiricilerine karşı hayvanca ve namussuzca kin duyar. Bu kini, kan dökerek biraz olsun sakinleştirmemezlik edemez.

Uygulamada bu namussuz dönemlerinin sosyalizmin temelleri ve amaçlarıyla uzaktan yakından hiçbir ilintisi yoktur. Burada namussuzları bırakıp sosyalizme kızmak, gavura kızıp, gavura kızıp oruç yemeye benzer.(...)

Stalin bir müstesna değildir. Bütün temelli değişmelerin taşıdığı genel tehlikedir. Çünkü böyle değişme sıralarında, alt üstlüklerde gerçek namuslu sosyalistler aldatmacalara, inanmadıklarını söylemeye, yalanlara başvuramazlar. Bu yüzden de, karışıklığa gelip çoğu kez yenilirler." ⁴¹⁰

Sosyalizm ve "Ortanın Solu" Hareketi: Bilindiği üzere 1960'lı yılların başında CHP' de siyasete atılan Bülent Ecevit'in, önderliğinde başlayan bir hareketi nitelemek için 1965'den itibaren, "Ortanın Solu" kavramı siyasal literatürümüze girmiştir. Ecevit'in Türk solunda yerliliği ve demokrasiyi vurgulayan yaklaşımı romancımızın ilgisini çekmiştir. Burada, kısaca Kemal Tahir'in döneminde gündemde olan ve tartışılan bu yeni sol yaklaşım ile ilgili düşüncelerini ve önerilerini aktarmayı yararlı görüyoruz. Kemal Tahir'e göre, Ortanın Solu temel güçler bakımından dayanaksızdır ve amacına giden yol bakımından yön­süzdür. Doktrinsizdir. Yani temelsizdir. Temelsiz olduğu için de ister istemez aşağıdan yukarıya doğru değil, yukarıdan aşağıya doğru işler:

"... Yani, ortanın solunu gerçekten tutması, gerçekten buna destek olması gereken güçlerin yeniden örgütlenmesiyle değil, çeşitli nedenlerin ve olayların zoruyla bu güçlerle çatışacak, bu temel güçlerle ister istemez, ekonomik çıkar

⁴⁰⁹ A.g.e., s. 161.

⁴¹⁰ A.g.e., s. 54.

çelişkilerine düşecek üst ve orta gruplar tarafından güdülmek düşünülmektedir ki hem temel güçlerden, hem de yukarıdaki grupları temel güçlerle çatışmasız işletecek biricik araç olan doktrinden yoksul olduğu için sapmaları önleyerek amaca doğru kestirmeden gidebilmesini imkansız kılar." ⁴¹¹

Kemal Tahir'e göre, bu nedenlerle, yeni başlayan bu hareketin başarılı olabilmesi için şimdilik, olumsuz işler yapmaması, olumlu işler yapmasından daha önemlidir: "Ortanın solunun içine yerli bir şeyi belki, şimdi, tamam olarak koymak mümkün değildir ama, Batılı ürünlerden, sözgelimi sosyal demokrasiyi ya da radikal sosyalizmi zorla sokuşturmamak mümkündür. Burada müsbet olan bir şey yapmak değil yapmamaktır."⁴¹² diyen Kemal Tahir, bu hareketin başarılı olabilmesi için şu önerilerde bulunmaktadır:

- Bizde şimdilik ortanın solu gibi müsbet görüntülü hareketler, toplanmalar elbette yukarıdan aşağıya doğru gelecektir. Ama, bunun sonucunun da bundan öncekilere benzememesi isteniyorsa, hareketin sadece üstte toplanan grupta bırakılmaması, başarı sağlanır sağlanmaz yani ilk hedefe varılır varılmaz hemen temel güçlerin örgütlenmesine girilmesi gerekir. Bu örgütlenme, tarihsel gerçeklerimize ve bugün içinde bulunduğumuz ekonomik-sosyal özelliklerimize göre geliştirilmiş bilimsel yerli bir doktrine dayanmalıdır.

- Ortanın solu içine yerli doktrini bulup koyana kadar bütün gayretler devletin çökmemesi, bilhassa büyük bir sahtecilik olan hükümetle yer değiştirmemesine çalışmak olmalıdır. Burada da tersinden bir gayret söz konusudur ki bu iki terslik, içine düştüğümüz durumun tersliğinden ileri gelmektedir.

- Ortanın solu, çalışan kitlelere dayanmak, bunları örgütleyerek partinin temeli haline getirmek ve amaçlardan sapmamak için de doktrin bakımından silahlandırmak zorundadır.⁴¹³

Görüldüğü gibi Kemal Tahir, Ortanın Solu hareketini hemen yargılayıp mahkum etmemekte, bu hareketin Türk insanının tarihsel devlet anlayışına uyması açısından giderek artan bir ilgiyle karşılaşmasının mümkün olduğu şeklinde bir öngöründe bulunmaktadır. Ancak iyi niyetle başlayan bu hareketin başarılı olması için öncelikle kendi eksikliklerini gerçekçi bir şekilde kabul etmesi gerekmektedir. Bu eksikliklerin başında da yaşanan zorunluluklardan kaynaklanan, partinin geni halk kitlelerine

⁴¹¹ A.g.e., s. 184.

⁴¹² A.g.e., s. 184.

dayanan bir örgütlenmeye girmesini ve bu kitlelerin partinin yönetiminde çoğunluğu oluşturacak temel güçler haline gelmesini sağlayacak bir yerli doktrinin eksikliği gelmektedir. Ortanın solu bu eksikliklerini giderecek bir sürece girmezse, yani kendinden önceki hareketlerin hatalarını tekrar ederse o da kaçınılmaz olarak aynı akıbete uğrayacak, giderek yozlaşarak hedefinden sapacak, eriyecektir. Bu akıbeti önlemenin tek yolu ise olumsuz işler yapmama ile geçirilecek bir süre içerisinde partinin kitlelerle gerçekçi bir buluşmasını sağlayacak yerli doktrinin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. Bu doktrinin nasıl geliştirileceği konusunda ise doğal olarak Kemal Tahir'in yukarıda ilgili bölümlerde açıkladığımız görüşlerinden başka önerileceği bir şey yoktur.

Sosyalizm ve Milliyetçilik: Kemal Tahir, eserlerinde milliyetçilik üzerinde ayrıntılı olarak durmamıştır. Daha önceki bölümlerdeki görüşlerinden ve söylemlerinden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz. Kemal Tahir'de bir milliyetçilik vurgusu vardır. Ancak bu milliyetçilik vurgusunun ırkçılıkla ya da Turancılıkla bir ilgisi yoktur. Onun milliyetçiliği, genelde doğu batı ayırımında Osmanlıcılıkta yoğunlaşan doğu taraftarlığına; özelden ise yerliliği vurgulayan, milli değerler ve kültürel kimliği ön plana çıkaran, bağımsız, merkezi, üniter, devletçi ve halkçı bir devlet savunuculuğuna dayanır. Romancımız, Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesi Anayasamızdaki tanımlamayla denk düşen bir biçimde Türk kabul eder. Ancak, bu "Türk" kavramında etnik bir ayrımcılığa çağrışım yapacak bir vurgu yoktur. Kemal Tahir, Anadolu'da yaşayan çeşitli etnik kesimleri bir ayırıma tabi tutmadan tümü için "Türkleşmiş Anadolu Halkları", "Anadolu Türk Halkı", "Türk Halkı", "Anadolu Halkları", "Türk İnsanı" gibi ifadeleri kullanır. Kemal Tahir, gerek Osmanlı'da gerek onun mirasçısı olan ve çeşitli etnik kimliklerin yüzyıllar süren bir birliktelikle kaynaşmasından oluşan bir sosyal yapıya sahip olan Türkiye'de etnik bir vurguya dayanan Türk milliyetçiliği şeklindeki bir söylemin gerek toplum gerek devlet için en büyük tehlikelerden birini oluşturacağı kanısındadır. Yine romancımıza göre ATÜT temeline dayanan Türkiye gibi doğulu toplumlarda batı anlamıyla bir milliyetçilik de var olamaz:

" Doğulu toplumlar tarihlerinde batılı şemayı yaşamadıkları, yani feodalite içinde kapitalist burjuva aşamasını hazırlayıp toplumlarını bu aşamaya sıçratmadıkları için, doğulu toplumlarda batı anlamıyla milliyetçilik var olamaz.

⁴¹³ A.g.e., s. 182-183.

Bu sebepten doğulu toplumcu düşünürleri milliyetçilik, hele şoven milliyetçilikle suçlamak düpedüz bir batılı aldatmacası, köpeoğluluğudur. Doğulu toplumcu düşünürler böyle bir fikir dolandırıcılığa katiyen papuç bırakmamalıdır. Affedilmez bir alıklık etmiş olurlar." ⁴¹⁴

Hayatı ve eserleri ile ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, özellikle **Devlet Ana'** daki söyleminden yola çıkılarak ırkçılık ya da Türk şovenizmi yapmakla suçlanmıştır. **Devlet Ana'nın** bir roman olması bir yana, Kemal Tahir'i tüm eserlerindeki söylemlerini değerlendirmeden böyle bir değerlendirmeye kalkmak haksızlık olur. Bize göre, Kemal Tahir, yazdıkları ve konuşmaları dikkate alınarak incelenirse onda ırkçılıkla nitelenebilecek bir milliyetçilik anlayışı olmadığı görülür. Romanlarındaki kahramanlarında Kemal Tahir, Türkiye'deki değişik etnik kimliklerden kişilere yer verir. **Göl İnsanları'**ndaki hikâyelerinden son romanına kadar hemen hemen bütün eserlerinde Türk, Kürt, Çerkez, Laz, Rum, Balkan kökenli kişiler yer almaktadır. **Devlet Ana'**daki Türk vurgusu ise, Türklerin devlet kuruculuğu ve yaşatıcılığı, başka etnik ve dini kimliklere karşı hoşgörülü olmaları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sosyalizm ve Din: Kemal Tahir'in genel olarak dine bakışı, benimsediği dünya görüşüyle yani Marksizm'le sınırlıdır. Dini, insan psikolojisinin bir ihtiyacı ve sosyal bir üst yapı kurumu olarak değerlendirir. Dinlerin ilahi kaynaklı olup olmaması sorunuyla ilgilenmez. Onun için dinin toplum hayatında gördüğü işlev önemlidir. Eserleriyle ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, bazı romanlarında kendisinin yerini tutan roman kahramanını, Tanrı'ya inanmak dahil dini inançları zayıf, hurafelere dayanan dinsel söylemleri alay ederek eleştiren, dini tartışmalarda ateist bir tutum takınan bir kişilik olarak sunar. Dinin toplumdaki işlevi söz konusu olduğunda Kemal Tahir, doğu-batı arasındaki ayırımını burada da sürdürür. Ona göre, Hıristiyanlığın batıda gördüğü işlevle İslam'ın Doğuda gördüğü işlev farklıdır. Yukarıdaki bir yazısında da görüldüğü gibi romancımıza göre, Hıristiyanlığın batıda gördüğü işlev dikkate alınırca Marksizm'in, din halkları uyutmak için kullanılan bir afyondur şeklindeki söylemi doğrudur. Ancak Doğuya gelince bu söylem geçerliliğini yitirir. Aşağıda yer vereceğimiz bir alıntı Kemal Tahir'in dine bakışının genel bir özeti niteliğindedir.

" Din, ancak sömürücü ile boğuşmayı kolaylaştıran birleştirici, güçleştirici bir sosyal müessese olarak saygı görebilir. Hangi kişisel veya toplumsal etki alanında olursa olsun , ayırıcı, iç ve dış sömürüyü kolaylaştırıcı durumunda ise, din artık din olmaktan çıkmış demektir. Saygı istemeye hakkı yoktur." ⁴¹⁵

⁴¹⁴ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 364.

Dine bakışı, onun, toplumda gördüğü işleve göre belirleyen Kemal Tahir, Türkiye'de dinin rolünü " Bizim toplumumuzda, milli birliği taşıyan unsurların başında din, bir de tekel maddeleri gelir"⁴¹⁶ şeklinde esprili bir değerlendirmeye olumlamaktadır. Kemal Tahir'e göre, batı anlamında sınıfların görülmediği ATÜT toplumlarında din, milliyetçiliğin yerini tutar. Ayırıcı değil birleştirici bir unsurdur. ATÜT'ün özelliklerine uygun bir söylem içerir. Dinin ATÜT'deki bu işlevi romancımıza göre batılılarca bilindiği için bu toplumlarda din düşmanlığı yayılmaya çalışılır. Ona göre, yobazlık kadar din düşmanlığı da Türk toplumu ve Türk devleti için tehlikelidir. İkisi de ülkeyi ve toplumu dışarıya karşı zayıflatır. Batılı emperyalistlerin işine yarar:

- " - Sınıfsız Asyalı toplumlarda din, milliyetçiliğin yerini tuttuğu için batılı açısından tehlikeli görülmüş, her toplumda ele geçirilen batılaşmacı ajanlar aracılığı ile din düşmanlığı yürütülmüştür, yürütülmektedir.
- Yobazlığı tutmak da, din düşmanlığının bir başka çeşididir.
- Bugün 1967 ortasında bütün Anadolu Türk halklarının ödevi, hükümetle değiştirilmek istenen devleti, her ne pahasına olursa olsun iç ve dış yıkımlardan kurtarmaktır. Çünkü bir toplum bağımsız devleti varoldukça istenildiği gibi, sömürgeleştirilememektedir.
- Bu açıdan bakılırsa devleti savunacak Milli Birlik tarihsel geleneği içinde, bugün hangi inançlara dayanıyorsa o inançlardan hiçbirinin dejenere edilmemesine çalışmak vatanseverlik borcudur. Bu inançların başında dinsel inançlar vardır. Burada tutulacak doğru yol din düşmanlığı gibi, kara yobazlığın da bir dıştan yutturulmuş din düşmanlığı olduğu gerçeğini hiç unutmamaktır."⁴¹⁷

Romancımızın İslâmiyet'le ilgili değerlendirmelerini şöyle özetlemek mümkündür: İslâm dini, son dindir. Diğer dinlerden daha taze, daha sağlamdır. Müslümanlar üzerindeki etkisi güçlüdür. İslâm dini, bir dünya dinidir. Dünya işleriyle derinlemesine uğraşır. Ekonomik sosyal sistemler kurmuştur. Bilimden yanadır. Aile hukuku kurmuştur. Toprakta, sulara, ormanlarda kişi mülkiyetini reddeder. İçkiyi, kumarı yasaklar, hurafeleri, büyücülüğü reddeder. Lüksü, kasınmayı, faizciliği, haksız kazancı yasaklar. Örgütü demokrattır. İmam, sosyal politik ödevler gördüğü halde köyde, mahallede seçimle atanır ve onların ödedikleriyle yaşar. İslâm toplumları, yüzyıllar boyu batılı sömürgecilerce soyulmaktadır. Bu toplumlarda din düşmanlığı, soyguncu ortaklığı biçiminde görülür. Bu yüzden Müslümanlarca her dine karşı davranış, soyguncu gavurdan soyguncu gavur hesabına yapılmış sayılır. Bu açıdan

⁴¹⁵ Kemal Tahir, *Notlar 13*, s. 242.

⁴¹⁶ A.g.e., s. 225.

⁴¹⁷ A.g.e., s. 286.

İslâm, Müslümanların gözünde ezilenlerin dinidir. Onarın birliğini dayanışmasını sağlar. Milliyetçiliğin yerini tutar. Sömürge oluşları, Müslümanları okuma yazmada geri bırakmıştır. Bu da içlerinde bağınazların artmasını sağlamıştır.

Bu nedenlerle, İslam ve Müslümanlar gayet iyi tanınmadan onlarla din konuşulmaz. Müslümanlar dinsiz olanları kötü adam sayarlar. Onlara, dinsiz olduğu halde, bir insanın çok doğru, çok iyi, çok yararlı olabileceğini yaşamın içinde somut davranışlarla ispatlamak gerekir.⁴¹⁸ Romancımız dine uluorta saldıranları şu sözleriyle eleştirmektedir:

" Hiçbir kutsal inançları -Dünya görüşleri- olmayan serseri anarşistlerdir ki dine uluorta saldırırlar. Bunlarla yapılacak işbirliği Müslüman toplulukların doğru fikirlere karşı düşmanlığını doğurur. Dini işe yarar kılmak için yazı yazmak, broşürler dağıtmak, nutuklar çekmek faydasızdır. Pratik, Müslümanlarla yan yana, iç içe olmak, yaşamının gidişinde dinin zararlarını göstermek gerekir." ⁴¹⁹

Kemal Tahir, İslâm üzerine yaptığı bu değerlendirmelerinde şu sonuca varmaktadır. İslâm dini, Türkiye'nin bağımsızlığı ve milli birliğinin sağlanmasında önemli kurumlardan biridir. Tamamına yakını Müslümanlardan oluşan bir ülkede din düşmanlığının yıkıcılıktan, insanlara ve kitlelere ulaşmayı önlemekten başka bir sonucu olamaz. İslâm dini, ATÜT temellerine oturan bir toplumun gereklerine uygun bir sistem içerir. Toprakta özel mülkiyeti sınırlayıp temelde kamusal mülkiyeti öngörmesi, su kaynakları, ormanlar gibi herkesin kullanımına açık alanlarda kişisel mülkiyeti yasaklaması, haksız kazancı, faizi yasaklaması ve evrensel ahlaki değerleriyle bir çok alanda sosyalist dünya görüşüne ters düşmez. İslâm'ın, Müslümanlar üzerindeki etkisi ve önemini görmezlikten gelmenin hiçbir anlamı olamaz. O halde dine karşı tutumda yapılması gereken, tıpkı Osmanlıların yaptığı gibi dinden önemli bir milli birlik unsuru olarak yararlanmak, dine karşı aşağılayıcı ve dışlayıcı söylemlerden uzak durmaktır. Aksi takdirde sosyalizmin geniş halk kitlelerine ulaştırılmasının, dolayısıyla da onların desteğinin önü daha başlangıçta tıkanmış olur ki, bu da herkesten önce sosyalizm düşmanlarının ve emperyalist / kapitalist batının işine gelir.

⁴¹⁸ A.g.e., s. 290-291.

⁴¹⁹ A.g.e., s. 291.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KÖYE VE KÖYLÜYE BAKIŞI

1. Türk Köyü ve Köylüsü Hakkındaki Genel Değerlendirmeleri

Kemal Tahir'in köye olan ilgisi, gençlik yıllarına kadar uzanmaktadır. 1934 yılında arkadaşları ile birlikte çıkardığı **Geçit** dergisindeki köy ve köy edebiyatı üzerine yazıları, bu ilginin ilk örneklerini oluşturmaktadır. O dönemin edebiyat gündeminde köy önemli bir gündem oluşturmaktaydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu yıllar 24 yaşındaki edebiyata hevesli, şiir yazar, gazetecilik yapan çalışkan ve hırslı bir delikanlının fikri bir bunalım yaşadığı, dünya görüşünün henüz oturmadığı bir dönemdir. Düşünsel olarak yoğun bir sorgulama süreci yaşamaktadır. Alışagelmış kalıplara ve genellemelere sorgulayıcı bir şüphe ile yaklaşmaktadır. Köy ve köy edebiyatı üzerinde de bu sorgulamasını yürütmüş ve şu kanaate ulaşmıştır: Edebiyatımızda o güne kadar yazılan köy konulu eserler köy ve köylü gerçeğini yansıtmaktan uzaktır. Edebiyatçılarımız köy gerçeğine yıllardan beridir uzak kalmışlardır. Anadolu'yu yeterince tanımak için senelerce tetkik etmek gerekmektedir. 1938 yılında **Yedigün**'de yayımlanan "Bir Yaz Hikayesi" adlı hikayesinde de bu görüşünü yani köy ve köylü tanınmadan köy romanı yazılamayacağı tezini işlemiştir

Kemal Tahir'in, 15 Mart 1934'te Anadolu üzerine bir yazı serisi hazırladığını Naci Çelik'ten öğreniyoruz. Klasikleştirilmiş Anadolu, Gurbet, Anadolu'yu Yazarlar, Anadolulu, Anadolu Eserlerine Bir Bakış başlıklarıyla beş bölüme ayırdığı bu yazılarında nasıl bir yol izleyeceğini şöyle ifade etmiştir:

" Ve bunu anlatırken daima şikayet ettiğim, evvelce çizilmiş ve değiştirilmeye lüzum görülmemiş çerçevenin dışında kalmaya gayret edeceğim. Ne eşrafla hocaya ayrılan malum kini hatırlayacağım ne de Anadolu'ya çok defa israfla gösterdiğimiz merhamet ve sevgiyi. Ve peşinen iddia edeceğim: Edebiyatımız Anadolu'yu bir masal dünyası yapmıştır." ⁴²⁰

Kemal Tahir'in köye yaklaşımı böyle bir ön kabul ile başlamıştır. Bu yaklaşımın temelinde köye ve köylüye alışagelmış bakışların tesirinde kalmadan, onların dışında bakarak bakmak yatmaktadır. Genç Kemal Tahir, etkisinde kalmayacağını vurguladığı köy edebiyatındaki bu kalıplaşmış bakışın iki ana özelliğini öne çıkarmaktadır. Bunlar

köyün ve köylünün aşırı idealize edilmesi ve eşrafa, ağaya, hocaya kin duyulmasıdır.

Yine, **Geçit** dergisinde yazdığı bu yıllarda gurbet konusundaki görüşleri de ilginçtir. Genç Kemal Tahir'e göre gurbet, Anadolu'yu içten ve dıştan saran bir hastalıktır. Tedavisi de şehrin köyden, köyün bir başka köyden farklı olmadığına, ülkenin bütün hudutlarına kadar hep aynı yekpare olduğuna inanmaktan geçmektedir.⁴²¹ Olgunluk döneminde romancımızın bu gurbet olgusu konusundaki fikirleri değişecektir.

Romancımızın gençlik dönemindeki köye ilişkin görüşleriyle onun olgunluk yıllarındaki görüşleri aynı değildir. O, bir zamanlar ulaştığı kanaatleri de sonradan sorgulamadan çekinmeyen bir kişiliğe sahiptir. Yaptığı araştırmalar ve özellikle hapisane yaşamındaki gözlemlerinden sonra köy konusundaki bazı kanılarını değiştirme ihtiyacını duymuştur. Her konuda olduğu gibi köye yaklaşımında da temel ilkesi "gerçekçilik"dir. Gençlik döneminde köy edebiyatında beğendiği ve etkilendiği yazarların başında Sabahattin Ali, Sadri Ertem ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimler gelmektedir.

Hayatı ile ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir, Türkiye'nin en büyük kenti olan İstanbul'da dünyaya gelmiş ve hayatının hapisane dönemi hariç tamamına yakın bir bölümünü bu şehirde geçirmiştir. Annesi ve babası köyde doğmuş, gençliklerinde İstanbul'a yerleşmişlerdir. Kemal Tahir, böyle bir ailenin çocuğudur. Çocukluğunda annesinin Adapazarı'ndaki köyüne gitmesi dışında köyde hiç bulunmamıştır. Kemal Tahir, birkaç gün kaldığı bu köyde sıtma hastalığına yakalanmıştır. Köyde geçirdiği bu kısa süreli dönemden hatırasında kalan en önemli şey bu sıtma hastalığıdır. Kemal Tahir, Anadolu'ya ilk kez Birinci Dünya Savaşında babasının görevi nedeniyle gitmiştir. Nazilli ve Burdur'da bir süre kalmış, İzmir, Aydın ve Bandırma'yı görmüştür. Gençlik döneminde ise iki yıla yakın bir süre Zonguldak'ta bulunmuştur. 1939 yılına dek bu istisnalar dışında İstanbul'dan ayrılmamıştır. Mahpusluk döneminde, Çankırı, Malatya, Çorum ve Nevşehir illerinde bulunmuştur. Seyahati sevmeyen Kemal Tahir'in bu iller ve romanlarını bastırıldığı Bilgi yayınevinin bulunduğu Ankara hariç, İstanbul'dan başka bir yere gitmediğini söylemenin bir abartma olmayacağını düşünüyoruz. (Bu istisnalara **Devlet Ana**'yı yazarken Söğüt ve Domaniç bölgelerine yaptığı inceleme amaçlı kısa süreli seyahati ile Sovyetler Birliği gezisini de eklemek gerekir.) Hayatını anlatırken de belirttiğimiz gibi o tam bir İstanbul

⁴²⁰ (Aktaran) Naci Çelik, a.g.m., s. 20.

tutkunudur. Köy romanı ile ilgili bir açık oturumda, bu seyahatleri sırasında yol kenarında gördüğü köyler dışında hayatında hiç köy görmediğini söylemiştir.⁴²²

Kemal Tahir'in köyü hiç görmemesine ve babasının köyü de dahil hiçbir köye gitmemesine rağmen, romanlarında köyün önemli bir yer tutmasının nedeni nedir? Bu sorunun yanıtı, Kemal Tahir'in düşüncesinde ve onun ayrılmaz bir parçası olan romancılık anlayışında yatmaktadır. Onun romancılık anlayışının temelinde Türk toplumunun gerçeklerini araştırarak ortaya çıkarmak yatar. Amacı, Türk milletinin müşterek ruhunu keşfetmek, Türk insanının cevherini ortaya çıkarmaktır. Romancılığa başladığı yılların Türkiye'sinde, halkın ezici bir çoğunluğu köylerde ve küçük kasabalarda yaşamaktaydı. Nüfusun % 84'ünü kırsal kesimde yaşayan bu insanlar oluşturuyordu. Bu oran daha gerilere gidildiğinde daha da artmaktaydı. O halde Türk insanını tanımanın yolu zorunlu olarak Türk köylüsünden geçmektedir. İşte Kemal Tahir'in ilgisini köye çeken bu demografik gerçektir. Onu diğer köy romancılarından ayıran özelliği de temelde bu noktadadır.

1940-1970 dönemi edebiyatımızda köye olan ilginin en yoğun olduğu dönemdir. Kemal Tahir'in eserlerini yazdığı dönem de bu zaman aralığına tekabül etmektedir. Bir çok alanda olduğu gibi edebiyatta da, "moda" diyebileceğimiz belli konulara eğilimin yoğunlaşması gerçeği vardır. İşte bahsettiğimiz bu dönemde köye yönelik, köyü anlatan eserler vermek bir tür moda idi. Kemal Tahir'in köye ilgisini bu "moda"ya bağlamak kanımızca yanlış olur. Yine onun, hapislik döneminde koğuş arkadaşlarının büyük bir çoğunlukla köylülerden oluşması ve yazarın romanları için gerekli malzemeleri toplaması açısından zorunlu bir seçim olması gibi açıklamalar da Kemal Tahir'in köye ilgisinin nedeni olarak gösterilemez. Bu iki hususun romancımızın köye yönelik eserler vermesinde şüphesiz bir etkisi ve katkısı vardır. Ancak Kemal Tahir'in köye ilgisinin temel nedeni, bizce, onun düşünce yapısı ve romancılık anlayışıdır. Yukarıda Kemal Tahir'i diğer köy romancılarından ayıran en önemli özelliğinin onun bu fikirleri ve romancılık anlayışından kaynaklandığını belirtmiştik. Türk toplumunun gerçeklerini, Anadolu insanının özelliklerini, Türk milletinin tarihsel bir süreklilikle gelen müşterek ruhunu, cevherini keşfetmek ve bu yolla yaşadığı dönemin sorunlarına bir çözüm getirme arayışında olan Kemal Tahir için köy ve köylü bu yolculukta zorunlu bir uğraktır. Hatta yolculuğa buradan başlamak gerekmektedir. Bu açıdan denilebilir ki

⁴²¹ A.g.m., s. 20.

dönemin edebiyatında köy hiç yer almasa bile Kemal Tahir yine köyü gündeme getirecekti. Romancımızın gündem oluşturma özelliğini de dikkate alırsak bu tür bir geriye yönelik spekülasyonda bulunmanın pek de sakıncalı olmadığı düşünülebilir.

Türk romanında köy konusunu araştıran akademisyenlerden biri olan Doç.Dr. Ramazan Kaplan'a göre, köy konusu, romana, edebiyat dışı bazı faktörlerin bir sonucu olarak girmiştir. Bu faktörler: Edebiyata sosyal hayatı ve sosyal fayda düşüncesini getiren Tanzimat hareketi; halka yönelme düşüncesinin önem kazandığı II. Meşrutiyet yılları; devlet adamlarıyla aydınların, yeni bir ilgi ve anlayışla köye yönelmelerini sağlayan Milli Mücadele; eğitim yoluyla köyü kalkındırma düşüncesine bağlanan Köy Enstitüleri ve Cumhuriyet döneminde önem verilen köy politikalarıdır. Bu bakımdan köy romanı, siyasi ve sosyal gelişmelere son derece bağlı ve amacı gereği de sosyal karakteri ağır basan bir romandır. Nüfusunun büyük bir çoğunluğu köylü olan bir ülkede, bu kesimin meselelerinin de ele alınması, köye ilgiyi arttırdığı gibi, edebiyatta çevre genişlemesine de yardımcı olmuştur. Kaplan, Köy Enstitüsü kökenli yazarlar dahil köy romancılarının büyük bir çoğunluğunun, köye bakışının, köyün dış görüntüsünde, yoğunlaştığı görüşündedir. Köy romancıları çoğu zaman, problemlere önem verip insanı ihmal etmişlerdir. İnsanı merkez yaparak problemlerini açıklayacak yerde, bütün çabalarını onu çevreleyen dış şartlar üzerinde toplamışlardır. Köy romancıları-pek azı dışında- bu tür problemlere ağırlık vermekle, romanın sanat değeri açısından sahip olması gereken niteliklerini göz ardı etmişlerdir. Böylece bazılarının köyü yakından tanımaları, kendileri için bir kolaylık getirmekten başka bir işe yaramamıştır. Köy romanında, Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak gittikçe artan bir oranda ekonomik problemleri ele alma ve insanları ekonomik perspektiften görme ortak bir tutumdur. Kaplan'a göre, çoğu, köylünün hayatını sosyalist ideolojiye göre yorumlama çabasındaki köy romancıları için, bunun tabii bir sonuç olduğu düşünülmelidir.⁴²³

Köy romanlarında köyün ne derece gerçeğe uygun olarak yansıtıldığı konusunda Kaplan, şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“ Bu konuda hemen kabul edilebilecek bir durum varsa o da, gerçekten köy romanı yazarlarının gözlemlerine yetinen ve yaşadıkları çevrelerin şartlarına bağlı, köylünün yaşayışını hep aynı kalıplar içinde anlatan yazarlar olduklarıdır. Bu

⁴²² *Beş Romancı Tartışıyor*, Düşün yay., İst., 1960, s. 11.

⁴²³ Doç. Dr. Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ yay., 3.B., Ank., 1997, s. 555-558.

bakımdan eserleri de, belli bir dönemin problemleriyle dolu ve o çevrenin şartlarıyla sınırlıdır.

Fakat yukarıda sözü edilen iddiaya gelince, köy romanlarının birçoğunda anlatılan köyün, Anadolu köyü olduğu çoğu zaman tartışılabilir. Birçok yazar, problemleri ele alırken gerçeğe ters düşmek pahasına bağlandıkları düşüncelere göre bir köy ve köylü görünüşü ortaya koymuşlardır. Bir bakıma, 'halk adına halkın gerçeğinden uzaklaşma' anlamına gelen bu durum, en çok ezen ve ezilen taraflar olarak ağa-köylü ilişkilerinde görülür. Ayrıca köyün meseleleri hakkında ileri sürdükleri tezleri canlı kılabilmek için, gerçekleri bile çarpıtmaktan geri kalmamışlardır. Köylüyü son derece ilkel, bilgisiz ve basit bir varlık olarak görme, bu anlayışın yol açtığı bir sonuçtur.

Köy romanlarının büyük bir kısmı, düşünce derinliği bulunmayan, sığ bir gerçekçilik peşinde olan popüler edebiyat örnekleridir. Sosyolojik ve antropolojik araştırmalarla, sosyal tarih alanında da kullanılabilecek bir yığın malzemeyle doludurlar. İnsanı ve meseleleri derinden kavramaktan uzaktırlar..."⁴²⁴

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, köyün aşırı idealize edilerek masallaştırıldığı kanaatindedir. Ona göre, köye gerçekçi açıdan yaklaşımak ve köy insanının davranışlarının psiko-sosyal derinliklerine inilerek onun temel özellikleri gün yüzüne çıkarılmalıdır. Bunun için köyün, ülke gerçeği içerisinde tutarlı ve doğru bir yere oturtulması gerekmektedir. Kemal Tahir'e göre, köy gerçeğinin yakalanamamasında en önemli etken Türkiye'nin toplumsal yapısının, batıdan aktarma birtakım kalıp ve modellere dayanılarak yanlış bir temele oturtulmasıdır. Temeldeki bu yanlışlık, binanın her yükselişinde kendisini tekrarlayacaktır.

Romancımız, köye benimsediği dünya görüşü ve onun bir gereği olan tarihsel materyalist yöntem çerçevesinde yaklaşmaktadır. Dikkatini yoğunlaştırdığı alan, köyün ekonomik yapısıdır. Köy gerçeğinin, köyün üretim ilişkilerinin çözümlenmesiyle yakalanabileceği kanısındadır. Yukarıda köy romancılarının çoğunluğunun Marksist dünya görüşünde oldukları dolayısıyla onların da köye yaklaşımlarının ekonomik yapıda yoğunlaştığını belirtmiştik. Buna rağmen Kemal Tahir'in romanlarında ileri sürdüğü görüşlerle diğer köy romancılarınınkiler arasında ciddi farklar vardır. Bu farklılık Marksist kuramın Türkiye gerçeklerine uygulanmasındaki farklı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Onun, köye yaklaşırken hareket ettiği ön dayanakları ya da ön kabulleri farklıdır. Kemal Tahir'in, Anadolu köyü ve köylüsü hakkında ATÜT modelini esas alarak geliştirdiği görüşler ve ileri sürdüğü tezler aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir:

⁴²⁴ A.g.e., s. 559-560.

1) Türk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı, tarihsel gelişimiyle birlikte ele alınmalıdır. Bu yapı, temel özellikleriyle özel mülkiyet esasına dayanan Batı toplumlarından niteliksel olarak farklıdır. Bu yüzden batı toplum yapısıyla bir doğu toplumu olan Türk toplum yapısı arasında bir benzerlik ilişkisi kurmak bizi yanılgılara götürür. Anadolu 'da tarihin hiçbir döneminde Batı toplumlarındaki köle çalıştırma esasına dayanan bir üretim tarzı görülmediği gibi, bu üretim tarzının bir ürünü olan Feodalite de söz konusu olmamıştır. Anadolu'nun coğrafi yapısı, üretim şartları ve üzerinde yaşayan insanların bu coğrafi yapıya uygun dünya görüşleri bu topraklarda batıdan farklı bir mülkiyet yapısının oluşmasını sağlamıştır. Bu açıdan Anadolu köylerini, feodalizm açısından değerlendirmek, olmayan bir şeyi ona zorla mal etmek olur. Bu varsayım üzerine kurulacak açıklama biçimleri de temelden yanlış olduğu için hiçbir zaman Anadolu gerçeğini kavramamızı sağlayamayacaktır. Tersine bizi yanılgılara ve çelişiklere götürecektir. Anadolu, gerek coğrafi gerek beşeri yapısıyla Asya Tipi Üretim Tarzının temel özelliklerini taşıyan bir bölgedir. Bu yüzden Anadolu'nun toplumsal ve ekonomik yapısını incelerken ATÜT modelinden hareket edilmeli, Anadolu'nun kendine özgü tarihi, coğrafi ve beşeri yapısı dikkate alınarak bu model gerekli değişikliklere tabi tutularak uygulanmalıdır. Anadolu'nun kendine özgü özelliklerinin başında, topraklarının büyük çoğunluğunun verimsiz olması ve üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olarak, Asya ile Avrupa arasında bir geçiş bölgesi, bir köprü oluşturması gelmektedir.

Anadolu topraklarının büyük bir bölümü kıraç ve verimsizdir. (Bugün en verimli bölgesini oluşturan Çukurova yakın zamanlara kadar üzerinde tarım yapılması imkansız bir bataklık konumundaydı.) Bu topraklar artık değer üretme bir yana üzerinde yaşayan insanların çoğunun geçimini sağlamaya yetecek seviyede bile ürün veremez. Bu nedenle Anadolu'yu bir tarım ülkesi olarak kabul etmek bile doğru değildir:

“ Anadolu, tarih içinde bir tarım ülkesi olarak bilinir. Oysa, son bilimsel araştırmalar, bunun büyük bir uydurma, yakıştırma, hatta evham olduğunu meydana koymuştur. Anadolu tarım ülkesi değildir. İnsanlarının çoğunluğu çiftçi olmadıkları halde, köylerde oturan bir garip ülkedir. Çünkü, orta halli çiftçi ünitelerini, üstünde oturup çalıştıkları toprak, bir yılın 12 ayında besleyemez. Anadolu Türk köylüsü, toprağın eksik bıraktığını, başka işlerden tamamlayarak yaşamağa çalışmak zorundadır. Bunu ona tarih boyunca merkezi devlet sağlar.”⁴²⁵

⁴²⁵ Kemal Tahir, Notlar, Osmanlılık/Bizans, s. 167.

Romancımıza göre, Anadolu köylerinde çok sık rastlanan gurbet olgusunun nedeni de budur. Köy erkeklerinden gurbete gitmeyen kişi sayısı pek azdır. Toprağın ürününün ailenin geçimini sağlamaya yetmemesi nedeniyle gurbet bir zorunluluktur. Bu nedenle, Anadolu halkı, çoğunluğu köylerde oturan ama gerçek anlamda çiftçi olamayan bir halktır.

Anadolu coğrafyasının tarih boyunca sürdürdüğü bu özelliği üzerinde yaşayan insanların da özelliklerini belirlemiştir. Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar bu toprak parçasını kendi sistemlerine uydurmak için elbette zorlamışlardır. Fakat bunun imkansızlığını anlayarak ona boyun eğmişlerdir. Bu imkansızlık yukarıda da belirtildiği gibi toprağın verimsizliğinden gelir. Anadolu'da her şey vardır ama az vardır. Ayrıca üç tarafı denizle çevrili olan bir geçit bölgesidir. Coğrafyada geçit olan topraklar otonom milletlerinin milli karakterlerini ya tekrar elde etmek için aralıksız mücadele ederek tutarlar. Romancımıza göre, tarih içinde sürekli boğuşarak milli karaktere varmanın bir tek yolu vardır. Direnmeyi, boğuşmayı genellikle pasif hale getirmek yani çile çekme ve azla yetinme gücünü elde etmek ve tutmak. Türk köylüsünün bugüne kadar yaptığı da budur.⁴²⁶

Tarih içinde Anadolu, sürekli büyük savaşlara alanlık, büyük göçlere, talancı kalabalıkların gelip gitmesine ana caddelik etmiştir. Bu da, çoğunluğuyla köyde oturur, çiftçilerden ibaret Anadolu'nun Türkleşmiş halklarını, sürekli talanların verdiği güvensizlik içine atmış, derebeylik sisteminin kurulamaması bu güvensizliği sürdürmüştür. Batıda derebeylik kuran barbarların bünyesinden başka bir bünyede olan İslam medeniyetine girmiş göçebeler bu işi Anadolu'da görmemişlerdir. İslamiyet'in toprakta özel mülkiyeti ön görmeyen yapısı, göçebe Türklerin örf ve adetleri ve Anadolu'nun bu coğrafi özellikleri, birbirlerini destekleyen bir uyum halinde, bu topraklarda özel mülkiyet esasına dayanan bir feodalleşmeyi önlemiştir. Bunun olağan sonucu da tabakalaşmayı ve kazanılanı yeniden üretime yatırmayı önlemek olmuştur. Gene bu yapının bir olağan sonucu olarak hukuk devletinin kurulamaması, mülkiyet münasebetlerinde mülkiyet hakkı anlayışını, mülkiyet sahibi olma, mülkiyeti savunma idrakini, kısaca, Anadolu insanının batıdaki gibi bir ekonomik-sosyal şuura varmasını önlemiştir. Böylece talan edilmeyi, talan etmeyi kader sayma, buna uyma eğilimini biricik kurtuluş ve savunma yolu haline getirmiştir. Bin yıldır bu şartlar altında yaşayan

⁴²⁶ A.g.e., s. 167.

Türkleşmiş Anadolu köylülüğü ister istemez, savunmasını birbirine dayanarak atılmalarda, karşı durmalarda değil tek tek pasiflikte, zulme karşı sinmekte, mümkünse savuşmakta bulmuş, bu da köyleri anayollara yaklaştıracığına, uzaklaştırıp ufaltmıştır. Pazar ekonomisine açacağına, kapalı ekonomiden de daha gerilere, doğal ekonominin verimsizliğine, fakirleşmeye atmıştır. Kemal Tahir'e göre, Anadolu köylülüğünün hayvan, toprak, orman karşısındaki duygusuz davranışı ancak, mülkiyet idrakine varamamış olmakla anlamlandırılabilir. Bu pasiflik sonraları kendisinden çıkan sanayi işçiliğinin de pasifliğini doğurmuştur.

Böylece, Osmanlılığın getirdiği mülkiyet tanımaz, sermaye birikimini önleyen idare, bu bakımdan Türkleşmiş Anadolu halklarının yaşayışına, kişiliksiz oluşuna, dünya görüşüne uygun düşmüştür. Bu da Osmanlıların işlerini kolaylaştırdığı için, Osmanlılarca durumun olduğu gibi muhafazası, en büyük, en çıkarlı idare sistemi sayılmıştır.

Türk köylüsünün toprakla ilişkisi, tarihsel süreçte bu mülkiyet anlayışı temelinde oluşa gelmiştir. Temel özelliği toprakta özel mülkiyeti kabul etmemek olan bu mülkiyet yapısı köylüyle toprak arasında hiçbir kişisel mülkiyet ilişkisi olmadığı anlamına gelmez. Burada batıdakine benzemeyen bir kişisel mülkiyet anlayışı söz konusudur. Toprak Allah'ın adına padişahın (devletin) mülkiyetindedir. Köylü işlediği toprağın bir çeşit kiracısıdır, ama bu toprak onu işlediği müddetçe elinden alınmayacak, hatta onu mirasçılara bölünmemek kaydıyla bırakabilecektir. Padişahın dışında hiç kimsenin toprağa sahip olamaması ve toprağın belli ellerde birikmesini önleyen sistem Anadolu'da batıdakine benzemeyen bir kişisel mülkiyet anlayışını doğurmuştur. Köyün bünyesindeki çok zor değişen otarşik durumu da bu anlayışın süregelmesini kolaylaştırmıştır. Böylece, örf ve adetlerin de desteğiyle Türk köylüsü, elindeki toprağı işlediği sürece gerek devletin sermaye birikimini önlemesinin gerek köydeki değişmezliğin getirdiği güveni kişisel mülkiyetin garantisi olarak yeterli saymakta, batıda olduğu gibi, tapu kadastro kanunlara geçmiş toprak hukukunu arayıp istememektedir. Tapu, kadastro çalışmalarının bugün bile tamamlanmamış olması, köylünün bu konuda devlete baskı yapmaması, bu anlayıştan kaynaklanmaktadır.⁴²⁷

Kemal Tahir, böylece Anadolu köylüsünün toprakla batıdakine benzemeyen, farklı bir biçimde kişisel ilişkisi olduğu sonucuna varmaktadır. Bu, kanunlarla tescil edilmemiş psikolojik diyebileceğimiz kendine özgü bir mülkiyet ilişkisidir. (Kemal

⁴²⁷ A.g.e., s. 125.

Tahir, Osmanlı Tarihinde Şeyh Bedrettin hareketi ve ona benzer kişisel mülkiyete karşı çıkan hareketlerin neden halk tarafından benimsenmediğini de bu anlayışa bağlamaktadır.) Tarih boyunca en büyük zenginlik sayılan toprak mülkiyetine (batıdaki anlamıyla) girememiş olan Anadolu halkı, bu zenginliğin tek ellerde birleşmesini görmediğinden psikolojik bakımdan mülkiyet atılımı dışında kalmış, mülkiyet münasebetlerinin şaşmaz kanunu olan sömürülmeden bir anlamda uzak yaşamıştır. Böylece “zenginden kötülük gelmez”, “ağalık vermekle...” inancına varmıştır.⁴²⁸

Kemal Tahir, Anadolu'nun toprak yapısı, tarih boyunca büyük savaşlara sahne olması, bir geçiş bölgesi olması gibi özelliklerine dayanarak Türk köylüsünün toprakla pasif bir ilişki içerisine girdiği gerçek anlamda bir çiftçi olmadığını sonucuna varmaktadır. Onun toprakla ilişkisi çiftçiliği benimsemekten değil mecburiyetten kaynaklanan pasif bir ilişkidir. **Bozkırdaki Çekirdek**'de bu pasiflik, toprak üzerinde kişisel mülkiyetin olmamasına bağlanmaktadır. Romanda Kemal Tahir'in sözcüsü konumunda olan 'Müfettiş Şefik Ertem' bu konuda şunları söylemektedir:

“Pasiftir Anadolu insanı... Yiğitlenecek yerde kaçan, becerebilirse hatta hiç görünmeyen adam, niçin çok çalışsın neden biriktirsin? Allah'ın malı olan topraklarda uğraşsın binlerce yıldır, kiracı olarak... ne demiş Frenk atasözü? Toprağın varsa savaşın var' demiş... Toprağı yok ki savaş olsun... (...) Sultan Hamit zamanında çıkan soyadını, ancak on yıl önce kanun zoruyla seçen insan, kendinin sahibi değil ki malının sahibi olduğuna inansın. Neden daha çok çalışsın da biriktirmeye uğraşsın?...”⁴²⁹

Görüldüğü üzere, Kemal Tahir bir taraftan, Anadolu köylüsünün üzerine tapulu olmamasına rağmen işlediği toprağı kendisininmiş gibi algıladığını, bu nedenle bu mülkiyetin tapu ve kadastro gibi hukuki yollarla üzerine tescil edilmesini önemsemediğini belirtmektedir. Köylünün toprağı benimsememesi, yani gerçek bir çiftçi gibi davranıp, üretimi artırıcı bir çabaya girişmemesini, toprağın çoraklığı ve verimsizliğiyle açıklamaktadır. Diğer taraftan **Bozkırdaki Çekirdek**'te bu pasif ilişkinin sebebini, köylünün toprağın gerçek sahibi olmamasına, onda gerçek bir mülkiyet bilincinin yokluğuna dayandırmaktadır. Bu açıklamalardan Kemal Tahir'in köylünün toprakla ilişkisi konusunda ikili bir yoruma gittiği sonucu çıkarılabilir. Birinci yorumda büyük toprak sahipleri hariç, diğer köylüler işledikleri toprakların onlara ihtiyaç duydukları miktarda ürünü verecek düzeyde yeterli ve verimli olmadığı için bu

⁴²⁸ Kemal Tahir, *Notlar 12, Çöküntü*, s. 95.

⁴²⁹ Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, Bilgi yay., 3.B., Ank., 1976, s. 392.

tip köylüler (ki çoğunluğu oluştururlar) toprakla zoraki bir ilişki içerisindedirler. Çiftçiliği benimsememişlerdir. Bütün hayalleri fırsatını bulur bulmaz şehre göçmektir. Şehirde ne tür işte çalışırsa çalışsın köyden daha fazla gelir elde edecektir. İkinci yorumda ise köylü, toprak kendisine ait olmadığı için onu kendisinin bir malı, bir parçası olarak düşünmediği için, toprakla zoraki bir ilişki içerisindedir. Daha fazla çalışıp daha fazla üretmeyi bu nedenle düşünmemektedir. Onun iki temel özelliği vardır: “Çile çekme gücü, ve azla yetinebilme alışkanlığı”⁴³⁰ Onu, asırlardır köyde tutan bu iki temel özelliğidir. Bu özellikleri ona yanı zamanda pasif bir hürriyet kazandırmıştır. Daha doğrusu Türk köylüsü hürriyet uğruna çile çekmeye ve azla yetinmeye razıdır. Ağanın toprağını karın tokluğuna işler ama ağanın kölesi değildir. Hür ve silahlıdır. Ancak, bu hürriyet pasif bir hürriyettir. “Açıktan açığa başkaldırıp birleşip, bir amaca yönelerek çarpışa çarpışa elde edilmiş, yasaları kitaplarda yazılı hürliklere benzemez.”⁴³¹

Kemal Tahir, bu ikili açıklamasını birleştirerek bir sonucu ulaşılmaktadır. Anadolu toprağının bu coğrafi özellikleri onun üzerinde yaşayan insanların toprakla olan ilişkisini farklı bir mülkiyet yapısına zorlamıştır. Bu, özel mülkiyeti kabul etmeyen bir mülkiyet yapısıdır. Bu yapı üzerinde yaşayan insanların, yani, beşeri unsurun çile çekme ve azla yetinme alışkanlığına dayanan pasif hürriyete sahip insanlar olması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle Anadolu’da tarihin hiçbir döneminde batıdaki anlamıyla ne bir köle düzeni ne de bir feodal yapı oluşmamıştır, oluşamaz da.

2) Türkiye’nin tarihi özellikleri içinde köy, her zaman şehirle iç içe yaşamıştır. Köy şehirden ayrı değildir. Türkiye nüfusu ezici bir çoğunlukla köylüdür. Türkiye’de birkaç tane büyük şehir vardır. Buralarda yaşayan nüfusun da çoğunluğu bir iki göbek öncesinden köye dayanır. Bir kısmının köyle ilişkisi halen devam etmektedir. Köyden kente doğru sürekli bir nüfus akışı vardır. Son yıllarda köy şehir gidip gelişi çok sıklaştığı gibi, en büyük birkaç şehrimizin çevresini bütün yaşayışları ve töreleriyle köyler çevirmiştir. Türkiye’de hemen herkesin köylülerle çok yakın ekonomik, sosyal ilintisi vardır. Gerek işçi, gerek esnaf, gerekse memur, tüccar, devlet adamı olarak hepimiz hâlâ biraz köylüyüz. Köyün, köylülüğün özellikleri gözden kaçırılırsa şehirlilerin Türk milletini damgalayan özellikleri aydınlatılamaz.⁴³² Şehirler ve

⁴³⁰ A.g.e., s. 158.

⁴³¹ A.g.e., s. 157.

⁴³² Kemal Tahir, *Notlar Sanat /Edebiyat 2*, s. 25.

şehirlerimiz nasıl köylerden gelmişlerse, köyler de öylece yakın ve uzak tarihin derinlerinden gelmiştir. Bu nedenle tarihi bilmeden köyü bilmek mümkün değildir.

3) Köylülük, Türk toplumunun ve Türk milletinin esas unsurunu teşkil eder. Türkiye’de batıdaki gibi bir sınıflaşma görülmediği için kesimler arasında son derece esnek bir geçişkenlik söz konusudur. Bu açıdan bir köylünün devletin en yüksek idare kademesine kadar yükselmesini önleyen hiçbir kural yoktur. Bu açıdan köylüler toplumumuzda, bir sınıf teşkil etmezler. Türkiye’de hiçbir meslek salt şehirlilere özgü değildir. Gerek bu geçişkenlik, gerekse şehirlilerimizin büyük çoğunluğunun bir iki göbeğe kadar köylü olmaları, şehirde doğup büyümüşlerin de mutlaka köyle bir ilişkilerinin olması, köylerde oturan akrabalarının olması gerçeği, Türk toplumunun ana unsurunu köyün ve köylülüğün oluşturduğunu gösterir.

4) Köyü yekpare bir topluluk olarak düşünmek yanlıştır. Her topluluk gibi köyde de zümreleşme söz konusudur. Köy çeşitli zümrelerden oluşur ve bunlar arasında geçişkenlik söz konusudur. Bu geçişkenlik, feodalitenin olmadığı bir başka kanıtıdır.⁴³³ Kemal Tahir'e göre, köy bu yapıyla toplumumuzun genel durumuna tıpa tıp uymaktadır. Bu konuda notlarında şöyle yazmaktadır:

“Köy dün de, bugün de ne tümüyle karamsardır, ne de tümüyle iyimser. Ne bütün köylüler-bazılarına göre ağalar müstesna- olumlu tiplerdirler, ne de bütün köylüler -ağalarıyla beraber- olumsuzdurlar. Köy de derecesine göre değişmelerden hissesini alır. Bilhassa yekpare, daha doğrusu ağadan öteye yekpare bir toplum parçası değildir. Toplumumuzun genel durumuna tıpa tıp uyan, katlara ayrılmış karışık bir toplumun karışık bir parçasıdır.”⁴³⁴

5) Köy, bugünün şartları göz önüne alındığında ömürlü bir topluluk değildir. Çünkü modern zamanlarda köy, hızla değişmekte, şehir şartlarını bünyesine getirerek şehirleşmektedir. Bu nedenle köy bütün düşünce, davranış ve ruh özellikleri bakımından kesinlikle ortadan kalkmaya mahkumdur. Çok yakın bir gelecekte köy şehir farkı kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Romancımıza göre, bu açıdan köy romanı da ömürlü bir roman değildir. Köyle romanın ilgisi gayet geçicidir. Çünkü roman toplumların büyük şehirler kurma devrinin sanat koludur. Köy romanları bu şehirleşme devrinin ilk günlerinde şehri genişleten kalabalığın ruhunun, davranış kanunlarının, ruh ve madde gerçeğinin bağlı olduğu köylü katlarına göre şöylece kaba çizgileriyle aydınlatılması ödevini yüklenirler. Bunu başardıkları zaman da o milli edebiyat için vazifelerini

⁴³³ Beş Romancı Tartışıyor, s. 87.

⁴³⁴ Kemal Tahir, Notlar Sanat/edebiyat 2, s. 29.

kıyamete kadar bitirmiş olurlar. 40 bin köyü, oldukları gibi kalacaklar zannıyla köy yazarlarına edebi bir tekel kurmaya çabalayanlar bu yüzden boşuna zorlamaktadırlar.⁴³⁵

Kemal Tahir'e göre, Türk romancısının köye yaklaşımı, köylünün ruhunu keşfetmeye çalışmak ve eserlerinde realist bir tutumla bu ruhu yansıtmak olmalıdır. Köylünün ruhunu anlamak Türk toplumunu teşkil eden milletin ruhunu keşfetmek demektir. Köy romanı yazmak demek naturalist bir yaklaşımla köyün dış görüntüsünü yazmak değil, köy insanının tarihten bu yana geçirdiği ruh ve hayat safhaları içinde genel oluşumu ve bu günkü durumunu realist bir yaklaşımla yazmak demektir. Romanın esas merkezi, çevre değil, insanın bizzat kendisidir. Bu insan da drama düşmüş insan olmalıdır. Çünkü roman denen edebiyat kolu temelde insan dramına dayanır. Romancımıza göre, gerçekçi romanın ödevi, insana insanı açmaktır. Buna göre, ülkesinin insan gerçeklerini yazmak isteyen bir romancı bugüne kadar yazılmış gerçek romanları göz önüne alarak köyü, köylüyü tanımaya, tanıdığı kadarını da eserlerinde oturtmaya mecburdur.⁴³⁶ Kemal Tahir'e göre, Türk köyü ve köylüsü üzerinde yeterli bilimsel araştırmalar yapılmadığı için bir bilgi eksikliği söz konusudur. Bu eksiklik sadece köye özgü değil, diğer tüm toplumsal ve tarihi konularda da geçerlidir. Bu nedenle Türk romancısının batılı meslektaşlarından farklı olarak eserlerinde halkını böyle bir bilgilendirme sorumluluğu vardır. Romancımız, yukarıda bahsettiğimiz açık oturumda bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Şimdi efendim, köy romanı yani köyü yazan romancılardan beklediğimiz bir şey bence, benim kanaatimce Türk Milletinin müşterek, yani birleşik ruhunu, davranışını keşfetmeye çalışmaktır. (...) Köyü, köylülüğün muhtelif zümrelerine mensup kişilerle, kişilerin ruhuyla eğer tesbit edebilirsek sanırım ki pek ilmi bir şey olmasa da Türk ruhu dediğimiz yani, şu Anadolu Türkü dediğimiz bu tipi, mozayik halinde meydana getireceğiz. Asıl mühim olan nokta budur, ki bunu bizim sosyologlarımız, bizim tarihçilerimiz, bizim filozoflarımız, diğer böyle sosyal işlerle uğraşan düşünürlerimiz henüz daha yapmış değillerdir. (...) Hepimiz ... filii yoklamak gibi bu, hangimiz hangi noktasındaysak onu yakalayabiliriz. Yani daha başkasına gücümüz yetmediği için... Fakat kendi bulunduğumuz çevrede mutlaka biz ileride Türk tipini, Türk ruhunu, niçin böyle davrandığımızı meydana koyacak olan sırrı, sırrın bir ucunu keşfetmeye çalışacağız.”⁴³⁷

Kemal Tahir'in köy romanı ile ilgili yukarıda alıntıladığımız sözleri onun salt köy konusuyla ilgili değil tüm konularla ilgili kanaatleridir. Ona göre köy romanı, şehir romanı diyen bir ayırım söz konusu olamaz. Romancı romancıdır ve ilgi duyduğu her

⁴³⁵ A.g.e., s. 38-39.

⁴³⁶ A.g.e., s. 9.

konuda-o konu ile ilgili gerekli ve yeterli bilgilere ulaşmak kaydıyla- roman yazabilir. Kendi ifadesiyle “bir yazarın bir konuyu bilip bilmediği, o yazarın doğum yeri değil, yazdığı eser tayin eder.” Romancıya, “Sen bunu yazamazsın” demek hakkımız yoktur. Ancak, ona “Sen bunu yazamamışsın” deme hakkımız vardır.

Kemal Tahir, Türk köyü ve köylüsü ile ilgili tarihsel bir perspektiften yola çıkarak yaptığı açıklamalarda, Türk köylüsünün mülkiyet bilincinden yoksun, toprakla pasif bir ilişki içerisinde olan ve çile çekme ile azla yetinmeye dayanan pasif bir hürriyet anlayışına sahip olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Türk köylüsünün bu kendine özgü psikolojik yapısını ona, Anadolu coğrafyası ve asırlardır bu coğrafyada uygulanan mülkiyet rejimi kazandırmıştır. Genel olarak Anadolu insanı (köylüsü-kentlisi dahil) bir taraftan Anadolu coğrafyasının ve tarihi özelliklerinin belirlediği bir taraftan da bu özelliklere uygun geliştirilmiş olan toprakta özel mülkiyetin ve zenginliklerin belli ellerde birikmesini önleyen siyasal sistemin belirlediği bir insan tipidir. Oysa, Osmanlı'nın özellikle Tanzimat'tan sonra toprakta özel mülkiyeti serbest bırakan yasal düzenlemeleriyle birlikte, geniş topraklara sahip olmak için kıyasıya bir mücadele yaşanmış ve Anadolu'nun her tarafında böyle binlerce ağa ve eşraf ortaya çıkmıştır. Bunların hiçbiri -özellikle Kemal Tahir'in romanlarında- hiç de öyle azla yetinen ve çile çekme anlayışında olan insanlar değildir. Hepsinin tek arzusu vardır mümkün olduğu kadar çok toprakları ele geçirmek, mal biriktirmek, zenginleşmek. Bu insanlar Anadolu'ya dışardan gelmiş de değillerdir. Aynı toprağın, aynı coğrafyanın insanlarıdır. Bu durumda Türk köylüsü, tarihi belirlenimi ile donmuş değişmez bir insan tipi değildir. Kaldı ki günümüzde hapishanelerdeki köylü mahkûmların önemli bir kısmı da arazi uyuşmazlığı gibi kavgaların sonucunda suç işlemiş kişilerdir. Hepsi namus nedeniyle hapse düşmüş insanlar değildir. Bu da Türk köylüsünün toprağı için gerekirse ölümüne mücadele edebildiğini gösterir. Onun farklılığı, aynı tavrı devlete karşı göstermemesidir.

Kemal Tahir'in köyle ilgili yukarıda aktarmaya çalıştığımız açıklamalarından, köyün ve köylünün bu makus talihinin değiştirilmesi için temelde iki şeyi önerdiğini çıkarabiliriz. Bunlar, sanayileşme ve modernleşme ile köyü kapalı ünite olmaktan çıkarmak, toprakların verimini arttırıcı ve pazarı olan yeni ürünlerin üretilmesini sağlayıcı tarımda modernleşmeye gitmek ve topraktaki mülkiyet yapısını değiştirmektir.

⁴³⁷ Beş Romancı Tartışıyor, s. 86-88.

Kemal Tahir bir sosyalist olarak, topraktaki mülkiyet yapısının özel mülkiyete dönüştürülmesinin tam aksine mevcut özel mülklerin de devletleştirilerek kollektif mülkiyete geçilmesini savunmaktadır. Osmanlı'nın köyü, kapalı bir ünite halinde tutarak, dondurmaya çalışması şeklindeki hatası tekrar edilmemelidir. Yapılması gereken, çağdaş dünyada sosyalizmin imkânlarından yararlanarak, Anadolu'nun tarihsel ve coğrafi özellikleri ve tabii Anadolu insanının temel özellikleri dikkate alınarak yeni bir yapılanmaya gitmektir. Bu yapılanmanın ana yönü, sosyalizm temelinde sanayileşmek, çağdaş bilim ve tekniğin son imkânlarından yararlanarak, köyü modernleştirmektir. Çözüm yolu, kısmi iyileştirmelerden değil, kökten ve tüm ülke çapında girişilecek bir tür aklınma seferberliğinden geçmektedir. Romancımıza göre, "Kurtuluş Anadolu'nun sivilizasyonunda değil, modernizasyonundadır"⁴³⁸

Kemal Tahir'in ağalık, eşkiyalık, köy enstitüleri ve toprak reformu gibi konularda yoğunlaşan tezleri onun, yukarıda incelediğimiz köye ve köylülere ilişkin temel görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde bu konulardaki görüşleri başlıklar halinde işlenecektir.

2. Ağalık Olgusu İle ilgili Görüşleri

Kemal Tahir'in bu konudaki görüşleri yukarıda belirttiğimiz köye ve köylüye yönelik görüşlerinin ilkinde dayanmaktadır. Bu da Türk toplumunda ve Anadolu coğrafyasının yüzyıllardır süregelen tarihinde feodalite olgusunun yer almadığı ön kabulüdür. (Bu yargı Kemal Tahir düşüncesinin odak noktalarından birini teşkil eder. Kemal Tahir'in Türkiye'de feodalizmin olmadığı şeklindeki tezi ilgili bölümde ayrıntılı olarak incelendiği için burada tekrar bu konu ile ilgili açıklamalara girilmemiştir.)

Bilindiği üzere "ağa" Türkiye'de, özellikle Osmanlı döneminde, toplumda ayrıcalıkla bir konumu ve otoritesi olan kişilere verilen bir ünvanıdır. Ağa sözcüğü başlangıçta askeri ve idari makam adlarıyla birleştirilerek yeniçeri ve sipahilerdeki belli rütbeleri (yeniçeriağası, kapıkulu ağası gibi), padişah ailesine mensup kimi kişileri ve padişahın haremını denetleyen görevlileri (haremağası, kızlarağası vb.) belirtmek için kullanılırdı. Sonra daha alt rütbelerdeki subaylara ve saygı belirtisi olarak aile reislerine, köy yöneticilerine, büyük toprak sahiplerine verilen bir ad olmuştur. Cumhuriyet döneminde resmi bir unvan olmaktan çıkarıldıysa da, halen halk arasında

⁴³⁸ Kemal Tahir, Notlar, Çöküntü, s. 74.

kullanılmaktadır. Ayrıca çok eski bir gelenek olarak ÷lkemizde büyük erkek kardeşe “ağa” ya da “ağabey” denilmektedir.

Konumuzu ilgilendiren “köy ağalığı” ya da “toprak ağalığı”nın kökenleri ise Osmanlı dönemine uzanmaktadır. Tarihsel olarak özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerimize özgü bir kurumdur. Toprağı mülkiyetinde bulduran ağanın topraksız köylülerle ortakçılık, ya da kiracılık usulüyle topraklarını işletmesi yoluyla tarımsal üretim gerçekleşir. Ürünün köylüyle anlaşılan kısmı-ki bu genelde köylünün geçimini sağlayacak miktarı aşmaz- dışındakine ağa el kor. Paylaşım genelde aynî olarak yapılır. Köylüler ekonomik ihtiyaçlarında bir anlamda ağaya mahkumdurlar. Evlenme, ev yapma, çift çubuk alma, hayvan alma gibi durumlarda ağadan borç alınır. Bu borç hasat zamanında ödenir. Böylece ağa köyde en büyük otorite durumuna yükselmiştir. Ağa yanında beslediği “yanaşma”ları vasıtasıyla da köylüler üzerinde güce dayanan bir otoriteyi de tesis eder. Köy edebiyatımız da ağa motifi genelde olumsuz anlamda kullanılır. Ağanın temelde ekonomik üstünlüğünden kaynaklanan bu gücünü, hemen her alanda kullanarak köylüleri baskı altında tutması, haksızlık ve zulüm yapması köy romanlarının vazgeçilmez temalarından biridir.

Bilindiği üzere, kuruluş ve yükselme döneminde Osmanlı'nın Anadolu'da uyguladığı toprak rejimi, temelde “tımara sistemi”ne dayanır. Toprakta özel mülkiyetin tanınmadığı bu sistemde toprak mülkiyeti Allah adına (mülk Allah'ındır) Padişahın elindedir. Köylüler bu toprakta bir çeşit kiracı gibi yaşarlar. Hür ve silahlıdırlar. Tımarlı sipahiler aracılığıyla toprağın işlenmesi denetlenir ve artık üründen oranı belirlenmiş olan vergi (aşar) sipahi tarafından genellikle aynı olarak alınır. Bu sistemde toprağın belli ellerde birikmesini önlemek temel ilkeydi. Tımara sisteminin geçerli olduğu bölgelerde toprak ağalığının ortaya çıkma imkânı yoktu. Ancak özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uygulanan “yurtluk” ve “ocaklık” sistemi bu uygulamanın istisnalarını teşkil ediyordu. Buralardaki topraklar büyük aşiretlerin elinde bulunuyordu. Öyle ki bu bölgelerde bazı aşiretlerin yüzlerce köye sahip olduğu dahi görülmekteydi. Özellikle güneydoğuda rastlanan bu durum giderek azalsa da bugün bile varlığını sürdürmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki “yurtluk” “ocaklık” ve “malikane divanı” sistemi gibi uygulamalar, büyük ölçekli toprakların tımara sistemi dışında özel kişilerin denetimine geçmesini sağlamıştır. Tımara sisteminin giderek yozlaşması ve özellikle Kanunu Sultan Süleyman devrinden başlayarak “iltizam” usulüne geçilmesi,

bu geçişi hızlandırmıştır. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi toprakta özel mülkiyeti önemli ölçüde yerleştirmiştir. Bu da ağalığın Anadolu'da yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Bugün bile bazı bölgelerimizde devam eden ağalık kurumu böyle bir tarihsel süreçten gelmektedir. Genel olarak ağalık belli bir ekonomik temel üstünde kurulmuştur ama en az onun kadar önemli toplumsal ve siyasal yönleri olan bir ilişkiler ağını içerir. Özellikle devlet gücünün zayıf olduğu, kamusal hizmetlerin halka ulaşmadığı yerlerde ağalık bir toplumsal kurum olarak halkla devlet arasındaki boşluğu doldurur.

Kemal Tahir, ağalığı Osmanlı'daki kökenlerine kadar incelemiştir. Ona göre, Osmanlı'da büyük toprak mülkiyeti büyük memurlardan geldiği gibi Ağalık da bir çeşit kulluk (kapıkulluğu) dur. Bu anlamıyla ağa köyde devletin gözü kulağı idi.⁴³⁹ Ağa Hükümete karşı halkı, halka karşı bir anlamda hükümeti temsil eden, Osmanlı kalıntısı bir vazifelidir. Babadan evlada geçmez. Çünkü büyük ve sürekli sermaye birikimine dayanmaz. Ağalığı, değişen şartlara göre, ya eski ağa ailesinden biri, ya da köyden geçmişti katiyen söz konusu olmayan bir başkası yüklenir.⁴⁴⁰

Kemal Tahir'in **Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu ve Büyük Mal** dan oluşan üçlemesi onun, Anadolu'da (Çorum örneğinde) Osmanlılıktan beri toprak mülkiyeti özelliğinin meydana getirdiği ağalık sisteminin iç yüzünü, dayanaklarını ve sürme sebeplerini ele aldığı romanlarıdır. Bu romanlarda ağalık konusunda temel vurgu ise, ağalığın Batıdaki feodaliteden ayrı bir özellik taşıdığı, ağalığın babadan oğula geçme zorunluluğu bulunmadığı, başka becerikli bir kişinin de eline geçebileceği üzerinedir. Romancımızın, bu üçlemenin ilk kitabı olan **Yediçınar Yaylası** ile ilgili olarak söylediği şu sözleri bu tezini açıkça ortaya koymaktadır:

“Biz toplumumuzda Batı'dakine benzer feodalite bulunmadığı kanısındayız. Bazen derebeyi, genellikle de bugün Ağalık diye adlandırılan sosyal müessesenin tarihi bizde devlet memurluğuna “vazifeciliğe” bağlı olarak “bir çeşit devlet memuru” gibi yaşamaktadır. Ağalık, Doğu'nun bazı çevreleri sayılmazsa Anadolu'da mutlaka babadan oğula geçen bir miras değildir. Bir yatkınlıktır. Bir ağanın üç oğlu olduğu halde ağalık, bunlar bu işi beceremedikleri için ailenin damatlarından ya da yeğenlerinden birine geçebildiği gibi. Bütün yabancı bir ailenin becerikli bir kişisine de geçebilir. Yediçınar Yaylası gerek soyluluk gerekse zenginlik bakımından nüfuzlu kişi haline gelmenin, bizdeki Batı'ya benzemez özelliklerini anlatmaktadır.”⁴⁴¹

⁴³⁹ Kemal Tahir, **Notlar, Osmanlılık/Bizans**, s. 213.

⁴⁴⁰ Kemal Tahir, **Notlar, Çöküntü**, s. 157.

⁴⁴¹ (Aktaran) Naci Çelik, A.g.m.

Yediçmar Yaylası'nın başlangıç bölümünde ağalık kurumunun Osmanlı'daki kökenleri anlatılır. Yazar, burada, ağalığın ortaya çıkışını Kanunu Sultan Süleyman devrinde başlatılan Âyanlık sistemine kadar götürmektedir. Romanda, âyanlık uygulamasının başlatılma sebebi olarak, genişleyen Osmanlı mülkünde, vergileri daha kolay ve kaçaklara imkan vermeden toplama amacı gösterilmektedir. Her memleketin (bölgenin) girdisini, çıktısını iyi bilen ileri gelen biri -ki bu, o bölgenin eşrafından biridir- valiye, mutasarrıfa yol gösterecek, nereden ne kadar ürün çıkacağını bildirecektir. Ancak zamanla âyân takımı azmış, mültezim kesilip vergiyi kendileri toplamaya başlamışlar. Onda bir olan vergiyi (Aşar) beşte bire çıkararak halkı soymaya başlamışlar.⁴⁴² Romanın bu bölümünde, âyanlığın giderek yozlaşması anlatılarak I.Abdülhamit'in 1786'da bir fermanlı âyânlığı tamamen kaldırması ve yerine "şehir kâhyâlığı" sistemini getirmesi anlatılmaktadır. Bu ferman eski âyanların "şehir kâhya"sı seçilmesini yasaklamıştır. Ancak, bu uygulama beş yıl sürmüş daha sonra gelen Padişah (III.Selim) âyanlığı yeniden diriltmiştir. Bu fermanlar birilerinin ayağını kaydırırken, birilerinin önünü açmıştır. Örneğin Çorum Âyanının ayağı kaymış, yerine Yozgat Âyanı Çapanoğlu; at oğlanlarından biri olan Kara Mahmut'un Çorum âyanlığına atanmasını sağlamıştır. (Bu Kara Mahmut romandaki "Başıbozuk Paşası Dilaver Ağa'nın babasıdır.) Âyanlığı kaldırıp yerine "şehir kâhyâlığı" sistemine getiren birinci Ferman ise leblebici locasının Yiğitbaşı'sı Ebubekir'in şehir kâhyası seçilmesini sağlamıştır. (Ebubekir, romanda Çorum mültezimlerinden olan Halil Efendinin babası, Halil efendi ise, romanın kahramanlarından biri olan Ömer Ağanın babasıdır.)

Kemal Tahir, Âyanlık ve Mültezimliğin nasıl yozlaştığını, bu görevlerin nasıl ehli olmayan, dalavereci, sahtekâr ve çıkarıcı kimselerin eline geçtiğini **Yediçmar Yaylası'nın** başlangıç bölümünde sergilemektedir. Çorum Âyanı Dilaver Ağa dalavereci ve çıkarıcı Kambur Kadı adındaki bir mollayı kullanarak düzmece bir ferman yoluyla soyunu at oğlanlığından çıkarıp paşalığa bağlar. Silistre müdafaasında, padişaha yardım amacıyla Kambur Kadıya sancak çıkartıp asker düzer. Askerinin çoğu zindandan devşirilmiş mahkûmlardır. Dilaver Ağa, Silistre'ye değil birkaç vilayeti gezerek soygun yapıp, para ve mal toplayarak döner. Savaşa katılmadığı halde, Yozgat Âyanı Çapanoğlu'nun padişaha Dilaver Ağanın savaşta çok yardımı oldu diye yazmasıyla "başıbozuk paşalığını" alır. Romanda, Çorum Âyanı Başıbozuk Paşası

⁴⁴² Kemal Tahir, **Yediçmar Yaylası**, Karacan yay., İst., 1981, s. 31.

Dilaver Ağa ile, Mültezim Halil Efendi arasındaki çekişme sürer gider. Âyanın kirli işlerinde akıl hocası Kambur Kadı iken, Mülteziminki Uzun İmamdır. Bu iki din adamı tipi de tamamen olumsuz tiplerdir. Halkın din duygularını istismar ederler. Oğlancılıktan, küçük kızlara sarkıntılık etmeye; düzmece ferman yazmaktan her türlü yalanı ve hileyi düzmeye kadar, yapmadıkları gayri meşru ve gayri ahlakî iş yoktur. Toplumda yaygın bir ahlakî yozlaşma söz konusudur. Kemal Tahir romanın ilk bölümünde bu kahramanlar aracılığıyla özellikle Tanzimat sonrası dönemde toplumda ahlakın ve âyanlık, mültezimlik gibi kurumların nasıl yozlaştığını, sürekli değişen fermanlar, imparatorluğun savaşlarla zayıf düşmesi, devlet otoritesinin zayıflaması, rüşvet ve iltimasın yaygınlaşması gibi konular çerçevesinde sergilemektedir. Âyan ve mültezimler, devletten aldıkları güç ve imtiyazlarla devletin zayıflığından yararlanarak halkı türlü dalaverelerle soymaktadırlar. Devletin bu istismarları önlemek için kararlı bir politikası yoktur. Kemal Tahir bu hususu eserlerinde çok sık kullandığı “Osmanlı’nın yasağı üç gün” atasözüyle vurgulamaktadır. Müsadere uygulamasının kaldırılmış olması, timar sisteminin terk edilmiş olması gibi uygulamalar, zenginliğin belli ellerde birikmesinin önünü açmıştır. Bunların başında da Kemal Tahir’in bir tür kapıkulu olarak değerlendirdiği âyanlar ve mültezimler gelmektedir. Köylerdeki ağalık kurumu da bu sistemin bir ürünüdür. Önceleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde “yurtluk” ve “Ocaklık” uygulaması nedeniyle varlığını sürdüren ağalık, timar sisteminin kaldırılmasıyla Anadolu’da yaygınlaşmıştır ve bugüne kadar gelmiştir. Bunların hiçbiri servetini meşru yollardan elde etmiş değildir. Kemal Tahir’in bu romanlarında bütün zenginlikler, her türlü gayri meşru ve gayri ahlakî yöntemin kullanıldığı bir iç talan ile elde edilmektedir.

Romancımız, ağalık ile ilgili görüşlerini yansıtırken iki unsuru ön plana çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi, devlet düzeninin bozukluğu, idarenin yozlaşmış olması, memurların rüşvet ve iltimasa bulaşmış olması, devletin sınırlı da olsa üç talana göz yummasıdır. İkincisi ise özellikle Tanzimat döneminden itibaren toplumda giderek yaygınlaşan ahlaksızlık, ahlakî yozlaşmadır. Toplumda her türlü ahlakî değerler içi boşalmıştır. Köylerden şehirlere kadar ülkenin her tarafına yayılmış bir ahlakî yozlaşma söz konusudur. Osmanlı’nın o şanlı günlerindeki özgeci (altruist) ahlakı gitmiş, yerini Batının egoist ahlakı almıştır. Başta eşraf ve mütegalibe kesimi olmak üzere herkes, amaca ulaşmak için her türlü yolu mübah (meşru) görmektedir. Özel mülkiyetin

yerleşmemiş olması ve hukuk devletinin yokluğu bu tür bir ahlaki yozlaşmanın sonuçlarını kat kat arttırmaktadır. Nasıl olmuştur da eskinin o diğergamlık esasına dayanan üstün ahlâkı gitmiş de yerine onun tam tersi egoist ahlâk daha doğrusu ahlâksızlık almıştır? Bu yozlaşmanın kaynağı nedir? Kemal Tahir bu soruların cevabında dikkatleri devlete çekmektedir. Ona göre, bu yozlaşmanın baş sorumlusu devlettir. Devletin toplumdaki önce geldiği, temelde ATÜT toplumu özelliği gösteren Anadolu'da balık baştan kokmaya başlamıştır. Güçlenen batıya karşı artık varlığını sürdürme mücadelesinde olan Osmanlı Devleti, üst üste uğradığı yenilgilerin etkisi ve savaş masraflarının çok yüksek olduğu bir dönemde, ekonomik bakımdan zayıf düşmüştür. Son derece ucuz ve masrafsız bir sistem olan Yeniçeriliği kaldırmış yerine batı tipi bir düzenli ordu kurmuştur. Bu ordu son derece pahalıya mal olmuştur. Sürekli yenilgiler de bunun cabasıdır. Devletin ganimet geliri (dış talan) kalmadığı gibi sürekli artan gideri vardır. Batının Ümit Burnundan dolaşarak Hindistan'a ulaşmayı başaran keşifleri, Osmanlı'nın hakimiyetinde bulunan klasik ticaret yollarının önemini azaltmıştır. Kapitülasyonlar Osmanlı'nın belini bükmektedir. Artan giderlerine karşılık, geliri sürekli azalan devlet mecburen gözünü içeriye çevirmiştir. Nakit ihtiyacını karşılamak için, iltizam sisteminin yozlaşmasına, mültezimlerin halkı soymasına yani iç talana göz yummuştur. Asker ihtiyacını karşılamak için âyanların halkı sömürüsüne göz yummak zorunda kalmıştır. Özellikle Tanzimat Fermanı ile hızlanan zorunlu batılılaşma, devlet yapısında ciddi değişimlere yol açmıştır. Müsadere ve siyasetten katli uygulamalarının kaldırılması, yozlaşan iltizam sistemi ve âyanlık servetin belli ellerde toplanmasını kolaylaştırmıştır. Bir doğru devleti (bozuk bir ATÜT devleti) olan Osmanlı için bu bir tür intihardır. Kısacası bütün bu nedenlerle eskinin "Kerim Devleti" gitmiştir. Devlet artık veren değil sürekli alan konumdadır. Devletteki bu yozlaşma tüm kurumlara yansımıştır. Ahlâksızlık aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya doğru yayılmış ve tüm toplumu kuşatmıştır. Dolayısıyla bu ikinci unsur yani ahlakî yozlaşma birinciden bağımsız olmadığı gibi onun bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.

Kemal Tahir'in romanlarında anlattığı, âyanlar, mültezimler, kasaba eşrafı ve ağalar bu sistemin ürünleridir. Görüldüğü gibi, Kemal Tahir'i diğer köy romancılarından ayıran en önemli özelliklerinden biri, ağalık kurumunun tarihsel kökenlerine eğilmesidir. Bu araştırmaları sonucunda ulaştığı sonuç, onun ağalık konusundaki tezlerinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Anadolu'nun ekonomik, sosyal ve

siyasal tarihi üzerine, tarihsel maddeciliğin ilkeleri çerçevesinde yaptığı araştırmalar sonucunda, Türk toplumunun batının sınıflı toplumlarına her yönüyle benzemezliği kanaatine ulaşmıştır. Anadolu, coğrafi, ekonomik ve beşeri yapısıyla toprakta özel mülkiyetin olmadığı ve devletin toplumdaki önce geldiği ATÜT toplumlarının tipik özelliklerini taşır. Bu nedenle toprakta özel mülkiyet esasına dayanan batının sınıflı toplumsal yapısının tarihsel aşamalarından birini ifade eden Feodalizmden burada bahsetmek mümkün değildir. Bu tez, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'in köye bakışında temel ön dayanağını ya da ön kabulünü oluşturur. Ağalık kurumu ile ilgili görüşlerini oluştururken daima bu temel varsayımından hareket etmiş onunla gelişmeyecek açıklamalara girişmiştir.

Romancımız, Ağalık kurumunu ve köydeki yaşam koşulları, insan ilişkilerini yüz yılı aşan bir tarihsel dönem içerisinde ele alarak işlediği **Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu** ve **Büyük Mal** dan oluşan nehir romanları üçlemesinde bütün olaylar bu temel varsayımı kanıtlayacak şekilde kurgulanmıştır.

Kemal Tahir'in başta bu üçlemesi olmak üzere tüm köy romanları incelendiğinde onun, ağalık konusunda aşağıda belirttiğimiz görüşleri ileri sürdüğünü ve savunduğunu söyleyebiliriz.

1) Anadolu'da tarih boyunca yukarıda belirttiğimiz nedenlerden ötürü hiçbir zaman feodalite olmamıştır. Bugün de yoktur. Dıştan bakıldığında görülen benzerlik yanıltıcıdır. Anadolu temel özellikleriyle ATÜT toplumsal yapısına benzer. Bu tip toplumlar, otarşik köy (Kemal Tahir, otarşik köy kavramını kendi kendine yeterli anlamından ziyade kendi kendine yeterli olmadığı halde kapalı kalan köy anlamında kullanır.) topluluklarına dayanır. Bu toplumlarda toprak Allah'ın, devlet kâhya, köylü kiracı gibi görünürse de aslında köylü ile toprak arasında batıdakine benzemeyen bir kişisel mülkiyet ilişkisi vardır. Köyün otarşik karakteriyle devletin toprakla ilintisi köylünün kişisel mülkiyet hakkını, batıdakine benzemeyen bir biçimde güven altında tuttuğundan köylü batı benzeri güvenlik, kadastro, tapu senedi, modern-burjuva-miras hukuku aramak zorunluluğu duymaz.⁴⁴³ Köylü için önemli olan toprağı işleyerek ondan asgari geçimini çıkarmaktır. Toprağın mülkiyetinin kendisine ait olmaması önemli bir sorun değildir. İşlediği toprağın ağaya ait olması köylü için önemli değildir. Bu açıdan ağa bir çeşit hükümet temsilcisi gibi algılanır. Elde edilen üründen kendisinin ve

⁴⁴³ Kemal Tahir, *Notlar 10, Osmanlılık/Bizans*, s. 237.

ailesinin geçimine yetecek kadar pay aldığı müddetçe köylü için sorun yoktur. İstisnai örnekler dışında genelde ağalar bu hususa dikkat ederler. “Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla” atasözünün ilk kısmı bu hususu açıklar. Köylü için hayati olan budur. Ağanın kim olduğu, soyu, sopyu o kadar önemli değildir. Ağa köylülerle hükümet arasında bir aracı konumundadır. Adeta timarlı sipahilerden boşalan bazı işlevleri devralmış gibidir.

2) Ağalık, bir kez elde edildiğinde sürgit bir ailenin elinde kalan bir kurum değildir. Dolayısıyla batıdaki gibi sınıfsal bir özellik taşımaz. Ağalık bir yatınlıktır. Ağanın ailesinde buna yatın becerikli fert yoksa ağalık, kolaylıkla başka ellere geçer. Dolayısıyla, Kemal Tahir’in yorumunda, gereken beceriyi gösterdiği takdirde herkes ağa olabilir. Bunun ne soyla, ne sopya ne de geçmişten gelen birikmiş bir zenginlikle ilgisi vardır. Köylerde de her toplulukta olduğu gibi, çeşitli zümreler vardır. Ancak bunlar batıdaki sınıflara benzemez. Zümreler arasında sürekli bir geçişkenlik söz konusudur. Kemal Tahir, yukarıda belirttiğimiz romanlarında ağalığın, köyün ekonomik, sosyal ve kültürel şartları içerisinde nasıl kolaylıkla el değiştirdiğini göstermeye çalışmıştır. **Yediçınar Yaylası**’nda tamamen yabancı biri olan, doğudan Çorum’a göçmüş, güzel karısından başka hiçbir varlığı olmayan “Kürt Abuzer” ya da “Kavat Abuzer” tipinin nasıl ağalığa yükseldiği hikâye edilir. Yine **Köyün Kamburu**’nda fakir ve firengili bir köylü olan "Parpar Ahmet"’in oğlu “Çalık Kerim”’in ağalığa yükselişi anlatılır. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

3) Kemal Tahir’in ağalığın elde edilmesinde bahsettiği bu yatınlık ya da beceriklilik, çeşitli yollardan zengin olma hedefini taşır. Romanlarında ağalığa yükselen ve ağalığını sürdüren tipler hep kanunsuz ve gayri ahlakî yollardan servet biriktiren, zenginleşen tiplerdir. Kemal Tahir’in romanlarında işlediği bu zenginleşme yollarını şöyle sıralayabiliriz: Devlet görevlileriyle rüşvet esasına dayanan ilişkilerle birtakım imtiyazlar elde etmek; pusu kurarak tahsildarı soymak; zengin Ermenileri öldürerek mülklerine ve servetlerine konmak; savaş yılları ve kıtlık dönemlerinde karaborsacılık yapmak; eşkıyalarla işbirliği içerisinde rakiplerini ortadan kaldırmak, sindirmek, tütün ve esrar kaçakçılığı yapmak; faizcilik ve tefecilik yapmak; kadınları kullanmak; yalan söylemek, iftira atmak ve daha nice akla gelmeyecek gayri meşru ve gayri ahlakî yöntemler....

4) Ağaların, eşkıyalarla yakın ilişkisi vardır. Sanıldığı gibi eşkıyalar ağa zulmüne karşı çıkmak amacıyla dağa çıkmazlar. Eşkıyalar adi birer soyguncudurlar. Ağalar eşkıyalara yataklık ederler. Onları hem köylüler üzerine korku salmak hem de muhtemel rakiplerini saf dışı etmek için kullanırlar. Çıkarlarına uygun geldiği müddetçe eşkıyayı devlet güçlerine karşı koruyan ağalar, yeri geldiğinde yine çıkarları için eşkıyaları devlete teslim etmekten de geri durmazlar.

Yediçınar Yaylası'nda "Kavat Abuzer" in nasıl ağa olduğunun konuşulduğu bir diyalogda, ağalığın nasıl elde edildiğinin ipuçları verilir:

"... Bir o mu? Bizim buralarda ağa-âyân kısmının çoğu, nasıl türemiştir sen benden yi bilirsin. Böylelerinin fazla değil, iki göbek gerisine bak, ya tütün kaçakçısı çıkar ya da çarık hırsız... Köy yerlerinin eşkıya yataklarını da unutmayalım. Bunlar karılarını, gözleri önünde bunca yıl kullanan eşkıyayı, zaptiye pususuna itelediklerinin sabahı, ağalık minderine kurulurlar."⁴⁴⁴

5) Daha öncede belirttiğimiz gibi Kemal Tahir'in çizdiği bu maddi çıkarlar için her türlü gayri ahlakî ve gayri meşru işlerin yapıldığı insan ilişkileri sadece köylerle sınırlı değildir. Kentlerde ve kasabalarda da aynı insan ilişkileri değişik biçimlerde ve farklı araçlarla yürütülmektedir. Bu ahlaki yozlaşma medreselere bile bulaşmıştır. **Köyün Kamburu**'nda, Çorum'a medreseye yazılan Çalık Kerim buradaki düzenin de köyden pek farklı olmadığını görür:

" Çalık Kerim, bir aya varmadan medrese düzeninin, köy düzeninden farkı olduğunu anlayıp iyice rahatladı. Burada da fakirler sürünüyor, kimse kimseyi sevmiyordu. Ortada bölüşecek hiçbir şey yokken herkes birbirine düşmandı."⁴⁴⁵

Yaşar Kemal'in "İnce Memed"i ilk kez indiği kasabada, ağa filan olmadığını görünce şaşırmıştır. Kasaba yaşamı köye hiç benzememektedir. İnsan ilişkileri farklıdır. Bu durum "İnce Memed" in gözünü açar. Kemal Tahir'in "Çalık Kerim"i ise kasabaya indiğinde böyle şaşırmaz. İnsan ilişkileri açısından değişen hiçbir şey yoktur. Burada da haksız kazanç ve hırsızlık kol gezmektedir.

6) Ağa ve eşrafın köylerde ve kasabalarda halkı sömürmesi, gayrimeşru yollardan zenginleşmeleri olgusu, tarihsel süreç içinde temelde değişmeden devam ede gelmiştir. Ne II. Meşrutiyet, ne de Cumhuriyet dönemi, Türk köylüsünün yaşama şartlarında, ekonomik düzenlerinde bir değişime yol açabilmiştir. Yüzyıla yakın bir süre içinde meydana gelen siyasi gelişmelere rağmen, ağa ve eşraf, ekonomik düzenlerini, köylüyü

⁴⁴⁴ Kemal Tahir, **Yediçınar Yaylası**, s. 52.

⁴⁴⁵ Kemal Tahir, **Köyün Kamburu**, Adam yay., İst., 1989, s. 128-129.

sömürmelerini sürdürme gelmişlerdir. Gerek İttihat Terakki iktidarının kadroları, gerekse Cumhuriyetin CHP kadroları bütün iddialarına ve söylemlerine rağmen tam tersini yapmışlar, ağalık ve eşrafla mücadele edeceğine bunlarla işbirliği yapmayı tercih etmişler, kolayca kaçmışlardır. Yukarıda belirttiğimiz yöntemlerle elde edilen ağalık, aynı yöntemlerle daha becerikli olan başkalarına kaptırılmaktadır. Zenginlikleri elde etmek için kıyasıya çekişmeler bu güne kadar ciddi bir değişikliğe uğramadan süregelmiştir.

7) Kemal Tahir, bu şekilde çizdiği ekonomik düzenin temelde değişmediğini, siyasal ve sosyo-ekonomik şartlara uyum sağlayarak kendisini yeniden ürettiğini vurgulamaktadır. Yeni şartlara uyum gösteremeyen ağalar, eşraf bu düzene uyum gösteren fakat zihniyet olarak diğerleriyle aynı olan yani hırsız, ahlaksız ve namussuz diğer “becerikli” kişiler tarafından alaşağı edilirler. **Büyük Mal**'da, bu yeni gelişmelere ayak uyduramamayı hayatıyla ödeyen “Sülük Ağa”nın annesi “Emey”e “Laplap İmam”ın söylediği şu sözler Kemal Tahir'in bu görüşünü yansıtır:

“Eski çamların bardak olduğu bilinmeli, akılsız Emey Hanım! Develerin eskisi gibi hurma dökmediği bilinmeli... Bugünleri, seferberliğin eşkıyalık günlerine benzetmemeli(...) Zor oyunu bozmaktaydı, Osmanlı'ya yedi yerden yedi düvel çaldığında... Bugünse nah, oyun zoru bozar oldu. Çağın değiştiğini bilmedin candan oldun. Bilmedin, maldan oldun! Bilmedin, bak sonunda maldan da oldun”⁴⁴⁶

Zenginlikler bu şekilde elde edilmekte ancak, bir ailenin sürgit inhisarından kalmamaktadır. İki ya da üç nesil geçmeden ya bütün mallar elden gitmekte, başkalarına geçmekte ya da sonu ölümle bitmektedir. Kemal Tahir bu tezini **Akşam** gazetesinde, kendisiyle yapılan bir mülakatta 1970 yılında şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Çeşitli yollardan, desteklerden, bazı tarihsel dönemlerin verdikleri fırsatlardan yararlanan birtakım kişiler memleketimizde layık olmadıkları güçler, öncelikle zenginlikler ele geçirdiler. Bunlar, aslında gerçek üreticiler sınır boylarında kan dökerken boş bıraktıkları alanlarda bazı devlet memurlarının da ortaklığıyla hak etmedikleri zenginliklere el koymuşlardır. Bunların topladıkları bu zenginlikleri koruyacak yetenekte olmadıkları sonlarından anlaşılır. Haksız elde edilmiş zenginlikleriyle iyice şımarıp zaptolmaktan çıkan bu gibi adamlar özellikle küçük kasabalarda başlaması olağan olan sürtüşmelere, sözüm ona onur yarışmalarına tutuşurlar. Bu çekişmelerin, akılla, ekonomik yasalarla hiçbir ilintisi bulunmadığı için sonuç, hemen her zaman ölümle biter. Çeşitli rezilliklerle toplanmış zenginlikler torunlara bile ulaşmadan kaybolup gider. Bence, bu, memleketimizin yakın tarihinde genel gerçektir. Birkaç müstesna bu gerçeği değiştiremez.”⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Kemal Tahir, **Büyük Mal**, Adam Yay., İst., 1990, s. 405.

⁴⁴⁷ **Akşam**, 15 Temmuz 1970.

Kemal Tahir böylece kasabalarda eşrafın, köylerde ağaların haksız kazançlarla halkı sömürdüklerini, devleti soyduklarını ortaya koymaktadır. Ona göre, bu düzen temelde değişmeden bugüne kadar süre gelmiştir. Ağalık ve eşraflık elden ele dolaşmakta ve değişen şartlara uyum göstererek varlığını sürdürmektedir. Romancımız bu sorunun kısmî düzenlemelerle çözülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Ona göre, çözüm topyekün bir toplumsal, ekonomik ve siyasal yeni bir yapılanmadan geçmektedir. Eskinin güçlü ve adil kerim devleti çağımızın şartları içerisinde sosyalist bir düzenle yeniden inşa edilmelidir. Yukarıdan başlayan bozulma yine yukarıdan başlayan ve sosyalizme dayanan sistemli bir değişimle düzeltilenektir. Bu çerçevede köydeki sömürü düzenini kaldırmak için öncelikle ağalık kurumu ve uzantılarının kökünü kazımak gerekmektedir. Böylece, köylü her türlü araçlardan kurtularak doğrudan devletle muhatap olabilecektir:

" Köyde en büyük değişiklik ağa aracılığının ortadan kalkmasıyla başlayacaktır. Ağa aracılığının ortadan kalkması demek köylünün hükümet adamıyla karşılaşmaktan korkmaması demektir. Adnan Menderes İdaresi buna giden yolu açmış, ilk adımı da atmıştır. Bu yeni durum Osmanlı'nın en çok korktuğu, dayanamayacağı bu yüzden de mutlaka önlemek zorunda kalacağını bildiği durumdur. Köydeki bu değişme ekonomik temeli değilse de, üst yapıdaki toplumsal siyasal durumu adamakıllı değiştirecektir. Anadolu insanının politize olmasını bu açıdan değerlendirmekte büyük faydalar vardır ve bu yeni durum bütün Ortadoğu'yu derinden ilgilendirecek niteliktedir."⁴⁴⁸

Romancımız, köydeki bu geleneksel olarak süre gelen ve adeta kemikleşmiş olan düzenin, üretim güçleri ve üretim ilişkilerine dokunmadan sadece eğitimle köyün kalkındırılması olarak yorumladığı Köy Enstitüleri uygulamalarına bu nedenle karşı çıkmıştır. Bunun gibi ileride inceleyeceğimiz üzere toprak reformu düşüncesine de aynı nedenlerle karşı çıkmaktadır.

3. Eşkiryalığa Bakışı

Romancımızın hayatı ve eserleri ile ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, **Rahmet Yolları Kesti** adlı romanını Türk edebiyatında sık karşılaştığımız "soylu eşkıya" mitini yıkmak için kaleme almıştır. Çorum'a bağlı Sungurlu ilçesinin Kulveren köyü ve çevresinde geçen bir eşkıyalık hikayesini, eski ünlü eşkıyaların hayatlarının da yer aldığı hikayelerle birlikte anlattığı bu eserinde eşkıyalık, eşkıyalığın nedenleri, iç yüzü ve ortadan kaldırılmasının çareleri ile ilgili görüşlerini yansıtmıştır.

⁴⁴⁸ Kemal Tahir, **Notlar10, Osmanlılık/Bizans**, a.g.e., s. 116.

Eşkîya ve eşkıyalık her toplumda değişik boyutlarda rastlanılan bir olgudur. Gerek sözlü gerek yazılı edebiyatımızda eşkıyalığa dair eserler yer almaktadır. Dede Korkut hikâyelerindeki “Deli Dumrul” dan, Köroğlu Destanı'na kadar halk edebiyatımızda eşkıyalık konusu işlene gelmiştir. Saz şairlerinin çalıp söyledikleri türkülerin bir kısmı eşkıyalar üzerine yakılmıştır. Eşkıyalık toplumsal bir olgu olduğu için onun edebiyata da yansması doğaldır. Kemal Tahir'in burada karşı çıktığı husus, temelde bir hırsızlık ve soygunculuk olan eşkıyalığın edebiyat eserlerinin bir çoğunda olumlanması, eşkıyaların övülmesidir. Kemal Tahir, toplumda çeşitli nedenlerle oluşmuş ve halen de edebiyat yapıtları yoluyla oluşturulmaya devam edilen bu “soylu eşkıyalık” mitini yıkmaya çalışmıştır.

Edebiyatımızda soylu eşkıya geleneğinin köklerini çok eskilere dayandırmak mümkündür. Bunun yakın tarihimizde hikaye alanında en tipik örneği, Ömer Seyfettin'in 1918 yılında yazdığı **Yalnız Efe** adlı hikâyedir. Bu hikâyenin kahramanının kadın oluşu da ayrıca ilgi çeken bir husustur. **Yalnız Efe**, babası bir alacak meselesi yüzünden yörenin eşrafından Eseroğlu'nun adamları tarafından haksız yere öldürülen bir genç kızın intikamını almak için eşkıyalığa başlamasının öyküsüdür. Yalnız Efe, babasının intikamını aldığı gibi, köylünün beklediği adaleti dağıtan, onları zalim ağalara, rüşvetçi memurlara karşı koruyan, fakirlere yardım eden, köylülere okul yaptıran, köprü kurduran, yetim ve öksüzleri koruyan efsanevi bir kahraman olup çıkar. **Yalnız Efe**'de edebiyatımızda görülen olumlu/soylu eşkıya davranışlarının bir çok örneği yer almaktadır.

Türk romanında soylu eşkıya miti denilince akla gelen en ünlü eser Yaşar Kemal'in yayımladığı yıl en iyi roman ödülü aldığı, **İnce Memed**'idir. Kapalı köy ortamında köylüleri sömüren Apti Ağa'nın zulmünden kaçıp dağlara çıkan fakir ve iyi yürekli köy delikanlısı İnce Memed'in kişiliğinde tamamen olumlu bir eşkıya tipi çizilmektedir. İnce Memed, ağadan kişisel intikamını aldığı gibi, diğer köylüleri de düşünür ve ağanın topraklarını mini bir toprak reformu yaparak köylülere paylaşır. İyilik, dürüstlük, adalet, haksızlıklara karşı aktif karşı çıkış gibi olumlu özelliklerle donatılan bu eşkıya artık köylülerin mitleştirdiği, “İnce Memedimiz” dedikleri kahramanlarıdır. Romanın sonunda bu yalnız kahraman, başka maceralarda ortaya çıkmak üzere, kayıplara karışır. Böylece her an gelip köylüleri zulümden kurtaracak olan efsanevi bir kahramana dönüşür. Görüldüğü gibi Yaşar Kemal İnce Memed

kişiliğinde tamamen olumlu, yiğit, cesur, adil ve dürüst bir eşkıya tipi çizmiştir. Ancak, bu eserden Yaşar Kemal'in bütün eşkıyaların böyle olduğu temasını vermeye çalıştığını söylemek doğru olmaz. Çünkü İnce Memed, ilk dağa çıktığında katıldığı eşkıya çetesinin davranışlarını beğenmez. Onlar gibi zalim ve sıradan bir soyguncu olmayı kendine yediremez ve çeteden ayrıлып kendi çetesini kurar. Yani, eşkıyaların hepsi soylu değildir. İnce Memed farklıdır ve roman İnce Memed'in kişiliği ve hayatı üzerine oturtulmuştur. Bize göre, bu romanda asıl üzerinde durulan husus kapalı bir köy örneğinde zalim ve sömürme esasına oturtulmuş olan sosyo-ekonomik düzendir. Bu düzenin egemeni Apti Ağa'nın kişiliğinde somutlaşmış olan zalim ağa tipi ve ağalık düzenidir. İnce Memed bu bozuk ve adaletsiz düzene, başka çare bulamadığı için eşkıyalığa soyunarak, etkin bir karşı çıkışı sergileyen bir birey olarak karşımıza çıkarılmaktadır. Böylece, zalim ağanın tam karşısında, tamamen müsbet özelliklerle donatılmış bir kahraman/soylu ve adil bir eşkıya tipi oluşturulmaktadır. İnce Memed'in silahlanıp dağa çıkarak eşkıyalığa soyunmasının tek nedeni vardır. O da ağanın zulmüdür.

Kemal Tahir, **Rahmet Yolları Kesti** adlı eseriyle hem eşkıyalığın böyle masum ve haklı bir nedene indirgenmesine karşı çıkar, hem de kendisinin de paylaştığı ağalık düzeninde somutlaşan, köylerdeki çarpık ve bozuk düzenin eşkıyalıkla düzeltilmesinin imkânsız olduğunu ileri sürer. Kemal Tahir'e göre temelde hırsızlık ve soygunculuk olan eşkıyalığın birçok nedenleri vardır. Bu nedenlerin arasında fakiri gözetmek, adalet sağlamak gibi bir unsur yer almaz. Eşkıyanın iyisi olmaz. Eşkıyalık, hiçbir toplumsal soruna hal çaresi olmadığı gibi başlıbaşına bir toplumsal belâdır ve kökünün kazınması gerekir. Kemal Tahir'in başta **Rahmet Yolları Kesti** de olmak üzere bir çok romanında yer alan eşkıya tipleri, **İnce Memed** ve **Yalnız Efe** örneklerinde görülen soylu eşkıyaların tam zıddı, olumsuz özelliklerle donatılmıştır. Bir sarkaç benzetmesi yapacak olursak, soylu eşkıya tipi sarkacın bir ucunda yer alıyorsa Kemal Tahir'in eşkıya tiplmesi sarkacın orta yerinde filan değil, tam karşısında, diğer uçta yer alır.

Rahmet Yolları Kesti eşkıyalık konusuna getirdiği bu aykırı ve uçta yer alan tezleriyle, eşkıyalığın tartışılmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Eser bu özelliğiyle bir tartışmayı başlattığı gibi eşkıyalık olgusuna farklı açılardan bakma gereğini de hissettirmiştir. **Rahmet Yolları Kesti** olumlu ve olumsuz yönde birçok eleştiri almıştır. Tepki olarak yazılan olumsuz eleştiriler, yazarın eşkıyalığı olumsuzlamasından ziyade

eseri yazma amacına getirilen bir yorumda yoğunlaşmaktadır. Bu da Kemal Tahir'in **Rahmet Yolları Kesti**'yi sırf **İnce Memet** karşıt olmak için kaleme aldığı görüşüdür. Yani Kemal Tahir, Yaşar Kemal'in bu başarısını kıskanmıştır, onun etkisini kırabilmek için karşıt bir eseri kaleme almıştır. Sözgelimi, Vedat Günyol Kemal Tahir'in romanına bu açıdan yaklaşmaktadır.

“ Cumhuriyetten bu yana toplumumuzda yerleşmiş ne kadar inanç ve düşünce varsa hepsine bir bir karşı çıkmak daha doğrusu putları yıkmakla kendini yükümlü gören romancı, önce Rahmet Yolları Kesti ile ünü dünyayı tutan İnce Memet'in sevgimizi kazanan o güzelim eşkiyasını gözden düşürmekle başlıyor işe.(...) Akli başında her insanın yeri, elbette ki eşkiyanın karşısında olmaktır... Bu bakımdan Rahmet Yolları Kesti'nin çürütmek istediği düşünüşün değil, İnce Memet başarısının çürütülmesi uğrunda 238 sayfalık bunca zorlama çabayı gerektiren niyetin karşısındayız.”⁴⁴⁹

Bu iddia, 1973 yılında Ferit Güneri tarafından kendisiyle yapılan röportajda Kemal Tahir'e " Rahmet Yolları Kesti'yi İnce Memet'e karşılık olarak yazdığınız söyleniyor, bu doğru mudur?" şeklinde açıkça sorulmuştur. Kemal Tahir, kendisiyle ölümünden bir ay önce yapılan bu röportajın bu son sorusuna şu karşılığı vermiştir:

“ **Rahmet Yolları Kesti**'yi ona karşılık yazmadım. Bütün dünyada yarı aydınlar arasında meydana gelen yanlış anlamaya parmak basmak istedim. Yaşar, **İnce Memet**'i yarı aydınların tesiriyle yazdı. İnce Memet fukara tek başına toprak reformu yapıyor. Hiç böyle bir şey olur mu? Şimdi Cumhurbaşkanı bile toprak reformunun ne demek olduğunu bilmiyor. Kaldı ki o zaman İnce Memet toprak reformunu ne bilecek...”⁴⁵⁰

Kemal Tahir'in eşkıyalık üzerine görüşlerini, Eşkıyalığın Nedenleri, Halktaki Eşkıyalara Olumlu Bakışın Nedenleri ve Eşkıyalığı Önleme Çareleri şeklinde üç başlık altında toplamak mümkündür. Aşağıda, romancımızın eşkıyalık konusunda ileri sürdüğü tezler bu başlıklar altında bir sınıflamaya tabi tutularak açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1 Eşkıyalığın Nedenleri

Kemal Tahir'in eşkıyalığı, bir hırsızlık, soygunculuk olarak tanımladığını belirtmiştik. Eşkıyalık, gayri meşru yoldan, kanunlara aykırı olarak başkasının elinde olan para ve malları silah zoruyla gasp etmek, şeklinde gerçekleşen bir tür hırsızlıktır. Bütün hırsızlıklar gibi, kanunsuz ve haksız bir eylem olduğu için eşkıyalık bir suçtur ve eşkıya da adi bir suçludur. Bu durumda her suçta olduğu gibi eşkıyalığın nedenleri de

⁴⁴⁹ Vedat Günyol, **Çala kalem (Eleştiriler)**, " Ağacını Silmek", Çan yay., İst., 1977, s. 15.

başlıca üç açıdan bakılarak tespit edilir. Bunlar: Suçu işleyen özne, özneyi bu suça iten etkenler ve bu suçun işlenmesine fırsat sağlayan toplumsal ortam. Kemal Tahir, adeta bir ceza hukukçusu ve bir sosyolog gibi eşkıyalığın nedenlerine eğilmektedir. Ona göre, bir kişinin suç işlemesi için, onun, suça yatkın bir kişiliği olması gerekir. Bu açıdan eşkıyalıkta kişinin suça yatkınlığı da söz konusudur. Suça iten etkenler ve ortamın müsait olması, bu tür eylemleri işlemeye yatkın kişileri harekete geçirir ve suç işlenir. Bu durumda asıl önemli olan kişiyi suça iten etkenler ve suçun işlenmesini uygun kılan ortamdır. Türkiye’de eşkıyalık, her şeyden önce devletin zayıf düştüğü, otoritesinin sarsıldığı, toplumun büyük sarsıntılar geçirdiği dönemlerde görülür. Romancımız bu görüşünü **Rahmet Yolları Kesti**’nin başlarında, eşkıyalığa heves eden Maraz Ali tipine nasihat eder konumda olan yaşlı ve tecrübeli bir köylü tipi olan Bektaş Emmi’nin ağzından şöyle dile getirmiştir:

" Eşkıya devri hükümetin hasta olduğu sıradır. Aslında hükümet kısmı bir vakit ölmez, arada bir hastalanır. İnsan gibi canım! Hükümeti sıtma tuttuğu zaman eşkıya başkaldırır. Sulfato yutup yahut bir zorlu dedeye sıtmasını bağlatıp dirildi mi hükümet, bu kez marazlanmak eşkıya sürüsüne düşer.

(...) Eşkıyalık devri için savaş gerek... Köylerde kasabalarda erkek kalmayacak. Bunların tekmilini sınır boylarına sürecekler. Jandarmaları da bizim gibi çaptan düşmüş yaşlılardan bir de beyzadelerle ağa oğullarından ayıracaklar. Yaşlılar cephe yerinde bir boka yaramaz, ötekiler de ‘bir kazaya uğramasınlar’ diye gönderilmez. O zaman asker kaçaklarından bazısı dağa sıçrar, olur sana eşkıya..."⁴⁵¹

Toplumda, merkezi devlet gücünün çeşitli iç ve dış sebeplerle zayıf düşmesi nedeniyle devlet otoritesinin zayıflaması; ekonomik ve sosyal kanunların bu nedenle işleyemez hale gelmesi; yine aynı nedenle her çeşit haksızlığın, adaletsizliğin ve ahlaksızlığın toplumda alıp yürümesi eşkıyalık tohumunun yeşermesi için müsait toprağı (ortamı) oluşturur. Böylesi bir ortamın bulunmadığı durumlarda eşkıyalık ender rastlanan münferit olaylardır, ve kolayca bastırılır. Çünkü devlet otoritesi güçlüdür. Nitekim **Rahmet Yolları Kesti**’de devlet otoritesinin güçlü olduğu bir ortamda yeniden eşkıyalığa kalkışan eski namlı eşkıya Uzun İskender ve arkadaşlarının kolayca yakalanmaları hikâye edilmektedir.

Böylesi uygun bir zeminde, kişiyi eşkıyalığa iten etkenler ise çeşitlidir. Bunların başında bütün hırsızlıklarda olduğu gibi geçim sıkıntısını kolay yoldan, çalışmadan, üretmeden giderme arzusu gelir. Bir diğer etken ise nam ve şöhret salma arzusudur.

⁴⁵⁰ Ferit Güneri, " Eşkıyalık Üstüne", **Türkiye Defteri**, Şubat 1974.

⁴⁵¹ Kemal Tahir, **Rahmet Yolları Kesti**, Bilgi yay., Ank., 1970, s. 23-24.

Nitekim romanın birinci bölümünün başlığı “Nam Uğruna”dır. Burada henüz onaltı yaşında bir delikanlı olan Maraz Ali'nin eski eşkıya hikâyeleri ve destanlarının etkisiyle şöhret salmak için eşkıyalığa heves etmesi anlatılmaktadır. “Yiğit bu dünyada nam için yaşar” cümlesiyle başlayan bu bölümde Maraz Ali'nin eşkıya olma isteği tamamen bu özentiden kaynaklanmaktadır. “Kulveren'den Maraz Ali dediler mi namımız bizden önde gitmeli”⁴⁵² “kaçaklık gibi var mı bre emmi? Tutarsın bir dağ başını, olursun bir padişah”⁴⁵³ gibi sözlerle bu şöhret arzusu etkeni Maraz Ali'nin ağzından dile getirilmektedir.

Kemal Tahir kişiyi eşkıyalığa iten bu bilinen etkenlerin yanında bir başka etkenin de altını çizmektedir ki bu pek dile getirilmeyen bir husustur. Bu etken bir kısım kasaba eşrafı ve ağaların kendi çıkarları için eşkıyaları kullanma yöntemidir. Ağa ve eşraf bazı rakiplerini tasfiye etmek, birtakım karanlık arzularını gerçekleştirmek, servetlerini arttırmak ve köylüye korku salarak onları daha kolay kontrol etmek için el altından eşkıyaları destekler, onları bu işi yapmaya teşvik ederler. Kemal Tahir'in romanlarında bu tür ağa-eşkıya ilişkisi ve işbirliği sık sergilenen bir temadır. Nitekim **Rahmet Yolları Kesti**'de Maraz Ali'nin eşkıyalığa hevesinin arkasında yanında çalıştığı Çerçici Süleyman Ağanın kendisine allayıp pullayarak anlattığı kahraman eşkıyalık hikâyeleri vardır. Servetine servet katmaktan başka hiçbir şey düşünmeyen Çerçici Süleyman'ın Maraz Ali'yi eşkıyalığa heves ettirmesinin amacı ise günü geldiğinde, bir rakibini ortadan kaldırmakta, ya da kirlî bir işte bu delikanlıyı kullanmaktır. Kemal Tahir bu tezi ile soylu eşkıyalık romanlarındaki, zalim ağaya karşı çıkma temasını alt üst etmektedir. Ona göre, ağa-eşkıya ilişkisinde çatışma değil işbirliği söz konusudur. Kemal Tahir bu görüşüne delil olarak eşkıya türkülerini çalıp söyleyen saz şairleri ve ozanların bu türkülerini ağa sofralarında söylediklerini göstermektedir. Kendisiyle eşkıyalık üzerine yapılan mülakatta bu konuda şunları söylemektedir:

“ Türkiye’de eşkıyalık bir başka işte bazı mültezim, ağalar ve eşraf tarafından da kullanılmıştır. Verginin mal olarak alınması şartları, köylünün eşkıya korkusu altında tutulmasını bazı mıntikalarda zorunlu hale getirmiştir. Eşkıya lejandlarının, destanlarının, türkülerinin halk arasında yayılabilmesi, bunları ağalara, nüfuzlu zenginlere karşı fakir ve orta halli halkın tutmasıyla mümkün olamaz. Bu destanları, türkülerini çalıp söyleyen şuradan şuraya gezdiren saz şairi denilen serseriler, bunları devlet otoritesinden bile korkmayan ağa, eşraf ve âyân odalarında çalıp söyleyebilirlerdi. Böylece ağa sofrasından geçinen saz şairi denilen bazı serseriler de ağa gölgesinde köylüye zulmeden

⁴⁵² A.g.e., s.16.

⁴⁵³ A.g.e., s. 22.

küçük eşkıya çeteleri gibi ağaların ve soyguncu mültezimlerin köpekleri idiler. Bence bunları toplum şartlarımızın içinde böyle değerlendirmek doğrudur. Daha bir taze örnek istenirse, Amerikan halkını, esnafın, bazı memur ve zabita güçleriyle ortak olarak soyan gangsterliğe bakmalıdır.”⁴⁵⁴

Romancımız, kişiyi eşkıyalığa iten etken olarak ileri sürülen ve soylu eşkıya mitinin işlendiği romanlarda görülen haksızlığa başkaldırı, uğradığı zulmün intikamını almak, adaletsizliğe son vermek, fakirleri korumak gibi hususları ender rastlanan örnekler olarak görmektedir. Bu gibi etkenler devede kulak misalidir:

“Burada eşkiyalık dönemlerini yanıltan nokta haksızlığa uğrayan ve kanuna sığınamayan, kanun tarafından himaye göremeyen birkaç gözü pek insanın da kanunun işlememesi zorunluluğu altında geçici olarak eşkıya gibi davranması görünmelerindedir. Oysa bunlar devede kulaktır. Asıl bunları eşkıya gibi davranmaya zorlayanlar yani toplumun yaşama düzenini işkence haline getirenler çoğunluğu teşkil eden hakiki rezil takımı soyguncular ve eşkiyalardır.”⁴⁵⁵

Kemal Tahir’e göre, eşkıyanın fakirleri gözetmesi, halka yardım etmesi imkânsızdır. Eşkıya sıradan bir soyguncudur ve çalıntı malla sosyal adaletin sağlanmayacağı açıktır. **Rahmet Yolları Kesti**’de bu tür zenginden alıp fukaraya veren eşkıya hikâyelerine karşılık Bektaş Emmi’ye şu sözleri söyler:

“ Sen bu lafa pek kulak asmayacaksın. Eşkıyanın fukaraya yüz güldürecek kadar mal verdiği hiç görülmemiştir. Verse de arkasından zaptiye gelir elinden alır. Yediği sopa da cabası... Esasında bugün gördüğün ağaların çoğu seferberlik zamanının eşkıya yatağı ağası.”⁴⁵⁶

Bu sözlerle, eşkıyaların fukaraya yardımcı olması bir yana sonuçta ağaların daha da zenginleşmelerine katkıda buldukları ileri sürülmektedir. Bu söylem soylu eşkıya söyleminin tam tersidir. Hikayeler, destanlar aksini söylemektedir. Bu tersliği “Bre emmi, dünya bir türlü nakleder, sen döner tersini söylersin” şeklinde dile getiren Maraz Ali’ye Bektaş Emmi’nin verdiği cevap aslında Kemal Tahir’in bu tür iddialara verdiği cevaptır: “Terslik bende değil, soyguncunun fukaraya mal dağıtmasında...”⁴⁵⁷ Bu durumda Kemal Tahir’in cevaplaması gereken bir soru vardır. O halde, türkülerde ve destanlarda görülen eşkıya övgüleri ile halk arasında eşkıyaya duyulan hayranlığın nedenleri nelerdir? Gerçek böyle değilse, bu tür bir eşkıya söyleminin ortaya çıkmasını nasıl açıklayacağız? Aşağıdaki başlık altında bu sorunun cevabı işlenmiştir.

⁴⁵⁴ Ag.m., s. 4.

⁴⁵⁵ A.g.m., s. 2.

⁴⁵⁶ Kemal Tahir, A.g.e., s. 34.

⁴⁵⁷ A.g.e., s. 34.

3.2 Halktaki Eşküyaya Olumlu Bakışın Nedenleri

Kemal Tahir'in **Rahmet Yolları Kesti**'nin başına koyduğu, Andre Maurois'in ünlü **İngiltere Tarihi** adlı eserinde söylediği şu sözler bu sorunun cevabını oluşturmaktadır.

“Ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla başa çıkamayan bir toplum, -ruhunda arta kalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla- soyguncularına karşı hayranlık duyar.”⁴⁵⁸

Romancımıza göre, halkın eşkıyalara karşı duyduğu hayranlığın en önemli nedeni, bu sözlerle izah edilmektedir. Ahlâk düzeninin yozlaştığı ve devletin eşkıyalarla baş edemediği durumlarda halk arasında eşkıyaya karşı bir çeşit hayranlığa dönüşen bir psikolojinin oluşur. Bu psikoloji masallara, destanlara ve halk türkülerine yansır. Yukarıda belirttiğimiz gibi eşkıyalıktan yararlanan ağa ve eşraf takımı, bu tür destanları çalıp söyleyen saz şairlerini himaye ederler. Çünkü bu tür bir eşkıya söyleminin yayılması onların da işine gelmektedir. **Rahmet Yolları Kesti**'de bu psikolojik tutumu şöyle dile getirir:

“Milletin birazı, Tüfekçi Ferhat Usta gibi, işi belli etmeden alaya alıyor, öteki kısmı Köse Hocıyla beraber eşkiyadan bir şeyler umuyordu. Esasında Hacı'nın anlattıkları bütün eski eşkıya masallarındaki tekerlemeler... Bunu, işi ciddiye alanlar da biliyorlar ama tekrar tekrar dinlemek hoşlarına gidiyor. Beğenip de yapmaktan korktuklarını, ‘Bir ucundan bizde yapışalım’ demeden başkasında seyretmek biraz kalleşlik ama kolay...”⁴⁵⁹

Kemal Tahir'e göre, özellikle devlet otoritesinin zayıfladığı ve toplumsal düzenin bozulduğu dönemlerde ortaya çıkan eşkıya, toplumun bir umudu olmak bir yana yüzyıllardır köy insanının maruz kaldığı baskılardan birini oluşturur. Bu soyguncuların eğer halka bir yarara varsa o da halkın kendi yapamadığı bir işi başkasında görmekten zevk alma, bir çeşit tatmin, avunma ihtiyacına karşılık vermesidir.

3.3. Eşküyalığı Önleme Çareleri

Kemal Tahir'in eşkıyalığın önlenmesi hususundaki önerileri gayet nettir. Ona göre, eşkıyalığı ortaya çıkaran nedenlerin üzerine eğilmek gerekmektedir. Bu nedenler ortadan kaldırıldığında eşkıyalık da yaşayacak ortam bulamaz. Bunların da başında devlet otoritesinin sağlam bir şekilde ülkenin en ücra köşelerine kadar tesis edilmesi

⁴⁵⁸ A.g.e., s.5.

⁴⁵⁹ A.g.e., s. 412-413.

gelmektedir. Devletin, güçlü, adil, ve haksızlıklara meydan vermeyen bir yapıya ulaştırılması en önemli husustur. Toplumsal ve ekonomik hayatı düzenleyen kanunların, haksızlığa ve sùistimallere yer vermeyecek bir biçimde yapılarak uygulanması eşkıyalığın üreyeceği zemini ortadan kaldırır. Suçluların kısa zamanda yakalanarak cezalandırılması en önemli caydırıcı unsurdur. Eşkivalık bir suçtur ve hiçbir suç hiçbir gerekçe ile meşru gösterilemez. Eşkivalıkta, eşkıyalardan ziyade toplum kabahatlidir demek büyük bir yanlgı olur. Kemal Tahir'e göre, bu yargı suçluların kendilerini kurtarmak üzere, orta sınıf aydın tabakasını aldatmak için ileri sürdükleri bir mazerettir.⁴⁶⁰ Bir suçla mücadele etmek için her şeyden önce, devlet görevlilerinden aydınlara, bilim adamlarından vatandaşlara kadar toplumun her kesiminin o suçu gayri meşru bulması, suçun hiçbir şekilde meşru gösterilemeyeceğinin bilincinde olması gerekir. Toplumdaki haksızlıklara ve adaletsizliklere karşı çıkmanın yolu eşkıyalığı övmekten geçmez. Bu nedenle, aydınlar ve yazarlar eserlerinde bu temayı işlerken iyice düşünmelidirler. Halk arasında, onun, bu psikolojisinden yararlanarak çeşitli nedenlere yayılmış olan eşkıya efsanelerini, iyice araştırmaları gerekir. Aksi halde "yarı aydın" olarak, bu tür eşkıya övgülerinin eserlerinde yeniden üretimine katkıda bulunurlar. Bu ise sonuçta eşkıyalığı önlemeye değil, onu teşviğe götürür. Aydınlar, yazarlar, sanatçılar, eserlerinin halk üzerinde ne gibi etkiler doğuracağını iyice hesap ederek, böylesi bir sorumluluk içinde hareket etmelidirler. Eşkivalığın adı bir hırsızlık, bir soygunculuk olduğu ve bunun başta eşkıya olmak üzere sonuçta hiç kimseye faydası olamayacağı gerçeğine dikkat çekmek gerekir. **Rahmet Yolları Kesti**'nin sonlarındaki "Hırsızdan kazanan olsa tilkiler, çakallar adam olurdu" sözüyle eşkıyalığın kişiye bir fayda getiremeyeceğini vurgulayan Kemal Tahir'e göre, eşkıyayı bekleyen kaçınılmaz son yakayı ele vermektir. Eşkivalık sürgit toplumda devam edemez. Eşkivaların çoğunun sonu, ölüm ya da hapisaneyeye düşmektir. Romanda, ünlü eski eşkıya Kavlak Ali tipine söylediği "Bizim zenaatte yatağında ölmüş yiğit yoktur..."⁴⁶¹ şeklindeki sözle eşkıyalığın, sonu ölümle biten bir uğraş olduğunu vurgulamaktadır. Yine, romancımıza göre eşkıyanın, eşkıyalığı yanına kâr kalmaz: "Eşkilya milletinin eşkıyalığı yanına kâr kalsaydı, köylüler çoban, korucu, tellal bulabilirler miydi? Üç ay dağ başı ol, dolaş

⁴⁶⁰ " Eşkivalık Üstüne", A.g.m., s. 5.

⁴⁶¹ A.g.e., s. 42.

çiftlik parasını kazan, af verilsin sen de başımıza asilzade kesil... Bu nerenin yağması yahu”⁴⁶² sözleriyle bu gerçeğin altını çizmektedir.

Kemal Tahir, eşkıyanın devlet tarafından affedilmesini de bir çözüm olarak görmemektedir. Ona göre, devlete düşen eşkıyayı affetmek değil yakalayıp cezalandırmaktır. Güçlü ve adil bir devletle ona güvenen halkın işbirliği, her çeşit eşkıyanın kökünün kazınması için yeterlidir. **Rahmet Yolları Kesti**’de böyle bir zamanda yani devletin güçlü olduğu bir dönemde, eşkıyalık için uygun ortamın bulunmadığı bir sırada, bir eşkıya eskisinin yeniden bir çete kurarak soygunculuğa kalkışması sonucunda yakayı ele vermesi hikâye edilmektedir. Eski Eşkıya Uzun İskender, Çerçi Süleyman Ağanın teşvikiyle, Maraz Ali’yi de yanlarına aldığı bir çete ile zengin bir alevi dedesinin evini basar ve onun altınlarını alarak kaçar. Köylüler ile zaptiye elele vererek eşkıyaların peşlerine düşerler. Kaçış gecesinde çok şiddetli bir yağmur yağar, yolları, köprüleri yıkan bu yağmur, eşkıyaların kaçmalarını zorlaştırır. Sığındıkları bir köyde sabahleyin köylüler ve askerler tarafından kuşatılırlar ve çıkan çatışma sonucunda yakalanırlar. Eşkıyalar devlet vatandaş işbirliği sonucunda yakayı ele vermekten kurtulamamışlardır. O gece yağın şiddetli yağmur kaçmalarını engellemiştir. Yolları kesen asıl rahmet, devletle köylünün eşkıyaya karşı işbirliğidir. Bu işbirliği olmasa, bu şiddetli yağmur eşkıyaların kurtulması için rahmet olurdu. Zaptiye, yağmur nedeniyle kovalamaktan vazgeçer, köylüler de eşkıyaya yardımcı olurdu. Romanın sonunda Tüfekçi Ferhat Ustanın şu sözleri eşkıyaları yakalayan bu rahmetin adresini belirlemektedir:

“... Eski zamanlarda olsaydı, rahmet işlerine yarardı. Müfrezeler üstlerine varmaya korkup rahmeti bahane ederlerdi. Şimdi eşkıya yakalayan köylüye geldi mi, eskiden böyle bir işte o köylü eşkıyayı sellerden sırtında geçirirdi. Sen benim sözüme iyi kulak ver, bu rahmet başka rahmet... Bu rahmet gök rahmeti değil yer rahmeti... Köylü eşkıyadan korkmadı mı, eşkıyalık öldü demek... Ne çeşitten olursa olsun.”⁴⁶³

Kemal Tahir’in eşkıyalık konusundaki görüşlerini incelediğimiz bu bölüme son vermeden önce üç konu üzerindeki yaklaşımını da konuyla ilgili olduğu için burada ortaya koymayı yararlı görüyoruz. Bunlardan birincisi Osmanlı dönemindeki Celali isyanları; ikincisi, özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında görülen bazı Kuva-yi Milliye çetelerinin eşkıyalıkla ilişkisi; diğeri ise şehirlerde görülen banka soygunculuğu, çocuk kaçırmaya gibi soygunculuk davranışları, terör eylemleridir.

⁴⁶² A.g.e., s. 46.

⁴⁶³ A.g.e., s. 425.

Kemal Tahir'e göre, halkın belli dönemlerde rastlanan despotik idareye karşı başkaldırması eylemlerini bir haydutluk şekli olan eşkıyalıkla karıştırmamak gerekir. Romancımız, Osmanlı döneminde baş gösteren Celâli ayaklanmalarını halkın despotik idareye karşı bir ayaklanması olarak görmez. Ona göre Celâli, ayaklanmalarının temelinde devlet kapısından uzaklaştırılmış olan, eski yönetici ve askerler vardır. Timarını kaybeden sipahilerle, taşraya sürülerek eski gücü ve nüfuzundan uzaklaştırılmış olan yönetici sınıfa mensup kişilerin, merkeze karşı bir başkaldırı örneğidir Celâli ayaklanmaları. Bu ayaklanmayı gerçekleştirenlerin amacı kesinlikle sistemi değiştirmek değil, aksine sistem içerisinde daha avantajlı bir memuriyet ya da mevki elde etmektir.⁴⁶⁴ Birtakım köylüleri de kandırarak ya da korkutarak yanlarına alan bu Celaliler aslında tipik bir eşkıyadırlar. Bu nedenle Osmanlı'nın güçten düştüğü dönemlerde palazlanan bu hareketler, devlet güçlendiğinde kolayca ortadan kaldırılmıştır. Celâli isyanları hiçbir zaman genel bir halk hareketine dönüşmemiştir. Bunun en önemli nedeni, bu ayaklanmaları tertip eden takımın kimliği ve amaçlarıdır. Devleti ve köylüleri silah zoruyla soyan Celâlilerin asıl istedikleri, bu kapıkulu mücadelesinde daha üstün makamlara ve akarlara ulaşmaktır. Celali ayaklanmaları bu özellikleriyle bir eşkıya hareketidir.⁴⁶⁵

Kemal Tahir'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi devletin güçlü olduğu dönemlerde her çeşit eşkıyalık, sağlam yapılara sahip toplumlarda olduğu kadardır. Osmanlılar, güçlü oldukları dönemlerde hiçbir eşkıyayı uzun süre yaşatmamışlar, cezasız bırakmamışlardır. Merkezi devlet, bilinen tarihsel sebeplerle güçten düştükten sonra ise eşkıyalık devleti yıkacak bir güç olarak, iç ve dış düşmanlar tarafından aralıksız kullanılmıştır. Romancımız, yukarıda belirttiğimiz kendisiyle yapılan röportajda, eşkıyanın iç ve dış düşmanlar tarafından kullanılmasına Çakırcalı Efe örneğini vererek şunları söylemektedir:

“... Bunun son iki yüzyıllık tarihimizde, Rumeli'nde Anadolu'da örnekleri çoktur. En taze örneği İzmir çevresinde Abdülhamid zamanı çıkıp onbeş sene aralıksız soygun yapan Çakırcılı denin namussuzdur. Çakırcalı İngiliz ajanı idi. İngilizci olduğu söylenen eski sadrazamlardan İzmir Valisi, Kamil Paşa oğlu Sait Paşa tarafından, bilhassa İzmir İngiliz Konsolosluğu tarafından sürekli olarak korunurdu. Nitekim, Abdülhamit indirilip şartlar değişerek, memleketin kaderi ittihatçılar tarafından Alman Emperyalistlerine bağlandıktan hemen birkaç ay sonra

⁴⁶⁴ Kemal Tahir, *Notlar, Osmanlılık/Bizans*, s. 254, 316.

⁴⁶⁵ A.g.e., s. 171.

bu Çakırcalı denen namussuz bir zaptiye müfrezesi tarafından tepelenmiş, ayağından bir ağaca asılarak, halka gösterilmiştir...”⁴⁶⁶

Romancımıza göre, milletlerin kurtuluş mücadelelerinde eşkıyaların gördükleri olmuşsa da, bu çeteler sosyal hareketle çok kısa bir süre birlikte yürürler. Sonra hakiki halk kuvvetleri tarafından ortadan kaldırılırlar. Kurtuluş Savaşı döneminde özellikle batı Anadolu’daki birtakım eşkıya çetelerinin düşmana karşı birçok yararlılık gösterdikten sonra Ankara Hükümeti ile ters düşüp isyana kalkmalarını Kemal Tahir bu çerçevede yorumlar.⁴⁶⁷

Kemal Tahir, eşkıyalığı sadece köyde ve kırsal kesimde baş gösteren bir olgu olarak değerlendirmez. Ona göre, silah kullanarak, şiddet uygulayarak yapılan her türlü mal ya da para gasbı eşkıyalıktır. Bunun köyde yapılması, kasaba ya da şehirde yapılması sonucu değiştirmez. 1970’li yıllarda şehirlerde baş gösteren birtakım örgütlerin silahlı soygun düzenlemeleri, bankaları soymaları, haraç almaları, çocuk kaçırmaları gibi eylemlerin tamamen karşısındadır. “Devrimci teori olmazsa, devrimci eylem olmaz denilmiştir. Hiçbir devrimci teori banka soygununu ve çocuk kaçırmayı sağlık vermiyeceğine göre böyle gangsterliklerin devrimle uzaktan yakından ilintisi olamaz.”⁴⁶⁸ şeklindeki sözleriyle siyasi, ya da sosyal bir dava uğruna yapıldığı iddia edilse bile, eşkıyalığın meşru kabul edilemeyeceğini açıkça belirtmiştir.

Sonuç olarak Kemal Tahir’in eşkıyalığın köylü olsun kentli olsun; kişisel amaçla olsun, sosyal amaçla olsun her çeşidine karşı olduğunu, çıkışı olmayan bir yol olduğunu; tedavi edilmesi gereken bir toplumsal hastalık olduğunu, hiçbir şekilde, meşru ya da mazur görülemeyeceğini ileri sürdüğünü söyleyebiliriz.

4. Köy Enstitüleri’ni Eleştirisi

Bozkırdaki Çekirdek Kemal Tahir’in, Köy Enstitüleri uygulamasına bir eleştirisi niteliğindedir. Romancımız bu eserinde, Köy Enstitüleri uygulamasının yanlış, yarardan öte zararlı sonuçlar doğurduğunu ve kapatılmalarının iyi olduğunu ileri sürmektedir.

1940 yılında kurulan, 1947 yılında ciddi bir değişikliğe uğratılan ve 1954 yılında çıkartılan bir yasa ile tamamen kapatılan Köy Enstitülerine Kemal Tahir’in bu ilgisi ve

⁴⁶⁶ A.g.m., s. 4.

⁴⁶⁷ Bkz. Naci Çelik, a.g.m.

⁴⁶⁸ Kemal Tahir, **Notlar 13, Sosyalizm/Toplum ve Gerçek**, Yayıncı hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1993, s. 166-167.

şiddetli eleştirisinin nedeni nedir? Kanımızca bu sorunun yanıtında öne çıkan en önemli unsur, Köy Enstitülerinin, tek parti döneminin eğitim politikası ve köye yönelik politikasının önemli bir parçası olmasıdır. **Bozkırdaki Çekirdek**, bu politikaların yanlışlığını ortaya koymak için kaleme alınmıştır. Romanda, enstitülerin kuruluş biçimi ve öngördükleri amaç, tek parti iktidarını pekiştirmek, resmi ideolojiyi ya da rejimi köylerde tesis ettirmek şeklinde sunulmaktadır. Eleştirinin odak noktası da bu konu etrafında dögümlenmektedir. Kısacası Kemal Tahir'in Köy Enstitülerini eleştirisi ideolojik ağırlıklıdır. Ona göre, bu uygulama köyü kendi içinde yeterli bir konuma getirerek, kapalı bir ünite halinde tutma ve rejime bağlılığını temin ve kontrol etme amacına yöneliktir. Kemal Tahir, bu eleştirileri ile o dönemde Köy Enstitülerini şiddetle savunan ve yeniden açılmalarını isteyen birçok "solcu" yazarlar tarafından "sağ"a kaymakla suçlanmıştır. Romancının Köy Enstitülerine bu olumsuz bakışının döneminin muhafazakar ve sağ görüşlü yazar ve aydınlarının hoşuna gittiği yadsınamaz. Ancak Kemal Tahir'in eleştirisi, bu kesimin savunduğu gibi enstitülerin birer "komünist yuvalarına" dönüştüğüne yönelik değildir. Kemal Tahir'in Köy Enstitülerine yönelmesinin bir nedeni de bu kurumlardan, döneminin Marksist görüşlü bir çok aydın ve yazarının övgüyle bahsetmeleridir. Kemal Tahir, bu tutuma tepki duymuştur. Ona göre Köy Enstitüleri kuruluş biçimi ve amaçlarıyla Marksizm'e ters düşen bir uygulama örneğidir. Bir Marksist'in bunları savunması çelişkidir, ciddi bir yanılıdır.

Kemal Tahir'in Köy Enstitüleri'ne yönelik görüşlerinin açıklanmasına geçmeden önce Cumhuriyet Tarihi'nin bir dönemindeki bu önemli kurumların kuruluşu ve amaçları hakkında kısa bir hatırlatmada bulunmayı yararlı görüyoruz.

Bilindiği üzere Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan bir yasa ile kurulmuştur. Bir öğretmen okulu niteliğindeki bu kurumların temel amacı köy okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamaktır. Kuruluş tarihleri 1940 olmasına karşın bu tür bir eğitim modeli fikri II. Meşrutiyet yıllarına kadar uzanmaktadır. Okumuş köylüyü köyde tutup, köye katkıda bulunmasını sağlamayı amaçlayan bu tür düşüncelerin ilk örneğine 1912 yılında Kastamonu mebusu İsmail Mahir Efendinin Mecliste yaptığı bir konuşmasında rastlıyoruz:

"... (Hangi köyde) mektep yapacak isek, oralardan bir kız.. bir de erkek çocuğu alıp mektebe koruz... kız mektebinin dikişçilik, tavukçuluk gibi tertibatı olacak. Erkek Mektebi'ni de ziraat işleri... Köylüler muallim evini ve mekteplerini köylerinde yapsınlar... Sonra o erkeği o kıza veriniz.. iki lira maaş ile... köyüne

gider. Çünkü, o köyün yanı başında numûne tarlasının hasılatını muallim ve muallime alır.”⁴⁶⁹

Öğretmenlerin ve öğrencilerin eğitiminde, yalnız nazari bilgilerle yetinilmeyip, tarım, ticaret ve sanata yönelik pratik bilgi ve becerilerle donatılmalarına yönelik görüşleri savunanlara bu dönemden örnek olarak, Tefik Fikret, Ethem Nejat, M. Şekip Tunç gibi eğitimcileri saymamız mümkündür. Cumhuriyet döneminde ise bilindiği üzere ünlü Amerikalı eğitimci Prof. Dr. John Dewey 1924 yılında Türkiye’ye davet edilmiş ve kendisine eğitim sistemimizle ilgili bir rapor hazırlaması görevi verilmiştir. John Dewey hazırladığı raporunda, Türkiye’nin nüfusunun büyük bir çoğunluğunun köylerde oturduğunu ve Türkiye’nin bir tarım ülkesi olduğunu, tarımda bir ıslahata gitmesi gerektiğini, eğitim sisteminin inşasında buna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. John Dewey’e göre köylülerle çiftçilerin ihtiyaçları düşünülmeden kurulacak bir eğitim ve öğretim sistemi nazari ve skolastik olur. Bu açıdan eğitim sistemi her şeyden önce bu çocukların hayati ihtiyaçlarına uyum sağlayacak programlar ve öğretim yöntemleri içermelidir.⁴⁷⁰

1927 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey zamanında Dewey’in bu raporundan da esinlenerek Kayseri’nin Zincirdere köyünde; ik yıl sonra da Denizli’de birer Köy Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu okulların açılması üzerine Yunus Nadi ,28 Haziran 1927 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde “Her Köyde Mektep” başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Yunus Nadi bu yazısında köy okullarının 3-4 dönümlük bir arazi içinde kurulmasını, burada öğrencilere sebze ve meyve yetiştirme öğretmesini, öğretmeni köye bağlamak için de öğretmenin oturacağı evler yapılmasını önermiştir.⁴⁷¹ Ancak bu okullar iki üç yıl sonra kapatılmıştır.

Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam** adlı eserinde Köy Enstitüleri’nin temelini 1933 yılında kendisinin de raportör üye olarak katıldığı, bir komisyonun hazırladığı rapora dayandığını belirtmektedir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip, ihtiyaç duyulan köy öğretmenlerinin hızlı ve başka bir takım metotlarla yetiştirme yollarını araştırmak üzere, bu özel komisyonu kurmuştur. Aydemir, bu raporda öngörülen öğretmen yetiştirme müesseselerinin isminin kendi önerisi üzerine **Mıntuka Muallim Mektepleri** olarak konulduğunu belirtmektedir. Aydemir’in bu

⁴⁶⁹ (Aktaran) Kadir Cangızbay, " Köye Giden Cumhuriyet I, Köy Enstitüleri, ", **Fikir ve Sanatta Hareket**, S. 96, Aralık 1975.

⁴⁷⁰ John Dewey, **Mektep ve Cemiyet**, Devlet B., İst., 1930.

raporun içeriği ile ilgili verdiği bilgiler, daha sonra 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri'nin kuruluş biçimi ve amaçlarıyla örtüşmektedir. ⁴⁷² Aydemir, bu raporu Reşit Galip'in heyecanla Çankaya'ya götürdüğünü ancak, bu projenin Dr. Reşit Galip'in bir süre sonra Bakanlıktan ayrılmak zorunda kalması ve kısa bir süre sonra da ölmesi üzerine suya düştüğünü anlatmaktadır. ⁴⁷³

1 Nisan 1935 tarihinde Saffet Arıkan Milli Eğitim Bakanlığına atandığında İsmail Hakkı Tonguç da İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne atanmıştır. Köy öğretmeni yetiştirilmesi konusu ile görevlendirilen Tonguç'un, yurt içi ve yurt dışında seyahat ve araştırmalar yaptıktan sonra hazırladığı rapor uygulamaya geçirilmek üzere kabul edilmiştir. Daha sonra Hasan Ali Yücel'in Bakan olduğu dönemde 17 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan yasa ile Köy Enstitüleri'nin kurulmasına karar verilmiştir. Daha önce 1937'de açılmış olan Köy Öğretmen Okulları da bu tarihten itibaren Köy Enstitüsü'ne dönüştürülmüştür. Bilindiği üzere Köy Enstitüleri'nin mimarı İ.Hakkı Tonguç'tur Tonguç, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in tam desteği ile bu projeyi hayata geçirmiştir.

17 Nisan 1940 tarihli yasanın gerekçesinde, kent ve kasabalardaki öğretmen okullarından yetişen öğretmenlerin köy şartlarına gereği gibi uyum gösteremedikleri bunun için geleceğin köy öğretmenlerini, görecekleri hizmetin gereklerine uygun şekil ve şartlar altında yetiştirmenin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Gerekçede bu öğretmenlerin yetiştirilmesinde uygulanacak ilkeler şöyle belirtilmiştir: Öğretmen adaylarını köyden almak; bunları, köy yaşamından uzaklaştırmayan bir çevrede iyi bir çiftçinin bilgilerine sahip ve bildiklerini de uygulamaya muktedir halde yetiştirmek; Bunlara öğretmenlik mesleği ile birlikte, köyde geçecek demircilik, yapıcılık, dülgerlik, kooperatifçilik, kız öğrencilere de çocuk bakımı, dikiş, ev idaresi, tarım sanatları, hastaya bakmak gibi işler öğretmek; bunlardan fevkalâde yetenek gösterenlere yüksek öğrenim yollarını kapatmamak; öğretmen olamayacakları öğrendiği işlerden birini yapmak üzere serbest köy yaşamına bırakmak; öğretmen ve köye gerekli meslek adamı yetiştirmek üzere açılacak kurumları arazi durumu elverişli yerlerde kurmak; onları üretici birer kurum haline getirerek hiç olmazsa öğrencilerin iâşelerini sağlayacak

⁴⁷¹ (Aktaran) Cavit Binbaşıoğlu, *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri, Tarihsel Bir Çerçeve*, Dikili Belediyesi yay., İzmir, 1993, s. 16.

⁴⁷² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam C.2, 2.B., Remzi Kitabevi, İst., 1968, s. 366-367.*

⁴⁷³ A.g.e., s. 368.

biçimde yönetmek, böylelikle masraflarını azaltarak, devlete yük olmayacak hale gelmelerini sağlamak.⁴⁷⁴

Bu ilkeler çerçevesinde çıkartılan kanunda, bu şekilde yetiştirilen köy öğretmenlerine 20 yıl zorunlu hizmet ve 20 Tl. maaş öngörülmüştür. Okulu bitiren öğretmenlere atandıkları okulun demirbaşına geçirilmek üzere, üretime yarayan araçlar, tohum, çift ve irat hayvanları, cins fidan vb. araçlar ve mallar devletçe parasız olarak verilir. Ayrıca okuldaki öğrencilerin uygulamalı derslerine yetecek ölçüde, köy arazisinin de devlete ait ise tahsis edilmesi değilse, satın alınarak okulun kullanımına verilmesi, kanunun 11'inci ve 12'nci maddelerinde hükme bağlanmıştır.

Kanunun meclisteki müzakereleri sırasında Kâzım Karabekir'in "Bu Nereden alınmıştır?" şeklindeki sorusuna Bakan ,Hasan Ali Yücel şu karşılığı vermiştir.

"... Arkadaşlar, bu kanunla bizim yaptığımız şey bir kopya değildir. Fakat indî, uydurma bir şey de değildir. Bizim yaptığımız işi Bulgaristan'da başka mahiyette görürsünüz. Meksika'da başka şekilde bulursunuz. İlköğretim meselesini bundan bir asır evvel halletmiş memleketlerde de başka şekillerde tesadüf edersiniz. Biz hiçbir memleketin ilk tahsillerini hallederken aldığı tedbirleri aynen almadık hepsinin tarihini de biliyoruz, cahili değiliz. Bunları kendi memleketimizin fiili hakikatına ve içtimai realitesine uyarak yapmış bulunuyoruz. Bu bizimdir, kimseden almadık, başkaları bizden alsınlar."⁴⁷⁵

Yukarıda Köy Enstitüler fikrinin gelişim süreci, uygulamasının başlatılması, yasanın çıkışı ve öngörülen amaçlar ve ilkeleri konusunda, özet halinde bilgiler verdiğimiz bu Enstitülerin sayısı, 1946 yılına gelindiğinde 20'ye ulaşmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı, Milli Şef İsmet İnönü bu Enstitü uygulamasına çok ciddi bir şekilde sahip çıkmış, Hasan Ali Yücel ve İ. Hakkı Tonguç'un fedakâr ve gayretli çalışmalarını teşvik etmiş ve gereken desteği vermiştir. Ancak 1946 yılında Recep Peker'in Başvekil (Başbakan) olmasıyla durum değişmiştir. Peker, "Köy Enstitüleri'ni daha milli bir hale getireceğiz" sözleriyle Enstitülerin ciddi bir değişime uğratılacağına ilk sinyallerini vermiştir. 1947'de Enstitülerin eğitim programı yeniden düzenlenmiştir. İş-ders iç içeliğine son verilmiş, işlik çalışmaları üretim ilkesinden vazgeçilmesiyle yalnızca deneme-uygulama dersleri haline getirilmiştir. Her öğrencinin bir sanat öğrenme ilkesinden de vazgeçilmiştir. Bundan böyle, Enstitülünün "Köy Lideri" "Örnek Köylü" niteliğinden çok, öğretmenliğine önem verilecektir. Aydemir'in anlattıklarına göre, Peker'in bu beklenmeyen çıkışını, bu değişiklikleri yapan Maarif Vekili Reşat

⁴⁷⁴ Köy Enstitüleri Kanunu, Gereklçeler ve Meclis Konuşmaları, TBMM Basımevi, Ank., 1940, s. 18-19.

Şemsettin Sirer'in beklenmeyen davranışları takip etmiştir. Öyle ki, kısa bir süre sonra Köy Enstitüleri, üzerlerinde kara bulutlar biriken şüpheli yuvalar haline getirilmiştir. Teftişler, tahkikler, kovuşturmalar, nakiller, tayinler, sürgünler birbirini izlemiştir. Tonguç, görevden alınarak bir ortaöğretim okuluna resim öğretmeni olarak tayin ettirilmiştir. 1950'de iktidar değişip Demokrat Parti dönemi başlayınca da bu baskılar devam etmiş, nihayet 1954 yılında çıkarılan kanunla Köy Enstitüleri, Öğretmen Okulları haline getirilerek bu uygulamaya tamamen son verilmiştir. Enstitülerin topraklarının çoğu şuna buna dağıtılmıştır.⁴⁷⁶

Köy Enstitüleri ile ilgili bu hatırlamalardan sonra, Kemal Tahir'in bu kurumlara yönelik eleştiri ve görüşlerine geçebiliriz.

Kemal Tahir'in, Köy Enstitüleri'ne bakışını sergilediği **Bozkırdaki Çekirdek** romanında bu kurumların yönetici kesim, öğretmenler, öğrenciler ve halk tarafından nasıl değerlendirildiğini anlatmaktadır. Romanda, bütün bu kesimleri iyi bilen ve dolayısıyla Köy Enstitülerinin ne anlama geldiğini yorumlayan roman kahramanı vardır. Bu tip, Kemal Tahir'in sözcülüğünü üstlenen Müfettiş Şefik Ertem'dir.

Üst yönetim derken Kemal Tahir, CHP'ye hakim olan üst kademedeki bürokrasiyi ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü kastetmektedir. Buna göre, Köy Enstitüleri uygulaması, politikanın eğitime bulaşmasının bir örneğidir. Tek parti yönetiminin söz konusu olduğu bu dönemde, günlük politika bir anlamda Devletin politikası anlamına gelmektedir. Bu açıdan Kemal Tahir'e göre Köy Enstitüleri her şeyden önce dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün (Milli Şef'in) eseridir. Milli Şefin, Köy Enstitülerini hem iç politikada hem de dış politikada bir araç olarak kullandığı tezini öne sürmektedir.

4.1 Dış Politika Açısından Köy Enstitülerine Bakışı

Kemal Tahir, dış politika açısından, Enstitülerin kurulduğu tarih ve Enstitülere yükletilen işlevden vazgeçildiği değişikliğin yapıldığı 1946 tarihine dikkatleri çekmektedir. Enstitülerin kurulduğu tarihte dış dünyada İkinci Dünya Savaşı gibi korkunç bir boğuşma sürmektedir ve bu boğuşmada Nazi Almanya'sının başını çektiği Mihver Devletleri, savaşın ilk yıllarında üstün durumdadır. 1946 yılı ise savaşın sona

⁴⁷⁵ A.g.e., s.111.

⁴⁷⁶ Aydemir, A.g.e., s. 373-374.

erdiği, Türkiye’de çok partili hayata geçildiği ve dünyada soğuk savaşın başladığı bir dönemi ifade etmektedir. İşte Kemal Tahir’e göre Köy Enstitülerinin kuruluşu ve 1946’da bir anlamda kapatılışı tarihleri ile dünyada yaşanan bu büyük gelişmelerin tarihleri arasındaki çakışma bir tesadüf değildir. Bu noktada Kemal Tahir dış politika açısından Enstitü uygulamasına şu soruyu sormaktadır. Köy Enstitüleri uygulamasının Türkiye Cumhuriyeti’nin o dönemdeki, Milli Şef tarafından belirlenen dış politikası açısından anlamı ve rolü nedir? Böyle bir soru sorulabilmesi için Köy Enstitülerinin kuruluş ve işlevlerinin değiştirilmesi tarihlerinin dış dünyada meydana gelen değişmelerle bir ilişkisi vardır varsayımının kabul edilmesi gerekmektedir ki, Kemal Tahir bu varsayımdan hareket etmektedir.

İsmet İnönü, Kemal Tahir’in gözünde deneyimli, usta bir politikacı ve büyük bir devlet adamıdır. Bu nitelikleriyle İnönü, Ebedi Şefin (Atatürk) sağlığında bile devlet yönetiminde asıl etkin olan kişidir. İkinci Dünya Savaşının tarafları arasında yürüttüğü denge politikası ile ülkeyi bu büyük boğuşmanın dışında tutabilmeyi başarmıştır. İnönü, savaşın seyrine göre üstün konuma geçen tarafı incitmeyecek ve onu kızdırmayacak iç ve dış politikalar geliştirmiştir. Kemal Tahir, Köy Enstitülerini dış politika açısından değerlendirirken bu denge politikasından hareket etmektedir. Romancıya göre, Milli Şef (İnönü), savaştan önce ve savaşın başlarında, Nazi Almanya’sından etkilenmiştir. Ona göre, bu dönemde Türkiye’deki tek parti rejimi ile Almanya’daki Nazi rejimi arasında benzerlikler vardır. Her ikisinde de devlet, bütün toplumu tek bir ideolojiyi benimsemeye zorlamaktadır. Her ikisi de karşı fikirlerin gelişmesini önlemek ve halkı kontrol altında tutmak için yaygın teşkilatlar kurmuşlardır. Kemal Tahir, Türkiye’deki CHP teşkilatları ile Halk Evleri’ni bu amaca matuf olarak değerlendirmektedir. Buna göre, şehir ve kasabalar kontrol altındadır ama köyler boştur. İşte askerliğini çavuş ya da onbaşı olarak yapmış kişileri kursa tabi tutarak köylere eğitmen olarak gönderme ve daha sonra Köy Enstitülerinin açılması politikalarının amacı budur. Bu politika “dünyaya bin yıllık yeni düzen getirme” hayalindeki Nazi Almanya’sının ideolojisi ile çelişmemektedir. Kemal Tahir, İsmet Paşanın savaşın başlarında faşist Almanya’ya sempati duyan Turancıları desteklediğini ve köy eğitmenlerini seçerken bu kesime ağırlık verdiğini söylemektedir. Ancak, Almanlar, Sovyetler Birliği önünde yenilgiye uğrayınca bu politika değişmiş, Turancılar koğuşurmaya uğratılıp hapse tükülürken bu kez sosyalist görüşte olanların önü açılmıştır. Savaş sonunda kazanan taraftan olan

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunması üzerine İsmet Paşa, bu yeni başlayan bloklaşmada İngiltere ve Amerika'nın temsil ettiği demokratik bloğun desteğini almak istemiştir. Köy Enstitülerinin işlevlerinde ciddi değişikliğin 1946 yılında yapılması ve bu kurumlardan yetişenler üzerinde soruşturmaların ve baskıların başlatılmasının nedeni Kemal Tahir'e göre budur. Sonuçta, Enstitüleri kuran İsmet Paşa, Stalin'in Türkiye'den toprak istemesi üzerine, batının (İngiltere, ABD, Fransa) desteğini almak ve iç muhalefeti sakinleştirmek için bu kurumları feda etmiştir.

İsmet Bozdağ'ın aktardığı şu sözleri Kemal Tahir'in Köy Enstitülerini dış politika açısından nasıl yorumladığını açıkça göstermektedir:

“İkinci Dünya Savaşı içinde İsmet Paşanın Türkiye politikası, çok civelek bir politikadır. Başlarda Almanlar, Fransa'yı birkaç haftada çiğneyiverince, İsmet Paşa'nın gözü Almanlara döndü... Almanya'da Nazi Partisi var; Türkiye'de Halk Partisi. Almanya'da Hitlerin sözü kanun, Türkiye'de İsmet Paşanın... Almanlar ülkeyi ellerine geçirebilmek için her yere birer Nazi ajanı yerleştirmiş, millete nefes aldırıyor; İsmet Paşa şehirleri, kasabaları Halk Partisi ile Halkevleri ile avucu içine almış ama köyler boş... Oralara birer ajan yerleştirmek gerek... Paşa askerlikten bir türlü kurtulamadığı için, askerde çavuş rütbesine kadar çıkabilen açık göz köy çocuklarını bir kurstan geçirip eğitmen yetiştirmeye durdu; ve bunlardan her birini bir köye yerleştirdi mi, işte sana Almanların imrenecekleri bir SS ordusu!...

(...) Ama hesap yanlış çıktı. Almanlar, Sovyetlerin bozkırına yenildiler... Moskova'ya kadar gelmişken yüzgeri olup çekilmeye başlayınca o zamana kadar sırtını sıvazladığı, arkaladığı 'hadi göreyim seni' dediği Turancıları deliğe tıktığı gibi, bu kez yine aynı Milli Eğitim Bakanını (Hasan Ali Yücel) solcuları el üstünde tutan bir Bakan haline getirdi ve Devleti, sol rüzgarın uğuldadığı Köy Enstitüleri şampiyonu yaptı...

Aslında Köy Enstitüleri sorununun temelinde işte bu rezillik yatar!... Önce savaşı Almanya'nın kazanacağı hesabına yatırım yapılmıştır; sonra Rusların kazanacağı üzerine.

(...) Ruslar, savaşı kazanıp da üç doğu ilimizle birlikte Boğazlarda üs istemeye bulaşınca, İsmet Paşa fırt diye döndü ve İngiltere, Amerika üstüne oynamaya başladı (...) Böylece İnönü için, Köy Enstitüleri esprisi de ortadan kalktı. Nitekim Demokrat Parti muhalefeti ağzını açar açmaz bu Köy Enstitülerini ağızlarını kapatmak için taviz olarak veriverdi; çünkü onun gözünde verdiği şey, fonksiyonunu çoktan yitirmişti.”⁴⁷⁷

Kemal Tahir'in Köy Enstitülerine dış politika açısından yukarıda belirttiğimiz bu bakışı, tamamen bir yorum niteliğindedir. Ona göre çavuşlardan köy eğitmeni yapmanın nedeni Nazi Almanya'sına duyulan özentidir. Romancımız bu yorumunu yaparken herhangi bir delil ya da belge ileri sürmemektedir. Yorumunu desteklerken ileri sürdüğü hususlar: O dönemde Türkiye'de tek parti yönetiminin hakim olması; devletin belli bir

⁴⁷⁷ İsmet Bozdağ, a.g.e., s 122-124.

ideolojiyi-ki bu ideoloji CHP'nin altı okunda ifadesini bulmuştur- halka benimsetmeye uğraşması; Enstitülerin mimarı İsmail Hakkı Tonguç'un Almanya'da eğitim görmüş olması; Enstitüleri kuranın da, 1946 yılında işlevlerini değiştirerek, bir anlamda kapatanın da aynı isim yani, İnönü olması ve 1940 ile 1946 tarihlerinin aynı zamanda dünyadaki güç dengelerindeki bir değişme tekabül etmesi gibi hususlardır. Köy Enstitülerinin kuruluşunun İkinci Dünya Savaşının ilk yıllarına rastladığı doğrudur. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Köy Enstitülerinin temelinde yatan fikir II. Meşrutiyet yıllarına kadar uzanmaktadır. Cumhuriyet döneminde ilk on yılda yaşanan hızlı nüfus artışının da etkisiyle köy çocuklarının okutulması ve öğretmen ihtiyacı had safhaya ulaşmıştır. Bu sorunu çözmek için ilk ciddi teşebbüsün, 1933 yılında Dr. Reşit Galib'in Bakanlığı döneminde başlatıldığını, bunun için bir komisyon kurulduğunu yukarıda belirtmiştik. 1940 yılında hayata geçirilen Köy Enstitülerinin kuruluş esaslarının ve amaçlarının, bu 1933 yılında hazırlanan rapordakilerle neredeyse bire bir örtüştüğünü vurgulamıştık.

Askerde okuma yazma öğrenen er ve çavuşlardan terhis olduktan sonra köy eğitmeni olarak yararlanma fikri ise Tahsin Uzer'n hatıralarına göre İnönü'ye değil, Atatürk'e aittir. Aydemir'in **İkinci Adam** adlı kitabında, Atatürk'ün eski arkadaşlarından ve genel müfettişlerinden biri olan Tahsin Uzer'den aktardığı bir hatıraya göre bu fikir şöyle ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün son Maarif Vekili, Saffet Arıkan, Köy Eğitmenliği için parası olduğu halde eleman bulamadığından şikayet etmiş, bunun üzerine Atatürk "Ordudan terhis edilmiş açığız onbaşı ve çavuşlardan bu mevzuda faydalanılması mümkündür" diyerek sorunun çözümü için bir öneride bulunmuştur.⁴⁷⁸ Uzer'in bu hatırasına daha ayrıntılı olarak Hasan Ali Koçer'in "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi" başlıklı yazısında da değinilmektedir.⁴⁷⁹ Nitekim bu fikir doğrultusunda ilk eğitim kursu Eskişehir'in Çifteler ilçesine bağlı Mahmudiye köyündeki bir ilkokulda 1936 yılında açılmıştır. Daha sonra bilindiği üzere 24.4.1937 yılında 3238 sayılı Köy Eğitmenleri Kanunu çıkarılmıştır. Bunu Köy Öğretmen Okullarının açılışı izlemiştir. Görüldüğü gibi, askerde okuma yazma öğrenmiş çavuş ve onbaşılardan, eğitimci ya da öğretmen olarak yararlanma uygulaması ideolojik bir

⁴⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 370.

⁴⁷⁹ Bkz. Hasan Ali Koçer, " İlkokul Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi ", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı , İst., 1983, s. 582.

tercihten değil, köyde bu işi yapacak eleman bulunamaması gibi bir zorunluluktan kaynaklanmıştır.

Öte yandan, Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim sistemi ve teşkilatının belirlenmesi için bir çok yabancı uzmanın Türkiye'ye davet edilerek kendilerine raporlar hazırlatıldığı bilinmektedir. 1924 yılında ABD'li Profesör John Dewey'in, 1925 de Almanya'dan Dr. Kühne, 1927 yılında Belçika'dan Dr.Buyse, 1933-34 yıllarında ABD'den 9 kişilik bir eğitimciler kurulu bu amaçla Türkiye'ye davet edilip, çalışmalar yaptırılan yabancı uzmanlara örneklerdir. Bunlardan ünlü Amerikalı eğitim uzmanı John Dewey'in raporunun Türk eğitim sisteminin oluşturulmasında önemli bir etkisinin olduğunu yukarıda belirtmiştik. Tonguç'un köy okulları sorununu çözmek için araştırma yaptığı ülkeler arasında, Almanya'nın da olması, Köy Enstitülerinin bir Nazi Alman'yası tesirinde kurulan kurumlar olduğunu göstermek için yeterli bir delil değildir.

Bozkırdaki Çekirdek'de Köy Enstitüleri konusunda asıl eleştiri, bu enstitülerin kuruluş, biçimi; köyleri şehir ve kasabalardan uzak tutarak, köylerin kendine yeterli bir şekilde fazla değişmeden kapalı üniteler durumunda tutulmasının amaçlanması; eğitimde köy-şehir ayırımı yapılması; resmi ideolojinin köylerde yaygınlaştırılıp benimsetilmesi; köylerin bu yolla denetim altında tutulması gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Romanda köy enstitülerinin kapatılması fikri, İsmet İnönü'ye değil, CHP üst yönetimine (üst bürokrasiye) mal edilmektedir. Romandaki anlatıma göre, CHP yönetimi Enstitü uygulamasından 1943 yılında vazgeçmiştir. Bu tarih Almanların Stalingrad'da aldıkları yenilgi sonrasına rastlamaktadır. Yani savaşı Almanya'nın kazanamayacağı anlaşılmıştır. Kemal Tahir, romanında, Enstitülerin kapatılmasına yönelik gizli kararı CHP genel sekreterinin ağzından söyletirken kapatma, nedenine iki gerekçe göstermektedir. Bunlardan biri iç politikayla ilgilidir ki halkın köylünün enstitüleri benimsememiş olmasıdır. İkinci gerekçe ise dış politika ile ilgilidir. Tek partinin köyün geleceği üzerine görüşü ile Mihver'in dünyaya getireceği bin yıllık yeni düzen çatışmayacaktı. Ama, Almanya'nın dolayısıyla Mihver'in savaşı kaybedeceği anlaşılmıştır. Dünyaya verilecek yeni düzeni Mihver değil, ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği sağlayacaktır. Bu durumda köyü değiştirmeden kapalı tutma görüşünün bir geçerliği kalmamıştır. Bu yüzden Enstitülerin bu anlamda kapatılmaları gerekir. CHP üst yönetiminin aldığı bu karardan ne İnönü'nün haberi vardır, ne de İ.Hakkı Tonguç ve Hasan Ali Yücel'in. Üstelik, bu karar Enstitülerin en şaşaalı

zamanında alınmıştır. Romanda CHP genel sekreterinin, “ Köylü mü? tutsaydı. Mihver de kazansaydı, yürütecektik güzel güzel (...) Köyün geleceği üstündeki görüşümüzle Mihverin dünyaya getireceği bin yıllık yeni düzen çatışmayacaktı hiç... O zaman köylü tutmasa da zorlayacaktık! ”⁴⁸⁰ şeklindeki sözleri ile, Enstitülerin kapatılmasına bu kurumları köylünün tutmaması ve savaşı Almanların kaybedeceğinin anlaşılması neden olarak gösterilmektedir. Bu iki nedenden ağır basanı ikincisi yani dış dünyada meydana gelen olaylardır. Savaşı Mihver değil, demokrasilerle birlikte Sovyetler Birliği kazanacaktır. Bu durumda köye yönelik bu tür bir politika sürdürülemezdir.⁴⁸¹

Kemal Tahir'in Köy Enstitülerine dış politika açısından getirdiği yoruma ilişkin incelememiz burada bitmektedir. Şimdi Romannın, Köy Enstitülerine, iç politika, eğitim sistemi, ülke ve köy gerçekleri açısından geliştirdiği görüş ve eleştirilerine geçebiliriz.

4.2 Köyün Kalkındırılması Açısından Köy Enstitülerine Bakışı

Kemal Tahir'in Köy Enstitülerine yönelik görüşleri onun daha önce belirttiğimiz Türkiye'de köy ve köylü gerçeği üzerine düşüncelerinin ve benimsediği dünya görüşünün bir uzantısıdır. Kemal Tahir köyleri artık geçici bir kategori olarak görmektedir. Ona göre, yaşanan kentleşme ve sanayileşme sürecinin doğal bir sonucu olarak köyler gitgide şehirleşecek, zamanla köy-kent farkı kalmayacaktır. Yüzyıllardır kendi içerisinde kapalı bir ünite olarak devam eden bu toplulukların tarihi yoktur. Yani yüzyıllardır köyler değişmeden ve değiştirilmeden devam ede geldiği için buralarda, sosyal, ekonomik, kültürel ilişkiler ciddi bir değişime uğramadan devam etmiş, tarih tekerrür etmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar bu süreç devam etmiştir. Köyde yeteneğini kanıtlayan insanlar şehirlere ve devlet yönetimine katılarak köyden ayrılmışlardır. Bunlar, kimi esnaf, kimi tüccar, kimi asker, kimi memur olarak köyden ayrılmıştır. Köy ise yine aynı köy olarak devam etmiştir. Ancak özellikle son yüzyılda yaşanan hızlı şehirleşme ve sanayileşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak Anadolu toprağının verimsiz arazileri üzerinde bulunan köyler giderek şehirlere akarak boşalacaktır. Kalanlar ise giderek şehirleşecektir. Bu nedenle Köy kalıcı bir toplumsal kategori olarak düşünülemez. Köy üzerine kalıcı bir edebiyatın yani köy edebiyatının kurulmasının da bu anlamda bir geleceği yoktur. Köyde yetişen gençlerin biricik rüyası

⁴⁸⁰ Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, s. 33.

⁴⁸¹ A.g.e., s. 36.

ve hedefi köyden kurtulmaktır. Bu gerçek dikkate alınmadan köye yaklaşmak yanılgılara sebep olur.

Kemal Tahir'e göre, Anadolu köyünün bu yüzlerce yıldır temelde değişmeden süregelen yapısını değiştirmek için çağımızdan yaşanan gelişmeleri dikkate alarak, bu doğal süreçle ters düşmeyecek sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan çok yönlü, topyekün bir kalkınma modeli/politikası geliştirmek gerekir.

Köyün kent ve kasabalarla mümkün olduğu kadar ilişkisini keserek, onu kendi ayakları üzerinde duracak kadar, yani kendine yeterli halde tutacak politikalar geliştirmek, köyün yüzyıllardır devam eden tarihini küçük değişikliklerle yeniden tekerrür ettirmek olur ki, Kemal Tahir'e göre, Köy Enstitüleriyle amaçlanan da budur. Anadolu köylüsünün yüzyıllardır devam eden çile çekme ve azla yetinde özelliğine dayanarak, köyü, kendi kendine yeterli olmasına yardımcı olacak düzeyde bilgi ve araçlarla donatmayı hedefleyen bu sınırlı kalkındırma modeli, temelde köyün değişmeden devamını sürdürmekten öteye bir sonuç vermeyecektir. Köy Enstitüleri sonuçta, köyün yüzyıllardır devam eden gelen kaderinde bir değişikliğe yol açamayacaktır.

Bozkırdaki Çekirdek'te bu görüş, gerek Kemal Tahir'in sözcüsü Şefik Ertem, gerek enstitülerin mimarı Tonguç, gerekse parti genel sekreteri tarafından dile getirilir. Romanda, enstitüleri teftişle görevli olan Müfettiş Şefik Ertem bu konuda Dumanlıboğaz Köy Enstitüsü Müdürü "ülküçü" öğretmeni Halim Akın'a şunları söylemektedir:

"... Evet köyün değişmesi düşünülmediği gibi, çocukları değiştirmek de hiç düşünülüyor aslında... Köylere odundan dokuma tezgahları dağıttık, pazarda paketi 90 lira olan pamuk ipliğini 15 liradan veriyoruz. Yarım yırtık okuttuğumuz çocuklardan, biraz dülgerlik, kaba demircilik, biraz nalbantlık, biraz duvarcılık, önemlice rençberlik istiyoruz... Köyün bunlarla kalkınamayacağını sen de benim kadar bilirsin köyü ancak kendi kendine yeterliğe zorlar bu... Sanki bin yıldır Anadolu köyü başka bir şey yapıyormuş gibi..."⁴⁸²

Kemal Tahir, Enstitülerin bu köylüyü kendine yeter köyde tutma kente göçmesini önleme amacının kendisinin bir yorumu olmayıp gerçek olduğunu vurgulamak için romanın başlangıcında Tonguç ve CHP yöneticisinin ağzından bu amacı dile getirir. İlköğretim Müdürü (Tonguç) şunları söylemektedir:

" Köy ekonomik, sosyal bakımdan şehre hiç benzemeyen bir ünedir. Çocuğu buradan alıp burası için hazırlıyoruz. Geçimleri de ayrı yasalara bağlanıyor..."

⁴⁸² A.g.e., s. 163.

Köylü çoğunluğunun şimdilik geçim anlayışı ölçüsü: bir ev, çalışacak tarla, çalışması gerekli araçlar öncelikle çift hayvanı... Bunları köy öğretmenine sağlayacağız. Vereceğimiz yirmi lira aylıkla köyde tutacağı geçim çizgisini kasabada hele büyük şehirde kesinlikle bulamayacak. Bu yüzden köyü bırakıp gidemez. Kaldı ki yirmi yıl mecburi hizmet var...(...) 1912 İlköğretim konunu encümen mazbatası şöyle der: 'Bizim ilköğretimle elde etmek istediğimiz amaç, en çok pratik okumuş, yerinde kalan-köylü millet yetiştirmektir.' Bu mazbatanın yazarı, o zamanda milletvekili olan Yunus Nadi Beydir. Görüyorsunuz, biz 1912'de konulan amacı değiştirmedik hiç. Köyü bu gün de yurdumuz yaşayış birliğinin küçük, ama bütün örneği olarak alıyoruz. Çünkü köyde ortak ve toplu olarak yaşamının bütün safhaları vardır. Bu 'kendine yeterliği' gözden uzak tutmuyoruz. Köylü çocuklarını köylülüklerini kaybetmeyecek biçimde yetiştiriyoruz, iki ödevleri olduğuna inandırıyoruz: Çocuk okutmak gerekirse vatan savunmasına koşmak..."⁴⁸³

Tek Parti Genel Sekreteri'nin sözleri de bu doğrultudadır:

“ ... Köyün değişmesini durdurmasak da geciktirirdik epey... Modern teknikten mümkün mertebe uzak tutarak kendine yeterliğini sürdürürdük bir zaman... Köylünün nahiyeden bile ayağını kesecekti bu enstitüler... Ayda, yılda hayvan nallamaya gidenler de bu işi öğretmene gördürecek. Köyü değiştirmek gelmez bizim işimize... düzenimiz bozulur..."⁴⁸⁴

Kemal Tahir, Köy Enstitüleriyle amaçlananın eğitim yoluyla köyü kendi kendine yeterli ve şehre kapalı bir ünite halinde tutmak olduğunu böylece ortaya koyduktan sonra bu tür bir politikanın yanlış olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan yaptığı eleştiri ise üç ana noktada yoğunlaşmaktadır.

1) Bu üç ana noktadan ilki, Köy Enstitülerinin temelinde yatan köy-kent ayırımı şeklinde eğitimin bölünmesi fikridir. Kemal Tahir'e göre, eğitim bütünlük ister. Köyde olsun kentte olsun ülkenin bütün çocukları aynı düzeyde ilköğretim görmelidir. Eğitimde bu tür bir ayrımcılık devlete yakışmayan bir uygulamadır. Bozdağ'a söylediği, “ Eğitim, bütünlük ister. Sen, devlet olarak, okuttuklarının bir bölümüne başka şey, bir bölümüne başka şey öğretmeye başladın mı namussuzluk da edersin; arkadaş! Devlet ile namussuzluk da bir arada barınmaz! Namussuzluk politika ile bile barınmadıktan sonra, Devletle barınabilir mi?..."⁴⁸⁵ şeklindeki sözleriyle bu tür bir ayırımı devletin yapmasının büyük bir hata olduğunu vurgulamaktadır. Kemal Tahir'e göre eğitimde bu tür ayrımcılık sürgit devam edemez. Milletın devlete olan güvenini sarsar.

Romancımıza göre, devlet, Köy Enstitülerinde köy çocuklarını bir tür angaryaya tabi tutarak onları, bina yapımında kullanmıştır. Bu açıdan, Köy Enstitüleri devletin,

⁴⁸³ A.g.e., s. 27.

⁴⁸⁴ A.g.e., s. 35.

milleti kullanmasına özgün bir örnektir. Bu kullanmanın yanında bir de devletin köylüyü aldatması söz konusudur. Bu aldatmayı romancımız şu sözleriyle ortaya koymuştur:

" Düşün bin yıllık aldatılmış Anadolu'yu.. Devlete güvenini çoktan yitirmiş!.. 'Kerim devlet' gitmiş, yerine sömüren devlet gelmiş... suyunu kendin getir, okulunu kendin yap, ama yol vergisi ver, arazi vergisi ver, hayvan vergisi ver, salma ver, angaryaya gel, ver oğlu ver!... Alışmış buna artık Anadolu köylüsü, homurdanmıyor bile, susuyor, dehşetli susuyor... İşte tam bu sıra, Devlet köyün kapısını-tahsildar olarak almak için değil-vermek için çalışıyor... 'Ayağına öğretmen okulu getirdim, kızın ya da oğlun öğretmen olup köyüne gelecek, sana destek olacak' diyor. Yani, sulamaya başlıyor bozkırdaki çekirdeği... Toprağı eşeliyor... Sonunda çekirdek patlıyor arkadaş!... Bir filiz baş veriyor bozkırın göbeğinde... Çoluğu çocuğu ile kızı ile erkeği ile dağları deviren bir güçle işe koşuluyorlar, koskoca binaları ortaya çıkarıyorlar, okul cıvıl cıvıl seslerle doluyor. Sonra?

Sonrasını biliyorsun, Stalin efendi şaşırıp toprak istedi, üs istedi diye, İsmet Paşa muhalefete kurban veriyor bu koca teşebbüsü ve Anadolu köylüsü bir kez daha aldatıldığını anlıyor! Milletin kafasına Devletin kendisini aldatabileceği bir kez girerse, artık onu oradan çıkarmak zordur; Devlete güvenini sağlamanın yolu kapanır. Bir Devlet aldatmacası olduğu için, Köy Enstitülerinin kuruluşunu eleştiriyorum. Bana 'Sen Köy Enstitülerine neden düşmansın? ' diyorlar. Yahu, ben Köy Enstitülerine değil, bu enstitülerin kuruluş biçimine karşıyım. Devletin, Milleti aldatmasından yana değilim... Devlete, sorumsuzluğunun hesabını sormak istiyorum..."⁴⁸⁶

2) Kemal Tahir'e göre, bu tür bir eğitim modeli köy şehir ayırımını körükleyecektir. Şehirli modernleşip teknik ve medeniyetle ilerlerken, köyler sınırlı bir kalkınma ile kendilerine yeterli, şehir ve kasabalarla ilişkisi mümkün olduğu kadar kesilmiş, köyden kente göçün önlenildiği kapalı üniteler olarak kalacaklardır. Bu açıkça köylülerin şehirleşmesini önlemek, ülke nüfusunu köylü ve kentli olarak ikiye ayırarak dondurmaktır. Romancımıza göre, bu tür bir uygulama köyün kalkınmasına değil tam tersine bin yıldır devam eden kapalılığının, kendine yeterliliğin sürdürülmesine hizmet edecektir. Tarımda sanayileşmeyi öngörmeyen bu model, zaten kıraç ve verimsiz olan Anadolu toprağında artan nüfusu köylerin barındırabilmesini sağlamaktan uzaktır. Köyden şehire akışı önleyen, öngördüğü sınırlı kalkınma ile de köylerin şehirleşmesini önleyen bu model eşyanın tabiatına aykırıdır. Kaldı ki Kemal Tahir'e göre, köy çocuklarının temel hedefi köyden kurtulmaktır, yoksa köyü kurtarmak değil. Köy çocukları okuyup öğretmen olmayı, maaşa geçmek, askerliğini subay olarak yapmak,

⁴⁸⁵ İsmet Bozdağ, a.g.e., s.122.

⁴⁸⁶ A.g.e., s. 124-125.

sözü geçen adam olmak, iyi bir geçim standardı yakalamak gibi amaçlarla istemektedirler. Köyde mal varlığı iyi olanlar ise bu okullara talip olmayacaktır.⁴⁸⁷

3) Köyün kalkınması açısından Köy Enstitülerini eleştirisinin üçüncü noktası ise, sadece eğitim yoluyla köy kalkınması sağlanabilir mi sorusu ile ilgilidir. Kemal Tahir'e göre, alt yapıda hiçbir değişikliğe gitmeden sadece eğitim yoluyla bir toplumu değiştirmek, kalkındırmak iddiası eğer samimiyse bir hayaldir. Aksi takdirde bu bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Bir üst yapı kurumu olarak eğitimin ve eğitimcilerin görevi, toplumu tüm ekonomik ve sosyal yapısı aynen devam ederken üstten bir müdahale ile değiştirmek değildir ki, denense bile, bunu başarmak mümkün değildir. **Bozkırdaki Çekirdek'** de Şefik Erteme söylediği, "Maarifçilerin toplum karşısındaki asıl ödevleri, kanunlar gibi, toplum isteklerinin ardından gidip onları karşılamaktır. Bunun dışına çıkmaya çabalamak, eğitimden kendi işi dışında kendi işiyle bağdaşamayacak ödevler istemektir. Bunu dünyanın her yerinde sadece kolaya kaçanlar ondan ister..."⁴⁸⁸ şeklindeki sözleriyle Kemal Tahir, Köy Enstitülerine, asıl yürütmeleri gereken eğitim faaliyetinin üstünde onu aşan bir işlev yüklendiğini, bunun işe hangi gerekçe ile olursa olsun kabul edilemeyeceği görüşündedir. Ona göre, eğitimden sihirli bir değnek gibi büyük işler başarmasını beklemek büyük bir yanılgıdır. Hiçbir milleti sadece ilkokullarla öğretmenler kurtaramamıştır. Şehirde olsun, köyde olsun ilkokullar dünyanın her yerinde neyse odurlar. Köye bir bina yapıp bir de öğretmen göndererek, bütün sorunların çözüleceği hayalinden sıyrılmak gerekir. Köy Enstitüleri bu hayalin ürünleridir. Türkiye bir mucizeler memleketi değildir. Bu tür hayallere kapılmak, asıl yapılması gerekeni yapmamak anlamına geldiği için kalkınma sağlanacağına aksine geciktirilmiş olur.

Kemal Tahir'e göre, köyü yaşatacak olan okul değil, okulu yaşatacak olan köydür. Köydeki üretim ilişkilerine, hiyerarşik yapıya, ağasına, eşrafına, topraksızına hiç dokunmadan, köyü salt eğitimle değiştirmeye çabalamak önceden kaybedileceği belli olan bir mücadeleye girişmektir. Köy sorunu yüzyıllardır kemikleşmiş bir sorundur. Kısmî müdahalelerle çözülemez. Ancak, ülke çapındaki bir kalkınma seferberliği ile köyün bu makus talihi yenilebilir. Kemal Tahir'e göre, ülkücü öğretmenler, bu işe gönül vermiş, samimi ve inançlı yöneticiler ve öğrencilerin tüm fedakâr çalışmalarına rağmen başarıya ulaşamamasının nedeni, bu sadece eğitimle sorunun çözülebileceğine olan

⁴⁸⁷ Kemal Tahir, a.g.e., s. 174.

inançtır. Köy Enstitülerinin bu ülkücü öğretmenleri ve öğrencileri bozkırın toprağı ile mücadele edebilecek nisbeten yeterli imkânlarla/silahlarla donatılmıştı. Nitekim, binaları yapmaları, işletebilir hale getirmeleri ekip biçmeleri bunda başarılı olduklarını göstermektedir. Ancak, bu kadro sadece toprakla karşı karşıya değildir. Karşılarında çok daha çetin ve çok daha güçlü bir engel daha vardır ki o da köydeki insan ve beşeri ilişkiler faktörüdür. Bunların başında da, ağalar, eşraf, muhtar, kaçakçı ve eşkıya gibi köyün rantını paylaşan güçlü ve organize kesim gelmektedir. Enstitücüler bunlarla mücadelede, hiçbir silahla donatılmış değildi. İşte bu nedenle bozkıra atılan çekirdeğin yeşerme şansı yoktu. Çünkü köydeki bu hâkim zümre, bu tohumun yeşermemesine bağlamıştır çıkarlarını. **Bozkırdaki Çekirdek**, bu açıdan bozkırdaki bu insan unsuruyla verilen mücadelede Enstitülerin mağlubiyetini anlatan bir romandır. Romanda, çekirdeği insan anlamında kullanan Şefik Ertem'in şu sözleri bu görüşü açıklamaktadır:

“ Evet anlaşılır gibi değil... İnanılmaz bir şey. Yeşermedikçe sağlam bir çekirdek... Canlı olarak varolması hiç yeşermemesine bağlanmış... Savunması yeşermek... Çünkü denenmiş bin yıldır, yeşermesini önlemek için pusuda bekleyen güçler var. Bu güçler akıl almaz bir kıyıcılıkla en umutlu filizleri hemen ezer, tomurcuklanmaya yeltenen bütün filizleri imansızca söker. Çünkü onun da var oluşu, rahat yaşaması, bozkırdaki çekirdeğin yeşerip serpilmemesine bağlıdır. ‘Biz bize benzeriz’ sözünün kaynağı bu TERS gerçek... (...) Pasiftir Anadolu'nun insanı, yiğitlecek yerde kaçan, becerebilirse hatta hiç görünmeyen adam, niçin çalışsın, neden biriktirsin? Allah'ın malı olan topraklarda uğraşılıyor binlerce yıldır, kiracı olarak- Ne demiş Frenk atasözü? ‘Toprağın varsa savaşın var’ demiş. Toprağı yok ki savaşı olsun...

(...) Bozkırdaki Çekirdek, yeşerirse ya kopuyor Bozkırdan ya da eziliyor. Böylece, Bozkırın, Bozkır kalmasına çıkıyor sonuç... Anladınız mı neden ciddiye almıyorum esdüdülerini?...”⁴⁸⁹

Kemal Tahir, yukarıda aktardığımız sözleriyle köy kalkınmasında, bu kısır döngünün sadece eğitimle yani Köy Enstitüleriyle çözülemeyeceğini savunmuştur. Köyün temelinde yer alan ilişkiler ağı çözümlenip topyekün bir değişim gerçekleştirilmedikçe bu tür çabalar var olan düzenin yeniden üretilmesinden öteye geçemez. Köyde yeşeren çekirdekler yani insanlar ya kente göçecekler ya da köyün bu anaforunda yok olup gideceklerdir. Geriye yine aynı köy kalacaktır. "Kurtuluş, Anadolu'nun sivilizasyonunda değil modernizasyonundadır. " cümlesiyle bu fikrini özetlemiştir.⁴⁹⁰ Anadolu'nun tarihi dikkate alındığında köydeki üretim ilişkilerinin hiç

⁴⁸⁸ A.g.e., s. 160.

⁴⁸⁹ A.g.e., s. 391-392.

⁴⁹⁰ Kemal Tahir, *Notlar, Çöküntü*, s. 74.

değiştirilmeden dolayısıyla köyün hiç değiştirilmeden kapalı bir ünite olarak devam ede geldiği görülür. Osmanlı kendi çıkarları açısından uygun gördüğü için köydeki bu düzeni hiç değiştirmeden sürdürmüştür. Bu anlamda Osmanlı köyde tarihin tekrarını sağlamıştır. Günümüzün şartlarında Cumhuriyet Türkiye'sinin yapması gereken bu değildir. Yapılması gereken ülke çapında topyekün bir kalkınma ve sanayileşme seferberliğini başlatmaktır. Köy Enstitüleri, öngördükleri sınırlı kalkınma, köyü modern teknik ve bilimin imkanlarından sınırlı yararlandırma ve onu kendine yeterli içine kapanık, şehre kapalı bir ünite halinde tutma düşüncesiyle tam tersi bir politika gütmektedir. Bu ise, bir anlamda Osmanlı'nın yanlış politikasının devam ettirilmesi demektir. Kemal Tahir, bugün bile köyü kendi içerisinde yeterli ve kapalı bir ünite hainde tutmak anlayışının bu Osmanlılıktan geldiğini ileri sürmektedir:

" Ne kadar acıdır ki Anadolu köylülüğü söz konusu edilince bugün bile vatanını ve milletini gerçekten seven bazı idareciler bu toplulukların oldukları gibi tutulmasını, bunda hiçbir çıkarları olmadığı halde, savunmakta, 'aman köylünün saflığı bozulmasın' lafının nerelere kadar giden korkunç, kahredici bir laf olduğunu fark edememektedirler. Siyasi partilerin okuldur dedikleri halde köylerde ocak, bucak açmaya yanaşmamaları, gene bu Osmanlı davranışının Osmanlılıklarından bir misaldir.⁴⁹¹

4.3 Köy Enstitülerine İç Politika Açısından Bakışı

Kemal Tahir'in Köy Enstitüleri uygulamasına yönelttiği önemli eleştirilerinden biri de bu kurumların, o dönemin iktidarını temsil eden CHP'nin muhalefet ile mücadelesinde, ideolojisini benimsetmek için bir araç olarak kullanıldığı şeklindeki iddiasıdır. Kemal Tahir'e göre CHP üst yönetimi, Köy Enstitülerini hem dış politikada hem iç politikada iktidarını pekiştirmek, muhalefeti susturmak ve kontrol altına almak için bir ideolojik araç olarak kullanmıştır. Dış politika ile ilgili kısmını yukarıda incelemiştik. Burada son olarak iç politikada Köy Enstitülerinin ideolojik amaçlarla kullanımı ile ilgili Kemal Tahir'in tezini açıklamaya çalışacağız.

Kemal Tahir, bu iddiasını **Bozkırdaki Çekirdek** de CHP Genel Sekreteri'nin ağzından söylediği sözler ve Enstitülerin mimarı olan İsmail Hakkı Tonguç'un **Canlandırılacak Köy** adlı 1939 tarihli kitabından aldığı bir alıntıyla ileri sürmektedir. CHP Genel Sekreterine romanda, bu konu ile ilgili söylenen sözler şunlardır:

⁴⁹¹ Kemal Tahir, *Notlar, Osmanlılık/Bizans*, s. 158.

“... Bozulmamış köy çocukları alınacak, töresel köyümüzün yüksek ahlaksal değerleri hırsıyla savunulacak... Büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi, vatan için duraklamadan, gözü kapalı ölmek!... Çilelerden yüksünmemek, millet yolunda azla yetinmek... Daha da önemlisi: Uğradığı haksızlığı bile kutsal saymak, er geç düzeleceğine inanmak... Bu inancı bir an yitirmeden sabırla beklemek... Köye sapık fikirlerin girmesini gerekirse canı pahasına önlemek... Bir Kubilay değil, beş Kubilay değil, ordularla Kubilay çıkarmak... Köyde devletimizin, partimizin, hükümetimizin gören gözü, duyan kulağı, söyleyen dili olmak... yetmez! Gerekirse rejimin çekilmiş kılıcı kesilmek... Rejimin düşmanlarını tepelemek... İşte sonuçlara varabilmek için onları özel eğitimden geçirmek gerekiyor...”⁴⁹²

Kemal Tahir, bu sözleri Parti Genel Sekreterine söylettirdikten sonra Enstitülerin mimarı, dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç’un yukarıda belirttiğimiz kitabındaki bir bölümü aktarmaktadır. Kemal Tahir’e göre, Köy Enstitülerinin kuruluş amacını en iyi anlatan bu **Canlandırılacak Köy** adlı kitaptır. Bu kitap Enstitücülerin “ana kitap”ıdır. Kitaptan aktardığı bölümde Tonguç şunları yazmaktadır:

“... Rejimi yarı aydınların suikastından koruyacak tedbirleri almayı hiç ihmal etmemek lazımdır. Bunun için de köy kaynağından, hayata daha kuvvetli daha yatkın, taze elemanı, bol bol alarak ve onların karakterini bozmayacak müesseselerde yetiştirerek, bu kabil insanlardan Cumhuriyeti besleyecek ve gürbüleştirecek, memleketi hakiki saadet yuvası haline getirecek, hakiki iş adamlarını yetiştirmek lazımdır.”⁴⁹³

Kemal Tahir’e göre Tonguç’un sözlerindeki bu “rejim” tek parti rejimidir. Çünkü ülkede CHP’den başka bir parti o dönemde yoktur. Muhalefet susturulmuştur. CHP’nin ideolojisiyle devletin ideolojisi bir ve aynı sayılmaktadır. CHP bu ideolojisini benimsetmek ve iktidarını tehdit edecek oluşumları “yarı aydınların suikastlerini” önlemek ve haber almak için Köy Enstitülerini bir araç olarak kullanmıştır.

Bozkırdaki Çekirdek’in arka kapağındaki “...Köy çocuklarından özel bir eğitimle yetiştirilecek köy öğretmenleri, tek partinin köyde gören gözü, duyan kulağı olacak, gerekirse devlet güçlerini yanlarına alarak rejim düşmanlarıyla (yani tek parti rejimi düşmanlarıyla) boğuşacaktı.” şeklindeki ifadeler Kemal Tahir’in bu tezini her hangi bir açıklamaya gerek duyulmayacak bir biçimde net olarak ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir’e göre II. Dünya Savaşı boyunca güdülen dış politika (kazanacak tarafı kızdırmamak) gereğince Almanlar üstünlük sağladığında, köy eğitimliğinde Turancıların önü açılmıştır. Ancak daha sonra, Sovyetlerin üstün duruma geçmesiyle Köy Enstitülerinde Marksist görüşlü kişiler işbaşına getirilmiş, enstitülerde sosyalist

⁴⁹² Kemal Tahir, **Bozkırdaki Çekirdek**, s. 29.

tandanslı görüşler öğrencilere aşılınmış, ortak yaşam örnekleri verilmiştir. Savaş sonrasında hür ve demokratik blokla (ABD, İngiltere, Fransa vs.) Sovyetlerin yolları ayrılıp, Stalin Türkiye’den toprak ve üs talebinde bulununca, bu uygulamaya da son verilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninin zorlamasıyla Türkiye’de çok partili hayata geçilmiştir. Artık bir esprisi kalmayan ve halk tarafından da çoğunlukla benimsenmediğini söylediği bu kurumların işlevleri değiştirilmiş, bu kurumların bazı elemanları “komünistlik” suçlamasıyla kavuşturulmaya uğratılmış, zorunlu, tayin (sürgün), yargılama gibi uygulamalarla baskı altına alınmıştır. İsmet İnönü kendi kurduğu bu kurumların yine kendisinin atadığı Maarif Vekili tarafından bu hale getirilmesine ses çıkarmamıştır. Kemal Tahir’e göre İnönü’nün bu sessiz kalışının nedeni onun devlet adamlığında gizlidir. O, halkın benimsemediği politikaların sürgit uygulanamayacağını çok iyi bilen, üstün bir devlet adamıdır. **Bozkırdaki Çekirdek**’te İnönü’nün bu özelliği CHP Genel Sekreterinin ağzından şöyle dile getirilmektedir:

" ...Devlet adamıdır çünkü... Devlet adamı, toplumun kabul etmediği ya da pek yakında kabul edeceği kesinlikle belirmeyen hiçbir şeyi sürgit tutmaz. 'Arada bir denemeler yapmaz' demiyorum, ama geleceği zorlamaz uzun boylu... Milli Şefin kimileri ihtilalci davranışı bekler. Kimileri de bulduğunu sanıp kendini aldatır. Oysa İnönü, teğmenlikten beri devlet adamıdır. Atatürk'le farkı da buradadır. En parlak düşüncelere karşı, İsmet Paşadan ilk önce şu karşılığı alırsın: 'Çalış, millete kabul ettir de getir.' Nitekim şimdi söylediklerin beni doğruluyor. Milli Şef, İlköğretim Seferberliğini öğretmenlerin davranışına bağlamıştır. Göreceksin direnmez! Çünkü köylü tutmadı bu işi..."⁴⁹⁴

Bir devlet adamı olarak İnönü, İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan düzende Türkiye'nin çıkarını ve varlığını korumak için gereken tedbirleri almaktan çekinmemiştir.. Köy Enstitüleri hür ve demokratik dünyanın düzeniyle uyuşmayacak kurumlardı. Bu nedenle İnönü, Enstitülerin klasik öğretmen okullarına dönüşümünü sağlayan değişikliklerin yapılmasını önlememiştir. Artık bu tarihten itibaren Türkiye'nin en büyük düşmanı, onun topraklarında gözü olduğunu söylemekten çekinmeyen Sovyetler Birliğidir. Bu büyük düşmanın karşısında, demokratik dünyanın yani kapitalist Batının desteğine ihtiyaç vardır. Bunun için bir dönemde önü açılan Marksist görüşlü öğretmen ve bürokratların bu kez önü kesilmiş ve sosyalizm uygulamaları çağrıştıran Köy Enstitülerinin işlevleri değiştirilmiştir. Ayrıca, Enstitülerin “komünist yuvaları” olduğunu ileri süren sağ muhalefetin bu propagandası da etkisiz kılınmıştır.

⁴⁹³ A.g.e., s. 161.

⁴⁹⁴ A.g.e., s. 32.

Kemal Tahir, bu şekilde görüşlerini ortaya koyarak eleştirdiği Köy Enstitülerinin kapanmasından yıllar geçtiği halde halen birtakım solcu yazar ve aydınlarca bu kurumların övgüsünün yapılmasını, yeniden açılmasını, her yılın 17 Nisanında yaptıkları programlarda dile getirmelerini hayretle karşılamıştır. Romancımız, bu tür solcular için Bozdağ ve Alangu'nun katıldığı bir sohbette şunları söylemiştir:

“... Bu enstitülerin kapanmasının üstünden yıllar geçmiş... Hala birtakım sosyalist şaşkınlar 'Köy Enstitüleri' diye yazılar yazıyor, konferanslar veriyor... Eğer sosyalist eğitimden yana isen, işte sana ortaokulu ile lisesi ile, üniversitesi ile binlerce okul!... Değiştir müfredat programlarını ve sosyalist eğitime başla!... Eğer bunu yapmaya gücün yoksa 'Köy Enstitüleri açılınsın!' diye ne yırıyorsun?... Açılırsa ne olur, açılmasa ne olur?... İçinde bu müfredat programları okutulacaksa, adı, öğretmen okulu olsa ne çıkar, Köy Enstitüleri olsa ne olur? Anlatıyorum anlatıyorum, ama bir türlü anlatamıyorum... Akılsız hala 'Köy Enstitüleri açılınsın' diye tutturuyor. Bilmiyor ki zihni biraz açılırsa, Köy Enstitüleri açılırsa da olur!”⁴⁹⁵

Kemal Tahir'in **Bozkırdaki Çekirdek**'te Köy Enstitüleri ile ilgili ileri sürdüğü bu “aykırı” denebilecek tezler, özellikle bu kurumları dilden düşürmeyen sol kesimden bazı yazar ve aydınlarca büyük bir hayret ve tepkiyle karşılanmış, Köy Enstitüleri tartışmaları yeniden alevlenmiştir.

Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk tepki yazısı Vedat Günyol tarafından kaleme alınan Temmuz 1968 tarihli, “Köy Enstitüleri ve Bir Roman” adlı makaledir. Günyol bu makalesinde, Köy Enstitülerinden övgüyle bahsettikten sonra Kemal Tahir'in tezlerine karşı çıkmaktadır. Günyol'a göre, Köy Enstitüsü düşüncesinin kaynağında, **Türk köylüsünü, canı kanı pahasına sömürgelerden temizlediği ana yurduna daha bir bilinçle sahip kılma isteği artar.** Günyol'a göre bugüne kadar Tonguç'un kişiliğinde Köy Enstitülerini kötüleyenler, genel olarak köylünün uyanmasını, uyanıp da –en azından oy yoluyla olsun- silkinmesini istemeyen çıkarıcı sağ çevrelerin insanlarıydı. Bugün ise, sol çevrelerin, bir başka yönden, hiç de sağlam belgelere dayanmayan birtakım savlarla, Enstitülere dolayısıyla Tonguç'a karşı çıktığının görüldüğünü, bunların başlıcasının ise romancı Kemal Tahir'in olduğunu belirtmektedir. **Bozkırdaki Çekirdek**, bu nitelikte yani sağlam belgelere dayanmayan, Köy Enstitülerini maskara etmek için kaleme alınmıştır. Günyol'a göre, Kemal Tahir'in, enstitülerin mimarı Tonguç'un **Canlandırılacak Köy** adlı 235 sayfalık eserinden sadece “rejimi yarı aydınların suikastlarından koruyacak, elemanlar yetiştirmek” ile ilgili bir pasajı alıp bütün eleştirisini bunun üzerine oturtması haksız ve insafsız bir yaklaşımdır.

⁴⁹⁵ İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 26.

Üstelik bu pasajdaki ifadelerle getirilen yorum da yanlıştır. Sözelimi bu pasajdaki “rejim”i Kemal Tahir, Tek Partinin rejimi olarak yorumlamıştır. Oysa Günyol’a göre, bu burada kastedilen Cumhuriyet rejimidir. Günyol, Kemal Tahir’in romanında ileri sürdüğü tezlerle, Tonguç’un bu kitabından sık sık yaptığı alıntılardan örnek vererek cevap vermektedir. Bu cevaplarda, Kemal Tahir’in Tonguç’a söylediği “insanı değiştirmeye değil, maddi eser vermeye dayanır enstitü anlayışı” sözünden, Tonguç’un uygarlıktan neyi kastettiğine ve angarya meselesine kadar çeşitli konular yer almaktadır.⁴⁹⁶

Naci Çelik ise, “Anadolu İnsanı ve Bozkırdaki Ülkücü” başlıklı makalesinde Kemal Tahir’in bu romanını ve romanda ileri sürdüğü tezleri benimseyen ve öven bir yaklaşım sergilemektedir. Naci Çelik’e göre, Kemal Tahir bu romanıyla, köy romancılığının karşısına köy romanıyla çıkmıştır. “Edebiyatımızdaki ülkücülüğün karşısına da ülkücü yazarların tutunmak istediği Anadolu insanı gerçeğiyle. Bu sağlıklı bir gerçekçiliktir ve kolaya kaçmanın, kaytarmacılığın karşısındadır.”⁴⁹⁷ Taylan Altuğ’da 1970 yılında yazdığı makalesinde benzer görüşleri ileri sürmekte, romancıyı ve romanda ileri sürülen tezleri savunmaktadır.⁴⁹⁸ Pınar dergisi yazarlarından Abdülkadir Karaman’a göre ise Kemal Tahir’in enstitülere karşı çıkış sebebi tamamen materyalist bir endişe taşıyor: “Çocuklara tabiatla boğuşma aşkı verildiği halde; insanla, geri bir sınıf olan, çekirdek bile taşımayan bir bozkıra benzeyen köylüyle mücadelenin öğretilmediği, esirgendiği hususu Kemal Tahirce isyanın sebebidir.”⁴⁹⁹

İ. Hakkı Tonguç’un oğlu, Engin Tonguç, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç** adlı eserinde Kemal Tahir’i sadece **Bozkırdaki Çekirdek** romanındaki tezleriyle değil, tüm eserleriyle mahkum ederek şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Engin Tonguç’a göre Kemal Tahir “sol gösterip, sağ vurmuştur”, hatta sağın bile sağına düşmüştür. Kemal Tahir’in görüşleri buram buram faşizm kokmaktadır. Hiçbir eserinde en basit bir hümanizme bile yer yoktur. Kemal Tahir hapisanede tanıdığı kriminal tipleri halk sanmaktadır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ Vedat Günyol, **Çalاکalem (Eleştiriler)**, (“ Köy Enstitüleri ve Bir roman”başlıklı bölüm) Çan yay., İst., 1977, s. 27-45.

⁴⁹⁷ Naci Çelik, “ Anadolu İnsanı ve Bozkırdaki Ülkücü”, **Papirüs**, S.35, Mayıs 1969.

⁴⁹⁸ Taylan Altuğ, “ Bozkırdaki Çekirdek, Bir Romanın Anatomisi”, **Yeni Dergi**, Ekim 1970.

⁴⁹⁹ Abdülkadir Karaman, “Bozkırdaki Çekirdek”, **Pınar**, S.4, Nisan 1972.

⁵⁰⁰ Engin Tonguç, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İst., 1970, s. 550-558.

Dursun Kırbaş'a göre ise Kemal Tahir, bu romanında, "sorun ekonomik, sosyal ve politiktir" diyerek, reformları reddeden köktenci bir tavır sergilemektedir. Kırbaş'a göre alt yapı-üst yapı etkileşiminde belirleyici öge alt yapıdır. Fakat üst yapının da etki gücünü küçümsemek gerekir. Bu ikisi arasındaki diyalektik bağ gözardı edilirse 'vulger' materyalistlerin düştüğü hatadan kurtulunamaz. Kırbaş'a göre, Kemal Tahir, romanında ileri sürdüğü görüşlerle sorunun çıkmazda olduğunu öne sürmenin ötesinde bir şey önermemektedir. Yine Kırbaş'a göre, Kemal Tahir, "bürokrat aydın" niteliğindeki Tonguç'u sistemin içinde bürokrasinin bir parçası olarak ele almış ve onun "aydın" niteliğini gözardı etmiştir. Tonguç salt bürokrat niteliğiyle ele alınınca, halka faydalı olabilecek girişimleri görülememiştir. Yazar, onun Köy Enstitüleri denemesini de kuşkuyla karşılamıştır.⁵⁰¹

Kadir Cangızbay'ın, Köy Enstitülerini, bu konudaki ilk fikirlerin ortaya çıktığı II. Meşrutiyet dönemine kadar gerilere uzanarak ve Tanzimat sonrası Osmanlı'da meydana gelen gelişmelere de gönderme yaparak incelediği makalesinde bu kuruluşlar ile ilgili yaptığı değerlendirmelerin bir çoğu Kemal Tahir'in tezleriyle benzerlik arz etmektedir. Cangızbay'a göre Enstitüleri kuran anlayışın kendine has bir ideal köy modeli vardı. Bu köy, kentle, tüm toplumla ve dünyayla hiçbir organik ilişkisi ve bütünleşmesi olmaksızın şen, mutlu ve güzel bir hayat sürdürecekti, kişi kişiyi değil herkes doğayı-mikro tabii çevreyi sömürecek, paradan çok emek geçerli olacaktır. Söz konusu köy modelinin temelindeki değerler sistemi ise özellikle Tanzimat'tan bu yana, batıcı-laik bürokrat zümrenin Batıdan alıp, toplumun tümüne benimsetmek, özellikle Cumhuriyetten sonra, milli bütünleşmenin temeli haline getirmek istediği değerler sistemidir. Tanzimat'tan beri eğitimden çok şeyler beklenmiştir. Köy Enstitüleri de Cumhuriyetle başlayan, "Tek parti"ye uygun insan yetiştirerek, milli bütünleşmeyi sağlama çabalarının bir safhasını teşkil etmektedirler. Cangızbay'a göre, Köy Enstitülerinin, kendi kendine yetecek şekilde modernleşmiş, sosyal farklılaşma ve çatışmalardan uzak, daima var olacak ve kendi başına bir amaç teşkil eden bir köy modelini hedeflemesi de oldukça anlamlıdır. Zira, bürokrasi egemenliği, ancak, birbirleriyle çatışan güçlü ve dinamik sosyal güçlerin bulunmadığı homojen ve kapalı

⁵⁰¹ Dursun Kırbaş, *Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir*, Arba yay., İst., 1987, s. 59-61.

toplumlarda sürüp gidebilir. Her halükârda bu kuruluşlar, “tek parti-devlet”in batıcı-laik üsttenciliğinin bir ürünü ve uzantısıdır.⁵⁰²

5. Toprak Reformu Konusuna Yaklaşımı

Bilindiği üzere, toprak üzerinde özel mülkiyeti tanımama prensibi Tanzimat dönemine, 1858 tarihinde bir reform niteliğindeki “Arazi Kanunnamesi”ne kadar süregelmiştir. 1858 (1274) tarihli Arazi Kanunname-i Hümayûnunun en önemli özelliği memleket topraklarında şahsi mülkiyeti tesise imkan veren maddeler getirmesi ve böylece devletin velayet-i ammesini sınırlandırarak, toprağın alım, satım ve intikaline ait maddelere yer vermesidir. Böylece toprak alım satımı ve sahipliği imkânı kanunen doğmuştur. Bu imkândan ve devletin o dönemde geçirdiği sarsıntı ve kargaşalardan yararlanan âyan ve mütegalibe kesimi bir çok toprağı satın alarak, ya da el koyarak ele geçirmişlerdir. Devletin son yıllarındaki savaşlar, isyanlar, hastalıklar, kanunların uygulanmasında aksaklıklar ve yolsuzluklar gibi etkenler, toprakların bir çoğunun ağaların eline geçmesini kolaylaştırmıştır. Tanzimattan sonra yaşanan bu süreçte, toprakta mülkiyet oldukça dengesiz ve eşitliğe aykırı olarak, ağa ve âyan gibi zenginlerin elinde birikmesine yol açmıştır. Savaşlarda ölen köylülerin sahipsiz kalan topraklarını ağalar satın alarak, ya da el koyarak mülkiyetlerine geçirmişlerdir. Böylece Toprak Ağalığı sistemi Anadolu’da iyice yaygınlaşmıştır. Cumhuriyet kurulduğunda Anadolu topraklarındaki bu dengesiz mülkiyet dağılımı, savaşlar, Ermeni tehciri, hastalıklar, yoksulluklar vb. etkenlerle, daha da büyümüş, doruk noktasına ulaşmıştır. Cumhuriyetle birlikte 27 Şubat 1925’de aşar vergisinin kaldırılmasıyla köylü bir ölçüde rahatlatılmıştır. Ancak toprak üzerindeki oluşmuş bu mülkiyet sistemine dokunulmamıştır. Yani bir toprak reformuna gidilememiştir. 1936 yılı bütçe görüşmelerinin açılış konuşmasında Atatürk, bu soruna değinen bir konuşma yapmıştır. Ama somut adımlar atılamamıştır.

Topraksız köylünün topraklandırılması meselesi 1937 yılından itibaren siyaset gündemimize girmesine rağmen 1945 yılına kadar bir mesafe katedilememiştir. 1945’de çıkarılan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” da büyük toprak sahiplerinin siyasal girişimlerinin sonucunda ılımlı bir reform düzeyinde kılmıştır. Reformla ilgili uygulamalar 1947’den sonra başladı ve özellikle toprak reformuna karşı olan DP

⁵⁰² Kadir Cangızbay, a.g.m., s. 26-34.

iktidarında, büyük bölümü hazine arazisi olmak kaydıyla 1,5 milyon dönüm toprak dağıtılmıştır. Ancak toprak dağıtılan çiftçiler işletme kredisi, modern tarım araç ve gereçleriyle desteklenmemiştir. 1960'dan 1971 dönemine kadar toprak reformuna ilişkin çeşitli yasa tasarıları gündeme geldiyse de bunların hiçbiri yasalaşma imkânı bulamamıştır.

Kemal Tahir'in toprak reformu ile ilgili görüşlerini ortaya attığı dönem 1960 sonrası, toprak reformu meselesinin bu şekilde yeniden gündemde olduğu dönemdir. Toprak reformu toplumda tartışılmaktadır. Özellikle Marksist aydın ve yazarların toprak reformundan yana bir tavır aldığı bu dönemde, Kemal Tahir yine aykırı bir görüşle sahneye çıkmıştır. **Yeni Ufuklar** dergisinin 1960 yılı Ekim-Kasım aylarında toprak reformu ile ilgili açtığı bir soruşturmada Kemal Tahir'in de cevabı yayınlanmıştır. Romancımız beklenilenin aksine toprak reformuna karşı bir tutum sergilemiştir. Kemal Tahir'in bu konuyu işlediği bir romanı yoktur. Romanlarında Türk köylüsünün toprakla ilişkisi, tipik ATÜT özellikleri gösteren Anadolu'da toprakta özel mülkiyet fikrinin oluşmaması esaslı üzerine oturtulmuştur. 1960'lı yıllarda yeniden gündeme gelen toprak reformu tartışmalarına belirttiğimiz gibi, **Yeni Ufuklar** dergisinde yayımlanan soruşturmaya verdiği cevapla girmiştir. Romancının, toprak reformuna karşı çıkışına tepki duyan Fethi Naci, bu tepkisini **Dost** dergisindeki bir yazısında dile getirerek Kemal Tahir'i eleştirmiştir. Kemal Tahir'in romanlarının yeniden okunması gerektiğini söylediği bu yazıya oldukça sinirlenen Kemal Tahir, Fethi Naci'ye yönelik sert bir cevabi yazıyı **Dost** dergisinde "Kolaya Kaçmayalım" başlığı altında yayımlamıştır. İşte Kemal Tahir'in toprak reformu konusundaki kamuoyuna yansıyan görüşlerini belirttiğimiz sebeplerle yayımlanmış bu iki yazısından öğreniyoruz. Romancımızın ölümünden sonra yayınlanan Notları'nda toprak reformu ile ilgili yazdığı notlar ile İsmet Bozdağ'ın bu konuda kitabında Kemal Tahir'den aktardığı sözler bu iki yazının dışında Kemal Tahir'in toprak reformu ile ilgili görüşlerini tesbit edebildiğimiz diğer kaynakları oluşturmaktadır.

Kemal Tahir, Toprak Reformuna, köyün ve köylünün yapısı ve temel özellikleri ile ilgili yukarıdaki bölümde açıkladığımız görüşleri temelinde yaklaşmaktadır. Türkiye'de o güne kadar yapılan toprak dağıtımlarını (özellikle Balkan göçmenlerine yapılan dağıtımlar), Batıda toprak rejiminin gelişimini, Mısır ve Bolivya gibi ülkelerde yapılmış olan toprak reformlarının sonuçlarını inceleyerek Türkiye'de toprak reformu

yapılmasının başarılı sonuçlar vermeyeceği kanaatine ulaşmıştır. Bu karşı çıkışının nedenlerini ve bu konulardaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

1) Türk köylüsü toprak reformuna karşı ilgisizdir. Halbuki bunu en çok onun istemesi ve reformun yapılması için baskı yapması gerekir. Köylü ayaklarına kadar gelen gazetecilere bile, bu konuda dertlerini anlatmamakta, reformun bir an önce yapılması gerektiğini istememektedir. Çünkü köylülerin büyük bir çoğunluğu toprağa ilgisizdir. Köylüler bu kıraç ve verimsiz topraklarla didinerek, ancak karınlarını doyurabilecek kadar ürün almayı cazip bulmamaktadırlar. Şehirlerin varoşlarına yerleşerek, bulabildikleri işlerden daha az yıpranarak daha çok kazanacaklarını bilmektedirler. Geniş topraklara sahip olmadıkça çiftçilik geçimlerini sağlamaya yetmez. Köylülerin toprak reformuna karşı çıkışlarının birinci nedenini bu husus oluşturmaktadır:

“Türkiye’de bugün kim toprak istiyor?... Topraksız köylüden başka herkes!.. Topraksız köylü niçin istemez?.. Gerçekçi olduğu için!... Dişine vurup bu işin güçlüğüne canında denediği için!... Büyük şehirlerin çevresinde yerleşip karaborsa, istifçilik, kaçakçılık piyasalarının kırıntılarını toplamanın bin kez kolay ve verimli olduğunu bildiği için...”⁵⁰³

2) Kemal Tahir’in ikinci olarak ileri sürdüğü neden, toprağın küçük parçalar halinde bölünmesinin verimi düşüreceği şeklindeki görüşüdür. Küçük parçalara ayrılmış topraklarda üretim maliyeti de artacaktır. Türkiye'nin 1960 yılındaki reel politik gerçekleri dikkate alındığında dağıtılacak toprakların büyük bir bölümünü devletin elindeki topraklar oluşturacaktır ki bunlar genelde verimsiz topraklardır. Ağaların ellerindeki toprakları alıp dağıtmayı öngören bir yasayı çıkarmak o dönemin meclis kompozisyonu açısından mümkün değildir. Büyük toprak sahiplerinin Meclisdeki temsilcileri azımsanamayacak bir sayıdadır. Bunlar ağaların topraklarının ellerinden alınmasını önleyebilirler. Nitekim o güne kadar yapılan toprak dağıtımlarının neredeyse tamamının devlete ait topraklar olması bunu göstermektedir. Atatürk döneminde bile bu büyük toprak sahiplerine ve eşrafa fazla dokunulamamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında toprak reformunun gündeme getirilmemesinin bir nedeni de budur. Ağaların topraklarını alıp dağıtmanın bir tek yolu vardır o da büyük paralar ödeyerek bu toprakları devletin satın alması. Devletin bunu karşılayacak mali imkânları yoktur. Dolayısıyla, topraksız köylülere dağıtılacak bu devletin elindeki topraklar

⁵⁰³ İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 57.

onların geçimlerini sağlayacak miktar ve verimlilikten uzak olacaktır. İşletme sermayesi ve üretim için gerekli diğer araçlarla donatılmamış olan köylüler bu nedenle kısa zamanda topraklarını ağaya satarak onun yanında yarıcı olarak çalışmayı ya da kente göçmeyi daha kârlı bulacaklardır. Tarımda sanayileşmenin olmadığı hele hele tarımı destekleyecek bir sanayiinin olmadığı Türkiye'de bu kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Sonuçta ağalara yeni ağalar eklenecek, bazı ağalar da topraklarını daha da büyüteceklerdir.

3) Topraksız köylüye toprak vermekle sorun çözülmez. Köylüye o toprağını işletecek araçları ve donanımı, sermayeyi sağlayacak büyük bir fon kurmak gereklidir. Bütün bunlar en küçük ayrıntısına kadar hesaplanıp planlanmadan toprak dağıtımının ne faydası olabilir? Bu konuda Mısır ve Bolivya'nın yaptığı toprak reformlarının neden başarısızlığa uğradığı araştırılmalıdır. Bu ülkelerde toprak reformu yapılmış ancak kendilerine toprak dağıtılan köylüler topraklarını eski sahiplerine satarak onların yanında yarıcı şeklinde çalışmayı tercih etmişlerdir. Bunun en önemli nedeni, işletme sermayesi ve araçlarla donatılmamalarıdır. Böylece radikal bir biçimde yapılan toprak dağıtımı kısa zaman içinde ve büyük ölçüde eski düzene dönülmesini önleyememiştir. Türkiye'nin bu uygulamalardan ders alması gerekir. Eğer Türkiye'de de bu tür bir toprak reformu yapılacaksa -ki öyledir toprak reformu topraksız köylüye toprak dağıtımından ibaret düşünülmektedir- sonuç kısa zamanda eski duruma dönmek olacaktır.⁵⁰⁴

4) Toprak reformu Türkiye'de yeni bir mesele değildir. 1923'den 1959'ya kadar, topraksız köylüye toprak dağıtımı uygulamaları yapılmıştır. Bu dağıtımların sonuçlarının incelenmesi gerekir. Şimdiye kadar ne kadar toprak dağıtılmıştır? Bu toprakları alan köylüler ne yapmış nasıl değerlendirmişlerdir, bunların ne kadarı donatım, döner sermaye buldu, neden hala köylüler topraklarını bırakıp şehirlere kasabalara göçmektedirler? Bu soruların cevaplarının araştırılıp, incelenmesi, buna göre toprak reformu meselesi düşünülmelidir. Neden toprağından sökülüp kovulduğu söylenen gecekonducu vatandaşımız bile bu meseleye sahip çıkmamaktadır? Kemal Tahir bu soruların cevabını bütün çabalarına rağmen bulamadığını bu konuları araştıran çalışmaların yapılmadığını belirtmektedir. Bu tür çalışmalar yapılmadan toprak reformu

⁵⁰⁴ A.g.e., s. 57.

gibi çok önemli bir işe girişmek telafisi güç hatalara düşülmesini kaçınılmaz kılacaktır.⁵⁰⁵

5) Kemal Tahir'e göre bir ülkede her hangi bir konuda reform yapılabilmesi için o ülkenin sosyo-ekonomik hayatının temelinde o konuda bir birikim ve reformu talep eden bir yapının olması gerekir: "Bütün önemli memleket meselelerimiz gibi, topraksız köylüyü topraklandırmak meselesi de sadece devlet adamlarımızla orta sınıftan gelen aydınlarımızın kaygısı olarak sürüp gidiyor" şeklindeki sözleriyle bu konuya vurgu yapmaktadır.⁵⁰⁶ Kemal Tahir bu sözlerine toprak reformu ile asıl ilgilenmesi gereken topraksız, küçük topraklı köylülerin bu meseleye duyarsızlığını örneklerle ekledikten sonra son söz olarak şunları söylemektedir:

" Kaldı ki tarihte genel olarak reformlar, sosyo-ekonomik hayatın temelinde biriken, sonra yüze çıkan isteklerin, rasyonel, gerçek güçlerin sonuçlarıdır! Sosyal hayatın temelinde bu birikimler yoksa, ya da henüz güçsüzse toprak dağıtımları birer bahşiş, birer sadaka olmaktan ileri geçemez."⁵⁰⁷

Kemal Tahir'e göre, Türkiye'de toprak reformunu gerektirecek böyle bir toplumsal ve ekonomik gelişme henüz yaşanmamıştır. Halkın bu konuya ilgi göstermemesi bunun en açık göstergesidir. Toplumun alt yapısında böyle bir reformu talep edecek sahici bir gelişme ya da değişme yaşanmamıştır. Bu nedenle toprak reformu bazı politikacılar ve sınıf aydınlarının gündeme getirdiği bir meseledir. Kemal Tahir'e göre bu gündeme getiriş de birçok konuda olduğu gibi bu konuda da batıya özenmekten kaynaklanmaktadır: " Benim öfkemi kabartan bizim Marksistlerimizin, batıda neyin niçin yapıldığını bilmeden memleketimizde de aynı şeyin yapılmasını istemeye kalkmalarıdır."⁵⁰⁸ diyen Kemal Tahir, özellikle Marksistlerin bu konuya sahip çıkmasına kızmaktadır. Ona göre, batıda toprak rejiminde meydana gelmiş olan büyük değişmeler burjuva devriminin bir doğal sonucudur. feodalizmin içinden çıkan ve yeni bir toplumsal aşamayı ifade eden burjuva sınıfı, kapitalist sistemin bir gereği olarak toprakların ihtiyaç duyulan standart tarım ürünlerinin üretimini kolaylaştırmak için yeniden düzenlenmesini ihtiyaç olarak hissetmiştir. Batıda Roma hukukundan beri kutsallaşmış ve sağlam bir özel mülkiyet inancı üzerinde soyluların ve kilisenin elindeki topraklar yeni bir dağılıma tabi tutulmuştur. Dolayısıyla yeni bir üretim ilişkileri ve yeni

⁵⁰⁵ Kemal Tahir, *Yeni Ufuklar* dergisinin "Toprak Reformu " soruşturmasına cevabı, *Yeni Ufuklar*, Ekim, 1960.

⁵⁰⁶ A.g.m., s. 48.

⁵⁰⁷ A.g.m., s. 49.

bir toplumsal yapı bu tür bir reformu burjuvazinin lehine zorunlu kılmıştır. Daha sonra sanayileşme ve teknolojideki ilerleme ile köylülerin elinde olan toprakların büyük parçalar halinde birleşerek tek ellerde toplanması, küçük topraklara sahip köylülerin de kentlerde ihtiyaç duyulan işgücüne katılmaları sürecini başlatmıştır. Böylece köylülerin bir çoğu sanayi işçilerine dönüşmüşlerdir. Oysa, Türkiye'de burjuvalaşmanın zorunluluğu olan bir sanayileşme yaşanmamaktadır:

" Görülüyor ki, bir memlekette burjuvalaşmanın zorunluluğu olan sanayileşme başlamamışsa orada toprak reformu zorunlu olamaz. Temeldeki iktisat münasebetlerinin değişmediği ya da bu değişimin hızlanmadığı ülkelerde toprak reformu, hele toprak dağıtım biçiminde kolayca kaçan reform istekleri, başka ülkelerden kalıp, formlar, görüşler, bilgiler aktarmaktan başka bir şey olamaz. Bu da toplum zorunluluklarıyla ilintisiz yalınkat bir entelektüel istekten ileriye gidemez. Hiçbir çıkarlı sonuç veremez." ⁵⁰⁹

6) Romancımızın buraya kadar açıkladığımız, toprak reformu konusunda ileri sürdüğü görüşler ve karşı çıkışlar, özel mülkiyetin ve kapitalizmin kabul edildiği Cumhuriyet Türkiye'sinin o günkü gerçekleri veri kabul edilerek ortaya atılmış fikirlerdir. Kemal Tahir'in toprak reformuna karşı çıkışının bir başka nedeni daha vardır ki bu nitelik olarak yukarıdakilerden tamamen farklıdır. Toprak reformuna karşı çıkışının bu son nedenini onun **Yeni Ufuklar** dergisine yaptığı açıklamalardan değil, Bozdağ'la yaptığı sohbetlerden ve notlarından öğreniyoruz. Burada, Kemal Tahir, toprak reformuna özel mülkiyete karşı olan sosyalizm açısından bakmaktadır. Bir sosyalist olarak, özel mülkiyetin pekiştirilmesi anlamına gelecek bu toprak dağıtımına karşı çıkmaktadır. Çünkü bu benimsediği dünya görüşü ve ideolojinin temel ilkelerine aykırıdır. Dağıtılacak toprakların büyük bir bölümünün devletin elinde bulunması gerçeği de dikkate alındığında bu tür bir toprak reformu sosyalizmin işini daha da zorlaştıracaktır. Romancımızın toprak reformunu savunan Marksistlere de öfkelenmesinin nedeni aslında budur. Bu konuda Bozdağ'a şunları söylemiştir:

" Toprak dağıtılsın deniyor... dağıtılacak toprak kimin toprağıdır bir kere... Bizimkilere (Marksistlere N.Y.) sorarsan 'ağaların toprağı' derler, hiç duraksamadan. Oysa bizde toprakların büyük bölümü devlettedir. İnandıkları ideolojiye göre Devlette olması gereken bir şeyi 'dağıtalım' demek ya ideolojiden habersiz olmak ya da neyin niçin yapıldığını bilmemektir...

⁵⁰⁸ İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 56.

⁵⁰⁹ Kemal Tahir, **Notlar, Çöküntü**, s. 187.

(...) Bize gelince, toprak madem en büyük parçasıyla devletin elindedir, devletin topraklarını önce dağıtıp sonra da ellerinden alarak kollektifleştireceğine, beklersin, kendi devletini kurduğun zaman kollektifleştirirsin olur biter..."

Kemal Tahir'in bu Marksist ideoloji açısından toprağın özel mülkiyete dönüştürülerek dağıtılması anlamındaki toprak reformuna karşı çıkışı açık ve nettir. Çünkü, sosyalizm, kapitalizmin temel kurumu olan özel mülkiyete karşıdır. Bir sosyalistin de toprağın özelleştirilmesini değil tersine devletleştirilmesini savunması beklenir. İdeolojik tutarlılık bunu gerektirir.

Bu bölümde son olarak Kemal Tahir'in toprak rejimi konusunda ne önerdiğine değinmek istiyoruz. Türkiye'de başta tarihi olmak üzere çeşitli nedenlerden ötürü toprak mülkiyetinde büyük bir eşitsizlik vardır. Bu eşitsizliği kapitalizmi ve onun temel kurumu olan özel mülkiyeti benimseyerek gidermek teorik açıdan bile mümkün değildir. Özel mülkiyet sahip olduğu toprağı istediği gibi kullanma, satma satın alma ilişkilerini serbest bırakmayı gerektirir. Bu nedenle başlangıçta bir reformla eşitsizlik asgariye indirilse bile kapitalizmin doğası kızı zamanda bu eşitsizliğin bozulmasını kaçınılmaz kılacaktır.

Romancımıza göre, toprak mülkiyetinde ki eşitsizliği bugünkü dünyada ancak sosyalist temel üzerinde oluşturulacak olan tarım üretim ve satış kooperatifleri ortadan kaldırılabılır. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal temellerindeki özellik de bunu gerçekleştirmeye dünyanın hiçbir ülkesinde olmadığı kadar yatkındır.⁵¹⁰ Kemal Tahir'e göre, Türkiye'de başarılı bir toprak reformu ancak devletçi bir ekonomiyle gerçekleştirilebilir. Türkiye'nin şartları bunu gerektirmektedir.

" Bizim ülkemizde toprak reformu devletçiliğin dışında düşünülemez ve söz konusu edilemez. Eğer toprak reformuyla yeniden büyük toprak sahipleri, küçük orta sınıf işletmeler kurmak niyetinde değilsek, tarımı sanayileşmenin öncüsü olarak düşünüyorsak, bunun devletçilikten başka bir yolu yoktur. Gerek devlet anlayışımız gerekse halkımız da bu yola yatkındır. Halkça ve devletçe yatkın olduğumuzu bırakıp batılı kalıplara sarılmak bizi gene eski çıkmazlarda debelenmeye götürür. "

⁵¹⁰ Kemal Tahir, **Notlar, Çöküntü**, s. 73.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM OSMANLI' DAN - CUMHURİYET'E TÜRK TARİHİNE BAKIŞI

Bu bölümde Kemal Tahir'in, Osmanlı'nın tarih sahnesine çıkışından-Cumhuriyetin kuruluşuna ve romancımızın ölüm tarihi olan 1973 yılına kadar bir dönemi kapsayan zaman dilimi içinde Türk tarihinde yaşanan bazı önemli olaylar ile ilgili eserlerinde gündeme getirip işlediği görüş ve yorumlarını açıklamaya ve incelemeye çalışacağız. Yedi yüz yıl gibi uzun bir zaman dilimini kapsayan bu bölüm iki ana başlığa ayrılarak işlenecektir. Birinci ana başlığı Osmanlı devletinin kuruluşundan tarih sahnesinden çekilişine kadarki dönem oluşturmaktadır. İkinci ana başlığı ise Cumhuriyetin kuruluşundan romancımızın ölüm tarihi olan 1973'e kadarki dönem oluşturmaktadır. Her iki ana başlığın altında yer alan alt başlıklar ise Kemal Tahir'in öne çıkarıp işlediği konu ve olaylar doğrultusunda belirlenmiştir. Bu başlıklar aynı zamanda bu bölümün kapsam ve sınırlarını göstermektedir. Konuya girmeden önce bu çalışmanın giriş bölümünde genel olarak belirttiğimiz bir hususu tekrar hatırlatmayı yararlı görüyoruz. O da, Kemal Tahir'in bir tarihçi ya da sosyal bilimci olmadığı gerçeğidir. Romancımız, bu uzun dönemle ilgili çeşitli tarihçi ve sosyal bilimcilerin eserlerini inceleyip, bu eserlerde yer alan bilgileri kendi dünya görüşü çerçevesinde bir yoruma tabi tutarak çeşitli konular ve tarihsel olaylarla ilgili ulaştığı düşünceleri, görüşleri bir romancı kimliğiyle ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu dönemle ilgili Kemal Tahir'in aşağıda açıklayacağımız görüşlerini tarihle yakından ilgilenen bir romancının kendi düşünceleri doğrultusunda yaptığı yorumlar niteliğinde değerlendirmek gerekir. Kemal Tahir'in Osmanlı'ya bakışında temel yaklaşımı, bu yaklaşımını belirleyen unsurların ve kullandığı yöntemlerin neler olduğu sorularının yanıtı, romancımızın, dünya görüşünün, temel ön dayanaklarının, kullandığı yöntem ve insana, topluma, tarihe genel olarak bakışının işlendiği, **Düşüncesinin Ana Özellikleri** başlıklı bölümde yer alan ayrıntılı açıklamalarda verilmiştir. Bu nedenle tekrarı önlemek için burada, bu konularla ilgili açıklamalara yer verilmeyecektir.

1. Kuruluşundan Tarih Sahnesinden Çekilişine Kadar Osmanlı'ya Bakışı

Bu ana başlık altında, Kemal Tahir'in, kuruluşundan, tarih sahnesinden çekilişine kadar tüm Osmanlı tarihi üzerinde Osmanlı toplumu, devlet yapısı, bu tarih dönemindeki bazı önemli olaylar ve konular hakkındaki görüş ve düşünceleri incelenecektir. (Buradaki Osmanlı deyimi,geniş anlamda Osmanlı toplumunu ve devlet yapısını karşılamak için kullanılmaktadır)

Osmanlı, devlet yapısından, toplumsal özelliklerine kadar romancımızın temel ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. Kemal Tahir, bu uzun dönem içerisinde yer alan belli başlı tarihsel olaylar ve konulara ilişkin yaklaşımlarını, görüş ve düşüncelerini yansıtmak üzere bir "nehir romanı" dizisi tasarlamıştır. Romancımızın, mekânı ve kahramanlarını Çorum ili ve kırsalından seçtiği **Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu** ve **Büyük Mal** adlı nehir romanı dizisi Tanzimat'tan bu yana yaklaşık yüz yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu romanlarında Anadolu'nun kasaba ve köylerindeki insanları, toplumsal yapıyı, insan ilişkilerini, örf ve adetleri işlerken bir taraftan da Tanzimat'tan itibaren Atatürk'ün ölümüne kadar ki dönemde bazı önemli olayları, devlet ve toplum yapısındaki değişimleri ve bunların Türkiye'nin kırsal kesimindeki insanlarına yansımalarını işlemektedir.

Devlet Ana yazarın, Osmanlı Devletinin kuruluşu ile ilgili düşüncelerini yansıttığı romanıdır. Aslında bu roman, Kemal Tahir'in Osmanlı ile ilgili tezlerini yansıtmayı tasarladığı bir nehir romanı dizisinin kronolojik anlamda ilk kitabı konumundadır. Hazırlıklarına giriştiği ve notlarını oluşturduğu ancak ölümü nedeniyle roman haline getiremediği **Topal Kasırğa, Batı Çıkmazı** vb. gibi taslak ve müsvedde halinde kalmış romanları bu dizinin devamı niteliğindedir. Bütün bunlardan ve **Notları** ile konuşmalarından romancının, Osmanlı'nın kuruluşundan günümüze kadar Türk tarihindeki birtakım önemli olaylar ve konular ile ilgili görüş ve düşüncelerini roman yoluyla okuyuculara ulaştırmayı planladığı anlaşılmaktadır. Onun sanat yaşamının temelinde bu düşünce yatmaktadır.

Kemal Tahir'in Osmanlı'ya bakışını onun bu dönemle ilgili yazdığı romanlarından; yayımlama fırsatını bulamadığı roman taslaklarından; bu romanların bir hazırlık aşaması olarak tuttuğu ve ölümünden sonra yayımlanan notlarından , çeşitli vesilelerle bu konularda yazdığı yazılardan ve yaptığı konuşmalardan çıkarmak gerekmektedir. Kemal Tahir bir romancı olduğu için -diğer konularda olduğu gibi- bu

konuyla ilgili görüşlerini derli-toplu, sistematik bir halde kaleme almamıştır. Bu nedenle çalışmamızda, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da yazarın konu ile ilgili tüm eserleri tarandıktan sonra belirli başlıklar halinde sistematize edilerek sunulma yoluna gidilmiştir.

Konuya girmeden önce Kemal Tahir'in Osmanlı tarihi, toplum ve devlet yapısı ile ilgili araştırmalarında yararlandığı kaynaklar, okuduğu ve incelediği eserlerin başlıcalarını belirtmeyi yararlı görüyoruz. Romancının ölümünden sonra yayımlanan **Notlar**'ından bunları çıkarmak mümkündür. Bu notlar incelendiğinde Kemal Tahir'in Osmanlı tarihi ile ilgili çok geniş bir kaynakçasının olduğu görülmektedir. Bizans, Osmanlı, Türkiye tarihi ve ATÜT konularında yoğunlaşan bu kaynaklar, iki yüzü aşkın ansiklopedi, kitap ve makalelerden oluşmaktadır.⁵¹¹

⁵¹¹ Kemal Tahir'in Osmanlı çalışmalarında ilgi duyduğu kaynaklar hakkında bir fikir verebilmek için bu kaynaklardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, **Tezakir**; Naima **Tarihi**; İbn-i Batuta **Seyahatnamesi**; Neşri **Tarihi** (**Kitab-ı Cihannuma**); Münecimbaşı **Tarihi**; Koçi Bey **Risalesi**; Lütfi **Tarihi**; Ali Suavi, **Ali Paşa'nın Siyaseti**; Ali Fuad Türkgeldi, **Rical-i Mühimme-i Siyasiyye**; **Düstürname-i Enveri**; Hayreddin, **Vesaik-i Tarihiyye-i Siyasiye Tetebbuatı**; Necati Lagal, **Karahanlılar**; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mirat-ı Hakikat**; Keykavus, **Kâbusnâme**; Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**; Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**; Mustafa Akdağ, **Celali İsyânları**; Ahmet Refik Altınay, **Anadolu'da Türk Aşiretleri**; Grigor Aknerli, **Moğol Tarihi**; Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**; Ö.L. Barkan, "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri", "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri":Antoniadis Bibicou, "Byzance et le mode de Production Asiatique"; Clemens Bosch, "Tarihte Anadolu";Jean Suret Canale, "Tropikal Asya'da Geleneksel Toplular ve Asya Tipi Üretim Tarzı Kavramı"; Gordon Childe, **Doğu'nun Prehistoryası**; Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde leventler**; Faruk Demirtaş, "Osmanlı Devletinde Anadolu'da Kayılar"; Charles Diehl, **Les Grands Problemes de l'Histoire Byzantine**; A.D. Engelhardt, **Türkiye ve Tanzimat Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı**; F. Giese, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Meselesi"; R. Grousset, **Histoire des Croisades et du royaume France de Jerusalem**; Iorga, **Osmanlı Tarihi**; M. Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**; Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**; M. Fuad Köprülü, **Türkiye Tarihi**; Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**; G. Ostrogorsky, **La vie rurale dans l'Empire Byzantine**; S. Runciman, **La Civilisation Byzantine**; Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi**; Charles Texier, **Küçük Asya**; İ.Hüsrev Tökin, **Türkiye Köy İktisadiyatı**; İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Ondört ve Onbeşinci Asırda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi"; M. Halil Yananç, **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri Anadolu'nun Fethi**; Sencer Divitçioğlu, **Gelişmiş Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Ülkeler**; Osman Turan, **Selçuklu Devri ve Türk İslam Medeniyeti**; Bahattin Akşit, **Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi**; Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**; Niyazi Berkes, **Batıcılık Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**; M. Guizot, **Histoire de la civilisation en europe**; Arnold Toynbee, "Dünya Tarihinde Osmanlılığın Durumu"; Baykan Sezer, **Yunanlılık(Lisans tezi)**; Behnan Şapolyo, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Devri Tarihi**; Maurice Godelier, **La notion de mode de production asiatique**; Lucien Goldmann, **Diyalektik Araştırmalar**; Hikmet Kıvılcımlı, **Türkiye'de Kapitalizm**; Rosa Lüksemburg, **Osmanlı Devleti ve Alman Emperyalizmi**; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**; Nizamettin Tepedelenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve II. Abdülhamit Han**; Nizamülmülk, **Siyasetnâme...**

Not: Bu kaynakların bibliyografik bir dökümü Metin Berge tarafından yayımlanmıştır. (Bkz. Metin Berge, "Kemal Tahir'in AÜT-Feodal Üretim Tarzı Üzerine Okumaları", **Kebikeç** , S.1, 1995, s. 145-153)

1.1. Klasik Dönem Osmanlı Toplumunu ve Devlet Yapısı'na İlişkin Görüşleri

1.1.1. Doğu-Batı Ayırımında Osmanlı'nın Yeri ve Tarihsel İşlevi

Kemal Tahir'in öncelikle ele aldığı konu Osmanlı'nın incelenmesinde ve açıklanmasında kullanılacak yöntem sorunudur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, bütün toplumların açıklanmasında evrensel ve tek geçerli kuram olarak Marksizm'in Tarihsel Maddecilik kuramını Osmanlı'nın açıklanmasında da tek geçerli/bilimsel yöntem olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı'nın açıklanmasında öncelikle aydınlığa kavuşturulması gereken konu Osmanlı'da ne tür bir üretim biçimi olduğu sorusudur. Romancımıza göre, bu konuda, Marksist aydınlar ilgili bölümde de ayrıntılı olarak belirttiğimiz gibi, Marks'ın doğu toplumlarının batıdan farklı olduğuna ve bu tür toplumların açıklanmasında batı için geliştirdiği şemaların yeterli ve geçerli olmayacağına dair yazdıklarını görmezden gelmek gibi bir hataya düşmüşlerdir. Üstelik burada da şematik ve kalıpcı davranmak gibi bilimsel olmayan bir tutuma girmişlerdir. Oysa Osmanlı, bu tür toplumların açıklanması için Marks'ın geliştirdiği ATÜT kavramı/modelinden yola çıkılarak açıklanabilir. ATÜT temelinden hareketle Osmanlı'nın açıklanabilmesi çabası yürütülürken, tarihin derinliklerinden gelen doğu-batı ayırımı ve çatışması mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kuramsal zeminde kalıpcılıktan uzak durularak, Osmanlı tarihi incelenecek, tarihi belgeler araştırılacak elde edilen verilerle kuramın ve modelin karşılaştırılması suretiyle bu veriler doğrultusunda gerek model gerek kuram geliştirme çalışmalarında gerekli değişiklikler ve geliştirmeler yapılmalıdır. (Aksi durumda beşli şema kalıpcılığında düşülen hata ATÜT de tekrarlanmış olur.) Bu yapıldığı takdirde, Osmanlı'nın ATÜT temeline oturan bir toplum ve devlet olduğu ancak, Osmanlı'nın bazı konularda Marks'ın ortaya koyduğu ATÜT görüşlerinden farklılıklar gösterdiği, dolayısıyla bu modelin Osmanlı'ya uygulanmasında, Osmanlı gerçekleri doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesi gereken değişikliklerin yapılarak geliştirilmesi gerekir. Böylece gerek Osmanlı'yı gerek günümüz Türkiye'sini anlama ve açıklamada bilimsel bir kuram oluşturma sürecine girilecektir. Osmanlı'nın üretim biçimi, tarihsel ve toplumsal gerçekleri ancak böyle bir kuramsal çalışma sonucunda gerçekçi, bilimsel bir şekilde ortaya konulabilir, tarihteki yeri ve işlevi de ancak böyle doğru bir konuma oturtulabilir. Kemal Tahir'in Osmanlı'ya bakışını belirleyen temel hususlar bunlardır. Aşağıda romancımızın bu yaklaşım

doğrultusunda ortaya koyduğu Osmanlı üretim biçimi ve Osmanlı'nın tarihteki yeri ve işlevi konusundaki görüşleri incelenecektir.

Yukarıda (**Düşüncesinin Ana Özellikleri bölümünde**) da belirtildiği gibi Kemal Tahir'in yaptığı doğu-batı ayırımında Osmanlı bir doğu devleti olarak yerini almaktadır. Osmanlı toplumu bu ayırımında ilgili bölümde ayrıntılı olarak açıkladığımız, doğu toplumlarının yani ATÜT toplumlarının temel özelliklerine sahiptir. Osmanlı Devleti de bu temel üzerine kurulmuş doğu tarihindeki büyük merkezi devletlerin ana özelliklerine sahiptir. Osmanlı İmparatorluğunun tarih içindeki yeri, Marks'ın kısaca değindiği ATÜT toplumlarının bir yeniden dirilişi olayıdır. Bu modeli ortaya atan Marks, ATÜT toplumlarının durağan toplumlar olduğunu, hiçbir sıçrama yapamayacaklarını, bu toplumlarda tarihin tekerrür ettiğini ileri sürmüştür. Kemal Tahir'e göre Marks'ın bu sözü en azından Osmanlı için doğru değildir. Çünkü, Osmanlı doğu tarihinde görülmemiş bir sıçrama yapmış adeta bir doğu rönesansı gerçekleştirmiştir. Tarihi tekerrür ettirmemiş, tersine tarih yapmış, dünyanın üç büyük imparatorluğundan (Batı Roma, Doğu Roma, Osmanlı) birini kurmuş ve altı yüzyıl yaşatmayı başarmıştır. Romancımıza göre, Osmanlı devleti, doğuşunun tarihi döneminin verdiği imkânlarla bu doğulu büyük merkezi devlet özelliklerini geleceğin modern birleşik devletlerine ışık tutacak biçimde geliştirmiş bir anlamda batıdaki gibi reform yapmış ve rönesans yaratmış bir doğulu devlettir.⁵¹² Batılı devletlerle hiçbir benzerliği olmadığı gibi doğu-batı çatışmasında saldırgan ve sömürücü batıya karşı tüm doğuyu savunmak Osmanlı'nın temel işlevidir. Osmanlı son nefesine kadar bu ödevinden (misyonundan) geri dönmemiştir. Bu devlet, klasik ATÜT düzeninden farklılaşmış, yeni koşullarda kendine özgü bir gelişim göstermiş ve onu bir dünya imparatorluğu yapacak bir sistem kurmuş bir "bozuk" ATÜT devletidir. (Bu "bozuk" deyimini aşağıda açıklayacağımız üzere "arızalanmış" anlamında değil, klasik ATÜT düzeninden farklılaşmayı, bir değişim ve dönüşümü vurgulamak için kullanılmaktadır.) Osmanlı doğuda ATÜT şartlarında gerçekleştirdiği bu rönesans ve reformla Marks'ın bu tür toplumlar için ileri sürdüğü durağanlık, önemli değişimlerin olmaması, tarihin tekerrür etmesi gibi görüşlerinin de Osmanlı pratiğinde geçerli olmadığını göstermiştir. Osmanlılar, toprak mülkiyeti özelliğini, doğulu merkezi iktidarların uygulamalarından almışlar, bunun üstüne, bölgenin verdiği imkanlarla din, devlet anlayışı, edebiyat, kanun üzerinde reformlar

⁵¹² Kemal Tahir, *Notlar 10 Osmanlılık/ Bizans*, s. 414.

yapabilmişler böylece doğuda rönesansı büyük bir başarıyla sağlamışlardır.⁵¹³ Kemal Tahir, bu rönesans ve reform kavramlarını, batıdaki işlevleri ve içerikleriyle değil, Osmanlı'nın doğuda (bir ATÜT toplumunda) meydana getirdiği canlanma, gelişme ve birtakım kurumsal düzenlemeleri nitelendirmek için kullanmaktadır. Diğer bir ifadeyle , Kemal Tahir, reform ve rönesans kavramlarını Osmanlı için kullanırken, bu kavramların batıdaki felsefi içeriği ve dünya görüşünü (sözgelimi bireycilik, hümanizm, yercillik gibi) kastetmemektedir. Nasıl, reform ve rönesans Avrupa tarihinde büyük bir canlanma ve gelişme meydana getirdiyse, Osmanlı da doğuda kurduğu bozuk ATÜT devletiyle büyük bir canlanma ve gelişme meydana getirmiştir demek istemektedir. Selahattin Hilav, Kemal Tahir'in Osmanlı'nın kendinden önceki klasik ATÜT kuruluşlarından farklı olarak getirdiği büyük değişiklikleri "rönesans" ve "reform" olarak nitelendirmesiyle Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın "Osmanlı Rönesansı" nitelendirmesi ve Osmanlı değerlendirmesi arasında büyük bir benzerlik olduğunu belirtmektedir. Hilav'a göre, Marks ve Engels'in çok önem verdikleri Morgan'ın etkisinde uygarlık tarihine bakan Hikmet Kıvılcımlı'nın Osmanlı toplumu konusunda vardığı sonuçlar ile Kemal Tahir'inkiler hemen hemen birbirinin aynıdır.⁵¹⁴ Böyle bir benzerlik söz konusudur. Ancak bu benzerlik Osmanlı'nın uyguladığı toprak rejiminin açıklanması ve bu rejimde daha sonra meydana gelen değişimlerin yorumlanması konularıyla sınırlıdır.

İlgili bölümde de belirttiğimiz gibi, romancımıza göre, doğu ile batı, dünya görüşleri, insana bakışları, toplumsal ve ekonomik yapıları ve siyasal örgütlenmeleriyle birbirinden tamamen farklı asla uzlaşamayacak olan iki ayrı dünyadır. İnsanlık onuruna bağlı doğuya karşı batı, insanlık onurundan göbek bağı koparmış, saldırgan ve sömürücü anlayışıyla sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. **Devlet Ana**'nın kahramanları bu iki uzlaşmaz dünyanın temsilcileri konumunda olan tiplerden oluşmaktadır. Kemal Tahir'e göre, doğulu ve batılı toplumların temellerindeki mülkiyet biçimlerinin çelişmesinden kaynaklanan, yani, aslında ekonomik temellerdeki benzemezliğe dayanan bu çatışmaya batılılar, 1000 yıllarından bu yana sırasıyla Salip-Hilâl, uygarlık-barbarlık adları vermeye çabalamışlarsa da, bu adlandırmalar asıl gerçeği gözlerden saklamak için uydurulmuş aldatmaca perdelerdir. İnsanın insanı "namussuzca" sömürme sistemine dayanan sistemleriyle kendi aralarında boğuşan, durmadan birbirlerini yiyen batılılar, doğudaki çok daha insancıl sisteme önce akıl erdirememişler, erdirmek çizgisine

⁵¹³ Kemal Tahir, **Notlar 11 Batılılaşma**, s. 151.

vardıkları zaman da alçaklıktan ibaret olan sömürü sistemlerini yürütebilmek için akıl erdiremiyor görünmeyi çıkarlarına uygun bulmuşlardır.⁵¹⁵ Romancımız, bu şekilde nitelediği batı toplumları ile doğu toplumları arasındaki tarihsel çatışmanın örneklerini ve bu çatışmada Osmanlı'nın yerini şöyle belirlemektedir:

" İlk çağlarda İskender eşkıyalığı, daha sonraki köleci Roma soygunculuğu, Katolikliğe dayanan Haçlı seferleri talancılığı, daha sonraların kapitalist burjuva sömürüsü ve günümüzün emperyalist canavarlığı, Batı-Doğu çekişmesinin tarihteki çeşitli dönemlerindeki özelliklerinden başka bir şey değildir.

Türkler, yardımcı topluluklar, bugün de sürüp giden bu ölüm-kalım boğuşmasında tarih yüzüne haçlı seferleri sırasında çıkmışlar, cesaretleriyle, akıllarıyla, sezgileriyle doğuyu savunmadan ibaret olan namuslu, yiğit yerlerini almışlar, batılı soyguncuların her zaman işlerini bozmuşlar, çoğu zaman bu hayasız kan içicilere kan kusturmuşlardır. Düşmanlık bu temelde başlamıştır, bu temelde sürmektedir. Aslında 'haçlı' denilen serseri talancıların karşısına çıkan 'Hilal' genellikle İslamlık değildir. Batılı köleliği aklı almayan bir Türk insanlığıdır. Bu yüzden Müslümanlığın peygamberini yaratan Araplıkla her zaman, her yerde kolayca anlaşılabilir batılı canavar, Türklerle ve Türklere koşulan doğulu halklarla hiçbir zaman anlaşılabilir uyuşmamıştır." ⁵¹⁶

Bu ifadelerde de görüldüğü gibi, Kemal Tahir'in Osmanlı'ya bakışında asıl belirleyici unsur onun, doğu-batı ayırımı ve doğu-batı çatışması ile ilgili düşünceleridir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir bu ayırımı doğunun yanındadır. Bitaraf değil bir taraftır. O, bu ayırımı katıksız bir batı düşmanıdır. Batıyı, "saldırgan", "namussuz", "hayasızca insan kanı içen canavar", "sömürücü", "soyguncu", "köleci", "insanlık onurundan göbük bağıını koparmış", "emperyalist" gibi aşağılayıcı ve olumsuz tanımlamalarla nitelerken; doğuyu bu saldırgan batının hedefi olarak, masum, mazlum, saldırgan değil savunan, insanlık onuruyla göbük bağıını koparmamış, batının bencil ahlakına karşılık özgeci (altruist) ahlakı benimsemiş kısacası, batıya göre sadece niceliksel olarak değil niteliksel olarak da daha olumlu bir dünya olarak nitelemektedir. Dolayısıyla batı toplumlarını mümkün olduğu kadar kötü göstermeye çalışan Kemal Tahir, doğu toplumlarını da (Bu doğu-batı ayırımının coğrafi bir ayırım olmadığı unutulmamalıdır) mümkün olduğu kadar iyi göstermeye çalışmaktadır. Yani Kemal Tahir bu konulara dışarıdan ya da yukarıdan tarafsız bir konumda değil, tam tersine içeriden doğunun yanında bir taraf olarak bakan bir yazar konumundadır. Onun, Osmanlı'ya bakışında olduğu gibi, sosyalizme bakışında hatta romancılığında da bu

⁵¹⁴ Selahattin Hilay, "Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak", *Türkiye Defteri*, S. 9, 1974, s. 16-17.

⁵¹⁵ Kemal Tahir, *Notlar 10, Osmanlılık/Bizans*, s. 409.

⁵¹⁶ A.g.e., s. 409-410.

doğu-batı ayırımı/çatışması asıl belirleyici temeldir. Burada bir parantez açarak notlarında yer alan romancılığında neyi amaçladığını belirten şu sözlerini aktarmayı yararlı görüyoruz:

" Ben romanlarımı, Batılı efendiye: ' Efendimiz, bunalımdasınız! Alınız, bununla biraz avununuz!' diye yazmıyorum. 'Beri bak hayvan! Soyguncu olduğun için bunalımdasın! Seni bu bunalımdan ya ölüm kurtarır, ya soygunculuğa karşı çıkmam! Bak sana senden üstün insanı gösteriyorum! Bunaltın artsın' diye yazıyorum. Yani Tagor, İvo Andriç, Kazancakis gibi satılmış alçaklar gibi değil, doğunun gerçek devrimcileri gibi..."⁵¹⁷

Kemal Tahir, bu şekilde belirlediği doğu-batı çatışmasında saflarında yer aldığı doğuyu olumlama tutumu, konu Osmanlı'ya gelince zirveye ulaşmaktadır. Daha kuruluşunda bile Osmanlı'ya adeta bu doğu-batı çatışmasında doğunun savunucusu temel ödevini yüklemesi bu tutumun en açık işaretidir. İşte romancımızın "Osmanlıcılığı" buradan kaynaklanmaktadır. Bu tutum onun Osmanlı'ya bakışındaki nesnelliği zedelemekte, Osmanlı'yı olduğundan çok daha fazla olumlayıcı, yüceltici, hatta ülküleştiren yorumlara girmesine neden olmaktadır. Romancımıza göre, Osmanlı İmparatorluğu bu sonsuz boğuşmada batıya karşı ilk şuurlu, sistemli, örgütlü karşı duruştur. Osmanlı'nın bu batıya karşı doğuyu bilinçli savunma ödevi, tarihteki ne Doğu Roma ne de Selçuklularınkiyle karşılaştırılabilir. Romancımıza göre, önceleri Roma'nın ikiye ayrılmasından doğan Bizans, hakim olduğu coğrafya ve bu bölgedeki insan tipinin özelliklerinin -ki bunları kısaca ATÜT toplumu olarak nitelemektedir- bir gereği olarak varlığını sürdürebilmek için ister istemez bu coğrafyanın gerektirdiği bir ATÜT devletine dönüşmüş ve batıyla çatışarak doğuyu savunma ödevine girişmiştir. Son dönemlerinde bu ödevinden dönüp batılılaşmaya çabalayan Bizans bu davranışını hayatıyla ödemiş. Bir anlamda bayrağı kendi yerine geçen Osmanlı'ya devretmiştir. Romancımız Katolik-Ortodoks çatışmasını da bu çerçevede değerlendirmektedir. Osmanlıların Ortodoks halklarla kolay uyuşması, onlara kendini kabul ettirmesi, buna karşılık Osmanlı yayılmasının Katolikliğin gerçek sınırından öteye geçememesi gibi konuları da yine bu doğu-batı çelişmesi çerçevesinde değerlendirmektedir. Osmanlı'nın kuruluşunu anlatan **Devlet Ana**'da bu temalar ayrıntılı olarak işlenmektedir. .

Kemal Tahir, Anadolu Selçuklularının bu doğuyu batıya karşı savunma ödevini Osmanlı'lar gibi bilinçli ve ısrarlı olarak yürütmedikleri kanısındadır. Hatta onların, Katolik batıyla çatışmaktan kaçınıp bir uyuşma ilişkisine girdiklerini dahi iddia

⁵¹⁷ Kemal Tahir, *Notlar Sanat/Edebiyat* 1, s. 34.

etmektedir. Romancımız, Osmanlı'nın Selçuklulardan bu konudaki farkını ortaya koymak için tarihte devlet kuruluşlarını şu şekilde ikiye ayırmaktadır: a) Bir duruma karşı direnmek için yaşayışının ve toplumun temel şartlarının meydana getirdiği gerçek direnç kuruluşu. (Bu kuruluş sömürmeyi önlemek için olduğu kadar, sömürmeyi önlemek isteyen kuruluşların dirençlerini kırmak için de meydana gelmiş olabilir); b) Bir sömürüyü kolaylaştırarak sürdürmek için sömürücü güçler tarafından kurulmuş temelsiz, uydurma kuruluşlar.⁵¹⁸ Romancımız, kendi yaptığı bu ayırımı Osmanlı ile Anadolu Selçuklularının yerini şöyle belirlemektedir:

" Bence Anadolu Selçukları kuruluşu, (b) tipi bir uydurma kuruluş, Osmanlı İmparatorluğu ise (a) tipi, gücünü toplumun temellerindeki birikimden alan gerçek bir direnç kuruluşudur. Bu ana benzemezliği iyice ayırmadan, tarihteki kuruluşlar gibi olayları ve olaylara adı karışmış kişileri de belirleyip değerlendirmek mümkün değildir.

-Bu açıdan Selçuklu, Cengiz, Timur olayları batılığa göre birer temelsiz durumdur. Buna karşı, Osmanlı İmparatorluğu batı sömürüsüne karşı doğunun savunma zorunluğundan meydana gelmiş, tamamiyle ayrı ve karşı özellikte bir kuruluştur."⁵¹⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi romancımıza göre, Osmanlı, tarihteki varlık nedenini ve temel işlevini, tarihte onu önemli kılan asıl özelliğini bu batıya karşı doğuyu savunma ödevinden almaktadır. Romancımızın bu noktada yanıtlanması gereken bir soru vardır, o da: Osmanlı doğuyu batıya karşı savunma bilincine nasıl ulaşmıştır? Kemal Tahir, bu sorunun yanıtında ATÜT toplumlarının batının sınıflı toplumlarıyla uyumsuz yapısal özelliklerinin, coğrafya şartlarının ve yüzyıllardır bu bölgede oluşan insan tipi ve ilişkilerini kısası, üretim biçiminin gerektirdiği ve zorladığı ATÜT devletinin kurulması yanında tarihsel koşullara gönderme yapmaktadır. Bu tarihsel koşullar da batıların doğunun zenginliklerini yağmalamak için giriştikleri Haçlı seferleriyle yüzyıllarca yaşanan doğu ile batı arasındaki mücadele ve savaşlardır:

"-Garp Türklüğü'nün kurduğu Osmanlı-Türk İmparatorluğu dünya görüşündeki batı soygunu düşmanlığını, bu düşmanlığa karşı çıkma görevini, bu görevin kesin ve keskin şuurunu, haçlı boğuşmaları gibi uzun ve çetin bir boğuşma varolmadıkça elde edip oluşturamazdı. Bu şuur -dünya görüşünü- doğunun savunusunda özel bir atlama olarak bir Dünya İmparatorluğunun varolmasını sağlayan temel güç haline getiremezdi. Osmanlılık bu temel güç sayesinde, Ora Asya göçebe kuruluşlarını, Arap-İran İslâm ve Bizans devlet özelliklerini aşarak yeni bir oluştaya götüremez, bu oluşu yedi yüzyıldır yaşatamazdı."⁵²⁰

⁵¹⁸ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 475-476.

⁵¹⁹ A.g.e., s. 476.

⁵²⁰ Kemal Tahir, *Notlar 7*, *Roman Notları 1*, *Topal kasırga*, *Darmadağın Olan Devlet*, Yayına Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1990, s. 56.

Osmanlı'nın bu bilinçli tarihsel işlevi batılıların doğuyu ele geçirmelerinde yüzyıllar boyu süren güçlü bir engel teşkil etmiştir. Batılılara, dünya hakimiyetini açan yol ancak bu engelin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilmıştır. Romancımıza göre, batılıların Osmanlıya karşı bugün bile devam eden, batılı tarihçilerce gerçeklere aykırı şekilde tanıtılmaya, barbar ve saldırgan bir devlet olarak göstermeye kadar varan düşmanlıklarının nedeni de Osmanlı'nın bu tarihsel işlevidir: " Osmanlılığın tarihteki gerçek namuslu yerini örtbas etmek için batılılar, İmparatorluğun doğuşundan başlayarak bütün yaşaması süresince onun değerini küçültme için debelenmişler, en utanmaz yalanlardan, bilimsel kılıklara soktukları en kandırıcı uydurmalara kadar, her edepsizliğe başvurarak kendi halklarını olduğu kadar, bilhassa güçsüz dönemlerinde bizzat Osmanlıları bu yalanlara inandırmak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır."⁵²¹ diyen romancımıza göre, batılıların bu ezeli düşmanlarına karşı bu tür bir davranış içine girmeleri onlar açısından normaldir. Ancak daha beteri, bu kandırmacalara Osmanlı aydınlarının özellikle günümüz aydınlarının kanması, bu kervana gönüllüce katılmalarıdır:

"...Tarihin hiçbir döneminde, Osmanlı aydınları bu aptalca yalanlara, Cumhuriyet döneminin tarihi inkar budalalığı sırasında yetişen aydınları kadar aldanmamışlar, bu öldürücü akıma kendileri de gönüllü olarak koşmuşlardır.

Tarih için dün sayılacak kadar yakın bir dönemin en büyük dünya imparatorluklarından Roma ve Bizans'tan sonra üçüncü Dünya İmparatorluğu olan Osmanlılığın kuruluşu dönemini memleketimizde ve dünyada şimdiye kadar saran alaca karanlık işte bu yüzdendir. Yani, salt düşmanların hayasız yalanlarından, uydurmalarından değil, bizzat bizim kendi tarihimize ihanetimiz yüzündendir."⁵²²

Sonuçta Kemal Tahir, Osmanlı'nın kuruluşu ve tarihteki işlevi konusunda Türk aydınlarının son derece bilgisiz oldukları, yarım-yırtık bilgilere, bilimsel verilere dayanmayan yorumların etkisiyle Osmanlı'yı gerçeklere aykırı olarak algıladıkları, bu nedenle tarihi gerçeklerinin farkına varamadıkları ve tarihi inkar gibi akıl almaz bir tutum takındıkları kanısındadır. Bu durumda kendisine düşen göreve öncelikle bu yanılgı kervanına katılmamak, aydınlarımızın ve halkın Osmanlı ile ilgili temel gerçeklerden haberdar olabilmeleri için katkılarda bulunmaktır. Bunun için de öncelikle Osmanlı ile ilgili ileri sürülen ve birçok kesimlerce kabul gören bazı temel yanlışları gündeme getirip eleştirerek kendi ulaştığı doğruları ortaya koymakla işe başlamaktadır.

⁵²¹ Kemal Tahir, *Notlar 10*, ., s. 410

⁵²² A.g.e., s. 410-411.

1.1.2. Uç Beyliğinden-"Kerim Devlet"'e Osmanlı'nın Kuruluşu

Kemal Tahir'e göre, Osmanlı Devleti bir doğu toplumu üzerinde ATÜT devleti özelliği gösteren Anadolu Selçuklu Devletinin bir dış saldırı ile, Moğol istilası ile yıkılması sonucu onun mirasını devralmıştır. Osmanlı'nın devraldığı bir miras daha vardır. O da Tipik bir ATÜT devleti olan ancak uğradığı sürekli saldırılar nedeniyle güçten düşen ve son zamanlarında doğu toplum yapısının asla uyum gösteremeyeceği feodalleşme eğilimlerini önleyemeyen Doğu Roma İmparatorluğu yani Bizans' dır. Kemal Tahir, Roma İmparatorluğundan ayrılan Bizans'ın zamanla bir doğu devletine dönüştüğü kanaatindedir. Çünkü Anadolu ancak kendi koşullarına (ATÜT'na) uygun devletlerin varlığını sürdürmesine imkan tanır. Batı tipi devlet ve kurumların Anadolu'da tutunması mümkün değildir. Bu nedenle Bizans'ta feodalite ortaya çıkmamış, köylü serfleşmeyip hür yaşamıştır. Ortodoks Kilisesi de Katolik Kilisesi gibi toprak sahibi olmamış, devlete tabi olmuştur. Bizans'ın egemenliği altındaki halklar (Rumlar ve Balkan Slavları) batıdaki gibi feodal bir yapıya sahip olmayan böyle bir yapıyı da istemeyen tipik doğu toplumdur. Bu halklar, son zamanlarındaki Bizans yönetimini "Frenkleşme" ile suçluyorlardı ki bu frenkleşme, feodalleşme anlamındadır. Bitinya ucundaki küçük bir beylik olan Osmanlı bu coğrafyadaki insanların taleplerine cevap veren nitelikte bir "**kerim devlet**" kurmayı başarmıştır. Bu topraklardaki halklara bir çeşit ATÜT devleti getiren Osmanlılar bu bakımdan gerek Rumlar gerek Balkanlı Slavlar için gerçek kurtarıcı sayılmışlardır. "Türklerin eline düşmek Frenklerin eline düşmekten daha iyidir" sözü buradan çıkıyordu. **Devlet Ana**'da, Karacahisar Tekfurunun kardeşi Filatyos'un zulmünden kaçıp Devlet Hatun lakaplı Bacıbey'e sığınması ve "Devlet Ana, beni koru"⁵²³ şeklindeki sözü bu hususu dile getirmektedir.

Osmanlı, Kemal Tahir'in bir doğu rönesansı ve reformu diye nitelediği, o zamana kadar görülmemiş bir dizi atılım ve devlet düzenlemeleriyle kısa zamanda bir dünya imparatorluğuna dönüşmeyi başarmıştır. Kendinden önceki tipik ATÜT devletlerinden bu anlamda farklılıklar gösterir. Bu nedenle bir "bozuk" ATÜT devletidir. Bu devlet, bütün toplumsal güçlerin devlet elinde bulunmasını, devletten halka ve kişiye yayılmasını öngörür. Bunu yaşama şartının, varolma hikmetinin vazgeçilmez gereği sayar. Osmanlı bu dünya görüşüne güçlü olduğu dönemlerde, sıkıca

⁵²³ Kemal Tahir, **Devlet Ana**, s.

bağlı kalmış sonuna kadar da gücü yettiğince savunmaya çabalamıştır.⁵²⁴ Osmanlı bu "devletçi" yapısıyla bir "Kerim Devlet"tir. Anadolu'da halkın devlete "Baba" demesinin nedeni de bundan kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir bu hususun bugün de aynen geçerliliğini sürdürdüğü kanaatindedir. Ona göre, Anadolu halkı eski kerim devletin özlemini taşımaktadır.

Osmanlı, doğu reformunu ve rönesansını gerçekleştirdiği için bir dünya imparatorluğu kurabilmiştir. Yoksa, imparatorluk kurduğu için doğuda, doğulu altyapı ve üstyapı kurumlarında reform yapmış değildir.⁵²⁵ Batılı tarihçi ve yazarlar, Osmanlının bu orijinalitesini, bu büyüklüğünü kasıtlı olarak görmezden gelmişlerdir. Osmanlı reformu, bir anlamda Marks'ın Asya Üretim Tipi toplumlarının değişmezliğini (durgunluğunu) kendisi için geçersiz kılarken, bir yandan da bu toplumların temel sıçrayışlar yapmadıkça çökmeye mahkûm oldukları yargısını hayatıyla doğrulamıştır. Aşağıda Kemal Tahir'in bir doğu reformu ve rönesansı olarak nitelediği ATÜT düzeninde meydana getirdikleri değişikliklerin neler olduğu üzerinde durulacaktır. Ama, önce neden küçük bir uç beyliği olan Osmanlı Beyliğinin görece kendinden daha güçlü ve büyük olan diğer Anadolu Beyliklerinin arasından sıyrılarak bir büyük devleti kurabildiği sorusunu romancımızın nasıl yanıtladığını inceleyelim.

Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra, bu devletin mirasını paylaşan Anadolu'daki birçok Beyliğin en küçüklerinden, batı ucunda, Doğu Roma (Bizans) sınırındaki bir küçük uç beyliğinin kısa zamanda büyük bir devlet haline gelmesi ve daha sonra diğerlerini hakimiyeti altına almasının sırrının ne olduğu tarihçilerin tartışma konularından biridir. Kimileri bunu Osman Gazi'nin gördüğü meşhur rüyaya bağlamak gibi "metafizik" denilebilecek bir yaklaşımla açıklamaktadır. Liderliğin ilahi bir vergi olarak bu tür rüyalarla kime nasip olacağına işaretlerinin belirmesi Doğu geleneğinde sık rastlanan bir anlatımdır. Avusturyalı tarihçi Hammer, ünlü, **Büyük Osmanlı Tarihi** adlı eserinde Osmanlı Devletinin kuruluşunu anlatırken bu rüyaya da değinmektedir. Bu tür rüyaların Doğu'da her yüzyılda bir, bir büyük liderin doğuşunu müjdeleyen bir işlevinin olduğunu söylemektedir. Osman Bey'in gördüğü söylenen bu rüyanın devlet kuşunun Osman Bey'in başına konduğunu halka inandırmak için yayıldığını ve bu tür mistik anlatıların doğuda sık rastlanan bir gelenek olduğunu belirtmektedir.⁵²⁶ Timur,

⁵²⁴ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 414.

⁵²⁵ A.g.e., s. 415.

⁵²⁶ J.V. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, 1. C., Çev: Mehmet Atabey, Hikmet Neşriyat, İst., 1999, s. 64.

siyasal iktidarın oluşmasında, ideolojik planda rüyaların oynadığı rolün sadece doğuya özgün olmadığını bunun örneklerinin Herodot tarihinde de görüldüğünü ve antik devletlerde rastlanan bir husus olduğunu belirtmektedir.⁵²⁷

Doğu kültüründe, gelecekte olacak büyük olayların bilgisini içeren bu tür rüyalar ve bu rüyaların tabiri geleneği **Eski Ahit** (Tevrat) deki Hz. Yusuf'un rüyasına kadar gitmektedir. **Kur'an-ı Kerim**'de de Hz. Yusuf'un gördüğü bu meşhur rüya yer almaktadır. İslâm Dininde Hz. Yusuf, rüyaları doğru tabir ederek gelecekte olacak olayları önceden haber verme mucizesinin verildiği bir peygamberdir. Osman Bey'in gördüğü söylenen bu rüya, bu tür bir dini gelenekten güç almaktadır. Keza, İslamiyet'i benimsemeden önceki eski Türk inanç ve geleneklerinde de Şaman'ların bu tür gelecekte haber veren rolleri olduğu bilinmektedir.

Kemal Tahir, neden bu kadar beylik içinden Bitinya Uc'undaki küçük bir aşiretin yönettiği beyliğin sınırlıp çıktığı sorusunu, bu rüyaya gönderme yaparak açıklamaya çalışan görüşlere katılmamaktadır. Ona göre bu sorunun cevabı, Osmanlı Beyliğinin, mevcut konjonktürü iyi değerlendirerek, bulunduğu bölgedeki Hıristiyan Ortodoks halkın güvenlik ve adalet taleplerine cevap veremeyen , çöküş sürecine girmiş Doğu Roma İmparatorluğunun bu zaafını ve Katolikler ile Ortodoks'ların uyuşmazlığını iyi okuyup buradaki toplulukların taleplerini karşılar nitelikte bir düzen geliştirmesi gibi faktörlerde yatmaktadır. Kemal Tahir de **Devlet Ana**'da bu rüyaya yer vermektedir. Ancak, Kemal Tahir bu rüyayı Osman Gaziye değil, gezgin ozan Yunus Emre'ye gördürmüştür. Yunus Emre bu rüyayı Ahi Şeyhi Edebâli'nin tekkesinde misafirken görür. Rüyasını Şeyhe anlatmak ister ancak, Şeyh, ozanı susturarak aynı rüyayı kendisinin de gördüğünü söyler. Yunus Emre, romanda, kendini sadece dine vermiş, tasavvufta derinleşmiş hikmetli sözler söyleyen bir şair olarak tasvir edilmemektedir. Yunus Emre bu manevi özellikleri yanında sürekli dolaşarak bölgedeki olayları ve gelişmeleri akılcı bir şekilde dikkatle gözlemleyen ve Osman Gaziyi haberdar eden , toplumsal ve siyasal olaylarla yakından ilgili bir tip olarak çizilmektedir. Ancak bu yönlerini çevresindekilere sezdirmeyen bir kişiliktir. Yunus Emre gördüğünü söylediği bu rüyayı kalabalık bir handa çevresindekilerin duyacağı şekilde söyleyerek rüyanın dilden dile yayılmasını sağlar. Ozan, bu rüyayı Osman Bey'e anlatması, Şeyh Edebâli'nin kızı Balkızı artık kendisine vereceğini müjdelemek üzere Kerimcan'ın

⁵²⁷ Taner Timur, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, 3.B., Ank., 1994, s. 107.

gönderilmesini sağlar. Romancımız, bu rüya ve Edebâli'nin kızını Osman Bey'e vermesi ile ilgili görüşünü, Kerimcan'ın yavuklusu olan genç bir kızın Aslıhan'ın ağzından şu sözlerle dile getirmiştir: " Geçenki başka... Geçende uç beyliği sağlam değildi Osman Beyimizin.. Beyliği alınca razı geldi Edebâli Şeyhimiz... Çünkü bu dünya, beyler dünyasıdır. Bana sorarsan bu dereli, tepeli düş de, Ozan emmin görgüsü değil! Böyle düşleri Şeyhler görür bir, bir de tutkun karıyla tutkun herif görür. Aslında görmese de kıymeti yoktur. Anladın mı?"⁵²⁸ Romancı bu meşhur rüyanın Edebâli ve Yunus Emre tarafından Osman Bey'in durumunu daha da güçlendirmek için uydurulduğunu ironik bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir'in **Devlet Ana**'sında, Osmanlı Devletinin kuruluşu ve kısa sürede büyümesi tamamen maddi şartlar çerçevesinde reel-politik diyebileceğimiz bir zeminde açıklanmaktadır. Şeyhler, Dervişler, Rum Abdalları, Rum Bacıları, Tekfurlar, Beyler hepsi bu reel-politiğin birer parçasıdır. Şüphesiz bu romancımızın yukarıda belirttiğimiz dünya görüşü ve onun bir gereği olan Tarihsel Maddecilik yaklaşımının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Kemal Tahir, gerçekçiliğinde ilahi müdahalenin ya da metafiziksel söylemlerin yeri yoktur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve başarısı romancımızın siyasal düşüncelerinin ana eksenini olan doğu-batı farklılığı ve bu farklı toplumların uzlaşmaz çatışması esasını üzerine oturtulmuştur. Osmanlı'nın kuruluşu bölge, tarihsel, sosyal, kültürel, coğrafi ve ekonomik özellikleriyle Batı'dan niteliksel olarak farklı, ATÜT'nin tipik özelliklerini gösteren bir coğrafyadır. Romancıya göre, bu küçük uç beyliği Osman Bey'in dehasında, büyük bir ferasetle hem Ortodoks kesimin hem de Müslümanların ortak özelliği olan ATÜT toplum yapısının gereği olan devlet düzeninin nasıl olması gerektiğini iyi kavramıştır. Osmanlı Beyliği politikasını bu temel üzerine kurmuştur. **Devlet Ana**'da, Ertuğrul'un ucundaki düzeni anlatan "Belli bir düzen vardır ve bu düzende çapul sınırlıdır", " -Bizim buraların çarşısı, pazarı ahilerden sorulur. Subaşı da karışabilemez, Tekfur da. Kadı karışır az biraz, kitabın yazdığı kadarlık", "Türkmen kitabının kavlince varlıklılar mallarının onda birini yoksullara verecek.... Hıristiyan reayadan haraç alır. 'Alır' dedimse varsa alır. Ertuğrul Bey'in gücü yeterse yoksula üste verdiği olur. Bu sebepten Beylik sürüleri azalmıştır iyicene!"⁵²⁹ cümleler, Osmanlı'nın ne tür bir ekonomik siyaset güttüğünün örnekleridir.

⁵²⁸ **Devlet Ana**, s. 210-211.

⁵²⁹ A.g.e., s. 27, 31.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'e göre, Anadolu Selçuklu Devleti, topraklarına yerleştiği Doğu Roma gibi tipik bir ATÜT devletidir. Bizans, uzun süren savaşların mali durumunu bozması; devlet yönetimindeki tükenmek bilmeyen iktidar kavgaları; bölgede feodal oluşumlara yol açan ekonomik politikalara girişilmesi gibi nedenlerle Anadolu'daki topraklarının önemli bir bölümünü kendisinden daha tutarlı ve sağlıklı olan bir ATÜT devlete, Selçuklulara kaptırmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti , Anadolu'nun çorak verimsiz toprakları üzerine kuruluydu. Ancak doğu ile batı arasındaki ticaret yollarının üzerindeydi. Devletin temel gelir kaynağı bu ticaretten aldığı vergiydi. **Devlet Ana'daki:** " ... kervansaraylar vardı ki her birine iki bin üç bin hayvan konardı. İçlerinde çarşuları vardı ki, Karacahisar panayırı kaç para...Esnafı, üç beş kervanı donatırdı baştan ayağa...(...) Başında tepsiyle altun götürene dönüp bakabilemezdi hiç kimse.. Çünkü yol güvenini bozmanın cezası: yağlı kendir, ırza geçmenin cezası kazak! Ulaklara, dilenen esirlere degen yandı, bunların cezası Cimri gibi canlıken yüzölüp derisine saman doldurmak..."⁵³⁰ şeklindeki ifadeleri bunun açık bir örneğidir. Ancak, Moğol istilasından sonra devlet otoritesi dağılmış, yol güvenliği bozulmuştur. Moğol Hanlarının, Selçuklu Beylerinden istedikleri vergileri aşırı yükseltmeleri başta Konya Sultanlığı olmak üzere bir çok Beyliğin reayaya aşırı yüklenmesine dolayısıyla "Kerim Devlet" özelliğini kaybetmelerine yol açmıştır. Ikta düzeni bozulduğu için köyler dağılmış, eşkıyalık baş göstermiştir. Kemal Tahir'e göre, Osman Bey dağılan devletin mirasçılığı anlamına gelen Konya tahtını ele geçirmeye hiç heves etmemiştir. Romancının, Şeyh Edebali ile konuşmasında Osman Bey'e söylediği şu fikirler, bu gönülsüzlüğün nedenini ve Osman Bey'in asıl hedefinin ne olduğunu ortaya koymaktadır:

"-Ne fayda ki Konya tahtı cehennem ateşinde kızdırılmış demir parçasıdır, Şeyhim, çünkü salt Anadolu çoraktır, verimsizdir. Hele bugün derisi yüzülmüş, eti soyulmuştur. Yolları silindiğinden kervan işlemezdir. Suları azgınlığından her yanı bataktır. Masraflı devlet besleyemez! (...)

- Evet Şeyhim, Konya'nın taht şehri olması için, Basra'ya kadar Irak'ı, Sudan'a kadar Mısır'ı Anadolu'ya katması gerektir. Ayrıca İstanbul'un su yolunu ele geçirip Marmara çevresiyle Balkanların verimli topraklarını da, sınırları içine alması gerektir!(...)

-Anadolu'yu bırakacağım şimdilik... Benim gördüğüm, tez vakitte gidicidir Moğol... Çünkü Moğol'un düzeniyle de uyuşmaz bizim Anadolu toprağı... Eski Yunan'ın, Roma'nın düzeniyle de uyuşamamıştır çünkü...(...) Verimli topraklara sahip olana yarar Anadolu... Tükenmez insan kaynağıdır,

⁵³⁰ A.g.e., s. 48.

insanının zenaatı da görüldüğü gibi, köylülük değildir, devlet kuruculuğudur.⁵³¹

Kemal Tahir'in Osman Bey'e söylediği bu sözler, aynı zamanda romancımızın Anadolu toplumunun bir ATÜT toplumu olduğu ve üzerinde ancak başka verimli topraklara sahip bir ATÜT devletini barındırabileceği şeklindeki görüşlerinin bir özetidir. Osmanlı Beyliği bu gerçeğin farkında olduğu ve bunun gereğini yaptığı için başarılı olmuştur. Romancımızın, Şeyh Edebâli'yle konuşmasında Osman Bey'e söylediği aşağıdaki sözler Osmanlı Beyliğinin büyük devlet yolunda ilerlemesini sağlayan politikasının ana hatları niteliğindedir ki bunlar, ATÜT'na uygun bir devlet ve doğu-batı çatışmasında doğuyu batıya karşı savunan bir devlet politikasıdır:

"- Konya olmayınca devlet nerede kurulacak?

-Koca Tanrıya şükür, bizim Bitinya ucumuzun açıktır önü... İstanbul-Tebriz yolu üstündeyiz! Tüccarımız İstanbul'a bağlıdır. Paralarımız İstanbul'da işletir paralarını... İstanbul deniz yoludur ki, ardımızın karayolu kesildiğine göre umut oradadır. Moğollar Konya Selçuk Sultanlığını nasıl yıktıysa, haçlı Frenkler de, Bizans İmparatorluğunu öyle yıktı. Marmara kıyıları verimli topraklardır, İmparator güçsüz düştüğünden sahipsizdir. Biz fırsat kollayacaksak, üstünde yaşayanları beslemek zorunda kalacağımız verimsiz toprakları gözetlemeyeceğiz, sahipleriyle beraber bizi de besleyecek topraklara yöneleceğiz.

- Daha mı kolay barınır, Konya'da barınmayan Müslüman, kâfirlerin içinde?

- Barınır. Çünkü suyun akarındayız burada. (...)

- Suyun akarını görmemekteyim Osman Bey oğlum! Gündoğusunu bırakıp günbatıya bakmakla nesne hasıl olabilir mi?

- Olur Şeyhim! İstanbul'un Bizans'ı, Frengin karanlık dünyasından kopup geldi. Ama oranın kölelik düzenini burada tutturamadı. Tutturamayınca da ' Toprak Allah'ın, İmparator kâhya, köylü kiracı' demek zorunda kaldı. İmparatorluğun hür köylüleri, Latin, İstanbul'u basıp alınca Frenk düzeninin nasıl bir bela olduğunu görüp anlamıştır. Bu düzen köylüyü köle etmeye dayanır. Kim ister köle olmayı? Demek zorlayacaksınız aralıksız! Zorlarken zorlarken nolur adam? İnsanlıktan çıkar! İşte bu sebepten Frenk adamı, say ki, kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır, Allah'ı maldır, dini imanı soymaktır. İrzı, namusu, utanması, acıması, sözü, yemini hiç yoktur. Bunalırsa insan eti yer, Bizans köylüsü kabul etmez bu rezilliği... Uçlara yerleştirilmiş Hıristiyan Türklerse hiç yanaşmazlar köleliğe... 'suyun akarı' dediğim işte budur... (...) Bu zamana kadar hiç görmediği, bilmediği bir düzeni götürüp Bizans köylüsünü şaşırtıp ürkütmek de yok! Köleliğe karşı, Frenk soygununa, zulmüne ırk düşmanlığına karşı biz, hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Bizim suyumuzun akarı budur, Şeyhim, şimdilik de günbatıyadır. Frenk düzeninin gerçek sınırına dayanıncaya kadar günbatı bizimdir! "⁵³²

Kemal Tahir Osmanlı Beyliğinin bu avantajlarına, Katolik Batı devletlerinin (Frenklerin) birbirleriyle olan uzun ve kanlı savaşlar nedeniyle doğu üzerinde bu dönemde saldırgan bir tehlike olmaktan çıkmış olmalarını da eklemektedir. Kısacası,

⁵³¹ A.g.e., s. 175-176.

⁵³² A.g.e., s. 176-178.

Osmanlı bütün bu tarihi konjonktürün kendisine sağladığı imkanlarla romancının deyimiyle "suyun akarında" kurulmuş bir devlettir. Osmanlı'nın bu avantajlardan yararlanması salt önünde açılan boşluktan değil, kendisinde var olan devlet kurucu özelliğinden de gelir. Osmanlılık, Anadolu'nun diğer Uç Beyliklerinde görüldüğü gibi, toplumsal bünye bakımından Türklüğü ve İslâmlığı çok yaygın olmakla beraber kan bağlarını (kabile bağlarını) çoktan yitirmiş, karışık fakat kesinlikle çağına uygun devlet fikrine sahip bir topluluktur. Devlet anlayışı bakımından din yayıcı ve sürekli talan edici değildir. Nitekim, Timur saldırısından sonra bu özelliğine dayanarak kısa zamanda toparlanıp eskisinden daha güçlü olarak tarihsel ödevine girişebilmiştir.⁵³³

1.1.3. Osmanlı'nın Timur Saldırısıyla Yıkılışı ve Yeniden Kuruluşu

1402 yılında Yıldırım Bayezid ile Timur arasında gerçekleşen Ankara savaşı sonucunda Osmanlı'nın yıkılışı ve 15 yıl kadar süren bir fetret döneminden sonra Çelebi Mehmet tarafından toparlanarak yeniden kuruluşu ve bu dönemde yaşanan bazı olaylar Kemal Tahir'in Osmanlı tarihi üzerinde yoğunlaştığı konulardan birini oluşturmaktadır. Romancımız hayatının son yıllarında bu konuyu işleyen **Topal Kasırga** adında bir roman yazma hazırlıklarına girişmiştir. Ölümü nedeniyle hazırlık aşamasında kalan bu roman için yazdığı notlar ve bir kısım ham roman metinlerinden onun bu konu ile ilgili düşüncelerini çıkarmamız mümkündür. Romancımız, Timur saldırısı olayını da doğu-batı çatışması çerçevesinde değerlendirmekte, Osmanlı'nın doğuyu savunma ödevine batılılar lehine bir son verme girişimi olarak nitelendirmektedir. Timur'un Orta Asya'da, Hindistan'da, Rusya'da, Anadolu dahil bütün Yakındoğu'da gerçekleştirdiği acımasız yıkımlar ve buralardaki devletleri yıkmakla kalmayıp, üretimi sağlayan temel unsurları da parçalaması, yüzbinlerce insanı öldürmesi usta, zenaatkar, sanatçı, ilim adamı gibi toplumsal üretimin belkemiğini oluşturan insanları beraberine alıp Orta Asya steplerinde eritmesi vb. gibi acımasız ve yıkıcı davranışları sonuçta doğunun ezeli düşmanı Katolik Batı dünyasının işine yaramıştır. Çünkü Yıldırım Bayezid'in 1396'da kazandığı Niğbolu zaferiyle önünde Katolik dünyasını dize getirecek bir tarihi fırsat oluşmuştu. Ancak, bu fırsatı kullanmaya yetecek kadar insan gücünü elinde bulunduramayan Bayezid bu gücü toparlamak için Anadolu'ya yönelmiştir. İşte tam bu

⁵³³ Kemal Tahir, **Notlar 7**, s. 56-57.

sıralarda Timur saldırısı başlamış, Bayezid'in, taktik hatalarının da etkili olduğu Ankara savaşını kaybetmesiyle hem devlet yıkılmış, hem de Bayezid hayatını kaybetmiştir.⁵³⁴ Romancımız, Bayezid'in Timur tarafından zehirlenerek öldürtüldüğü kanısındadır: "Çadırda yaşayanın mahpusu olamaz. (zehirlemiştir Bayezid'i Timur. Batıların Niğbolu'daki yenilgilerinin öcünü almıştır)." ⁵³⁵ Kemal Tahir, Timur'un bu davranışları ve Katolik batıya yönelmemesi gibi olaylardan yola çıkarak Timur'un batılılarla anlaşığı, onların bir ajanı gibi hareket ettiği sonucuna varmaktadır. Doğunun batı karşısındaki gerek ekonomik gerekse askeri savunma gücünü büyük bir zaafa uğratarak doğuya ihanet etmiştir. ⁵³⁶

Kemal Tahir'in bu olayı değerlendirmede uyguladığı yöntem, bir olayın sonuçta kimin işine yaradığı, kimlerin kârlı çıktığından yola çıkarak geliştirilen bir akıl yürütmedir. Timur istilasından sonuçta en kârlı çıkanlar batılılar olduğuna göre, Timur gerçekte batılılara hizmet etmiştir. Bu tür bir akıl yürütme yöntemi tarihsel olayları anlamada oldukça yararlıdır. Ancak, tarihsel olayları salt buna indirgemek doğru değildir.

Romancımıza göre, Timur'un gerçekleştirdiği bu korkunç yıkıma ve yağmalamaya rağmen Osmanlı'nın 15 yıl gibi kısa bir sürede toparlanması, Timur'un yarattığı bu boşluğu yine Osmanlı'dan başka hiçbir beyliğin ya da yeni bir oluşumun dolduramaması bu olay vesilesiyle bir gerçeği daha iyi kavramamıza yol açmaktadır. O da Osmanlı'nın sıradan, dönemin sağladığı olanaklar çerçevesinde rastlantıyla kurulmuş bir göçebe devleti değil, belli bir birikimi ürünü olduğunu, bölgenin gerektirdiği ekonomik, toplumsal ve siyasal talepleri en iyi karşılayabilecek bir dünya görüşü ve örgütlenmeye sahip olduğunu kanıtlamasıdır. ⁵³⁷ Nitekim, Ankara savaşında Bayezid'in ordusundaki bazı Anadolu Türk birlikleri saf değiştirirken Rumeli Slavları sonuna kadar Osmanlı'nın yanında savaşmışlardır. Sonraki gelişmelerde de yine Osmanlı'yı desteklemişlerdir. Bu Osmanlı'nın hakimiyetinin sadece askeri bir güce, ekonomisinin de talana dayanmadığının bir başka göstergesidir.

Son olarak, Kemal Tahir, bu konuyu tartışırken bir parantez açarak, Osmanlı'nın bu birinci yıkılışından sonra kısa sürede toparlanıp eskisinden daha büyük bir güce ulaşması ile bugünün şartları arasında bir ilişki kurmaktadır. Romancımıza göre,

⁵³⁴ A.g.e., s. 50.

⁵³⁵ A.g.e., s. 47.

⁵³⁶ A.g.e., s. 33,

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı sonucunda tarih sahnesinden çekilişinden sonra bölgede kalan boşluk halen doldurulamamıştır. Bu boşluğu tıpkı Osmanlılar gibi onların torunları olan günümüz Türkiye'si, Anadolu Türkleri çağın gerçekleri ışığında bölgenin gereklerine uygun bir dünya görüşü (Doğulu Türk Sosyalizmi) ile doldurabilir:

" ...Bugün 1972'de, gene Balkanlar karma karışık, yerine oturamamış, amacını bulamamış, Adalar denizi ne idüğü belirsiz, kendisine Yunanlı diyen bir kılıfeci emperyalist ajanı çetenin elinde perişan, Arabistan, İran ve Afganistan, Orta Asya, Pakistan hem yaşama amacı bakımından, hem de silah gücü bakımından tamamıyla savunusuzdur. Sömürülere karşı Doğu'nun savunma gücünü tertipleyecek katalizör unsur gene bizdedir. (Biz, Anadolu-Türk-Osmanlılardadır). Tarihsel ödevimiz, 1300'lerde ilk görünüşü, 1400'lerde ikinci görünüşü çağlarında olduğu gibi, bizim omuzlarımızdadır. Biz, bu ödevi yerine getirecek insan gücüne bugün de sahip bulunuyoruz." ⁵³⁸

1.1.4. Osmanlı -Türklük ilişkisi ve Osmanlı'nın Bir Göçebe Aşiret-Kabile Devleti Olup Olmadığı Sorunu

13'üncü yüzyıl sonlarında Bizans sınırında kurulmuş bir uç beyliği olan Osmanlı Beyliğinin devlete dönüşmesinde kurucu unsurun bir göçebe aşiret olup olmadığı ya da Osmanlı devletinin temelde bir göçebe/aşiret/kabile devleti olup olmadığı tartışmalı bir husustur. Bu konuyu tartışmalı kılan etkenlerden en önemlisi Osmanlı Devleti ile ilgili yazılmış tarihlerin ve arşiv belgelerinin 14'üncü yüzyıl için yokluğu ya da çok sınırlı oluşudur. Osmanlı arşivinde 1453 öncesine ait pek belge yoktur. İlk önemli Osmanlı tarihi de Âşıkpaşazade Ahmet tarafından 1476'da yazılmaya başlanmıştır.⁵³⁹ Yani Osmanlı'nın kuruluş dönemi ile ilgili tarih kuruluşun çok sonra birtakım tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. (Kemal Tahir, Osmanlı'nın ilk yüzyılı için bu belgelerin yokluğunda Timur'un Bursa'yı istila ettiğinde saraydaki eserleri ve belgeleri yok etmesinin de etkili olduğunu söylemektedir) Bu durum Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren yaklaşık yüz elli yıllık bir dönem için doğrudan Osmanlı ile ilgili tarihi belge ve kaynakların yokluğu gibi önemli bir sorun doğurmaktadır. Dolayısıyla bu dönemle ilgili ileri sürülen görüşler tarihi belgelerden çok önceki ve sonraki tarihsel bilgilere dayanılarak geliştirilmiş yorumlar niteliğindedir. Bu da gerek Osmanlı'nın kabile devleti olup olmadığı, gerek Osmanlı'nın kuruluşundaki etnik unsur ile ilgili tartışmaları ortaya çıkarmaktadır. Kemal Tahir'in bu tartışmalarda etkilendiği ve

⁵³⁷ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 408.

⁵³⁸ Kemal Tahir, *Notlar 7*, s. 50-51.

⁵³⁹ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti*, (yayın yönetmeni Sina Akşin) Cem Yayınevi, İst., 1992, Önsöz bölümü, s. 1.

görüşlerini oluştururken dayandığı üç isim öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, P. Wittek; ikincisi H..A. Gibbons; diğeri ise F.Köprülü'dür. Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinin Osmanlı'nın tarih sahnesine çıkmasından çok önce Selçuklular döneminde tamamlandığı, Ertuğrul aşiretinin Osmanlı'nın kuruluşunda bir öncü çekirdek kadro oluşturması ancak devletin niteliklerinde belirleyici unsur olmaması görüşünü Köprülü'den almıştır. Köprülü, Anadolu'nun batı kesimi ile sahil kısımları hariç Selçuklu döneminde 12'inci yüzyılın sonunda yaygın bir şekilde uygulanan iskan politikasıyla Türkleştirildiğini ileri sürmektedir. Moğol istilasının neden olduğu batıya göçün de bunu hızlandırdığını belirtmektedir. Köprülüye göre, Osmanlı Devletini kuranlar Selçuklu'nun yaklaşık yüzyıl önce tamamladığı Anadolu'nun Türkleştirilmesi sürecinin bir ürünü olan çeşitli kategorilere mensup Türklerdir. Devletin çekirdeğini başlangıçta Oğuzların Kayı boyundan Ertuğrul Gazi'nin uç beyliği oluşturmuştur ancak: " Ertuğrul, sonradan Osman'ın maiyetindeki ehemmiyetsiz aşiret, yeni bir siyasi teşekkülün çekirdeğini teşkil etmekle beraber, teşekkül eden devletin mahiyeti üzerinde hiçbir suretle müessir olmamıştır"⁵⁴⁰ Gibbons'un Köprülü'yle benzer şekilde Osmanlı'nın bir göçebe aşiret devleti olmadığı ancak, Osmanlı Beyliğinin öncülüğünde kurulan devlette etnik unsur olarak Türklerin çoğunlukta olmadığı, bölgedeki yerli Hıristiyan halkın geniş ölçüde Müslümanlaşması suretiyle Osmanlı'nın etnik ayırımı dayanmayan bir tür "yeni bir ırk" oluşturduğu şeklindeki tezi⁵⁴¹ romancımızın dikkatini çekmiştir. (Gibbons ile Köprülü arasında bu konudaki temel fark, Köprülü'nün Osmanlı'nın kuruluşunda çeşitli kategorilerden oluşan Türklerin belirleyici unsur olduğu şeklindeki görüşüyle Gibbons'a karşı çıkması ve onu eleştirmesidir.) Wittek'in, Osmanlı'yı önceki göçebe Asya imparatorluklarından, göçebe federasyonlarından niteliksel olarak ayıran ve Osmanlı'yı bir "memur devleti" olarak niteleyen yaklaşımı ise bu konuda romancımızın üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır diyebiliriz. Wittek'e göre tarihte, göçebe aşiretlerin çok sayıda geniş egemenlikler kurdukları bilinen bir gerçektir. Ama bunların hiçbirisi Osmanlılarınkı kadar uzun ömürlü olmamıştır. Ayrıca bunların kuruluşları da Osmanlı'dan çok farklı koşullarda gerçekleşmiş, önce göçebelerin kendi aralarında şiddetli mücadeleler olmuştur. Bu mücadelede birisi diğerlerini zorla egemenliği altına alarak imparatorluğa doğru gidilmiştir. Osmanlı'nın kuruluşunda böyle bir gelişme söz konusu değildir. Üstelik Osmanlı'nın yayılması bu

⁵⁴⁰ F. Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Aktaran :Taner Timur, a.g.e., s. 105.

göçebe istilalarına göre çok daha yavaştır. Dolayısıyla Osmanlı ne bir göçebe devletidir ne de bir göçebeler federasyonudur. Osmanlı kabile bağlarından çok farklı temeller üzerine kurulmuş bir imparatorluktur.⁵⁴²

Köprülü'nün eski vakanüvislerin Osmanlı'dan bahsederken onları: " devlet hizmetinde bulunan ve devlet bütçesinden geçinen hakim ve müdir sınıf" olarak nitelendirdiklerini belirtmesinin de⁵⁴³ Kemal Tahir'in Osmanlı'da etnik unsurların yeri konusundaki görüşlerinin netleşmesinde katkısı olmuştur. Romancımız böylece Gibbons'un Osmanlı'yı yeni bir ırk; Wittek'in memur devleti nitelemeleriyle Köprülü'nün Osmanlı kavramı ile ilgili aktardığı bu görüşler arasındaki benzerlikten yola çıkarak Osmanlı'nın göçebe devleti olup olmadığı ve Osmanlı'nın etnik yorumu konusunda düşüncelerini geliştirmiştir.

Sonuçta, Kemal Tahir, Osmanlı ile ilgili olarak ileri sürülen ve onun bir göçebe aşiret devleti olduğu iddiasını bir yalan olarak değerlendirmektedir. Osmanlı bir aşiret/göçebe/kabile devleti değildir çünkü Osmanlılığın doğuşu tarihinde, Orta Asya'daki talancı göçebe aşiret kuruluşlarında görüldüğü gibi, kabileler arası şeflik boğuşmasına ve aristokratik bir tabakalaşmaya rastlanmamaktadır. Osmanogullarında göçebe topluluğun sınımsız tuttuğu soyacağı bulunmadığı gibi, feodalizme yönelmiş soyluluk da hiç yoktur. Osmanlı'da bir kabile taassubu yoktur. Daha devletin ilk yıllarında Rum, Arap, Acem unsurları bu çekirdek toplumda ana kaynak ve dayanak olan Türk unsurlarının sahip oldukları bütün haklara, devlete olan gerçek bağlılıkları ölçüsünde sahiptiler. Osmanlı, Anadolu birliğini kuruluşundan çok sonra başarabildiği gibi, İslam birliğini de çok sonraları başarabilmiştir. Orta Asya'daki devleti kardeşler arasında bölme geleneğini Osmanlı hiç uygulamamış bunun için kardeş katili dahil gereken her türlü tedbiri almıştır. Osmanlı'nın bir dünya imparatorluğu olmasının sınırlarından biri de budur. Osmanlı getirdiği bu yeni yapı ile doğu devlet geleneğinde bir reform yapmıştır. Devlet yönetiminde hiçbir sülale ya da aşiretin nüfuz sahibi olmasına müsaade etmemiştir. Bütün bunlar bir aşiret ya da göçebe bir kabile devletinin başarabileceği bir şey değildir. Kemal Tahir'e göre, Osmanlılığın kuruluşunda inatla göçebelik bulmaya çalışanlar, Anadolu'da Osmanlı tarihi boyunca sürüp giden göçebelikle Osmanlılığın aralıksız çektiğini, bu çekişmenin salt toplumsal ve

⁵⁴¹ Taner Timur, a.g.e., s. 104.

⁵⁴² Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak yay., Ank., 1985, s. 16-17.

ekonomik meselelerde olmayıp inanç ayrılıklarına kadar vardığını da göz önüne getirmelidirler.⁵⁴⁴

Kemal Tahir'e göre, Tarihi bir gerçek olarak Osmanlı imparatorluğu varolmakla beraber hiçbir zaman bir Osmanlı ırkı hatta bir Osmanlı kavmi varolmamıştır. Osmanlı sözü, eski vakanüvislerin eserlerinde de belirtildiği gibi, etnik değil siyasal bir tabirdir.⁵⁴⁵ Osmanoğulları, Oğuz boylarındaki soy sırasının çok gerisinde buldukları gibi Uç Yasaları da ayrıca soyluluk gütmeyi büsbütün uygunsuz kılıyordu. Böylece Osmanoğulları tarihe ilk adımı attıkları zaman gerek aile soyları gerekse kabileleriyle ilgilerini hızla kesmişlerdi.⁵⁴⁶ O halde Osmanlı'nın etnik temeli öncelikle Anadolu'nun Türkleşmesi süreci kavranılmadan anlaşılabilir.

Romancımıza göre, Osmanlılık, Osmanlılıktan çok önce başlamış bir tarihsel oluşun olağan sonucu olduğu gibi resmi dilinin garp Türkçesi (batı Türkçesi/ Anadolu Türkçesi) olması da bu tarihsel oluşun olağan sonucudur. Osmanlılık, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinin ulaştığı bir evrimsel aşamadır. Tarihte hiçbir büyük oluşum ardında yatan bu oluşumu sağlayacak ekonomik ve toplumsal birikimler olmadıkça gerçekleşemez. Bu nedenle Osmanlı'ların sahneye çıkışı bir mantar türemesi değil, Anadolu Türkleşmesinin yüzyılları bulan bir birikiminin ürünüdür. Osmanlı Beyliği kendisini büyük bir devlete dönüştürecek döneminin sağladığı tarihsel, ekonomik, siyasal ve toplumsal avantajlardan bu birikim olmazsa yararlanamazdı. Osmanlılık, bu anlamda Anadolu Selçuklularının bir devamı/ürünü olduğu halde aynı zamanda onlardan bir kopuşu daha doğrusu farklı yeni bir terkihi ifade eder. Bu kopuşun en açık kanıtı ise resmi dilinin Türkçe olmasıdır. Bu husus, Osmanlılığın üzerindeki Türk damgasının en açık göstergesidir. Çünkü dil sadece bir iletişim aracı değil aynı zamanda bir dünya görüşünün kavramsallaştırılmasında biricik fikri araçtır. Osmanlılık Anadolu'ya kendinden önceki uygarlıklardan yararlanarak ama bunların tekrarı değil tersine bunların başarısızlıklarının tekrarını önleyen birtakım yenilikler getirmiştir. Dolayısıyla bu yenilikleri önceki başarısız olan önceki uygarlıkların egemen dilleri fikri olarak taşımaya uygun değildir. Bu nedenle yeniliği yeni bir dil taşıyacaktır ki bu da ister istemez bu yeniliği getiren unsurun dili, yani Türkçe olacaktır:

⁵⁴³ F. Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ank., 1959, s. 5.

⁵⁴⁴ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 136, 411.

⁵⁴⁵ A.g.e., s. 168.

⁵⁴⁶ A.g.e., s. 105.

" Dil, fikri taşıyan biricik araç, fikre en yakın, onun yarılmaz parçası olan araçtır. Bir toplumun oluşurken şu veya bu dili alması, gönül isterlerinden gelmez, tarihsel zorunluluklardan gelir. Anadolu toplumları tarihin belli bir döneminde (1000 yıllarından sonra, zaman zaman kullandığı Yunanca'yı Romence'yi Arapça'yı, Rumca'yı ve Acemce'yi bırakıp) Türkçe'yi ne kolay olduğu için ne de Türk akınları baskısı altında kabul etmişlerdir. Türkçe'nin burada önce toplum dili, sonra devlet dili olması, toplumun varoluş kanunlarına, tarihte yüklendiği ödevde sınımsız bağlıdır. Bir toplumun ya da medeniyetin dilini kullanmak, o toplumun dünya görüşünden, tarihsel etkisinden kurtulamamak demektir. Oysa Anadolu halklarının tarihsel olarak kendilerine yüklenen ödevi yerine getirebilmeleri, varolabilmeleri ancak, böyle bir ödevi artık yüklenemeyecek oldukları anlaşılmalı eski Yunan, Roma, Arap, Rum, Acem (Selçuk) dünya görüşlerinden tamamiyle kopması hiç değil, yeni bir terkiibe (oluşuma) götürmesine bağlıydı. Böyle bir yeni dünya görüşünü ancak, yeni bir dil taşıyabilirdi. Bu dil, toplumun oluşum süresince ister istemez garp Türkçe'si olmuştur." ⁵⁴⁷

Romancımıza göre, temelde garp Türkçe'sinin saray dilinde aldığı biçim olan Osmanlıca, içerdiği Arapça, Acemce (Farsça), Rumca Slavca vb. yabancı dillerdeki kelime ve terkiiblerle Osmanlı'nın bu coğrafyada önceki uygarlıkların ve mevcut topluluklarla alışverişini, bunlardan faydalı gördüğü unsurları almasını; bütün bunları Anadolu Türkçe'si üzerinde yeni bir oluşuma kavuşturması da yeniliğini ve bu yeniliği getiren unsurun kaynağını gösterir ki bu temel Türkçe'dir. Dolayısıyla, Osmanlıca'da Türkçe'nin yeri ne ise Osmanlı'da da Anadolu Türklerinin yeri odur demek istemektedir. Osmanlıca, Türkçe'nin yabancı dillerin istilasına uğraması değil, tersine, Türkçe'nin yabancı dillerden ihtiyaç duyduğu kelime ve kavramları almasıdır. ⁵⁴⁸ (Devletin yönetici sınıfının dili olan Osmanlıca, Anadolu Türklerinin, köylülerin geniş anlamıyla reayanın kullandığı dil değildir. Onlar bu tür yabancı dillerden kelime ve terkiplerin yer aldığı Osmanlı Türkçe'sini (Osmanlıca'yı) değil bildik garp Türkçe'sini kullanırlar. Kemal Tahir, romanlarında köylülerden daha doğrusu reayadan seçtiği kahramanlarına devleti, yöneticileri kastederken "Osmanlı" dedirtir. Bu da Türk ya da Türkleşmiş olan Osmanlı devlet yöneticileri ile reayayı oluşturan Türkler arasındaki mesafeyi gösterir.)

Romancımıza göre, Osmanlılık Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinin bir sonucudur. Ancak buradaki Türkleşme kavramı ne Orta Asya Türklüğü ne de Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan Turan Türklüğü anlamındadır:

" ' Anadolu'nun Türkleşmesi' derken buradaki 'Türkleşme' için hangi anlamı kullandığımız üzerinde açıklığa varmamız gerekir. Bu Türkleşme Ortaasya Türkleşmesi midir, yoksa Alman emperyalistlerinin, Ziya Gökalp ve Yahudiler

⁵⁴⁷ A.g.e., s. 455-456.

⁵⁴⁸ A.g.e., s. 456.

aracılığıyla yutturmaya çalıştıkları hayali Turan Türkleşmesi mi? (Bu hayali Turan Türkleşmesinde Anadolu-garp- Türklüğü, her çeşit ırkçılığı reddettiği için, Cumhuriyetçi Türkçüler tarafından 'Kanı bozuk, melez' sayılmakta, ' Turan'da kanı bozulmamış, saf Türkler yaşamaktadır, bizi, ya da işmarımızı beklemektedirler' kanısını yaymaya çalışmaktadırlar) (...)

Anadolu'nun Türkleşmesi sonuç olarak Osmanlılığı meydana getirmiştir. Bu bir tarihsel gerçektir. Reddedilemez. Osmanlı'yı meydana getiren Türkleşmeyi belirleyen temel belge Osmanlılığın bir Türk imparatorluğu olduğudur. Ama bu Türklük ile Ortaasya Türklüğünün oradan gelmiş olmaktan başka hiçbir gerçek ilintisi kalmamıştır. Yani insan türü olarak Anadolu Türklüğü o kadar değişmiştir ki, yeni bir Türk tipi meydana getirmiştir... Bu yeni tipe hem Ortaasya Türklüğüdür hem de değildir. Daha doğrusu bu yeni tip Ortaasya Türklüğünün Anadolu'da yüklendiği yeni göreve uygun bütün ırksal meziyetlerini muhafaza etmiş, dünya imparatorluğu kurmayı önleyecek, ya da zorlaştıracak bütün ırksal özellikleri sırtından ve ruhundan çıkarıp atmıştır. (Fizik görüntü bakımından bile batılı tipten farksız hale gelmiştir)" ⁵⁴⁹

Kemal Tahir'in 1972 yılında kaleme aldığı bu notları, onun, Osmanlı'nın etnik temelini kurucu unsur olarak Anadolu Türklerine dayandığını göstermektedir. Ancak bu Anadolu Türklüğünün Orta Asya Türklüğüyle aynı kökenden gelmek dışında bir benzerliği yoktur. Romancımız burada Anadolu Türklüğünün, Orta Asya Türklüğünden farklılaşma sürecini nihai olarak bir imparatorluk kurup yaşatmaya elverecek nitelikleri kazanma yolunda bir değişim olarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu da, hedeflenen imparatorluk için gereken olumlu özellikleri tevarüs ederek sürdürme, olumsuz özellikleri ise tevarüs ettirmeyip reddetme, yerine olumlularını koyma şeklinde bir değişiktir. Osmanlı askeri sınıfının (yönetici sınıfın) kaynağını oluşturan Anadolu Türklüğü böyle bir değişim sürecinin ürünüdür. Kemal Tahir, gerek Selçukluların gerekse Osmanlıların bu değişime direnen göçebe Türkmen aşiretleri (Bir anlamda Ortaasya Türklüğünü devam ettiren Türkler) ile sürekli başlarının dertte olmasını, onları iskana zorlayarak gerekli gördükleri değişimi yaşamaya başlamalarını sağlamak için çabalamalarını da bu çelişkiyle değerlendirmektedir. Buradaki çatışmanın temelinde ırk farklılığı değil yeni kurulan devletin ve toplumsal düzenin isterleriyle göçebe Türkmenlerin özelliklerinin uyuşmamasıdır. Romancımız, böylece Orta Asya Türklüğünden Anadolu Türklüğüne, oradan da Osmanlılaşmaya varan bir ırksal değişim yorumu ortaya koymaktadır. (Romancımız bir başka notunda bu açıdan Anadolu'nun Türkleşmesi yerine Anadolu'nun Osmanlılaşması deyiminin kullanılmasının daha doğru olacağını yazmaktadır⁵⁵⁰) Bu yoruma göre terk edilen olumsuz özelliklerin başlıcaları,

⁵⁴⁹ A.g.e., s. 495-496.

⁵⁵⁰ A.g.e., s. 456.

göçebelikten yerleşik hayata geçme, kabile tutuculuğundan arınma, devleti hanedan üyeleri arasında paylaşmaktan vazgeçme gibi gelenek değişimlerinden oluşmaktadır. Kan bağı, savaşçılık, devlet kuruculuk, yöneticilere itaat ve bağlılık gibi özellikler devam ettirilenleri oluşturmaktadır. Yeni oluşturulan özellikler ise devleti her şeyin üstünde tutma / kutsama, fiziksel değişim, Orta Asya Türkçesi'nin Anadolu'da yeni karşılaşılacak toplumsal ihtiyaçlar, yaşam tarzının gerekleri doğrultusunda zamanla değişerek Anadolu Türkçesine / Garp Türkçe'sine dönüşmesi, daha sonra da İmparatorluğun gereklerini karşılayacak değişime uğrayarak resmi dili oluşturması (Osmanlıca'ya dönüşmesi) gibi özelliklerdir.

Kemal Tahir'in yazılarında bahsettiği ırksal değişimi somutlayan başka özellikler (bize göre gerçek anlamda ırksal özellikler) yoktur. Görüldüğü gibi Kemal Tahir'in bahsettiği bu ırksal değişimlerin ve özelliklerin (fiziksel yapının görece değişmesi dışında) biyolojik ya da antropolojik anlamda bir ırksal değişim ile ilgisi yoktur. Bize göre, romancımızın bahsettiği bütün bu olumsuzlu devam ettirilen, olumsuzu terk edilen ve olmayanı yeniden kazanılan özellikler aslında ırksal değil, ideolojik, toplumsal ve siyasal nitelikteki özelliklerdir. Bu özellikleri kazanmak için herhangi bir ırktan gelmeyi zorunlu kılan bir gerek yoktur. Nitekim romancımızın: " Osmanlıların Türk soyundan gelip gelmedikleri -Batıların ileri sürdükleri bir mesele olarak- belki tartışılabilir ama, onların iliklerine kadar Türkleşmiş Türk oldukları, temelde Türk'e dayanarak yüzde yüz Türk bir Türk Devleti kurdukları, devlete yüzde yüz Türk karakteri verdikleri, bunun için de, Türk'ten daha da Türk oldukları -Bulgar ya da Ermeni denilen Sinan'ın bütün Türklerden daha Türk, bütün Arap ve öteki Müslümanlardan milyon kere daha Müslüman olduğu gibi- hiçbir tartışmaya konu yapılamayacak bir gerçektir."⁵⁵¹ şeklindeki sözleri de göstermektedir ki Anadolu Türklüğünün ya da Osmanlı Türklüğünün ırksal bir ayracı yoktur, ya da o kadar önemli değildir.

Sonuç olarak aslında Osmanlı'nın yeni bir ırk ya da yeni bir kavim olmadığını bilincinde olan Kemal Tahir'in, Gibbons'un, Osmanlı'yı nitelerken Osmanlı Devletinin etnik bir temele dayanan ırkçı bir oluşum olmadığını göstermek için kullandığı "Osmanlı ırkı" kavramının etkisinde kalarak, Ortaasya Türklüğünden Anadolu Türklüğüne, oradan Osmanlı Türklüğüne varan bir "ırksal değişim" açıklamasına giriştiğini söyleyebiliriz. Bütün bu açıklamalarda Kemal Tahir'in asıl vurgulamak

⁵⁵¹ A.g.e., s. 149-150.

istediği: Osmanlı'nın bir göçebe/kabile devleti olmadığı, nüfus olarak azınlıkta olmasına rağmen değişik etnik ve dini unsurlardan oluşan bir kozmopolit devletin (imparatorluğun) kuruluşunda ve yönetiminde Osmanlı Beyliğinin öncülüğündeki Anadolu Türklerinin belirleyici, hakim etnik unsur olduğu; devletin resmi dilinin Türkçe olmasının bunun en açık kanıtı olduğu; Osmanlıların merkezi devleti ayakta tutmak, imparatorluğu sürdürebilmek için ırksal bir ayırma girmedikleri; Osmanlı deyiminin etnik bir kavram değil politik bir kavram olduğu, devletin bölünmezliği ve bekasının gerektirdiği özellikleri taşımak kaydıyla devletin yönetici kadrolarının ayırım gözetmeden tüm etnik unsurlara açık olduğu vb. gibi hususlardır. Bütün bunlar ise Anadolu Türklerinin kurduğu ve adına Devlet-i Aliye-i Osmaniye dedikleri bir imparatorluğun etnik ve dini politikaları, ideolojisi gibi özelliklerini açıklayan hususlardır. İmparatorluğu kuran ve hakim unsur olarak yöneten Türkler, çeşitli etnik ve dini unsurları kapsayan bu coğrafyada kurdukları devlete Osmanlı adını vermişlerdir. Osmanlıların yaptığı, kozmopolit bir devletin (imparatorluğun) sürdürülmesi için zorunlu olan ırkçılık yapmama ilkesi doğrultusunda şekillenen bir politikadır. Yoksa Osmanlılar, ne yeni bir ırk yaratmışlardır ne de yeni bir dil. Bu nedenle Osmanlı'nın farklı etnik unsurları bir arada tutma ve yönetmek için geliştirdiği ve uyguladığı politikaların yeni bir ırk yaratmak şeklinde ifadesi Kemal Tahir'in, kastettiği hususları dikkate alırsak yanlış bir ifadedir, ya da en azından yanlış anlamaya uygun bir kavramlaştırma değildir.

1.1.5. Osmanlı'nın Ekonomik Yapısına Bakışı

Osmanlı ekonomik sisteminin açıklanmasında Osmanlı toplumu üzerine yapılan tartışmaların odaklandığı noktalardan birisi de Osmanlı'da (özellikle klasik dönemde) feodalitenin olup olmadığı konusudur. Bu konu özellikle Marksist aydınlar arasında çok önemli bir tartışma konusudur. Tarihsel Maddeciliğin bir gereği olarak toplumları üretim biçimleri temelinde açıklamayı benimseyen Marksistler için bu konu aydınlığa kavuşturulmadan Osmanlı anlaşılabilir, açıklanamaz. Bilindiği üzere feodalizm, öncelikle batı toplumlarının kapitalizme geçmeden önceki ekonomik ve toplumsal yapısını betimleyen bir kavramdır. Klasik dönem Osmanlı'da böyle bir sistem söz

konusu mudur? Başta F.Köprülü,⁵⁵² Ö.L. Barkan,⁵⁵³ M. Akdağ,⁵⁵⁴ olmak üzere tarihçilerimizin büyük bir çoğunluğu klasik dönem Osmanlı'da feodalizmin olmadığı konusunda hemfikirdirler. Asıl tartışma Marksist kökenli yazar ve sosyal bilimciler arasındadır. Marksist yazarlardan, İ.Hüsrev, B. Boran, M. Erdost gibi isimleri örnek gösterebileceğimiz bir kesimi batı toplumlarından farklılıklar göstermekle beraber, Osmanlı'da feodal sistemin var olduğu kanısındadırlar. Onlara göre Osmanlı'daki mülkiyet sisteminin özellikle topraktaki mülkiyet sisteminin gösterdiği farklılıklar bu sistemi feodal olarak nitelemeye engel değildir. Feodalite vardır ancak batı toplumlarında görülenden farklıdır. Örneğin Behice Boran, Osmanlı'yı merkezi bir feodalite olarak nitelemekte yine batı toplumlarından farklı olarak, batı toplumlarındaki feodal yapının kendi iç çelişkileriyle değişerek ileri bir aşamaya geçmelerine karşın Osmanlı gibi toplumlarda iç çelişkinin değil dış toplumların (batı toplumlarının) etkisiyle değişime uğradığını ileri sürmektedir.⁵⁵⁵ Diğer bir kesimi ise ATÜT temelinde Osmanlı'ya yaklaşan Marksist yazarlar oluşturmaktadır. Bunlara göre, Osmanlı, Marks ve Engels'in çalışmalarında doğu toplumları ya da Asyatik toplumlar kategorisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Osmanlı'da batı toplumlarında görülen feodalizm söz konusu değildir. Osmanlı toplum yapısını ve bu yapıyı belirleyen mülkiyet ilişkilerini açıklamada Marks'ın bu tür toplumlar için geliştirdiği ATÜT adı verilen kavramsallaştırmadan yola çıkmak gerekir. ATÜT temelinden hareket eden yazarların başında bu konu üzerinde ilk yazıları yazan Selahattin Hilav ve Klasik dönem Osmanlı toplum yapısını, Marks'ın doğu toplumları çözümlemesinde ortaya koyduğu ATÜT yorumundan farklılıklar açısından "Bozuk ATÜT" olarak niteleyen ve Osmanlı açıklamalarında "kerim devlet" kavramını kullanan Sencer Divitçioğlu gelmektedir.⁵⁵⁶ Son olarak gerek ATÜT'na dayanan gerekse feodaliteye dayanan açıklamaları eleştiren ve Osmanlı üretim biçiminin ne batı anlamında feodaliteye ne de Marks'ın ATÜT'na indirgenemeyeceğini ileri süren ve Osmanlı'yı kapitalizm öncesi bir toplum düzenine

⁵⁵² Bkz. M.F. Köprülü, " Bizans'ın Osmanlı Müesseselerine Tesiri" **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C.1, 1931.

⁵⁵³ Bkz. Ö.L. Barkan, " Osmanlı İmparatorluğunda Çiftçi Sınıflarının Hukuki Statüsü", **Ülkü**, S. 53; " Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.1, S.4, 1944 ; " Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", **Ülkü**, C.2, Mart 1938.

⁵⁵⁴ Bkz. Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.3, S. 4-5, 1965, s. 144-145.

⁵⁵⁵ Bkz. Muzaffer Sencer, **Osmanlı Toplum Yapısı**, Ant yay., İst., 1969., s.69.

⁵⁵⁶ Bkz. Sencer Divitçioğlu, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler**, Elif yay., İst., 1965, s. 9-23.

(prekapitalist) nitelmesiyle yaklaşan Doğan Avcıoğlu gibi yazarları bir başka kesim olarak belirtmek mümkündür.⁵⁵⁷ Bütün bu farklı görüşler Osmanlı toplumunun sınıfsız bir toplum olmadığı konusunda birleşmektedirler. Osmanlı toplumunun yönetenler ve yönetilenler şeklinde iki ana sınıfa ya da kategoriye ayrıldığı konusu da bir başka birleşme noktasıdır. Üretim tarzı temelinde, her iki kategoriye oluşturan kesimler ve bu kesimlerin nitelikleri ise tartışma konusudur. Sözelimi, tımarlı sipahilerin yönetenler kategorisine girdiği kabul edilmektedir, ancak tartışılan tımar sisteminin bir tür feodal sistem olup olmadığı noktasındadır. Tartışma Osmanlıdaki sınıf yapısının özellikle toprak mülkiyeti temelinde ne tür bir sistem olduğu konusundadır. Burada da batı toplumlarının sınıfsal yapısı ile benzerlik gösterip göstermediği konusundaki yaklaşımlar görüş ayrılıklarına yol açmaktadır. Osmanlı'da bütün yönleriyle batı Avrupa toplumlarında görülen feodalizmin aynen geçerli olduğunu savunan bir görüş de yoktur. Feodalizme yüklenen anlamların farklılaşması ölçüsünde Osmanlı toplumunun feodalizme benzerliği ya da benzemezliği yönünde görüşler ortaya çıkmaktadır. Sina Akşin, Osmanlı'nın kuruluşundan 1970'li yıllara kadarki dönemde yöneten ve yönetilenler ayrımı çerçevesinde her iki kategoriye oluşturan kesimlerin zaman içerisindeki değişimlerini ve niteliklerini konu alan incelemesinde klasik dönemdeki sınıf yapısının hangi üretim tarzına uygun düştüğü konusunun tartışmalı olduğunu belirtmektedir. Bu tartışmanın nedeninin de işin içine siyasal mülhazaların girmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Akşin'e göre, feodalizm, kapitalizm öncesinde Avrupa'nın yaşadığı üretim tarzı olarak nitelenirse, klasik Osmanlı düzeninin bir çok yönden ondan ayrıldığı görülür. Buna karşılık Marks'ın , ATÜT modelini, el yordamıyla ve doğrudan bir ilgi kurmadan kurduğunu ve o haliyle bir çok yanlış ve eksikliklerle malül olduğu ve sonradan geliştirilmesi durumunda yararlı olacağı kanısında olan Akşin, klasik dönem Osmanlı düzeninin bu klasik ATÜT modeliyle açıklanmasında, bu nedenle birçok zorlukla karşılaştığını Divitçioğlu'nun buna yönelik çabalarını hatırlatarak öne sürmektedir. Akşin, kapitalizm öncesi feodal üretim tarzı ile ATÜT'ün ortak noktalarının, her ikisinin de ilkel köylü tarımını esas alan düzenler olduğunu söylemektedir. Bu nedenle her iki üretim tarzının da birbirine yaklaşan eğilim ve dönemlerinin olabileceğini dolayısıyla her iki durumu da kapsamak üzere "köylü üretim tarzı " gibi bir genel terimin klasik dönem Osmanlı düzeni için

⁵⁵⁷ Bkz. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yay., Ankara, 1968, s. 11-17.

kullanılabileceğini önermektedir.⁵⁵⁸ Sonuçta, klasik dönem Osmanlı üretim düzeninin feodalizme tekabül etmesi sorunu ne kadar tartışmalı ise klasik ATÜT modeline tekabülü de o kadar tartışmalıdır. Her iki yaklaşımda da benzerlikler bulunmakta ancak bir ayniyet ilişkisi ortaya konulamamaktadır.

Yukarıda yapmaya çalıştığımız kaba sınıflamada Kemal Tahir, ATÜT'çüler arasında yer almaktadır. Nitekim Divitçioğlu ve Hilav gibi yazarların bu konuya eğilmelerinde Kemal Tahir'in etkisi vardır. Kemal Tahir, ATÜT'ü Osmanlı için sadece 15 ve 16'ncı yüzyıllarla sınırlı tutmayıp günümüze kadar getiren ve geçerli kılan yaklaşımıyla ve bizim ilgili bölümde OTÜT (Osmanlı Tipi Üretim Tarzı" diye adlandırılabileceğini söylediğimiz Osmanlı üzerindeki ATÜT yorumuyla diğerlerinden farklılaşmaktadır. Romancımız, uzaktan ya da yakından Osmanlı'da feodalitenin olduğunu ileri süren görüşlerin tam karşısında yer almaktadır. Ona göre Osmanlı üzerindeki en büyük yanılgılardan biri bu feodalizm yakıştırmasıdır. Osmanlı'da feodalizmin var olup olmadığı sorunu Marksizmi benimsemiş bir romancı olarak Kemal Tahir'in de yanıtını aradığı temel sorulardan biridir. Kemal Tahir Osmanlı'ya bakışında deyim yerindeyse taşları yerine oturtan bu sorunun yanıtını bulduğu günü "o mutlu gün" diye niteleyerek şöyle anlatmaktadır:

" Batı kalıplarının, bizim yerli meselelerimizi çözemeyeceğine kesinlikle inandığım o mutlu gün, -Galiba yedi, sekiz yıl kadar oluyor- (Not Tahminimizce Kemal Tahir'in bu notu yazdığı tarih 1966 yılıdır N.Y.) hemen Larusu çektim, feodalite maddesine baktım(...)

Beni romancı olarak, Türk insanının tarihsel gelişimi içinde ekonomik-sosyal oluşunun kişi özelliği ilgilendiriyordu. Yani, şöyle bir durumda, şu belli kişi nasıl davranır. Feodalizm bizde olsa, feodalimiz, senyörümüz, genellikle senyör gibi, Serfimiz de elbette Serf gibi davranacaktı. Ben bunları bizim sosyologlarımızın kitaplarında bulamasam bile okka her yerde dört yüz dirhem olduğu için, batıdaki eserler bolluğu içinde elbette bulacaktım. Rahatlığı anlıyorsunuz., bizde feodalizm vardır inancında olanlara niçin katılmadığıma şaşıyorsunuz?"⁵⁵⁹

Kemal Tahir, merkezi feodalitenin de Osmanlı'da olmadığı kanısındadır. Ancak bu karşı çıkış merkezi feodalitenin Osmanlı'da olmadığı şeklinde değil, öncelikle bu terkinin kurulamayacağı şeklindedir. Yani, feodalite varlığını merkezi devletin yokluğuna borçludur. Merkezi devletle feodalite yan yana olamaz. Bu feodalitenin tanımına aykırıdır. ATÜT konulu bir panele bir konuşma metni olarak hazırladığı yukarıdaki notlarına devamla şunları söylüyor Kemal Tahir:

⁵⁵⁸ Sina Akşin, "Osmanlı -Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", **Toplum ve Bilim**, Yaz, 1977.

" Sonra, merkezi feodalite lafı duydum., günlerden birgün... bu kez Larus'la yetinmedim. Biraz daha ileri gittim. Elementer bir Fransız tarihi şöyle diyordu: Feodalite, Anarşik bir sosyetenin yitik örneğidir. Feodalitede ikinci kuvvet olan kilise de tıpkı derebeylik sistemi kanunlarıyla kurulur ve toprak münasebetleri bakımından aynı suretle yaşar. Feodalitede devlet yoktur. Feodalitede Devlet yoktur sözüyle merkezi feodalite lafını bağdaştıramadım. Bu kez klasik kitaplara yeniden dönmek gerekti. Arkadaşlarla buna yöneldik. (...) Marks, Türkiye'yi de sayarak, Türkiye'den İran'dan, Hindistan'dan söz açarak, toprak mülkiyeti yoktur diyordu. Kişisel toprak mülkiyeti olmayan yerde, feodalitenin olamayacağını anladık. Feodalite olmayınca Batı anlamında kapitalizmden söz edilemeyeceğini de anladık. İşe yeniden sıvanmak gerekiyordu. " ⁵⁶⁰

Kemal Tahir'in, 1940'lı yıllarda ağalık kurumunu araştırmakla başlayan Osmanlı'daki mülkiyet yapısı araştırmaları, 1960'lı yıllardaki Meydan Larousse'dan feodalite'nin ne olduğunu öğrenmesiyle bir ivme kazanmış, merkezi feodalitenin mümkün olamayacağı kanısı Osmanlı'da feodal sistemin yokluğu kanaatini perçinlemiş, Marksın ATÜT le ilgili görüşlerini öğrenmesiyle artık kuramsal bir zemine oturmuş ve Osmanlı'da feodalite olup olmadığı tartışmalarının boş ve yanlış olduğu sonucuna ulaşmasıyla kesinleşmiştir. (Kemal Tahir'in Osmanlı'da feodal üretim tarzının olmadığı kanısını kesinleştirmede F. Köprülü, Ö.L. Barkan, M. Akdağ, P. Wittek gibi tarihçilerin eserlerinin etkisini de unutmamak gerekir.) Bu sürecin sonunda Kemal Tahir'in zihninde iki önerme netlik kazanmıştır ki, bunlar artık onun Osmanlı ile ilgili görüşlerinde birer ön dayanak ya da ön kabulü oluşturacaklardır. Bunlardan birincisi andığımız nedenlerle Osmanlı'da feodaliteden ya da feodalitenin her hangi bir biçiminden söz edilemez. Dolayısıyla Marks'ın klasik beşli şeması Osmanlı'yı analiz etmek için geçerli değildir. İkinci önerme, Osmanlı toplum ve devlet yapısı yine Marks'ın bu tür toplumları açıklamak için geliştirdiği ATÜT kavramı/modeli temelinden hareketle açıklanabilir. O halde yeniden sıvanan kollar bu kez ATÜT'nın Osmanlı da ne ifade ettiği, Osmanlı'nın bu modelle nasıl açıklanabileceği için çalışacaktır. Bu en azından başlangıç olarak doğru bir başlangıçtır. Kemal Tahir, bu iki kesin önermeye ulaştıktan sonra, artık Osmanlı'yı açıklarken, kim olursa olsun, eğer ifadelerinde feodalitenin kısmi ya da tamamen varlığından, ya da merkezi feodalite gibi feodal senyör yerine doğuda devleti koyan bir söylemle işe başlıyorsa, onu hemen daha başlangıçta mahkûm ederek, tabiri caizse o ismin altını değil üstünü çizmektedir. Çünkü Kemal Tahir, Osmanlı'da feodalitenin varlığından bahseden bir açıklama biçimi daha başlangıçta bu açık gerçeği

⁵⁵⁹ Kemal Tahir, Notlar 13, s. 313.

⁵⁶⁰ A.g.e., s. 313-314.

görmediği, yani henüz Osmanlı'da feodalitenin olmadığını kavrayacak kadar bilgi sahibi olmadığı için devamında söyleyeceği sözlerin de bir "kıymet-i harbiyesi" yoktur. Kısacası Kemal Tahir bu iki kesin önermesinin mantıksal bir yorumu olarak feodalizmi bir turnusol kağıdı gibi kullanmaktadır. Kim feodalizmin Osmanlı'da varlığından söz ediyorsa onun söyledikleri ve söyleyecekleri işe yarar şeyler olmayacaktır. O, Osmanlı gerçeğinin kavranmasında daha başlangıçta bile değildir. Bu sonuca ulaşan Kemal Tahir için artık yapılması gereken Osmanlı'nın ATÜT temelinde incelenmesi, bundan yola çıkarak Osmanlı'da feodalitenin olmadığına Osmanlı'daki mülkiyet yapısına dair tarihsel verilere de dayanılarak kanıtlanması, feodalite yoksa ne vardır? sorusunun yanıtlanmasıdır.

Kemal Tahir, Osmanlı'da feodalite yoktur görüşünü sadece Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş dönemi, yani klasik dönem Osmanlı diye isimlendirilen dönem için değil, tüm Osmanlı ve Türkiye tarihi için geçerli olduğu kanısındadır. Yani Romancımıza göre, gerek Osmanlı'da gerek günümüz Türkiye'sinde feodalite yoktur, batı anlamında bir feodalite hiç olmamıştır. Bu durum feodalleşme eğilimleri olmadığını göstermez. Tam tersine bu tür eğilimler olmuştur ancak, Osmanlı bu tür oluşumların gerçekleşmesini önlemek için gereken tedbirleri uygulamıştır ki bu tedbirlerin başarılı olmasında Anadolu coğrafyasının ve ATÜT temelinde şekillenmiş olan Anadolu insanının özelliklerinin etkisi büyüktür. Romancımız için açık olan bu gerçeğe rağmen bilerek ya da bilmeyerek Anadolu'da feodal bir sistemin varlığına inanmak ya da böyle bir ön kabulde yola çıkmak daha baştan gerçeklerin önünü tıkamaktır. Olmayan bir şey var sayıldığı için onun üzerine yürütülecek her türlü kuramsal çalışma daha baştan yanlıştır. Toplumun temel yapısı ile ilgili böylesine bir yanlış varsayımdan hareket doğal olarak o toplumun açıklanması ya da anlaşılmasında çorap söküğü gibi bir çok yanlış ve yanlışları da beraberinde getirecektir. Romancımıza göre, Osmanlı'da feodalite olmadığı gibi Osmanlı her türlü feodal oluşumlara da karşıdır.

Kemal Tahir Osmanlı'da feodalitenin olmadığı ve bugün de olamayacağına dair görüşlerini ayrıntılı olarak **Yorgun Savaşçı**'da Dr. Münir adlı kahramanının ağzından aktarır. Dr. Münir, Anadolu toprağının özelliklerinin feodal üretim tarzına uygun olmadığını, bu nedenle Osmanlı'da feodalite olmadığını ve bugün de olamayacağını "Karlos" adlı bir Alman arkeologla yaptığı bir tartışmada bu "Karlos çorbacı"nın sözleri sayesinde kavramıştır. Yani, romanda Kemal Tahir'in fikirlerini aktarmakla

görevli olan Dr. Münir kendi toplumu ile ilgili gerçekleri kavramasında bir Alman'ın fikirleri ile uyanmıştır. Gerçek hayatta Kemal Tahir'in aydınlanmasında Marks'ın oynadığı rolü, romanda Dr. Münir'in aydınlanmasında "Karlos" tipi oynamaktadır diyebiliriz. Romanda, Dr Münir'in Mezopotamya'nın geçmiş uygarlıkları üzerine kazı yapan arkeolog Karlos'a takılmak için söylediği:"Karlos çorbacı boşuna kurcalamaktasın yerin altını sen, üç günlük ömründe" söze, Karlos'un verdiği "Siz benim geçmişi aradığımı sanıyorsunuz ama, ben sizin geleceğinizi aramaktayım yerin altında"⁵⁶¹ şeklindeki karşılık da bu sanımızı güçlendirmektedir. Bu sözler tarihi doğru kavramadan bugünün anlaşılamayacağı şeklindeki tarihsel maddeci tezin bir başka ifade tarzıdır.

Kemal Tahir'in **Yorgun Savaşçı**'da ortaya koyduğu görüşlere göre -ki notlarında ve diğer eserlerinde bu konuda yazdıkları aynıdır- Anadolu coğrafyası ve topraklarının özelliği feodal yapının oluşmasına uygun değildir. Anadolu toprağı doğulu devletin kurulmasını zorunlu kılan doğal şartların tipik örneğidir. Anadolu toprakları ince bir kabuk halindedir. Bunun için kuraklıktan olduğu kadar taşkınlardan da çabucak etkilenir. Anadolu toprağının bu özelliği, Ortaçağın biricik zenginliği, üretim aracı olan toprağın tek ellerde toplanmasını imkansızlaştırmış, merkezi-bürokratik, "despotik" devleti zorunlu kılmıştır. Ayrıca burada feodalizmi yaşatacak düzeyde bir artık değer sağlamak olası değildir. Bu tür topraklarda özel mülkiyet yerleşip gelişemez, zenginlik sayılı ellerde toplanamaz. Anadolu'da ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir feodal senyör, serflerini doyurup kendini zengin edecek tarımsal üretimi devlet desteği olmadan sürdürmez. Bu nedenle Anadolu feodalitenin gelişip güçlenmesine müsait değildir. İstense dahi burada feodal bir yapı tesis edilemez. Latinlerin ve Moğolların Anadolu'ya yerleşmemelerinin bir nedeni de budur. Toprakta özel mülkiyetin olmadığı bir yerde feodaliteden söz edilemez.⁵⁶² "Feodalite salt Batıya mahsus bir olaydır. Doğuda hiçbir benzetmeye meydan vermeyecek kadar batılıdır".Kemal Tahir bu sözü Marks' dan aldığı bir dipnot olarak notlarında sunmaktadır.⁵⁶³

Kemal Tahir'e göre, feodalite kapalı bir sınıftır. 1300'lerde tarihi ömrünün sonuna gelmiştir. Merkezi devlete karşı olduğu için hem kapalı hem de bir anlamda anarşik bir toplum meydana getirir. Osmanlı ise merkezi devlet esası üzerine

⁵⁶¹ Kemal Tahir, **Yorgun Savaşçı**, 9. B. , Tekin Yay., İst., 1986, s. 143.

⁵⁶² A.g.e., s. 146-147.

⁵⁶³ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 411.

kurulmuştur. Merkezi devletle feodal yapı uyuşmaz tersine çatışır. Osmanlı'nın kurulduğu coğrafyada feodal bir düzen olmadığı için Osmanlı, feodalite tasfiyesi gibi bir işlev de üstlenmemiştir. Osmanlı'nın temel ilkesi varlığını sürdürme şartı olan merkezi devleti güçten düşürecek devletin dışında her türlü ekonomik ve toplumsal güçlerin oluşmasını önlemek olmuştur. Bu nedenle feodal eğilimler olsa bile -ki bunlar batılı anlamda feodal eğilimler olamaz- bu ilke gereğince tasfiye edilmişlerdir. Romancımız, klasik dönemde olmayan feodalitenin 18'inci ya da 19'uncu yüzyıllarda oluşmaya başladığı şeklindeki yaklaşımları ise bir tür anakronizm olarak değerlendirir:

" Osmanlılar burjuva çekirdeği taşımadıkları için feodal bir ortamda Batı modern zamanlarının burjuva-kapitalist ekonomi temelinde dayanan burjuva merkezi devletini kurarak feodalizmi silip süpürmek tarihsel ödevlerini yerine getirmediği gibi feodal düzenin yürümediği bir ortamda, batı feodalizmini kurmaya da çalışmamışlardır. On dokuzuncu yüzyılda ise, Anadolu'da batılı örneğe uygun yeni bir feodalizmin doğabileceğini düşünmek ancak hasta kafaların harcıdır. Hele bir yandan yeni feodaller yaratan bir ortamın öte yandan aynı zamanda batıdakine benzer burjuvaları belirlediğini ileri sürmek ise bu iki sözden yani feodal ve kapitalist sözlerinden hiçbir şey anlamamak anlamına gelir" ⁵⁶⁴

Kemal Tahir'e göre, bir ülkede feodalizmin oluşabilmesi için o ülkede sağlam ve köklü temellere oturmuş bir kişisel mülkiyetin varlığı şarttır. Yin bu şart feodal sistemin içinden çıkan ve onu tasfiye edene burjuva sınıfının oluşması için de olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu nedenle günümüz Türkiye'sinde bile ne feodalizmden ne de batı anlamında bir burjuvaziden söz edilebilir:

"İstihsal münasebetlerindeki değişmeler yeni sınıfları doğurur. Ama bütün bu değişmelerin temelinde özel kişi mülkiyeti esastır. (Utanarak yazıyorum: Sitede, asillerin, vatandaşların esir çalıştırmaya dayanan sistemi ana hatta kişi mülkiyetine dayanıyordu, feodalizmde feodalite. Sonraları feodal sistemde gelişmeye başlayan şehir burjuvalarının çok sağlam kişi mülkiyeti vardı. Nitekim, böyle bir kişi mülkiyeti var olmasaydı, bir feodalizmden de laf edilemezdi.) Bugün araştırmaya çok şükür yeniden başladığımız Osmanlı düzeni- ki halen içinde yaşadığımız düzenin yüzde hesabıyla çok önemli bir parçasıdır-kişi mülkiyeti esasına dayanmayan bir düzendi. Böyle bir düzende feodaliteden - Aristokrasiden ve zenginden değil kelimenin sosyolojideki klasik anlamıyla feodaliteden- dem vurmak nasıl işi benzetmeye getirmek çıkmaza sokmak olursa, mülkiyet anlayışı bugün bile bir cıvıklıkta debelenen burjuvazimizi 'Batı anlamında bir burjuva vardır' diye değerlendirmek, o kadar kalıplarda kalmak, yerli olamamak, atları arabanın arkasına koşmak olur." ⁵⁶⁵

Romancımıza göre, Osmanlı sisteminde toprak devletin mülkiyetindedir. Toprak Allah'ındır. Padişah, Allah adına bu toprağı isteyenlere kiracı olarak verir.

⁵⁶⁴ A.g.e., s. 117.

Karşılığında devleti yürütecek artı değeri hazineye alır. Osmanlı Devleti merkezi-bürokratik bir devlettir. Toplum merkezi otorite tarafından tam bir denetim altında tutulmaktadır. Feodalizm ile Osmanlı toplum yapısını açıklamayı amaçlayanlar, bu gerçeği görmezden gelmektedirler. Batının sınıflı toplumu özel mülkiyet esasına dayandığı için Osmanlı'da sınıfların ortaya çıkması da aynı nedenle mümkün değildir. Sınıfların ve sınıf bilincinin olmadığı, kişisel mülkiyetin kökleşmediği bir toplumda feodalizmden söz etmek anlamsızdır. Sınıfları kesin olarak önleyen Osmanlılar, millete ya da milletin belli bir zümresine dayanmayan bir memur devlet kurmuşlardır. (Kemal Tahir'deki bu memur devlet kavramı Paul Wittek'den mülhemdir). Memur devlet karakteriyle de tabakalaşmayı kendilerinin ölümü saymışlardır. Yine Kemal Tahir için Osmanlı da 19'uncu yüzyılda görülen büyük toprak sahipleri de batılı anlamıyla feodal değil "Ağa" dır. Gerek ağalar gerekse mütegalibe Batıdaki anlamıyla feodal değil tür memurdurlar:

" Bizde 'derebeyi' adı altında türeyen ve Osmanlı literatürüne 'Mütegalibe' namıyla giren herifler uzun zaman mülkiyet-sermaye birikimi-üstüne değil, halkla hükümet arasında reayayla memurlara aracılık etmek suretiyle yaşamışlar. Bunlar ancak çok sonraları tabakalaşmadaki yerlerini, gene de temelsiz olarak almışlar, bir süre mütegalibelikte kalanlar yerlerini kolayca başkalarına kaptırarak, iz bırakmadan yeniden reayaya karışmışlardır.

Eşraf ve âyanın en büyüğü olan Çapanoğulları ki bugünkü vilayet ayırımına göre 10-12 vilayet toprağına hükmediyorlardı. Aile tarihleri ancak 200 yıl öncesine kadar, o da çeşitli zorluklarla çıkarılabilmekte, bu süre içinde tam üç kere kafalarıyla beraber bütün servetlerini kaybetmiş bulunmaktadırlar.

Mütegalibe kelimesinin Osmanlıcaya girip tutunması, bizim derebeyleri ile Avrupa feodalleri arasındaki benzetmeye dahi uygun olmayan farkı gösterir. " ⁵⁶⁶

Mütegalibe ve ağaların Batıdaki feodallere benzerlikleri yanıltıcıdır. Asıl önemli olan aradaki bu farklardır. Dolayısıyla her büyük toprak sahibi derebeyi olmayacağı gibi her fabrika sahibi de burjuva sayılamaz. Kemal Tahir, köy romanlarında, bu ağalık ve mütegalibe kesimine çeşitli vesilelerle değinmektedir. Romanlarındaki değerlendirmelerinde bunlar devletle halk arasında aracılık eden ve devlete bağlı bir çeşit kapıkulu olarak sunulmaktadır. Romancımızın ağalıkla ilgili görüşlerini açıkladığımız bölümde (Köye Bakışı) bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Kemal Tahir'in Osmanlı'nın ekonomik temelini ATÜT çerçevesinde yorumladığını belirtmiştik. Ancak burada klasik ATÜT metinlerinde özellikle Engels'in

⁵⁶⁵ A.g.e., s. 119.

-ki Engels ATÜT üzerinde Marks kadar ayrıntılı durmamıştır- doğu toplumlarında devletin ekonomik gelirlerini iç talan ve dış talan şeklinde ikiye ayırması bu tür toplumda ekonomiyi belirleyen niteleme olarak "talan ekonomisi" kavramını gündeme getirmiştir. Buna göre Osmanlı ekonomisinin iç talana (üretilen artık değere el koyma) ve dış talana (savaş ganimetleri, haraç vb.) dayandığı düşünülmüştür. Kemal Tahir de başlarda Osmanlı ekonomisini betimlerken bu talan kavramını sık sık kullanmıştır. Ancak daha sonraları Osmanlı üzerine araştırmaları genişleyip ilerledikçe Marks'ın ilgili bölümde aktardığımız mektuplarında konuyu Engels'le tartışırken, talan ekonomisinin sürgit devam ettirilemeyeceği, bu tür bir düzenin bile sürdürülebilmesi için mutlaka artık değer sağlayacak ölçüde bir üretim biçiminin olması gerektiğine yönelik görüşleri üzerinde durmuştur. Osmanlıların barbar, talancı göçebe aşiretleri olarak nitelenerek aşağılanması ya da küçümsenmesinden çok rahatsız olan Kemal Tahir'in Osmanlı'ya karşı duyduğu sempati -hele batıyla karşılaştırma söz konusu olduğunda bu sempati hayranlığa ve yüceltmeye dönüşür- de bununla birleşince romancımızın Osmanlı ekonomisini talan ekonomisi çerçevesinde ele alan yaklaşımı değişmiştir. " Bu talancılık meselesinde bizi en sonunda asıl yanılta ENGELS olmuştur"⁵⁶⁷ diyen romancımız bir zamanlar kendisini de paylaştığı bu görüşün yanlışlığını şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

" ...Bir gecede devlet uğruna 19 kardeşini öldüren Devlet Başkanı için, devletin tehlikeye düştüğü sıra şunun bunun elinde birikmiş altın, gümüş, bakır parçalarını -parayı- çekip almakta duraklayacağını düşünmek, bunu ondan bekleyip istemek, Osmanlı -Doğulu devlet- bünyesindeki özelliği gözden uzak tutmak olur. Bu hal birtakımlarını - bunların içinde yakın zamanlara kadar bu yazının yazarı da vardı- Osmanlı temel ekonomik düzenini talancılıkla belirlemeye götürmüştü. Cengiz İmparatorluğunun topu topu 250 yıl yaşayabilmesine karşılık Osmanlı İmparatorluğunun 650 yıl yaşaması, bu imparatorluğun sadece talana dayanamayacağını, talana dayanan hiçbir topluluğun, talan çok verimli olsa da, verimsiz olsa da kısa zamanda dağılacağını meydana koyar. Buradaki yanılta Osmanlı -Doğulu devleti, batının sınıf devletiyle karıştırmaktan batılı ölçülerle eleştirmeye kalkmaktan çıkmıştır..."⁵⁶⁸

Kemal Tahir, özellikle Engels'den etkilenen ATÜT yorumları çerçevesinde Osmanlı'nın iç ve dış talana, sömürüye dayanan bir İmparatorluk olduğu şeklindeki görüşe şiddetle karşı çıkmaktadır. Ona göre bu görüş Batılıların "kişiyi nasıl bilirsin, kendim gibi" misali, kasıtlı olarak uydurdıkları bir yalandır. "Söğüt'ten Bursa'ya 60

⁵⁶⁶ A.g.e., s. 120.

⁵⁶⁷ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 312.

⁵⁶⁸ A.g.e., s. 311-312.

fersahı 60 yılda alan Osmanlılar, bu Rum-Bizans topraklarına talan değil, sosyal adalet, yaşama güvenliği, yeni dünya devletine eşit olarak katılma hakları getiriyorlardı"⁵⁶⁹ diyen Kemal Tahir sözlerini şöyle sürdürmektedir:

" Merkezden aylıkları kesilmiş olduğu için köylüyü sıkıştıran Bizans Tekfurlarına ve bunların içinde Latin baskısı sonucu Batı feodalizmine özenen bazı avanak serserileri bizzat Bizans köylüsü -bu köylüler verimsiz şartlarına göre toprağa bağlı yarı köle değildi, silahlı hür kölelerdi- tarafından Osmanlıları seçerek yüz üstü bırakılmışlardır. Anadolu topraklarında (Marmara çevresinde) bu böyle olduğu gibi, gene Latin baskısı sonunda batılaşmaya yönelip batı biçimi sömürüye yeltenen Slav şeflerini de Rumeli'nin Slav köylüleri 'Frenkleşen beylerimizi istemeyiz' diyerek bırakıp Osmanlıların getirdikleri insan onuruna saygılı, sağlam yaşama güveni veren düzenini seçmişlerdir. Tarihsel gerçekler budur. Bu gerçeklerin talanla ilintisi ancak batı talanına karşı çıkmaktan ibarettir...

(...) Osmanlı sistemindeki her çeşit müsadere kişi mülkiyetini gündelik ihtiyaçlardan fazlasına uzanmayacak çizgide tutmak, devletin -yani toplumun- çıkarlarını kişisel çıkarlardan üstün görmek sisteminin zorunlu sonucudur. Buradaki kişisel mülkiyet anlayışının batıdakine benzemediği, benzemek zorunda da olmadığı, ayrıca batı anlamındaki kişisel mülkiyetin vazgeçilmez şartı olan insanın insanı alçakça sömürmesi yasalarından dolayı en iyi sistem değil, kötü, en namussuz sistem olduğu gerçeğinin de gözden uzak tutulmaması gerekir."⁵⁷⁰

Yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere Kemal Tahir, Osmanlı ekonomik yapısını değerlendirirken de sürekli batıyla bir karşılaştırma şeklinde konuya yaklaşmaktadır. Bu değerlendirme de batı sistemi en kötü sistem olduğu için Osmanlı her halükarda mükemmel olmasa da batıdan iyidir yargısı hakim durumdadır.

Kemal Tahir, Osmanlı'nın uyguladığı mülkiyet rejiminin imparatorluğun tümünde geçerli aynı tip bir rejim olmadığını farkındadır. Rumeli'ndeki batılı derebeylikleri bazı sınırlamalarla devam ettiren Osmanlılar doğuda da bölgelerin farklı özelliklerine göre örf ve adete dayanan farklı uygulamalar geliştirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunun doğudaki ekonomik temeli toprakların belli ellerde toplanmaması yani toplumun devletin dışında bağımsız güçleri halinde sınıflaşp teşkilatlanmaması esasına dayanır. Osmanlı, Anadolu'yu ele geçirdikçe, devletsizliğin güçlendirdiği loncaları hemen lonca yiğitbaşlarını fermanlara bağlayarak devlet kontrolü altına almıştır. Böylece şehirlerde ve kasabalardaki ekonomik faaliyetler de Osmanlı'nın kontrolü altına girmiş, romancımızın deyimiyle devletleştirilmiştir. Osmanlı ele geçirdiği topraklardaki düzeni de miri araziye genişletmeye politikalarla bir dönüşüm sürecine sokmaya çalışmıştır. Yani, Osmanlı toprak politikasında ana politika mümkün

⁵⁶⁹ A.g.e., s. 413.

⁵⁷⁰ A.g.e., s. 413-414.

olduğu kadar toprakların devletleştirilmesi, özel mülkiyetin geriletilmesi yönündedir. Toprakları küçük aile işletmeleri şeklinde parçalayarak köylülere vermesi, kişisel mülkleri vakıflaşmaya zorlaması gibi uygulamaları bu politikasının açık göstergeleridir. Romancımıza göre, Osmanlı, Orhan Bey döneminden beri bir ATÜT devletinin gereği olarak başta toprak olmak üzere bütün ana zenginlik kaynaklarını (tersaneleri, madenleri, dökümhaneleri, tuz ocakları vb.) bugünkü modern anlamıyla devletleştirmiştir. Belli başlı gıda ve ihtiyaç mallarının üretimi ve tüketimini sürekli olarak denetimi altına almış, pazarda narh yoluyla fiyat dalgalanmalarını ve aşırı kârları önlemiştir. Gerek Karadeniz'i gerek Akdeniz'i yüzyıllar boyu birer Osmanlı gölü halinde elinde tuttuğu halde Osmanlı, kişi zenginliğine meydan vermediği için bunlardan Osmanlı tüccarı faydalanamamış, tersine, kapitülasyonlarla korunan yabancılar yararlanmışır. Dış ticarete gelişme, iç ticarete vilayetler arasında mal getirip götürme sınırlamalarıyla hemen hemen imkânsız halde tutulmuş kaçakçılığa ve karaborsaya ölüme kadar giden ağır cezalar konulmuştur.⁵⁷¹ Bütün bu politikaların doğal sonucu sınırlı zenginleşme, sınırlı üretim artışı ve sınırlı bir refahtır. Gerek tarımda gerek ticarete gerek esnafıkta üretim artışı belli bir miktarın üzerine çıkamadığı gibi ihtiyaç fazlası üretim tekrar üretimin artışına yönelik yatırımlara dönmekte devletin hazinesine gitmektedir.

1.1.6. Osmanlı'nın Merkezî Devlet Yapısı ve Temel Özellikleri

Bu bölümde Kemal Tahir'in, Osmanlı devlet yapısı, ideolojisi, yönetim sistemi, devlet-din ilişkileri, gibi konular hakkındaki görüşlerini inceleyeceğiz. Bu konulardaki görüşleri aynı zamanda romancımızın Osmanlı'nın klasik ATÜT sisteminde gerçekleştirdiğini ileri sürdüğü doğu reformu ve rönesansının diğer parçaları niteliğindedir.

1.1.6.1. Osmanlı Devlet Sistemi ve Osmanlı'da Devlete Yüklenen Anlam

Bilindiği üzere Osmanlı'da devlet yapısını ve devlet toplum ilişkilerini incelerken genel olarak, "askerî" ve "reaya" kavramlaştırmasıyla ikili bir ayırım yapılır. Bunlardan "askerî" kelimesi, Osmanlı'da yönetenler kesimini ya da sınıfını betimlemek için kullanılırken, "reaya" kelimesi bu kesimin dışında kalan geniş halk kitlesini yani yönetilenleri betimlemek için kullanılır. Buna göre, herhangi bir devlet hizmetine giren

⁵⁷¹ A.g.e., s. 321-322., Ayrıca bkz. **Yorgun Savaşçı**, s. 147-148.

herkes askerî olur. Askerî kelimesi orduyu oluşturan tüm unsurları, Asker ve sivil bürokrasinin tüm kademelerini, devlet hizmetinde yer alan kadıdan şeyhülislama kadar ulema denilen kesimi içermektedir. Buna göre, Klasik Dönemde Osmanlı'daki sınıf yapısını şöyle şematize etmek mümkündür:

I. Yönetenler (askerîler) Sınıfı

A. İcraî askerîler (Maaşlılar, Zaimler ve Tımarlı sıpahiler)

B. Ulema

II. Yönetilenler (reaya) Sınıfı

A. Kentliler (Lonca sınıfı, Tüccar ve sarraflar)

B. Köyüleri

C. Göçebeler.⁵⁷²

Kemal Tahir de Osmanlı yönetim sistemini incelerken temelde bu ayırımdan hareket etmektedir. Ancak, Kemal Tahir, askerî kelimesine mümkün olan en geniş anlamı yüklemektedir. Buna göre, devletten maaş alan ya da toplumdaki üretimin devlet tarafından el konulan artık değer kısmı ile geçinen herkes askerî sınıfın bir üyesidir. **Köye Bakışı** adlı bölümde de belirttiğimiz gibi romancımız, ağaları, âyanları, eşrafi, lonca başkanlarını da bu sınıfa katmaktadır. Romancımız bu şekilde genişlettiği yönetenler sınıfını ifade eden askerî kelimesi yerine -asında askerî sınıfın belli bir kesimini oluşturan- "Kapıkulu" terimini kullanır. Böylece kapıkulu kavramı, Kemal Tahir'de bilinçli olarak bir anlam genişlemesine tabi tutularak, askerî kelimesiyle betimlenen yönetenler sınıfının yerini almaktadır. Romancımız, Osmanlı yönetim yapısını bir kapıkulu sistemi olarak tanımlamaktadır. Buna göre, padişahın köydeki ağaya kadar askerî sınıfa dahil ettiği herkes aslında bir kapıkuludur. Osmanlı devleti de bu anlamda bir memur devleti niteliğindedir. Kemal Tahir, devletle ilgili siyasal kararların alındığı yeri, yani yönetim merkezini ifade eden Bab-ı Âli kelimesinin de tesadüfi bir isimlendirme olmadığı kanısındadır. Aslında, büyük kapı, yüce kapı anlamına gelen bu kelime önemli kararların hükümdar çadırının önünde (bir anlamda kapısında) yapılan toplantılarda alınmasından gelmektedir.⁵⁷³ Kapıkulu da bu kapıdan içeri giren yani yöneticiler sınıfına dahil olan kimseleri ifade etmektedir. Kemal Tahir burada çarpıcı bir yorum yaparak şu tezi ileri sürmektedir: Padişah da bir kapı kuludur. Tüm ülke toprakları padişahın (Osmanlı hanedanının, ailesinin) mülkü kabul edilmesine rağmen, aslında padişah devletin tek sahibi değildir. Padişah da

⁵⁷² Sina Akşin, " Osmanlı Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", **Toplum ve Bilim**, Yaz, 1977, s. 34.

⁵⁷³ Kemal Tahir,

kapıkullarından biri, en önde gelenidir: " Toynbee'nin Osmanlılık için ileri sürdüğü Çoban-çoban köpekleri-sürü formülü -üçlü formül- aslında Kapıkullarıyla reaya düosundan ibarettir. Çünkü çobanla çoban köpeği ayrı şeyler değillerdir."⁵⁷⁴ diyen romancımıza göre padişahın yeniçeri ocağının bir neferi sayılması ve yeniçerilerin maaşını (ulufe) dağıtırken kendisinin de ulufesini alması geleneği de bu hususun açık bir göstergesidir. Padişahın dahi kulu olduğu bu kapı kimdir ya da nedir? Kemal Tahir, bu sorunun yanıtını: devlet olarak vermektedir. Romancımıza göre Osmanlı sisteminin en tipik özelliği devlete yüklenen anlamdır ki o da aşağıda ayrıntılarına değineceğimiz üzere devletin kutsallığıdır. Devletin üstünde din dahil ne bir kurum, padişah dahil ne de bir şahıs yer alabilir. Bu sistemde tek vazgeçilmez devlettir. Devlet tehlikeye girdiğinde onu kurtarmak için padişahın kellesi dahil herkes, her şey feda edilir. Bu sistemde devletin varlığı söz konusu olduğunda hiç kimsenin mal ve can güvenliği yoktur. Romancımıza göre, Osmanlı'da devletin bu konumu ATÜT toplumlarında üretim biçiminin bir gereği olarak devletin toplumdan önce gelmesi, toplumun varolma koşulu olması özelliğinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı, devletin bu üstün ve öncelikli konumunu zirveye taşımış ve ona başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak ölçüde bir kutsallık atfetmiştir. Romancımıza göre, Fatih Kanunnamesinde yer alan devletin bekası için gerektiğinde beşikteki şehzadenin dahi öldürülmesini meşru kılan hüküm ve bu hükmü ulemanın onaylaması Osmanlı'da neyin kutsal olduğunu, vazgeçilemeyecek biricik şeyin ne olduğunu açıkça göstermektedir. O şey: devlettir:

" Osmanlı, oğlunu ve kardeşlerini kendi iradesiyle yaptığı kanunla gözünü kırpmadan öldürürken bir tek amaç güder. Devlete yönelmiş her türlü tehlikeyi önlemek..."⁵⁷⁵

" Bir gecede 19 kardeşini öldüren yeni Padişah, bunu, kendisinin tahtında ortaksız kalması için değil, devletin selameti için yapar. Çünkü Osmanlılıkta padişahlar, İkinci Mahmut'a kadar kesinlikle kişisel despotluk edememişler, her zaman kulla -Yeniçeri ve Enderun- Ulemanın birleşik gücü karşısında yalnız tahtını değil, kafalarını da kaybedecek kadar güçsüz yaşamışlardır."⁵⁷⁶

Devletin bekası için gerektiğinde şehzadelerin öldürülebilmesini meşrulaştıran kanunun da (ki bu ilke hanedan ailesi için çok trajik bir ilkedir) arkasında bu devletin bölünmezliğini ne pahasına olursa olsun önleme ilkesi yatmaktadır. Kemal Tahir, burada Orta Asya'da mevcut olan bir geleneğe Türk- Moğol yasalarındaki ülkenin Han

⁵⁷⁴ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 135.

⁵⁷⁵ A.g.e., s. 189.

⁵⁷⁶ A.g.e., s. 311.

ya da Hakanın mülkü sayılması, ülke topraklarının hanedan ailesinin fertleri arasında paylaşılması uygulamasına dikkati çekmektedir. Bu uygulama devletlerin kısa sürede parçalanmasına ve kardeşler arasında bitip tükenmek bilmeyen savaşların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İşte Kemal Tahir, Osmanlı'nın gerektiğinde hanedan üyelerinin öldürülmesini dahi meşru gören devletin bölünmezliği ilkesiyle bu uygulamaya son vererek, doğuda, devlet sisteminde parçalanmayı ve iç savaşları önleyen büyük bir reform gerçekleştirdiği kanısındadır. Binlerce kardeş kanı dökülmektense birkaç kardeşin gerektiğinde kanının dökülmesi tercih edilmiştir.⁵⁷⁷

ATÜT toplumunda yeniden üretimin gerçekleşmesinde devletin işlevinin bir zorunluluk olarak ortaya çıkması, Osmanlı'da, üretilen artık değerle geçimini sağlayan yöneticiler sınıfının bu ayrıcalıklı konumlarını sürdürebilmeleri için bu zorunluluktan yararlanarak devletin kutsallaştırılması boyutuna ulaşmaktadır. Çünkü Kapıkullarının varlığı, geçimleri ve ayrıcalıkları, Kapı'nın (Devletin) varlığına, kurul düzenin değişmemesine bağlıdır. Bu kutsallaştırma soyut bir düşünce olarak kalmayıp hanedan üyelerinin gerektiğinde devletin bekası için öldürülebilmesi, siyaseten katl, müsadere gibi uygulamalarla somutlaşmaktadır. Günümüzün normlarıyla bakıldığında, hukuk dışı ve insan haklarına aykırı olan bu kurum ve uygulamalar Kemal Tahir'e göre Osmanlı'nın Batı Roma ve Doğu Roma(Bizans) dan sonra dünyanın üçüncü en büyük imparatorluğunu kurmasının altında yatan sırrın (doğu rönesansının) birer parçalarıdır. Dolayısıyla bu kurum ve uygulamalara bugünün şartları içinde değil, Osmanlı'nın kurulduğu çağın şartları dikkate alınarak bakılmalı ve üzerlerinde çok ciddi araştırmalar yapılmalıdır. Romancımıza göre bütün bunların temelinde Osmanlı Devlet Felsefesini oluşturan devletin kutsallığı, devletin bölünmezliği ilkesi yatmaktadır. Romancımız, "Osmanlı Türkleri devletin bölünmezliği özelliği ile işe başladılar. Bunu Osmanlı tarihçileri gelindir, yani ırzdır bölünmez sözüyle belirlemişlerdir"⁵⁷⁸ şeklindeki sözleriyle Osmanlı'nın bu ilkeyi daha kuruluşunda benimsediğini ileri sürmektedir. Bütün bu kurumları ve uygulamaları ortaya koyanlar da halk (reaya) değil, bizzat bu kurum ve kuralların uygulama nesnesi olan yöneticilerin bizzat kendileridir. Yani devleti kutsallaştıran ve bu kutsallığı sürdürecektür kurum ve kuralları geliştirenler reaya değil, reayadan gelip romancımızın deyimiyle devlete kapılanan kapıkullarıdır. Bir

⁵⁷⁷ İsmet Bozdağ, A.g.e., s.? Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 502

⁵⁷⁸ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 502.

başka ifadeyle Osmanlı'da devleti kutsallaştıranlar öncelikle devletlû denilenlerdir. Devletin varlığı tehlikeye düştüğü zaman devletin korunması için Osmanlı her türlü aracı kullanmayı meşru sayar. Bu durum romancımıza göre sadece yönetenler değil yönetilenler tarafından da olağan kabul edilir.⁵⁷⁹ Osmanlı devlet kadrolarının yıkılma tehlikesi karşısında alamayacakları tedbir, kendileri açısından en aykırısını da içine alarak tutamayacakları yol yoktur. Buna Anadolu Türk halkı da sezgisiyle katılır. Çünkü bu halk aslında, devlet gücünün dolaylı hissedarlarındandır. Devletin sınıf devleti olmaması, devlet kadrolarının reayaya açık olması, halkın devlet gücünün dolaylı ortağı olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla devlet kadrolarına yeni katılan kişiler ya da iktidarı ele geçiren yeni grup öncekinden farklı davranmaz. Düzeni değiştirmeyi değil, düzenin imkânlarından kendi lehine yararlanmayı hedefler. Her iki taraf da kapıkulu olduğundan aslında ortada gerçek bir muhalefet yoktur. Osmanlı devleti bir sınıf devleti değil, memur devleti olduğu için kavga sınıflar arasında değil, memurlar arasında yürütülen bir mücadele niteliğindedir. Dolayısıyla hedeflenen memur kadrolarını ele geçirmekten başka bir şey değildir. Bu sistemde kadro dışı kalanın gidecek bir yeri olmadığı için bütün mücadelesi kapıda kalmayı sürdürebilmek, dışarı atılmışsa içeri girebilmek içindir. Bu yüzden Osmanlı'daki iktidar mücadeleleri halkçı bir nitelik ya da dünya görüşü getirmez:

" Osmanlılıkta zümreler arası kanlı çarpışmalar, ekonomik temeldeki birikimlerin kendilerine gelişme yolu aramalarından ileri gelmediği için, halkçı ilerici fikir getirmez, bu fikirlerin yaşama gidişinde zincirlenip gelişmesini, halk kitlelerince kabul edilip savunulmasını mümkün kılacak sosyal-politik temel bulmasını önler. Ayaklanan zümreler, iktidarı ele geçirmek, bu yolla kişisel çıkarlarını sağlamak için vuruşurlar. Asıl istekleri durumun değişmesi değil değişmemesidir. Bu sebeple değişiklik hep iktidardan gelir. İktidara karşı ayaklananlar -ki çoğunlukla halka dayanıyor görünürler- eskinin bozulduğunu, bunun bozulmamış halini geri getirmek için silaha sarıldıklarını ileri sürerler."⁵⁸⁰

Devletin yıkılması ya da niteliksel değişime uğraması bu düzenin bozulması demektir. Bu yüzden kapıkulları devletin üzerine titrerler ve onu daima yüceltirler. Çünkü çıkarları bunu gerektirmektedir. Romancımıza göre bu sistemde vatan hainliğine varacak derecede hata yapan yüksek memurlar dahi kendilerinden sonra gelenler tarafından yavaş yavaş temize çıkarılırlar. Bunun nedeni devletin saygınlığını

⁵⁷⁹ A.g.e., s. 189.

⁵⁸⁰ A.g.e., s. 235.

zedelememektir. Burada, korunan hata yapan yüksek memur değil, "memur-devlet hata yapmaz" ilkesidir.⁵⁸¹

Romancımıza göre, Osmanlı için toprak kazanılması ya da toprak kaybedilmesi doğaldır. Ancak devletin bölünmesi kesinlikle kabul edilebilir bir durum değildir. Osmanlılar için devletten daha önemli hiçbir şey yoktur:

" Osmanlılıkta Vatan Millet anlayışı başkadır. (Dünyadaki, bilhassa Batı'daki anlayışa kesinlikle uymaz. Ona hatta karşıdır bile denebilir.) Osmanlılıkta esas olan ne vatandır ne millet, Osmanlılıkta esas olan devlettir. O sebeple vatan satıcılar Osmanlılıkta en büyük vatansever sayıldıkları gibi, en kıyıcı herifler bilhassa savaşlarda insan kırımına hiç aldırmadan iş görmeye alışık komutanlar da en büyük milletsever sayılabilirler. Osmanlılıkta esasın devlet sayılması, Kapıkulu takımının devletsiz geçinmeyi düşünmemesindedir. Bu sebeple üç Osmanlı bir araya gelirse mutlaka bir devlet kurar..."⁵⁸²

Romancımız, **Büyük Mal**'da Sülük Bey adlı roman kahramanına Osmanlı'nın, devlet söz konusu olunca neler yapabileceğini şöyle söyletmektedir:

" - Ben başka hükümatları bilmem arkadaş, bu Osmanlı bunaldı mı... Osmanlı'nın gerçekten bunalması, tacı-tahtının elden gitme kertesidir, bunalaraktan kırma sıvanmaktan başka çıkarını bulamadı mı, şuncacık acıma beklemeyeceksin! Önce öz babasını zehirler, ardından ağabey-kardeş, oğul-uşak, karı-kız dinlemez boğar, keser, çuvala doldurup denize yuvarlar. Çünkü Osmanlı'nın zagonudur, hem de Fatih Sultan Mehmet efendimizin yazılı zagonudur. Şurasını hiç unutma ki Pomak Cihangir, Osmanlı tacı-tahtı, başındaki devleti vartada gördü mü, kudurur. Allah beterinden saklasın zaptolmaktan çıkar. Bu Osmanlı'da öz Türk kırımları görülmüştür ki, az kalsın bu Anadolu toprağında Türk'ün köküne kıran düşürecek kırımları görülmüştür, tarihlerde 'Kuyucu Murat Paşa Kırımı' diye ünlüdür.

(...) Osmanlı âdem kırımı gerekti mi, gâvur-Müslüman hiç ayırmaz arkadaş... Burası bilinmeli, ona göre durmalı!"⁵⁸³

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, Kemal Tahir'e göre Osmanlı devlet felsefesi ya da ideolojisi devletin kutsallığı, devlet iktidarının bölünmezliği ve devlet topraklarının hanedan üyeleri ya da başka kesimler arasında bölünmezliği esası üzerine oturtulmuştur. Osmanlı'nın bu esasları korumak için, bunları sürdürmek uğruna yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Devleti korumak için giriştiği eylemlerde hiçbir sınır tanımaz. (Romancımız **Büyük Mal**'da, Celali isyanlarının şiddetle bastırılması, yeniçerilerin topa tutulmaları ve Ermeni tehciri olaylarını da Osmanlı'nın bu durumlardaki tavrına örnek gösterir.⁵⁸⁴) Yani, bu tür durumlarda Osmanlı katı despotik uygulamalardan çekinmez. Ancak tehlike ortadan kalkınca bu despot tavrını sürdürmez.

⁵⁸¹ A.g.e., s. 197.

⁵⁸² A.g.e., s. 164.

⁵⁸³ Kemal Tahir, **Büyük Mal**, s. 87-88.

O halde, roman kahramanı Sülük Bey'in dediği gibi Osmanlı'nın bu tutumu göz önünde bulundurulmalı ona göre davranılmalıdır. Yani, eğer mal ve can güvenliğimize dokunulmamasını istiyorsanız devletin güçten düşmemesi için çalışmalı, devleti tehlikeye düşürecek davranışlardan kaçınmalısınız. Romancımızın ATÜT le ilgili görüşlerini aktarırken de belirttiğimiz gibi ATÜT toplumlarında devlet toplumdaki gelir ve onun varlık koşuludur. Bu toplumlarda devlet, özellikle dış tehlikenin büyüdüğü zamanlarda kendisini koruyabilmek için daha fazla orduya, araç ve gereçe gereksinim duyar. Bunu karşılamak için artık değerden daha fazla vergi almaya girişir. Bu tutumu ise onun "kerim" niteliğini "ceberrut"a dönüştürür. İşte Kemal Tahir'e göre, ATÜT devletlerinin despotik karaktere bürünmeleri böyle durumlarda olur ve bu durumlarla sınırlıdır. Yani sürgit sürdürülen bir despotluk söz konusu değildir. Bu toplumlarda devletin yalnız içte değil özellikle dışa karşı çok güçlü bir konumda olması toplumun yararına. Çünkü ATÜT devleti güçlü olduğu zamanlarda değil güçten düştüğü zamanlarda despotluğa sıvanır. Osmanlı romancımıza göre, böyle bir üretim biçimini ürünü olan devlet örgütlenmesidir. Devlet iktidarının bölünmezliği için gerekirse padişah katli dahil her türlü acımasız denilebilecek tedbirlere başvurmaktan çekinmez hatta bunu yasalastırır. ATÜT devleti için tehlike olan zenginliğin belli ellerde birikmesini, aristokrat bir sınıfın oluşmasını, toplumda devletle baş edebilecek derecede güçlü kurum ve kuruluşların oluşmasını önleyici ekonomik, toplumsal ve siyasal kurum ve kurallar geliştirir ve bunları uygular.

ATÜT ile ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, Doğu despotizmi kavramının Osmanlı yönetim sistemini açıklamak için kullanılmasını, buradaki despot kavramının batılı merkezi devletlerde görülen despotlukla karıştırılarak yanlış anlamaya yol açacağı endişesiyle sakıncalı bulmaktadır. İlgili bölümde romancımızın doğu despotizmi kavramını kullanan Marks'ın bu nitelemesinde doğu mutlakiyetinin farklılığını gözetmediğini göremediğini belirtmiştik. Kemal Tahir, Marksın doğu despotizmi nitelemesinde batılı anlamda bir despotizm tanımlaması yaptığını düşünerek bu nitelemeye karşı çıkmıştır. Dolayısıyla Kemal Tahir, Osmanlı despotik bir devlet miydi? sorusunu Osmanlı batılı anlamda, batıda görülen biçimiyle despotik bir devlet miydi? biçiminde sormakta ve yanıtını da olumsuz olarak vermektedir.

⁵⁸⁴ A.g.e., s. 86-88.

Romancımıza göre, Osmanlı Devleti, çağdaşı olan herhangi bir batılı devletten daha despotik olmamıştır. İstese de olamazdı çünkü, bunu Osmanlı Devlet sistemi ve devlet-toplum ilişkilerinin özellikleri önlemiştir. Kişisel otoriteye-despotluğaya dayanmak için başta bir despot, onun çevresinde hiç değil, batılı anlamda aristokratik bir yakın dayanak ve çıkar temeli olmak gerekir. Romancımıza göre, Osmanlı yönetim sistemi bir sacayağı gibi üçlü bir denge üzerine oturmuştur. Bu denge üç temel unsur tarafından oluşturulur. İktidar mutlak olarak padişahın elinde değil, bu üç unsur arasında belli bir denge esasında paylaşılmıştır. Padişah, Asker ve Ulemeden oluşan bu üç unsur devlette üçte bir hissedardır. Padişah hariç, bu idari kadro Reaya'ya (halka) açıktır. Osmanlı toplumunu idare eden kanun, Padişah- Kapıkulu (Yeniçeri, Enderun)- Ulema (medrese) üçünün karşılıklı denetlenmesi kanunudur. Bu kanunun uygulanması sırasında bunlardan hiç biri tek başına kesin üstünlük, hakimiyet sağlayamamıştır. Buhran sıralarında ikisi birleşip üçüncüyü devirerek değiştirmiştir. Padişahla asker bir olunca sivil kadroları, ulemayı ve esnaf örgütlerini temizler; Padişahla siviller ve ulema bir olunca Peygamber Sancağı çıkarılıp asker tepelenir; Askerle sivil kadrolar birleşince Padişah, tahtını, kimi zaman da hayatını kaybeder.⁵⁸⁵ Yeniçerilerin aslında İmparatorluğun büyüklüğü ve nüfusuna göre çok küçük bir kuvvet oldukları halde, kritik sıralarda iktidarın el değiştirmesini sağlayabilecek derecede ağır basabilmeleri, Osmanlılarda iktidarın zümrelere-sınıflara dayanmayıp merkeze dayanması, merkezdeki değişikliklerle değişebilir olduğunu gösterir.⁵⁸⁶

Görüldüğü gibi Kemal Tahir, Osmanlı'nın despotik olup olmadığı sorununu iktidarın tek bir elde toplanıp toplanmaması çerçevesinde ele almaktadır. Eğer iktidar mutlak olarak tek bir kişinin (monark) ya da belli bir kesimi bir sınıfı temsil edenlerin elinde toplanmışsa bu despotizmdir. Osmanlı'da bir iki örnek hariç bütün iktidarı elinde toplayan bir monark (padişah) ya da bir kesim (devşirme, ulema, yeniçeri, âyan eşraf vb.) söz konusu olmadığı için, bu anlamda bir despotizm söz konusu değildir demektir. Devlet-halk ilişkilerine gelince, romancımıza göre batıdaki mutlak iktidarlar, yani gerçek despotlar sürekli baskı uygularlarken, Osmanlı, sadece sıkıştığı zamanlarda, yani devleti tehlikede gördüğü zamanlar, devlet iktidarını ele geçirme durumlarında ve devlete karşı ayaklanmalarda baskı uygulamakta, despotik davranmaktadır. Bu durumlarda da batı despotizminden daha ağır basmamaktadır.

⁵⁸⁵ A.g.e., s. 415.

Bütün bu değerlendirmeler de Kemal Tahir'de ağır basan unsurun doğu-batı kıyaslaması ve batı karşısında doğunun savunucusu olarak konumlanan Osmanlı'nın her kötü durumda batıdan en azından daha kötü olmadığını kanıtlama çabasıdır. Despotluk tartışmasında da Osmanlı, batıdan daha despotik değildir önermesini temellendirmeye çalışmaktadır. Burada, Kemal Tahir'in bu kıyaslamada yaptığı değerlendirmelerin doğruluğu ya da yanlışlığından ziyade, onun bu görüşleri ortaya atarken konuyu nasıl ele aldığı ve hangi saiklerle davrandığı önemlidir. Kemal Tahir, Osmanlı'yı esas olarak doğu-batı ayrımı ve çatışması temelinde ele almakta. Osmanlı halkı için en büyük tehlikenin batı emperyalizmi olduğunu varsaymaktadır. Bu tehlikeyi ancak güçlü bir devlete sahip olmakla uzaklaştırabilir ya da etkisiz kılabilir. Mevcut üretim biçimi bu toplumlara devletten başka bir dayanak sağlamaya elverişli değildir. O halde devlet, doğuda toplumun varoluş şartıdır. En kötü devlet devletsizlikten iyidir. (Kemal Tahir'in devletin toplumdaki yeri, işlevi ve devletin kutsallığı dediğimiz bu devlet anlayışının bugün de geçerli olduğu kanısında olduğunu da dikkate almak gerekir.) Bu durumda devletin kutsallığı bu tür toplumlar için doğal hatta gereklidir. Yapılması gereken devletin kutsallığını yıkmak, devleti halkın gözünde küçük düşürmek, devleti zayıflatmak değil, devletin daha iyi yönetilmesi, daha güçlenmesi ve halka karşı ceberrut değil kerim, cömert, adil davranmasını sağlayıcı taleplerde bulunmak, devlet kadrolarına bunları sağlayacak kişilerin gelmesi için çabalamaktır.

Kemal Tahir'in Osmanlı yönetim sistemini oluşturan unsurlar ve bu unsurların sistemdeki rolleri, aralarındaki karşılıklı dengenin nasıl kurulduğuna ilişkin görüşlerini açıklamaya devam edelim. Padişahlık, Osmanlı ailesinin erkek fertlerine ait bir imtiyazdır. Ancak, padişahın azledilip edilmemesi, şehzadelerden hangisinin padişah olacağı diğer iki unsur arasındaki çekişmenin sonucu olarak ortaya çıkar. Diğer iki unsur (Asker ve Ulema) uzlaşırsa mevcut padişah tahtını hatta hayatını dahi kaybedebilir. Hangi şehzadenin tahta geçeceğini bu iki unsurun kendi içlerindeki ve birbirlerine karşı çekişmeleri sonucu oluşan denge belirler. Gerek paşalar ve onları destekleyen yeniçeri grupları arasındaki hizipleşmeler, gerek Ulemayı oluşturan kesim içindeki hizipleşmeler iktidarın oluşmasında bir tür siyasal parti işlevi görürler. Kemal Tahir'e göre Osmanlı'nın iç siyasal tarihi bir anlamda kapıkulları arasında yürütülen bir iktidar mücadelesi tarihidir. Kapıdan uzaklaşanlar ve kapı dışına itilenlerle kapıda yer

⁵⁸⁶ A.g.e., s. 428.

alan ve yüksek kademelere çıkanlar arasında amansız bir mücadele söz konusudur. Birinci takımı iktidardaki kapıkulları ikinci takımı iktidardan uzaklaştırılmış ya da düşük görevlere itilmiş kapıkulları oluşturur. Bütün şehzade kavgalarında, taht kavgalarında, saray ihtilallerinin altında bu iki takımın çekişmesi vardır.⁵⁸⁷ Bütün bu iç çekişmeler ve boğuşmalarda tarafların tek hedefi devlet yönetiminde söz sahibi olmaktır. Yoksa devletin yapısını ya da sistemini değiştirip yerine yeni bir sistem kurmaya yönelik değildir. Olamaz da. Çünkü, muhalefetteki unsurlar yeni bir sınıf değildirler ve ATÜT'nin temel özellikleri gereği toplumun kendi bilincine varmış bir sınıfının temsilcisi de değildirler. Çünkü toplumda böyle bir sınıflaşma söz konusu değildir. Hanedan ailesinin bu iktidar mücadelesinde sahip olduğu kozlar: tahtın hanedan erkeklerinden birine ait olması imtiyazı, siyaseten katl ve müsadereye karar verme yetkisi, Şeyhülislamın ve büyük devlet memurlarını atama ve azil yetkisi, padişah hasları sayesinde çok büyük bir servete hükmedebilme imkânı, padişah onayı olmadan yasa çıkarılamaması yani yasal meşruiyetin kaynağı olması vb. gibi hususlardır. İcraî askerîler büyük bir icra gücüne ve zenginliklere ulaşabilmelerine rağmen siyaseten katl ve müsadere hukukuna tabi olmaları bu güçlerini frenler. Ulema icrai bir güce diğerleri kadar sahip olmamakla beraber, siyaseten katl ve müsadere uygulamasından istisna edilmek suretiyle başka bir alanda güç kazanırlar. Bu şekilde sistem bu üç unsur arasında karşılıklı güç ilişkileri çerçevesinde bir dengeye oturtulur.

Kemal Tahir, İsmet Bozdağ'ın aktardığı bir konuşmasında imparatorlukların parçalanarak yok olmalarına yol açan başlıca dört etkenden bahsetmektedir. Bunlar:

- 1) Devletin hanedan ailesinin fertleri arasında bölünerek paylaşılması,
- 2) Hanedanın yanında büyük sülalelerin, soylu ailelerin varlığı ve ülke yönetiminde etkinlik kazanacak düzeyde güçlenmesi,
- 3) Zenginliğin belli ellerde toplanarak, devletin dışında büyük bir güç haline gelmesi,
- 4) Zulüm ve adaletsizliktir.

Bu etkenlerin dışında bir imparatorluk ancak kendisinden daha güçlü bir başka devletin dış saldırısı ile yıkılabilir. (İlerleyen bölümlerde değineceğimiz üzere Kemal Tahir'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının nedeni bu dış etken, Batı'nın güçlenmesidir. Tanzimat'tan itibaren Osmanlı'nın bu yıkımı durdurmak için girişmek zorunda kaldığı "Batılama" hareketleri bu yıkılışı önleyeceği yerde kolaylaştırarak

⁵⁸⁷ A.g.e., s. 213.

hızlandırmak ve kaçınılmaz kılmak şeklinde ters bir sonuç doğurmuştur). Osmanlı'nın zenginliğin devleti tehdit edecek ölçüde başka ellerde birikimini bilinçli olarak önleyen ekonomi politikası (Orhan Beyden beri uygulanan devletçilik) , siyaseten katl, Hanedan üyelerinin öldürülmesinin meşru görülmesi, müsadere ve devşirme sistemi gibi kurum ve uygulamalar işte bu dört etkeni önlemeye yöneliktir.⁵⁸⁸

Padişahın keyfi adam öldürmesi anlamına gelen siyaseten katl padişahın sahip olduğu meşru bir yetkidir ve Ulema hariç sadece askeri sınıfa yöneliktir. Bunun dışında kalan bütün reayaya siyaseten katl uygulanamaz. Bunun nedeni devlet yönetiminde klikleşme ve hizipleşmeyi önlemektir. Vezir-i azam dahil tüm askeri sınıf üyelerinin hayatları Padişahın iki dudağı arasındadır. Bunlar çok büyük zenginliklere ve makamlara ulaşabilirler, ancak Padişah fermanlarına uymadıkları, padişaha karşı gelmeye kalktıkları takdirde hayatlarından oldukları gibi tüm servetleri de müsadere edilir. Yani devletin hazinesine aktarılır. Böylece devlet yönetiminde Padişah dışındaki birtakım kişi ve grupların güçlenerek bir tehlike odağı haline gelmesi önlenmiş olur. Fatih Sultan Mehmet'in Çandarlı ailesini bu şekilde saf dışı bırakmasının nedeni de budur. Bu dönemden sonra sistemde devşirmelerin ağırlığı artmıştır.

Devşirme uygulaması da Kemal Tahir'e göre, bir İslâmlaştırma politikası değil, Padişaha tam muti (itaat eden), devlet dışında hiçbir dayanağı ve desteği olmayan idareci ve asker yetiştirme ihtiyacının bir ürünüdür. Osmanlı için en uygun memur, devlet dışında hiçbir dayanağı olmayan, kapıdan kovulduğu takdirde gidecek bir yeri olmayan memurdur. Romancımız, özellikle gayrimüslim kökenli devşirmelerden oluşan kapıkulları için şu nitelemeyi yapmaktadır:" Osmanlılığın insan ölçüsü şudur: Kendi giydirdiklerini çıkarıp geri alınca geride hiçbir şey kalmamalı."⁵⁸⁹ Kendinden önce bir çok devlet ve imparatorluğun uyguladığı bu devşirme yöntemini Osmanlı mükemmel bir kurum haline getirmiştir. Devşirmeler, aynı zamanda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen ve kimisi soylu ve büyük ailelerin temsilcileri olan askeri sınıf üyelerine karşı bir denge unsurudur. Devlet yönetiminde Anadolu kökenliler padişahın iktidarını tehdit edecek ölçüde ağır basınca, ya da Anadolu'da isyanlar çıkınca Rumeli'ndeki devşirmeler güçlendirilerek devreye sokulur, ayaklanma bastırılır, denge sağlanır. Tersî söz konusu olduğu zaman da bu kez Anadolu kökenliler kullanılır. Ordudaki Rumeli kökenli devşirmelerle, Anadolu Türlerinden oluşan kesim arasında

⁵⁸⁸ İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 58-61.

çıkar çatışmaları üzerine oturtulan bu hassas denge ordunun devlet yönetimini oluşturan üç unsurdan biri olarak türdeşleşmesini önler. Aynı esaslar üzerine oturtulan denge askerî sınıfın diğer üyeleri için de geçerlidir. Diğer taraftan, hanedan erkeklerinin eşlerinin seçiminde uygulanan politikalar da hanedanda belli ve güçlü bir aristokrasinin oluşmasını önler. Bunu sağlamak için padişahlar ve şehzadelere eş seçilirken özellikle güçlü ve soylu ailelere dayanmayan kadınlar tercih edilir. Padişah anneleri ve eşlerinin bir çoğunun gayrimüslim kökenli ya da devşirmelerden olmasının bir nedeni de budur.

Bunun dışında Osmanlı'da zenginleşerek güçlü bir tehlike odağı haline gelme imkânı ticaretten geçmektedir. Osmanlı'nın bir ATÜT devleti olması ATÜT toplumunda feodalleşmeyi sağlayacak derecede bir artık değer fazlasının olmaması ve bu fazlanın da devlet dışında birtakım özel ellerde birikmesinin önlenmesi tarım yoluyla büyük zenginlerin ortaya çıkmasını önlemektedir. Geriye ticaret yoluyla zenginleşme kalmaktadır. Ancak burada da zenginliğin devlet dışında bir takım ellerde aşırı birikmesini önleme ilkesi geçerlidir. Reayadan Müslim ya da Gayrimüslim olsun ticaret yoluyla aşırı zenginleşerek devlet için tehlikeli görülen kimseler askerî sınıfa alınarak etkisiz hale getirilirler. Zira askerî sınıfa girince siyaseten katl ve müsadere hukukunun alanına girmektedirler. Askerî sınıfta ise, siyaseten katl, müsadere, sık sık görev yeri değiştirme, servetlerin vakıflaşarak anonimleşmesini sağlama gibi uygulamalar bu sınıfta zenginliğin belli ellerde büyük ölçülere ulaşsa bile bunun sürgit elde tutulmasını aile ve akrabalara aktarılmasını önlemektedir. Bu da zenginliğin sağladığı bir gücün giderek büyüyerek devletin karşısına çıkmasını daha başından ya da belli bir aşamada imkânsız kılmaktadır.

İmparatorlukları yıkan sonuncu etken olan zulüm ve adaletsizliğe gelince Kemal Tahir'e göre, Osmanlı bu konuda çok titizdir. Devlet "Adalet mülkün (egemenliğin) temelidir" felsefesi üzerine kuruludur. Devletin temel görevi adaleti sağlamak zulmü önlemektir. Osmanlı geliştirdiği hukuk sistemi ve yargı örgütlenmesiyle zulmü önleyici tedbirleri almayı başarmıştır. Çok sıkı bir denetim ve kontrol mekanizmasıyla örülmüş olan merkezi bürokrasi devlet görevlilerinin halka adaletsiz davranmasını önlemekte sürekli denetlenmektedir. Elbette ki bu zulmün tamamen önlendiği adaletin mükemmel bir şekilde tesis edildiği anlamına gelmez, ama hedeflenen adalettir. Devletin varlık nedeni ve meşruiyeti adalete dayanmaktadır.

⁵⁸⁹ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 135.

Adaletin mülkün temeli olması ilkesi sadece Osmanlı'ya özgü bir felsefe değildir. Devletin, dayanması gereken temel felsefeyi ifade eden bu ilke İslâm devlet geleneğinde bir anlamda siyasal iktidarın meşruiyet sınırlarını belirleyen ve devletin toplum hayatında gerekliliğini ortaya koyan bir ifadedir. Mülk yani siyasal iktidar, devlet yönetimi, meliklik kaçınılmazdır; temeli adalete dayandırıldığı takdirde meşrudur. İslâm devlet felsefesini konu edinen bir çok eserde "daire-i adliye" olarak isimlendirilen bir formüllendirme bu ilkenin bir anlamda mantıksal açılımını oluşturmaktadır. Yusuf Hashacibin **Kutatgubilig'i**, Kınalızâde Ali Efendi'nin **Ahlak-ı Âlaî'si**, İbn-i Haldun'un **Mukaddime'si** ve ünlü Osmanlı tarihçisi Naima'nın **Naima Tarihi** gibi eserlerde devletin dayanması gereken temel ekonomik, toplumsal ve siyasal ilkeler anlatılırken hep bu daire-i adliye formülü kullanılmaktadır. Naima'nın eserinde Kınalızâde Ali efendiye atfen bu daire-i adliye şöyle ifade edilmektedir:

"-Mülk ve devlet, asker ve rical (devlet adamları N.Y.) ile dir
-Rical mal ile bulunur
-Mal reayadan husule gelir
-Reaya adlile muntazam-ül-hal olur." ⁵⁹⁰

Kemal Tahir de **Naima Tarihi**'nde yer alan bu daire-i adliyeye dikkat çekmekte ve bunun Osmanlı'nın dünya görüşünü ifade ettiğini belirtmektedir. Buna göre Osmanlı devlet anlayışında devletin halka (reayaya) zulmetmesi (adaletin tersi) onun ekonomik temelini zayıflatır dolayısıyla yıkılmasına yol açar. Kemal Tahir burada, kişinin çıkarından toplumun çıkarı üstündür (Zarar-ı hasdan zarar-ı âm ihtiyar olunur) ilkesine gönderme yaparak Osmanlı devlet sistemindeki temel felsefenin bu adalet dairesinde ifadesini bulduğunu, toplumun çıkarının kişisel çıkardan önce gelmesi ilkesinin de buna uygun olarak devleti güçsüz düşürecek kişisel mülkiyet birikiminin bilinçli olarak önlenmesi gereğini ifade ettiğini belirtmektedir. ⁵⁹¹

Devlet yönetiminin adalete dayanması söylemi yani temel bir ahlakî ilke olan adaletin her alanda olduğu gibi devlet yönetiminde de uyulması gereken bir kural

⁵⁹⁰ Aktaran: Divitçioğlu, a.g.e., s. 93. , Timur, a.g.e., s. 246. (Divitçioğlu'nun aktardığına göre Daire-i Adliye'nin Kınalızâde Ali Efendi'nin eserindeki özgün şekli şöyledir:

- 1) Adldir mucib-i salâh-ı cihan
- 2) Cihân bir bağıdır dıvarı Devlet
- 3) Devletin yatımı şeriattır
- 4) Şeriata olamaz hiç haris illa Melik
- 5) Melik zaptetmez illa leşker
- 6) Leşkeri cem'edemez illa mal
- 7) Malı cem'eden raiyettir
- 8) Raiyeti kul eder Padişah-ı Aleme adl.) Bkz. Divitçioğlu, a.g.e., s. 94.

⁵⁹¹ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 396.

olduğu hususu bize göre bütün toplumlarda varolan bir söylemdir. Doğuda olsun batıda olsun hiçbir devlet ya da devlet yöneticisi adalete dayanmadığını, adaleti gözetmediğini söylemez. Üstelik tam tersini söyler, yani adalete dayandığını adil davrandığını iddia eder. Yani bu söylem evrenseldir. Adaletin söylemdeki varlığı değil uygulamadaki varlığı önemlidir. Daire-i adliye olanı değil olması gerekeni ifade etmek için kaleme alınmıştır. Nitekim gerek Yusuf Hashacip, gerek Kınalızâde Ali, gerek İbn-i Haldun ve gerekse Naima bunu olması gereken olarak sunmaktadır. Hepsi de bu ilkelerden uzaklaşıldığı takdirde toplumda zulmün artacağı devletin zayıflayacağı ve meşruiyetini kaybedeceğini vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla Taner Timur'un da belirttiği gibi önemli olan bu felsefi/ideolojik formülün söylemde yer alması değil, bunun uygulanıp uygulanmamasıdır. Timur, birçok tarihçinin ve onlardan esinlenen yorumcuların bu görüşü aynen aktararak Osmanlı devlet düzenini bununla açıklamaya çalıştıklarını, böylece söylemin az ya da çok hayatta gerçekleştiğini varsaymak gibi bir hataya düştüklerini vurgulamaktadır.⁵⁹² Şüphesiz "adalet mülkün temelidir" ilkesinin devlet katında bir söylem olarak varlığı önemlidir. Devletin meşruiyetinin neye dayandığının belirlenmesi ve ilan edilmesi açısından çok önemlidir. Ancak bu durum devletin bu ilkenin gereğini yerine getirdiğini açıkça göstermez, kanıtlamaz. Hukuki bir deyimle ifade edecek olursak bu ilkenin varlığı ancak devletin bu ilkeye uyduğunun ya da uymaya çalıştığının bir karinesi olabilir. Yine Kemal Tahir'in de belirttiği, padişah fermanlarının birçoğunun adalete uyulmasını, halka zulmedilmemesini emreden fermanlar olması, Osmanlı devletinin bu ilkeye önem verdiğini gösterir. Ama bir taraftan da bu fermanların çokluğu ve sıklığı askerîlerin adalete pek uymadıklarını da gösterir. Yani adalet fermanlarının sıklığı ve çokluğu zulmün de sıklığı ve çokluğunu gösterebilir. Sık sık zulüm işleniyordur ki sık sık adalet fermanları çıkmaktadır. Bu fermanlar padişahın adalete önem verdiğini gösterirken bir taraftan da adaletin pek de sağlanamadığını gösterir. Sonuçta önemli olan bu fermanların ya da ilkelerin varlığını ortaya koymak değil (şüphesiz bu da önemli ve gereklidir) bu ilkelerin yani adaletin uygulanıp uygulanmadığını tarihsel veriler ışığında ortaya koymaktır.

1.1.6.2. Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi

Kemal Tahir'e göre, Osmanlılık, doğuşunun ilk 120 yılında Bizans Rumluğuna ve Rumeli Slavlığına doğru gelişmiştir. Doğuşunun tarihi döneminin özellikleriyle

⁵⁹² Bkz. Timur, a.g.e., s. 246.

bulunduğu uçta din yayıcısı oldukları ileri süren savaşçı dervişler de vardı. Fakat bir dünya imparatorluğunun sağlam çekirdeğini taşıyan asıl Osmanlı topluluğu, dünya imparatorluklarının din üstüne, ırk üstüne kurulamayacağını biliyor ve seziyorlardı. Bu açıdan Osmanlı tarihi aynı zamanda, dinsel hoşgörü ve zorla din değiştirmeyi yasaklayan bir dönemin de tarihidir. Osmanlılar bunu salt hoşgörü sahibi oldukları için yapmadılar. Dünya imparatorluğunun baş koşullarından biri olduğunu bildikleri için, başka bir şey yapmanın imkânsızlığını kavradıkları için yaptılar. Osmanlı'nın doğuşunun tarihi döneminde böyle bir inanç görüşü batı toplumlarına göre yüzlerce yıl ileri bir görüştü:

" Osmanlı Devlet Felsefesi, devlet gücü dışında hiçbir başka otorite tanımadığı için Sünni Müslümanlığı (Bir Doğulu imparatorluğuna dönen Bizans'ın son yüzyıllarında Ortodoksluğu kullandığı gibi) bir devlet memuru haline getirmiş, onu devlet çıkarlarına çalıştırmıştır. Fetva müessesesine verdiği özellik şeriat anlayışını belirlediği gibi devlet diline tanıdığı örfi kanun koyuculuk hakkıyla şeriatı kolayca zorlamayı da başarmıştır. Bu açıdan bakılırsa Osmanlılığın İslâm anlayışı, batıdaki reformdan çok daha sağlam, çok daha ileri bir din hukuku anlayışıdır. Şeriatın temelinde kişisel çıkarların çatıştıkları yerde, toplumsal çıkarlara feda edilmesi şartı da Osmanlı devlet anlayışının dinle olan ilintisindeki uyuşmayı belirler." ⁵⁹³

Romancımıza göre, Osmanlı, en büyük üretim aracı olan toprağı Şeriatın "Mülk Allah'ındır" hükmüne uygun olarak devlet mülkiyetinde tuttuğu, kendi kuruluşundan önce var olan bazı kişisel toprak mülkiyeti parçalarını da vakıflaşmaya yani kişisel mülkiyet olmaktan ebediyen çıkarmaya zorladığı için dini örgütleri, Batı'da Kilisenin sahip olduğu gibi ekonomik dayanaktan yoksun bırakarak adeta aylıklı bir memur halinde çalıştırmayı başarmıştır. İslâm'da Tanrı ile kul arasında kilise gibi bir aracı müessesenin bulunmaması da zaten teokratik bir yapılanmanın önünü kesmektedir. Buna göre, İslâm dini, mülkiyetin belli ellerde toplanmasını önleyerek, Hıristiyanlıktaki kilise müessesesinden ayrılır. İslamlık olarak kalır. Oysa Hıristiyanlıkta Hıristiyan inancı başka bir şeydir, kilise başka bir şey. Osmanlılar din yapıcı ya da bir din devleti kurucusu değildirler. Dinlere karşı hoşgörü (tölerans, müsamaha) sahibidir. Hatta gayrimüslimlerden alınan vergiyi kaybetmemek için bunların Müslüman olmalarını teşvik bile etmemişlerdir. Osmanlı devlet olarak Şeriat'a dayanır ve padişahı Halife sayar olduğu halde, çağına göre, Batıya nazaran gerçekten laik bir devlettir. ⁵⁹⁴

⁵⁹³ Kemal Tahir, Notlar 10, s. 412.

⁵⁹⁴ A.g.e., s. 339.

Kemal Tahir'e göre, Arap şeriatçılığını da değiştiren Osmanlı, bu değişme ölçüsünde klasik teokratik devlet özelliklerinden de ayrılmış; hanedanın ve yöneticilerin Müslüman oldukları halde din baskısını reddederek bütün dinleri kapsayan bir dünya imparatorluğu kurmak imkânını yakalamıştır ki bu Osmanlı reformunun önemli bir parçasıdır. "Anadolu halklarının kölelikten çabuk kurtulmaları, serfliğe geçmemiş olmaları, modern çağlarda ise proleterleşmemeleri onlarda kişi mülkiyetini kabul etmeyen İslâmlığa yatkınlık meydana getirmiştir"⁵⁹⁵ diyen Kemal Tahir'e göre, İslâm dininin özellikle toprakta öngördüğü mülkiyet yapısıyla, özgeci diye nitelenebilecek ahlak ilkeleriyle ATÜT toplumunun gereksinimlerine uygun kurum ve kurallara (şeriat) sahip olmasının doğuda din-devlet çelişkilerine değil uyumuna yol açmasını sağlamıştır:

" Şeriat bir üst yapıdır ama temelinde batı anlamında mülkiyet ilişkileri bulunmayan Asya Tipi Üretim'e mahsus bir üstyapıdır ve elbette alt yapıyı dönüp etkilemesi ve bu etkileme sonuçları da başkadır. (Biz bugün bile bu başkadan bir üçüncü başkanın sonuçların çıkarmaya çabalıyoruz.)

-Gerek batıların gerek batılılarca aldatılmış Osmanlıların, Osmanlı toplumunu şöyle anladıkları görülüyor: Bir Kur'an vardı. Osmanlılar bunu aldılar, bunun şartlarına uygun bir temel mülkiyet ilişkileri kurdular...

-Eğer Osmanlı toplumu bir Hıristiyan toplum olsaydı, Hıristiyan şeriatını da ister istemez değiştirip Anadolu ve Rumeli'ndeki ekonomik temele uyduracaktı. (yoksa varolamazdı) Nitekim Roma'dan geldiği halde Bizans, böyle bir köklü değişme yapmış yani varolmak için, Roma'nın temelindeki kişisel mülkiyet düzeninden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Eğer bu görüş doğruysa, batıların ve onlara uyan yerli batıların Osmanlı toplumunda şeriata verdikleri yerin yanlışlığı meydana çıkar. Arap da Kur'an'daki şeriata dayandığı hatta bir anlamda Acem de tarihinin son döneminde buna dayandığı halde temeldeki ekonomik şartların Osmanlıya benzemezliği yüzünden Asya Tipi Üretim'e Osmanlıların getirebildiği yeniden doğuşu kendi toplumlarında sağlayamamışlardır." ⁵⁹⁶

Romancımıza göre, Anadolu halklarının İslâmiyet'i benimsemelerini kolaylaştıran etken bu dinin ATÜT' na uygun birtakım kurum ve kurallar içermesidir. Bu açıdan Ortodoksluk da Katoliklikten çok İslâm'a yakındır. Osmanlı'nın Balkanlarda tutunabilmesi buna karşın gerçek katolik batının sınırının başladığı yerden öteye geçememesinin nedenlerin de burada aramak gerekir. (Romancımızın İslâmiyetin Türk toplumundaki yeri ve bu dinin temel özelliklerine ilişkin görüşlerini ATÜT ve Sosyalizm ile ilgili bölümde açıkladığımız için bu konuda burada tekrara gerek görmüyoruz.) Kemal Tahir, Osmanlı devletini teokratik bir devlet olarak nitelendirme yaklaşımının teokrasiyi batıdan kalıp olarak alma ve Osmanlı'yı buna uydurma gibi yanlış bir

⁵⁹⁵ A.g.e., s. 250.

bakıştan kaynaklandığı kanısındadır. " Hilafeti bir teokratik devlet müessesesi saymak, daha beteri devşirmeci ve ordusu Bektaşî Osmanlılığı bir çok temel müesseselerinden birisi olan halifecilik yönüyle belirlemeye çabalamak, bütün araştırmacıları ister istemez başlangıçta olduğu gibi sonuçlarda da yanılığara götürür." ⁵⁹⁷ diyen romancımıza göre Osmanlı'da ulemanın yeri, Osmanlı uygulamaları dikkate alındığında Osmanlı'yı teokratik olarak nitelemek bir yanılığdır. İmparatorluk olmanın bir gereği olarak dinin ayırıcı değil birleştirici bir unsur olarak çok önemli bir işlev gördüğü ve dinsel hoşgörünün bir gereklilik olduğu Osmanlı'da teokrasinin varlığından söz edilemez.

Kemal Tahir'e göre, Osmanlı'da her şeyin şeriata uydurulmaya çalışılması, şeriata uygulamak için değil, tersine şariat bağlarından kurtulmak için tutulmuş bir yoldur. O kadar ki şeriata biçim ve dış görünüş bakımından uymaya çabalamak 17. yüzyıldan sonra başlamıştır.⁵⁹⁸ İmparatorluğu kurtarmak için halifelik kurumunun kullanılması, panislamizm politikalarına yöneliş ise ancak imparatorluğun son yüzyılında ortaya çıkmıştır. Osmanlılar kuruluş aşamasındaki savaşı dervişlerin oynadığı din yayıcılığı rolü Osmanlı'nın dine bakışını belirleyen unsur değildir. Kuruluş sürecinin daha başlarında medreselilerin, yani şehirli Sunni İslâm'ın temsilcilerinden oluşan Ulema din yayıcılığı ya da zorla din değiştirmeyi değil, hoşgörüyü savunan yorumlar yapmışlardır. Bunun asıl nedeni romancımıza göre, devletin vergi gelirlerinde düşüşü önlemektir. Çünkü bir gayrimüslim Müslüman olduğunda ondan haraç ya da cizye gibi vergiler alınmamaktadır. Bu yüzden Osmanlı din yayıcılığının tersine egemenliği altına aldığı toplumların kendi dinlerinde özgür kalmalarını daha yararlı görmüş ve böyle bir politika izlemiştir. Ulemanın bu tavrı da devletin çıkarının önde gelmesinin bir başka göstergesidir:

" Bazı batılı tarihçiler, Osmanlıları Uç'a toplanan savaşı dervişlere bakarak önce 'din yayıcısı' sonra 'din koruyucusu' saydıkları gibi, diğer bazıları da kuzeyde gördükleri göçebe akıncılara benzetmişlerdir. Oysa Osmanlı uleması, başından beri devletin çıkarını düşünerek, savaşı dervişlerin tersine Hıristiyan reayayı haraç şartları içinde tutmaya çalışmışlardır. Böylece batıdaki Ortaçağ din adamlarına göre çağlarında akıl almaz bir inanç toleransı göstermişlerdir." ⁵⁹⁹

Romancımıza göre, Osmanlı idareci kadrolarından üçüncü ayağı meydana getiren Ulema, sonraları olduğu gibi, yalnız şariat kanunlarını her sorulduğunda tarafsız

⁵⁹⁶ A.g.e., s. 433-434.

⁵⁹⁷ A.g.e., s. 505.

⁵⁹⁸ A.g.e., s. 258-259.

⁵⁹⁹ A.g.e., s. 320-321.

olarak açıklayan, buna karşılık hiçbir sorumluluk da yüklenmeyen bir zümre değil, Osmanlı'nın kuruluş çağlarında devleti belli bir görüşe göre kuran, onu amaçlarına dönük tutan çok daha önemli bir ortaklıktı. Ancak bu ortaklık belirleyicilik şeklinde değildir. Din de mülkiyet gibi devlet üstü ve devlet dışı bir kategori olmayıp devlet örgütlerinden biridir. Ulema bu anlamda bir memur örgütüdür. Kadılar ve Şeyhülislâm sonuçta bir devlet memurudur. Kemal Tahir'e göre, Şeyhülislâm'ın Vezir-i azamdan hemen sonra gelmesi dinin devletteki gücünü değil, -Katolikliğin ekonomik açıdan ve dünya görüşü bakımından bağımsızlığı göz önüne alınırsa- güçsüzlüğünü ispatlar.⁶⁰⁰ Ulemanın Osmanlı yönetiminde önemli ve etkili bir yeri vardır. Ancak unutmamak gerekir ki Ulema tek başına değildir; sistemin unsurlarından sadece birini oluşturmaktadır. Medreselilerin devlet içerisindeki konumu diğer maaşlı memurlarınkinden pek farklı değildir. Siyaseten katl ve müsadere hukukunun dışında olmaları dahil bütün ayrıcalıklarına rağmen Ulema da son tahlilde bir kapıkuludur. Osmanlı'daki önemli değişiklikler (padişah hal'i, müsadere kararları, büyük fermanların ilanı vb.) le ilgili şeyhülislam fetvaları incelendiğinde bunların o dönemin iktidarlarının isteklerine uygun bir meşrulaştırma örnekleridir. Bütün bunlar Osmanlı'da devletin dine değil dinin devlete bağlı olduğunu gösterir. Sonuçta romancımıza göre Osmanlı'da bir teokrasiden söz edilemeyeceği gibi din-devlet ilişkileri de dinden devlete değil, devletten dine doğru bir yöndedir. Bu ilişkide belirleyici unsur din değil devlettir. Din adına söz söyleme yetkisinde olan Ulemanın asıl işlevi devleti ve devletin uygulamalarını dinen meşrulaştırmak gibi bir görevdir. Romancımız, Osmanlı'daki bu din-devlet ilişkisinin Cumhuriyet döneminde de devam ettiği kanısındadır.

1.2. Tanzimat Dönemi ve Sonrası Ya da Osmanlı Batılılaşması

1.2.1, Klasik Düzenin Çözülüşü ve Osmanlı'yı Tanzimat'a Götüren Süreç

Kemal Tahir, yukarıda ayrıntılı olarak değindiğimiz Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve yükseliş dönemini doğuda ATÜT şartlarında bir devrim bir sıçrama olarak ele almaktadır. Yani Osmanlı temelde bir ATÜT devletidir. Kendinden önceki ATÜT devletlerinin mirası üzerinde yükselmiştir. Ancak bu yükselişi bir devralış ve tekrar ediş şeklinde değil, tarihten bir ders çıkararak büyük bir imparatorluğun kuruluşu ve yüzyıllarca yaşayabilmesi için klasik ATÜT devletlerinde tekrar eden tarihi belli alanlarda tekerrürden kurtararak yeni bir tarih yapmak suretiyle gerçekleştirmiştir.

⁶⁰⁰ A.g.e., s. 136.

Doğunun reformu ve rönesansı olarak nitelediği bu değişiklikler "bozuk ATÜT devleti" kavramının bozuk kısmını karşılamaktadır. Kemal Tahir'in doğu reformu ve rönesansı olarak nitelediği bütün bu değişiklikleri yöneldikleri hedefler bakımından şöyle özetleyebiliriz: Devletin toplumda tek ve belirleyici bir güç olması, hanedan ailesi dahil hiç kimse ya da hiçbir kesim arasında bölüşülmemesi ve devletin kutsallaştırılması anlamında siyasal devletçilik; toplumda temel üretim aracı olan toprak olmak üzere tüm ekonomik faaliyetlerin devletin denetiminde ve belirleyiciliğinde olması anlamında ekonomik devletçilik; toplumda devletin dışında din dahil hiçbir özerk oluşuma, güçlü bir örgütlenmeye ya da sınıflaşmaya fırsat vermeme açısından toplumsal devletçilik. Bütün bu ilkeler romancımızın memur devleti ya da kapıkulu sistemi dediği bir bürokratik yönetim mekanizmasıyla geliştirilmiş ve korunmuştur.

Bu anlamda bozuk bir ATÜT devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun dünyadaki misyonu ise ATÜT şartları ile uyuşmayan ve çatışan sınıflı batı toplumlarına karşı doğuyu savunmaktır. Bu savunmanın gerekçelerini farklı üretim biçimi temelinde insani değerlerden uzaklaşmış, temel amacı sömürü olan, doğaya ve insana yabancılaşmış bireyci insan tipini yaratmış ve buna uygun bir dünya görüşüne sahip olan batı toplumlarının saldırganlığı oluşturmaktadır. Bu nedenle doğu ile batı arasında ahlaktan felsefeye, insan tipinden ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılara kadar hemen her alanda uzlaşmaz bir çelişki ve çatışma vardır. Doğunun en büyük ve en güçlü ATÜT devleti olan Osmanlı İmparatorluğunu tehdit eden yegâne güç bu batılı devletlerdir. Osmanlı bunlara karşı kendisini savunurken aynı zamanda tüm doğuyu da savunmaktadır. Yani Osmanlı'nın batıya karşı varlığını sürdürmesi ve korumasıyla doğuyu savunması işlevleri çakışmaktadır. Mevcut üretim şartları çerçevesinde kurulmuş olan bu büyük ATÜT devleti geliştirdiği yeni kurum ve kurullarla içten yıkılmayı adeta imkânsız hale getirmiştir. Bu devletin yıkılması ancak hemen yanı başında bulunan ve kendisi ve bütün doğu için en büyük tehdit unsuru olan batı devletlerinin dengeyi kendi lehlerine bozacak derecede güçlenmeleridir. Osmanlı'nın kurulduğu dönemde batı toplumları feodal üretim tarzından kapitalizme geçme aşamasındaydı. Yani, batıda yeni bir sınıf olan burjuva sınıfı giderek güçlenmekteydi. Viyana ve Roma'nın simgelediği Katolik, sınıflı batı toplumlarının sınırına dayanmış olan Osmanlı İmparatorluğu bu sınırları aştığı takdirde artık bütün dünyaya hakim olacak ve kendisini tehdit edebilecek güç oluşumlarını önlemiş olacaktı. Romancımıza

göre, Osmanlı bu tarihi fırsatı en uygun olarak Yıldırım Bayezid'in Niğbolu zaferinden sonra yakaladı. I.Bayezid İstanbul'u ve Roma'yı almak için önce Anadolu birliğini sağlayarak gerek duyduğu insan gücünü toparlamaya yönelmiş. Ancak Timur saldırısı bu planları alt üst etmiştir. II.Mehmet aynı hedefi gerçekleştirmek için önce İstanbul'u almayı başarmış sonra Roma'ya yönelmiş ancak beklenmeyen ve şüpheli (zehirlenerek mi öldürüldü?) ölümü batıya bu öldürücü darbeyi indirmesini engellemiştir. Özellikle Timur'un Osmanlı'yı yıkması ve bütün doğuda gerçekleştirdiği beşeri ve ekonomik yıkım Batıya zaman kazandırmıştır. Bu süre içinde toparlanan ve merkezi devletlerini güçlendiren batılılar Osmanlı'yı Viyana önünde durdurmayı başarmışlardır. İkinci Viyana bozgunundan sonra Osmanlı artık Katolik batıyı da egemenliği altına almak anlamına gelen "Kızıl Elma"sından vazgeçmek zorunda kalmış, artık Avrupa'daki varlığını koruyabilmenin yollarını aramaya yönelmiştir. Burjuva sınıfının öncülüğünde ve egemenliğinde kapitalist üretim biçimine geçmiş olan batı toplumları hızla merkezi devletlerini güçlendirmiş, yeni savaş gereçleriyle donatılmış, hareket ve ateş yeteneği yüksek düzenli orduları kurmuşlardır. Bilimde ve teknolojiye yaptıkları büyük keşif ve icatlar, gerçekleştirdikleri büyük üretim, Okyanus yoluyla Hindistan'a ulaşmak ve yeni dünyayı (Amerika kıtasını) keşfetmek suretiyle buraların yağmalanmasından Avrupa'ya o zamana kadar görülmemiş ölçülerde kaynak aktarımı sağlamışlardır. Bütün bu gelişmeler batıların çok büyük mali kaynak gerektiren modern ve düzenli orduları kurmalarını, onları modern teçhizatlarla donatmalarını sağlamıştır. Artık Osmanlı'nın Viyana'da karşılaştığı ordular Niğbolu'dakiler değildir. Arada hem niteliksel hem de niceliksel bir fark söz konusudur. Asıl önemli olan da niteliksel farktır ki, bunu da belirleyen bu orduların arkasındaki yeni insan tipi, burjuva ya da kapitalisttir:

" Batının Osmanlı'yı batılaşmaya zorlayan unsuru teknik ilerilik değil. Hep teknik ilerilik diye gösteriyorlar. 1400'lerde palazlanmaya başlamış ve sonra batıyı ele geçirmiş yeni bir insan türü. Kapitalist insan türü. O zamana kadar batıda emsali bulunmayan bir tür bu. Batı için son derece özel, fakat ondan önce yok bu tip. Feodaliteye son veren tip. Bu tipin var olması ve tarih yüzüne çıkmasının sebebi, dünyayı sömürmek..."⁶⁰¹

Kemal Tahir bu tarihsel koşullar içerisinde Osmanlı'nın bir kısır döngüye girdiğini söylemektedir. Bu dönemde Batı karşısında duraklayan Osmanlı içerde de bir çelişki ve çözülme sürecine girmiştir ki bunun temel nedeni yukarıda özetlediğimiz batı toplumlarında meydana gelen gelişmeler sonucu sınırdaki düşmanın güçlenmesidir. Bu

⁶⁰¹ Kemal Tahir, "İki Batı", Türkiye Defteri, S. 3, Ocak 1974.

durum da bir ATÜT devleti için en büyük tehlikedir. Romancımız Osmanlı'nın girdiği bu kısır döngüyü şöyle açıklıyor:

" Dışta görünen büyük düşman güçler devleti ister istemez fazla masrafa zorlayacak, bu fazla masrafı, içerde, batı biçimi insafsız sömürü varolmadığı için düzen bozuculuğa 'müsaderelere' götürecekti. İçte düzen bozulması ise dışarıda görülen düşman güçlere karşı koymayı güçleştirecekti. Her güçlük iç düzensizliği arttıracacağı için Osmanlı tipi devlet fasit daireye düşecek demektir. Bunun en çıplak belirtisi ise hazinenin boşalmasıydı. (Nitekim Osmanlı tipi devletin en yüksek noktası sayılan Kanuni Süleyman çağı, hazinenin en tamtakır olduğu, bu yüzden de iç çekişmelerin en kanlı hale geldiği devirdir.)" ⁶⁰²

Romancımız bu açıdan Osmanlı'yı çok uzun süreler uğraştıracak olan Celali Ayaklanmalarının Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamasının da bir rastlantı olmadığı kanısındadır. Devlet güçlenen batı karşısında ihtiyaç duyduğu askeri ve malzemeyi temin için iç düzeni bozucu uygulamalara girmiş, ister istemez kerimlikten ceberrutluğa yönelmiştir. Romancımıza göre, Celali Ayaklanmaları, temelde kapı dışında kalan yöneticiler, timarını kaybeden eski sipahiler gibi askerî sınıfın, yani kapıkullarının eski konumlarına kavuşmak ya da daha iyi konuma gelebilmek için Anadolu'da başlattıkları ayaklanmalar niteliğindedir. Bu ayaklanmalara kurulu düzenin bozulması, vergilerin arttırılması sonucu fakirleşen halk kesimlerinin destek vermeleri ya da katılmaları bunların bugünkü anlamda sivil ayaklanmalar, halk hareketleri olduğunu göstermez. Halkın bu ayaklanmalara katılmasında bölgede güçlenen Celalilerin şerrinden korunmak, Celalilerin safına geçerek onların giriştikleri yağmalardan pay almak gibi pragmatik nedenler etkilidir. Celali ayaklanmaları hiçbir zaman bir halk hareketi olmadığı gibi bu ayaklanmalara destek veren halk kesiminin de amacı devleti yıkmak yeni bir sistem kurmak değil devleti eski kerim konumuna gelmesine yönelik birer talep niteliğindedir. Bu hareketler temelde birer tepki hareketleridir. Yenileştirici, düzen değiştirici fikirlerden yoksundurlar. Çünkü ayaklanmayı gerçekleştirenler kendi bilincine varmış sınıflar değildir. Burada bilinçli olanlar ayaklanmaları örgütleyen kapıkullarıdır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi onların bilincini belirleyen şey de devletin kutsallığıdır. Dolayısıyla hedefleri devleti yıkmak ya da yeni bir düzen getirmek değil, devlet kadrolarında kaybettikleri mevkileri yeniden ele geçirmektir. Bu nedenle davranışları merkezle pazarlık eksenine oturmuştur. Merkez bunların bir kısmına istediklerini vererek onları etkisiz kılmıştır. Ancak ayaklanmalara katılan reaya ile hiçbir şekilde pazarlığa oturmamış onları

acımasızca katletmekten geri durmamıştır. Sonuçta kanlı bir şekilde bastırılan bu isyanlarda en büyük zararı Anadolu halkı, köylüler görmüş, hem Celâliler, hem de bunları safdışı etmek için gelen merkez güçleri tarafından soyulmuşlardır.⁶⁰³ Kemal Tahir'in, **Köye Bakışı** adlı bölümde Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren bu nedenlerle başlayan klasik timar düzeninde bozulmalar, mültezimliğin yaygınlaşması, kısacası ikta düzeninin bozulmasını bu bozulmanın aşağıdan değil yukarıdan devlet tarafından başlatıldığını açıklamıştı. Bu süreçte yapılan her yeni düzenleme eskiyi aratır olmuş böylece çelişkili bir çağa girilmiş, bu süreç Osmanlı'yı üçlü dengenin unsurlarından birini oluşturan Yeniçeriliğin kaldırılmasına ve Tanzimat'a götürmüştür.

Görüldüğü gibi Kemal Tahir, Osmanlı'nın ilk iki yüzyılını ifade eden klasik döneminden sonra başlayan çözülmeyi ve bozulmayı içte meydana gelen birtakım hareket ya da oluşumlara değil, dış etkenlere bağlamaktadır. İç çelişkiler dışta meydana gelen ve ATÜT devletin tehdit eden batı güçlerinin sınırlarda birikmesi sonucu devletin bu güçle baş edebilmek için yarattığı birtakım değişikliklerin ürünüdür. Burada belirleyici olan unsur ise devletin artık dışarıyla savaşlardan gelirini artırması bir yana giderinin artması, bu gideri karşılamak için içe yönelmesidir. Bu yöneliş de ister istemez devletin giderek onun meşruiyet temeli olan kerimlik vasfından uzaklaşması şeklinde bir süreci doğurmuştur. Başlangıçta bu kısır döngüyü aşmak için Osmanlı eskinin altın çağına dönmeyi denemiş ancak, yeni şartlarda eskinin yeniden üretilmesi olanaksız olduğu için yani tarihte geriye dönüşü olanaksızlığı nedeniyle bu yönelim bir hayalden öteye geçememiştir. Bu da asıl çareyi görmezden gelen bütün toplumlarda olduğu gibi zorlukları, düzensizlikleri kat kat arttırmıştır. Bu kısır döngüyü aşacak bir sıçrama yapamadığı için ister istemez batılılaşma yörüngesine girmek zorunda kalmıştır:

" Osmanlı tipi devlet, gerçekleri görmezden gelmenin tamamıyla imkânsızlaştığı çizgide batılılaşmayı düşünmeye başlamış, nihayet büyük duraklamalardan, irkilmelerden, zikzaklardan sonra ölüme karar verir gibi (mümkün mertebeye az, mümkün mertebeye geç) ölçüsüyle batılılaşmaya karar vermişlerdir.

Batılılaşmaya karar verdikleri sıralarda Osmanlı İmparatorluğu bir dünya imparatorluğu idi. (Çeşitli milletler ve mezhepleri kavrayan bir büyük imparatorluktu. Batılılaşma kararı bu imparatorluğu kurtarmak için verilmişti. Oysa batılılaşma, bütün müesseseleri oldukları gibi alma, kıyıcı sömürüyü , din ve milliyet farklarını almak olduğu için Osmanlı tipi imparatorluğun ölümü (yani dağılması) demekti. Böyle bir tip imparatorluk ancak toplumu meydana

⁶⁰² Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 206.

⁶⁰³ A.g.e., s. 171, 316.

getiren insanlar arasında fark tanımamakla (din ırk ve zenginlik farkı tanımamakla) yaşayabilirdi..."⁶⁰⁴

Kemal Tahir'e göre, Osmanlı, bu tarihsel gelişmelerin zorlamasıyla ister istemez bir batılaşma serüvenine girmiştir. Romancımıza göre, bu şartlarda Osmanlının yapacak bir şeyi yoktu. Kendisini ölüme götürecektir bu sürece ister istemez girecekti. Çünkü onu batı karşısındaki bu durumundan kurtaracak, yeni bir sıçrama yapmasını sağlayacak bir düşünsel donanımı yoktu. Batı kapitalizmi karşısında durmayı ve ona galip gelmeyi sağlayacak yeni fikir ve yeni sistem ancak batı içinden çıkabilirdi ki, bu da sosyalizmdir. Sosyalizm o zamanlar henüz ortaya çıkmadığı için Osmanlı'nın bir çıkar yolu yoktu:

" Öyle bir yere geliyor ki Osmanlı...Eskiye muhafaza etmek imkânsız. Batıda da bir alternatif, bir kurtuluş yok. Ne de eski Osmanlıyı devam ettirmek, eski müesseseleri ıslahla o günkü dünyanın hakkından gelebilmek imkânı var. Bu imkân Osmanlı'nın eline 1917'de geçebiliyor. 1917'de ikinci bir batı görünüyor. İşte o ikinci batı; aynen almamak şartıyla 1917 Leninizmine, Çarlığın başına gelene iyi baksaydık. O zaman biz ayakta olsaydık. Yani, 1907'de olsaydı o iş mesela. Biz yedi sene vakit kazansaydık, birinci cihan harbine kadar. O zaman batılaşmacılar, batının bir batı olmayıp, iki batı olduğunu; ilk tuttukları batının kendilerini kesin ölüme götürmesi karşısında ikinci batıyı denemenin mümkün olup olmadığını düşüneceklerdi normalman. (...)Fakat ikinci bir batının ortaya çıkmasına kadar Osmanlının bir kurtuluşu yok. Osmanlı açmazdadır. Hem batılaşmacılar açmazda, hem eskiye dönmek isteyenler açmazda. Ancak sosyalizmin yardımıyla açmaza düşmüş Osmanlı toplumu bir yere sıçrayabilirdi."⁶⁰⁵

Kemal Tahir bu noktada Osmanlı'nın bir zamanlar doğuda gerçekleştirdiği reform ve rönesansla Marks'ın ATÜT toplumları için öngördüğü sıçrama yapamazlar, durağandırılar, ancak güçlü bir dış etkenle değişirler şeklindeki görüşlerini yanırlarken, bu kez Osmanlı'nın doğuda ikinci bir sıçramayı yapamadığı, sosyalizm ortaya çıkmadığı için de yapamayacağı önermesiyle doğrulamaktadır. Sınırlarında beliren ve yenemediği, yok edemediği bu batılı güçler karşısında bir ATÜT devleti olan Osmanlı artık bu dış düşmanın etkisinde onun müdahaleleriyle bir değişim sürecine girecek ve sonuçta yok olacaktır. Bu nedenle Osmanlı ister istemez kendisini ölüme götürecektir olan bu batılılaşma sürecine girmek zorunda kalmıştır. Ancak bu girişi, batıya teslim olmak değil ona karşı direnecek, varlığını sürdürecektir, mümkün olduğu kadar ölümlü geciktirecek bir alışveriş süreci şeklinde başlamıştır. Bu nedenle ilk Osmanlı batılılaşmaları orduyu modernize etmek, modern savaş araçlarını ve savaş yöntemlerini

⁶⁰⁴ A.g.e., s. 206-207.

batıdan almak şeklinde başlamıştır. Yani devleti batıya karşı güçlü kılacak araçların yine batıdan alınması şeklinde bir başlangıçtır bu ve tüm toplumu, ekonomik ve kültürel hayatı kapsayacak bir batılılaşma projesi değildir. Amaç, güçlenen batı karşısında devletin varlığını korumak ve sürdürmektir. Batı sistemini bütün kurum ve kurallarıyla almak bir doğu devleti olan Osmanlı için ölüm anlamına geldiği için hedeflenen bu ölümü bu kaçınılmaz süreçte olabildiğince geciktirmektir. Romancımız bu durumu mümkün olduğu kadar az, mümkün olduğu kadar geç batılılaşma cümlesiyle özetlemektedir. Kemal Tahir, neden Osmanlı bu ilkeyi tersine işletmedi, yani mümkün olduğu kadar çok ve mümkün olduğu kadar çabuk batılılaşma yoluna gitmedi sorusunu şöyle yanıtlamaktadır. Osmanlı eğer bu yolu seçseydi, emperyalist batı kapitalizmine karşı doğuyu savunma misyonundan vazgeçmiş olacak, bu insanları sömürü esasına dayanan çeteye, dünya soygununda bir ortak olarak katılmış olacaktı. Bu ise Osmanlı'nın varlığını inkâr etmesi demekti ki, Osmanlı'nın dünya görüşü, toplumu oluşturan halkların insan anlayışına, ekonomik, toplumsal ve kültürel temellerine tamamen ters bir tutum olacağı için, bünyesi buna izin vermezdi. Romancımıza göre iyi ki de vermemiştir. Çünkü Osmanlı bu dirençten, yani doğuyu batıya karşı savunma bilincinden ve misyonundan vazgeçseydi, batı kapitalizmi emperyalist emellerini yüzyıllar önce gerçekleştirmiş olurdu. Romancımıza göre, Osmanlı, kuruluşunda yüklendiği bu ödevini batılılaşmaya karar verdiği günlerden yıkılışına kadar sürdürmüştür. Yani yenilmiştir ama teslim olmamıştır. Kurtuluşu batılılar gibi olup onlara katılarak kendi halklarını ve dünyayı sömürme projesine katılma gibi onursuz bir davranışa yaşadığı müddetçe en zor şartlarda dahi girişmemiştir. Yukarıda belirttiğimiz ekonomik, siyasal ve toplumsal özellikleri ve zorunlulukları nedeniyle istese de girişemezdi. Çünkü bunu sağlayacak temel insan tipine yani burjuvaya, burjuva sınıfına sahip değildi.⁶⁰⁶ Osmanlı bütün bu nedenlerle batı karşısında devletin varlığını koruyabilmek için batıdan bir takım teknik ve araçların alınmasıyla sınırlı bir batılılaşma sürecine girmiştir. Bu süreç Tanzimat'a kadar devam etmiş ancak, Tanzimat'tan sonra niteliksel bir değişime uğramıştır. Tanzimat'tan sonra Osmanlı batıyı bu güce ulaştıran burjuva sınıfını kendi içinde yetiştirme yoluna girmiş, ancak burjuva değil devlet eliyle zenginleştirilen insanlardan başka bir şey eline geçmemiştir. Oysa zengin insan başka bir şeydir burjuva başka bir şey. Burjuva özel mülkiyet esasına dayanan sınıflı batı

⁶⁰⁵ Kemal Tahir, "İki Batı", a.g.m, Türkiye Defteri, Ocak 1974.

toplumlarının kendi iç sınıfsal çelişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan bir insan tipidir. Benzer koşullara ve özelliklere sahip olmayan toplumlarda böyle bir sınıf yapay olarak oluşturulamaz. Tanzimat'tan sonra Osmanlı ısrarla bu olmazı denemiştir. Bu devlet eliyle burjuva yaratma projesi Kemal Tahir'e göre, bugün bile sürdürülmektedir. İşte Kemal Tahir'in karşı olduğu batılılaşma Tanzimat'tan itibaren başlayan batılılaşma biçimidir. Bu döneme kadar olan batıyla ilişkileri şöyle değerlendirmektedir:

"...Bundan sonra Osmanlılık Tanzimat'a kadar (1839) batıdan sadece teknik almakla yetinmeye çalışmış, bunu başta Padişah olmak üzere halka rağmen bir kısım kapıkullarıyla başarmaya çabalamıştır. Bilgileri, kültürleri yeteneksiz, hayatları her an tehlikede olduğu için de sınırları güçsüz olan Osmanlı Padişahlarıyla Osmanlı Devlet adamlarının, sadece teknikte bile olsa batılaşmayı düşünmeleri, düşünebilmeleri, batıdaki benzerleri gericiliği savunurken, halklarına rağmen ilerici olmaya çalışmaları, devletçi sezgileriyle, devleti kurtarmayı her şeyin üstünde tutma olanaklarından başka bir şeyle açıklanamaz."⁶⁰⁷

Kemal Tahir'e göre, Tanzimat'tan itibaren yeni bir aşamaya geçen ve niteliksel bir değişimi öngören batılılaşma süreci bugüne (1973) kadar devam ede gelmiştir. Bu anlamda batılaşma sürecinin başlayabilmesi için toplumun batıya karşı direncini temsil eden Yeniçerilerin tasfiye edilmesi gerekiyordu. Bu açıdan Tanzimat'ı mümkün kılan Yeniçeriliğin kaldırılmasıdır. Romancımıza göre tarihimizdeki asıl dönüm noktası Yeniçeriliğin kaldırıldığı tarih olan 1826 dır. Romancımızın yeniçeriliğin kaldırılması ve Tanzimat ile ilgili görüşlerine geçmeden önce onun batılaşma kavramına yüklediği anlam ve bu anlam çerçevesinde batılaşmaya karşı dururken ileri sürdüğü görüşleri açıklamayı yararlı görüyoruz. Çünkü gerek yeniçeriliğin kaldırılması gerek Tanzimat ve ondan sonra bugüne kadar gelen dönem ve bu dönemlerdeki önemli olaylarla ilgili görüşlerinin anlaşılmasında bu batılaşmaya yüklediği anlam belirleyici niteliktedir.

1.2.2. Batılaşma Kavramına Yüklediği Anlam ve Batılaşmaya Bakışı

Kemal Tahir'in ilgili bölümde (**Doğu-Batı Ayırımı** bölümü) dünyadaki toplumları dayandıkları genel olarak doğu ve batı diye ikiye ayırdığını belirtmiştik. İşte, Kemal Tahir'in batılaşmaya (romancımız batılılaşma değil de batılaşma kavramını kullanmaktadır. Bizde bir karışıklığa meydan vermemek için bundan böyle batılaşma

⁶⁰⁶ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 315.

⁶⁰⁷ A.g.e., s. 313-314.

deyimini kullanacağız) yüklediği anlam, kısaca, temelde batılı olmayan bir toplumun batılı toplumlar gibi olmaya, onların özelliklerini kazanmaya çalışmasıdır. Bir başka ifadeyle batılı olmayan bir toplumun kendi kimliğini oluşturan insana ve doğaya bakışı, ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal özelliklerinde niteliksel bir değişim öngören bir başka kimliğe, keyfiyete (batılı kimliğe) bürünme çabasıdır.⁶⁰⁸ Gerek bireysel gerek toplumsal anlamda sahip olunan tüm özelliklerin, kurum ve kuralların, batılı insan tipi ve toplumsal özellikleri ile karşılaştırılıp batıya benzemek, onun gibi olmak şeklinde bilinçli bir değişime uğratılması çabasıdır batılaşma. Dolayısıyla batılaşma kavramında niteliksel bir değişim öngören bir taklitçilik söz konusudur. Batı iyi, güzel ve ileri olandır. Doğu ise kötü, çirkin ve geri olandır. Böyle bir ayırımın mümkün olabilmesi için insanlığın ve insan toplumlarının temel özellikleriyle aynı olmaları ve bunun doğal sonucu olarak aynı çizgide ileriye doğru seyretmeleri gerekir. Yani, kapitalizme ilk geçen batı Avrupa toplumları bu evrim çizgisinin önde gidenleri diğerleri ise geride kalanları olur ki zamanla onların da aynı duruma gelmeleri kaçınılmazdır. Böylece batılı olmayan toplumlar değil, batıya göre türlü nedenlerle geri kalmış ama aynı yolda yürüyen toplumlar söz konusu olur. Geri toplumlar batının ileri toplumlarını geçmişlerindeki bir tarihsel aşamayı yaşarken, batılı toplumların bu günkü durumu geri kalmış ülkelerin geleceğini gösterir. Böylece dünyadaki toplumlar gelişmiş batı ülkeleri ve geri kalmış ya da az gelişmiş diğer ülkeler olmak üzere dünyadaki yerlerini alırlar. Bütün bunların geçerli olabilmesi için insan toplumlarının tek bir çizgide evrimleştikleri ve temelde aynı özelliklere sahip oldukları varsayımının kabul edilmesi gerekir. Oysa Kemal Tahir'e göre, gerçekte böyle bir durum söz konusu değildir. Bu varayım dünyayı sömürmek isteyen batı Avrupa toplumlarının etnosentrik yaklaşımlarının bir ürünüdür ve bilinçli olarak uydurulmuş bir yalandır:

" ... **Batılaşma**'nın anlamı hiçbir yanılmaya meydan bırakmayacak kadar açıktır. Batılı olmayan toplumların, batılı toplumlara benzeme, onu taklit etme çabalaması...

Batılı olmayan toplum demek, batı toplumlarının tarihsel gelişimini yaşamamış, ekonomik temellerinde başka kanunlar bulunan, bu yüzden de kendilerine özge toplumsal yasaları olan toplumlar demektir... **GERİ KALMIŞ TOPLUMLAR** lafını getirirsek, batının bize yutturmak istediği, tarihin en büyük, en namussuz kandırmacasıyla karşılaşırız.

' Geri kalmış toplumlar?' Neye göre geri sayılıyor? Batıya göre..."⁶⁰⁹

⁶⁰⁸ Kemal Tahir, *Notlar 11*, s. 146.

⁶⁰⁹ Kemal Tahir, *Notlar, Sanat Edebiyat 2*, s. 235.

Kemal Tahir, 1969 yılında toplanan UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Genel Kuruluna, Türk Edebiyatçılar Birliğinin temsilcisi olarak birlik adına hazırladığı bir konuşmasında (Kemal Tahir, bu toplantıda bazı tartışmaları , ve ortaya çıkan havayı beğenmeyip konuşmasını yapmaktan vazgeçmiştir. Daha sonra bu konuşma metnini **Papirüs** 'ta yayımlamıştır) bu yanlış batılaşmaya, az gelişmişlik, geri kalmışlık kavramlarının Türkiye için kullanılmasına ve Türkiye'nin dünyadaki yerinin neresi olduğuna değinmektedir:

" Deneylerimizle anladık ki, batılaşma, salt batı kültürünü öğrenmekle, batı tekniğini alıp iyi kullanmakla bitmiyor, eski-yeni bütün dünya kültürlerini yaratıcılarından daha iyi öğrenmekle de batılaşmadan umulan faydalar sağlanamıyor.

Dostoyevski, bir Batılı eleştirmeciye yazdığı mektupta: 'Biz batı kültürünü alıp sindirdik, üstüne RUS DEHASINI ekledik' diyordu. Meseleye bu açıdan, yani dünya kültürüne Türk kültürüyle katkıda bulunmak açısından bakarsak Uneskoda (...) Bizi dünyaya tanıttak eserlerin, artık özde ve biçimde, batıyı taklit etmeye çabaladığımız dönemin eserleriyle karıştırılmamasını Türk Edebiyatçılar Birliği adına Unesco Milli Komitasından istiyoruz.(...)

Milletlerarası toplantılarda UNESCO temsilcilerimizden TÜRKİYE EDEBİYATÇILAR BİRLİĞİ' nin ikinci dileği, nerde, hangi iyi niyetle olursa olsun, bizi de içine aldığı takdirde, AZGELİŞMİŞ-GERİKALMIŞ sözlerini hemen karşılayıp şiddetle geri çevirmeleridir. Az gelişmişlik, gerikalmışlık, ikinci dünya savaşı sonrasında, yeni sömürgeciler tarafından, sömürülerini sürdürmek için ortaya atılmış kasıtlı genellemelerdir."⁶¹⁰

Kemal Tahir'e göre, gerçekte, dünyadaki toplumlar dayandıkları mülkiyet yapısı temelinde iki farklı üretim biçimi doğrultusunda insan tipinden dünya görüşüne kadar birbirleriyle çelişen iki farklı toplum tipine ayrılırlar ki, bu da doğu-batı ayırımıdır. Doğu toplumları ile batı toplumları bu anlamda coğrafi değil, niteliksel birer ayrı varlık kategorileridir. Aralarında ilerilik ya da gerilik değil deyim yerindeyse ontolojik bir başkalık söz konusudur. Bu anlamda batılı olmayan bir toplumu batılı olmaya zorlamak, onu kendi varlık alanından çıkıp başka bir varlığa dönüşmeye zorlamak demektir ki, böyle bir şey mantıksal olarak olanaksızdır. ⁶¹¹ Romancımız , " Zorluk kaba bir benzetmeyle, kuşu balık olmaya zorlamaktan gelmektedir"⁶¹² şeklindeki benzetmesiyle bu olanaksızlığı açıklamaktadır. Oysa batılaşmada bu temel farkı inkâr söz konusudur ki bunun da kaynağında doğuyu sömürmek isteyen batılılar vardır:

⁶¹⁰ Kemal Tahir, " Söylenmemiş Bir Söylev" **Papirüs**, S. 38, Ağustos, 1969.

⁶¹¹ Kemal Tahir, **Notlar 11 Batılaşma**, s. 13.

⁶¹² Kemal Tahir, **Notlar 2**, s. 287.

" ...Oysa batının dayandığı - buna yutturduğu demek daha doğrudur-batılaşıma fikrinin içinde, bu ayrı özelliklerin inkârı vardır. Batılılar, bu sözle, 'Siz pekala bize uyabilirsiniz. Çünkü sadece geri kalmış bulunuyorsunuz.' Demek istemişlerdir ki, uygarlık götürmek iddiasını ileri sürdükleri için başka türlü de konuşamazlardı..."⁶¹³

Romancımız, sadece toplumsal anlamda değil, bireysel anlamda da bir doğulu için batılaşımanın olanaksızlığını ileri sürmektedir. Ona göre, doğruluk batıllık bir kültür ve çalışma sonucu elde edilir bir kategori değil, bir tarihsel oluş, birikim işidir. Bir doğulu insan batılı gibi Hıristiyan hatta Komünist bile olsa doğruluktan çıkamaz. Çıkanlar kozmopolit olurlar ki kozmopolit olmak batılı olmak değildir.⁶¹⁴ Bu nedenle geri kalmışlık-ilerilik, gelişmişlik-azgelişmişlik gibi ölçütler evrensel ölçütler değildir. Bunlar ancak batılı toplumların kendi aralarındaki durumları belirlemede kullanılabilir. Yani ancak bir batılı toplum başka bir batılı topluma göre geri kalmış ya da azgelişmiştir denilebilir. Sözgelimi, Almanya, bir zamanlar kendisi gibi bir batı toplumu olan İngiltere'den daha geç kapitalizme geçebilmiş ve daha geç ulus devletini kurabilmiştir. Bu dönemde Almanya, İngiltere'ye göre daha geri ve daha az gelişmişti. Ancak daha sonraları Almanya hızlı bir tempo ile bu açığı kapatabilmiş iki büyük savaşta da yenilmesine karşın öne dahi geçebilmiştir. Bu gelişmeyi mümkün kılan Alman toplumunun tarihsel olarak bir batılı toplum olmasıdır.⁶¹⁵

Romancımıza göre, batı bireyci dünya görüşü; bencil, kişisel çıkarı kutsallaştıran ahlak anlayışı; insanın insanı ve doğayı sömürmesi esasına dayanan ve emperyalist aşamaya ulaşmış kapitalizmi yalnız kendi insanları için değil, tüm dünya insanlığı için, insani değerleri tehdit eden, yok etmeyi hedefleyen bir büyük tehlikedir. Dolayısıyla batılı toplumlara katılmayı istemek demek kısaca insanlığa karşı batının işlemekte olduğu bu suça ortak olmak demektir. Hangi ideolojiyi benimsiyorsa benimsesin bu anlamda batılaşmayı savunan kişi bilinçli ya da bilinçsiz bu suça ortak olur:

" -Batılaşmacı olmak, (Batılaşmadan yana olmak, hele bizim şimdiye kadar uygulaya geldiğimiz batılaşmacılıktan yana olmak) en hafif, en acıklı anlamıyla milli şuurdan, milli onurdan yoksun olmak demektir.

-Batılaşmacı olmak, kendi vatanına, kendi milletine, daha acıklısı, bizzat kendi kendine karşı olmak demektir. Bunun hiçbir özrü, hiçbir tevili de yoktur.

-Batılaşmacılık sağdan da olsa, soldan da olsa hiç fark etmez! Batılaşmacılık bir tren kazasıdır, tren kazalarında, vagonların sağa ya da sola devrilmelerinin, raydan çıkma bakımından hiçbir önemi olamaz.

⁶¹³ A.g.e., s. 233.

⁶¹⁴ Kemal Tahir, Notlar 11., s. 156.

⁶¹⁵ A.g.e., s. 13.

-Solcu batılaşmacıların solculuğu, sağcı batılaşmacıların sağcılığı kadar uydurmadır, yutturmacadır. Gerçek sağcı gibi gerçek solcu da, bizim batılaşmacılık tarihi karşısında en önce batılaşmacılıktan yakasını kurtarmadıkça sağcı, solcu olamaz. Ancak hain değilse kendini aldatıyor demektir.

-Hem bizde uygulandığı biçimde batılaşmacı, hem de sol olduğunu sanmak eğer şuurlu hainlikten gelmiyorsa, kendini aldatmaktan gelir." ⁶¹⁶

Kemal Tahir batılaşmaya yukarıda ifade ettiğimiz anlamı yükledikten sonra bu tür bir batılaşmanın bir doğulu toplum için sonuçta ölüm anlamına geldiği kanısına ulaşmaktadır. Batılı olmayan bir toplum bütün çabalarına rağmen hiçbir zaman batılı olamayacağı için sonuçta kendi kimliğini kaybeden, ama yeni bir kimlik de kazanamayan (en fazla kozmopolit bir kimliğe ulaşır ki, bu da kimliksizliğin ta kendisidir) bir topluma dönüşür ki bunun kaçınılmaz sonucu batılı toplumların egemenliği altına girmek, onların kıyıcı sömürmelerine karşı tamamen savunmasız kalmaktır. Bu da bir anlamda kapitalist/emperyalist batı lehine tarih sahnesinden çekilmek demektir. Yine romancımıza göre doğulu toplumları batılaşmaya iten gönüllölük değil bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun temelinde de batının saldırganlığı yatmaktadır. Romancımız, ünlü İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee'ye gönderme yaparak, batının son beş yüz yıldan beri doğuya karşı saldırgan bir tutum içinde olduğu, tüm dünyanın zenginliklerini ele geçirmek, dünyayı sömürmek için yayılmacı bir politika izlediği ve sistemini yaymak için karşılaştığı tüm engelleri yıkmak için elinden geldiğini ardına bırakmadığını söylemektedir. ⁶¹⁷ Aşağıda alıntılایacaęımız sözleri, Kemal Tahir'in batılı toplumların dünyanın diğer toplumlarına karşı nasıl davrandıkları konusundaki görüşlerinin anlaşılması açısından açıklayıcı niteliktedir:

" -Batılı soyguncu önce kendi memleketini, sonra komşu memleketleri, insafsızca soyup soğana çevirir, (üretim sisteminin uygun şartları içinde iliklerine kadar sömürür) sonra bu sömürmeyi uzak ülkelere, silahlı güçlerin yardımıyla taşır. (...) Toplumun varlığındaki kaymağı acele aşırır, memleketine taşır. Bunun için kendisinden ya da öteki batılılardan rastladığı bütün rakiplerle boğuşur. Bu boğuşma insanlığın yüzkarası namussuz şartlar içinde çocuk ve kadın eti yiyerek cereyan eder. Burada utanmak, arlanmak, uygarlık, acımak söz konusu değildir. Bu uğurda batılı soyguncu, bütün bir kıtanın yerli insanlarını sonuna kadar öldürmekten çekinmemiştir. (Amerika'da yerlilere karşı olduğu gibi). " ⁶¹⁸

⁶¹⁶ A.g.e., s. 221.

⁶¹⁷ Kemal Tahir, **Notlar Sanat Edebiyat 2**, s. 275.

⁶¹⁸ Kemal Tahir, **Notlar 13**, s. 162-163.

"Batılı insan, kendisini kavrayan tedirginliklerin, korkuların , baskısıyla bu sömürge soygunlarında, ne zaman direnmeyle karşılaşsa, hiç duraklamadan silaha sarılmıştır."⁶¹⁹

Romancımız, saldırgan, sömürücü, yağmacı ve acımasız olarak nitelediği kapitalist batı toplumlarının bu tutumlarını halen de sürdürdüğü ve - eğer sosyalizme geçmezlerse- kıyamete kadar sürdürmeye de devam edecekleri kanısındadır:

" Batı bugün de insan eti yemektedir. Gücü yeterse bu hünerini kıyamete kadar da sürdürmek çabalamasındadır ve bundan hiç mi hiç utanacağı da benzememektedir."⁶²⁰

Batı, 15'inci yüzyıldan itibaren bilim ve teknolojiadaki hızlı gelişmeyle doğuya karşı baş edilemez üstünlük sağlamıştır. Güçlü silahlarla, üstün bir teknolojiyle donatılmış batı orduları karşısında doğu toplumları bir varlık gösteremeyince kendilerini daha iyi savunabilmek için yani batı saldırısını durdurabilmek için batılaşma sürecine girmişlerdir. Bu sürecin başlangıcında bir hayranlık değil, tersine düşmana karşı bir savunma güdüsü vardır. Bu nedenle batıyla ilişkilerde öncelikle askeri alanlarda batı tekniğini almakla işe başlamışlardır. Batı teknolojisini ve batılı modern savaş tekniklerini batıdan ithal ederek yine batıya karşı kendilerini savunmak gibi bir amaç güdülmüştür. Romancımıza göre, eğer bu batı saldırısı olmasa bir doğulu toplum kendi tarihsel ve toplumsal özellikleriyle uyuşmayan bu batılaşmayı aklından bile geçirmez. Yine aynı nedenle batılaşma, Toynbee'nin de dediği gibi, bu toplumlarda mümkün olduğu kadar az ve mümkün olduğu kadar geç ilkesiyle yürütülür.⁶²¹ Yine batılaşmanın doğu toplumlarında halkın bir talebi değil de - halk daima bu bünyesine uygun olmayan değişime karşı tepkili ve çekingendir- yöneticilerin başlattığı bir süreç olması, yani bu toplumlarda batı yönünde değişimin aslında tutucu olması gereken yöneticiler eliyle gerçekleşmesinin de nedeni bu doku uyuşmazlığıdır. Yöneticiler batılaşmayı devleti korumak için tek çıkar yol olarak gördükleri için seçerler. Yani batılaşma, bir toplumsal birikimin doğal bir zorlaması olarak değil tam tersine dış etkenlerle devletin varlığının tehlikeye düşmesi durumunda devleti korumak için başlayan bir süreçtir. Başlangıçta batılaşma davranışında belirleyici olan bu savunma güdüsüdür.⁶²² İlk Osmanlı batılaşmaları bu davranışın tipik bir örneğidir. İşte bu zorunluluk doğu toplumunu giderek dozu artacak olan bir batılaşma yoluna sokar. Ancak Romancımıza göre, bu

⁶¹⁹ A.g.e., s. 207.

⁶²⁰ Kemal Tahir, **Notlar, Sanat Edebiyat 2**, s. 241.

⁶²¹ Kemal Tahir, **Notlar 11**, s. 146.

⁶²² A.g.e., s. 236.

yolun batı emperyalizmine yem olmaktan başka bir çıkarı yoktur. Osmanlı batılaşmasını işlemek için tasarladığı romanına koyduğu ad gibi, bu yol **Batı Çıkmazı**'dır. Bu "Batı Çıkmazı" söylemi Kemal Tahir'in batılaşmaya yüklediği anlamın en kısa ifadesidir. Bu çıkmaz yola doğulu toplum önce kendisini savunmak için düşmanın üstün gördüğü silahlarını almayı denemekle girer. Sürecin devamını romancımızın yazdıklarından takip edelim:

" ... Bu kere ' yalnız silah almak' zorunluğu, daha doğrusu yalnız bir araçta da olsa, düşmanın üstünlüğü kabul edildi mi, asıl en büyük silah olan 'fikir'in içeri girmesi için kapı aralanmış olur. O zamana kadar böyle bir sözü söyleyen, hatta buna 'acaba' diyen vatan haini, din düşmanı, kâfir olurken yavaş yavaş bu fikri taşıyanlar ' ileri', önü alınmaz ölümü gösterenlerse 'gerici' sayılmaya başlar. Burada kaderin çok garip bir cilvesi vardır: Doğulu toplumu öldüren sadece dış düşman olmayıp, onun sürekli tartaklamasıyla büsbütün bozulan, gerçekten öldürücü hale gelen iç örgütleri oldukları gibi savunmak, gerçekten imkânsız, yani ölümü savunmak, yani gerçekten gericilik olur. Ortaya bir kere bu ilerencilik-gericilik ölçüsü girdi de toplumun idarecilerinden önemli bir kısmı -çünkü doğulu toplumlarda böyle kararları ancak iktidarda bulunan idareciler verebilirler- kendilerini bu gidişte ilerici saymaya başladılar mı, bunları batı sömürücü ajanlığından artık hiçbir güç kurtaramaz. Burada dünyanın en korkunç beyin yıkaması, dünyanın en korkunç sekterliği başlamıştır. Ajanlığın para ve kişisel çıkar karşılığı olması hiç gerekmez. Tersine, üste paralarını, iktidardaki yerlerini, hatta hayatlarını severek veren ajanlar belki de çoğunluktur..."⁶²³

Bu noktada Kemal Tahir'in, batılaşmacıları "batı ajanı" ve "vatan haini" gibi ağır nitelikteki suçlamaları üzerinde durmak gerekir. (romancımız batılaşmacıları nitelerken bu sıfatları sık sık kullanmaktadır) Bilindiği üzere bu ifadeler bilinçli olarak yapılan bir eylemin eylemcisini nitelemek için kullanılan sıfatlardır. Oysa, yukarıdaki ifadelerinde de görüldüğü gibi Kemal Tahir, bu sıfatları kullanırken bilinçli olma ayırdını gözetmez. Kendi tanımladığı şekliyle batılaşma çabası batılıların işini kolaylaştırdığı için batılılar bu tür batılaşmayı benimseyenleri desteklerler. Doğulu toplumun batılaşmacıları tam bir samimiyetle vatanı kurtarmayı düşünseler bile (ki romancımıza göre çoğunluğu böyledir), bu desteğe kayıtsız kalamazlar. Çünkü batılaşma her şeyden önce batıdan bir şeyler almak demektir. Bunları verecek olan da batıdır. Batının destek vermesi bu alışverişi daha da kolaylaştıracaktır. Yani batılaşma sürecinde batıdan bir şey çalınmamakta tersine alınmaktadır. Sonuçta batılaşma, doğulu toplumun kurtuluşuna değil, ölümüne yol açacağı için bu sürece giren yönetici ya da aydınlar Kemal Tahir'in yorumuyla katıksız vatansever oldukları halde, ulaşılan ya da ulaşılabilecek olan kaçınılmaz

⁶²³ A.g.e., s. 236-237.

sonuç açısından vatan haini durumuna düşerler. Aynı şekilde kendi ülkelerini batıya karşı savunmak için batılılarla girdikleri bu ilişki de sonuçta batının işine yaradığı için (Kemal Tahir'e göre batı, bütün bu ilişkilerde kesinlikle iyi niyetli değildir. Amacı o ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmektir), bilinçli olsun olmasın batının ajanı konumuna gelirler. İşte Kemal Tahir, ajan ya da vatan haini nitelemelerini batılasmacılar için bu kapsamda kullanmaktadır. Yani, ortada, bu ülkeyi nasıl batırırım, batılıların ekmeklerine nasıl yağ sürerim diye düşünen vatan hainleri ya da batı ajanları yoktur. Tersine vatani ve devleti batıya karşı nasıl korur ve güçlendiririm, batılıların ülkem üzerindeki kötü emellerini nasıl boşa çıkarırım diye düşünen, bu nedenle batılasmayı tek çıkar yol olarak gören aydın ve yöneticiler vardır. Bunlar samimi niyetleri ve hedefleriyle masum olmalarına karşın toplumu zorla batılaştırma eylemlerinin bir sonucu olarak romancımız bu sıfatları onlara yüklemektedir. Batılasmacılık bu anlamıyla ulaşılabilecek sonuçlar açısından başlı başına kötü ve yıkıcı bir çaba olduğu için romancımız için, bu çabaya girişenler ister sağcı olsun, ister solcu, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar bütün çabaları sonuçta batılıların isteklerinin gerçekleşmesine yol açacağından vatanın ve milletin aleyhine sonuçlanır. Dolayısıyla ülkeye iyilik değil, istemeseler bile kötülük etmiş olurlar. Yine istemeseler bile batılıların işini kolaylaştırdıkları için onların ajanı gibi bir duruma düşerler. 1972 tarihli bir notunda Türk batılasmacılarını iki gruba ayırarak şöyle değerlendirmektedir:

" -Batı uygarlığına yetişmek gayretiyle kendilerini parlayanlarımız iki bölümdür. Bir takımını düpedüz batılı ajanlardır. Bunların batıyı bilmelerine, tanımalarına, iyisini kötüsünden seçmelerine hiç ihtiyaç yoktur. Bunlar batıdan gelen emirlere, direktiflere, sabotaj ödevlerine göre davranıp konuşurlar. İkinci takım, batıdaki uygarlığa gerçekten değer verenler, bunu almakta birçok zorluklardan kurtulacaklarına gerçekten inananlardır. Bunlar batı uygarlığı ile bu uygarlığı meydana getiren temel namussuzluğu -sömürüyü- hiçbir zaman yan yana getiremezler. Bunların aslında sömürüden -namussuzluktan- haberleri de yoktur. Bunlar, batı uygarlığının temelinde var olan, kendisini meydana getiren namussuzluktan tamamiyle ayrı düşünürler. Onu, bu namussuz temelden koparılınca yaşayabilir sanırlar. Oysa batı uygarlığının varlığı temel namussuzluğa bağlıdır. Ondan kopmak, uygarlık dediğimiz rezilliğin ölümü demektir..."⁶²⁴

Sonuçta Kemal Tahir'e göre, doğu toplumları 15'inci yüz yıldan itibaren doğu-batı çatışmasında üstün duruma geçen batı toplumlarının bu saldırgan ve yayılmacı etkileriyle bir çıkmaza girmişlerdir. Batının giderek yükselen teknolojik, bilimsel gelişmeleri karşısında bir takım yeni atılımlara, sıçramalara girişmeyip mevcut

durumlarını sürdürdükleri takdirde zamanla terazinin kefesi batının lehine daha da ağır basacak ve dağılıp yok olmaktan, batının yemi olmaktan kurtulamayacaklardır. Bu durumda eski düzeni sürdürmek, bir anlamda hareketsiz kalmak ölümü kabullenmektir. Tarihte geriye dönüş imkânsız olduğu için eski iyi düzeni yeniden sağlamak çabası ütöpik bir istekten öteye geçemez. Çünkü eski düzen batının ulaştığı bu yeni durum karşısında başarılı olamadığı için bozulmuştur. Bu nedenle eskiye dönüş isteği -ki bunu gerçekleştirmek mümkün değildir- gerçekten gericiliktir. Karşılaşılan kötü durum, çaresizlik karşısında bir tür romantik tepkidir. Bu tepkinin en büyük bedeli ise toplumu gerçeklerden uzaklaştırmasıdır. Geriye dönüş ya da mevcut düzeni sürdürmek mümkün olmayınca, batıya teslim olmak sonucunu doğurması kaçınılmaz olan romancımızın yüklediği anlamla batılaşma yolu denenmiştir. Batılaşma da sonuçta ölümü geciktirmekten başka bir işe yaramadığı için, doğulu toplumlar bu çıkmazdan kurtulamamışlar, son beş yüz yıllık süreç içerisinde güçlenen batı karşısında doğulular ikisi de çıkmaz olan bu yollarda oyalanmışlardır. Kimisi birinciyi seçmiş dolayısıyla erken ölmüş, batının sömürgesi durumuna düşmüşlerdir -ki batılılar bunu doğuda Osmanlı'yı önce durdurmak sonra parçalayarak yıkmak suretiyle başarabilmişlerdir- Batılaşma sürecine giren Osmanlı gibi toplumlar ise diğerleri gibi batının sömürgesi olmaktan kurtulmuşlar, yani siyasal bağımsızlıklarını sürdürebilmişler, ancak bu da kaçınılmaz ölümü sadece yavaşlatmıştır. Romancımıza göre, Cumhuriyet dönemi de aynı batılaşma modelini uyguladığı için Osmanlı çöküntüsünün bir devamıdır. Bu batılaşmadan vazgeçmediği takdirde onu da ölüm beklemektedir. Yani batı çıkmazı bugün de devam etmektedir. İlerleyen bölümlerde ayrıntılarına gireceğimiz üzere Kemal Tahir, özellikle Tanzimat'tan sonra girilen batılaşma sürecini bu çerçevede ele almakta ve yorumlamaktadır. Sonuçta doğu toplumlarının batı karşısında giriştikleri bu çıkışsız kurtuluş çabaları bir sonuç vermemiş, batı giderek yükselen bir dozda dünya egemenliğini genişleterek bugünlere gelmiştir.

Peki, doğu toplumlarının düştükleri bu çıkmazdan kurtulmalarının bir yolu yok mudur? Ya da başka bir seçenek söz konusu mudur? Kemal Tahir'in bu soruya verdiği yanıt geçmişte belki yoktu, ama belli bir tarihten sonra ve bugün için kesinlikle vardır şeklindedir. Üçüncü yol diyebileceğimiz bu kurtuluş çaresi: Batının ulaştığı bu yeni durum -ki bu yaşanan çağın kaçınılmaz bir gerçekliğidir- karşısında batılaşmadan

⁶²⁴ A.g.e., s. 232.

batıyla ilişkiye girmek, onun ürettiği bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanarak mevcut durumda batıyla boy ölçüşecek bir gelişmeyi sağlayacak toplumsal bir sıçrama gerçekleştirmektir. Yani Osmanlı'nın kuruluş çağında bir doğu toplumu olarak gerçekleştirdiği sıçrama gibi bu çağda, çağın sağladığı imkânlar kullanılarak bir sıçrama gerçekleştirmektir. Bunun için de her şeyden önce batıdan kalıplar alarak batılılar gibi olmayı hedefleyen çıkışsız çabalardan yani batılaşmadan vazgeçmek, olmazları zorlamamak gerekmektedir. Üçüncü yol da batıyla bağlantılıdır ama bu bağlantı batılaşma biçiminde kurulan bir bağlantı değil, doğulu toplumların uzun bir tarihsel sürecin ürünü olan ekonomik, toplumsal ve kültürel özellikleriyle çelişmeyen, tersine bütün bunların temelinde batının bugün ürettiği teknolojik ve bilimsel olanaklardan yararlanmak biçiminde kurulan bir ilişkidir. Bu ilişki doğunun temel özellikleriyle çelişmeyen tersine onun yeni bir sıçrama yapmasını sağlayacak yeni, bilimsel bir dünya görüşü üzerinde ancak kurulabilir. Tahmin edileceği üzere bu yeni bilimsel dünya görüşü sosyalizmdir. Sonuçta Kemal Tahir'in batılaşmaya karşı geliştirdiği almaşık yine batı kaynaklı olan bilimsel sosyalizmdir. Romancımız bu ilişkide batıdan alınacak şeyleri şöyle belirlemektedir:

" Bugün bizim batıda gerçekten imreneceğimiz teknik buluşlarla, metotlardan ve öncelikle dünya insanlığına gerçekten döndüren sosyalist düşünce sisteminden başka hiçbir şey yoktur. Bunları da olduğu gibi değil, kendi özelliklerimize uydurarak, yani, üstünde çalışıp hak ederek alabiliriz." ⁶²⁵

Romancımızın sosyalizm ile ilgili görüşleri ve Türkiye için geliştirdiği sosyalizm yorumunun ayrıntılarını ilgili bölümde incelemiştik. Bu nedenle batıdan sosyalizm alınırken nelere dikkat edileceği, bu alışverişin nasıl gerçekleştirileceği konusuna tekrara yer vermemek için girmiyoruz. Batının gerçekleştirdiği teknolojik ve bilimsel buluş ve ilerlemelere gelince Kemal Tahir, bunların da batıyı batı yapan dünya görüşünün birer ürünü olduklarının bilincindedir. " Şu kadarını da söyleyeyim mi içinde bulunduğumuz çıkmazda 'tekniği alalım da kültürü almayalım' martavalının da hiçbir faydası yoktur. Aslında teknik kendi başına hiçbir işe yaramaz. Tekniğin ne için neye karşı kullanılacağı önemlidir"⁶²⁶ diyen Kemal Tahir için burada batı dünya görüşünü benimsemeden batı tekniğini ve bilimsel yöntemlerini almak gibi bir durum söz konusudur. Kemal Tahir'e göre, bu mümkündür. Çünkü batı tekniğini elde etmekle batı uygarlığına girmek ayrı şeylerdir:

⁶²⁵ Kemal Tahir, *Notlar Sanat Edebiyat 2*, s. 238.

⁶²⁶ A.g.e., s. 286.

" Burada doğuluları kolayca aldatan şey, batı uygarlığı ile batı tekniğini birbirine karıştırmaktır. Teknik meydana geldikten sonra bütün toplumların müşterek malıdır. Bunu almak için doğru toplumlar gerekirse batıya ağır paha öderler. Fakat teknik elde etmekle uygarlığa girmek arasında hiçbir ilinti yoktur. Teknik uygarlıklara bağlı değildir...

Mıntıkasının tekelinde değildir, ortaktır, temellerinde hepimizin hakkı, payı ve mirası vardır. Batıdaki insana yarar her şey bizim de malımızdır, bunu almak için bizim verdiğimiz anlamda Batılaşmaya hiç de ihtiyaç yoktur. Bu demek değildir ki şimdiye kadar Batılaşma gidişinde toplumumuza yararlı olarak alınanlar kötüdür. " ⁶²⁷

" ...Batıdan almaya mecbur olduğumuz her şey, teknik, bilim bizim de baba mirasımızdır. Onları almak için milli benliğimizden ayrıca ağır bedeller ödemeye, haraçlar vermeye mecbur değiliz. Teknik ve bilim tarih içinde zaman zaman coğrafya değiştirmiştir. Bu açıdan, Anadolu insanının hayat tarzındaki özellikle orta malı olan tekniği ve bilimi birbirine karıştırmamalıyız. " ⁶²⁸

Batı uygarlığının bugünkü gelişiminde yaratıcı sınıf ya da motor sınıf olarak burjuvaziyi gören Kemal Tahir, kapitalist batının teknolojik ve bilimsel gelişmelerini de öngördüğü amaçları gerçekleştirmek üzere yine bu egemen sınıfın istekleri doğrultusunda oluştuğunu kabul etmektedir. Yani teknolojik buluşlar ya da bilimsel keşiflerin arkasında bireyci dünya görüşü ve kapitalist uygarlığıyla batılı insan yer almaktadır. Bu etiyyle kemiğiyle kapitalist burjuva ideolojisini benimsemiş insan tipidir. Gerek teknolojik buluşlar gerek bilimsel keşifler bu insan tipinin dünyayla kurduğu ilişkinin birer ürünleridir. Üstelik bu keşif ve icatlar sürekli yenilenmekte, yani sadece yeniden üretilmekle kalmayıp sürekli yeni ve daha ileri/etkili/üstün bir biçimde değişerek geliştirilmektedir. Bu dinamizmi sağlayan insan tipi yine kapitalist batılı insandır. Teknolojik ve bilimsel keşif ve icatları sürekli geliştirerek yenileyen bu batılı kapitalist burjuva sınıfının yerini doğuda ne alacaktır? Çünkü doğuda batıdaki gibi bir sınıflaşma olmadığı gibi batılı anlamda bir burjuva sınıfı da yoktur ve romancımıza göre böyle bir sınıfın ilerde oluşması da çok zor hatta olanak dışıdır. Osmanlı batılaşmasının 150 yılı aşkın bir süredir denediği ve ana hatlarıyla Cumhuriyet döneminde de sürdürülmekte olan bu batı tipi burjuva sınıfı yetiştirme çabaları sonuç vermemiştir. Romancımıza göre, yanlış batılaşmanın odağını oluşturan bu düşünce, Osmanlı'nın bir süre uyguladığı batı teknolojisini ve modern savaş yöntemlerini ithal etmekle sonuç alınamayacağını anladıktan sonra batıda bütün bu keşif ve buluşların arkasındaki insan tipinin burjuva olduğunu görmesinin bir sonucudur. Denklem gayet basittir. Eğer batıdaki gibi zenginlerden oluşan bir sınıf oluşturursak batı gibi biz de hızlı bir

⁶²⁷ Kemal Tahir, Notlar 11, s. 232.

kalkınma ve teknolojik ilerleme sürecine girebiliriz. Ancak, romancımıza göre, Osmanlı bu düşünceyi büyük fedakarlıklarla hayata geçirmeyi denemesi ve ısrarla yürütmeye çabalamasına karşın sadece devlete bağlı devlet sayesinde ayakta durabilen, batılı burjuvalar gibi düşünemeyen ve davranamayan bir zenginler takımı üretilebilmiştir. Kemal Tahir'e göre, bu başarısızlığın nedeni burjuvanın öyle yapay üretilebilir bir sınıf olmayıp tarihsel bir sınıf olduğu gerçeğinin görülememesidir. Burjuva sadece batıya özgün, batının özel mülkiyet esasına dayanan sınıflı toplumlarının tarihsel süreç içerisinde Marks'ın belirttiği diyalektik çelişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkan bir sınıftır. Bu nedenle farklı özelliklere dayanan doğulu toplumlarda böyle bir batılı sınıfın yaratılması mümkün değildir.

Romancımıza göre, Osmanlı batılaşmasının çıkmaza girmesinde belirleyici olan da bu burjuva yetiştirme çabasıdır. Sonuçta batılı anlamda bir insan tipi, ekonomik ve toplumsal yapı oluşturma davranışından kesinlikle uzak durulacağına göre batıdan teknoloji ve yöntem almakla başlayıp bunu batıyı aşacak bir seviyeye getirmeyi sağlayacak olan insan ya da insan grupları kimlerdir? Bu sorunun yanıtını Kemal Tahir, sosyalizmle ilgili görüşlerini incelerken de belirttiğimiz gibi, sosyalist karaktere bürünmüş devlet olarak vermektedir. Buna göre, sınıflı batı toplumlarında hakim sınıfların gördüğü işlevi ATÜT temeline dayanan toplumlarda devlet görür. Bu nedenle bütün yenilik ve değişimler aşağıdan değil yukarıdan yani devletten gelir. Bu durumda da şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır. Batıda bu dinamizmi sağlayan özel mülkiyete yüklenen kutsallık, rekabet şartları, ve kapitalist burjuva sınıfının önüne çıkan engelleri aşmada ya da isteklerini gerçekleştirmede kendisine ait ve kendi çıkarlarına hizmet eden devleti bir aygıt olarak kullanabilmesi gibi özelliklerdir. Doğuda bu sınıfın yerini tutacak olan devlete -devleti bu dinamizme itecek ülke içinde devlet dışında bir güç ya da kesim olmayacağına göre- bu dinamizmi kim ya da hangi unsurlar sağlayacaktır? Devletin batıyla boy ölçüşebilecek teknolojik ve bilimsel gelişmeleri sağlaması için gerekli olan ekonomik birikim nasıl temin edilecektir? Sosyalist doğulu devlet, kapitalist batılı devletler gibi önce kendi halkını sonra da diğer toplumları sömürmekten kesinlikle kaçınacağına göre bu maddi birikimi dışarıdan elde demeyeceği gibi ülke içinde de sosyal adalet ilkesi gereğince sınırlı olarak elde edebilir. Bu da batılı kapitalist burjuva sınıfının iç ve dış sömürüyle elde ettiği ekonomik birikimle boy ölçüşemez

⁶²⁸ " Kemal Tahir İle Konuşma", *Dost*, S.39, Ocak 1968.

demektir. Bu sorulara yenilerin de eklemek mümkündür. Sözgelimi, Kemal Tahir yukarıda açıkladığımız gibi doğunun batıya karşı varlığını koruması ve galebe çalmasını mümkün kılacak dönüşümün üç ayağını da batıdan almaktadır. Yani, doğu toplumu temel özelliklerini, tarihsel birikimini koruyarak bunların üzerine batıdan aldığı teknolojiyi, bilimi ve dünya görüşünü bu özellikleri doğrultusunda yorumdan ve süzgeçten geçirerek kendi özelliklerine göre yeniden işleyip üreterek uygulayacaktır. Yani gerek teknoloji, gerek bilim, gerekse dünya görüşü (sosyalizm) batıdan alınacak; ancak, batıda üretildiği biçimiyle değil, doğunun onu doğu kılan temel özelliklerine, kendi bünyesinin şartlarına uygun olarak bir dönüşüme/değişime uğratarak geliştirilip uygulanacaktır. Soru şudur: Bu değişim ve dönüşümü doğuda kim ya da kimler yapacaktır? Kendisini batıya karşı kurtaracak sıçramayı ya da gelişmeyi sağlayacak fikir ya da dünya görüşünü bile kendi içinden kendi özelliklerinin bir ürünü olarak çıkaramayan doğu toplumunda, batılı teknolojiyi, batılı bilimi ve batılı dünya görüşünü alıp bütün bunları doğunun temel özellikleri doğrultusunda bir senteze uğratarak bir anlamda yeniden yeni bir biçimde yaratarak uygulamayı başaracak toplumsal özne kimdir ya da kimlerdir? Ya da kendisini kurtaracak dünya görüşünü bile kendi tarihsel birikiminden ve temel özelliklerinden çıkaramayan bir toplumun bütün bunları başarması ne kadar olanaklıdır? Ya da kuramsal olarak olanaklı görülen bütün bu değişim ve dönüşümler Kemal Tahir'in kullandığı tabirle, toplumsal gerçeklikte/pratikte ne kadar olasıdır? Bu konuda Kemal Tahir'e yöneltebilecek bir diğer soru da şudur: Osmanlı kuruluşunda ve yükseliş döneminde doğulu toplum özellikleriyle çelişmeyen ve bu özellikler üzerinde bir sıçrama yapmasını sağlayan doğu reform ve rönesansını daha sonra yükselen batı karşısında neden tekrarlayamamış, kurtarıcı bir dünya görüşünü geliştirememiştir? Romancımız, bu sorunun yanıtını o zaman sosyalizm henüz dünyada yoktu; eğer sosyalizm ortaya çıkmış olsaydı Osmanlı batılılaşma sürecine girmez sosyalizme geçerdi şeklinde vermektedir. Bu yüzden Osmanlı batılılaşmacıları sosyalizmin artık bir siyasal sistem olarak gün yüzüne vurduğu 1917 tarihine kadar başka yol bilmedikleri için bu açıdan mazur görülebilirler. Ancak bu tarihten sonraki batılılaşmacıların bu mazeretleri de yoktur. Dolayısıyla bu ikinciler birincilerden çok daha suçludurlar.⁶²⁹ Bu yanıtın tatminkâr olmadığı açıktır. Bu durumda sorumuzu şöyle yinelemek mümkündür: Madem batıya karşı tek çıkış yolu

⁶²⁹ Kemal Tahir, *Notlar Notlar 11*, s. 174. Ayrıca bkz. *Kurt Kanunu*, s. 266.

bilimsel sosyalizmdir, o halde batıya karşı ölüm kalım savaşı veren Osmanlı, yüzyıllar süren bu diyalektik çelişki ve çatışma sürecinde neden sosyalizmi ya da benzer bir dünya görüşünü bir türlü üretememiştir? Konu ile ilgili olarak sorduğumuz bütün bu sorulara, Kemal Tahir'in ilgili bölümde açıkladığımız sosyalizm yorumu ve doğulu Türk sosyalizmi ile ilgili görüşleri dışında bir yanıt bulamadık. Bu görüşleri ise andığımız soruları bize göre, yanıtlayacak nitelikte ve yeterlikte değildir. Batı toplumlarını ve batılaşma çabalarını eleştirirken gösterdiği başarıyı ve birçok konuda doğru sorular oluşturabilme yeteneğini, ne yapılması gerektiği hususuna gelince aynı ölçüde ve güçte tekrarlayamamaktadır. Yani, Kemal Tahir, neyin yanlış olduğunu gösterirken oldukça başarılı görünüyor, ancak neyin yapılması gerektiği ya da doğrunun ne olduğunu somut olarak ortaya koyarken biz göre pek başarılı değildir. Dolayısıyla Kemal Tahir'i bir kuramcı olarak değerlendirmek yanlıştır ki daha önce de belirttiğimiz gibi, kendisi de böyle bir iddiada değildi. O bütün bu konularda yaptığı çalışmaların, ileri sürdüğü görüşlerin ve sorduğu soruların yerli doğulu Türk sosyalizmi diye adlandırdığı bir sistemin kuramsal açıklamalara kavuşturulması çabalarına yardımcı olması, yol gösterici olması dileğindedir. Kendini bu şekilde sınırlayan Kemal Tahir'in görüşlerinden yararlanırken ya da bu görüşleri eleştirirken bizce bu sınırlamalara dikkat edilmelidir. Aksi durumda ya aşırı bir Kemal Tahir övgüsüne ya da aşırı bir Kemal Tahir yergisine ulaşılır ki bunların hiçbiri Kemal Tahir'in gerçekte durduğu yeri belirlemede bir yarar sağlamaz.

Romancımızın batılaşmaya yüklediği anlam ve bu anlam doğrultusunda batılaşma ile ilgili öne sürdüğü görüşleri böylece inceledikten sonra, onun Osmanlı batılaşması ile ilgili görüşlerini açıklamaya geçebiliriz.

1.2.3. Yeniçeriliğin Kaldırılması ve Tanzimat Batılaşması

Tanzimat öncesinde Osmanlı'yı Tanzimat'a getiren siyasal şartları kısaca şöyle özetlemek mümkündür: Daha önce III. Selim'in modern bir ordu (Nizam-ı Cedit) başlattığı reformlar Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla 1807'de bu padişahın tahttan indirilmesi ve öldürülmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece reformlar 1826'da Yeniçeri Ocağının kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmasına kadar bir durgunluk dönemine girmiştir. Rumeli Âyanı Alemdar Mustafa Paşanın Kabakçı ayaklanmasını bastırıp II. Mahmut'un tahta çıkmasını sağlamasıyla bu padişahın öncülüğünde Sened-i İttifakla

başlayan bir yenileşme dönemine geçilmiş, Bu padişahın Yeniçeri ocağını kaldırıp yerine yeni orduyu (Asakir-i Mansure-i Muhammediye) kurmasıyla, artık kendisine "Gavur Padişah" lakabını kazandıran o zaman kadar görülmemiş derecede bir yenileşme hareketini başlatmasını sağlamıştır. Böylece II. Mahmut yenileşme üzerindeki yeniçeri engelini kaldırmış, ciddi bir dirençle karşılaşmadan kafasındaki reformları uygulamaya başlamıştır. Napolyon savaşları, Sırp isyanı, Rusya ile 1812'ye kadar süren savaş, Arabistan'daki Vahhabi ayaklanması, sonunda bağımsızlıkla sonuçlanacak olan 1821 Yunan isyanı, bu isyanın getirdiği 1828-1829 Rusya'yla savaş, ardından isyan eden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ordularının 1832'de İstanbul'a yaklaşması ve 1839'da Osmanlı ordularını bozguna uğratması, Osmanlı'nın Mehmet Ali Paşa'yı ancak can düşmanı Rusya'dan yardım isteyerek durdurabilmesi gibi içte ve dışta yaşanan sıkıntılar Tanzimat öncesinin önemli siyasal olaylardır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, Osmanlı batılaşmasında 16'ncı yüzyıldan sonra başlayan sürecin Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve Tanzimat'ın ilanı ile yeni bir aşamaya geçtiği kanısındadır. Kemal Tahir'e göre, Tanzimat hareketi, artık eskiyi yaşatmanın olanaksızlığını ve faydasızlığını kavrayan Osmanlı'ların artık iyice bozulmuş ve yozlaşmış olan klasik düzenden, öncelikle ordudan başlayarak yeni bir düzene geçişin kararıdır. Bu yeni düzende esas alınan kendilerinden daha üstün ve güçlü konuma ulaşmış olan batı toplumlarının birtakım kurum ve kurallarıdır ki bunların başında batının modern orduları gelmektedir. Modern ordu kurma çabaları sonuçta Yeniçeriliğin kaldırılmasına yol açmış, bu olay da Tanzimat'a giden yolu açmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, Yeniçerileri siyasal iktidarın ortaklarından biri olarak görmektedir. Siyasal iktidarın üç ana unsurundan merkezdeki silahlı kesimi oluşturan Yeniçeriler, daha kuruluş ve yükselme çağından başlayarak 1826 ya kadar Osmanlı'da siyasal iktidar mücadelelerinde aktif bir unsurdurlar. Bunun nedeni de tahtı ele geçirmek isteyen şehzadenin ve onu destekleyen üst yönetici seçkinlerin merkezdeki bu silahlı güçlere dayanarak dengeyi kendi lehlerine bozma politikasıdır. Tahta yeni çıkan padişahın yeniçerilere cülus bahşişi dağıtmasının adet haline gelmesi bunun en açık göstergelerinden biridir. İktidar boğuşmalarında yeniçerilerin varlığı ve etkisi Osmanlı'da sürekli rastlanan bir olaydır. Bu açıdan

romancımıza göre bunu son dönemlere özgü kılmak ve çöküşü bununla açıklamak yanlış olur:

" ..Yeniçeriliğin bozulması, Osmanlı sülalesi kişileri arasında iktidar kavgaları duraklama ve çökme çağlarında değil, asıl kuruluş ve yükseliş çağında olmuştur. Öyleyken bizim tarihçilerimiz, çöküşü bunlarla açıklamakta hiçbir sakınca görmemişlerdir. Bu yanlış yargı bugüne kadar da gelmiştir." ⁶³⁰

Kuruluş ve yükseliş döneminde Anadolu tutuculuğuna karşı Padişahın en önemli destekçisi olan ve büyük ölçüde devşirmelerden oluşan yeniçeri ocağı, on sekizinci yüzyıldan sonra devşirmeciliğin kaldırılmasıyla artık ezici bir çoğunlukla Anadolu Türklerinden oluşuyordu. 1826 da kaldırılan yeniçerilik artık bir devşirme ordusu olmadığı gibi ekonomik sıkıntılar nedeniyle esnafılık dahi yapan, halkla iç içe olan, bazen zorbalık yapan, haraç alan yani salt asker kişiliğın ötesinde sosyal bir işlevi de olan bir kurumdu. Kişilik yapısı, dünya görüşü ve genel davranışlarıyla daha ziyade Anadolu halkının özelliklerini taşıyordu. Batılaşma döneminde yeniçerilik eskiyi savunuyor, her türlü yeniliğe karşı çıkıyordu:

" Yeniçerilik 1826'ya kadar gerici denilen tutucu güçlerle beraber eski devlet düzenini savunmuş, fakat onu kurtarmanın yollarını bulamadığı gibi, tersine her davranışıyla onu kurtarmanın yollarını zorlaştırarak çöküntüyü hızlandırmış, arada kendisini de kolayca harcamıştır.

Buna karşılık yeni kurulan ordu, Batılaşma etkisiyle Batılaşmacıların yanında yer almış, ağırlığını yeniçeri ordusunun tersine, Batılaşmacıların kefesine koymuştur...

Bu orduların ikisi de Batıda olduğu gibi birer sınıf ordusu olamamışlar, Osmanlı özelliklerine uyararak, devletin hissedarlığındaki üçte bir yerlerini ister istemez muhafaza etmişlerdir. " ⁶³¹

Romancımız için yeniçeriliğın kaldırılması iki açıdan önemlidir. Birincisi, Yeniçeriler batılaşma önünde ciddi bir engel idiler. Böylece bilinçsiz de olsa batılaşmayı geciktiriyorlardı. İkincisi yeniçerilik yıkılmasına yakın dünyanın en ucuz ordusuydu. Ancak onun yerine kurulan yeni ordu batının modern orduları gibi askerlikten başka hiçbir gelir getirici işle uğraşmayan, talim usullerinden, silahlarına, teçizat ve donanımına kadar çok büyük maliyeti olan bir orduydu. Modern ordular batıda temeldeki ekonomik ilişkilerin kazanç birikimine güvenilerek kurulmuş, kendisini besleyen sınıfa (burjuvaziye) gerek yakın, gerek uzak pazarlar kazandırıp, hammadde kaynakları getirerek kârlı oluyordu. Oysa Osmanlı'da yeniçeriliğın kaldırılmasını ve yerine batılılarınkı gibi modern orduların kurulmasını böyle bir

⁶³⁰ A.g.e., s. 91.

ekonomik birikme zorunlu kılmamıştı. Kaynak üretmeyen, tam tersine sürekli artan bir oranda kendisine kaynak aktarılması gereken bir ordu idi. Böylece zaten bozuk olan Osmanlı ekonomisi devletin bu masrafları karşılayabilmek için içe yönelmesini zorunlu kılmıştır. Çarlık Rusyası ve batılı devletlerin sürekli baskıları altında olan Osmanlı'nın Tanzimat Fermanını İlan etmesinde bu ekonomik zorluk da etkili olmuştur. Romancımıza göre Tanzimat bu açıdan, kaldırılmaz derecede ağırlaşan pahalı devleti, yaşama şartlarıyla kendi halkına karşı taşıdığı sorumlulukları dışında, batıdakilere benzer kişilerin ve kurumların omuzuna yükletme çabasıdır. Bu davranış aynı zamanda doğulu devletin temel varoluş yasalarına da aykırı olduğu için büyük bir kuşku, tedirginlik, hatta dehşet içinde kararlaştırılmış, çeşitli kadrolarca bugüne kadar bir türlü de yürütülememiştir.⁶³² Osmanlı siyasal iktidarının üç ayağından birini oluşturan yeniçeriliğin kaldırılması padişahı (II. Mahmut) o güne kadar görülmemiş bir iktidara kavuşturdu. Böylece II. Mahmut romancımıza göre Osmanlı tarihinin gördüğü biricik despot hükümdar olmuştur. Yeniliklere karşı direnecek etkili unsur kalmadığı için padişah, kıyafete kadar varabilen bir çok değişikliği kolayca yapabirmiştir. Artık Tanzimat batılaşmasının önünde ciddi bir engel kalmadığı gibi yeniçeriliğin kaldırılmasının yarattığı ekonomik ve siyasal sonuçlar bir bakıma Tanzimat'ı zorunlu da kılmıştır. Kemal Tahir, Yeniçeriliğin kaldırılmasının önemi ve bu olayın Osmanlı düzeninde zorunlu bir değişime yol açtığı şeklindeki görüşlerini, dönemin Fransız elçilerinden A.D.Engelhardt'ın **Türkiye ve Tanzimat Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı** (Bu eser Kemal Tahir'i oldukça etkileyen Tanzimat'la ilgili düşüncelerini geliştirirken en çok yararlandığı kaynaklardan biridir) adlı kitabından yaptığı şu alıntıyla desteklemektedir:

" -İdareyi sabıka adeta Yeniçerilerin mevcudiyetiyle kaim olduğundan bu ocağın ortadan kalkması üzerine, Devlet-i Osmaniye'nin hemen bilcümle kavanin ve mevzuatında tadilat ve tahvilat husule getirmek lüzumu müstacel ve mübremi baş gösterdi ki bu hal Türkiye'nin bir kat daha buhranlı bir mevkide kalmasını intaç etti."⁶³³

Romancımıza göre, bu tarihten itibaren Osmanlı batılaşması salt Osmanlı'nın kendi inisiyatifi (girişimi) ile gerçekleştirdiği yenileşme boyutundan da çıkmış, artık Osmanlı yenileşmelerinde düvel-i muazzamanın (batılı büyük devletler) müdahaleleri

⁶³¹ Kemal Tahir, **Notlar/Roman Notları 2/ Batı Çıkmazı**, s. 105.

⁶³² Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 315-316.

⁶³³ Kemal Tahir, **Notlar 12**, s. 202-203.

ve belirleyicilikleri giderek artmıştır. Artık batılaşmacı olan yeni Osmanlı ordusu sonraları giderek artan bir şekilde batılı devletlerin etki alanına girecektir.

Osmanlıları Tanzimat hareketi gibi gerçekten çok ciddi bir değişime ve bir anlamda maceraya iten temel saik romancımıza göre devletçi sevgileri, devleti kurtarmayı her şeyin üstünde gören anlayışlarıdır. Tanzimat bu anlamda güçlenen batı karşısında varlığını sürdürebilmenin batılılaşmadan başka yolunu bulamayan devletin giriştiği bir değişim sürecidir. Temelde bir ATÜT toplumu olan Osmanlı'da bütün yeniliklerde olduğu gibi Tanzimat hareketi de devletten gelmiştir ve bugüne kadar bu kural hiç değişmemiştir. Romancımız, Tanzimat batılaşmasını temelde bir ATÜT devleti olan Osmanlı'nın ATÜT özellikleriyle tamamen ters düşen sınıflı batılı toplumlara benzemek, böyle bir toplum biçimi oluşturma çabası olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla temeldeki üretim biçiminin oluşturduğu topluma o toplumun alt yapısıyla uyum bir yana tamamen çelişki içeren bir üst yapının yerleştirilmesi gibi, tarihsel maddecilik açısından olanaksız bir durum söz konusudur. Çünkü alınan kurumlar ve kurallar kapitalist burjuva toplumunun ürünleridir. Oysa romancımıza göre Osmanlı'da feodal sistem olmadığı gibi bu üretim tarzındaki sınıf çelişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan yeni egemen sınıfı oluşturan burjuva insan tipi yoktu. Dolayısıyla Kemal Tahir için Tanzimat batılaşmasının en önemli özelliği Osmanlı'da olmayan bu insan tipinin devlet eliyle yaratılmaya çalışılmasıdır. Kemal Tahir, Tanzimat'ı ekonomik temelde -ki burada tarihsel maddeciliğin ilkelerinden hareket etmektedir- burjuva sınıfının var olup olmadığı sorununu esas alarak incelemektedir. Burjuva sınıfı olmadığı ve olamayacağına göre Tanzimat batılaşması daha başında bir çıkmaza girmektedir:

" Bu atılışın çıkmazı kişisel mülkiyetin tutmayacağı doğu topraklarında, batının kişi mülkiyetine dayanan sistemini getirip dikmek tutturmağa çalışmaktaydı. Yani batıdan alınanlarla devleti güçlendirmeye çalışacak yerde Osmanlılar tıpkı batıdaki gibi hürriyet adalet müsavat (mal, can, ırz masuniyeti) prensipleriyle insanları zengin etmek, yani burjuva yetiştirmek çabalamasına giriştiler. Oysa buna yönelik devleti batırmak demektir. Çünkü o çağlarda, Doğu Osmanlı devleti için devletin dışında, devletten bağımsız her güçlenme, her birikme, ölüm olurdu." ⁶³⁴

Kemal Tahir'e göre, başka bir çıkar yol olmadığı için bu tehlikeli yola girilmiştir.

Tanzimat, kurtuluşu olmayan ölümü geciktiren bir çareydi:

" Osmanlılar için batılaşmaya karar vermek, kendini öldürmeye karar vermektir. Osmanlılar bunu bilerek seçtiler, çünkü bu ölüm vakit kazandıran bir

⁶³⁴ Kemal Tahir, Notlar 10, s. 314-315.

ölümdü. Eskiye bağlı kalmak ise hemen ölmek... (Hemen dağılmak) ... Eğer Osmanlıların batılaşmaya karar verdikleri tarih döneminde sosyalizm varolsaydı yani, Osmanlıların karşısında yekpare görünen kapitalist-burjuva sömürü yolundan bir başka yol daha bulunsaydı, bence Osmanlılar tarihsel özelliklerinin itimi ile bu yolu seçerler, hiç değil, uyguladıkları batılaşmadan bazı sonuçlar aldıktan sonra hiç duraklamadan bu yola saparlardı. Böyle bir şanstın yoksun oldukları halde gerçek Osmanlılar bütün batılaşma süresince batılaşmayı mümkün merteye az mümkün merteye yavaş ölçüsünde uygulamışlardır. " ⁶³⁵

" Osmanlılar avanak olmadıkları için batılaşmanın kendi aldıkları biçimde uygulanması için, sadece tekniği almanın yetmeyeceğini, yeni bir insan türü (burjuva insanı) yetiştirmenin zorunlu olduğunu anladılar"⁶³⁶ diyen Kemal Tahir'e göre, Osmanlılar, batı tekniği ve gücünün arkasındaki yaratıcı sınıfın burjuvazi olduğunun farkındaydılar. Kendileri de böyle bir sınıfa sahip olmadıkça başarılı olamayacaklarının bilincindeydiler. Bu nedenle Tanzimat batılaşmasının belirleyici özelliğini yukarıda da belirttiğimiz gibi devlet eliyle zengin yetiştirme politikası oluşturur. Ancak burjuvazi tarihsel bir sınıf olduğu ve ancak sınıflı toplumlarda ortaya çıkabileceği hele hele suni olarak hiçbir şekilde üretilemeyeceği gerçeği çok uzun süren bu çabayı (Romancımıza göre devlet eliyle zengin yetiştirme politikası batı tipi bir burjuva yetiştirme çabasıdır ve bugün de sürdürülmektedir) boşa çıkarmıştır. **Yorgun Savaşçı**'da roman kahramanı Doktor Münir'e söylediği aşağıdaki sözler romancımızın Tanzimat'tan itibaren girilen batılaşmanın bu temel özelliğini ortaya koymaktadır:

" ...Bak Paşa Emmi, ben bizdeki bu Anayasa, Hürriyet çabalamalarını, zengin yetiştirme debelenmelerini nereye bağlıyorum?... Osmanlılar görmüşler ki, Devlet fakirleşip güçsüz düştüğünden eski ödevlerini halklara karşı artık başaramayacak... Sorumluluğu Devletin üstünden atıp batıda olduğu gibi, sınıfların omuzuna yüklemek istemişler. Oysa doğulu zengin başka batının burjuvası başka... Bizim zengin burjuvalaşamaz mı? Hayır! Devletin zenginleştirdiği ister istemez devletin emirleri kalır. Batılaşmak bunun için kurtaramadı bizi. Devleti güçleştirmeye kullanacak yerde zengin yetiştirmede kullandık batılaşmayı... " ⁶³⁷

Romancımız doğulu zengin ile batılı burjuva farkını **Kurt Kanunu**'nda Kara Kemal'in ağzından şöyle sergilemektedir:

"...Dedi ki ' Milli zengin adı burjuvadır. Batıda derebeyliğin içinde yetişir bu hayvan...Bundan önce de tarihte zengin vardır ama hiç biri burjuva değildir. Hele Doğudakiler hiç değildir. ' dedi. Anlattı burjuvanın özelliğini... İşe yatırırmış eline geçeni son meteliğine kadar... Gerçekten hürlik istemiş, hiç değilse ilk zamanlarda, ki pazarda rakipleriyle boğuşmaya girişip hepsini ortadan kaldırsın! ' Sizinkilerde burjuva çekirdeği

⁶³⁵ Kemal Tahir, **Notlar 11**, s. 176.

⁶³⁶ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 502.

⁶³⁷ **Yorgun Savaşçı**, s. 149.

yoktur, olamaz da hiç' dedi, ' Bu sebeple bunlar sırtlarında devlet desteğini aralıksız duymak isterler. Yani isterler ki devlet her işi bunların yerine yapsın, bütün tehlikeleri ortadan kaldırsın, zararlarını da gerektiğinde yüklensin! Bunlara salt kürekle para toplamak kalsın... Topladıklarını da yeniden yatırmayı da kendilerinden hiç kimse istemesin. Kazansınlar, kazandıklarını saklasınlar, taşta toprağa gömsünler hatta yabancı ülkeler bankalarına kaçırsınlar. Devleti bırak, kendi kendilerine destek olamaz bunlar..."⁶³⁸

Romancımız, batılı burjuva insanının özelliklerini daha ayrıntılı olarak notlarında belirlemektedir. Bunların başlıcaları: burjuvanın devleti ele geçirip kendi yasalarını yürürlüğe sokmadan rahatlayamaması, yani devleti kendi sınıf devleti haline getirmesi, kazancını işçi, devlet memuru vb. kişilerle kesinlikle paylaşmaması, hukuk devletini kurması, sürekli ucuza mal üretecek ve bunları dünyanın her tarafına pazarlayacak yollar ve yöntemler geliştirmesi, pazarına engel olan kesim ya da devletleri gerektiğinde güç kullanarak etkisiz kılması, köylülüğü kente çekmesi, köylülüğün bilgisizliğini kendi işine geldiğince gidermesi, devletçiliği parçalayarak toplumsal mülkiyetleri hemen bölüşüp ele geçirmesi, kolayca örgütlenebilmesi, doğuyu batının boyunduruğuna sokması vb. dir.⁶³⁹

Doğu toplumlarındaki zenginler batılı burjuvaya servet sahibi olmak dışında hiç benzemezler. Bunlar tipik doğu insanının özelliklerini taşırlar. Romancımız doğu insanının özelliklerini şöyle betimler:

" Doğuda insanlar, zengin olsunlar, yoksul olsunlar, her tehlikeli dönemde, her zaman sıkışıkça hemen devlete dönerler. Her şeyi ondan beklerler. Buna karşı devlete kendilerinden bir şey vermeyi ödev saymazlar. Ama devletin sırasında örfi davranışlarda bulunduğunu, bulduğu yerden almasını da olağan karşılarlar. Devlet malı denizdir, yemiye domuzdur ama, şeriatın kestiği parmak acımız, çünkü mal, can, ırz padişahındır. (Yalnız basıp almak, dilediği gibi kullanmak üzere değil, sırasında canı pahasına savunmak da vardır bu yasada...) "⁶⁴⁰

Kemal Tahir'e göre, burjuva, sınıflı toplumun ürünü olduğu için bireylerin bir araya gelerek diğerlerine ve devlete karşı bir güç oluştururlar. Bu nedenle batı insanı tek başına girişimci ve etkin olduğu gibi kolektif çalışmaya, ortaklıklar kurmaya da yatkındır. Batıda insanlar bir araya geldiklerinde bir araya gelen insan sayısından çok daha yüksek bir güç oluştururlar. Doğuda ise tam tersi geçerlidir. Doğulu toplumda kişi, kişiliğini geliştirmeden, toplumun bir parçası halinde yaşar. Bu yaşayış kişiliğin gelişmesini, hiç değilse batı anlamında gelişmesini önler. Doğulu insan tek başına

⁶³⁸ Kurt Kanunu, s. 138-139.

⁶³⁹ Kemal Tahir, Notlar, 13, s. 119-120.

⁶⁴⁰ Kemal Tahir, Notlar 10, s. 318.

kalırsa, hiçbir şey yapmaya yatkın değildir. Toplumun ayrılmaz bir parçası olan doğulu insan, batıda olduğu gibi bir arada diğerlerinden ya da devletten ayrı bir başka güç meydana getirme yeteneğinden yoksundur. Burada batıdaki kişiselliği gelişmiş insanın toplu iş görmesi yatkınlığı çelişmesine karşı, toplum halinde yaşadığı ve bundan hiç vazgeçemediği halde doğulunun toplu iş görme yeteneğine sahip olamamanın tersliği çelişmesi vardır. Romancımıza göre bu ana çelişme, hele üst yapı konularında doğulu insanın batılaşma çabalamasını köstekleyen en etkili unsurlardan biri sayılmalıdır.⁶⁴¹

Yukarıdaki sözlerinde de görüldüğü gibi Kemal Tahir'e göre, Tanzimat'ta yapılan yeni düzenlemelerin (müsaderenin kaldırılması, kişisel mülkiyeti kolaylaştırıcı uygulamalar, tebaa arasında eşitlik, haracın kaldırılması, öncelikle ,devlet adamlarını yani, yönetici kesimi siyaseten katl'den ve müsadereden kurtarmayı hedefleyen can ve mal güvenliği, seyahat hürriyeti vb.) temel amacı kişisel mülkiyeti kökleştirmek, zenginliğin belli ellerde toplanmasını kolaylaştırmak, böylece bir burjuva sınıfı oluşturmak, bu sınıfın öncülüğü ve yaratıcılığı ile batıdaki gibi büyük bir toplumsal dönüşüm ve kalkınma gerçekleştirmektir. Kısacası kapitalist üretim tarzına geçmektir. Ancak Osmanlının Asya'daki toprakları ve toplumsal özellikleri, insan tipi buna uygun olmadığı için Tanzimat batılaşması kurtuluş yerine yıkılışı kolaylaştırmıştır. Kemal Tahir böylece Tanzimat'a bugünün Marksist bakış açısıyla bakmakta ve Tanzimat'ı ekonomik temelde yorumlamakta, bunu da zengin (burjuva) yetiştirme amacına indirgemekte, ya da en azından bu konuda yoğunlaşmaktadır. Bu indirgemenin sağladığı bakış açısı kapitalizm karşıtı Kemal Tahir'i Tanzimat'ı kendi tanımladığı batılaşma kavramı çerçevesinde yorumlamağa ve tabii ki olumsuzlamaya götürmektedir. Şüphesiz Kemal Tahir, Tanzimat döneminde bütün yapılanları batıdan alınan bütün kurum ve kuralları olumsuz olarak değerlendirmemektedir. Yani bunların içinde gerçekten yararlı olanları da vardı. Ancak bunlardan bir tanesi vardır ki, o da burjuvazi yetiştirme çabası, işte bu Tanzimat'ın bütün kazanımlarına tek başına bir kayıp olarak ağır basmakta ve onu mahkûm etmeye yetmektedir.

Tanzimatçıların, bilinçli olarak batıdaki gibi bir burjuva sınıfı yetiştirmeyi amaçladıklarını ileri sürmek kanıtlanması güç bir iddiadır. Tanzimat'ın sağladığı özgürlüklerin zenginlerin ortaya çıkmasına olanak sağladığı doğrudur. Ancak bunu ille de zengin yetiştirme amacı şeklinde yorumlamak zorunlu değildir. Bu durum pekala

⁶⁴¹ Kemal Tahir, **Notlar 11**, s. 41-42.

Tanzimat'ın sonuçlarından biri de olabilir. Tanzimat'ın sağladığı özgürlüklerin ve yeni düzenlemelerin sonuçlarından birini Tanzimat'ın amacına ya da nedenine dönüştürmek bizce indirgemeci bir tutumdur. Böyle bir ön kabul Tanzimat'ı etraflıca ve ayrıntılı olarak değerlendirmeyi engeller; başta dönemin iç ve dış siyasal koşulları olmak üzere toplumsal, kültürel, ekonomik ve psikolojik açılardan Tanzimat'ı yaratan ortamı ve Tanzimat'ın etkilerini, sonuçlarını araştırmayı sınırlayarak, birtakım noktalarda körlük yaratabilir. Bize göre, bu konuda Kemal Tahir, bu indirgemeci tutumu nedeniyle ister istemez bu tür hatalara düşmüştür. Şüphesiz Kemal Tahir bir tarihçi ya da sosyal bilimci olmadığı için ondan Tanzimat'ın ayrıntılı bir çözümlemesini beklemek haksızlık olur. Kaldı ki bu konu ile ilgili bütün yazdıkları nihayet son halini almamış notlar, roman taslağı için hazırlanmış ham malzemelerdir. Ancak, bu notların kapsamı ve içeriği romancımızın böyle bir yorumda bulunduğu soncunu çıkarmamızı sağlamaktadır. Bizim eleştirimiz de bu yorumlamaya yöneliktir ve bununla sınırlıdır.

Kemal Tahir'in Tanzimat'ı eleştirisinden kesin olarak çıkarabileceğimiz bir sonuç vardır ki o da Kemal Tahir'in batının tarihsel ve toplumsal koşullarına ve özelliklerine sahip olmayan bir toplumun batılaşma çabaları kesinlikle onu batılı bir toplum haline getiremez şeklindeki temel görüşü, onun, Tanzimat'ı eleştirisinde belirleyici olmuştur. Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet Türkiye'si bu kuralın kesinlikle içindedir ve asla bir istisna oluşturamaz. Gerek Osmanlı'da gerek bugünkü Türkiye'de devlet desteğiyle ya da eliyle yetiştirilen zenginler sınıflı batı toplumlarına özgü tarihsel bir sınıf olan burjuvazinin karşılığı olamaz olması da mümkün değildir. Anadolu coğrafyasının özellikleri ve burada yaşayan insanların tarihsel, toplumsal, kültürel ve psikolojik özellikleri böyle bir sınıfın ortaya çıkmasına el vermez hatta iyi ki de el vermez. Çünkü burjuva demek, kapitalist, sömürücü, bireyci, acımasız, soyguncu, insanlıkla göbek bağı koparmış bir insan tipi demektir romancımız için. Bu insan tipinin dünya görüşü ile sosyalizm tam bir zıtlık içerir. Bu açıdan Türkiye'de burjuvazi yokluğu sosyalist bir düzene geçmek için dezavantaj değil avantaj oluşturur. Dolayısıyla zengin yetiştirme çabası Türkiye'de sosyalizmin gerçekleştirilmesinde bir engeldir. Yapılması gereken bu engeli daha da büyütmek değil ortadan kaldırmaktır. Romancımız, **Kurt Kanunu**'nda Yusuf Akçura'nın bir konferansında Tanzimat'ı değerlendirmesini Kara Kemal aracılığıyla okuyucuya şöyle aktarır:

" ...Bak ne diyor: 'Efendiler, yakın zamana kadar Tanzimat'a, TANZİMAT-I HAYRİYE deniyordu. Tanzimat(a dil değdirmek ilerleme düşmanlığı, yobazlık

sayılıyordu. Fakat birkaç yıldan beri Tanzimat'ın, yani Babiâli'nin Avrupa sermayesine bağlandığı, hizmetkâr olduğu çağın, kültürel ve siyasal davranışları haklı ve inandırıcı bir biçimde eleştirile eleştirile Tanzimat eski kutsallığını epey kaybetti. Sanırım artık Tanzimat'ın iktisadi yönünü eleştirmenin zamanı gelmiştir. (...) Tanzimat, efendiler, Doğu meselesinin iktisadi devresinde...' - Bunu pek anlayamadım- 'Avrupa'nın Osmanlı Devleti zararına kullandığı en öldürücü silah olmuştur. Sırf sermaye ile ve bu devrede sermayenin iki itaatlı hizmetçisi olan kültür ve siyaset ile çok şey kazanmıştır. Haçlıların bilmem bu kaçınıcı seferinde, İslâmlar üstüne çektiği bu iki zehirli silah, yani sermaye, yalnız siyasal bağımsızlığı, milli egemenliği değil yalnız dini ve milliyeti değil, geçim imkânını kökünden kesiyor ve bu suretle Müslümanların hayatına, varlığına saldırıyordu. Tam başarı halinde, Doğunun halkları Avrupalılar'ın kul ve kölesi olacaktı' demiş..."⁶⁴²

Kemal Tahir, sonuçta Tanzimat batılaşmasını yanlış ve başarısız bulmakta bunun nedenini de doğu-batı ayrımı ve çatışması paradigmasında bir doğulu toplum olan ve ATÜT özelliklerini taşıyan Osmanlı toplum ve devlet yapısı ile (buna bugünkü Türkiye'yi de katmaktadır. Bugünkü batılaşma çabaları Tanzimat batılaşmasının bir devamıdır ve aynı niteliktedir) özel mülkiyet esasına dayanan sınıflı batı toplumları arasındaki bünye uyumsuzluğuna bağlamaktadır. Yeniçeriliğin kaldırılması bu süreci başlattığı için "vaka-yı hayriye" değil, Osmanlı'nın üzerinde durduğu üç ayağından birini kesmesi şeklinde bir katliamdır. Yine Tanzimat da " Tanzimat-ı hayriye" değil, bugün toplumsal olarak içinde debelendiğimiz sorunların kaynağını oluşturan, bizim bir dünya imparatorluğunu batırmamız sürecini başlatan bir olaydır. Her ikisi de batı emperyalizminin bir yutturmacası olarak Osmanlı çöküntüsünü kurtulanamaz hale getiren birer intihar kurşunu gibidir.⁶⁴³

1.2.4. Osmanlı Batılaşmasında Batılı Devletlerin Rolü ya da Müdahaleleri

Kemal Tahir, özellikle Tanzimat'la başlayan değişim dönemi için yanlış batılaşma dediği bu süreçte başta İngiltere ve Fransa olmak üzere dönemin batılı devletlerinin çok önemli etkileri (tabii ki olumsuz yönde) olduğu kanısındadır. " Bugün artık Tanzimat'ın Osmanlı İmparatorluğu toplumundaki temel birikimlerin zorlamasıyla değil, sürekli yenilgiler sonucu çeşitli dış baskılar altında istemeye istemeye katlanılmış .bir hareket olduğu anlaşılmıştır."⁶⁴⁴ diyen romancımıza göre, batılaşmanın resmi ilanı demek olan Tanzimat Fermanının yabancı elçilerin davet edildiği bir törenle okunuşu;

⁶⁴² Kemal Tahir, **Kurt Kanunu**, s. 276-277.

⁶⁴³ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 199-200.

⁶⁴⁴ Kemal Tahir, **Notlar, Sanat Edebiyat 2**, s. 227.

fermanın dönemin büyük devletlerine bildirilmesi; Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın Dersaadeti (İstanbul'u) tehdit eden ayaklanmasının ancak Rus yardımıyla durdurulabilmesi olayının hemen sonrasına rastlaması; fermanın içeriğinde batılı devletlerin o güne kadar Osmanlı'dan isteklerinin bir kısmına yer verilmesi vb. hususlar Tanzimat fermanın önemli bir boyutunun dışa yönelik olduğunu ve batılı devletleri memnun etmeyi amaçladığını göstermektedir. Daha sonra 1856 Islahat Fermanı ile daha da genişletilecek olan bu değişim çabalarının dış politikadaki amacının Osmanlı'nın bir devlet olarak varlığının ve toprak bütünlüğünün onu tehdit eden Batılı devletlerce tanınıp korunmasına yönelik olduğu bellidir. Osmanlı zorunlu olduğu bir değişim sürecine bir taraftan batılı devletlerce kabulünü sağlamak, diğer taraftan yine onlara karşı devleti güçlendirebilmek için girişmiştir. Bu dönem Osmanlı'nın artık batılı devletlerin gücünü ve üstünlüğünü kabul ettiği ve bu ülkelerde elçilikler açmaya başladığı dönemlerdir. Bu noktada, Osmanlı'daki batılaşma çabaları (Tanzimat) aynı zamanda Avrupalılaşıma, Avrupa devletleri tarafından bir Avrupa devleti olarak tanınma ve Avrupa Devletler Hukukuna dahil olma böylece bir Avrupa devleti dolayısıyla dünya devleti olarak varlığını garanti altına alma çabasıyla örtüşmektedir. Nitekim, 1856 Paris Kongresinde alınan kararlarla Osmanlı bu amacını elde etmiş gibi görünmüştür. Ancak kısa bir süre sonra bu kararlar değişmiş, yine batılı devletlerce ihlal edilmiştir. Bu süreçte ekonomi, hukuk ve siyaset alanında Avrupa'ya benzemeye yönelik reform denilebilecek kadar önemli çaptaki değişikliklerin Osmanlı devleti içinde, toplumun bir birikimi ve zorlamasıyla değil, devletin dışa karşı varlığını koruyabilmek, yani dış şartların zorlamasıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. İşte bu nokta, yani değişimin iç şartların birikiminin sağladığı bir doğal sürecin ürünü olmaması gerçeği, Osmanlı batılaşmasında kaçınılmaz bir zaafın ortaya çıkmasını, değişim çabalarında yanlış yollara girilmesine yol açmasını önleyememiştir. Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla Ulema da eski etkinliğini yitirmiş, bu yanlış batılaşmada direnç teşkil edecek örgütlü unsurların yokluğunu doğurmuş, Osmanlı üst düzey yönetiminin batılı devletlerin nüfuzu altına girmesine, onların etki alanına girmesine ister itemez yol açmıştır. Böylece boşluk, kısa zamanda batılı devletlerin desteklerine dayanan paşalar ve üst düzey bürokratlarca doldurulmuştur. Bu durum da artık emperyalist aşamaya gelmiş ve Osmanlı'nın hakimiyeti altında bulunan doğu topraklarının iştahını kabarttığı batılı devletlerin Osmanlı batılaşmasını kendi çıkarları

doğrultusunda yönlendirmelerini ve hatta saptırmalarını kolaylaştırmıştır. Romancımıza göre, batılaşmayı teşvik eden batılılar aslında kendileri dışında hiçbir ülkenin gerçek anlamda batılaşmasını istemezler. Onların tek amaçları vardır: Osmanlı'yı sömürme imkanlarını arttırmak. Yoksa karşılıklarına kendi elleriyle yarattıkları güçlü bir ortak çıkarmak onların çıkarına değildir:

" İnsanın insanı sömürmesi olayı, Bir Batı ekonomik düzeni olduğu için, Batılılar aslında Batılaşmanın hiçbirinden yana olamazlar. Çünkü ne kadar Batılaşmacı olursa o kadar sömürüden namussuzluk ücreti payı azalır. Bu sebeple, Doğululara Batılıların zaman zaman verdikleri Batılaşma öğütü, onları şaşırtıp daha kolay sömürme için bir aldatmacadan başka bir şey değildir." ⁶⁴⁵

Bu dönemde, dünya şartlarının zorunlu bir gereği olarak bu büyük lokmayı paylaşmakta anlaşılamayan emperyalist batılı devletler güçleri yettiği halde Osmanlı'yı parçalayıp bölüşmeyi bir süre ertelemişlerdir. Bu süre içerisinde İmparatorluğun hangi parçası kime düşeceği belli olmadığı için batılı ülkeler Osmanlı'da kalıcı ekonomik yatırımlara girişmemişler, ticari imtiyazlar elde ederek kazançlarını artırma yolunu seçmişlerdir. Yerli zenginlerle de bu çerçevede ilişki kurmuşlardır. İmtiyaz satın almaları yatırımlar için değil, imparatorluk dağılırsa paylaşmada hak ileri sürebilmek için birer yatırım sayılmış, bu nedenle sermaye gelişi olmamıştır. Osmanlı'da ticaret alanları devlet tekeli altında tutulduğundan ve devlet iç ticarete gücünü sürdürdüğünden, yabancı sermaye bir türlü sanayi sermayesi, kapitalist burjuva sermayesi haline gelememiş, tersine, bu karakterde olan sermaye Osmanlı sınırlarından içeri girince ister istemez tefeci sermaye halini almıştır. Osmanlı'daki yerli zenginler de bu kolay kazancı seçtiklerinden, üretime ve sanayiye yönelik ciddi yatırımlara girişmeyi akıllarından bile geçirmemişlerdir. Yani batılılara tanınan imtiyazlar Osmanlı ekonomisini kalkındırmadığı gibi, mevcut gücünü de giderek zayıflatmış; burjuva yerini tutar ümidiyle yerli zengin yetiştirme çabaları da sonuçta devlete dayanan, üretici olmayan yabancı sermaye ile de bu anlamda bir ilişki kuran bir kesim oluşturmuştur. Kapitülasyonların kaldırılmasına bütün batılı devletlerin (hatta 1.Dünya Savaşında müttefikimiz olan Almanya'nın bile) karşı çıkmaları, onların Osmanlı üzerindeki emellerini açıkça ortaya koymuştur. Kemal Tahir'e göre, kapitülasyonların sonraları başka ülkelere de tanınması ve kapsamının genişletilmesi, Osmanlı'nın devleti ayakta tutabilmek için, batılıların bu konuda kendisine yardımcı olmaları, onu yıkmamaları için

⁶⁴⁵ Kemal Tahir, Notlar, Roman Notları 2, Batı Çıkmazı, s. 334.

batılılara verdiği bir tür rüşvet niteliğindedir. Bu açıdan romancımıza göre, Osmanlı ile batılı devletlerin ilişkisi bir sömürülen ve sömüren ilişkisi değildir. O, Osmanlı'nın sömürge ya da yarı sömürge olarak nitelendirilmesini yanlış bulur.1970 tarihli bir güncesinde şunları not almıştır:

"...Osmanlı İmparatorluğunun yarı müstemleke oluşu üzerine Tevfik Çavdar'ın kitabına baktım şöyle bir... Aslında Osmanlı İmparatorluğunu bölüşmek düşünüldüğü için sömürgeleştirmeye çalışılmamıştır. Bu açıdan sömürge, yarı sömürge meselesini ciddiye alıp üzerinde kitap yazmayı artık doğru bulmuyorum. Ne garip bazı konular henüz incelenip yazılmadan değerlerini ve gerçeklerini yitiriyorlar." ⁶⁴⁶

Kemal Tahir'e göre, bir ülkenin bağımsız merkezi devleti var olduğu müddetçe o ülke batılılarca bir sömürge haline getirilemez: " Bağımsız merkezi devlet varken hiçbir dış sömürü alabildiğine gelişip memleketi etkileyemez. (Keyfince değiştiremez) İsterse devlet yönetenlerden ajanlar da bulsa... Bu açıdan emperyalizm, önce bağımsız merkezi devleti çökertmek zorundadır. Bu da doğulu toplumlarda, öncelikle *özerk* kurumlar uydurmakla mümkün olur..." ⁶⁴⁷ Kemal Tahir'e göre, dönemin siyasal konjonktürü nedeniyle Osmanlı'yı parçalamayı erteleyen batılıların yaptıkları, bu bağımsız devleti zor durumlara sokarak ondan bir takım ekonomik kazançlar elde etmektir. Yine Tanzimat dönemiyle başlayan dış borçlanmalar da batılıların Osmanlı'yı borçlandırma yoluyla sömürmeleridir. Batılı devletler birbirleriyle Osmanlı'dan kendi çıkarlarına olacak imtiyazlar elde etmek için bir rekabete girişmişlerdir. Batılı devletlerin (bu devletlere Çarlık Rusya'sı da dahildir) kendi aralarında çıkarlarının ister istemez çatıştığı bu durumdan Osmanlı yararlanarak, varlığını sürdüreceği yönde bir denge politikası gütmüştür. Kapitülasyonlar bu gerçeğin en açık göstergesidir. " Batı sömürme imkânı varoldukça, namuslu kârla alış verişe istese de yanaşamaz. Bunu, bütün direnmelerine rağmen cibilliyeti engeller" ⁶⁴⁸ diyen Kemal Tahir'e göre, kapitülasyonlar, Osmanlı'nın kalkınmasını değil, ekonomik olarak mümkün olduğu kadar çok sömürülmesini kolaylaştırmaya yöneliktir. Osmanlı bu kapitülasyonları ortadan kaldırmaya ya da daraltmaya çalıştığı anda batılı devletlerin hepsi birleşerek buna karşı çıkmışlardır. Sonuçta siyasal bağımsızlığın bedeli ekonomik bağımlılık olmuş, tam bağımsızlık korunamamıştır. Dolayısıyla, Tanzimat batılılaşmasında batılıların müdahaleleri ya da yardımları Osmanlı'nın bağımsızlığına değil, tam tersine onun bu

⁶⁴⁶ Kemal Tahir, *Notlar, Sanat Edebiyat* 4, s. 65.

⁶⁴⁷ Kemal Tahir, *Notlar*11, s. 211.

bağımsızlığını aşamalı olarak yitirmesine yöneliktir. Bu açıdan batılılar, Osmanlı'yı paylaşmakta anlaşımadıkları için ayakta tutmuşlardır. Bu anlamda batılıların Osmanlı'yı hasta adam diye nitelmemeleri onu iyileştirme niyetlerinin değil, tam tersine öldürme niyetlerinin bir göstergesidir. Batılıların Osmanlı'ya yönelik değişmez politikaları, Türkleri Avrupa'ya dahil etmek değil, dışarı atmak ve onları bağımsız bir devlete sahip olmaktan yoksun kılmaktır. Sevr bu amacın en açık belirtisidir. Kemal Tahir'e göre, batılılar bu niyetlerini bugün de sürdürmektedirler.

Kemal Tahir'in Tanzimat Fermanı'nın arkasında, batılı devletlerin Osmanlı'yı Avrupa'dan atmak ve kalan kısmını da sömürgeleştirmek amaçlarının olduğu, bu nedenle Tanzimat Fermanı'nın hiç de hayırlı olmadığı şeklindeki görüşüne paralel görüşleri, benzer söylemler ve dayanaklarla Attila İlhan'da görmekteyiz. İlhan, "Tanzimat'ın Tabii Sonucu Sevres Anlaşmasıdır" başlıklı yazısında, Tanzimat Fermanının ilanının ve içeriğinin arkasında İngiltere ve Fransa gibi batılı devletlerin Osmanlıya yönelik kötü emellerinin olduğunu ileri sürmekte ve bu fermanın dış mihrakların bir ürünü olduğunu söylemektedir. Tanzimat'la girilen süreç, kurtulalım derken, Osmanlı'yı Sevres'e götürmüştür:

" Balık elbette o zaman da baştan kokuyor. Tanzimat-ı Hümayun kimin eseridir? Koca Reşit Paşa'nın mı? İyi de Koca Reşit Paşa kimin eseri? Hiç kuşkusuz o devirde, 'Sultanların Sultanı diye anılan, İngiltere'nin Dersaadet Büyükelçisi Lord Stratford Canning'in, 1853'te karısına yazdığı şu mektuba bir göz atar mısınız? '...Reşid'le Sadrazam azledildi, o saat Padişaha çıktım, yeniden vazifeleri başına getirildiler'.

(...) Gülhane Hatt-ı Hümayun'unu okudunuz mu? Bu aslında, bir yandan ülkenin, tam bir açık Pazar olmasının koşullarını sağlamak, bir yandan Müslümanlığa karşı Hıristiyanlığın ağır basması için 'elverişli' koşulları gerçekleştirmek anlamına gelir.

(...) Üstünkörü yaklaşırsa Tanzimat, Devlet-i Aliyye'de kulun tebaaya, hatta eşit haklara sahip vatandaşa *yükselişidir*. herkes için eşit mal, mülk güvencesi, kazanma ve gelişme imkânlarıdır; soyut olarak alınırsa gerçekten böyledir bu somut olarsa, daha çok Osmanlı Avrupa'sında yaşayan Hıristiyan kalabalığının 'ayrıcılık' bir statüye geçmesi sonucunu getirir; ticarete var olan sınırlamaların kaldırılması, gümrüklerin açılması yerli sanayii mahvetmiştir.(...) Daha da müthiş, açık Pazar siyasetinin, çok sistemli bir borçlandırma politikasıyla birlikte yürütülmesi idi...

(...) Hayır bu kadarla da kalmaz; döner dolaşır, sonunda iş 'ecnebi' nin Silahlı Kuvvetler'e burnunu sokmasına varır.(...) Sözü uzatmaya ne hacet, tarih gözüyle bakıldı mı Tanzimat'ın tabii ve kaçınılmaz sonucu, Sevres Anlaşması olarak görünür: Tanzimat, Devlet-i Aliyye'nin, önce gizli bir sömürge olmasını hazırlamış, sonra da paylaşılmasını sağlamıştır. Hal böyleyken, okul kitaplarında niye önemli ve büyük bir devrimmiş gibi yazıldığını anlayabilmek mümkün değildir.

⁶⁴⁸ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 441.

Bir de Tanzimat-ı Hayriyye demişler! **Hayır** neresinde bunun, tepeden tırnağa şer!"⁶⁴⁹

Kemal Tahir'e göre, bu batılı devletlerden her biri, ilerde gerçekleşecek olan bu parçalanmadan en büyük payı kapabilmek için kendi lehlerine olacak politikaların gerçekleştirilmesi amacıyla Babıâli'ye nüfuz yarışına girmişlerdir: "Batılaşmadan önce Osmanlı toplumu batıya karşı yekpareydi. İçerde ajanlık sökmüyordu. Batılaşma hareketi başlayınca bunlar üç unsuru parayla ele geçirmek hareketine giriştiler. (Bu arada gönüllü batılaşmacı köleler de çabalarıydı) Bu üç unsur: a) Asker, b) Ulema, c) Rüşvetçi memurlar."⁶⁵⁰ diyen romancımıza göre, siyaseten katli ve müsaderecinin kaldırılması bu nüfuzu kolaylaştırmıştır. Batılı devletler elçilikleri aracılığıyla Osmanlı üst bürokratları arasındaki bu ilişki tek yönlü kurulmamıştır. Yani, iktidarda yüksek mevki elde etmek isteyen bürokratlar, gerek bu makamlara yükselebilmek, gerek buralarda kalabilmek için rakiplerini saf dışı etme çabalarında gerekse uyguladıkları politikalarda başarılı olabilmek için yabancı elçiliklere dayanma gereğini duymuşlardır. Kemal Tahir'e göre, dönemin nüktedanlığıyla da ünlü paşalarından Keçecizade Fuat Paşanın: " bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan biri aşağıdan gelir. Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet cümlemizi eziyor, aşağıda ise bir kuvvet hasıl etmeye ihtimal yoktur. Bunun için papuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. Bu kuvvet de sefaretlerdir"⁶⁵¹ şeklindeki sözü bu gerçeğin en veciz ifadesidir. Böylece artık Babıâli'de büyük paşaların bir çoğunun "İngilizci", "Rusçu", "Fransızcı", "Almancı" gibi lakaplarla anılma geleneği başlamıştır. İşte, Tanzimat Fermanının yazarı ve okuyucusu olan eski Londra elçisi yeni Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa bunlardan İngiliz yanlısı politikalar gütmesiyle ünlüdür. Kemal Tahir, bu nedenle Tanzimat Fermanından en kazançlı çıkan devletin de İngiltere olduğu görüşündedir. Osmanlı üst bürokrasisiyle batılı devletler arasında başlangıçta bu devletlerin elçilikleri aracılığıyla kurulan bu ilişkiler Padişah ve diğer devlet adamları tarafından bilinmeyen ilişkiler değildir. Hatta devlet, bu ilişkilerden denge politikasında yararlanmayı hedeflemiştir:

" Osmanlılık aslında batılılığa katiben uymaz bir sistem olduğu için, bu üç unsurdan satılmışlar, kendilerini bir dakika bile saklayamamışlardır. (bu durum bugün de aykırı görüşlerde olan insanlarda birbirleri için aynıdır) Osmanlılar batılaşmaya karar verdikleri için kendi içlerinde batıya gönüllü

⁶⁴⁹ Attila İlhan, "Tanzimat'ın Tabii Sonucu Sevres Anlaşması'dır", **Hürriyet Gösteri**, S.108, Kasım, 1989.

⁶⁵⁰ Kemal Tahir **Notlar 13**, s. 391.

⁶⁵¹ Kemal Tahir, **Notlar 12**, s. 216.

yazılanlarla batılılar tarafından satın alınanları bildikleri halde, bunlara çok bunalmadıkça dokunmama yolunu seçtiler." ⁶⁵²

Romancımız, batılı devletlerin Osmanlı bürokrasisine ve aydınlarına nüfuz çalışmalarını bir tür devşirmecilik olarak nitelemektedir. Bir zamanlar Osmanlı'nın güçlü olduğu dönemlerde batıya karşı batılıları devşirme yöntemiyle kullandığı bu kurum 19'uncu yüzyıldan itibaren bu kez batılılarca ve tabii batıların lehine Osmanlı aleyhine kullanılmıştır:

" Batılılar bizi batılaşmaya zorladılar. Kendi çıkarlarına uygun olarak düşünülüp hazırlanmış bir Batılaşmaydı bu. Zaten batırmaktan başka sonuç veremezdi. Onların istediği zamana kadar su yüzünde kalabilmemiz için Osmanlıların 1300'lerde kullandıkları aracı hatırladılar. Hani şu Toynbee'nin ünlü formülü, insanlardan sürüler ve çoban köpekleri yaratmak hüneri... Onlar da bizden devşirmeler yetiştirecekler, bunların aracılığıyla devleti ele geçireceklerdi.

Önce, Frenk diliyle okutan okullar açtılar, sonra kendi okullarını kurdular!

Bize kendimizden Batıyı taklit etmeye gönüllü sürüler, aydın sürüler, gene bunlar arasından çoban köpekleri yetiştirdiler.

İki yüz yıldan beri bundan bocalıyoruz! Batılaşmanın neresinde miyiz? Salhanesi kapısında!..." ⁶⁵³

Bir zamanlar Osmanlı'nın kendi çıkarlarına işleyen ve içerden dışarıya yönelik devşirmecilik bu kez batılılarca ve onların çıkarlarına yönelik dışarıdan içeriye yönelik uygulanmıştır. Başlangıçta üst düzey yöneticilerine yönelik bu nüfuz çabası daha sonra İmparatorluğun dört bir yanında açtıkları okullar yoluyla daha yaygın ve sistemli hale getirilmiştir. Böylece batılı devletlerin Osmanlı'da insan unsurunu hedefleyen nüfuz çabaları değişik şekillerde ve çeşitli yollardan uygulanmaya başlanmış ve romancımıza göre, bu güne kadar gelinmiştir. Bunların başlıcaları: Batılı devletlerin elçilikleri aracılığıyla Osmanlı Paşalarını kimi zaman onların gönüllü istekleriyle himaye etmeleri, kimi zaman rüşvetle satın almaları; merkezleri İngiltere ve Fransa'da olan uluslar arası etkinlik gösteren Mason Locaları; Osmanlı Devletinin kendi ülkelerine eğitim almaları amacıyla gönderdiği kişilerin beyinlerini yıkamaları; İmparatorluğun çeşitli yerlerinde açtıkları azınlık ve misyoner okulları ile kendi çıkarlarına hizmet edecek, batılaşmacı insanlar yetiştirme etkinlikleridir. Romancımız, Tanzimat dönemiyle başlayan bu süreç Osmanlı'nın kaderini belirleyecek noktalara gelen kadroların büyük bir çoğunluğunun bu dışarıdan içeriye yönelik devşirmecilik diye nitelendirdiği olgunun birer ürünleri olduğu kanısındadır. Kemal Tahir, **Kurt Kanunu**'nda romanın kahramanı Kara Kemal'in

⁶⁵² Kemal Tahir, **Notlar 13**, s. 391.

ağzından batılıların uyguladığı devşirmeciliğin önemli bir ayağı olan yabancı okullarını şöyle değerlendirmektedir:

" -Bilinmez mi? 1914'te yabancıların ALTIBİN okulu vardı Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde... Neden açmışlar bunları? Niçin bunca parayı harcıyorlar? Akıllanalım diye mi? Hayır, işe yarar ajan yetiştirmek için... İktidara geldin mi bilirsin gizli açık bütün yabancı örgütleri...Kim kime çalışıyor, aşağı yukarı bunu da bilirsin... Ama hiçbir şey yapamazsın! Daha doğrusu hiçbirinin temellerine dokunamazsın! Çünkü güç yetiremez olmuşsundur çoktan. En değersiz imtiyaza dokunayım desen, gök başına yıkılır. Kanlı bıçaklı düşmanlar birleşiverir sana karşı..."⁶⁵⁴

Kemal Tahir batılılarca yetiştirilmeleri biçimi açısından "devşirme"; batlıların çıkarlarına ters düşmeyen düşünceleri ve eylemleri yani işlevleri açısından "ajan" diye nitelediği ve bugün dahi devlet yönetiminde etkin olan bu tür kişilerle mücadelenin batıya karşı verilen ölüm kalım savaşının çok önemli bir parçasını oluşturduğunun altını şöyle çizmektedir:

" Dışarıdan içeriye işleyen devşirmecilikle yapılacak her savaşın kanunları hiçbir başka savaş kanunlarına benzemez, biz Anadolu'nun yerli Türk insanları bu savaş yasalarını kıymık kıymık bulmak, iç etkenlerine akıl erdirmek, işleyiş özelliklerini gün ışığına çıkarmak, buna karşı gerek taktikte, gerek stratejide yeni savaş biçimleri bulmak zorundayız. Burada şuurlu açık ajanlardan, şuursuz, kendisini gerçekten milletsever sayan, kime çalıştığına bilinçsiz devşirmeler daha tehlikelidir. Çünkü bunlar sonuna kadar doğru yolda olduklarına iman etmişlerdir, gerçekten samimidirler." ⁶⁵⁵

Kemal Tahir, bu konuya o kadar önem vermektedir ki bir 1972 tarihli bir notunda, batılı devletlerin Osmanlı'ya yönelik bu gizli, açık nüfuz etkinliklerinin yanlış batılaşmadan daha büyük zarar verdiğini ileri sürmektedir:

" - Bizi yanlış batılaşma değil, içimize yerleşen batı ajanı düşman örgütler güçsüz düşürmektedir. (Batılaşmanın bizde şimdiye kadar uygulanan biçimi aslında halk kitlelerimizi zehirlemeye güç yetiştirememiştir.) Buna karşılık bizde, batıya açıldığımızdan bu yana hiçbir milli idare bu yabancı örgütlerle gerçekten boğuşmayı göze alamamıştır. Hatta, böyle bir zorunluluğu idrak edememiştir. Osmanlılıkta yerleşen gizli-açık düşman örgütler, Cumhuriyette büsbütün azgınlaşarak milli güçlerimizi törpülemeyi sürdürmüşlerdir. Hangi şart içinde olursa olsun batıdan gördüğümüz yardımlar, güçlenmemizi değil, son hesaplaşmada biraz daha güçsüz düşmemizi sağlamıştır. Her on yıl sonunda yapılacak bir genel hesaplaşma bu korkunç gerçeği saklanılmaz halde meydana vurur.

-Hiçbir özür -dış veya iç tehlike korkusu- batıdan gelen yıkıcı zararı haklı çıkaramaz. Çünkü hiçbir şey, iç ve dış tehlike batı yıkıcılığı kadar kesin ve namussuz olamaz." ⁶⁵⁶

⁶⁵³ A.g.e., s. 107.

⁶⁵⁴ Kemal Tahir, **Kurt Kanunu**, s. 264.

⁶⁵⁵ Kemal Tahir, **Notlar 11/Batılaşma**, s. 110.

⁶⁵⁶ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 469-470.

1.2.5. Yeni Osmanlılara ve I. Meşrutiyete Bakışı

Bilindiği üzere, 1856 Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı ile başlatılan yeni düzenlemelerin bir devamı niteliğindedir. Bu fermanla birlikte Avrupa hukukuna bir uyum sağlama sürecine girilmiştir. Fermanın belirgin özelliği Osmanlı tebaasındaki Müslim- Gayrimüslim eşitsizliğini hukuksal olarak ortadan kaldırmayı hedeflemesidir. Islahat Fermanı bu anlamda bir müsavaat (eşitlik) fermanıdır. Cizye ve haracın kaldırılması, Hıristiyanlara askerlik görevinin getirilmesi (bu görev ardından bedelliye dönüştürülmüş, yani beli bir nakdi bedeli ödeyenler askerlikten muaf tutulmuştur), devlet kadrolarının Hıristiyanlara tam olarak açılması, Hıristiyanların mahkemede tanıklıklarının kabul edilmesi ve irtidatın (din değiştirme) suç olmaktan çıkarılması (Tanzimat Fermanından sonra irtidatın cezası idamdan sürgüne çevrilmişti. Burada ise tamamen kaldırılmıştır) gibi, gayrimüslim tebaanın lehine olan düzenlemeler, Islahat Fermanının temel özelliklerini oluşturur. Müslümanların durumunda ciddi bir değişiklik ya da iyileşme getirmeyen Ferman bu niteliğiyle Müslümanların tepkisini çekmiştir. Ahmet Cevdet Paşanın, Fermanı değerlendiren aşağıdaki sözleri bu tepkiye bir örnektir:

" Ehl-i İslâm'dan çoğu âba ve ecdadımızın kaniyle kazanılmış olan hukuk-u mukaddese-i milliyemizi bugün gaib ettik. Millet-i İslâmiye, millet-i hakime iken böyle bir mukaddes haktan mahrum kaldı. Ehl-i İslâm'a bu bir ağlayacak ve matem edecek gündür" ⁶⁵⁷

Islahat Fermanıyla gayrimüslimler lehine getirilen bu düzenlemeler, Osmanlı'da İslâmcılık akımının (ya da ideolojisinin) doğuşuna bir zemin hazırlamıştır. İslâmcılık akımı bu anlamda, Osmanlı Devletinin Tanzimat'tan itibaren girdiği değişim sürecinde artık İslâmî niteliğini kaybettiği endişesine dayanan bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepkilerin boyutları 1859 tarihli Kuleli Vakası diye bilinen hükümet darbesi girişimine kadar uzanmıştır.⁶⁵⁸ Kısacası, o zamana kadar Osmanlı Devletinin özellikle Avrupa'daki topraklarını kaybetmesi sorununa Islahat Fermanı ile birlikte Devletin İslâmî niteliğini (Müslümanların hakim unsur olma niteliğini) kaybettiği endişesi eklenmiştir. Birincisi Osmanlıcılığı doğururken, ikincisi yine birincisiyle de bağlantılı olarak İslâmcılığı doğurmuştur. Her iki akımın da belirgin niteliği birer

⁶⁵⁷ Aktaran: Mümtazer Türköne, **Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri**, Yeni Şafak Kitaplığı, Yakın Tarih Dizisi, İst., 1995, s.66.

⁶⁵⁸ Türköne, Ulema, asker ve devlet memurlarından oluşan bir gizli örgüt tarafından girişilen ve başarısızlıkla sonuçlanan Kuleli Vakası ile ilgili mahkeme zabıtlarına dayanarak bu olayın gayrimüslimlere tanınan bu haklara bir tepki olarak gerçekleştiğini söylemektedir. Bkz. A.g.e., 67-68.

tepkisel hareket olmalarıdır. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla girişilen yeni düzenlemeler ve Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığını korumasında giderek kötüye giden gelişmeler ya da bu düzenlemelerin gerek dışarıda gerek içeride umulan başarıyı gösterememesi, Osmanlı'da düşünce hayatına bir hareketlilik getirmiştir. 1860'dan itibaren gazetenin Osmanlı'ya girişiyle, bu fikri hareketlilik gazete yazıları yoluyla kendini ifadeye başlamıştır. İşte 1965'te dönemin birtakım aydınları tarafından kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti bu ortamın bir ürünüdür.⁶⁵⁹

Kemal Tahir, vatan ve hürriyet kavramlarını öne çıkaran bu aydın hareketi üzerinde pek ayrıntılı durmamıştır. Onun asıl ilgisini çeken, İmparatorluğun hayatında bir dönüm noktası olarak nitelediği Jön Türkler, İttihat ve Terakki ve II. Meşrutiyettir. Kemal Tahir, Yeni Osmanlıların önde gelen fikir adamlarından Namık Kemal ve Ziya Paşa üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre, bu hareketi en iyi temsil eden bu iki isimdir. **Notlar**'ında bu iki ismin Tanzimat'ı ve o dönem içine düşülen durumu eleştirilerine yönelik makalelerine yer veren Kemal Tahir, sonuçta Yeni Osmanlılar ile ilgili olarak şu yargıya varır:

" Kaderci Ziya Paşa ile Namık Kemal'in temsil ettikleri yeni Osmanlılık, Tanzimat'tan umulan kurtuluşun elde edilememesi sonunda düşülmüş bir karamsarlıktan başka bir şey değildir. Böylece Yeni Osmanlılar, Tanzimatçılara göre geriye düşmüşlerdir. Ama, bir kurtuluş tutumu, temel meselelere inmedikçe işe yaramadığına göre, bütün yarım yırtık davranışların dönüp dolaşıp geldikleri yerdir." ⁶⁶⁰

Kemal Tahir'e göre, Osmanlıları yanıltan belli başlı düşüncelerin başında, Osmanlılıkla İslâmlığa görünüşlerine bakarak büyük önem vermeleri gelir. Bu iki faktör ilk bakışta birer dayanak gibi görünürlerse de aslında toplayıcı değil, ayırıcı unsurlar olduklarından, bunlara dayanılarak yapılan bütün hesaplar ister istemez yanlış çıkmıştır.⁶⁶¹ Yeni Osmanlıların, birbirleriyle ister istemez çelişen Osmanlılık ve İslâmcılığa sarılmaları, vatan ve hürriyet kavramlarına yükledikleri anlamlardaki belirsizlik ve yetersizlikler, onların dönemin koşullarını gerçekçi olarak göremediklerini dolayısıyla özgün ve kurtarıcı bir düşünsel temele sahip olamadıklarını gösterir. Romancımıza göre gerek Yeni Osmanlıların, gerekse Jön Türklerin üzerinde en büyük etkiyi yapan batılı fikir ve edebiyat akımları romantizm ve idealizmdir. Ancak bu

⁶⁵⁹ Yeni Osmanlıların çekirdeğini, 1865 yılında Mehmet, Reşat, Nuri, ve Ayetullah Beyler gibi dönemin birtakım aydınları tarafından Meslek adıyla kurulan gizli bir dernek oluşturmuştur. Daha sonra Namık Kemal de bu derneğe katılmıştır.

⁶⁶⁰ Kemal Tahir, Notlar 12, s. 11.

⁶⁶¹ A.g.e., s. 12.

akımlar başka ülkelerde olduğu gibi, bizde millileşememişler, hele İslâm diniyle bir uyuşma meydana getirememişlerdir.⁶⁶² " Namık Kemal'in İngiltere'yi övmesi, orada yapılanların hangi yağmaların getirdiği paralarla yapıldığını göremeyecek kadar romantik olduğunu meydana koyan belli başlı tanıklardır"⁶⁶³ şeklindeki sözleriyle bu romantikliğe bir örnek verir. Yeni Osmanlıların hürriyet algılamaları ise meşrutiyet rejiminin getirilmesiyle sınırlıdır. Nitekim istibdat rejimine karşı çıkmaları ve meşrutiyeti savunmaları onların batılılarca desteklenmesini sağlamıştır. Bu hürriyet kavramının içeriğinin halkla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Üstelik romancımıza göre, imparatorluğun çoğunluğunu oluşturan gayrimüslimlerin temsilcileri parlamentoda çoğunluğu bile ele geçirebilirdi. Gayrimüslim nüfusun üzerinde ise çoktan beridir ayrılık tohumları batılılarca ekilmeye başlamıştı. Böylesine bir ortamda oluşacak olan meclisin Osmanlı birliğini sağlamasını ummak bir tür romantizmdir. Yine Meşrutiyetin getireceği hürriyetin de ne tür bir kapsama sahip olacağı ve ne tür sonuçlar doğuracağı da belli değildir. Romancımızın, **Batı Çıkmazı** adlı roman taslağında II. Abdülhamit'e söyletmeyi düşündüğü şu sözler Yeni Osmanlılar'ın savundukları hürriyeti bir eleştiri niteliğindedir:

" Bu Fransız usulü hürriyetçilik bizim adamlarımızı nasıl kavıyor anlayamıyorum. Orada hürriyetçilik, iş adamlarının idareyi kendi çıkarlarına göre işletmek isteğinden geliyor. İsteğinden bile değil zorunluluğundan... Bizde şimdilik böyle bir zorunluluk bulunmadığına göre, bizimkilerin istediği hürriyet, bizim iş adamlarımız için değil, ancak, Fransız, İngiliz, Alman iş adamları için söz konusu olabilir. O zaman da bunun anlamı değişir. Bu kadar açık bir şeyi, nasıl olur da orta akıllı bir insan anlayamaz."⁶⁶⁴

Kemal Tahir, I. Meşrutiyetin çok kısa sürmesi ve Abdülhamit'in Rus savaşını bahane göstererek Anayasayı kolayca askıya alabilmesi ve bunu uzun süre sürdürebilmesinin gerek hürriyet gerek meşrutiyet taleplerinin toplumsal bir birikimin ürünü olmadığını ve bunları savunacak, koruyacak bir kitlenin bulunmadığını gösterir. Dolayısıyla Meşrutiyet devam etseydi, siyasal istikrar bozulacak, batılıların istedikleri kararların meclisten çıkma yolu açılacak ve sonuçta İmparatorluğun dağılması hızlanacaktı. Bu açıdan Abdülhamit, meşrutiyeti askıya almakla ülkeye ihanet değil tersine hizmet etmiştir. Sonuçta romancımız Yeni Osmanlılar hareketini son hesaplaşmada batılıların işlerini kolaylaştıran bir oluşum olarak nitelemektedir:

⁶⁶² Kemal Tahir, *Notlar 13*, s. 44.

⁶⁶³ Kemal Tahir, *Notlar12*, s. 11.

⁶⁶⁴ Kemal Tahir, *Notlar 8*, *Roman Notları 2*, *Batı Çıkmazı*, s. 191.

" Gerek Genç Osmanlılar, gerekse onların gene dış güçlere bağlı izleyicileri olan Genç Türkler asıl amaçları İmparatorluğu kurtarmak olduğu halde, batıların bilerek bilmeyerek aleti olmuşlar, İmparatorluğu onların istediği zaman dağılacak durumda tutmak ödevi yüklenmişlerdir."⁶⁶⁵

Ancak, romancımıza göre, Yeni Osmanlıların bir kısmı özellikle, Namık Kemal bu oyunun farkına varmış padişahlığa ve halifeye sarılmaya dönmüştür:

" O dönemde Osmanlılık 1890'lardan sonralarda olduğu gibi idareci kadroların iyice çürümüşlüğüne ve açıkça satılmışlığına rastlamadığı için, Genç Osmanlıların önemli kişileri vatan hainliğine boğazı tokluğuna sürüklendiklerini -çok hayran oldukları soyguncu Batı'da yerleri bulunmadığını- anladıklarından - Namık Kemal gibi- Padişahlığa ve Halifeliğe sarılmaya dönmüş, böylece namussuz gitmekten yakasını kurtarmıştır."⁶⁶⁶

Sonuç olarak Kemal Tahir, gerek Tanzimat ve Islahat Fermanları, gerek Abdülaziz'in hal'i ve gerekse Meşrutiyet ilanının, Osmanlı'da tabandan gelen sahici birikimlerin ve taleplerin bir ürünü olmayıp, bütün bunların temelde batılı güçlerin Osmanlı'ya uyguladıkları baskı ve müdahalelerin birer ürünü olduğu kanısına ulaşmaktadır. Bunların başında da İngiltere gelmektedir. Romancımıza göre son dönemlerinde Osmanlı iki büyük padişah görmüştür. Bunlardan birincisi doğucu olarak nitelediği Abdülaziz, diğeri ise hem doğucu hem batıcı olan ve bir denge politikası ile İmparatorluğun ömrünü uzatmayı başaran II. Abdülhamittir. Abdülaziz, İngilizlerin maddi olarak da desteklediği Mithat Paşa'nın ve Hüseyin Avni Paşa'nın hazırladıkları bir askeri darbe ile devrilmiştir. Abdülaziz'in devrilmesinin asıl nedeni bu padişahın doğucu bir politika gütmesi, İngiliz çıkarlarına hizmet etmemesi, hele hele İngilizleri Rusya'ya yanaşım diyerek tehdit etmesidir. " Abdülaziz Türk Ordusunu ve Türk Donanmasını gücü yettiğince büyütüp kuvvetlendirmeğe çabalarken alaşağı edilmiştir. Bu alaşağı ediliş doğrudan doğruya düşmanlara karşı sonuna kadar direnmeye ve direnme araçlarını arttırmaya çalışan devlete ihanettir." ⁶⁶⁷ diyen romancımıza göre, Hüseyin Avni Paşa'nın öldürülmesiyle meydan İngilizci Mithat Paşa'ya kalmıştır. Meşrutiyeti ilan eden II. Abdülhamit'in kaybedileceği önceden kesin olarak bilinen 93 Savaşına (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) girmesi orduyu oldukça güçten düşürmüş, Osmanlı ordusu tamamen dağıldıktan sonra İngilizler Marmara'ya donanmalarını sokarak Rusları barışa zorlamışlardır. Bu olay Abdülazizi tahttan indiren orduyu iyice

⁶⁶⁵ Kemal Tahir, Notlar 11, s. 180.

⁶⁶⁶ Kemal Tahir, Notlar 12, s. 292.

⁶⁶⁷ Kemal Tahir, Notlar 11, s. 184.

gözden düşürdüğü gibi, Abdülhamit'in 33 yıl sürecek istibdatını da başlatmıştır. Başlangıçta, İngiliz yanlısı politikalar izleyen Abdülhamit'in Mithat Paşayı önce sürgüne göndermesi, sonra Taifte boğdurmasına İngilizler ses çıkarmamış, Mithat Paşayı yüzüstü bırakmışlardır. Çünkü Abdülhamit'i ele geçirdiklerini düşünmüşlerdir. Ancak, Abdülhamit daha sonraları güttüğü denge politikasında son zamanlarda İngiliz baskılarını karşılamak için, Almanlara yaklaşması, onun tahtını kaybetmesine yol açmıştır. Nihayet İttihat Terakki de Almancılığa başlayınca gözden düşmüş ve İngilizlerin hışmına uğramıştır.

Görüldüğü gibi, Kemal Tahir, olayları yorumlarken hemen her olayda İngiliz parmağını düşünmekte ve İngilizlerin Osmanlı'da yaşanan büyük olaylarda diğer büyük devletlere nazaran adeta belirleyici olduklarını ileri sürmektedir. Bütün kritik noktalarda Osmanlı'nın kaderinde İngiltere kilit rol oynamıştır. İngilizler bu kilit rollerini zaman zaman rakiplerine (Almanya, Fransa, Rusya) kaptırsalar da genelde ve son hesaplaşmada kazanan taraf yine onlar olmuşlardır. Romancımız İngiltere'nin bu rolünü ilerde açıklayacağımız gibi Cumhuriyet'in kuruluşuna dahi taşımaktadır. Osmanlı aydınları ve devlet adamları da ister istemez, bilir bilmez batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki bu satranç oyununda onarın adeta piyonları durumuna düşmüşlerdir. Osmanlı'nın batı devletlerinin müdahalesine bu kadar açık olması romancımıza göre temelde ekonomik olarak düştüğü açmazdır. Osmanlı dönemin Rusya'dan sonra en büyük kara ordusuna sahip olduğu halde yenilgilerden kurtulamamasının asıl nedeni, giriştiği batılaştırma çabalarına rağmen ekonomik yapısının giderek daha da bozulması, yabancı devletlerin müdahaleleri ile ve onların istekleri doğrultusunda girişilen yeniliklerin Osmanlı ekonomisini iyice zaafa uğratması ve sonuçta onu Duyûn-u Umumiye aşamasına kadar getirerek çıkmaza sokmasıdır. Kapitülasyonlar, dış borçlanmalar ve bitip tükenmek bilmeyen ve hepsinin arkasında batılı devletlerin bulunduğu yüksek maliyetli savaşlar bu ekonomik yapının çıkmaza girmesindeki dış faktörlerdir ki romancımıza göre bir ATÜT devleti olan Osmanlı'nın yıkılışında bu dış faktörler belirleyicidir. Girişilen bütün batılaştırma çabaları, Osmanlı'nın halkı ile buluşmasını değil, tersine arasının iyice açılmasını, kerim devlet vasfını giderek daha fazla kaybetmesini sağlamıştır. Ne Yeni Osmanlılar, ne I. ve II. Meşrutiyet, ne İttihat Terakki ne de Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük politikaları arkasında halkın desteği olan ve halka mal edilebilen hareket ve uygulamalardır. Osmanlı tarihi bu açıdan halkın

içine dahil edilmediği yönetici kesim (kapıkulları) arasındaki iktidar mücadeleleri, halkı harekete geçirmeyen, halka dayanmayan, devleti önceleyen ve onu kurtarmayı amaçlayan çabalardır. Hiçbirinde Osmanlı'yı kurtaracak, Osmanlı toplumsal ve ekonomik gerçeklerine sahici olarak dayanan, yaratıcı ve kurtarıcı bir fikri temel, dünya görüşü yoktur. Bütün samimiyetlerine karşın başarısızlıklarının asıl nedeni de budur. Bu nedenle birçok padişah ta dahil devlet yöneticileri, aydınlar, subaylar gerçekten devleti kurtarmak için çok ciddi değişiklikleri göze aldıkları halde, bütün bu çabaları ister istemez batılı devletlerin emellerine hizmet etmek, onların çıkarlarına sonuçlar hasıl etmekle neticelenmiştir. Gerçekten ve gerçekçi kurtarıcı fikir olmadan, gerçek kurtuluşu elde etmek mümkün değildi. Gerek Yeni Osmanlıların, gerek II. Meşrutiyetçilerin ve gerekse bunlara karşı çıkanların hiçbirinin fikirleri bu nitelikte değildi.

1.2.6. II. Meşrutiyete, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki'ye Bakışı

Cumhuriyet tarihimiz ve bu dönemde yapılan devrimleri inceleyen birçok tarihçi ve sosyal bilimci bu dönemde yaşanan gelişmelerin ancak, 1908 tarihinden itibaren yaşanan tarihsel sürecin irdelenip, analiz edildiği takdirde anlaşılabilirliği ve açıklanabilirliği konusunda hemfikirdirler. Şüphesiz tarihe bakılmadan bugünün anlaşılması mümkün değildir; tarih biliminin varlığı ve vazgeçilmez önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Burada vurgulanmak istenen, II. Meşrutiyet ve dolayısıyla İttihat Terakki iktidarının Osmanlı'da tarihsel olarak bir yol ayrımının başlangıcı olduğudur. Bu yol ayrımı ile girilen tarihsel süreç sonuçta bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ni ortaya çıkarmıştır.⁶⁶⁸ Kemal Tahir de 1908 hareketinin Osmanlı'da bir yol ayrımı olduğu kanısındadır. Bugünkü Türkiye II. Meşrutiyet ve sonrası yaşanan olayların bir ürünüdür. Ama II. Meşrutiyet de önceki yaşanan tarihsel sürecin bir ürünüdür. Zincir böylece Osmanlı'nın kuruluşuna ve daha gerilere doğru gider. Ancak romancımıza göre, Osmanlı'da asıl yol ayrımı, Yeniçeriliğin kaldırılması ve Tanzimat olayıdır. O tarihten bugüne kadar yaşananlar, -kendi aralarındaki doğal olan farklılıkları bir yana- temelde aynı nitelikte olan bir yönelişin uzantılarıdır ki, bu yöneliş Osmanlı'nın ATÜT toplumu özellikleriyle çelişen ve ATÜT devletinin bu çelişki nedeniyle zorunlu olarak güç

⁶⁶⁸ Örneğin, Sina Akşin, 1908 hareketinin ihtilalci bir ideolojiye sahip bir kesimin iktidara el koymasını niteliğinde olduğunu, bu nedenle çağdaş Türk tarihinin başlangıç noktası alınmak gerekirse bunun ne Yeniçeriliğin kaldırılması ne de Tanzimat değil, II. Meşrutiyet olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Akşin a.g.m., s. 42.

kaybedip yıkılmasına yol açan yanlış olarak ve en büyük, tarihi belirleyici hata olarak nitelediği batılaşmadır. Romancımıza göre, bu yanlış batılaşmanın başlangıcını 18'inci yüzyıla, Patrona Halil Ayaklanmasına kadar götürmek mümkün ise de batılaşmanın resmi bir devlet politikası haline gelişi ve aralıksız bugüne kadar sürdürülüşünün bu anlamda gerçek başlangıcı 1826 tarihi, yani Yeniçeriliğin kaldırılışdır. Bu tarihten itibaren girişilen batılaşma çabalarının önünde etkili bir direnç gösterecek örgütlü bir güç kalmadığı için gerçek yol ayrımı bu tarihle başlamıştır. Çünkü artık geri dönülemez bir sürece girilmiştir. 1908'in önemi, iktidara gelen İttihat ve Terakkinin ideolojik yapısına damgasını vuran Türkçülüğün ister istemez Osmanlılıktan ve İmparatorluktan vazgeçmeyi sonuçta kaçınılmaz kılmasıdır. Osmanlılık bir ölçüde, İmparatorluğu ayakta tutabilmek için yetersiz ama etkili bir politikaydı, daha doğrusu farklı etnik ve dini unsurlardan oluşan İmparatorluğu ayakta tutmak için zorunlu bir ideolojiydi. Daha sonra bu politikanın istenen sonucu verememesi, yani gayrimüslim unsurlardaki ulusçuluk akımının önlenememesi, Osmanlıcılığın yanına, Almanların da teşvikiyle II. Abdülhamit'in İslâmcılık (Panislâmizm) politikasını eklemesini gündeme getirmiş, ve giderek İslâmcılığa daha bir ağırlık vermesine yol açmıştır. Ancak gayrimüslim unsurları kuramsal olarak dışta bırakan bu politika da ister istemez İmparatorluğu korumaya yetmeyecek, tersine gayrimüslim unsurların kopmasını kolaylaştıracaktır. Namık Kemal'in ünlü piyesi **Vatan yahut Silistre**'deki İslâmcılık vurgusuyla pekiştirilen vatan anlayışı (bu piyeste vatani savunmak için kahramanca dövüşen roman kahramanı bir Osmanlı Türküdür ve adı da İslâm Bey'dir. Bize göre, sadece bu piyes üzerine yapılacak bir söylem analizi Namık Kemal'in İslâmcılığını tespit etmek için yeterlidir) II. Abdülhamit'in uyguladığı devlet politikasındaki ideolojik yaklaşıma uygundur. Böylece İslâmcılık, ittihad-ı anasır (Bilindiği üzere, anasır unsurun çoğuludur ve İmparatorluktaki farklı etnik ve dini toplulukları betimlemek için kullanılan bir kavramdır. Millet kavramı ise dini farklılık anlamında, Müslüman ve Müslüman olmayan toplulukları ve devletleri nitelemek için kullanılan bir kavramdır ve etimolojik anlamı din demektir.) esasına dayanan Osmanlıcılıkta bir daralma meydana getirdiği gibi, Türkçülük bu daralmayı daha da perçinlemiştir. İmparatorluğun yönetime hakim unsurunun ittihat-ı anasırdan Türkçülük ideolojisine sapması sonuçta ulus devleti kaçınılmaz kılan bir sürece giriş demektir ki, bu da bir anlamda peşinen İmparatorluktan vazgeçmek, Osmanlı'nın dağılmasını kaçınılmaz görmek demektir.

Dolayısıyla 1908 hareketi sadece askıdaki anayasanın yürürlüğe konulması ve bir Padişahın hal edilmesi olayı değil, bu hareketi niteleyen asıl özellik, Abdülhamit'e kadar gelen ve bu padişah tarafından da sürdürülmeye çalışılan İmparatorluğu elde tutmayı hedefleyen bir devlet ideolojisinden kopuşun, niteliksel bir farklılaşmanın gerçekleşmesidir. Kemal Tahir'e göre, bu niteliksel değişime II. Meşrutiyetin ilanı ile değil, Abdülhamit'in tahttan indirildiği 31 Mart Vakasından sonra girilmiştir. Çünkü İttihat Terakki, İmparatorluğun kaderinde belirleyici role bu olaydan sonra kavuşmuştur.

Kemal Tahir Jön Türk hareketini de - bir ihtilal yapmış olmalarına rağmen- fikirsiz bir hareket olarak nitelemektedir. Ona göre, İttihat Terakki, Osmanlı'yı kurtarmayı amaçladığı halde, gerçekten kurtarıcı, yerli ve özgün bir fikre, dünya görüşüne sahip değildi. Tıpkı Yeni Osmanlılar gibi, Jön Türkler de birbirleriyle çelişen eklektik düşüncelere sahiptiler. Böyle bir hareketin o dönemin koşullarında tutmasını sağlayacak bir niteliği yoktu. Peki neden başarılı olmuştur? Bu sorunun yanıtını romancımız yine dış güçlerin etkisiyle şöyle vermektedir:

" Fikirsiz bir hareket tutar mı? Evet tutar. Dış düşman güçler tarafından kurulur ya da kurulmuş gibi olanı tutulursa, tutmuş gibi gösterilebilir. Genç Osmanlılar ve Jön Türkler hareketleri dış düşmanlar tarafından, kendi düşmanlıklarını siperlemek için tutulmuş aptal işlerdir. (Bu iki olayın ikisinde de, ne Osmanlılığın tarihsel özelliği ve o zamanki şartları hakkında en küçük bir idrak vardır, ne de o zamanki sömürücü Avrupa (Batı) üzerinde zerre kadar bir sezinti vardır.) " ⁶⁶⁹

" 1889'da kurulan, gerek Avrupa'da gerek Mısır'da yürütülen ikinci Jöntürklük tamamıyla batı etkisine kaldığı için, memleket gerçeklerinden hiçbirinin özelliğine kesinlikle eğilememiş, daha korkuncu, bunların Batıdan başka türlü olabileceğini bir an bile akıllarına getirmemişlerdir. (Bunda batı baskısının etkisi de çok olmuştur.) Bunun en büyük ispatı, ihtilalci olan bu hareketin, ihtilale temel olacak hiçbir yerli tahlil, yerli dünya görüşü getirmemesidir. (Bu temelsizlik Kemalizm'de de tıpa tıp sürmüştür.)" ⁶⁷⁰

İttihat ve Terakki, Kemal Tahir'in yakın tarih ile ilgili romanlarının hemen hepsinde üzerinde durduğu ya da değindiği konulardan biridir. (**Bir Mülkiyet Kalesi, Esir Şehrin İnsanları, Hür Şehrin İnsanları, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu, Yol Ayrımı, Bozkırdaki Çekirdek** romanlarında roman kahramanlarının önemli bir bölümünü İttihatçılar ya da eski itttihatçılar oluşturur. Bu romanların birçoğunda yer alan Dr. Münir tipi, II. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan uygulamaları (suikastler

⁶⁶⁹ Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 13.

vb.) ve geliştirilen politikaları benimsemediği için örgütten ayrılmış, entelektüel, dış olayları ve tarihi koşulları dikkate alan üst düzeydeki eski bir İttihatçıyı canlandırır. Kemal Tahir, romanlarındaki görüşlerini sıklıkla bu kahramanı aracılığıyla dile getirir. Bu tipin romanlardaki çoğunluğunu yine İttihatçıların oluşturduğu kahramanlarla diyalogları, aynı zamanda, yakın tarihin yorumlanması ve İttihat ve Terakkinin eleştirisi niteliğindedir. **Kurt Kanunu**'nda bu rolü İttihatçıların eski iase nazırı ve teşkilatçısı Kara Kemal oynar. Romanda, itttihatçıların "Küçük efendi" diye andıkları, Kara Kemal'in (Büyük efendi Talat Paşadır) İttihat ve Terakkiye yönelik eleştirileri ve bu döneme yönelik değerlendirmeleri sonuna kadar İttihatçı kalmış ünlü bir ismin yaptığı bir özeleştirisi niteliğindedir.)

Kemal Tahir, gerek bu romanlarında gerekse çoğunluğu bu romanları için ön hazırlık olarak tuttuğu notlarında yukarıda belirttiklerimize ek olarak İttihat ve Terakkiyi adeta Osmanlı İmparatorluğunun başına gelmiş en büyük felaket olarak değerlendirir. İdeolojileri, hareket tarzları, uyguladıkları politikalarla İmparatorluğun batmasının baş aktörleridirler. Üstelik amaçları onu kurtarmak olduğu halde. Romancımıza göre, İttihatçıların yakın tarihteki etki ve rolleri bununla da kalmamış, Cumhuriyetin ilanı ve devrimler döneminde bile devam edip bugüne kadar gelmiştir. Kendisi de eski bir İttihatçı olan Gazi Mustafa Kemal, gerek Cumhuriyetin ilanında gerekse devrimleri gerçekleştirirken sürekli bu eski itttihatçı kadrolarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. İttihatçı muhalefet bu dönemde de etkisini sürdürmüştü ve bu muhalefetini alışıktıkları bir yöntem olan suikast (İzmir'deki Gazi'ye yönelik suikast teşebbüsü) girişimlerine kadar vardırırmışlardır. Gazi (Atatürk) Cumhurbaşkanı ve büyük devrimlerin yaratıcısı olduğu halde, devlet yönetiminde ve kadrolarında İttihatçıların egemenliğini tamamen ortadan kaldıramamış, bu gelenek bir devlet yönetme zihniyeti olarak bugüne kadar (1973) belirleyiciliğini sürdürmüştür. İşte romancımız bu görüşleri nedeniyle eserlerinde, İttihat ve Terakki üzerinde bu kadar yoğunlukla durmuştur. Kemal Tahir için, II. Meşrutiyetten bugüne kadar yaşanan Türkiye tarihi bir anlamda, İttihat ve Terakki kadroları arasında yaşanan bir iktidar mücadelesi tarihidir.

Romancımız, İttihat ve Terakki'nin 1908'den sonraki dönemi üzerinde yoğunlaşmıştır. **Notları**'ndaki bu cemiyetin kuruluşu, kurucuları, önde gelen isimleri,

⁶⁷⁰ Kemal Tahir, **Notlar 12**, s. 76.

ideolojik ayrışmalar, örgütleniş biçimleri ve İttihat Terakki kongreleri buralarda alınan kararlar ve çeşitli olaylarla ilgili bilgiler çoğunlukla Tarık Zafer Tunaya, Şerif Mardin'in konuyla ilgili eserleri ve birtakım eski ittihatçıların yayımlanmış anılarından alıntılar niteliğindedir. Biz burada bu bilgiler üzerinde değil, bu bilgilere romancımızın getirdiği yorumlar üzerinde duracağız. Çünkü diğer bir çok konuda olduğu gibi, bu konuda da Kemal Tahir yeni bilgiler sunması özelliğiyle değil, yeni ya da farklı yorumlar getirmesi özelliğiyle dikkat çekmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir, tarihle ilgili bir takım belgeler ortaya koyarak, yeni bilgiler ortaya atan bir yazar değildir. Onun yaptığı, konuyla ilgilenen herkes tarafından elde edilebilecek olan tarihsel bilgi ve belgelere bir yorum getirme çabasıdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'in fikirsizlik eleştirisi sadece Jön Türklere özgü değildir. O, Yeni Osmanlılar da dahil, Türkiye'deki bütün oluşumların, aydınların köklü bir dünya görüşüne sahip olmadıkları, olamadıkları kanısındadır:

" Türkiye'de, hiçbir dünya görüşü, felsefesi, kültürü var olmadıktan başka, bir dünya görüşü fikri bile henüz doğup, yerleşip, gelişmemiştir. Bu sebeple Türkiye'de politik ve sosyal aksiyonun yerini edebiyat -yani bir anlamda laf- alır. (Bir şeyin varolup işlemesiyle onun adını bir olmayan şeye takmak arasında biz hiçbir fark görmeyiz. Hatta ikincisi daha kolay ve mizacımıza uygun olduğu için, kolay da geldiğinden, bize daha yatkındır.)

(...) Despot bir idarenin terör yoluyla halktan ve aksiyondan ayırdığı Türk aydınları ister istemez gerçeklere varamamış, romantik ve verimsiz anlamıyla idealist kalmıştır. Böylece de bunların en önemli aksiyonu, edebiyatta görülür."⁶⁷¹

Kemal Tahir'in Türk düşünce hayatı ve Türk aydınları ile ilgili olarak yaptığı bu genelleme, onun yakın tarihle ilgili görüşlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Romancımızın bu genellemeye getirdiği gerekçe ise doğulu toplum ve devlet yapısına yüklediği anlamdan kaynaklanmaktadır. Ona göre, doğu toplumlarında devlet bir anlamda toplumdan önce geldiği, devlet toplumun varlığı için temel ve öncelikli koşul olduğu için, bu toplumlardaki aydınlar ister istemez devletçi olmakta, kritik durumlarda devletten yana olup, devleti savunma ve devletten destek isteme durumuna gelmektedirler. Bütün sorunların çözümünde devleti adeta biricik etkin özne olarak görmekte ve bunun mantıksal bir sonucu olarak da bütün değişiklikleri yukarıdan aşağıya, devletten topluma doğru, tepeden inme bir yolla düşünmektedirler ki bu da onları romantizme ve idealizme bir başka ifadeyle gerçekleri kavramaktan uzak düşmeye etmektedir. Toplumdaki temel ayrılığın yöneten ve yönetilenler biçiminde

⁶⁷¹ Kemal Tahir, *Nötlar* 13, s. 43-44, 47.

olması ve aydınların neredeyse tamamının bürokrat, asker, ulema ve devlet adamlarından oluşması, devletle toplum arasındaki yöneten-yönetilenler kopukluğunun aydınlar için de aydın-halk kopukluğu biçiminde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Romancımız, "Aydın olmak bizde halktan ayrılmak, halktan ayrı düşünüp duyan, halkla bütün bağlarını koparmış idareci kadrolara katılmak demektir."⁶⁷² sözüyle Türk aydınlarının belli bir sınıfın temsilcileri ve onların çıkarlarını savunan, dolayısıyla mensup olduğu halk kesimiyle bağını koparmamış olan batılı aydınlardan farkını dile getirmektedir. Dolayısıyla devlet yönetimini beğenmeyen, eleştiren ve değişiklik öneren aydınlar ya da yönetici kesimden diğer insanlar, bu isteklerini gerçekleştirmek için halka yönelmek, halktan destek almak yerine, tam tersine eleştirdikleri devlete yönelmekte ve değişimi ondan beklemektedirler. Böylece değiştirilmesi istenen anlamında nesne konumunda olan devletle onu değiştirecek özne aynı şey olmaktadır. Devlet, devlet eliyle, devlet tarafından (yöneticiler) değiştirilecektir. Böylece bu değişim taraftarlarıyla, değişime direnen iktidardakiler arasındaki mücadele halkın (yönetilenlerin) dışarıda tutulduğu bir yönetenler sınıfı içindeki iktidar mücadelesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu mücadelede iktidarda olanlar güçlü oldukları için (bu onların iktidarda olmalarının nedenidir) muhalefette olanların başarı şansı doğal olarak bu gücü dengeleyici destek arayışlarına girmelerini gerektirmektedir. Halktan kopukluk, bu desteğin halktan sağlanmasını engellemektedir. Bu nedenle, muhalif aydınlar, ya da yönetici sınıfın diğer muhalif unsurları, bu desteği devlet kurumlarından (ki bunların başında ordu gelir) taraftar bulmak suretiyle sağlamak zorundadırlar. Bu yetmediği zaman da dışarıdan destek almak ya da yabancıların içerdeki örgütlerinden destek almak zorunda kalmaktadırlar. Bu da ister istemez bu oluşumlarda yabancıların etkisini devreye sokmaktadır. Yöneticilerin ve aydınların halkla organik bir ilişki içerisinde olmamaları, onları devletle (iktidarla) çelişkiye düştüklerinde bir tür yalnızlığa, romanımızın deyimiyle çevresizliğe düşürmektedir. Bu çevresizlik, onların dış güçlerin etkilerine açık olmaları sonucunu doğurmaktadır. Tanzimat dönemi Paşalarından Keçecizade Fuat Paşanın papuççu muştası benzetmesi, I. Jön Türk kongresinde Prens Sabahattin takımının yabancı bir devletin yardımıyla ihtilal yapma önerisinde bulunabilmesi gibi örnekler bu durumu göstermektedir. Böylece değişim isteyen batıcı Türk aydınları ve yöneticileri Kemal Tahir'e göre, halkla ilişki kurmak ve ona

⁶⁷² A.g.e., s. 47.

dayanmak anlamında kültürel çevresi olmayan kültürlü insanlardır. Sahip oldukları düşünceler, toplumsal bir birikimin ürünü ve talebi değildir. Bu düşüncelerin yöneldiği kesim de halk (yönetilenler) değil, yönetenler kesimi yani devlettir. Bu nedenle bütün değişimler ve batılama çabaları tepeden inme, halk için ama halka rağmen yapılan uygulamalardır. Bu nedenle halk bütün bu değişimlere yabancı kalmış, onları içselleştirememiştir. Mevcut ekonomik ve toplumsal bünyeye (doğulu toplumun temel özellikleri) ters düştüğü için de bütün batılama uygulamaları geniş halk kesimlerinin tepkisini çekmiştir. Batılama çabalarına halkın içselleştirmeyerek gösterdiği bu sezgisel ve edilgen direncin en önemli nedeni budur. Kemal Tahir, ileri sürdüğü bu aydın-halk kopukluğunu, devlet-halk kopukluğunun bir doğal yansıması olarak görmektedir. Bu kopuktan kaynaklanan çevresizlik , gerek iktidardakilerin gerekse muhalefettekilerin, iktidar mücadelesinde, yabancı güçlerle ilişkiye girmelerine, onlardan destek istemelerine ve dolayısıyla özellikle ekonomik konularda onların çıkarlarına uygun politikalara girişmelerine yol açmaktadır. İşte, romancımıza göre, Osmanlı İmparatorluğunun iç ve dış siyasetinde yabancıların bu kadar etkili olabilmelerinin asıl nedeni budur.

Romancımız, yukarıda belirttiğimiz görüşlerinden yola çıkarak, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki hareketini de dış güçlerin etkisinde bir hareket olarak ele almaktadır. Saldırgan batıya karşı İmparatorluğu korumak için, aynı güçlerin desteğine gereksinim duyma, yani düşmana karşı yine aynı düşman desteğiyle karşı durma çelişkisi bu hareketin yaşadığı en büyük dramdır. Bu dramı zorunlu kılan, halkla yani yönetilenlerle ilişki kurmama ya da kuramama gerçeğidir. Romancımıza göre, Jön Türkleri, masonluğa, komitacılığa ve cuntacılığa iten, hürriyeti sağlamak vaadiyle iktidara geldikleri halde bu vaadleriyle çelişen uygulamalara girişmelerinin temel nedeni de budur. Yani halkla buluşmamak, kopukluğu giderememek, devrim niteliğindeki değişiklikleri halka mal edememektir.⁶⁷³

Kemal Tahir'in romanlarında ve notlarında dağınık halde bulunan Jön Türler ve İttihat ve Terakki'ye yönelik temel değerlendirmelerini maddeler halinde şöyle özetlemek mümkündür:

1) Yukarıda ayrıntılı olarak açıkladığımız nedenlerle Osmanlı tarihindeki diğer siyasal oluşumlar gibi, bu hareket de yönetenler sınıfının bir örgütlenmesidir. Örgüt

⁶⁷³ A.g.e., s.48.

sivillerden ve askerlerden oluşmaktadır. Ancak, sonraları (özellikle 1905 den sonra) temelde hakim unsur ordudaki mektepli genç subaylardır. Bunlar batı tipi eğitim almış, az çok batıyı tanıyan, batı kültüründen etkilenmiş kişilerdi. Genç ve tecrübesizdiler. Makedonya İmparatorluğun Avrupa'daki topraklarının en karışık, sürekli ayaklanmaların yaşandığı, büyük devletlerin ajanlarının cirit attığı, ayrılık rüzgarlarının sürekli estiği sorunlu bir bölgesiydi. Bölgedeki bu karışıklar, genç, mektepli subaylar üzerinde çok etkili olmuş, bir şeyler yapılmazsa bölgenin elden gideceği, İmparatorluğun dağılacağı endişesini yoğun bir şekilde taşımalarını sağlamıştır. Gerek bu endişeler, gerek maaşlarını düzenli olarak alamayışları, gerekse II. Abdülhamit'in onları İstanbul dışında görevlendirmesinden rahatsızlıkları bu genç subayların merkeze olan güvenlerini sarsmıştı. Sorunların temelinde, Abdülhamit İstibdadının yattığına, devletin bu yüzden etkin ve kararlı bir şekilde yönetilemediğine inanmaya başlamaları ve çözümü hürriyetin ilanında görmeleri, İttihatçılığın bölgede hızla güçlenmesine yol açmıştır. Bu nedenle Mısır'da ve ağırlıkla Avrupa'da faaliyetlerini yürüten cemiyetin fikirleri İmparatorluğun genelinde değil, gerçek anlamda Rumeli'de etkili olmuştur. Böylece, Selanik ve Manastır İttihatçılığın subaylar arasında giderek yaygınlaştığı iki ordu merkezi haline gelmiştir. Kemal Tahir'in asıl üzerinde durduğu dönem İttihat ve Terakki'nin Rumeli ordusunda iyice yayıldığı bu dönemden itibaren yaşanan gelişmelerdir.

2) İttihatçılar devrimci değillerdi. Cemiyetin tabanını tutucular meydana getiriyordu. 1860'larda görünen Genç Osmanlıların devamıydılar. Temel amaçları Osmanlı İmparatorluğunun birliğini korumak, toprak kaybetmesini önlemektir. Çeşitli konularda farklı düşüncelere sahip olan İttihatçıları birleştiren nokta bu, devleti kurtarmak şeklindeki ortak düşüncedir. Çözüm olarak da Meşrutiyetin ilanını, askıda tutulan anayasanın tekrar yürürlüğe konmasında görüyorlardı. Bu anlamda hürriyetçiydiler, ancak bu hürriyet geniş anlamda, halkla ilişkilendirilmiş, ayrıntılı olarak projelendirilmiş bir düşünce değil, Meşrutiyetin ilanı ile sınırlanmış adeta onunla eşitlenmiştir. Anayasanın tekrar yürürlüğe konulması hürriyeti getirecek, böylece bütün sorunlar sihirli değnek gibi çözülecektir. **Yol Ayrımı**'nda Dr. Münir'in ağzından, İttihatçıların hürriyet yükledikleri anlam ve öngördükleri siyasal çözüm şöyle anlatılır: .

" ...Bu ölüm bunaltısı içinde bir tek umuda varabilmişiz. ' Hürriyet gelecek, Abdülhamit'i bütün despotluğuyla beraber sürüp atacak! Sonra her şey birden düzelecek!...' 'Nasıl?' diye sormayı hiç kimse aklına getirmiyor! İmparatorluğun gerçekleri nedir? Hiçbir bilgimiz yok!... Hürriyetin ilanından sonra bile bu

böyleydi. Bizim hürriyet, Avrupa'yı bugünkü hale getirmiş can kurtaran... Ölü diriltme ilacı...Öylesine bin bir derde derman ki, bunca yılın despotu Abdülhamit'i bile şıpnışı, Meşrutiyet Padişahı haline getiriverdi. Neredeyse herif bizim karşımıza hürriyet fedaisi kesilip dikilecek..."⁶⁷⁴

İttihat ve Terakki'nin kuruluşundaki ideoloji ile daha sonraki ideolojik yapısı aynı değildir. İdeolojik bir tutarsızlık söz konusudur. İdeoloji olayları değil tam tersine olaylar ideolojiyi belirlemiş ve birbiriyle çelişen düşüncelere geçmek gibi bir değişkenlik doğurmuştur. Başlangıçta İttihad-ı Anasır fikri etrafında birleşen İttihatçılık (Cemiyetin başlangıçtaki adı İttihad-ı Osmanî Cemiyetidir) daha sonra, özellikle, Balkanlardaki yenilgiler ve toprak kayıpları ile ve Almanların da etkisiyle (özellikle Rusya'da 1917 devriminin gerçekleşmesinden sonra) Turancılığa yönelmiştir. Başlangıçtaki birleştirici Osmanlıcılık ideolojisi daha sonra yaşanan gelişmelerle, ister istemez diğer etnik unsurları dışlayan bir Türkçülük ideolojisine doğru kaymıştır. Bu ideoloji de kendi içinde sonradan, Osmanlı dışındaki Türkleri de kapsayan bir Türk birliği düşüncesine dayanan Turancılık ile Osmanlı Türklerinin oluşturduğu bir Türkçülük şeklinde bir ayrışmaya uğramıştır. Kemal Tahir, İttihatçılardaki bu ideolojik değişimin İmparatorluğun yıkılmasını daha da kolaylaştırdığını, bu Turancılık ideolojisinin hiçbir gerçekçi temele oturtulmayan bir hayal ürünü olduğunu ve bu ideolojiye onları iten etkenleri **Yorgun Savaşçı**'da, İttihatçıların önde gelen isimlerinden biri olan roman kahramanı Halil Paşa'nın (Enve Paşanın amcası) ağzından şöyle aktarır:

" Getirdiğimiz hürriyetten biz sürekli olarak zarar görürken, ayrılık isteyenler faydalanıyorlardı. Gittikçe daha akılsız ve daha kıyıcı olmamız bundandır. Bir Anadolu Türkü kalmıştı yanımızda... Onun da ne halde olduğunu görüyorduk. İmparatorluğa yeni bir dayanak lazımdı. Almanlar tam bu sırada Turancılık masalını dayadılar. Biz de bu masala, denize düşenin usturaya sarıldığı gibi sarıldık. Türk'e doğru atılmaktan başka çıkar yol kalmamıştı önümüzde... Oradaki Türklerin Anadolu Türküne hiç benzemediğini anladığımız zaman da iş işten geçmişti. -Alt dudağımı ısırarak gülümsedi-: Sarıkamış yolunu sökebilseydik... Umduğumuz gibi, Kafkasya dağlarında çiçekler açsaydı, düşman önümüzden kaçsaydı bile biz, 95 bin kişi ile Turan'a ulaşamazdık. Ulaşabilseydik, elimizde tutamazdık. Tutabilseydik Almanlardan kurtaramazdık"⁶⁷⁵

3) İttihatçılar gençliklerinin de etkisiyle acemi, ve devlet yönetiminde tecrübesizdiler. Bu nedenle ihtilal yapmış olmalarına rağmen kabinede doğrudan görev alma yerine kabineyi dışarıdan denetleme yolunu seçmek zorunda kalmışlardır. Devleti

⁶⁷⁴ Yol Ayrımı, s. 274.

⁶⁷⁵ Yorgun Savaşçı, s. 125.

yönetecek düzeyde yetişmiş ve örgütlenmiş bir kadroya sahip değillerdi. Hürriyetin ilanından sonra bu eksikliğin iyice farkına varan İttihatçılar, İktidarı ele geçirdikten sonra hızla kadrolaşmaya çalışmışlar, ancak ard arda gelen savaşlar istedikleri gibi kadrolar yetiştirmelerini ve düşündükleri politikaları hayata geçirmelerini ciddi bir ölçüde engellemiştir.⁶⁷⁶

4) İttihatçılar, komitacılığın alıp yürüdüğü bir çevrede (Makedonya) komitacılık yöntemleriyle yetişmişler, gerek iktidara gelmek gerekse iktidarı elde tutmak için bu komitacılık yöntemlerini kullanmaktan çekinmemişlerdir. Böylece siyasal hayatımıza, muhalifleri suikastle öldürmek yani, yargısız infaz ve faili meçhul cinayetler, orduda cuntalar oluşturup bunlar kanalıyla iktidara gelmek ve muhalefeti sindirmek gibi hukuk ve hukuk devleti ilkesi ile asla uyuşmayan yöntem ve davranışların girmesine yol açmışlardır. Romancımıza göre, İttihatçıların giriştikleri bu cuntacılık faaliyetleri, Balkanlardaki isyanları orduyu bu komitacı yöntemlerde kullanarak bastırma davranışları Balkan bozgununun en önemli nedenini oluşturur.⁶⁷⁷ Romancımıza göre, İttihat ve Terakki'nin İtalyan Carbonari örgütünden esinlenen gizli ve hücre esasına dayanan hiyerarşik örgütlenmesi; disipline uymayanlara ölüm cezası vermeye kadar varan disiplin anlayışı; silahlı fedailerini, örgütün infaz emrini yerine getirmeyenlerin öldürülmesi kuralı; kanun dışı davranışların ve şiddet yöntemlerinin kullanılmasının meşru sayılması gibi özellikleri İttihatçıların ne tür bir hürriyet anlayışına ve devlet yönetme zihniyetine sahip olduklarını görmek için yeterlidir.

5) İttihat ve Terakki, yukarıda açıkladığımız nedenlerle, batılı devletlerin etkilerine açık bir örgüttür. Cemiyete hakim olma şeklinde cereyan eden iktidar mücadelelerinde taraflar üstünlük sağlamak için büyük devletlerin desteklerine yönelmişlerdir. Buna göre, İttihat ve Terakki üzerinde etkili olan iki büyük devlet, aynı zamanda dönemin sömürge kapma mücadelesinde birbirlerinin amansız rakipleri olan İngiltere ve Almanya'dır. Bu iki batılı devlet romancımıza göre, emperyalist amaçlarına ulaşabilmek için gizli açık her türlü yöntemlerle gerek ordu, gerek üst devlet bürokrasisi gerekse İttihat ve terakki vb. siyasal örgütlere sızma, onları etkileri altına alarak yönlendirme çabalarına girişmişlerdi. Cemiyetin Manastır'daki kolu İngilizlerin etkisi altında iken, Selanik'teki kolu Almanların etkisi altındaydı. 31 Mart Olayından sonra romancımızın Selanik Cuntası dediği Almancı subayların hakim olduğu kanat, Manastır

⁶⁷⁶ A.g.e, s. 122-123.

Cuntası dediği İngilizci subayların hakim olduğu kanata karşı üstün duruma geçmiş ve bu tarihten sonra İttihat ve Terakki'de Almanya'nın etkisi belirleyici konuma geçmiştir. 31 Mart Ayaklanmasının bastırılması ve Abdülhamit'in hal'inden sonra artık gerek Cemiyette gerekse İmparatorluğun yönetiminde, bir tür askeri diktatörlüğe dönüşen Almancı subayların egemenliği söz konusudur:

"İttihatçı idaresi (diktatoryası) aslında, profesyonel ordu diktatoryasıdır. Sivil İttihatçılar veya İttihat ve Terakki Partisi bu ordu diktatörlüğünün duman perdesinden başka bir şey değildir. Bu açıdan değerlendirilirse İmparatorluğu İttihat ve Terakki Fırkası değil, ordunun Almancı grubu batırmıştır. (...) Almancı subaylar grubu 31 Mart'ı yaptırmak suretiyle aynı zamanda İngiliz oyununu da oynamaya yeltenen sivil İttihatçıları tepelemişler, hele İstanbul örgütünü erlere dağıtıp devleti ele geçirerek yıldırıp kendi amaçlarına kesinlikle bağlamışlardır..."⁶⁷⁸

1.2.6.1. 31 Mart Olayı'nı Yorumlaması ve II. Abdülhamit'e Bakışı

Daha önce de belirttiğimiz gibi 31 Mart Ayaklanması ve bu olayın sonucunda, Abdülhamit'in tahttan indirilmesi Kemal Tahir'e göre, Osmanlı İmparatorluğu için artık sonun başlangıcıdır. Bu olaya kadar, Anayasanın yeniden yürürlüğe sokulması, Mebusan seçimlerinin yapılması, II. Meşrutiyet'in büyük sarsıntılara yol açmadan Padişah tarafından ilanının normal gelişmeleri idi. Jön Türkler beklemedikleri bir kolaylıkla amaçlarına ulaşmış oluyorlardı. Ancak, tahtta yetkileri sınırlanmış da olsa aynı padişah duruyordu ve yönetime de küçük değişiklikler dışında yine Abdülhamit'in kadroları hakimdi. 31 Mart Olayı bu hakimiyeti artık bir daha geri dönülemez şekilde ortadan kaldırmış ve devlet yönetimi artık kesin olarak İttihat ve Terakki Fırkasının önce denetleme sonra da doğrudan yönetim şeklinde eline geçmesi sonucunu doğurmuştur. Bu tarihten itibaren Osmanlı devletinin kaderi İttihat ve Terakkinin Almancı subaylarının elinde şekillenecektir. 31 Mart Vak'ası, doğurduğu bu önemli sonuçları nedeniyle tarihçiler ve sosyal bilimciler arasında, halen bu ayaklanmayı kimin çıkardığı, ayaklanmanın ardında kimlerin olduğu sorularına verilen yanıtlar bakımından tartışmalı bir konudur. İleri sürülen görüşleri kabaca üçe ayırmak mümkündür. Birinci görüş olaydan Abdülhamit'i; ikincisi İttihat ve Terakki'yi, üçüncü görüş ise muhalefeti sorumlu tutar. Konu ile ilgili bilgi ve belgeler üzerinde derinlemesine bir çalışma yapan Sina Akşin, doktora tezi niteliğinde olan bu çalışmasında sonuç olarak olayı, şeriatçı bir

⁶⁷⁷ Kemal Tahir, *Notlar 11*, s. 54-55.

ayaklanma olarak nitelemekte, ayaklanmanın arkasında da İttihat ve Terakki Fırkasına yönelik muhalif unsurların, bunların başında da Prens Sabahattin ve Ahrar fırkasının olduğu kanısına ulaşmaktadır.⁶⁷⁹ Akşin, ayaklanmanın arkasındaki dış devletin ise İngiltere olduğu kanısındadır. Çünkü İngiltere, Hürriyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki'ye soğuk bakmaya başlamıştı ve muhalefet de İngiliz siyaseti güdüyordu. Ayaklananların İngilizci olarak bilinen Kamil Paşanın tekrar sadarete getirilmesini istemeleri ve İngiltere'nin olaya olumlu yaklaşımı bu kanıyı güçlendirmektedir.⁶⁸⁰

31 Mart Vak'ası üzerine yazılan çeşitli eserleri (bunların içerisinde yukarıda andığımız Akşin'in kitabının ilk baskısı da vardır) okuyan Kemal Tahir ise, olayın, İttihat ve Terakki'nin Almancı kanadı tarafından, gerek Fırka içindeki İngilizci muhalefeti, gerekse fırka dışındaki muhalefeti sindirmek ve Abdülhamit'i tahtan indirmek için düzenlenmiş bir tertip olduğu kanısına ulaşmıştır. Olayın arkasındaki dış güç de Almanya'dır. Kemal Tahir bu kanıya ulaşırken daha önce de belirttiğimiz bir akıl yürütme yöntemini kullanmaktadır. Buna göre bir olayın sonucundan kim ya da kimler kazançlı çıkıyorsa, o olayın arkasında da büyük ihtimalle aynı kimseler vardır. Olay sonucunda Almancı subayların İttihat ve Terakki'de ve devlet yönetiminde kesin hakimiyet sağlamaları; ayaklanmanın İttihat ve Terakki'nin Rumeli'den getirdiği Avcı Taburlarındaki erler tarafından başlatılması ve bunlara er kıyafetine girmiş subayların önderlik ettiği dedikoduları; Abdülhamit'in tahttan indirilmesi; tüm muhalefet, Abdülhamit ve İngilizler tarafından desteklendiği ve tertiplendiği ileri sürülen ayaklanmanın büyümemesi ve günler sonra gelen Hareket Ordusu tarafından kolaylıkla bastırılması gibi hususlar olayın İttihat ve Terakki'nin Almancı subaylarının bir tertibi olduğunu göstermektedir. Bu olaydan sonra İngiltere'nin İttihat ve Terakki üzerindeki nüfuzu neredeyse tamamen silindiği, Almanya'nın nüfuzunun ise tersine, giderek arttığı gerçeği de göz önüne alınırsa, olayın arkasındaki dış gücün de Almanya olduğu ortaya çıkar. Çeşitli kesimlerden oluşan muhalefet ve İngilizler ise başlangıçta kendi tertiplemedikleri bu olaydan yararlanmaya çalışmışlar, oyuna geldiklerini anladıkları daha sonraki gelişmeler üzerine de suçu Abdülhamit üzerine atarak, sıyrılmaya çabalamışlardır. Kısacası olay İttihat ve Terakki'nin muhalefeti etkisizleştirmeye yönelik düzenlediği bir komplodur. Romancımız, olayın nasıl

⁶⁷⁸ A.g.e., s. 182.

⁶⁷⁹ Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma, 31 Mart Olayı*, 3.B., İmge Kitabevi, Ank., 1994, s. 297-298.

⁶⁸⁰ A.g.e., s. 298.

tertiplendiğini, olayın arkasındaki iç ve dış güçlerin kimler olduğunu **Kurt Kanunu**'nda Kara Kemal'in ağzından aşağıdaki gibi aktarmaktadır ki bu sözler, Kemal Tahir'in 31 Mart Olayı ile ilgili görüşlerinin bir özeti niteliğindedir:

" ...Makedonya'da Hüseyin Hilmi Paşa komutasına verilen on bin kişilik ordu, dıştan İngiliz-Fransız, içten Alman kontrolundaydı. Manastır Cuntası... miralay Sadık... Vehip... İngiliz Cuntasıdır. Arnavutların toplanıp hürriyet istemeleri resmen İngiliz oyunu... Selanik masonluğunun çoğunluğu İngilizci... Buna karşılık Selânik Cuntası, Enver-Talat Almancı... Hürriyeti İngilizciler ilan ettiği halde, neden iktidar son hesaplaşmada bizde kaldı bil bakalım? Selânik, Avusturya'nın serbest limanıydı. Birikmiş parası vardı orda... Birkaç milyon altın... Bunu Almanlar hemen Selânik cuntasına verdiler. Ordu, yirmi beş yıldan beri Almanların eğitimindeydi. Bundan da yararlandı herifler... İstanbul'da Türk gençliği İngiliz elçisinin arabasına koşuldu. Boşuna değil... Almanların desteğiyle, avcı taburlarını kullanarak 31 Mart'ı çıkarıp Abdülhamit'i alaşağı etmeseydik, silinip süpürülmüştü Selânik cuntası...

-Dur yahu anlamadım 31 Mart...

-Bizim marifetlerimizden sayılır az biraz... Düşünsene en güvendiğimiz subayların komutasındaydı bu taburlar... Ne cehennemdeydiler yobaz kıskırtması sürüp giderken... Asker başkaldırdığı zaman nerdeydiler? Sonra neden harp divanına çekip asmadık, ödevlerini bırakıp savuşan bu herifleri?

-Yalan değil şu halde , tarihçi Murat Bey'in 'Başkaldırmış askerin içinde er kılığına girmiş ittihatçı subaylar vardı sözü?

-Böyle karışıklıklarda, unutmama sakın, hemen hemen hiçbir şey yalan değildir. Hele de, büsbütün inanılmaz olanlar... -Bıyıklarını çekiştirerek biraz daldı:- Lâzkiye mebusu Arslan Bey'in, Hüseyin Cahit'e benzediği için başkaldırmış askerler tarafından öldürüldüğü söylenir değil mi?

-Bu da mı yalan?

- 'Gem almaz Alman düşmanlarındandı' desem, hele hele, 'Anadolu-Bağdat demiryolunun döşenmesine sonuna kadar karşı duranların başındaydı' desem... Benzetmeye geliş rastlantısına hâlâ inanır mısınız? Abdülhamit'in indirilmesi, Alman politikasını bırakıp Hürriyet'ten sonra, İngiliz politikası gütmek istemesi yüzündendir. Bir de hazinesine ihtiyaç vardı. (...) Abdülhamit'i indirip Reşat'ı bindirmek hiçbir yerli hesabın sonucu olamaz. Devleti dinamitlemekti bu, ancak yabancı güçlerin işine gelirdi. " ⁶⁸¹

Böylece, Kemal Tahir, 31 Mart Olayı'nın arkasında da bir dış devletin, Almancı subayları iktidara getirmek isteğinde olan Almanya'nın olduğunu ileri sürmektedir. Abdülhamit'in yerine geçirilen Sultan Reşat, Abdülhamit gibi dirayetli bir padişah değildir ve Almancılığıyla ünlü Enver Paşanın denetimi altındadır. Bir zamanlar yeniçerilerin maaş törenlerinde söyledikleri, "Gururlanma padişahım! Senden büyük Allah var" sözü bu padişah için geçerli değildir. Romancımız, bu büyüklük sıralamasında araya : " Mamafih bir müddet sonra Sultan Mehmet Reşat efendimiz kendisinden büyük olanın Allah değil, Enver Paşa 'kulu' olduğunu anlamıştır" ⁶⁸² sözüyle, İttihat ve Terakki'nin girdiğini vurgular. Bu tarihten itibaren denge giderek,

⁶⁸¹ Kurt Kanunu, s. 261-262.

⁶⁸² Bir Mülkiyet Kalesi , C.1., s. 123.

İttihat ve Terakki'nin askeri ve Almanca kanadı lehine bozulacak, İmparatorluk yıkılana kadar orduyu elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası tarafından yarı askeri bir diktatörlükle yönetilecektir. Abdülhamit gibi tecrübeli, dengeleri gözeten kurt politikacının yerini acemi, yarı idealist, Alman hayranı tecrübesiz subaylardan oluşan yöneticiler almıştır. Bu da emperyalist devletlerin işlerini kolaylaştırmıştır. İngiltere, son zamanlarında kendinden yana politikalar güden Abdülhamit'in hal'ini çıkarlarına uygun görmüştür. Çünkü bu çok tecrübeli ve yetenekli padişaha her istediklerini yaptıramayacaklarını biliyorlardı. Almanlar ise, son zamanlarda en büyük rakipleri İngilizlere yaklaşan Abdülhamit'i tahtan indirmeyi planlayan dış güçtür. Böylece Almanlar, kendi destekleriyle iktidara getirdikleri İttihatçı subaylar eliyle artık Osmanlı İmparatorluğu üzerinde en etkili yabancı devlet konumuna gelmişlerdir. Almanları bu yolu açan 31 Mart Olayı sonrası gelişmelerdir:" Kendisini üç ordunun müfettişi tayin ederek bir diktatörlük makamı uyduran Alman ajanı Mahmut Şevket Paşa, memleketi 1911'e kadar örfi idarelerle keyfince idare etmiş, İmparatorluğu Almanya'nın uydusu haline getirebilmek için bütün direnme güçlerini silip süpürmüştür. " ⁶⁸³ diyen Kemal Tahir, bir başka notunda ise daha sonraki gelişmeleri de dikkate alarak, İttihatçılar için, onları ihanet ve ajanlıkla suçlamaya varan aşağıdaki ağır ifadeleri kullanmaktadır:

" -1908'i yapan Genç Türkler'in belli başlı şeflerinden hiç olmazsa en önemli birkaç kişi, iktidara getirilmek şartıyla Rumeli'deki İmparatorluk topraklarından vazgeçmeyi, Selânik Cuntasını kurmadan çok önce kararlaştırmışa benzemektedirler. Bu anlaşma Şark meselesi çıktı çikalı bütün emperyalistlerin üstünde anlaştıkları tek noktaya 'Türkleri Avrupa'dan atmak' amacına dayanmış, denebilir. Selânik İttihatçıları, iktidara getirilmek bedeli olarak Türklerin Avrupa topraklarından atılma hizmetini el hak iyi becermişlerdir. (Burada iktidara bir kez gelelim, güçler dengesine dayanarak bu amaçtan vazgeçebiliriz ya da, savaşa tuttuğumuz taraf kazanırsa belki anlaşma şartlarını yerine getirmekten kurtuluruz.) diye düşünen salaklar da aralarında yoktur denilemez. Vatan satarak iktidara gelmeyi göze alan vatan hainleri, her zaman halkı ve avanak aydınları aldatıp şaşırtacak böyle salaklar bulmuşlar, onların samimi budalalıklarından yararlanmışlardır. " ⁶⁸⁴

Kemal Tahir, roman notları için taslak olarak kaleme aldığı yukarıda alıntıladığımız notlarındaki İttihatçılara yönelik böylesine ciddi ve ağır ithamlarla dolu iddiaları öne sürerken, dediğimiz gibi, herhangi bir belge ortaya koymamakta, olayların gelişimini ve sonuçlarını değerlendirerek kendi yorumlarını ortaya koymaktadır. Buna göre 31 Mart Olayından kazançlı çıkmayan ve sürekli zarara uğrayan taraf sadece

⁶⁸³ Kemal Tahir, Notlar 11, s. 182.

⁶⁸⁴ A.g.e., s. 182.

Osmanlı Devleti ve halkıdır. Almanlar başta olmak üzere bütün Avrupalılar bu olaydan kazançlı çıkmışlardır:

" 31 Mart'ta kim kazandı? Türkleri Avrupa'dan atalım diyenler... Bunu kimin idaresinde başarabildiler? Her halde Derviş Vahdeti'nin, Hamdi Çavuşun, Tunuslu Damat Paşanın, hatta Prens Sabahattin'in idaresinde değil? Alman Kayzeri'nin Türkiye'deki resmi ajanları İttihatçıların idaresinde... Bu açıdan bakılırsa, 31 Mart bastırılmasaydı, belki vatan bu kadar ihanete uğrayamazdı diyese geliyor insanın... Hele de bugün olayların nasıl geliştiği anlaşılmişken..."⁶⁸⁵

Sonuçta, Kemal Tahir'e göre, II. Abdülhamit'in dönemin koşullarına göre oldukça başarılı sayılabilecek uluslar arası ilişkilerde denge politikasına dayanan ancak, kurtarıcı bir fikre sahip olmadığı için ölümü sadece geciktirmeye yarayan dirayetli, yönetimi son bulmuş,İttihatçıların iktidarı ile bu ölüm ya da yıkılış süreci bütün çabalara rağmen hızlanmıştır. Her derde çare diye sunulan hürriyet, kısa zamanda eskisini aratır ölçüde bir yarı askeri diktatörlüğe dönüşmüştür. Romancımıza göre, bütün bunların arkasında, kapitalist ve emperyalist batılı devletlerin, Türkleri Avrupa'dan atma ve doğu toplumlarını sömürge haline getirme hedeflerine yönelik gizli-açık politikaları vardır. Bu nedenle tüm iyi niyetlere rağmen, girilen batılaştırma çabaları sonuçta ülkenin durumunun daha da kötüye gitmesine yol açmış, bu çabaların öncülerini de ister istemez bu anlamda vatan hainliği ve batı ajanlığı konumuna düşürmüştür. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'in Osmanlı batılaştırıcılarını ve onların bir devamı olan İttihatçıları hain ya da ajan diye nitelemesinde belirleyici olan, bu politikaların uygulanması sonucunda ülkenin düştüğü durum ve bu durumun kimlerin işine yaradığıdır. Yoksa, yapılan hataların bilinçli olup olmaması, yöneticilerin ve aydınların kelimelerin gerçek anlamıyla hain ya da ajan olup olmamaları önemli değildir. Kemal Tahir, niyetleri değil eylemleri ve bu eylemlerin sonuçlarını yargılamaktadır. Eylemlerin olumsuz sonuçlarına ve kimlerin kazancına yol açtığına bakarak, bu eylemlerin sahiplerinin niyetlerini de bu kez geriye dönerek yargılamakta, böylece bu ağır suçlama içeren nitelemelerde bulunmaktadır. Ona göre, İttihatçıların en büyük suçları: batılaştırıcı olmaları; temsil ettikleri Osmanlı'nın tarihsel ödevlerinin farkında olmamaları; iktidarı elde etmek ve sürdürmek için suikast, komitacılık vb. şiddet ve terör yöntemleri kullanmaktan çekinmemeleri; orduyu milli bir ordu haline getirmeleri gerekirken, onu siyasal iktidarın bir silahlı gücü konumuna itmeleri, cuntacılık gibi ülkenin geleceği için çok tehlikeli bir süreci durduracağına daha da geliştirmeleri;

⁶⁸⁵ Kemal Tahir, Notlar 8, Roman Notları 2, Batı Çıkmazı, s. 341.

halkçılığa yönelmemeleri ve belki de en önemlisi batıyla asla uzlaşamayacaklarını kavrayamamalarıdır. Bütün bunlar, onların, ülkeyi kurtaracak gerçekçi ve yaratıcı bir dünya görüşüne, tutarlı bir ideolojik ve düşünsel temele sahip olmalarını engellemiştir. Sonuçta ideolojileri kurtarıcı olmadığı için, eylemleri de kurtarıcı olamamıştır.

1.2.6.2. II. Meşrutiyet'ten Kurtuluş Savaşına Kadarki Döneme Bakışı

Kemal Tahir, II. Meşrutiyetin ilanından, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadarki dönemi İttihat ve Terakki'nin iktidar dönemi olarak ele almaktadır. Bu süreçte yaşanan olaylar hep bir sonrakinin bir öncekini aratır nitelikteki kötüye gidişin örnekleriyle doludur. Bu süreçte girişilen hiçbir çaba batılı devletlerin Osmanlı'yı parçalama niyetlerini değiştirmelerine yetmemiştir, yetemezdi de. Çünkü bu karar, artık emperyalist aşamaya gelmiş ve sömürge yarışına girişmiş batılı devletlerce geri dönülemez bir biçimde alınmış bir karardır. Büyük devletlerin birbirleriyle giriştikleri bu rekabette Osmanlı toprakları, rekabetin nesnesini oluşturuyordu. Sorun Osmanlı'nın nasıl kurtulacağı değil nasıl parçalanıp bölüşüleceğiydi. Osmanlıların özellikle ekonomik konularda batılı devletlere verdikleri tavizler, ülke ekonomisinin daha da kötüye gitmesi pahasına tanıdıkları ekonomik ve ticari ayrıcalıklar, batılıları bu amaçlarından döndürmemiştir. Üstelik, bu amaçlarına ulaşmalarını kolaylaştırmıştır. İdeolojik planda ise, İngilizlerin Osmanlı'nın doğudaki topraklarını sömürgeleştirmesini önlemek için Almanya'nın II. Abdülhamit'e verdiği Panislâmizm politikası gütmeye aklı, Osmanlı'nın Avrupadaki topraklarını kaybetmesini kolaylaştırmaktan öte bir sonuç vermediği gibi, daha sonra yine Almanların İttihatçıların aklına soktuğu Turancılık gibi hayalden öte bir anlamı olmayan ideoloji de parçalanmayı iyice hızlandırmıştır. Her biri yenilgi ve toprak kayıplarıyla sonuçlanan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı ve nihayet Almanların yanında girdiğimiz Birinci Dünya Savaşı, gibi, birbirinin peşi sıra gelen savaşlar sonuçta Osmanlı İmparatorluğunun yerini, batılı emperyalist devletlere bırakarak tarih sahnesinden çekilmesine yol açmıştır. Kemal Tahir, bütün bu olayları, batılı devletlerin (Rusya dahil) Osmanlı'yı önce, Avrupa'dan söküp atma, sonra da bu devleti parçalayarak elindeki toprakları paylaşma politikalarının birer ürünü, basamakları olarak görür. Rumeli topraklarının kaybedilmesiyle başlayan bu süreçte, İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı devleti, artık dünyadaki varlığını

Osmanlıcılıktan, İslamcılığa oradan da tamamen Türk unsurlara dayalı yeni bir Türk birliği oluşturma projesine doğru kaydırmıştır. Osmanlıcılık, İslâmıcılık ve Turancılık ideolojileri bu yönleriyle özgün bir dünya görüşünü değil, içine düşülen durumlardan kurtulmak için zorunlu olarak -son ikisi batulılar, Almanlar tarafından empoze edilen ideolojilerdir- tutulan ideolojilerdir. Bunların hiçbiri o dönemde yaşanan toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçeklerle uyuşmadığı için kurtarıcı bir çözüm getirememiş, bu nedenle de kolaylıkla birinden diğerine geçilebilmiştir. Bütün bunlar ise halkın değil, devletin, yani yöneticilerin giriştikleri çabalardır. Nihai amaç hep devleti ayakta tutmak olmuştur. Sonuçta da devlet elden gitmiştir. Balkan yenilgilerinden sonra Osmanlı'nın, dönemin emperyalist devletleri arasında başlayan büyük savaşa katılması kararını veren İttihatçıları, romancımız, şöyle eleştirir:

" İtihat ve Terakkinin bilhassa Balkan Harbinden hemen sonra, yetmiş iki buçuk milleti barındıran darmadağın bir memleketi o kadar isteyerek niçin harbe soktuğunu da anlamak müşküldür. Dünyada gelmiş gelecek bütün zafer ümitlerini tartan teraziler içinde bu kadar hilelisini bir daha bulmak mümkün olmaz.

Millete vadettiklerini vermeyen hükümetlerin harbe, bir avutma çaresi olarak baş vurdukları söylenir. Millete vadettiğini vermeden, ondan canını istemek fena bir alış verıştır. Yapana (tüccar) bile demezler, (dolandırıcı) derler"⁶⁸⁶

Kemal Tahir'e göre, Birinci Dünya Savaşının tarafları savaş başlamadan önce belirmişti. Buna göre, İngiltere dünyanın paylaşılmasında (sömürge yarışında) kendisine rakip olarak çıkan Almanya karşısında Fransa ve Rusya ile bir blok oluşturmuştu. İngilizlerin boğazlarda gözü olan Ruslarla anlaşmış olmaları onları Osmanlı ile Ruslar arasında bir tercih yapmak durumuna itecekti. İngilizler tercihi Ruslardan yana yapmış oldukları için Osmanlı'yı yanlarına almalarına imkan yoktu. Çünkü Osmanlı toprakları savaş sonucunda eğer kazanırlarsa itilaf devletleri arasında bölüşülecekti. Bu nedenle İngiltere Osmanlı'nın kendi yanında savaşa katılmasına karşıydı, Osmanlılar bir ara İngiltere'yle böyle bir ittifak içine girmeyi denedilerse de red cevabı almışlardır.⁶⁸⁷ Savaşı Almanlar başını çektiği blokun kazanması durumunda ise, bu kez Osmanlı, Almanya'nın sömürgesi durumuna gelecekti. Tarafsız kalmak demek savaşın sonucunda kendine biçilecek kaderi kabullenmek demektir. Savaşın sonunda pazarlık payını arttırabilmek için Osmanlı ister istemez bir taraf olarak savaşa katılmak durumundaydı. İngilizler kazandıkları takdirde, Rusya ile olan anlaşmalarından dolayı Osmanlı'ya istediklerini veremeyeceklerdi çünkü bu onların

⁶⁸⁶ Bir Mülkiyet Kalesi, C.1., s. 167.

Ruslarla yeni bir savaşa girmelerini gerektirirdi. İngiltere, Rusya'yı karşısına almamak için, Osmanlı'nın kendi yanında bile savaşa girmesine soğuk bakıyordu. Bu durumda Osmanlı için Almanya'nın kazanmasına yardımcı olmaktan başka çare kalmıyordu. Alman hayranı olan yönetim, -özellikle Enver Paşa- Almanların yanında savaşa girdikleri takdirde devletin yıkılmasını önlemenin yanında, kaybedilen birçok toprakların da tekrar elde edileceğini ümit ediyorlardı. Romancımız, **Yorgun Savaşçı**'da Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa adlı roman kahramanının ağzından Osmanlı'nın savaşa girme nedenleri ve bu savaşta Almanya'nın yanında yer almalarının gerekçelerini aktarırken, Dr. Münir aracılığıyla da 1908'den itibaren girilen süreci ve savaşları adeta İttihat ve Terakki'nin girdiği bir kumara benzetmektedir. Tabii sonuçta kumar kaybedilmiştir.⁶⁸⁸ Romancımız, savaşın kaybedileceği anlaşıldığında, tek yanlı barış teklifinde bulunulmamasını da bir hata olarak değerlendirmektedir. Yakup Cemil'in kurşuna dizilmesini de, aslında bu ünlü İttihatçının sulh-u münferit taraftarı, yani tek yanlı barışı savunduğu için divan-ı harbe verilerek idam edildiğini öne sürmektedir.⁶⁸⁹

2. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Dönemine Bakışı

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, Cumhuriyeti Osmanlı'nın bir devamı olarak görmektedir. Nasıl, Tanzimattan itibaren girilen batılılaşma süreci, II. Meşrutiyeti ve İttihat ve Terakki'nin iktidarını doğurmuşsa, 1908'den itibaren girilen süreç de Cumhuriyeti ve Cumhuriyet batılılaşmasını doğurmuştur. Tanzimattan itibaren tutulan yanlış batılılaşmanın bir diğer ifadesi çöküntü idi. Aynı yanlış batılılaşma ciddi niteliksel değişimlere uğratılmadan devam ettirildiği için, Cumhuriyet dönemi de bu anlamda Osmanlı çöküntüsünün bir devamıdır. İmparatorluktan rejim değişikliğine girilerek Cumhuriyet'e geçilmiştir. Ancak, yöneten- yönetilen ayrılığı, yönetimin halkla buluşturulmaması, devlet-halk çelişkisi, devleti en üstün değer olarak gören anlayış, üretim ilişkileri, toplumsal yapı, yönetime hakim kadrolar vb açılardan sistem değişmemiş, Osmanlı'nın bu anlamda bir devamı olarak süregelmiştir. Enver-Talat ve Cemal Paşa üçlüsünün yönetiminde Mihver devletleri yanında girdiği savaşı kaybeden Osmanlı, savaş sonrasının siyasal koşullarının bir dayatması olarak, topraklarının çok

⁶⁸⁷ Kurt Kanunu, s., 286.

⁶⁸⁸ Yorgun Savaşçı, s. 124-130.

⁶⁸⁹ Bir Mülkiyet Kalesi, C.1., s. 232.

büyük bir bölümünden, İmparatorluktan, Hilafetten, saltanat rejiminden ve batı emperyalizmine karşı doğuyu savunma misyonundan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda Cumhuriyet, itilaf devletlerine karşı yürütülen ve zaferle sonuçlanan bir savaşın değil, tersine, kaybedilen savaş sonucunda, savaşı kazanan taraflarla ve onların razı gelecekleri şartlar çerçevesinde girilen pazarlık sonucu gerçekleştirilen bir uzlaşmanın ürünüdür. Savaşı İtilaf devletlerinin kazanması durumunda Osmanlı'nın başına nelerin geleceği, bu devletlerin savaş sırasında kendi aralarında yaptıkları birtakım gizil ve açık anlaşmalardan belliydi ki, bu Osmanlı İmparatorluğunun tarihten silinmesi ve topraklarının da bu devletler arasında paylaşılması esasına dayanıyordu. Ancak 1917'de gerçekleşen komünist devrimle Rusya'nın savaştan çekilmesi ve bu yeni rejimin (Bolşevikliğin) Rusya'da yaşanan iç savaştan galip olarak çıkarak, batı kapitalizmini tehdit eden bir güç olarak boy göstermesi özellikle İngiltere için hesapların değişmesine yol açmıştır. Savaş sonrasında bu yeni güç dengelerinin yarattığı siyasal koşulların avantajlarından yararlanan Mustafa Kemal'in önderliğindeki Kuva-yı Milliye hareketi Anadolu'nun parçalanmasını önlemiş ve bağımsız Türkiye Cumhuriyetini kurmayı başarmıştır.

Kemal Tahir'e göre, bu başarı iç şartların değil, dış şartların ve özellikle Büyük Britanya İmparatorluğunun çıkarlarıyla çelişmeyen bir uzlaşmanın ürünüdür. Bu bakış açısı Kemal Tahir'i, Kurtuluş Savaşı sonunda nelerin kazanıldığından ziyade nelerin kaybedildiği konusunda yoğunlaşmaya götürmüştür. Bu yoğunlaşma onu, Sevr sonrası değil de Sevr öncesine, Mondros'a yönelerek olayları yorumlamasına yol açmıştır. Böylece Sevr'de dayatılan şartlara göre büyük bir zafer olan Lozan Barışı, romancımızın gözünde Sevr öncesine göre bu büyük zafer niteliğini kaybetmektedir. Böylece Kemal Tahir, 1908den (hatta 1839 dan bile demek mümkündür) 1923'e kadarki döneme bakarak 1923'ü değerlendirmektedir. Dediğimiz gibi, bu bakışta da nelerin kaybedildiğinde yoğunlaştığı için ister istemez olumsuz ve kötümser yorumlarda bulunmaktadır. Böylece romancımız, resmi tarih diye nitelenen tarihsel açıklamalara aykırı düşen, oldukça iddialı ve farklı görüşler ileri sürmektedir. Ona göre, başta Kurtuluş Savaşı nitelemesi olmak üzere yakın tarihimizle ilgili genel kabul gören tarihsel açıklamalar gerçeklerle buluşmamaktadır. Yakın tarihimizle ilgili gerçeklerin bilinmemesi, ya da bilinçli olarak bu gerçeklerin üzerinin örtülmesi, bugünkü sorunlarımızı aşmada tarihsel gerçeklerimizden ve birikimimizden yararlanmamızı

önlemektedir. Dolayısıyla çöküntü devam etmektedir. Temel olarak bu görüşe ulaşan romancımız, bu dönem ile ilgili kavradığı tarihsel ve toplumsal gerçekleri eserlerinde yansıtma çabasına girişmiştir. İşte gerek bu dönemle ilgili romanlarında gerekse bu romanlar için yaptığı hazırlıklardan oluşan notlarında bu görüşlerini, yorumlarını ortaya koymaktadır. Bu son bölümde romancımızın Kurtuluş Savaşından bugüne (1972) kadar yaşanan birtakım tarihsel olaylar ve konular ile ilgili yorumları üzerinde durulacaktır.

2.1. Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yorumu

Romancımız, öncelikle, Mondros'da imzalanan silah bırakışması ile başlayıp, Lozan'da imzalanan barış antlaşması ile noktlanan bu yaklaşık beş yıllık süreçte sürdürülen mücadeleye Kurtuluş Savaşı denilmesinin yanlış olacağı düşüncesindedir. **Notları**'nda bu "yanlış" isimlendirmenin farkına ilk kez, bir Fransız tarih profesörü ile yaptığı konuşma sırasında vardığını yazmaktadır.⁶⁹⁰ Bu sohbetle Fransız tarihçinin söyledikleri Kemal Tahir'e çok anlamlı ve açıklayıcı gelmiştir. Romancımız, **Yol Ayrımı**'nda Kurtuluş Savaşının yıkılan imparatorluğun tasfiye süreci olduğu yolundaki görüşünü, 1930'lu yılların genç gazetecisi Murat ile eski İttihatçı Dr. Münür (Burada Murat "resmi" tarih eğitimi ile yanlış bilgilendirilmiş genç nesli, Dr. Münür tipi ise, gerçeği bizzat yaşayan bir aydını temsil etmektedir) arasında geçen konuşmada şöyle özetler:

"...Durumun gerçeği şudur yavrum 1908'in padişahçı ittihatçıları imparatorluğu yıktılar, 1923 Kuvayı Milliyecileri bir dünya imparatorluğunun miras hesaplarını tasfiyeye oturdular. Peki neydi tasfiye edilecek miras? Yediyüz yıllık bir dünya imparatorluğu... Ne durumdaydı son zamanlarda bu imparatorluk acaba? (...) 1908'de ittihatçıların ele geçirip on yıl içinde yıktığı imparatorluk, tam *dört milyon üç yüz seksen üç bin kilometrekare toprağa sahipti.*

-Yok canım! Var mıydı bu kadar?

-Hay hay! 1908'de Bosna-Hersek, Bulgaristan, Girit, Kıbrıs, Mısır, Tunus, Cezayir, Trablusgarp, Sudan çeşitli anlaşmalarla imparatorluk toprakları sayılıyordu. Sayıldığı için de nüfusumuz kırk üç milyonu aşındı. Bu topraklar üzerinde malımız olan *yedi bin kilometre* demiryolu döşeliydi. Dikkat et dört yüz yıllık hilâfetin bütün dünya İslamları üzerindeki manevi haklarını katmıyorum. Tasfiye edilen miras Osmanlı'nın sırf kılıç gücüyle vuruşarak aldığı, tarih boyu vuruşarak savunduğu mirası. Evet oturuldu masaya... Karşımızda yirmi iki devlet. Bilir misin, iki bölümde tamamlanan Lozan anlaşmasının bütün oturumları ne kadar sürmüştür.?

-Hayır!

-Beş buçuk ay... Mahzenler dolusu arşivleri düşün, buradaki çeşitli anlaşmaları, bunlardaki incelikleri getir göztünün önüne... Delegelerimiz incelediler mi bunları? Kılı kırk yardılar mı? Hayır! Çünkü İstanbul hükümeti delegeleri, yani asıl uzmanlar, bizim

⁶⁹⁰ Kemal Tahir, **Notlar**, 13., s. 305.

isteğimizle sokulmadı bu konuşmalara. Bu iyiliğimize karşı İngiliz generali Harington'un teşekkürünü hatırlarım. Demek, dört milyon üç yüz seksen küsur kilometrekarelik bir imparatorluğun yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi beş ay içinde... Buna tasfiye denmez. Mirası reddettik, hem de borçlarından bir kısmını kabul ederek reddettik." ⁶⁹¹

Romancımız, bu dönemde yürütülen mücadeleye neden Kurtuluş Savaşı olarak nitelenemeyeceğini ise başta bu savaşın İtilaf devletleriyle değil, Anadolu'yu işgale girişen Yunanlılarla olduğunun üstünde durarak yine Dr. Münür'ün ağzından şöyle açıklamaktadır:

" ...Çünkü Anadolu-Yunan savaşı belletilmek istendiği gibi, bin yıllık tarihimizden ayrı bir *Milli Kurtuluş Savaşı* değildir. Bin yıldır süren Doğu-Batı boğuşmasının yüzlerce savaşlarından biri, hem de küçüklerinden biridir. Böyle bir savaşı kazanmak bin yıllık hesabı kapatmaya yetmez ki, iktidarı gerçek iktidar olsun, sağlamca sürdürülebilsin! Bir düşünsene... Osmanlı İmparatorluğunu kurup yaşatmış Anadolu halkları için, ne utandırıcı bir sözdür, Yunan savaşına *Kurtuluş Savaşı* demek... Bu savaşa İstiklâl Savaşı da haşa denemez! Çünkü biz hiçbir zaman milli devletimizi yitirmedik. Hatta doğrusu istenirse, 1920-23 arasında bizim bir değil, iki devletimiz vardı. Bir dönemde sözler bu kadar karıştı mı, dikkat ister!" ⁶⁹²

Kemal Tahir, bu ifadelere benzer biçimde **Notlar**'ında Milli Mücadeleyi bu kez, antiemperyalist ve antikapitalist olma ölçütlerini kullanarak "Büyük Yalanlar" başlığı altında şöyle değerlendirmektedir:

" 1-Anadolu (Yunan) savaşının 'Milli Kurtuluş' denilen olayla hiçbir ilintisi yoktur. (Çünkü 'antiemperyalist' vasfı yoktur.)

2- Anadolu savaşı sonunda kurulan hükümet, emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğundaki durumunu bozmamış, tersine bu durumu yeni değişmelere göre meşrulaştırmıştır.

3- Anadolu savaşının Milli Kurtuluş Savaşı'yle ilgisi olmadığı, antiemperyalist olmamasından bellidir. Antiemperyalist olmayan bir hareket, antikapitalist olamaz. Nitekim, Kemalizm hiçbir zaman antikapitalist olmamış, olmayı düşünmemiş, antiemperyalist ve antikapitalist kelimelerini aklı sıra Sovyetleri kandırmak, daha korkuncu emperyalizm ve kapitalizm uşaklığını gizlemek için kullanmıştır. (Bugün Kemalizm'i antiemperyalist ve antikapitalist gibi göstermeye çabalamak bu vatan hainliğini sürdürmeye çabalamaktan başka bir davranış olamaz.)

4- Misak-ı Milli bir tarihsel dönemde, milli tarihsel koşullarımıza değil, emperyalizmin 1918'de dünyayı bölüşme hesaplarının -çıkarlarının- şartlarına göre düşünülmüştür. Türklükle hiçbir ilintisi olmayan bir emperyalist tampon bölge meselesinden ibarettir.

5- Kemalistler Amerikalı Generalle (Harbord) manda üzerinde anlaşamadıkları, o zamanki tarihsel şartların uygunsuzluğu yüzünden Amerikalılar bu mandayı kabul edemedikleri için milli kurtuluşçu görünmek zorunda kalmışlar ve dünyayı bölüşen büyük güçlerin durumuna uyarak Sovyetlerle anlaşma aramışlardır. Sovyetler ise bir bakıma Türkiye olayları bir milli kurtuluş olayı olmadığı, bir tampon mıntika olayı olduğu için, yani aslında manda, Osmanlılarca İmparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak için sınırların yekpare bırakılması şartlarıyla düşünülmüşse benzemektedir.

⁶⁹¹ Yol Ayrımı, s. 434-435.

⁶⁹² A.g.e., s. 436-437.

Büyük devletlerin meselesi olduğu için, İngilizlerle anlaştıktan sonra Kemalistler'le anlaşmaya yanaşmışlar, Birbirlerine karşı davranmamakta anlaşmışlar için Kemalistlere yapacakları para ve silâh yardımını -sözümona- İngilizlerden gizli yapmak zorunda olduklarını söylemişlerdir.

6- Kemalistler'in İngilizlerle hatta Ruslarla anlaşma şartlarının onlar tarafından tutulup tanınma pazarlığının başında, Osmanlılıktan ve Halifelikten vazgeçmek bedeli vardı. Kemalistler bu bedeli karşılıksız hatta, üste vererek ödemişlerdir."⁶⁹³

Bu ifadelerinden de görüleceği üzere, Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşının silahlı mücadele kısmının ülkeyi işgale girişen Yunanlılara karşı yürütülmesinden yola çıkarak, bu savaşı Anadolu-Yunan savaşı olarak adlandırmayı daha uygun görmektedir. Bilindiği üzere Yunanlıları'nı gerek İzmir'e çıkmaları, gerek Anadolu'yu işgale girişmeleri salt kendi iradelerinin ürünü değildir. Bu işgallere başta İngiltere olmak üzere savaşın galibi İtilaf devletlerinin izni ve desteği ile çıkmışlardır. Dolayısıyla Yunanlılara karşı yürütülen savaş bir anlamda örtük de olsa itilaf devletlerine yönelik bir Misak-ı Milli'yi gerçekleştirme mücadelesidir. Yunanlıların İtilaf devletleri (özellikle İngiltere) tarafından kullanılmış olması pekala bir taktik olarak da düşünülebilir. Çünkü bu işgaller aslında Mondros Mütarekesi şartlarına ve Wilson İlkelerine uygun düşmüyordu. Yani, uluslararası hukuk açısından bu işgaller haksızdı. Nitekim Müdafaya-yı Hukuk derneklerinin amacı da bu işgalleri ve hukuka aykırı ilhakları yine temelde hukuk zemininde yürütülen mücadelelerle önlemeye yönelikti. Sevr anlaşması İtilaf devletlerinin Osmanlı'ya ne tür bir kader biçtiklerinin somut bir belgesidir. Bu belgenin Misak-ı Milli ile uyuşmadığı da tartışmasız bir gerçektir. Bilindiği üzere Osmanlı Mebusan Meclisinin 12 Ocak 1920 tarihindeki son toplantısının bir ürünü olan Misak-ı Milli'nin temel esasları da daha önce toplanan Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki kararlara dayanıyordu. Misak-ı Milli'den ödün vermeme esasında kenetlenen Kuvay-ı Milliye hareketinin, İstanbul hükümetinin imzaladığı Sevr'i tanımadığı da bir gerçektir. Yani, Milli Mücadele sadece Yunanlılara karşı sürdürülen bir savaş değil, aynı zamanda, Sevr anlaşmasından sonra bu anlaşmayı geçersiz kılmaya yönelik bir mücadele niteliğindedir. Nitekim, yapılan savaşlar ve yürütülen mücadeleler sonucunda, Lozan'da imzalanan barış anlaşması ile Sevr tarihe gömülmüştür. Kurtuluş Savaşı denilirken sadece Yunanlılarla yürütülen savaş değil bütün bu sonuçların elde edilmesine yönelik savaşımın kastedilmektedir. Şüphesiz Lozan her barış anlaşması gibi bir uzlaşma belgesidir. Çetin süren bir pazarlık sürecinde

⁶⁹³ Kemal Tahir, *Notlar 12*, s. 193-194.

imzalar atılmıştır. Yunanlılara karşı yürütülen savaştan galip çıkan Türkiye, barış masasına oturduğunda aynı zamanda Birinci Dünya Savaşının mağlubu statüsündeydi. Bu durumda Türk tarafının savaş öncesine göre daha başarılı sonuçlar elde etmesini düşünmek gerçekçi olmaz. Lozan'da Misak-ı Milli'den ödün verildiği konusunda Mecliste şiddetli tartışmalar olmuştur. Ancak, barışı reddetmek, İtilaf devletleriyle yeni bir savaşa girmeyi göze almak demekti ki bu o dönemin koşullarında küçümsenecek bir risk değildi. Sovyetler'in Kurtuluş Savaşında Anadolu Hükümetini maddi yardımlarla desteklemesini ise ille de İngilizlerle anlaşmış olmalarına bağlamak gerekmez. Sevr uygulandığı takdirde Sovyetler'in bu paylaşımından özellikle boğazlar ve İstanbul üzerindeki Çarlık Rusya'sının emelleri dikkate alındığında pek kazançlı çıkmayacağı açıktır. Bu nedenle Kemal Tahir'in tampon devlet dediği Anadolu'da bağımsız bir devletin varlığının Sovyetlerin çıkarına olduğu söylenebilir. Nitekim Mustafa Kemal de büyük devletlerin birbirleriyle olan çıkar çatışmasından gerçekçi ve akılcı bir şekilde yararlanmasını bilmiştir. Kurtuluş Savaşının sonuçlarına, İtilaf devletlerinin kendi aralarında ve Sovyetlerle olan çıkar çatışmaları çerçevesinde batmakta ve ağırlığı bunlara vermektedir. Bu da elde edilen sonuçlarda Milli Mücadelenin rolünü küçümsemesine yol açmaktadır.

Kemal Tahir'e göre asıl sorun, savaşı kazanan itilaf devletleriyle ne tür ve hangi koşullarda bir barışın yapılacağı sorunudur. Burada ise, o dönemdeki dünya dengesi, yani dış koşullar, dış politika asıl belirleyici unsurdur. Buna göre, süreç şöyle gelişmiştir. Rusya'daki devrim, bölgede yeni bir güç dengesini oluşturmuştur. İngiltere, Fransa ve İtalya rakiplerini (Mihver devletlerini) yenerek sonuçta zafere ulaşmışlardır. Ancak, bu kez karşılarında Sovyetler Birliği adı altında bir sosyalist blok oluşmuştu ki, ideolojisi ve dünya görüşü açısından batı kapitalizmine karşıt bir bloktu bu. Romancımıza göre, İngiltere'nin öncülüğünü yaptığı batı kapitalizmi ile Sovyetler birliği arasındaki tampon bölgenin neresi olacağı kararı, Anadolu'nun kaderinde belirleyici olmuştur. Eğer Sovyetler'e karşı Kafkasya'da bir tampon bölge oluşturulursa Anadolu toprakları parçalanarak, paylaşılacaktı. Ancak, Kafkasya'daki gelişmeler üzerine bu planın yürümeyeceği anlaşılınca, tampon bölge Anadolu'ya kaydırılmış, böylece, Anadolu'nun (İstanbul ve boğazlar dahil) parçalanarak paylaşılması planından vazgeçilmiştir:

" İngilizler ve emperyalist çetesi (Fransız, İtalyan, Amerika, Japonya haydutları) önceleri, bolşeviklikle aralarına gelecekleri barajı Çarlık Rusya'sı sömürgeleri topraklarında -Kafkasya'da- düşünmüşlerdi. Eğer bunu sağlayabilmiş olsalardı, sonradan başlarına yeni belâlar çıkarması mümkün olacak Türkiye'yi paylaşacaklar, bu belâdan belki de ebediyen kurtulacaklardı. Bunu sağlamayınca, Mustafa Kemal'le yaptıkları anlaşma ile, bu işi ilk fırsatta uygulamak için bir zaman geri bırakmak zorunda kaldılar." ⁶⁹⁴

Kemal Tahir, İngiliz'lerin Bolşeviklerle anlaşmaları sonucu, bu tampon bölgenin Kafkasya'dan Anadolu'ya kaydırılmasının Türkiye için çok önemli bir yeni durum oluşturduğu kanısındadır. "Türkiye'nin bu tampon ödevini gerek emperyalistlere gerek Bolşeviklere ilerde zarar vermeyecek bir hale getirilmesi için, Osmanlı İmparatorluğu ile İslâm Halifeliğinin ortadan kaldırılması da şarttı . Bunu, emperyalistler, kendileri Hıristiyan güçlerle yapmayı, İslâm sömürgelerine karşı uygun bulmadılar İçerde bu işi kıvıracak adam aradılar. Mustafa Kemal ve arkadaşları, buna hemen talip oldular..."⁶⁹⁵ diye yazan Kemal Tahir'e göre, Mustafa Kemal Paşanın önderliğindeki Milli Mücadelenin, dönemin dış siyasal gelişmeleri açısından ana hatlarını bu koşullar belirlemiştir.

Romancımız'a göre, dışta siyasal konjonktür böyle oluşurken içte yani savaş sonrası Anadolu'da ise şöyle bir durum yaşanıyordu. Savaş sonunda İmparatorluğun dış cephelerde çarpışan askerleri ve bürokratları geriye dönmek zorunda kalmışlardı. Böylece İstanbul ve Anadolu'da çok sayıda savaş sonunda işsiz kalmış asker ve sivil memur yoğunlaşması olmuştu ki bunların da çoğunluğunu İttihatçılar oluşturuyordu. Osmanlı'nın temelde bir memur devleti olması nedeniyle İmparatorluğun işgal altında olmayan bu bölgesine dolmuş olan yönetici sınıfın üyeleri için iki seçenek söz konusuydu. Ya Padişaha ve Halifeye sarılarak, mümkün olduğu kadar az kayıpla eski devleti kurtarmak, ya da yeni bir devlet kurmak. Yani, Anadolu'nun parçalanmasını ve devletin yıkılmasını önlemek için bir mücadeleye girileceği kesindi. Nitekim, savaşı kaybedeceklerini anlayan İttihatçılar ülkenin işgali ihtimalini önceden sezinledikleri için savaş sırasında çeşitli bölgelerde teşkilatlar kurmuş, gizli silah depoları oluşturmuşlardı. Karakol Cemiyeti, Teceddüt Fırkası, sabık İttihat ve Terakki'nin bu işleri örgütlemek ve kendi yerini doldurmak üzere itttihatçılar tarafından bu amaçla kurulmuştu. Yine, Mondros Mütarekesinden sonra, Anadolu'nun işgalini önlemek için ülkenin dört bir tarafında kurulmuş olan Müdafaa-ı Hukuk derneklerinin örgütleyicileri de İttihat ve

⁶⁹⁴ A.g.e., s. 263.

Terakki kadrolarıydı. İşte Kemal Tahir'e göre, bu kadrolar, eski devleti (daha doğrusu mevcut Osmanlı devletini aynı sistemle devam ettirmek) kurtarıp sürdürmekle yeni bir devlet kurmak seçeneklerinin gündemde olduğu bu dönemde hangi seçeneğin ağır basacağını yukarıda belirttiğimiz dış güçler arasındaki çıkar dengesine ve dolayısıyla da büyük ölçüde İngiltere'nin tavrının belirlediğini öne sürmektedir ki, romancımıza göre, İngilizler 1917'de Cemal Paşaya yaptıkları bir teklifle ilerde güdecekleri politikanın ilk sinyallerini vermişlerdir. Romancımız, Kurtuluş Savaşını konu aldığı romanı olan **Yorgun Savaşçı**'da bu görüşlerini Dr. Münür ve Halil Paşa arasındaki şu diyalogla ortaya koymaktadır:

"...-Anadolu Osmanlı devletine memur yetiştiren ana kaynaktır. Tuna'dan Basra'ya, Trablus'tan Sinop'a kadar uzanan kırk milyonluk imparatorluğu idare eden memur kadrosuyla iç-dış güvenliğini koruyan asker kadrosu, sürüle atıla, boğuşa dövüşe gelip Anadolu'ya yığıldı. Milleti hiç saymasak bile, biz kapıkulları, davranmak zorundayız. Biz davranırsak Anadolu milleti bize koşulacak... Eski deyimle 'Eğer gönütle, eğer gönülsüz' ... Böylece ya eski devleti kurtaracağız ya da bir yenisini kuracağız.

- Yenisini kurmak neden gereksin! Şimdilik devlete dokunan yok.

- Ben senin kadar emin değilim Paşa emmi? Kuşkuluyum!

- Neden?

- 1917'de Cemal Paşa'ya İngilizlerin bir teklifi olmuş...

- Hangisi?

- 'Hükümeti devir, padişahlığını ilan et! Seni bir şartla destekleriz' demişler. İleri sürdükleri tek şart... Halifeliği bırakması...

- Saçma!

- Değil!.. Savaşı kazanacaklarına iyici inandıkları sırada ileri sürüyorlar bunu... Neden? Çünkü, İngilizler de Fransızlar da geniş İslâm topraklarını ele geçirmişler. Savaş sırasında İslâm memleketlerine verdikleri sözleri hemen tutmak niyetinde değiller. Birinci Dünya Savaşı'nda halifenin kutsal savaş çağrısı yürüyemedi ama, kâfirler verdikleri sözü tutmazlarsa çeşitli İslâm memleketlerindeki şefler, Halifeliği birleştirici bir sembol olarak kullanmaya kalkabilirler.

(...) - Eğer kestirdiğim doğruysa Paşa emmi, bu herifler, halifeye yardım etmezler! Hatta bütün isteklerine evet dese, hatta onların istemediğini vermeye kalksa, gene de pürüz çıkarırlar. El altından Cumhuriyet fikrini bile yaymaya girişirler desem keramet olmaz!"⁶⁹⁶

Fethi Naci, Kemal Tahir'in **Yorgun Savaşçı**'da Cumhuriyet'in kuruluşunda ileri sürdüğü, Mustafa Kemal'in İngilizlerle Bolşevikler arasındaki çıkar çatışmasının oluşturduğu siyasal konjonktürden yararlanarak hem İngilizlerin hem da Sovyetlerin çıkarına olacak şekilde bir siyasal uzlaşma sonucu Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmayı başardığı düşüncesinin Kemal Tahir'e özgü olmadığını Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir'e yazdığı bir mektuptan alıntı yaparak şöyle ortaya koymaktadır:

⁶⁹⁵ A.g.e., s. 263.

⁶⁹⁶ **Yorgun Savaşçı**, s. 108-109.

" Mustafa Kemal'in 22 Haziran 1919'da Kâzım Karabekir'e yazdığı mektuptan birkaç cümleyi hatırlatmakta yarar var. ' Bolşeviklerin daha etkili bir duruma girmeleri halinde tarafsız görünmek azmiyle itilaf kuvvetlerini (İngiltere, Fransa, İtalya F. N.) memleketimizden uzaklaşmaya zorlama ve aksi takdirde vatanımızın Bolşevik pay-ı istilası altında kalmasına sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre, fiilî icablarına kalkışmak uygun olacaktır... Diğer taraftan ilk teklifin her hangi bir suretle Bolşevikler tarafından yapılmasını beklemeyerek derhal o havaliden içeriye doğru gizli hüviyetle gönderilecek birkaç değerli kişinin vasıtasıyla hemen müzakereye girişmek, anlaşmak pek uygun olur. Bu suretle Bolşeviklerin bizim memleketimiz içine çokluk ve kuvvetle girmesine lüzüm olmaz. Bu suretle anlaşıktan sonra kendilerini hudutta tutmak ve itilaf kuvvetlerinin memleketi terketmeleri için bir silâh makamında kullanmak, tasavvuru âlileri veçhile pek münasip olur.' (Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 58.)

Kemal Tahir'in tezi kimi yazarlarımıza pek aykırı gelmişti; oysa görülüyor ki, pek de öyle özgün bir tez değil."⁶⁹⁷

Yorgun Savaşçı'yı övgüyle karşılayan Onaran ise, romandaki bu tezi " Dr. Münür'ün açıklaması akla yatkındır. Ama, gerçeğe bağdaşmayan bir görüştür. Bizim son ölüm-dirim kavgamız İngilizlerin bağışlaması olarak yorumlanabilecek bir savaş değildir"⁶⁹⁸ diyerek eleştirmektedir.

Kemal Tahir, İngilizlerin Cemal Paşaya böyle bir teklifte bulduklarını Cemil Bilsel'in **Lozan** adlı kitabındaki bilgilere dayandırmaktadır. Kemal Tahir'in daha savaş bitmeden İngilizlerin hilafetin kaldırılarak Anadolu'da kendi çıkarlarıyla çelişmeyen yeni bir devletin kurulmasını planladıkları şeklindeki görüşünü dayandırdığı yegane belge budur. Bu açıdan Bilsel'in kitabında bu konuda nelerin yazıldığını hatırlatmada yarar görüyoruz. Bilsel, 1933'de yayımladığı kitabında bu konuda şunları yazmaktadır:

" İngiltere harp içinde Mekke Emirini, metbuu aleyhine tahrik ve iltizam ederken, ortaya Cemal Paşa etrafında Ermenilerin de iltizam ettiği diğer bir hal sureti çıkıyor. Cemal Paşayı İstanbul hükümeti aleyhinde açık bir isyana meyil ettirmek için İstanbul Ermeni mahafili bir ümit gösteriyor. Ve Rus Hariciye Vekili Sazonof, bunun şartlarını 1915 birinci Teşrinin 25'inde , Paris, Londra ve Roma elçilerine bildirerek, müzakerata girişmek istiyor. Şartlar şunlardır:

1-Suriye, Filistin, Irak, Arabistan, Klikeya ile Ermenistan ve Kürdistan muhtar eyaletlerinden mürekkep Türkiye Asyasının, masuniyet ve istiklal, devletlerce tekkeffül olunacak.

2- Babadan oğula geçmek üzere Cemal Paşa, buranın sultanı olacak.

3- Cemal Paşa, İstanbul hükümetini ve Sultanını, Almanlar elinde esir ve bu sebeple mülga ilan ederek, bunlar aleyhine sefer açacak.

4- Devletler bu seferde kendisine silah ve levazım verecekler.

5- Harpten sonra devletler, kendisine mali yardımda bulunacaklar.

6- Cemal Paşa İstanbul ve boğazların ziyana razı olacak.

7- Cemal Paşa Ermenilerin kurtarılmasını ve harbin nihayetine kadar onları beslemek için tedbir alınmasını taahhüt ediyor.

⁶⁹⁷ Fethi Naci, **60 Türk Romanı**, a.g.e., s. 226,

⁶⁹⁸ Mustafa Şerif Onaran, a.g.m., s. 72

Bükreş Rus Elçisinin telgrafına göre, Cemal Paşa ile evvela Ermeniler mükalemeye tavassut edecekler ve muvaffakiyet halinde onlar çekilip, hariciyenin mütehassıs memurları müzakeratı idare eyleyeceklerdir." ⁶⁹⁹

Bilsel'in kitabından yaptığımız bu alıntıda da görüldüğü gibi, Bilsel, bu düşüncenin İngiltere kaynaklı olduğunu söylemiyor. İngiltere, Mekke Emirini isyana teşvik ederken bu tarihlerde Cemal Paşa ile ilgili bir başka isyan projesi söz konusudur. Bilsel'in yazdıklarına bakılırsa bu projede Rus dışişleri bakanı Sazanof aktiftir. Roma, Paris ve Londra büyük elçiliklerine telgrafla bildirerek bu konuda girişime geçilmesini istiyor. Elçiliklerin cevaplarında, İtalyanların bu plana sıcak baktıkları, Fransızların önceki anlaşmalardaki çıkarlarının korunması kaydıyla onayladıkları, ancak İngilizlerin önce Mısır'da Cemal paşa ile bu konunun görüşülmesini önerdikleri ancak, daha sonra Londra elçisinin 23 Ocak 1916 tarihli telgrafla İngilizlerin bu konuda Cemal Paşa ile görüşülmesinden vazgeçtiklerini bildiriyor. Cemal Paşanın, adı üzerinde yürütülen bu planlardan haberdar olduğunu sanmadığını söyleyen Bilsel, böyle bir teklifin Cemal Paşaya yapılmadan planın rafa kaldırıldığını yazmakta ve bu teklif yapılırsa dahi Cemal Paşanın bunu kabul edecek bir kişilikte olmadığını eklemektedir. İngilizler'in bu plana önce sıcak bakıp daha sonra kabul etmemelerini ise şöyle açıklamaktadır: "Bunu nakletmekten maksadım, İngiltere'nin siyasetindeki istikameti göstermektir. İngiltere, belki siyasetinin muvaffakiyetini temin eden bir görüşle, Cemal'in bir şey yapamayacağını, Arapların daha muvaffak olacağını sezmiş te, bu sebeple bunu kabul etmemiş olabilir. Fakat, kabul etmemeğe asıl sebep, Araplarla olan müzakerenin, İngiliz menfaatlerine daha elverişli gelmesidir." ⁷⁰⁰ Bilsel'in kitabında bu konuda başka bir bilgi yer almamaktadır. Görüldüğü üzere, Kemal Tahir'in belirttiği şekilde Bilsel'in kitabında, İngilizler tarafından Cemal Paşaya 1917'de böyle bir teklifin yapıldığına dair kesin bir bilgi yoktur.

Kemal Tahir'in, Cemil Bilsel'in kitabındaki bu Cemal Paşa ile ilgili yazdıklarının üzerinde durmasının sebebi -ki bu kitapta olay Kemal Tahir'in sunduğu gibi değildir- onun, yukarıda belirttiğimiz ve aşağıda daha da açacağımız İngilizlerle, Anadolu hareketi arasında ileri sürdüğü ilişkilere bir dayanak oluşturmaktır. Yani, İngilizlerin, 1917'de Cemal Paşaya yaptıkları teklifin bir benzerini 1920'lerde Mustafa Kemal'e yapmış olabileceklerini, ya da Mustafa Kemal'in benzer bir teklifle İngilizlerle ilişkiye girdiğini düşünmektedir. Kemal Tahir'in aşağıda anlatacağımız, Türkiye

⁶⁹⁹ M. Cemil Bilsel, Lozan, 1. C., Ahmet İhsan Matbaası ltd., İst., 1933, s. 282-283.

Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile ilgili görüşlerinde temel çıkış noktası olan ve özellikle İngiltere ile Rusya arasındaki çıkar çelişkileri ve bu doğrultuda varılan anlaşmaların etkili olduğu yönündeki dış güçlere ağırlık veren tezleri tamamen bir yorum niteliğinde olup tarihsel belgelere dayanmamaktadır. Romancımız tarihsel olaylara ve bunların sonuçlarına, özellikle kimlerin kazançlı çıktıklarına bakarak, olayların nedenleri ile ilgili böyle iddialı yorumlarda bulunmaktadır. Ancak iddialarını birtakım belgelerle kanıtlamaya gelince, bu konuda romancımız ortaya ciddi bir kanıt koyamamaktadır. Tarihsel olayları anlamada ve açıklamada yorum yapmak şüphesiz önemli ve yararlı bir etkinliktir. Çünkü her tarihsel olayı açıklama çabası, aslında bir yorum yapma işidir. Ancak bu yorumlar geçerliliği ve doğruluğu bilimsel olarak kanıtlanmış bir takım tarihsel bilgi ve belgelere dayandırılmıyorsa, o zaman ne kadar çarpıcı ve ilgi çekici olsa da sonuçta bu yorumlar bilimsel olarak kanıtlanamamış bir takım görüşlerden öteye geçemez. İşte Kemal Tahir'in aşağıda ayrıntılarına gireceğimiz yakın tarihimizle ilgili tezleri genelde bu nitelikteki yorumlardan oluşmaktadır. Bu da kısaca ifade edecek olursak, tarihi açıklamaktan ziyade tarihi bir okuma ve yorumlama biçimidir. Nitekim Kemal Tahir, bu yöntemle Mustafa Kemal'in Mütareke sonrasında henüz İstanbul'da iken İngilizlerle anlaşmaya çalıştığını ve sonradan bunda başarılı olduğunu düşünmektedir. Bunu ise Lord Kinross'un **Atatürk** kitabında yazdıkları ile bir İngiliz ajanı olduğu tahmin edilen Rahip Frew'ya mektup yazmasına dayandırmaktadır. Kemal Tahir'in kendi görüşlerini destekleyici olarak gördüğü, Lord Kinross'un bu konuda neler yazdığını aktarmayı yararlı görüyoruz:

"...İngilizler, Trakya'dan Kafkasya'ya kadar Türkiye'nin her yerinde, ordunun terhisini ve silahtan arınmasını denetim altında bulundurmak için kontrol subayları yerleştirmişlerdi. İktidarı elinde tutan Padişahın, Mustafa Kemal'i kadrosu gitgide daralmakta olan Türk ordusunda önemli bir göreve ataması söz konusu değildi. Oysa onun yetkisiz olmaksızın herhangi bir yetkili görevde bulunması, isteklerini -yani Lord Curzon'un çekindiği milli ayaklanmayı- gerçekleştirebilmesi için şarttı. Acaba İtilaf devletlerinden, hele Türkiye'den toprak isteğinde bulunmamış olan İngilizlerden bir mevki koparamaz mıydı?..."

Mustafa Kemal, İngilizlerin ağızını dolaylı yoldan aramaya karar verdi ve aracılığa tanınmış bir gazeteci olan Daily Mail gazetesinin muhabiri G. Word Price'ı seçti. (...)

Mustafa Kemal gazeteciye ülkesinin savaş yanlısı safta katılmış olduğunu itiraf etti. Türklerin İngilizlerle hiç çatışmamaları gerekirdi. Bunu sırf Enver'in baskısıyla yapmışlardı. Şimdi bunu çok pahalı ödeyeceklerdi. Anadolu bölünecekti. Mustafa Kemal, Fransızların ülke içine sokulmalarına karşı idi. Halk belki bir İngiliz yönetimini daha az güçlkle hazmedebilirdi.

⁷⁰⁰ A.g.e., s. 284.

' Eğer İngilizler Anadolu'da sorumluluğu üzerlerine almak niyetinde iseler tecrübeli valilere ihtiyaçları olacaktır' dedi. 'Bu sıfatla yardımını arz edebileceğim bir makamla temasa geçmek isterdim.'

Word Price, gizli servisteki albaya bu konuşmayı anlattı. Albay bunun üzerinde durmayarak, ' Yakında iş isteyen daha bir sürü Türk generali çıkacak' dedi. " ⁷⁰¹

Kinross'un yukarıdaki ifadelerine göre, Mustafa Kemal, İngilizlerin çekindiği Anadolu'da bir milli ayaklanmayı başlatabilmek için, Padişahın kendisini yetkili bir göreve atmasını sağlamak amacıyla İngilizlerle temasa geçmeyi denemiştir. (Kinross, bu paragrafın hemen altında İtalyanların Mustafa Kemal'le temasa geçtiklerini, İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza'nın Mustafa Kemal'e Anadolu'da bir mili hükümet kurma konusunda her türlü yardımda bulunabileceklerini söylediğini belirtmektedir. Romancımızın, Kinross'un bu sözleri üzerinde hiç durmaması ilginçtir.) Kemal Tahir'in ise bu metinleri, Mustafa Kemal'in İngilizlere bir tür ajanlık teklifinde bulunması tarzında yorumladığı anlaşılmaktadır. Bu anlaşma teklifinin sonradan kabul edildiğini ise, Mustafa Kemal'in **Nutuk**'ta bahsettiği Rahip Frew'ya mektup yazmasından yola çıkarak düşünmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, gerek bu Lord Kinross'un yazdıkları gerekse Rahip Frew konusu, Kemal Tahir'in romanlarında geçmez. **Notlar**'ında ise aşağıda aktarılacağı üzere, sadece bir yerde parantez içerisinde kısa bir cümle yer almaktadır. Kemal Tahir'in, Mustafa Kemal ile Rahip Frew arasındaki ilişkiden yola çıkarak, Mustafa Kemal'i bir İngiliz ajanı olarak niteleyen bir ithamda bulunduğunu Niyazi Berkes'in bir kitabında aktardığı anısından öğreniyoruz. Berkes, İstanbul'da Sabahattin Selek'in davetine gitmek üzere birlikte seyahat ettikleri vapurda tanıştığı bir romancıyla (Berkes'in anlatımından bu romancının Kemal Tahir olduğu anlaşılmaktadır) şöyle bir tartışmanın geçtiğini anlatmaktadır:

" ...Kadıköy iskelesine gelinceye kadar 'Rahip Frew' üzerindeki fantastik teorisini dinlemek zorunda kaldım. Çok kesin bilgisi var gibi, hafif sesle konuşuyor, benim dediklerimi dinlemiyordu. Tezinin doğruluğundan o denli emindi:

'-Dikkat ettin mi, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta bazı şeyleri kapalı geçtiğine?' sorusu ile başladı. Örnek vermeme söylemem üzerine bu rahip konusu çıktı ortaya. Çok merak ettim, belki benim tahmin ettiklerim ve öğrendiklerim yanlıştı. Onun beni yerimden sıçratan tezi şuydu:

'-Mustafa Kemal, Rahip Frew'le temas halindeydi, bu, onun da bir İngiliz ajanı olduğunu gösterir.'

Bu iddia karşısında böyle bir temastan nasıl öyle bir sonuca varılabileceği üzerine aramızda şiddetli, fakat sessiz bir tartışma başladı. Bu konuda benim bildiklerimi dinlemiyor, kendisinin çok gizli şeyleri bilecek akılda biri olduğunu bana belletmek istiyordu. Konu üzerinde tahminle değil vesika ile bilgi edinmiş kişi olduğum için onu

⁷⁰¹ Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, 9.B., Sander yay., İst., 1984, s. 230-231.

akıl yoluna getirecek sorularla mat edeceğimi sanıyordum, fakat hayır. Mustafa Kemal, İngiliz ajanı olduğu bilinen bir kişi ile teması olduğunu, ona mektup bile yazdığını kendisi söylemiyor muydu? Yalnız verdiği vesikalarda bu adamla olan kendi mektuplaşmalarını gizli tutmuştu!

(...) Bir roman yazarının, edebiyatçılık adı altında bu denli asılsız, fakat ağır bir suçlama yapmaya hakkı olmadığını söylediğim zaman ondan şu yanıtı aldım:

'-Ne demek Tolstoy da öyle yapmadı mı Harp ve Sulh'ta?'

'-Ama', dedim şaşkınlıkla 'O Tolstoy'du.'

'Ne demek, ben ondan aşağı bir yazar mıyım?'

'Bilim adamı' diye benimle eğlenen bu edebiyat adamı karşısında daha fazla konuşamazdım. Kendini Tolstoy ayarında gören biriyle karşılaştığımı anlamamıştım. Onu bana tanıtmak megalomanisi içinde, aslını öğrenmediği tarihsel olaylar üzerinde perende atmayı edebiyatçının hakkı sanıyordu. Megalosuna akla uygun görünecek ayrıntılar da katarak kim bilir kaç zavallıya bu iddialarını inandırmıştı."⁷⁰²

Atatürk, **Nutuk**'ta bu Protestan rahibini, Milli Mücadeleyi baltalamak için çalışan bir kimse olarak tanıtmakta, onun İngiliz Muhipler Cemiyetinin başkanı olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Osmanlı devletinin İngiliz desteğiyle varlığının sürdürülmesi ve kişisel çıkarlarını korumak amacıyla Padişahın, Damat Ferit'in, Ali Kemal'in ve Sait Molla'nın, Adil ve Mehmet Beyler'in bu derneğin üyeleri olduğunu söylemektedir.⁷⁰³ Atatürk, Rahip Frew'ya neden mektup yazdığını ise şöyle açıklamaktadır:

" Baylar, bütün bu gizli düzen kaynaklarının, Rahip Fru'nun kafasında toplandığını ve oradan din kardeşlerimiz olacak hayırların kafalarına sokularak eyleme dönüştürüldüğünü kestirdiğimden, bir zaman için olsun, Rahip Fru'nun durmasını ve bu işten uzaklaşmasını sağlamaya yarar düşüncesiyle, kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için, şu bilgiyi de ekleyeyim ki ben Bay Fru ile İstanbul'da bir iki kez görüşmüş ve tartışmıştım. Fru'ya Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:"⁷⁰⁴

Atatürk'ün **Nutuk**'ta tam metnini verdiği bu mektubun son cümlesi şu sözleriyle bitmektedir: "...Sizinle yaptığım görüşmelerde, sizi bu denli bir siyasa adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden, adaleti seven erdemli bir kişi olarak tanıdım. Bunda ne denli aldandığımı son aldığım sağlam bilgilerin doğrulamakta olduğunu size bildirmekle şeref duyarım."⁷⁰⁵ İşte Kemal Tahir'in Niyazi Berkes'le yaptığı tartışmada görüşlerini dayandırdığı mektup budur. Ancak, romancımızın **Nutuk**'la ilgili yargısı olumsuzdur. Bu vesileyle Kemal Tahir'in **Nutuk** ta dahil olmak üzere, Türk siyasal hayatında etkili

⁷⁰² Niyazi Berkes, **Atatürk ve Devrimleri**, Adam yay., 1.B., İst., 1982, s. 189-190.

⁷⁰³ Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev (Nutuk)**, Türk Dil Kurumu yay., Ank., 1981, s. 5.

⁷⁰⁴ A.g.e., s. 218.

⁷⁰⁵ A.g.e., s. 219. (Atatürk, **Nutuk**'ta çeşitli vesilelerle bu Rahip Frew'nun , Sait Molla ve Ali Kemal'le mektuplaşmalarından örnekler sunarak , bu rahibin ne tür aleyhte faaliyetlerde bulunduğunu anlatmaktadır. Bkz., s. 28, 184, 208, 291.)

olmuş isimlere ait yayımlanmış siyasal hatıralar ile ilgili görüşlerine burada kısaca değinmeyi yararlı görüyoruz. Romancımız, Mithat Paşa'dan Celal Bayar'a kadar bütün ünlü isimlerin anı kitaplarını ve yakın tarihle ilgili yazılmış bir çok eseri -bunlarda aradıklarını bulamamış olsa gerek- "belgesel roman" diye nitelemektedir. Genelde siyasal rakiplerinin foyalarını ortaya çıkarmak ve kendilerine yöneltile suçlamaları yanıtlamak için kaleme alınmış bu hatıraların ortak özelliği okuyucudan, dolayısıyla Türk halkından birtakım tarihsel gerçekleri gizlemek, saptırmak, ört bas etmek ve kendilerini temize çıkarmaktır. 1972 yılı başlarında kaleme aldığı bir notunda bu konuda şunları söylemektedir:

" .. Belgeseldirler çünkü, başlarından geçen tarihsel olayları anlatırlar, romandılar, çünkü yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları gerçekleri saklamaya çabalarlar. Sakladıkları noktalar hemen her zaman Batılaşmadan bu yana, aydınlarımızın yüzde doksan çoğunluğuyla, bilir bilmez, paralı parasız, gâvur ajanlığı yapmış oldukları noktalardır. Bu kitapların başında Süleyman Paşa'nın **Vekaik-i Hakayık**'ı daha sonra Mithat Paşa'nın iki ciltlik hatıraları, Kâmil Paşa'nın , Şeyhülislâm Cemalettin Efendinin Şapur Çelebi Küçük Sait Paşa'nın, daha sonra Cemal Paşa'nın, Talât Paşa'nın, Niyazi Bey'in hatıraları gelir...(…) Bu belgesel roman türü Cumhuriyette 1927'de, Mustafa Kemal'in Halk Partisi Kurultayında okumak için yazdığı büyük (!) hakikaten büyük nutukla başlar. Bu nutuk yenilip yere serilmiş muhalifleri bir kere de çiğnemek için düzenlenmiş, gayet kaba bir politika belgesel romanıdır. Bundan sonra bu belgesel romana karşı düzülen karşı belgesel romanlar sıra sıra boy gösterir, sözgelimi Rıza Nur'un hatıraları, Kâzım Karabekir'in hatıraları, Rauf Bey'in hatıraları, Halide Edip Hanımın hatıraları hep birer belgesel roman niteliğindedir. Belgelere, hiç değil olaylara dayanır görünürlerse de asıl çabalamaları temeldeki büyük gerçeği örtbas etmektir. Bu sebeple uydurma roman yönleri ağır basar. Karşılıklı söğüşmelere rağmen okurlar, gerçeği bir türlü bulamazlar, büsbütün karanlığa düşerler. Bu belgesel roman türünün en son, en ciddi iki örneği Celal Bayar'ın hatıralarıyla, İsmet İnönü'nün hatıralarıdır. İkisi de milletimiz tarafından mensup oldukları uydurma belgesel roman türünün lâıyk olduğu akıbetten kurtulamamışlar, satılmamışlardır.

Belge yönlerinden roman yönleri daha ağır basan, bu yüzden ancak pek bilgisiz, beyni pek yıkanmış birkaç bin kişiyi büsbütün şaşkına çeviren belgesel roman şaheserlerinin başında, Birinci Adam, İkinci Adam, Üçüncü Adam, Üçbuçukuncu adam ölçüleriyle meydana çıkmış Şevket Süreyya'nın marifetleriyle, zinde kuvvetleri enayi belleyerek kaleme alınmış Doğan Avcıoğlu'nun **Türkiye'nin Düzeni**, Devrim üzerine belgesel romanların başa güreşenlerindedir...

(...) 27 Mayıs olayından sonra yazılmış hatıraların hepsi, tarihsel gerçekleri örtbas etmek için uydurulmuş belgesel romanlar değilse, bu hatıraları yazarların olayların gerçekleriyle uzaktan yakından hiçbir ilintileri olmadığını, eğer doğrudan doğruya ilgileri varsa ve gerçekleri bilerek saklamıyorlarsa, karıştıkları işlerin gerçeklerinden katiben haberdar olmadan bu olayları yaşamış olduklarının belgeleridir.

Bunlar gibi D. Parti ve Yassıada olayları gibi Menderes ve arkadaşlarının asılma olayları etrafında yazılmış olanlar da belgesel roman değerini aşamaz. Burada da bilinen gerçekleri korkudan veya bir çıkar umarak saklamak söz konusu değilse insanoğlunun ibretle inceleyeceği derin bir idrâksizlik vardır...."⁷⁰⁶

⁷⁰⁶ Kemal Tahir, *Notlar/Sanat Edebiyat 1*, s. 304-306. Ayrıca bkz. *Notlar/Sanat Edebiyat 4*, s. 40-45.

Kaldığımız yerden devam edecek olursak romancımız, Tanzimat'tan itibaren Osmanlı üzerinde en etkili ve çoğu zaman belirleyici olarak gördüğü İngiltere'nin, Kurtuluş Savaşı ve yeni devletin kuruluşunda da büyük ölçüde etkili olduğu kanısındadır:

" Mütareke devri, Osmanlılıkta İngiliz siyasetinin büsbütün açığa vurulduğu, yüze çıktığı devirdir. İngilizler bu devirde önce Vahidettin'le oynamaya kalkmışlar, Tevfik Paşayı bunadığı halde iktidara getirmişler, sonra, Vahidettin'e karşı, Al'i Osman sülalesinin artık, dağılmış İmparatorlukta, anavatan denilen Anadolu halklarının Osmanlılığa karşı duyduğu alerjiyi de göz önüne alarak bu halkları tutamayacaklarını görüp, Mustafa Kemal'i tutmayı uygun bulmuşlardır. Bu dönüş, İngiliz siyasetine, bir yeni Yunan Zaferi karşılığında, Musul'u ve diğer İngiliz çıkarlarını kazandırdığı gibi, İkinci Cihan Savaşı'nda Türkiye tarafsızlığını da kazandırmıştır.

(...) Bu tablonun dayandığı temel kanuniyet eğer gerçeği yüzde önemli bir nisbette yansıtıyorsa, Abdülhamit'i Mithat Paşaya tercih eden İngiliz siyasetinin, Mustafa Kemal Paşayı Vahidettin'e tercih ettiğini söylemek de gene pek aşırı bir görüş olamaz. Nitekim, Anadolu savaşının belli başlı dönemeçlerinde ve dayanaklarında çok önemli birer İngiliz ajanının bulunması rastlantılarla açıklanamaz. İngilizler bilhassa askerî olaylarda, kurtuluş savaşçılarına hiçbir yerde esaslı bir zorluk çıkarmamışlar, her yerde, silah atmadan geri çekilmişler, sonra da öne Fransız'ları sürerek Kurtuluş hareketinin İstanbul'a karşı meşruluğunu müttefikleri arkasından kabul etmişlerdir.

Anadolu savaşı sırasında, Kurtuluş kadrosunun gittiği Sovyet dostluğu siyaseti ise, son hesaplaşmada Anadolu'nun ve boğazların Sovyetleşmesini önlemekten, en kritik durumda -ikinci Dünya Savaşında- İngiliz siyaseti güdülmesinden başka bir sonuçta vermemiştir. Yüksek siyasette çekilen söylevlere, edilen küfürlere, yani literatüre değil, maddi sonuçlara bakmak gerektir."⁷⁰⁷

Kemal Tahir, ülkeyi savaşa sokan ve savaşın kaybedilmesi üzerine iktidardan çekilen İttihat ve Terakkinin Almancı diye nitelenen üst yöneticilerinin (Enver-Talat-Cemal üçlüsü) bıraktığı iktidar boşluğunun doldurulmasında bir iç siyasal mücadele yaşandığını belirtmektedir. İngilizlerin, İstanbul hükümetini baskı altında tutmak ve kendi çıkarları doğrultusunda bir barışa zorlamak için Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerini sağlamaları, bu mücadelede tarafların belirginleşmesi sürecini başlatmıştır. Böylece ülkenin işgalden kurtarılması ile iktidarı ele geçirme mücadelesi eş zamanlı yürümekteydi. Yani, kapıkulları arasındaki iktidar mücadelesine (Kapıyı kapma) işgal tehlikesinin yarattığı koşullar gereği kapıyı kurtarma çabası da zorunlu olarak eşlik etmekteydi. İşte, Kemal Tahir'e göre, daha sonra birinci Mecliste (TBMM) birinci grup ve ikinci grup diye adlandırılacak olan gruplaşma ve bu gruplar arasındaki iktidar mücadelesi mütareke sonrasının bu koşulları çerçevesinde başlamış ve zaman içerisinde giderek netleşmiş, belirginleşmiştir. Kuva-yı Milliye hareketi, uzun süren savaşlar sonucunda insan gücü ve maddi güçler bakımından oldukça yoksul düşmüş ve ümidini

⁷⁰⁷ Kemal Tahir, Notlar 12, s. 91-92.

büyük ölçüde yitirmiş Anadolu halkından, yeni bir mücadele için insan ve maddi kaynak temin etmek zorundaydı. Halkı düşmana karşı direnmeye geçirecek yegane ideolojik dayanak, Halifeyi ve Sultanı kurtarma söylemi ve cihat çağrısıydı. Bu söylem ister istemez Mustafa Kemal'in etrafında toplananların çoğunluğunu halifeci ve padişahçı kadroların oluşturmasını sağlamıştır. Yani, liderliğini yürüttüğü Kuva-yı Milliye hareketinde Mustafa Kemal ve yandaşları ashında azınlıkta idiler ve ne ideoloji olarak ne de dayandıkları toplumsal kesim olarak diğerlerinden yani ikinci gruptan daha ağır basmaktaydılar. Romancımız, bu iki grubu oluşturan kadroların niteliklerini, birtakım ekonomik ve toplumsal ölçütler kullanarak karşılaştırmalı bir şema ile şöyle belirlemiştir:

" BİRİNCİ GRUP

(Mustafa Kemal)

Doğan Anadolu yeni Türk devletinden yanadırlar:

- 1- Mustafa Kemal
- 2- Yakın Çevresi
- 3- İmparatorluğun artık diriltilemez olduğunu idrak eden İttihatçılarla, Mustafa Kemali İmparatorluğu kurtarmak için kullanırsanız sanan İttihatçılar!
- 4- Kapıya uzak yüksek memurlar. Yamanma sırası hiç gelmeyecek durumda olanlar
- 5- İmparatorluğun idare bünyesine uygun olmayan yetişmiş ihtiyat kadro.
- 6- Ulemanın yüksek idareci kadrosuna uzaktakiler. Bünyeye uygun yetişmemiş ihtiyat kadrolar.
- 7- Müttegallibelerden Sarayla ilgi kuramamış olanlarla bunlara yakın yetişenler.
- 8- Saraya çatmış, rahatı bulmuş aydınlar (Zabitler Serbest meslek erbabı, yazar, sanatçı). Buna yakın yetişen ihtiyat kadrolar.
- 9- Hesaba kitaba akıl erdiremeyen kişiler. Çıkar aramayan romantik, idealistler (Aktif) Bunlara yakın ihtiyat kadrolar.

İKİNCİ GRUP

(Padişah)

Yıkılan Osmanlı İmparatorluğundan yanadırlar:

- 1- Padişah
- 2- Yakın çevresi
- 3- İmparatorluğun yıkıldığını kabul etmeyen İttihatçılar (Kodamanlarla yakınları) (Bunlarda İmparatorluğu yıkmış olmanın suçunu, kurtararak silmek psikolojisi hakimdir.)
- 4- İmparatorluğun yüksek memurlarından kapıya yamanmışlar, ya da yamanma sırasını yaklaştırmışlar.
- 5- İmparatorluğun idare bünyesine uygun yetiştirilmiş ihtiyat kadrolar
- 6- Ulemanın yüksek idareci noktasına erişenlerle, erişmek üzere olanlar. Bunlara göre yetişmiş ihtiyat kadrolar.
- 7- Müttegallibelerden sarayla ilgi kurmuş olanlar, bu ilgiyi sürdürmeye yakın yetişenler.
- 8- Saraya çatmış, rahatı bulmuş aydınlar (Zabit, serbest meslek erbabı, yazar sanatçı) Buna yakın yetişen ihtiyat kadrolar
- 9- Hesaba kitaba akıl erdiremeyen kişiler, çıkar aramayan romantik, idealistler. (Aktif) Bunlara yakın ihtiyat kadrolar.

(Durumu dış düşmanın memleketi basmış olmasıyla, İmparatorluğun yıkılma anının birleşmesi, bir de, iki taraftaki sahici romantik idealistler karıştırmış, içinden kolay çıkılmaz hale getirmiştir.)⁷⁰⁸

Dikkat edilirse bu sınıflandırmada, her iki tarafın (Mustafa Kemal ve Padişahın) yakın çevresi hariç, diğerleri merkeze yakın olma durumuna yani, devlet kadrolarında etkin görev alma ya da bu umudu taşıma durumuna göre yerlerini almışlardır. Her iki tarafta da ortak olanlar sadece 8'inci ve 9'uncu sıralamada belirtilenlerdir. Bunlardan idealist ve romantik kişilerin her iki tarafta da olması normaldir. Nitekim romancımız, ayrıca içinde bu tiplerin her iki grupta da varlığını teyid etmiştir. Ancak, 8'inci sıralamadaki özelliği taşıyan kimselerin sınıflamadaki mantık dizgesine göre sadece ikinci grupta yer alması gerekir. Kanımızca burada bir yazım ya da basım hatası yapılmış olmalıdır. Romancımızın notlarında yer alan bu sınıflandırma, onun, bu iki grubu birbirinden ayıran siyasal, toplumsal ve ekonomik ölçütler geliştirme çabasıdır. Her iki grubun da yöneticiler sınıfına dahil olduğunu düşünen Kemal Tahir'in, Mustafa Kemal'e destek verenlerin ne gibi çıkarları olabileceğini belirlemek amacıyla bu sınıflandırmaya giriştiği anlaşılmaktadır. Buna göre, kapıdan uzak düştüğü için kaybedecek bir şeyi olmayanlarla mevcut durumun sürmesi durumunda yani ikinci grubun galibiyeti durumunda kapıya girebilme ümidi olmayanlar birinci grupta yer almışlardır.

Romancımız, her iki gurubu, kendi gördüğü ayırt edici özelliklerine göre sınıflandırdıktan sonra şöyle bir soru sormaktadır: Yukarıda bahsettiğimiz iktidar mücadelesi düğümünün çözümünde ne olmuştur ki, Mustafa Kemal Paşanın grubu diğerlerine ağır basmış, iktidarı ele geçirebilmiş ve daha sonra da elde tutmayı başarabilmiştir? İşte Kemal Tahir'in yanıtını aradığı temel soru budur. Bu guruplaşmada, dönemin ülke içindeki ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel koşulları yani maddi gerçekler, iktidar düğümünün Mustafa Kemal Paşanın başını çektiği grubun lehine çözülmesini açıklayıcı nitelikte olmadığı gibi, romancımıza göre, tersi söz konusudur. O halde, bu iktidar mücadelesi düğümünün çözülmesinde dış siyasal gerçekler ya da dış maddi koşullar etkili olmuş olmalıdır diye düşünen romancımız şu sonuca varmaktadır. Bu iktidar mücadelesinde Mustafa Kemal Paşa başarılı olmasında belirleyici etken, dönemin dış siyasal koşulları ve burada da İngilizlerin tavrıdır. Romancımıza göre, padişah da dahil her iki grup da İngilizlerle anlaşmaya

⁷⁰⁸ Kemal Tahir, *Notlar*, 12, s. 42.

çalıyorlardı. Ancak, Halifelikten vazgeçemeyecek olmaları, padişah taraftarlarının yani ikinci grubun İngilizlerle nihai anlamda anlaşamayacaklarını gösteriyordu:

" ...Buradaki politik kuvvetler ayrılığı, dünyanın büyük efendisine -İngiliz İmparatorluğu'na- istediği politikayı sürdürmek için en iyi yardımı kendilerinin yapacağını ispatlamaya çabalamaktan ileri gelmiştir. Bu çabalamada Halife'lik, ilerde emperyalist devletlerin,-bunlar arasında Sovyetler Birliği İmparatorluğu da hesaba katılmalı- Müslüman tebalarını çok önemli biçimde etkileyecek Başkanlık merkezi, idare noktası olacağı düşüncesiyle oyunun dışına itilmiş, bütün yaranma gayretine rağmen partiyi baştan kaybetmiştir. (Burada, dikkate alınacak çok önemli bir nokta Halife'nin, kendisini kurtarma türküleri çağıran Kuva-yı Milliyecileri, daha Bursa Yunanlılar tarafından işgal edilmeden önce vatan haini ilan edilmesi ve tutuldukları yerde öldürülmeleri için haklarında fetva çıkarılmış olmasıdır.)" ⁷⁰⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, romancımıza göre, İngilizler, Bolşevik Ruslarla anlaşarak padişahı desteklemekten vazgeçip Mustafa Kemal'e yönelmişlerdir. Mustafa Kemal, Hilafeti kaldırmak (yani başta İngiltere olmak üzere, Fransa, Sovyetler Birliği ve İtalya'nın sömürgelerini oluşturan ülkelerdeki Müslümanlar üzerinde etkisi bulunan halifelik aracını kullanmamak) ve saltanatı kaldırarak Osmanlı İmparatorluğunu eski toprakları üzerinde hiçbir hak iddia etmemek üzere, tarihe gömmek karşılığında İngiliz'lerle anlaşmıştır:

" İmparatorluk yıkıldıktan-dağıldıktan-sonra ana unsur olan Anadolu Türkleri'nin İmparatorluk yıkıntısındaki bütün tarihsel haklarından vazgeçmeleri ileride bir pürüz çıkarmamaları ve bununla beraber, halifeligi de avutarak kaldırmaları gerekiyordu. Bu ödev de Kuva-yı Milliyeciler tarafından yüklenilmiş, İmparatorluk yıkıntısı (enkazı) bedava değil üste vererek, müktesep haklar bırakılıp, borçlar yüklenilerek emperyalistlere bağışlanmış, ayrıca Halifelik de cabadan hediye edilmiştir. Lozan'la ve daha sonra memlekete salınan terörle kimsenin n'olduğunu bilmediği anlaşmalarla varılan bu sonuç ise bazı Kuva-yı Milliye şefleri tarafından, Kuva-yı Milliye hareketi başlamadan, Erzurum Kongresinden önce İstanbul'da kararlaştırılmışa benzemektedir. (Tıpkı iktidara gelmeden önce İttihatçılarla, Avrupa topraklarını bırakmak üzere peşin anlaşmaya varıldığı gibi...) ⁷¹⁰

Kemal Tahir, belgelerle kanıtlayamadığı, sadece olayların sonuçlarına bakarak ve kimlerin kazançlı çıktığını belirleyerek geliştirdiği bu varsayım temelinde Milli Mücadele sürecini "Mustafa Kemal-İngilizler-Sovyetler" başlıklı bir notunda maddeler halinde şöyle özetlemiştir ki bu aynı zamanda romancımızın bu dönemde yaşanan olayları yorumlarken zihninde yürüttüğü mantıksal dizgenin de kronolojik başlıkları niteliğindedir :

⁷⁰⁹ .A.g.e., s. 282.

⁷¹⁰ A.g.e., s. 265-266. Ayrıca bkz. a.g.e., s.194. Not: Romancımızın İttihatçıların İmparatorluğu yıkmaları, Kuvay-ı Milliyecilerin de yıkılan İmparatorluğu üste vererek tasfiye etmeleri şeklindeki görüşü için ayrıca bkz. **Yol Ayrımı**, s. 135.

" 1- Mustafa Kemal İngiliz Entelicens servisine hizmet teklif eder. (Lord Kinros-Atatürk-Rahip Frew ilintisi)

2- İngilizler Mustafa Kemal'le iş yapmayı sonraya bırakırlar.

3- Mustafa Kemal Vahdettin'in kapatmak istediği Millet Meclisini, Padişaha karşı kıskırtmak ister. (Padişah-Mustafa Kemal çelişmesi.)

4- Mustafa Kemal, Padişah fermarıyla ve Damat Ferit'in onayıyla Anadolu'ya gider. (Kazım Karabekir ordusunu silahtan arıtaca, her çeşit direnmeyi önleyecek. - Enverciliğe karşı.)

5- Mustafa Kemal, Padişah'tan aldığı para ile Kazım Karabekir ordusunu ele geçirir. (Parayla gittiği Anadolu'da hiçbir şey harcamadığı halde, Erzurum'da parasızlığı.)

6-İngilizleri yola getirmek için bolşevik şantajı yapar. (Yeşilordu-Moskova'ya heyet yollamak.) Amasya'da Sovyetlerle ön konuşmalar.

7- İngilizlerle anlaşır. (Ruslar da İngiliz'lerle anlaşmışlardır.) Rus şantajından vazgeçer. Artık Padişah-Halife ile de ilintisini kesmiştir. Çünkü İngilizlerle -hatta belki Ruslarla- bu noktada -Osmanlılıktan ve Halifelikten vazgeçmek bahasına- anlaşmıştır.

Ankara'daki Vitoller, Hindistan'dan gelen altınlar. İstanbul'daki Hilâiahmer Reisi Hamdi Bey İngiliz ajanı.

8- Padişahın idam fermarı, Kuvayı İnzibatiye bu kesin durumdan sonradır.

9- İngilizler de bundan sonra Kuvayı Milliye ile anlaşmaya kalkan İstanbul hükümetlerine zorluk çıkarırlar. Buna karşı Padişahlık-Halifelik müessesesini tutacak güçleri çökertirler. (Millet Meclisini basıp Anadolu'ya kaçırmak.)

10- Savaş sonrası bütün anlaşmalar Osmanlılık ve Halifelikten vazgeçme esasına göre hazırlanıp bağlanır. Çekişme, bu iş üstünde bu iş için verilecek garantilere göre yapılır. (Lozan-Musul meseleleri-Osmanlı borçları vb.)

-1920'lerde hiç kimse Vahidettin'den daha gerçek Osmanlı olamaz. (Anadolu padişahı yani Osmanlılığı kurtarmaya çalıştığını söylüyordu) Bu açıdan bakılırsa Padişahla Ankara'dakiler arasında keskin-uyuşmaz çekişme Osmanlılığın daha bu yıllarda tehlikeye düşürülmesinden - bazı ön anlaşmaların sezilmesinden- çıkmıştır. Böylece İngilizlerle fikir ve amaç birliği yapanlar Padişahı İngilizcilikle suçlamışlar, -tıpkı 31 Mart'ı kendileri hazırlayıp Abdülhamit'e mal edenler gibi- Ali Kemal'i linç ettirerek ve el altından Vahidettin'e, hayatınız tehlikede, aynı sonuca uğrayacaksınız diyerek Padişahı İngilizlere sığınmaya zorlamışlardır. Bu zorlayış İngiliz işbirlikçilerinin iz örtmesidir. " ⁷¹¹

Romancımız, yukarıdaki sözleriyle özet halinde ifade edilen görüşlerini notlarında çeşitli vesilelerle açmaktadır. Bunlara da kısaca aşağıdaki alıntılarını örnek gösterebiliriz:

" Yunanistan'ın Anadolu'ya saldırılması, Osmanlı toplumunu, Osmanlılıktan, bilhassa Halifeden vazgeçirmeye zorlamak için bir baskı aracı olarak düşünülmüş ve istenen başarıyı da kolayca sağlamıştır. Yunanlıları yensek de yenmesek de bu sonuç değişmeyecekti. " ⁷¹²

" -Emperyalistler, Anadolu Savaşı boyu Kuvayı Milliyecilere, doğrudan hiçbir zorluk çıkarmamışlar, hatta bu takımı para bakımında, silah bakımından desteklemişlerdir. Fransızlar, Fransızlara söğmemek şartıyla Sivas Kongresi'nin kurulup başarıya ulaştırılmasından yana idiler. İtalyanlar, Anadolu çetecilerini Yunanlılar'a karşı açıktan desteklemişler, İngilizler İstanbul'u sık boğaz ederek -Hele Millet meclisini basmak suretiyle- Padişah-Halifeyi soluk alamaz hale getirmek ve Ankara'ya bir de

⁷¹¹ Kemal Tahir, Notlar,12, s. 197-198.

⁷¹² A.g.e., s. 225.

Millet meclisi ikram ederek durumu meşrulaştırmanın yolunu bulmuşlardır. Bu arada Federasyon teklif eden Suriye'yi, Mustafa Kemal-Faysal anlaşması Misak-ı Milli dışarısında bırakıyor, Fransızlara bir sömürge hediye etmiş oluyor, bu arada Sivas Kongresi'nde sadece Padişah'ın lâfını edip Halifeden hiç söz açmıyordu. İngiliz-Kuvay-ı Milliye anlaşmasının iki temel dayanağı ve şartı vardı: Birisi Osmanlılıktan -Osmanlı mirasından vazgeçmek, öteki Halifelîği tamamiyle bırakmak...

Bu arada Mandacılar, memlekete yabancıları çağırarak suçlanıyorlardı. Oysa, Osmanlı Mandacıları, iç ve dış ihanete karşı İmparatorluğun bu darboğazda parçalanmasını önleyerek geçirmesinin çeşitli yollarını aramaktaydılar. Manda isteğinin tek şartı, İmparatorluğun temasını kavrayan bir idare idi.

Bütün bu işlerin gürültüsüz, patırtısız çevrilmesi için ilk iş olarak, ihaneti vataniye kanunu çıkarılmış, İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur.

Bu Mahkemeler, 'Yahu İmparatorluktan nasıl vazgeçebiliriz?', 'Bunun bedeli bu mudur?' diyenleri tepelemek, böyle düşünecekleri de baskı altında tutmak niyetiyle ne idüğü belirsiz adamların idaresinde çalıştırılmışlardır. Bunun güç yetiremediği yerlerde ise düpedüz İttihatçı metoduyla siyasal cinayetlere başvurulmuş, ilk ağızda iki Lâzistan Mebusu öldürülmüştür."⁷¹³

Kemal Tahir'i bütün bu yorumlara götüren, Osmanlı İmparatorluğunun tasfiye edilmesi karşısında duyduğu üzüntüdür. Ona göre, Birinci Dünya Savaşının sonucunda kurulan yeni devletin borçlarının birçoğunu üstlenmiş olmasına rağmen Osmanlılıktan, İmparatorluktan, kaybedilen topraklar üzerindeki haklarından vazgeçmesi, doğuyu savunma misyonunu terk etmesi, İslâm dünyası üzerinde büyük manevi etkisi olan Hilafetin kaldırılması, kapitülasyonların kaldırılmasına karşın batılaşmaya devam etmesi çok ağır bedellerdir. Bütün bu bedellerin ödenmesine savaşın kaybedilmesi gerekçe olarak gösterilemez. Romancımız, **Yol Ayrımı**'nda Gazeteci Murat'ın " -Ne yapabiliydik peki? Savunulur muydu 1923'lerde, imparatorluğun bütün tarihsel hakları silâhla?.. Nasıl güç yetirirdik bu kadar zorlu düşmanlara? " şeklindeki sorusunu Dr. Münür'ün şu sözleriyle yanıtlamaktadır ki bu sözler Kemal Tahir'in Kurtuluş Savaşı dönemini neden eleştirdiğinin ve neler yapılması gerektiğinin özet bir açıklaması niteliğindedir:

"-Haklar her zaman silâhla savunulmaz. Hakkımız olanlara önce mutlaka sahip çıkardık. Fırsat kollayarak bekledik. Sırası geldikçe yeniden pazarlık teklif ederdik. Hesaplaşma isterdik. Güç yetmeye geldi mi, elimizden zorla alınan zorla geri alamazdık belki ama, bize zorla da 'Bağışladık' dedirtemezlerdi. Diyelim ki, bıçağın altına yatırdılar da dedirttiler, hatta işkenceyle bir şeyler imzalattılar. Böyle anlaşmalar kişiler arasında da, toplumlar arasında da bütün tarih boyunca geçerli sayılmamıştır. İlk fırsatta böyle bir imza reddedilir. İşkencecilerin yakasına sarılıdır. Yoksa bu durumda, 'Yurtta sulh, cihanda sulh' diye şişinerek dolaşılmaz. Yunan, üst üste yenildiği halde 'Megalo İdea'dan vazgeçiyor mu? Bir milletin tarihsel istekleri, tarih süresince ölçüsünde elde edilir. Yunanlılar, çeşitli zamanlarda, Oniki Adalar'ı , Kıbrıs'ı istediler, bazı fırsatlardan yararlanarak sözler de aldılar. Şimdi fırsat elverdikçe bunları

⁷¹³ A.g.e., s. 282-283. (Not. Bu alıntıda yer alan notları romancımız, ölümünden yaklaşık 5 ay önce, 1.12.1972 tarihinde yazmıştır.)

kazanmaya çalışacaklar. Nitekim Anadolu'da yenildikleri halde, Lozan'da Batı Trakya'yı bizden almayı bile başardılar, sanki biz yenilmişiz gibi... Böyledir, milletlerin milli amaçlarına varmaları... Kurtuluş iki türlü olur: Ya bütün haklarını en son zerresine kadar koruyarak kurtulursun, ki gerçek kurtuluş budur. Ya da haklarından birçoklarını vererek kurtulursun! Bu da bir kurtuluştur ama öyle pek öğünülecek, kasınılacak çeşitten sayılmaz. Hele rejim değişmelerinin tarihsel haklardan vazgeçmekle hiçbir ilintisi olamaz. Sözelimi Bolşevikler, Çarlık İmparatorluğuna pekâlâ sahip çıktılar. Nitekim, Fransa Cumhuriyetçileri de kendilerinden önce, kendilerinden sonra çeşitli kralların kurmuş oldukları imparatorluğu rejim değiştirdik bahanesiyle hiç kimseye bağışlamadılar.

-Aklım karıştı Münür amca... Mümkün olur muydu bir şeyler koparmak?

-Mümkün olsun olmasın isteyeceksin. Çünkü vazgeçmeye, bağışlamaya hakkın yok!... Babanın malı değil! Her fırsatta isterdik, dengine düşerse alırdık.! Ama o zaman dünya içinde yerimiz, güdeceğimiz politika başka türlü olurdu: Tarihte birikmiş haklar böyle aranır. Dünyada çok az milletin eline geçmiştir bizimki kadar büyük tarih birikimi... Eğer her millet ilk zorlukta, yüzyıllar boyu biriktirdiği haklarını kaldırıp atarsa, dünyada tarih diye bir şey kalmaz..."⁷¹⁴

2.2. Atatürk Devrimlerine Bakışı ve Cumhuriyet Batılaşmasını Eleştirisi

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kemal Tahir, Cumhuriyet dönemini Osmanlı'nın bir devamı olarak görmektedir. Ona göre, Cumhuriyet kendinden bekleneni verememiş, Osmanlı'nın son dönemlerindeki devlet düzeni saltanatın ve hilafetin kaldırılması dışında özde bir değişikliğe uğramadan devam ettirilmiştir. Cumhuriyet bu farklar dışında adeta bir tabela değişikliği gibidir. Osmanlı'nın yöneten-yönetilen ayırımına dayanan memur devlet niteliği, aynen tevarüs edilmiştir. Osmanlı'daki tebaa ya da reaya denilen yönetilenler, yani halkın büyük çoğunluğu Cumhuriyette yine aynı statüde kalmış sadece ismi vatandaş olmuştur. Cumhuriyet rejimi ile devlet halka mal edilememiş, devletle halk arasındaki uçurum ideolojik dayatmalar ve uygulanan politikalar nedeniyle daha da büyüyerek devam etmiştir. Cumhuriyet de tıpkı, Osmanlı'daki Tanzimat, birinci ve ikinci Meşrutiyetlerin ilanı gibi, tepede gerçekleşen halkla ilgisi olmayan, arkasında halk kesimlerinin sahici talep ve desteklerinin bulunmadığı bir rejim değişikliğidir. Romancımıza göre, bu nedenle büyük iddialarla girilen Devrimler, tepedeki birtakım yüzeysel değişiklikler olarak kalmış, özellikle halkçılık bir türlü gerçekleştirilememiştir. İmparatorluktan devralınan çok sayıdaki asker ve sivil bürokratik kadro ve eski düzenin yürütülmesinden çıkarı olan ağalar ve eşraf Mustafa Kemal'in halka ulaşmasını, halkçılığı hayata geçirmesini önlemiştir. (Romancımızın Cumhuriyet devrimlerinin köyde ciddi bir değişikliğe yol açmadığına

⁷¹⁴ Yol Ayrımı, s. 435-436.

yönelik görüş ve eleştirilerini **Köye ve Köylüye Bakışı** adlı bölümde incelediğimizden burada tekrar değinmiyoruz.

Kemal Tahir'in Cumhuriyet dönemine ilişkin görüşlerinin ve Atatürk ile ilgili değerlendirmelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için onun bu memur devleti kavramlaştırmasının mutlaka dikkate alınması gerekir. Aradığı şey, Cumhuriyet devrimleri ve bu dönemde yaşanan siyasal olayların ardında yatan ekonomik, toplumsal ve kültürel etkenlerin neler olduğu, siyasal aktörlerin hangi toplumsal kesimlerden oluştuğu, devrimlerin arkasındaki kişilerin ya da grupların kimler olduğu, bunların ne tür ekonomik dayanakları olduğu ve neleri amaçladıkları gibi soruların yanıtlarıdır. Anadolu'da batı tipi sınıfların ve sınıf çatışmalarının olmadığı temel varsayımından hareket ettiği için, yani Türkiye'yi temelde bir ATÜT toplumu olarak ele aldığı için, büyük ve ciddi bir sistem değişikliğini talep eden ve yürürlüğe sokmak için uğraşan bir halk kesiminin ya da sınıfın mevcut olmadığı görüşündedir. Bu durumda Osmanlı'daki diğer büyük değişimler gibi, saltanatın ve hilafetin kaldırılması ile başlayan, Cumhuriyet'in ilanı ve Atatürk devrimleriyle devam eden bütün bu değişimler de yukarıdan aşağıya, yönetenler kesimi tarafından kotarılan hareketler olduğuna ve bütün bunların Tanzimat'tan beri devam eden batılaşma çabalarının bir uzantısı olduğu sonucuna varmaktadır. Daha önceki batılaşma uygulamalarının arkasında, devleti ayakta tutma hedefinde, yönetenler kesimi içindeki iktidar mücadelelerinin yanında, kapitalist/emperyalist batılı devletlerin gizli-açık müdahaleleri ve baskıları, yani bir dış etki, bir dış faktör de söz konusuydu. Savaşın galibi konumunda olan bu dış faktörlerin yeni kurulan devlet üzerinde hiçbir etkileri ve baskıları olmadığını düşünmek aldatıcı olur. Nitekim romancımız, hilafetin ve saltanatın kaldırılmasını yukarıda belirttiğimiz gibi, dış güçlerin isterlerine bağlamıştı. Romancımız, yeni kurulan devletin ekonomik politikalarının da batı etkisi altında (onların çıkarları doğrultusunda) olacağını **Kurt Kanunu**'nda Kara Kemal'in şu sözleriyle ileri sürmektedir:

" ...Hani 'Dış etkiler Anadolu zaferinden sonra olsun, biraz önlenemez mi?' demiştin... Hayır... Bizim düştüğümüz yanlışlıkların hepsine bunlar da birer birer düşecekler. Her birine gerçek kurtuluş çaresi diye sarılıp, deneyip ötekine geçerek... Hepsinin vaktiyle, daha rahat şartlar altında denendiğini gözönüne almadan... (...) Oysa, dış güçler insanı hiç tutar mı kârı olmayınca? Kârı da oldu mu, iki kârı çıkaramaz bu memleket... Aslında hiçbir memleket dışarıya sürgit kazanç verse, toplayamaz iki yakasını bir araya... dıştan yardım umdun mu, dış örgütleri temizlemeye sıvanamıyorsun demektir. Öyleyse bizi çelmeleyen engeller, daha derinlere kök salarak, engellerini daha da yükselterek duracak... Bizi, yani İttihatçıları, bitirince rahatlayacaklarını sanıyorlar şimdi... Oysa

biz, belki bir dönemde, dış güçlere karşı denge olurduk. Bütün istekleri kabullenmemek için bir özür..."⁷¹⁵

Romancımız, burada, Medeni Kanun'dan, Ceza Kanunu'na kadar dışarıdan alınıp tercüme edilerek yapılan kanun değişikliklerinin de yabancıların istekleri nedeniyle yapıldığını ileri sürmektedir.⁷¹⁶ Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'e göre Türkiye batılı devletlerin hiçbir zaman sömürgesi olmamıştır. O, gerek Osmanlı'nın son dönemlerinin gerekse, Cumhuriyet döneminin sömürge ya da yarı sömürge olarak nitelendirilmesine şiddetle karşıdır. Buna karşılık romancımız Türkiye'nin Tanzimat'tan itibaren batılı devletlerin sürekli müdahale ve etkileri altında olduğunu ileri sürmektedir. Yani, Türkiye Batılı devletlerin sömürgeleştiremediği ancak, bu devletlerce bir takım gizli ve açık müdahalelerle sürekli denetim altında tutulmak istenen bir ülke konumunda olduğu kanısındadır. Batı, Türkiye'yi hiçbir zaman kendi haline bırakmamakta, kendi ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda sürekli bu ülkeye baskı yapmaktadır. Bu baskıda her türlü yöntemi meşru kabul ettiği için çoğu kez de başarılı olmaktadır. Türkiye'de halk ile devlet arasındaki kopukluk, aydın ve yöneticilerin bilinçsiz ve bilgisiz oluşu, yöneticiler kesimi içerisindeki büyük ölçüde kişisel çıkarlara dayanan iktidar mücadeleleri, tarihten kopukluk ve tarih bilincinden yoksunluk, ölçüsüz bir batı hayranlığı ve batılıların istekleri yanında batı karşısında duyulan bir aşağılık duygusu psikolojisinin güdülediği yanlış batılaştırma çabaları, dış borçların etkisiyle batıya bağımlı ekonomik politikalar ve ilgili bölümde anlattığımız "devşirmecilik" gibi unsurlar batının Türkiye'yi denetim altında tutmasını ve yönlendirmesini kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin temel sorunu, batının bu baskısından ve müdahalelerinden kurtulmak, bir başka deyişle tam anlamıyla ekonomik ve siyasal bağımsızlığa kavuşmaktır. Bu da batıyla bir hesaplaşma demektir. Romancımıza göre, batı ile Türkiye arasındaki hesap kapanmamıştır. Türkiye batıyla topyekün bir hesaplaşmaya girmeden batı, karşısında varlığını sürdürme ve birtakım ekonomik ve siyasal ödümler vererek kendini batıya kabul ettirme çabasıdadır. Devleti kurtarma temelinde verilen bu ödümler Türkiye'yi Cumhuriyet'e getirmiştir. Romancımıza göre, Cumhuriyet döneminde de bu sorun aşılamamış olup ana hatlarıyla devam etmektedir.

⁷¹⁵ Kurt Kanunu, s. 277-278.

⁷¹⁶ A.g.e., s. 282.

Savaş sonunda Osmanlı devleti ortadan kalkmış, ancak yönetici kadrolar ve memur devleti sistemi bütünüyle varlığını devam ettiriyordu. Çünkü, yüzyılların birikimi olan bu düzende, bu anlamda ne bir boşluk doğmuştu ne de yeni bir sınıf yükselerek eski düzeni tasfiyeye girişmişti. Romancımıza göre, toplumsal değişimler, diyalektik süreç içerisinde tarihsel birikimlerin maddi ürünleri ya da sonuçları olduğu için, ne kadar yetenekli ve kararlı olursa olsun hiç kimse bir anda tarihi değiştiremez. Toplumsal birikimin ve bunun doğal baskısının ürünü olmayan üstyapıdaki rejim değişikliklerini toplumsal değişim anlamında bir devrim olarak değerlendirmek yanıltıcı olur. Bu tür değişimler yukarıdan aşağıya yöneticilerin iradeleriyle başlatıldığı için köklü değil, kökleşmeye çabalan uygulamalardır. Bu nedenle ister istemez halka rağmen yapılmak zorundadırlar. Meşruiyetlerini de "halk için" söylemi ile sağlamaya çalışırlar. Sonuçta devrimler "halka rağmen ama, halk için " söylemiyle yürütülmeye çalışılır. Bu tür politikaların başarılı olabilmesi için bir koşul gereklidir. O da öngörülen değişikliklerin, gerçekten halkın, özellikle toplumun düşük ve orta gelir kesimini oluşturan geniş halk kitlelerinin yararına olması, uygulamalarıyla bunu göstermesidir. O zaman yukarıdan başlayan devrimler kısa zamanda halk tarafından sahiplenilir ve asıl başarısını gelecekte gösterir, giderek kökleşir. Yani halka rağmen ama halk için başlayan bir değişim hareketi ilk fırsatta halkla birlikte halk içine dönüşmelidir. Bu da birtakım kabukta kalan ideolojik slogan ya da söylemlerle değil, somut uygulamalarla sağlanır.⁷¹⁷

Kemal Tahir'e göre, 'Atatürk yaşasaydı bugün ne yapardı?' sorusunu sormak, Atatürkçülüğün bugün bile istenilen aydınlığa kavuşamamış olduğunu kabullenmek demektir. Ona göre, bu sorunun karşılığını 'sosyalizm' diye karşılamak, halklarını, ülkelerini gerçekten seven iyi niyetli aydınların biraz da saflığa kaçan acemi politikacılığını meydana vurmaktan başka bir şeye yaramaz. Mustafa Kemal'i Mustafa Kemal yapan tarihsel ve toplumsal ve ekonomik gerçekleri mutlaka ciddi bir araştırma ve incelemeyle ortaya koymak gerekir. Bunun için de asıl: "Mustafa Kemal ne yaptı?, Neden o kadarını yapabildi? Daha başka bir şey yapamaz mıydı? sorularını sormamız ve bunların yanıtlarını aramamız gerekir."⁷¹⁸ Romancımıza göre, derin toplumsal değişimler, kuramsal hazırlık ve ekonomik, toplumsal birikim ister. Köklü değişimler, sadece insanların var güçleriyle çarpışmalarına bağlı değildir. Dünyanın en büyük dahisi

⁷¹⁷ Kemal Tahir, **Notlar 11**, s. 34.

de olsa tek kişi ya da bir grup, bir parti, hatta bir sınıf ne kadar kahraman ve özverili olursa olsun, koşullar önceden hazırlanmadıkça toplumları köklü değişmelere götüremez. Götürür gibi görünse de bunları yaşatamaz.⁷¹⁹

Kemal Tahir, Atatürk dönemine ve devrimlerine böyle bir çerçevede yaklaşmaktadır. O, Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan devrimlerin başarılı olamadığı kanısındadır. Yani, Atatürk'ün başlattığı halka rağmen ama halk için, yukarıdan aşağıya doğru işletilen devrimler, daha sonra halkla buluşacağına giderek halktan uzaklaşan bir sürece girmiş, bir türlü geniş halk kesimlerince benimsenmesi ve bu sayede geliştirilmesi sağlanamamıştır. İşte romancımızın burada sorduğu temel sorular şunlardır: Ne olmuştur da Atatürk'ün kişisel yetenekleri, cesareti ve kararlılığına rağmen bir türlü başarı elde edilememiştir? Neden Atatürk'ün bütün çabalarına rağmen devrimler daha başlangıçta bir yozlaşma sürecine girmiştir? Bu başarısızlığın ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenleri neler olabilir? Bu tarihsel dönemde toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı nasıldı ve ne tür bir güç dengesi söz konusuydu? İç siyasal çekişmeleri, iktidar mücadelelerini bu temel özellikler üzerinde nasıl bir zemine oturtmak ve anlamlandırmak mümkündür? Yeni Cumhuriyet rejimi özü itibariyle demokratik bir yönetim sistemini gerektirdiği halde neden önceki dönemi andıran baskı ve otoriterliği ağır basan bir niteliğe bürünmüştür? Demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından biri olan hukuk devleti ilkesi neden bir türlü hayata geçirilememiştir.?

Kemal Tahir, bütün bu soruların yanıtında dikkatini tarihe, önceki dönemden ister istemez devralınan (çünkü tarihten onu reddetseniz bile kopmanız mümkün değildir ve bugün büyük ölçüde dünün belirleyiciliğindedir ve bugün, bir bakıma dün yapılanların sonuçları, ürünleridir) ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel mirasa yönelmektedir. Cumhuriyet Türkiye'si, girişilen bütün batılama çabalarına -ki bu yanlış bir batılama değildir- yıkımdan kurtulamayan Osmanlı İmparatorluğunun (Hanedan dışında) bıraktığı miras üzerine kurulmuştur. ATÜT toplumu ve devletinin gerekleriyle çelişen bu batılama çabaları yıkımı önleyeceğine başlarda geciktirmiş, son dönemde ise iyice hızlandırmıştı. Cumhuriyet döneminde bu hatadan dönüleceğine (sosyalizme yöneliceğine) bu yanlış batılama süreci daha da arttırılarak ve hızlandırılarak devam ettirilmiştir ki Atatürk devrimleri temelde hızlı bir batılama projeleridir. " Atatürk İnkıpları dediğimiz yenilikler Osmanlılığı kurtarmak için Osmanlı aydınlarınca

⁷¹⁸ Kemal Tahir, *Notlar* 12, s. 29.

düşünülmüş, fakat o bünye içinde yürütülmesi göze alınamamış yeniliklerden başka bir şey değildi" ⁷²⁰ diyen Kemal Tahir'e göre, Cumhuriyet devrimleri bu yanlış batılaşma üzerine oturtulmuştur. Toplumsal bünyeyle uyuşmadığı için ne halk, yani yönetilenler tarafından ne de çeşitli çıkar hesaplarının da katkısı ile yöneticiler sınıf tarafından tam anlamıyla benimsenmiş ve tutulmuştur. Oysa, büyük ölçüde yabancı devletlerin baskılarıyla yanlış bir zeminde yürütülen batılaşma çabaları, Osmanlı toplumu bünyesine aykırı olduğu için bir bakıma sonuçsuz zorlamalar, yanı sıra direnme davranışları niteliğindedir. Bu nedenle yapay, ve zorlama olduğu, toplumsal özelliklerimizle uyuşmadığı için, asıl bu mirasın reddedilmesi gerekirdi ve bu da mümkündü. Oysa bunun tam tersi yapılmıştır. Yapılanlar ise Osmanlı döneminde yabancıların baskılarıyla dayatılan bir çok reform tasarılarının Cumhuriyet döneminde hayata geçirilmesi niteliğindedir. Kemal Tahir, Cumhuriyet döneminde girişilen devrimlerin bir burjuva devrimleri niteliğinde olduğu kanısındadır. Burjuva sınıfının olmadığı bir ülkede böyle bir sınıfın çıkarlarına yarayacak düzenlemelere girişilmiştir. Dolayısıyla yapılan devrimler burjuva sınıfının yokluğu nedeniyle herhangi bir toplum kesimine mal edilecek ve onlar tarafından benimsenip yürütülecek bir ortam bulamamıştır. Devrimler, dayanacağı bir toplumsal taban olmayınca da bir takım üstyapı değişiklikleri olarak kalmış ve daha başlangıçta yozlaşma sürecine girmiştir. Ülke içinde halkın ya da en azından belli bir toplumsal kesimin sahici taleplerinin bir karşılığı olmayan bu devrimlere neden girişilmiştir? Bu sorunun yanıtında romancımız dikkatleri dış etkenlere çevirmektedir. Ona göre, Tanzimat'tan beri devam eden gelen batılaşmanın arkasındaki dış güçler (batılı devletler) Cumhuriyet batılaşmasında da aynı etkilerini ve yönlendirmelerini sürdürmüşlerdir:

" Burjuvazinin yetişip sezginlenememiş olması, Mustafa Kemal'i Osmanlılarla anlaşmaya zorlamıştır. Bun anlaşma en çok, yapamadıklarından değil, yaptığı reformlardan bellidir. (Bu reformlar Osmanlılarca, Osmanlı İmparatorluğunu olduğu gibi kurtarabilmek için düşünülmüş şeylerden ibarettir. Yalnız değişen zaman şartlarına ve Osmanlılığın tamamıyla yıkılıp parçalanmış olması sayesinde biraz değiştirilebilmiştir.) Aslında bu reform denen maskaralıklar, Osmanlıyı öldürmek için dışarıdan örgütlenmiş, sırasında dayatılmış aptallıklardı. Cumhuriyetten sonra uygulandırılması Türkiye'nin kalkınması için değil, Türk İdareci kadrolarının milletle aralarının açılıp Batının paçasına sarılmış olmaktan kurtulmaması için yaptırılmış namussuzluklardı

Kemalizm'in kısa bir zamanda -Mustafa Kemal'in yaşadığı sıralarda bile- kendi tersine dönmesi, Kemalist reformların Mustafa Kemal'den önce Osmanlı

⁷¹⁹ A.g.e., 29-30.

⁷²⁰ Kemal Tahir, *Notlar* 10, s. 58.

İmparatorluğu'nu olduğu gibi kurtarmak için düşünülüp hazırlanmış olmasında, Osmanlı İmparatorluğunun bu politikasının olduğu gibi yürütülmesi zorunluluğundandır."⁷²¹

Kemal Tahir, bu yanlış batılaşmanın devam ettirilmesi kararının, İzmir İktisat Kongresinde kapitalist ekonominin yani liberal ekonominin benimsenmesiyle verildiğini belirtmektedir. **Kurt Kanunu**'nda Kara Kemal'in ağzından, İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların batıların istediği yönde bir ekonomik politika güdülmesi, bunun da öncelikle dış güçlerin işine yaradığı ve devlet eliyle adam zengin etmek politikasının devam ettirileceği anlamına geldiğini ileri sürmektedir.⁷²² Yeni Türkiye Cumhuriyetinin önünde iki seçenek vardı. Bunlardan doğru olanı, köklü reformlarla halka gitmek; halkın içinde çalışmak; halktan çıkacak yeni idareci kadrolarla halka dayanmak yani sözde değil, uygulamada gerçek halkçılık politikası gütmektir. Yanlış olanı ise eski düzeni sürdürmektir. İzmir İktisat Kongresinde aldıkları liberal ekonomiden yana kararlar yanlış olan seçeneği yani eskiyi sürdürmeyi seçtiler :

"...Bunu göze alamazsan, kendini buna hazır göremezsen...Nitekim 1908'de biz göremedikti, o zaman kalıyor, eskisiyle idareye çabalamak. Eskisiyle idareye çabalayayım dedin mi, haksızlığı, kanunsuzluğu, hırsızlığı, devlet hükümet nüfuzunu kötüye kullanmayı katiben önleyemezsin. Yıpranırsın. Muhalifler ne kadar kaltaban olsa, bakarsın ki, adım adım iktidara yaklaşıyorlar. O zaman bir bahane uydurup baskıya girişeceksin!...Uydurmuyorum, kendimizden biliyorum. İzmir İktisat Kongresinde Halkçılar liberal sistemden yana olduklarını resmen açıkladılar. ' Eski düzeni sürdüreceğiz, âyanla, eşrafla iş göreceğiz, kadroları değiştirmeyeceğiz, türkçesi, halka gitmeyeceğiz' demektir bu..."⁷²³

Romancımız, bu politikanın eleştirisini ve ne yapılması gerektiğini Kara Kemal'in ağzından aşağıda aktaracağımız uzun bir alıntıda anlatmaktadır ki, romandaki kurguya göre İttihatçıların eski İaşe Nazırı ve ekonomiyi millileştirme politikalarının İttihat ve Terakki dönemindeki mimarı Kara Kemal bu tecrübelerinden yola çıkarak Mustafa Kemal'in ekibini uyarmaktadır:

" Gördüğüm tehlikeleri sayıp döktüm...'Doğulu toplumlarda bütün kalkınma çabalarının gerçek celladı Batı sömürsüdür' dedim. 'Ekonomide Liberalizmi kabullenmek, içimize yerleşmiş gizli-açık yabancı örgütlerle boğuşmaktan, onları söküp çıkarmaktan vazgeçmektir' dedim. 'Gene bu çeşit iktisat politikasının olağan sonucu sizi, kesinlikle devlet gücünü kullanarak yerli zengin yetiştirmeye götürür, tıpkı bizim gibi' dedim. Sonra uzun uzadıya anlattım: 'İçerde devlet desteğiyle yerli zengin yetiştirmeye sapıldı mı, bunun, bizim gibi memleketlerde, üst idareci kadrolara sıvaşmaması mümkün değildir. Üst idareci kadrolar, milli zenginlere ortaklıklar da kursalar, rüşvet karşılığı aracılık da yapsalar, keselerine attıklarının her zaman on katını, çoğu zaman, hatta yüz katını, şuna buna sus payı verip çarçur ettirirler. Bu durum içerde

⁷²¹ Kemal Tahir, **Roman Notları 2, Batı Çıkmazı**, s. 239-240.

⁷²² **Kurt Kanunu**, s. 140.

⁷²³ A.g.e., s. 140.

ister istemez, bazı alanlarda zengin edeceklerinin işlerini kolaylaştırmak için tekeller kurmaya zorlar hükümetleri...Devlet işletmelerinin zararına katılmadan kaymağını alarak, fazladan pazarı tekel şartları içinde tutarak iş yapanlar, Batı anlamında kapitalist olamazlar. Bunlar ne kadar çok zenginleşirlerse, devleti o kadar çok didikler, temellerini o kadar çok oyar. Bunlar içinde buldukları şartlar dolayısıyla sınıf şuuruna varamadıkları için kendi devletlerini kurmaya yönelemezler. Tersine hiçbir sorumluluk yüklenmeden Batı anlamında sınıf karakteri olmayan eni konu SAHİPSİZ devleti kendi hesaplarına çalıştırıp soymayı çıkarlarına çok daha uygun bulurlar' dedim. ' Bu düzende, doğru devlet, halklara karşı ödevini yerine getiremez olur. Halkın düşmanlığı bir anlamda da ümitsizliği artıkça artar. Yüksek idarecilerle onların hırsızlık ortakları bu umutsuz halklara gittikçe daha etkili kötü örnek olurlar. Bir yandan zenginlik düşmanlığı alıp yürürken öte yandan, insanlar, içinde debelendikleri kara yoksulluktan ancak vurgunla, kanunsuz çarpmalarla, lotaryalar yoluyla kurtulacakları inancına varırlar. Böyle ortamlarda hırsızlık ayıp olmaktan çıkar. Toplumun en alt tabakalarında sürünenler bile hiç olmazsa çocuklarını okutup bu soygun çetesine katmayı biricik amaç edinirler. Böyle ortamlarda halklara doğruları anlatmak giderek imkânsızlaşır. En akıl almaz yalanlar, hayaller tabulaşarak en açık gerçeklerin yerini tutar. Bu sebeple böyle ortamlarda siyasi partiler ister istemez birer yalan fabrikası haline gelir. Seçmen söylenene değil, bunlardan hangisinin iktidara daha yakın olduğuna, yakın olanların da hangisinin vurguna daha açık, daha yatkın olduğuna bakar. Böyle durumlarda, politikacıları hırsızlıkla suçlamak, onların seçim güçlerini azaltmaz tersine artırır!' dedim. 'Böyle bir ortamda iktisat bakımından örgütlenemedikleri için güçsüz kitleler... Yani, köylüler ve çobanlar, ne kadar iyi niyet sahibi olursak olalım savunulamaz, desteklenemez!' dedim.' Halk Partisinin zenginlerle yoksulları bir arada barındırabilmesi için çoğunluğu meydana getiren az gelirli vatandaşlara üstünlük tanınması şarttır. Ancak bu yolla gerçek halklardan partiye idareci kadrolar yetiştirmek mümkün olur ki, varlıkların giderek iktidarı yoksullar aleyhine ele geçirmeleri önlenibilsin' dedim.

(...) Cumhuriyet, Batıdaki gibi, sınıf şuuruna varmamış zenginlere dayanamazdı. İster istemez halkçı olmak zorundaydı. Halkçı bir Cumhuriyetin dış etkileri silerek yaşayabilmesi, güçlü bir bağımsız devletin çevresinde halkları hemen örgütlemekle mümkündü. Bunun en büyük düşmanı, halklara denetleme hakkı tanımayan despotik memur-devlet kurmak olurdu ki, böyle bir devletin kuracağı bütün ekonomik tesisler, araçların bir de onların ortağı büyük memurların çıkarına çalışır. Halkı örgütlemekten ne anladığımı soruldu. ' Halkı örgütlemek üretimde, tüketimde örgütlemektir' dedim. 'Politikada, eğitimde örgütlemek değil'..."⁷²⁴

Kemal Tahir, **Hür Şehrin İnsanları**'nda Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra bu zaferin hangi kesimler arasında paylaşılacağı konusunda ülkenin bir yol ayrımına geldiğini vurgulamaktadır. Savaş döneminin koşulları hemen her kesimin, ülkeyi düşmanlardan temizlemek için farklı çıkarları ve düşünceleri olsa da ister istemez Mustafa Kemal'in öncülüğündeki Kuva-yı Milliye hareketinin etrafında toplanmalarını sağlamıştı. Bu koşullar, Mustafa Kemal'in üstün nitelikleri ve askeri dehası sayesinde zafere ulaşması için gerekli desteği bulmasını kolaylaştırmıştı. Ancak bu zaferden sonra da aynen devam edecek demek değildi. Yeni devletin, ne tür bir ekonomik politika güdeceği sorunu, farklı kesimlerin çıkar çatışmaları çerçevesinde,

⁷²⁴ Kurt Kanunu, s. 282-283.

zaferin paylaşımında çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu yoksul kesimlerin mi, yoksa ağa ve eşraf takımı gibi zenginler ve bunların çıkar ilişkisinde olduğu bürokrasi kadrolarının mı çıkarları öne çıkarılacaktı konusunda ülkeyi bir yol ayrımına getirmişti. Mustafa Kemal, Milli Mücadeleyi yürütürken ister istemez ülkedeki zengin takımı ile asker ve sivillerden oluşan bürokrasi kadrolarına dayanmak zorunda kalmıştı. Bu kesimler şimdi zaferin aslan payını almak istiyorlardı. Sonuçta Cumhuriyetin güdeceği ekonomik politikalar temelde bu kesimlerin çıkarlarına hizmet eder bir niteliğe ister istemez bürünmüştür. Zaferden sonra girilen reformlara halk ciddi bir tepki göstermemiştir:

" -Milleti müteassıp sanırdık. Meğer yobazın iftirasıymış. Şapkayı giydi. Biraz homurdandı ama giydi. Çünkü yüz sene evvel fes için de bilmeden homurdanmıştı. Yeni harfleri kabul etti. Çünkü eski harfleri zaten bilmiyordu. Din kitabı ise zaten Arapça olduğundan bilse de okuyup anlayamıyordu. Tekkelerin kapanmasını umursamadı. Çünkü Tekke denilen müessese çoktan iktisadî-içtimai fonksiyonunu kaybetmişti. Kadının çarşıdan çıkmasını yadırgadı ama, isyan da etmedi. Çünkü memleketin yüzde seksen küsuru köylüydü. Köylüde bizim Kasaba esnafının anladığı manada tesettür zaten yoktu. Aşarın kaldırılması, mütegalibenin yer yer sindirilmesi, köylüye biraz nefes aldırdı. Hasılı sular akarına bağlanmıştı. Olup biten işle, Mustafa Kemal'in müsait şartını teşkil eden fakir ile zengine aynı zamanda uyuyordu. Bu sebeple Kürt isyanları tutmadı. Bu sebeple halifelik kolayca defedildi. Bu sebeple tepede vaki kısacık çekişme İzmir İstiklâl Mahkemesi kararlarıyla bertaraf ediliverdi. " ⁷²⁵

Kemal Tahir'e göre, asıl önemli olan ekonomik sistemin alacağı şekil idi. Bu açıdan önemli olan bu reformlar değil, tutulan ekonomik politikaların kimin çıkarlarına olacağı konusudur. Bu da eski düzenin bir devamı olarak devlet eliyle zengin yetiştirme şeklinde bir kapitalist ekonomi siyaseti gütmekle, ülkenin geniş bir kesimini oluşturan köylülerin ve yoksulların durumunu iyileştirmeye yönelik gerçekten halkçı bir ekonomi siyaseti gütmek sorunuydu. Yollar, "köylü bizim efendimizdir" sloganına rağmen, bu iki siyaset almaşığı içinden birincisinin seçilmesiyle ayrılmıştır. Bu seçimi, ekonomik ve toplumsal koşullar ile dış faktörler (kapitalist batılı devletler) ve onların ülke içindeki uzantıları zorlamıştır. Bütün bu kesimlere karşı örgütsüz ve eğitimsiz köylü kitlelerine dayanarak mücadele etmek anlamındaki gerçekten halkçı bir devrimin başarıya ulaşma olasılığı yok denecek kadar düşüktü. Çünkü böyle bir devrimci hareketin, yüzyıllardır ülkede yerleşmiş olan kesimlerin yürüttüğü ekonomik düzeni kökten değiştirmek için, bunlara karşı dayanacağı aynı güçte bir ekonomik ve toplumsal

⁷²⁵ Hür Şehrin İnsanları 2, s. 594-595.

kesim yoktu. Romancımız, neden böyle bir ekonomi politikasının tercih edildiğini dönemin ekonomik ve toplumsal koşullarını ele alarak şöyle açıklar:

" ...Şu halde açıkça fıkara köylü tutulup zenginlerin zararına mı geliştirilecekti. Bir kere köylüler, sınıf olarak gayet karışık bir unsuru teşkil ediyorlar. Bilhassa, fikarası, son derece cahil, hurafelere bağlı, kârını, zararını bilmez bir kalabalıktı. Böyle olmalarında ve böyle kalmalarında eski sistemin kârı vardı. İrsen de fena halde zedelenmişlerdi. Verem, frengi, bel soğukluğu, trahom nesillerini tehdit ediyor, istihsal hayatında işlerine tesir yapıyordu. Bu sebeple köylü sınıfı, başına şuurlu amele kitlelerini almadıkça, kendisine hiçbir iş başaramıyordu. Öyleyse Mustafa Kemal Paşa, inkılapçı amele sınıfını teşkilatlandırmalı, onun başına geçmeli, kısacası biraz daha yumuşak, biraz daha sert, fakat mutlaka Sosyalizme gitmeliydi. (...)

Zaten bunu istese de Mustafa Kemal Paşa yapamazdı. Çünkü istinat ettiği asıl kitle bu yolu kabul etmeyecek derecede zengin tabakadan ibaretti. Şu halde, geriye, (Köylü bizim efendimiz) diye umumi bir laf atmak, ağanın, yani mütegalibenin nüfuzunu mümkün olduğu kadar devlet nüfuzuna kalbetmek... Bir taraftan da köylüyü kalkındırmaya uğraşmak. (...) Evet, ama bu işte biraz inkılapçılık noksan değil mi? Malum ya İnkılapta tekamül aranmaz. Gidilecek hedef tayin edildi mi oraya sıçranır.

(...) Fakirlerin parasıyla devletçi müesseseler kurduk. Altına bir de madde ilave ettik. (İlerde yerli zenginler yetişirse bu fabrikaları onlara devredeceğiz!) Bu madde kimin lehinedir? Herhalde fakirlerin lehine değil.

(...) Hasılı, Mustafa Kemal Paşa, fakirlerle beraber olmaksızın zenginlerle beraber olmayı tercih etti. İçinde bulunduğu şartlara göre de başka türlü hareket edemezdi. Çünkü dayandığı esas kuvvet zenginlerdi. Bir kere zenginlere dayandı mı, askerî zaferi kazandıktan, eski müesseseler, yerlerine geçecek yeni müesseselerin hayatını tehdit edemeyecek kadar sindirildikten sonra , bu eski müesseseler bakaasıyla anlaşmak zaruruydu. İşte bu sebeple Kürt isyanlarına ve bu isyanların oldukça kanlı bastırılmasına rağmen bugün Şark'ta hâla, yetmiş seksen köye bîtapu hükmeden ağalar, eski devrin artığı mütegalibeler huzur içinde yaşıyorlar..."⁷²⁶

Kemal Tahir, Osmanlı'dan ister istemez devralınan ve İnkılapların başarısızlığında batılmasından sonra ikinci büyük etken olarak Osmanlı devlet sisteminin temel özelliği olan memur devleti yapısını görmektedir. Ekonomik ve toplumsal alt yapının uygun olmaması bütün devrim çabalarına rağmen devlet sistemini memur devleti niteliğinden halkçı devlet niteliğine dönüştürememiştir. İşte Kemal Tahir'e göre, Mustafa Kemal'in ve dolayısıyla Cumhuriyetin bir türlü aşamadığı duvar, bu memur devleti ve onun kadrolarını oluşturan asker ve sivil bürokratlar yani kapıkullarıdır. İmparatorluğun dağılmasıyla Anadolu'da yoğunlaşan bu kalabalık kadrolara rağmen bunların dışında halktan kadrolar devşirmeye yönelik bir halkçılık politikası gütmek neredeyse imkânsızdı. Buna dış güçlerin ülke içindeki örgütlerini ve etkinliklerini de ekleyen Kemal Tahir, yeni halkçı kadrolaşmaya gidilememesinin nedenini, yine Kara Kemal'in ağzından şöyle açıklamaktadır:

⁷²⁶ A.g.e., s. 595-597,

" ...Doğru yol kolay değil... Kocaman Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, 1908'e kadar DÖRT BUÇUK milyon kilometrekareyi idare eden memur-asker kadroları yedi yüz bin kilometrekarelik bir yere sıkışmış... Bunlar dururken halktan yeni-halkçı kadrolar yetiştirmeye kalkmak, hem yürek ister, hem bilek ister, hem de gerçek bilim ister... Bundan başka, biz batılşma belasına kapıldık kapılalı, batılıları okşayarak, etekleyerek, memlekete çağırdık. Bunların burada gizli-açık kum gibi örgütü var. Bu örgütler, idareci kadroların her basamağı ile gizli açık ilinti kurmuş... çoğumuz çocuklarımızı bunların okullarında okutup yüksek tahsil için bunların memleketlerine yolluyoruz. Yeni halk kadrolarına gitmek demek, bunlarla açıkça boğuşmaya girmek demektir. Batılşma tarihimizde hiçbir idare, hiçbir devlet adamı şimdiye kadar göze alamadı bunu... Almış görünenlerin en kabadayısı da... En çok sıkıştırana karşı çıkarken, ötekilere dayanmak zorunda kaldığından, birinin pençesinden öbürünün pençesine girdi...Durum bugün de başka türlü değil..." ⁷²⁷

Osmanlı Devlet sistemi ile ilgili bölümde Kemal Tahir'in bu Memur devleti kavramlaştırmasının ne anlama geldiğini ve ne tür bir işleyiş düzenine dayandığını açıklamıştık. Burada, memur devleti düzeninin yöneten yönetilenler ayırımı temelinde devlet ve halk arasında derin bir uçuruma dayandığını; devlet hazinesiyle hatırı sayılır bir refah düzeyinde geçimini sürdüren yönetenler kesiminin çıkarlarını korumak için devleti kutsallaştırma söylemi ile konumlarını sürdürdüklerini, yani ciddi bir düzen değişikliğinin ne iktidar ne de muhalefet kadrolarınca kesinlikle istenmediğini; buna karşılık devlet bir sınıf devleti olmadığı için devlet kadrolarının etnik ya da dini vb. ayırım gözetmeden gerekli nitelikleri taşıyan kişilere açık tutulduğunu; gerek iktidarın gerek muhalefetin halka dayanmadığını, bu nedenle iktidar mücadelelerinin halkın, yani yönetilenlerin etkin katılımının olmadığı bu yönetenler sınıfı arasında hazineden daha fazla pay alabilmek için yürütülen mücadeleler niteliğinde olduğunu hatırlatmayı yeterli görüyoruz. Romancımıza göre, bu tür bir devlet düzeni, Cumhuriyetin ve demokrasinin gerektirdiği hukuk devleti ilkesiyle çelişir. Memur devleti bir kanun devletidir. Bu kanunlar da yöneticilerin çıkarları doğrultusunda halkın hiçbir katılımı olmadan sık sık değişir ve keyfi bir yönetim söz konusudur. Kemal Tahir bunu, romanlarında sık sık kullandığı halk arasındaki " Osmanlının yasağı üç gün" şeklindeki deyişle vurgular. Kanunların her zaman bir boşluğu ve farklı uygulamaları meşrulaştıracak bir içeriği vardır. Böylece aynı kanun maddesine dayanılarak birbiriyle tamamen çelişen uygulamalara ve kararlara ulaşmak mümkündür. Bu durum yöneticilerin kendi çıkarlarına göre kanunları uygulamalarını ve yorumlamalarını kolaylaştırır. Kanunları yapanlarla uygulayanlar özde aynı kişiler yani yöneticiler kesimi olduğu için memur devletinde devlet ve hükümet uygulamada birbirinden

⁷²⁷ Kurt Kanunu, s. 141.

ayrılmaz. Halk için düşünülen İnkılapların daha başlangıçta yozlaşmasının baş sorumlusu kendi çıkarlarını düşünen geleneksel memur devleti zihniyetini sürdüren bu yöneticiler kesimidir. Kemal Tahir, Osmanlıdan devralınan bu memur devleti anlayışının temel özelliklerini şöyle belirlemektedir:

" Bu memleketi Tanzimat'tan bu yana memur devleti idare etmekte, bu memur grubu her zaman ikiye bölünmüş bulunmaktadır. İktidarda olan kısım her zaman hürriyete karşı, iktidara gelmek isteyen grup her zaman hürriyetten yanadır. Hürriyetten yana olan grup iktidara gelir gelmez hürriyete karşı olursa bu sefer, hürriyeti savunmak iktidardan uzaklaşmış gruba düşer.

Bu yer ve görüş değiştirmede milletin en küçük bir istifadesi olmadığı milletçe artık anlaşıldığı için, değişme şekli ne olursa olsun duyulan heyecan, çağdan çağa azalmaktadır...

Sürekli olarak yer değiştiren bu memur grubunun (Askerlerle serbest meslek erbabının politikaya karışanları, gerek geçimlerini gerekse geleceklerini devletten beledikleri için politikaya girdikleri anda memur karakteri alırlar.) En büyük özelliği, milletle bütün bağlarını kesin kesin koparması böyle bir bağ kurmayı ölüm Allah aklına getirmemesidir."⁷²⁸

"- Memur devletin özelliği arkasında denetleyici sınıf olmadığı için keyfi idaredir. Böyle idarelerde sürekli olarak 'Hukuk Devleti' kurulmak istenir, oysa, böyle bir hukuk devleti, idareyi maslahatçı, sorumluluktan kaçan, 'keyfine memur' memur devletin işine hiç gelmez. Böyle sürekli olarak hukuk devleti aranan memleketlerdeki en garip çelişme, binlerce kanun bulunduğu halde, hukuk devleti kurulamamış olmasıdır. Çünkü bu devletlerde kanunlar, sosyal ve ekonomik isterlerden değil, daha çok kolayına kaçmak için çıkarılmıştır. Ya da özentisi ile, yabancı bir memleketten aktarılmış kanunlardan gene kolayına kaçmak için çıkarılır."⁷²⁹

Kemal Tahir, bu memur devleti sisteminde, devlet belli bir sınıfın devleti olmadığı için, ordunun da siyasetin içinde olduğu, devlet iktidarının önemli bir ortağı olduğu düşüncesindedir. Bu açıdan ona göre, bu düzen sürdüğü müddetçe orduyu siyasetten uzaklaştırmak söylemi de aslında içi boş bir söylemdir ve bu söylemden kastedilen de aslında farklı bir şeydir:

"- Orduyu siyasetten uzaklaştırmak lafı da bizde en az Laiklik lafı kadar sosyal yapımıza uymayan bir söz bence... Çünkü bizde sınıf idarecileri yok. Bizi idare edenler bir memurlar sınıfı ile aydınlar sınıfı... Ben bunu, Osmanlılığın ulema sınıfı karşılığı alıyorum.

Bu memurlar sözünün içinde subaylar da var ister istemez. Nitekim bir kısım Subaylar aynı zamanda aydınlar zümresinin de içindeler... Öyleyse, bir memleketi aydınlarla memurlar idare ediyorsa, ordu bunun nasıl dışında düşünülebilir? Ancak şöyle düşünülebilir! Ordu çok güvendiği birkaç temsilcisini siyasete vermiştir. Böylece kendi görüşünün siyasi hayatta göz önüne alınmasını sağlamıştır.

-Aslında orduyu siyasetten uzaklaştırmak demek, siyaseti elinde tutan zümreyle ordu mutabık demek... Yani oyunu bırakmış demek ki... Eğer böyleyse, bu da siyasetin dışında değil, her zaman içinde bulunduğunu gösterir. Buradaki ordu siyasetle uğraşmasının sözü, her aklına esen General, birliğini çekip bir sabah ihtilâl yapmasını,

⁷²⁸ Kemal Tahir, Notlar 11, s. 213.

⁷²⁹ A.g.e., s. 222.

düzeni kendi aklınca karıştırmasın demektir. Nitekim Halk Partisi de yakında bir bakıma siyasi hayattan uzaklaştırılırsa hiç şaşmam!..."⁷³⁰

Kemal Tahir, bir ATÜT toplumu olarak nitelediği Anadolu'da, kendi bilincine varmış bir sınıfın (batıdaki burjuvazi gibi) doğal gelişim sürecinde üst yapıyı zorlayarak iktidarı dönüştürmesi ve eline alması söz konusu olmadığı için Milli Mücadelenin de böyle bir sınıf tarafından, dolayısıyla halk tarafından yüklenip götürülmediği kanısındadır. Milli Mücadeleyi başından sonuna kadar yönetenler kesimi, yani asker ve sivil bürokratlarla, devlete yamanmış aydın ve eşraf takımı yürütmüştür. Dolayısıyla yeni rejimde de iktidar kavgası bu kesimin farklılaşmış grupları arasında cereyan etmiştir. Bu mücadelede yüzyıllardır olduğu gibi halk seyirci kalmış, mücadeleye bizzat katılmamıştır. Dolayısıyla zaferden sonraki iktidar mücadelesi tipik bir yönetenler sınıfı arasındaki mücadele, romancımızın deyimiyle kapıkulları arasındaki bir iktidar boğuşmasıdır. Boğuşmanın yasaları da ister istemez eski düzene göre yürütülmüştür. Çünkü ortada yeni bir düzen, yeni bir sınıf yapısı söz konusu değildir. Bu nedenle bir halk devriminden, ihtilalden söz edilemez. Cumhuriyet toplumsal bir birikim ve bunun temelinde oluşmuş bir fikri hazırlığın ürünü olmadığı için, onu kavrayıp sürdürecektir halk kesimlerini ve kadroları bulamamıştır. Kuva-yı Milliyeciler, şeflerinin çevresine sıkıca toplanıp ta baştan Cumhuriyeti savunamadıkları, Halife-Padişahı kurtarmak için çalıştıklarını söylemek zorunda kaldıkları için, zaten daha başlangıçta davayı Osmanlı zihniyetine kaybetmişlerdi. Bu nedenle Cumhuriyet fikirsiz yani, Cumhuriyetsiz doğmuş, daha doğuşta Osmanlı olmuştur.⁷³¹ Anadolu'da sınıfların oluşmaması, ordunun ezici çoğunluğuyla İttihatçı, meclisin de çoğunluğuyla İttihatçı-Halifeci oluşu Mustafa Kemal'i daha başlangıçta ekonomik ve sosyal dayanaktan yoksun bırakmıştır. Bu faktörler, onun bütün halka gitme çabalarını imkânsız kılmıştır:

" Öteki milletlerin hemen hepsinin, Anadolu Türklüğünden çok önce Milli kurtuluş fikrine varıp, Anadolu halklarının, İmparatorluğu kendi malları sayarak da olsa bu fikri bir türlü idrak edemeyişleri, Anadolu toplumunun sınıflaşmamış olmasından-daha doğrusu Osmanlı sisteminin, sınıflaştırmama ana prensibini Anadolu'da başarabilmiş olmasından - doğmuştur. Anadolu halkları sınıflaşabilseydiler zaferden -hadi buna bir bakıma ihtilâl da diyelim- ihtilalden sonra Mustafa Kemal kazanacak, Osmanlı kadrosu kalıntıları kesinlikle Anadolu Türk halklarının yaşayışlarından sürülüp çıkarılacaklar, hiç değil, yavaş yavaş silinecekleri , bir çukura doldurulacaklardı.

...Atatürk'ün başarıları, Osmanlıların, Osmanlı üslubuyla çok karışık devrede çok az da olsa bazı insanları bir yerde toplayabilmesi, meşru bir savunma dayanağı meydana getirebilmesi, bir de çağının en iyi komutanı olduğu için döğüşü kesin

⁷³⁰ A.g.e., s. 222-223

⁷³¹ Kemal Tahir, *Notlar*, 13, s. 22.

başarıya götürebilmesidir. Bu başarıyı sonuna kadar, çok istediği halde, kendisine mal edememesinin sebebi de, en başta 'Ben Halifeyi kurtaracağım' sözüyle işe girişmek zorunda kalmasındandır. Böylece çevresine ister istemez Halifecileri toplamış oluyordu. Bu sözü söylememelik edememesi, Halifeciliğin hiç değil, idareci kadrolardaki gücünü ispatlar. Bu güce, İmparatorluğu yıkmış olmak suçu altında debelenen İttihatçı subay kadrosu da katılırsa Mustafa Kemal'in nasıl dayanaksız kaldığı meydana çıkar. Osmanlı kadrosu Anadolu Savaşlarının yenici Başkomutanını, büyük bir politika oyunuyla ancak Halife de olmayan bir Velihaht yerine koymuş, Osmanlı Hanedanı memleketten çıkarılınca, Cumhurbaşkanı etiketiyle, tahta bir yeni taçsız padişah oturtmuştur. Anadolu halklarının yenici, kurtarıcı Başkomutan Mustafa Kemal'i sevmesiyle, 1930'da Serbest Parti denemesinde yüzüstü bırakacağını gösterdiği ikinci Mustafa Kemal'i bu açıdan incelemelidir. Burada Anadolu halkları, Mustafa Kemal'in artık kendisine yararlı hiçbir iş yapamayacak kadar güçsüz düştüğünü, herhangi bir Osmanlı Padişahından daha başka bir şey olmadığı şuuruna değilse de, yüzyıllardır yerleşmiş varolmak içgüdüleriyle sezmiştir. Bu sezgi, Osmanlı kadrolarının, Mustafa Kemal çevresinde kurdukları tabulaştırma hareketini, bu hareketin aşırı övgülerini büsbütün itici yapmış, Mustafa Kemal'in kişiliğinde kolayca açıklanamaz, sevgi- yadırgı çelişmesini meydana getirmiştir.

Mustafa Kemal, arada bir çevresinde gittikçe daha daralıp bunaltıcı olan bu Osmanlı çemberinden kurtulmaya çabalamadı mı? Elbette zaman zaman çabaladı. Ama hiçbir zaman aradığı gücü, ne idareci kadrolardan, ne de bilhassa, halk kitlelerinden bağlı oluşlarıyla her şeyi devletten bekleme zorunlulukları göz önüne alınmalıdır."⁷³²

Kemal Tahir, Atatürk devrimlerinin yüzeyde ve kabukta kaldığı görüşünü, ekonomik ve toplumsal yapısıyla, siyasal kadrolarıyla Osmanlılığın devamında görmektedir. Arzulanan büyük değişim ve dönüşümler altında tarihsel birikim yatmadığı için ister istemez başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Bu, suyu yokuşa akıtmak gibi bir şeydi. Bu nedenle Kemal Tahir'e göre, Osmanlılıktan kurtulmakta ancak anlamını bulacak olan Anadolu İhtilali daha bu büyük devrimlere girişilmeden önce Kuva-yı Milliye çağının sona erdiği dönemde bu tarihsel ve toplumsal koşulların zorlamasıyla ister istemez Osmanlılığa bir anlamda teslim olmuştur:

" Anadolu İhtilali, Kuvayı Milliye'nin -daha doğrusu Müdafaayı Hukuk'un- Halk Partisine dönmesine kadar sürebilmiştir. Topal Osman'ın tepelenmesiyle silahlı Kuvayı Milliye, Halk Partisinin doğmasıyla de Müdafaayı Hukuk kesinlikle sona ermiş, Anadolu İhtilali memleketin ekonomik-sosyal şartları yüzünden Osmanlılığa teslim olmuştur. Burada Osmanlılığın temsilcisi İsmet Paşa, yenilmiş ihtilalci takımın temsilcisi de Mustafa Kemal Paşadır. Cumhuriyet'le , Hilâfetin memleketten sürülüp çıkarılması da sayılmak şartıyla ondan sonra yapılan bütün reformlar, Osmanlı İmparatorluğunun maddi varlığında meydana gelen maddi değişikliğin, dağılmanın kolaylaştırdığı , hatta zorunlu kıldığı temel değil, hatta esaslı üst yapı da değil, üstyapıdan da yukarda (köpük) yenilgilerdir. Bu köpük yenilgileri, İmparatorluksuz kalmış Osmanlı İmparatorluğu idareci kadrosu, yenilmiş ihtilal şefine eğlenceli oyuncaklar olarak lütfen bırakmış, onun zaman zaman gösterdiği sivriliklerin, hatta hırçınlıkların 'kusuruna bakmamayı' becermiş, çoğunlukla halk topluluklarına asıl şef gibi tanıttığı adamı tecrübesiz bir çocuk saymış, davranışlarını çok yaşlı bir baba gibi

⁷³² Kemal Tahir, Notlar 12, s. 126-128.

sırasında kolayca sınırlayarak kendi egemenliğini memlekete yeniden yerleştirmiştir..."⁷³³

Kemal Tahir, Mustafa Kemal'i sınırlayan memur devleti zihniyetindeki bu Osmanlı kadrosunun gerçek temsilcisinin de İsmet İnönü olduğu kanısındadır. Bu açıdan romancımıza göre asıl şef ikinci planda görünen İsmet Paşadır. Bu açıdan Kemal Tahir'in notlarında yer alan İsmet İnönü -Atatürk karşılaştırmasına kısaca değinmeyi yararlı görüyoruz.

Romancımız, İsmet İnönü'nün bazılarınca "İkinci Adam" (Şevket Süreyya Aydemir'in İnönü ve dönemini anlattığı kitabının adı böyledir) diye nitelendirilmesini yanlış bulur. Ona göre, İnönü ve Mustafa Kemal, mizaçları, davranış şekilleri, kişilikleri ve Türk siyasal hayatındaki işlevleri açısından zıt denebilecek özelliklere sahip, birbirinin devamı değil, birbirinin tamamlayıcısı iki kişilik, iki birinci adamdır. 1919'larda bu iki insanın birbirini bulması, dostça anlaşabilmeleri, birbirlerinin değerini ölçüp biçip, birbirlerini nerelerde tamamladıklarına akıl erdirmeleri, yeni Türkiye için çok büyük bir şans olmuştur. Atatürk'ün öne çıkan özellikleri, devrimcilik, riski göze alma, büyük işlere cesaretle girişme, komutanlık gibi hususlar iken, İnönü'nün en belirgin özelliği, devlete bağlılığı, devleti riske sokmaması, özel hayatında da resmi görevlerinde de temkinli ve ölçülü davranışları, icraatlarını hep kanuna dayandırması, kanunlara bağlılığı gözetmesi, çevresindekiler tutarken kendine kişisel bağlılıkları değil, devlet anlayışlarına değer vermesi gibi özelliklerinin ona kazandırdığı devlet adamı niteliğidir. Mustafa Kemal'le karşılaştırıldığında Mustafa Kemal, devrimciliği ve atılımcılığıyla ön plana çıkarken İsmet İnönü, devlet adamlığı ve statükoculuğuyla ön plana çıkar. Bu özellikleriyle devlet kadrolarındakiler üzerinde bir güven ve saygı uyandırır.⁷³⁴ Bu iki zıt özellik Kurtuluş Savaşı döneminde birbirini dengeleyen ve tamamlayan bir olumlu işlev görürler:

" Anadolu savaşı ve sonrasında, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşayı Birinci ve İkinci Adam diye değerlendirmek aptallık olur. Bunlar birbirleriyle kıyaslanamayacak, birbirlerine hiç benzemedikleri için işe yarayacakları yerlerin ayrı olması bakımından birbirlerini -eseri- tamamlayan iki birinci insandır. Biri-Mustafa Kemal- karanlıkta çıkar yolu bulmanın, bu yolu döğüşerek açmanın ve kurtuluştan sonra rotayı tekrar ve kolayca karanlığa götürmesi mümkün bütün eski ve tehlikeli yol işaretlerini söküp yenileriyle değiştirmesini bilen, öteki de bu aydınlıkta devleti bütün

⁷³³ A.g.e., s. 126-127.

⁷³⁴ A.g.e., s. 40. (Kemal Tahir, İsmet İnönü'yü tanımlarken burada şöyle bir not düşmektedir: " Ben İsmet İnönü'nün Milli Şef olduğu devirde, tam onbir yıl haksız olarak hapiste yattım. Bu yazılarımın bu açıdan değerlendirilmesini isterim.")

korkulu sarsıntılardan ihtiyatla atlatan adamdır. Bu açıdan Mustafa Kemal'e bizim toplumumuzun özelliklerini taşıyan 'İhtilalci', İsmet Paşaya da tarihteki en büyük devlet adamlarından biri demek doğru olur."⁷³⁵

Kemal Tahir, İnönü'nün devlet anlayışını Osmanlı'dan tevarüs edilmiş memur devleti zihniyetinin belirlediği kanısındadır. Bu açıdan İnönü, memur devletin bir temsilcisidir. Gerek asker gerek sivil olsun bütün devlet kadrolarını başından beri elinde tutan gerçek şeftir. Atatürk, ne devlet kadrolarına ne de orduya gerçek anlamda hakim olabilmıştır. Tıpkı Padişah gibi, Atatürk'ün de karşısında gerçek anlamda millet değil ordu ve devlet kadroları vardı:

" Cumhuriyetten sonra kabuktaki değişmelerin Osmanlı'ya mahsus bir özellikle tepeden inmeleri -Padişah'tan gelmeleri- nasıl sürmüşse, Cumhurbaşkanının bir anlamda hiçbir zaman gerçekten despot olamama karakteri de, sonuna kadar padişah karakterini taşımıştır. Onun da karşısında millet değil idareci yüksek memur kadrolarıyla ordu her zaman vardı. O, ancak bunlarla gerçekten uyuşabildiği zaman söz geçirebiliyordu. Böylece kendisine verilen Gazi ünvanı gibi, kazandığı askeri başarı da, akımıyla paylaştığı kadar kendisi için güç olabilmıştır. (Serbest Parti denemesinden zor altında caydırılması kadar, partiye rağmen Rauf Beyi görüşmek üzere evine çağırması, hele Hatay işi sırasındaki güçsüzlüğü ile hastalığında iktidarı dilediğine aktarabileceği vehminin nasıl bir sonuç verdiği de gerçek şefi ve şef sayılanın gerçek durumunu meydana koyar. "⁷³⁶

Romancımıza göre, İnönü'nün gerçek şef olduğunun en açık göstergesi, onun, bütün kritik dönemlerde iş başına getirilmesi ve 1937'de Atatürk tarafından Başbakanlıktan alındığı halde Atatürk'ün ölümünden sonra kolaylıkla devletin başına geçebilmesidir. Bu durum İsmet İnönü'nün devlet kadrolarına ve özellikle orduya gerçekten hakim olduğunu gösterir ki, Kemal Tahir'e göre, bu 1922'den beri kesintisiz devam eden bir hakimiyettir:

"...1937'de Şef'in zaman zaman gösterdiği kuşkulara, hatta açık ve çok sinirli tevkif edilmek korkularına rağmen Başvekil Paşa, hiç beklenmedik bir sırada işten uzaklaştırıldı. Ama bu uzaklaştırılma ancak, artık kapatılmayacak kadar geç kalındığını ispatlamaktan başka bir işe yaramadı. (...) Nitekim şef ölünce, ordu adına Mareşal teraziye kılıcını attı. Celal Bayar'ın teklif ettiği Cumhur Reisliğini reddederek, Sabık Başvekil Paşayı Milli Şef koltuğuna oturttu. Buradaki 'oturttu' sözü her zaman olduğu gibi bir dış görüntüden ibaretti. Başvekil Paşa, 1922'de orduyu kurduktan bu yana, gerçek gücü bir an bile elinden bırakmamış, bu gerçek gücü, hatta büyük şefe bile bir an bile kaptırmamıştı..."⁷³⁷

Sonuç olarak, Kemal Tahir'e göre, Atatürk döneminde girişilen büyük değişim ve devrim çabaları temelde toplumun bünyesine uymayan batılaşma sürecinin bir uzantısı olarak devam ettirilmesi nedeniyle, gerek devlet yapısında, gerek toplumsal

⁷³⁵ A.g.e., s. 164.

⁷³⁶ A.g.e., s. 123-124.

yaşamda kabukta kalan birtakım yüzeysel değişikliklerden öteye geçememiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet, bütün iddialarına rağmen eski Osmanlı düzeninin bir devamı olmaktan öteye geçememiştir. Gerek, dış faktörlerin (batılı devletler ve onların ülke içindeki uzantıları) gerek, ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulların belirlediği iç faktörlerin etkisiyle, eski düzeni kökünden değiştirecek, ekonomik ve toplumsal alanda gerçek bir sıçrama yaratacak bir dönüşüm gerçekleştirilememiştir. Bunun en önemli nedeni eski düzeni kökünden değiştirecek bir ekonomik ve toplumsal birikimin yokluğu idi. Romancımıza göre, gerçek bir halkçı düzen ancak, sosyalizme geçişle mümkün olabilir. Oysa, dönemin iç ve dış maddi koşulları sosyalizme geçmek için elvermiyordu. Ayrıca Mustafa Kemal ve arkadaşlarının böyle bir niyetlerinin olmadığı da gerek söylemlerinden gerek eylemlerinden belli idi. İktidarı elinde bulunduran Kemalistler isteseler de, gereken ekonomik, toplumsal birikime ve bunun ürünü olan tutarlı fikri bir temele sahip olmadıkları için bunu başaramayacak, zorla sosyalizme geçseler dahi bunu sürdüremeyecekler, sonuçta iktidarlarını kaybedeceklerdi. Ancak, ilerde toplumun sosyalizme geçişini kolaylaştıracak, ekonomik ve toplumsal koşulların yaratılmasına yönelik birtakım çabalara girişebilirlerdi. Ancak Tanzimat'tan beri devam eden yanlış batılaşma sürecini daha da hızlandırarak devam ettirmeyi benimsemeleri bunu önlemiştir. Kemal Tahir'e göre, bu açıdan Cumhuriyet batılaşmacıları, Tanzimat batılaşmacılarından çok daha fazla suçludurlar. Çünkü, hem hiçbir başarı sağlayamayacağı anlaşılmış olan bu batılaşma hatasında ısrar etmişler, hem de sosyalist dünya görüşü hemen yanı başlarında boy gösterdiği halde, buna hiç iltifat etmemişlerdir. Girişilen reformların hiçbiri halkın isteklerine dayanmıyordu, arkalarında gerçek bir halk desteği yoktu. Büyük çoğunluğu köylülerden ve yoksullardan oluşan geniş halk kesimleri, bu reformlara direnmediği gibi, ekonomik ve toplumsal koşullarında iyileşmeye yönelik bir değişim yaratamadığı için bu reformları tutma ihtiyacını da duymamışlardır. Sonuçta, hanedan ve hilafetin dışında eski Osmanlı düzeni, gerek ekonomik ve toplumsal yapısıyla, gerek memur devleti zihniyetindeki devlet kadrolarıyla önemli bir değişikliğe uğramadan varlığını sürdürmeye devam etmiştir. "Padişahlık Osmanlılığı, bütün kadrosuyla , dünya görüşüyle, ruhuyla Osmanlı Cumhuriyeti olmuş, böylece çekirdeğindeki devasız çöküntü sürüp gitmiştir" ⁷³⁸ diyen Kemal Tahir'e göre, bugün de devam eden bu Osmanlılığın kökten temizlenmesi için

⁷³⁷ A.g.e., s. 118-119.

iki yol vardır. Bunlardan birincisi, bugün hakim zümrenin isteğine uyarak bir burjuva sınıfı oluşturup devleti ona dayamaktır. Bu yolun çıkar yol olmadığı yüz elli yıldır sürdürülen politikaların sonuçları ile ortadadır. Bütün çabalara rağmen batı tipi bir burjuva sınıfı oluşturulamamıştır ki romancımıza göre, oluşturulması da mümkün değildir. Geriye ikincisi ve biricik çıkar yol olan halkçı sosyalizm kalmaktadır.⁷³⁹

Yeni devletin kuruluşunda yapılanları eleştirirken " İnkılapçı fikir olmayınca inkılapçı hareket olmaz."⁷⁴⁰ diyen Kemal Tahir'e göre, Yunan saldırısı ile asıl kurtuluş savaşının açık şuuruna gene de varamamış olan Anadolu Türklüğü, Osmanlı İmparatorluğu tamamiyle çöküp dağıldığı halde, bazı "kör" politikacılarca bu dağılmış, toplanmasına imkân kalmamış imparatorluğun arkasından koşturulmak istenmiş olduğu kadar; çağın aldatıcı yaygın dünya görüşüyle Ortaasya Türklüğünün kurtarıcılığına da sürüklenmek istenmiştir. "Atatürk, bu iki akıma da kulak asmadığı, palavraya papuç bırakmadığı için Anadolu Türklüğünün gerçek kurtarıcısıdır"⁷⁴¹ diye yazan Kemal Tahir'e göre, Anadolu Türklüğü, Yunan'a karşı kazandığı savaşla Osmanlılık "belasından" sıyrıldığı zaman modern anlamıyla sınıflaşmış, toplumsal bilince varmış bir toplum değildi. Anadolu Türklüğü kendisini idare edecek milli idareci kadroları da yetiştirmeden yeni bir devlet kurmak zorunda kalmıştı. Bu durum karşısında Kemalist devrim, kadrolarını Osmanlı "döküntülerinden" almak zorunda kaldığı gibi, bu kadrolarla yürütülen devlet gücüyle ve sınıfsızlığın verdiği dayanaksızlıkla modern bir hukuk devleti kuramadı. Asıl kurtarıcı temel reformlara gidemedi. Temel belirleyici olan ekonomik alanda eskiyi sürdürmeye, yani devlet eliyle zengin yetiştirmek temelindeki batılaşmayı sürdürmeye devam etti:

" Gene Osmanlılıktan kalma bir (Bid'at) olan, zorla burjuva yaratmak yoluna saptı. Çeşitli desteklerle, modern endüstriden anlamaz, sınıf şuurundan hatta vergi vermek zorunluğundan bile habersiz, yani maliyet hesaplarından ve bu hesaplara dayanan pazar rekabetlerinden yoksun birtakım adamları millet zararına zenginleştirerek, devlete uydurma bir dayanak aradı. Söktüremeyince devlet kapitalizmine başvurdu, millet parasıyla kurulmuş, milletin alın teriyle yürütülüp geliştirilmiş Devlet İşletmelerinin kârlarını, dışardan, milleti kuşaklar boyu sıkıntıda tutacak ağır borçlar altına girmek bahasına ele geçirdiği bütün faizli kredileri bu adamlara yağmalattı. Ama bundan umduğu sonucu alamadı. Çünkü zengin ettiği insanlar batı anlamında burjuva davranışına malik değillerdi. (Daha çok, o zamana kadar toplum tarihinde görülmemiş çoğunlukta sermaye yatırımı fikrine -atılımına- malik değillerdi.) Ellere geçirdikleri zenginlikleri üretime yatıracak yerde,

⁷³⁸ A.g.e., s. 122.

⁷³⁹ A.g.e., s. 68.

⁷⁴⁰ Kemal Tahir, Notlar 10, Osmanlılık/Bizans, s. 57.

⁷⁴¹ A.g.e., s. 57.

karaborsaya, spekülasyona, binalar yapmaya harcadılar, dışarıya kaçırdılar, böylece bütün korkunç fedâkarlıklar sınıf değiştirmeye değil, hazırdan kazanan zenginlerin daha zengin, millet çoğunluğunun daha çok fakir olması sonucunu verdi. Hukuk Devleti, yani Milli Devlet, gene de kurulamadı."⁷⁴²

Bu bölüme, Tanzimat'tan itibaren girilen ve Cumhuriyet döneminde de sürdürülen tüm yenilik ve değişim çabalarını Kemal Tahir'in en kısa bir şekilde değerlendirdiği aşağıdaki cümlesiyle son verebiliriz:

" Hiçbir yenilik Osmanlı ve Cumhuriyet halklarına (bilhassa orta köylülüğe) korkusuz yaşamak, gerçekten insan onuruyla yaşamak hakkını sağlayamadı. Batılaşmanın iki aşamada da uğradığı kesin yenilgi bundandır. "⁷⁴³

2.3. Atatürk Dönemindeki İktidar-Muhalefet İlişkilerine Bakışı

Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşı ile ilgili bölümde belirttiğimiz iki ana grup arasındaki iktidar mücadelesinin Mustafa Kemal'in başkumandanlık yetkisinin uzatılması tartışmalarından itibaren iyice gün yüzüne çıktığını, saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılması gibi olaylarda iyice alevlendiğini eserlerinde anlatmaktadır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve kapatılması, Takrir-i Sükun Kanunu, İzmir Suikasti ve bu teşebbüsle ilgili İstiklâl Mahkemesi davaları, Serbest Fırka'nın kurulması ve kapatılması gibi önemli olayların tümü Mustafa Kemal'in grubu ile bu ikinci grup arasındaki iktidar çatışmalarıdır. Mustafa Kemal, romancımıza göre, bu mücadelede rakiplerini tasfiye edebilmek için hukuk dışı yollara başvurmuş, diktatör tavrı takınmıştır. Romancımız, **Bir Mülkiyet Kalesi**'nde iki olayı örnek göstererek yeni kurulan devletin de eski İttihat Terakki rejimi gibi despotik bir karaktere bürüneceğinin işaretlerini verdiği görüşündedir. Bu iki olay, Mustafa Suphi'nin öldürülmesi olayına (Romancımızın bu olayla ilgili görüşlerini Sosyalizm ile ilgili bölümde açıklamıştık) meclisin muhalif kesiminin dahi bir tepki vermemesi ve Gazi'nin Sakarya savaşı öncesinde Meclisten aldığı başkumandanlık yetkisini daha sonra üçüncü kez uzatırması olaylarıdır. Kemal Tahir, bu romanda, sosyalizmi benimsemiş Kuva-yı Milliyecilerinden Adil Usta adlı kahramanına bu iki olayla ilgili şunları söyletmektedir:

" ...Bu memleket katledilen onaltı arslanı (Mustafa Suphi ve arkadaşlarını kastediyor N.Y.) kim bilir kaç asırda yetiştirecek? Mustafa Kemal Paşa artık yalnız vatani ve milleti kurtarmak için çalışmıyor.
-Ya ne için çalışıyor?

⁷⁴² A.g.e., s. 58.

⁷⁴³ Kemal Tahir, Notlar 8, Roman Notları 2 Batı Çıkmazı, s. 110.

-Hiç olmazsa yarı yarıya kendisi için, şahsı için çalışıyor. Onaltılar öldürüldükten sonra biz adım adım diktatörlüğe gidiyoruz. Bunu Mecliste yüzde yüz bilenler, yahut bazı alametlerden sezenler var. Meclis, onaltı vatandaşın kanını dava etmedi. Orada da herkes bir parça kendi menfaatını arıyor. (...) Haksızlık, zulüm, kanunsuzluk her zaman, her yerde, her kime karşı olursa olsun, hep aynı manayı taşır. Düşmanımıza karşı yapıldığı zaman gizlice sevinmek budalalıktır. Bir memlekette bunlar kime karşı yapılırsa yapılsın, bir gün de gelip bize çarpacaktır. Mecliste Reis korkunç bir söz sarfetti: 'Orduyu başsız bırakmazdım. Bırakmam, bırakmayacağım!' Bu söz, kanun ve milli hakimiyet devrinin nihayetine, şahsi ve keyfi idarenin başlangıcına delâlettir.

- Ordu başsız mı kalsındı canım?

- Ordu başsız kalmaz. Mustafa Kemal haklı. Ama, hiçbir diktatör, hiçbir müstebit başlangıçta haksız değildir ki... Zaten istibdat, bazı ictimâî hadiselerin zaruri neticesi gibi görünmese, meydana çıkıp yerleşebilir mi?"⁷⁴⁴

Kemal Tahir'e göre, dönemin iç ve dış siyasal koşulları, birinci mecliste Mustafa Kemal'in grubu ile büyük ölçüde halifeci ve saltanatçılardan oluşan ikinci grup arasındaki mücadelede Mustafa Kemal'in grubu başarılı olmuştur. Mecliste şiddetli geçen Saltanatın kaldırılması tartışmalarının sonuçta Mustafa Kemal'in istediği şekilde sonuçlanması ile artık iktidara Mustafa Kemal'in hakim olduğu iyice kesinleşmiştir. Bundan sonra 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna kadar, muhalefet ile Mustafa Kemal'in grubu arasındaki mücadele çeşitli dozlarda sürmüştür. Ancak kazanan hep birinci grup olmuştur. Kemal Tahir'e göre, ikinci grubun başarısızlığının dış siyasal koşulların etkisi yanında, bir diğer önemli nedeni bu grubu oluşturan kişilerin iktidara karşı, halkla buluşan ve gerçekten kurtarıcı, özgün bir fikre, dünya görüşüne sahip olmamalarıdır. Eski düzenin ana hatlarıyla devam etmesi, yani hukuk devletinin olmaması ve demokrasinin yerleşmemiş olması, halkın eğitimsizliği ve bilinçsizliğiyle olup bitenleri anlamlandıramaması etkin ve örgütlü olmaktan uzak kalması vb. iktidarın muhalefeti susturmasında baskı yöntemleri kullanmasını önlememiş, böylece muhalefet, gerektiğinde idamlara, parti kapatmalarına varacak çeşitli yöntemlerle tasfiye edilmiş, muhalefetsiz iktidar geleneği şeklindeki kolaycılık sürdürülmüştür. Lozan görüşmeleri sırasında iyice sesini yükselten ikinci grubu tasfiye etmek için Mustafa Kemal, seçimleri yenileme kararını kolayca almış ve uygulamıştır. Bundan sonra yeni kurulan Mecliste de düşük sayıda da olsa ikinci grubun milletvekilleri muhalefetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak, bu muhalefet yeni bir dünya görüşü ya da düzen değişikliğine dayanan düşüncelerden yoksundu. Yaptığı, iktidarın başarısız uygulamalarına, birtakım yolsuzluk ve haksızlıklara tepki göstermek, daha

⁷⁴⁴ Bir Mülkiyet Kalesi 2, s. 582-583.

liberal bir ekonomik ve siyasal yapılanma taleplerinde bulunmaktı ki, burada amaçlanan köklü bir değişiklik değil, iktidara gelmektir.

Kemal Tahir, Cumhuriyet döneminde yaşanan iktidar muhalefet ilişkileri ve siyasal partilerin nitelikleri ve işlevlerinin Meşrutiyet döneminden pek farklı olmadığı kanısındadır. Nasıl, İttihat ve Terakki muhalefeti hürriyet söylemine oturtmuş, ancak iktidara gelince hemen adeta eski düzeni aratır bir şekilde baskı uygulamalarına ve hürriyet kısıtlamalarına girip muhalefeti susturup, muhalefetsiz bir iktidarı hedeflediyse; Cumhuriyeti ilan eden Kemalist kadrolar da benzer davranışı sergilemişlerdir. Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kısa süren ömrü ve sonuçta iktidar tarafından kapatılması eski siyasal geleneğin devam ettirildiğinin tipik bir örneğidir.

Kemal Tahir'e göre, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da eskiye göre yeni bir oluşum değil, İttihat Terakki karşısında Hürriyet ve İtilaf'ın durumuna ve konumuna benzer bir partidir. Romancımız, eserlerinde Cumhuriyet döneminin bu ilk muhalefet partisi üzerinde pek ayrıntılı durmamıştır. **Notlar'**ında bu partiyi, Meclisteki muhalif milletvekillerinin liberal bir program çerçevesinde kurulan bir "kapıkulu", yani yöneticiler kesiminin iktidardan uzakta kalmış kadroları tarafından oluşturulan bir partidir. Programından tipik bir burjuva partisi görüntüsü vermektedir, ancak bu parti, kendisini sahiplenip yürütecek bilinçli bir burjuva kesiminin olmadığı bir ülkede kurulmuştur, kapatılması da bu nedenle kolay olmuştur:

" Liberal olan bu parti, gerek programı, gerek beyannamesiyle, Avrupalı anlamda bir burjuva partisi idi. Başına gelenler, 1923-24'lerde, Türkiye'de burjuva denilebilecek heriflerin, kendi çıkarlarını hesaplayacak fikir gücüne erişememiş olduklarını, devletin kuyruğu altında hancı tavuğu olarak geçinmeyi ancak idrak edebildiklerini en iyi gösteren biricik delildir. Bu sınıf, iktidarı ele almayı düşünmediği gibi, halka geçmemiş olup, bir avuç kapıkulunun kaptığı iktidarı dava edecek akla, yürek gücüne de sahip bulunmuyordu. Oysa yeni partinin (Terakkiperver Partinin) başında, Halk Partisinin başında olanlar kadar ünlü, onlardan sayıca hatta daha kalabalık paşalar beyler de vardı. Şu halde noksan olan sadece 'sınıf şuuru' idi. Daha kısası yapacak hiçbir işi olmadığı için, hiçbir fikri yoktu. Böylece de 1839'dan beri içinde debelenilen olaylar ya dışarıdan bize başka çıkarlar için yutturulmuş yabancı şeylerdi, ya da burjuvalarımız, o zamandan beri yüz yıldır akıllanmaktan yana, bir arpa boyu yol gidememişlerdi...

(...) (NOT: Burada dikkat edilecek en önemli nokta, memleketimizde her zaman olduğu gibi, bu partinin de kapıkulları tarafından kurulması ve iktidardaki kapıkullarına karşı gene her zaman yapıldığı gibi, çoğu bir araya gelmemesi lazım kişilerin alay alay partiye koşmalarıdır. Buradaki kalabalık, burjuva dünya görüşünü taşıyan insanlardan çok, kapıdan uzakta kalmış olmanın korkusuna kapılmış olanlardan meydana gelmiştir.)"⁷⁴⁵

⁷⁴⁵ Kemal Tahir, **Notlar 12, Çöküntü**, s. 79-80.

İzmir Suikastini konu aldığı **Kurt Kanunu**'nda bu partinin kapatılmasına kısaca değinir. Romanda, İzmir Suikasti sanığı olarak aranan Kara Kemal, son yılda yaşanan olayları hatırlayarak bu olaylar arasında bir mantıksal ilişki kurarak olup bitene anlam vermeye çalışır. Buna göre, 1924 yılı başlarında hükümet ve hükümet üyeleriyle ilgili bazı yolsuzluk iddiaları muhalefet tarafından Meclise taşınmış, gazeteler, iktidar gücünü kullanarak çıkar sağlayan mebuslardan özellikle Antep Mebusu Kılıç Ali Bey'le Rize Mebusu, Rauf Bey'in bu yolsuzluklarla ilişkilerinden bahsediyordu. Kılıç Ali ve Rauf Bey, bu iddiaları dile getiren gazetelerden biri olan **İleri** gazetesinin başyazarı ve yanı zamanda mebus olan Celal Nuri Beyi gazetenin idarehanesinde bayılıta kadar dövmüşler. Bu olayların ardından, 1925 yılının 13 Şubatında doğuda Şeyh Sait İsyanı başlar. Bundan sonraki gelişmeleri Kara Kemal'in zihninden romancımız şöyle aktarır:

" ... Bundan 12 gün sonra Başvekil Fethi Bey ana muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Partisine Şükrü Kaya Beyi yollayarak partiyi kapatmalarını, yoksa kan döküleceğini bildirdiyse de, 6 gün sonra yerini İsmet Paşaya bırakarak çekilmek zorunda kaldı. Hemen 'TAKRİR-İ SÜKÛN' adlı bir kanun çıkarılıp gazetelerin kapatılmasına girişildi. Biri başkaldırma mıntikasında olmak üzere iki İstiklâl Mahkemesi kuruldu. Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin İstanbul şubeleri basıldı. Şeyh Sait İsyanı 62 gün sürerek 15 Nisan 1925'te bastırılmıştı. Bundan bir buçuk ay sonra, muhalif partinin basılan şubelerinin kapatılmasına Ankara İstiklâl Mahkemesi karar verdi, bu karar Vekiller Heyetince onaylandı. Büyük gazetelerin başyazarları bu arada Elaziz'deki İstiklâl Mahkemesine gönderilmiş, gazeteleri geçici olarak kapatılmıştı. Ötekiler vartayı bu kadarla atlattılar ama, Hüseyin Cahit beş yıl sürgün cezasına çarptırılıp Çorum'a gönderildi." ⁷⁴⁶

Romancımıza göre, böylece iktidar, Şeyh Sait İsyanı bahanesiyle ülkede partisi ve basınıyla tüm muhalefeti susturmuştur. İstiklâl Mahkemelerinin görev sürelerinin 7 Mart 1927'ye kadar uzatılması ve bu arada isyan sırasında idam yetkisi olmayan Ankara İstiklâl Mahkemesine idam yetkisinin verilmesini de manidar bulan Kemal Tahir, Devrimlerin bir çoğunun muhalefetin ve basının susturulduğu bu dönemde gerçekleştirilmesine dikkat çekmektedir:

" ...Daha sonra iktidar gazetelerinin 'BÜYÜK İNKILÂPLAR' adını taktıkları değişmeler sökün etti. Kastamonu'ya giden Gazi Paşa, 'Buna şapka derler' diyerek kafasına hasır şapkayı geçirdi. Yedi gün sonra 'Memurlar şapka giyecek' emri çıktı. Bir ay sonra İstanbul'un ikinci seçmenleri, o zamana kadar 'vatan kurtaran aslan' olarak tanıtılan Kâzım Karabekir, Refet Paşalarla eski başbakanlardan Hamidiye kahramanı Rauf ve eski bakanlardan Adnan Beylerin mebusluktan çekilmelerini isteyen bir bildiri yayınladılar. Tam bir ay sonra, 30 Kasım 1925'te tekkelerle zaviyelerin kapatılması kararı çıktı. Aynı yılın Noel yortusuna rastlayan 26 Aralıkta eski tarihin yerine İsa'nın doğumuyla başlayan Frenk tarihi kabul edildi.

⁷⁴⁶ Kurt Kanunu, s. 107.

Bundan sonra kısa aralıklarla İsviçre Medeni Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu yürürlüğe girdi. Böylece, 1826 yılında yeniçeri'lerin ortadan kaldırılmasıyla gerçekten başlamış olan Batılılaşma gidişi olağan sonucuna ulaşmış oldu.⁷⁴⁷

Romancımız, 1926'daki Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimine (İzmir Suikasti) bu olayların sonucunda geldiğini vurgulamaktadır. **Kurt Kanunu**'nda işlenen tema kısaca şöyledir. Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek muhalefet ağır bir darbe indirilmiştir. Muhalif basın susturulmuş, muhalefet partisi kapatılmıştır. Böylece Kemalist devrimlere girilmiş, bu kadronun iktidarı iyice pekiştirilmiştir. İstiklâl Mahkemelerinin görev süresi uzatılmış, böylece muhalif kesimlerin üzerinde demoklesin kılıcı gibi sallandırılmaya devam edilmektedir. Bu durumda artık iktidarı elde etme imkânının kalmadığını düşünen bazı eski ittihatçılar çözümü, eski yöntemlerinde, yani Mustafa Kemal'e bir suikast düzenlemekte bulurlar. Aralarında birkaç tane mebusun da bulunduğu bu insanlar ittihatçıların kabadayı takımından olanlardır. Suikasti gerçekleştirilirse, Meclisteki birtakım muhalif mebusların ve özellikle ordudaki birtakım muhalif paşaların desteği ile bir karşı devrim yaparak iktidarı ele geçirmeyi umuyorlardı.⁷⁴⁸ Hükümet, dolayısıyla Mustafa Kemal suikast hazırlığından önceden haberdar olmuştur. Ancak, muhaliflere (eski ittihatçılara) son ve kesin bir darbe indirmek için bu olaydan yararlanmayı düşündüklerinden habersizmiş gibi davranıp beklemeyi uygun görmüşlerdir. İktidarın amacı, bu suikast girişiminden yararlanarak birtakım keskin ve güçlü muhalifleri saf dışı etmek kurunun yanında yaşları da yakmaktır. Romancımız, suikastçilerin psikolojilerini ve kişiliklerini, hükümetin olaya yaklaşımını Kara Kemal'in şu sözleriyle sergiler:

" Suikast fikirleri, her zaman serserilerden, kan dökmeye yatkın tezcanlılardan gelir. Aslında bunlar karamsar oldukları halde iyimser görünen delilerdir. Bir de sırtını iktidara dayadığı için hiçbir ceza görmeyeceğine gören kaltabanlar... Daha beteri de bizim iktidarların, zora gelince suikastlardan kolaylık ummalarıdır. Büyük politikanın adam kafası kesmek sayılmasının kalıntısı...-Biraz daldı- : Dengesizler, serseriler hiçbir şeyi uzun boylu saklayamazlar. İktidarlar da yatkınlıkları sebebiyle zati, kuşkuadır, böyle bir şey yokken bile, varmış evhamı içindedir. Sezinledi mi, durumu da uygun buldu mu, önleyeceğine el altından suikast delilerini kışkırtır. Nerden mi biliyorum? Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesi işinde biz de öyle yaptık. Şimdi karşımızdakilerin bize o planı tıpatıp uyguladıklarına yüzde yüz eminim."⁷⁴⁹

Romancımıza göre, sonuçta "Kurtlukta düşeni yemek kanundur" yasası işlemiş, hükümet önceden haberdar olduğu suikastçileri eyleme girişmelerinden kısa bir süre

⁷⁴⁷ A.g.e., s. 107-108.

⁷⁴⁸ A.g.e., s. 78.

önce yakalamış, olayla irtibatlı diye aralarında birtakım paşaların da bulunduğu geniş bir isim listesi İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanmış, bu vesileyle ülkede geniş bir muhalif avı başlatılmıştır. Kurunun yanında yakılacak yaşların arasında ittihatçıların kodamanlarından eski İaşe Nazırı Kara Kemal de vardır. Kemal Tahir, romanda Kara Kemal'i başta yeni devletin kurulmasında batılılara(İngilizlere) ne gibi ödünler verildiği olmak üzere yakın tarih ile ilgili birçok sırlara vakıf olan, İzmir İktisat Kongresinde liberal ekonomiden yana karar alınmasına -ki bu Kemal Tahir'e göre, batılaşmanın devam ettirileceğinin ekonomik alandaki belirtisidir- karşı çıkan, devlet eliyle zengin yetiştirmeyi milli ekonomi için zararlı bulan, devletçi bir ekonomi ile halka ulaşılmasını, halkçılığın gerçekleştirilmesini isteyen, eski hatalarından ders almış eski bir ittihatçı, milliyetçi ve batı karşıtı, gerek iktidarda gerek muhalefette hukuk dışı ve şiddete dayanan yollara başvurmayı kesinlikle benimsemeyen, yanlış batılılaşmanın devamı anlamına gelen birtakım devrimlere karşı çıkan bir kişilik olarak çizmektedir. Dolayısıyla İzmir Suikasti Davasında, sadece suikasti hazırlayan deliler ya da serseriler değil, batılaşmaya karşı olan, iktidarı bu anlamda eleştiren, terör ve şiddeti benimsemeyen ancak, rejim için bu özellikleri nedeniyle tehlikeli olarak görülen birtakım aydın ve politikacılar da saf dışı bırakılmıştır. **Kurt Kanunu**'nda Kemal Tahir, bu kişiliklerin temsilcisi olarak gösterdiği Kara Kemal'in intihar etmediği, tersine eski ittihatçı yöntemiyle, intihar etti diyerek öldürüldüğünü ileri sürmektedir. Öldürülmesinin nedeni ise, mahkemeye çıkarıldığı takdirde çok şey bilen bu "eski kurdun" söyleyeceklerinden korkulmasıdır:

" - Şu demek... Hiç kimsenin niyeti yoktu Kara Kemal Beyi mahkeme önüne çıkarmaya.
- Öyleyse kendisine kıydığı da sakın doğru değil mi?
- Elbette doğru değil... Çok şeyler biliyordu Kara Kemal Bey... Kurtulma umudu kalmadığını anlayınca hiçbir kuvvet konuşmasını önleyemezdi. ' Teslim ol Kara Kemal Bey Ağbey... Hakkında hayırlısı budur' diye bağırması ya, heriflerden biri... Yüzde yüz eminim budur işte öldürme görevini yüklenen hergele... Hem bu sözlerden, sesin ahenginden anlamıştır işi Kara Kemal Bey ossaat... Bunlar da ittihatçı oyunudur çünkü..."⁷⁵⁰

Sonuçta Kemal Tahir'e göre, suikasti düzenleyenlerin savunulacak hiçbir tarafı yoktur. Suçludurlar. Ancak, iktidar da suçludur. Çünkü, bu olayı fırsat bilerek, tıpkı Şeyh Sait isyanı olayında olduğu gibi, olaya hiç karışmamış ancak muhalif olan birtakım kişiler de suçlanmış, böylece, hukuk dışı yollarla, muhalefet silinmiş, muhalefetsiz ve bir anlamda keyfi bir iktidarın yolu açılmıştır.

⁷⁴⁹ A.g.e., s. 246.

Serbest Fırka'nın kuruluşu ve kapanışının yaşandığı günler Kemal Tahir'in gazeteciliğe atıldığı yıllardır. Hayatı ile ilgili bölümde Serbest Fırka'nın açılması, daha sonra yaşanan gelişmeler ve nihayet kapatılması olaylarının Kemal Tahir üzerinde büyük bir etki yarattığını belirtmiştik. O zamana kadar sıkı bir Kemalist olan genç Kemal Tahir, bu olaylarla Kemalizme olan güvenini kaybetmiş, devrimlerin halka mal edilemediği, CHP kadrolarının, devrimlere ters uygulamalara giriştikleri, yolsuzluklara bulaştıkları, muhalefeti ezmek için hukuksuz yollara başvurdukları, baskı yöntemlerini uyguladıkları kanısına ulaşmıştır. Bu genç Kemal Tahir'in düşüncesindeki yol ayrımıdır. Çok sonraları, ömrünün son yıllarında yazdığı ve Serbest Fırka'yı konu aldığı romanına da **Yol Ayrımı** adını koymuştur.

Romancımız, 1930 yılına gelindiğinde ülkenin durumunu şöyle betimlemektedir. Muhalefetsiz bir iktidar işbaşındadır. Sistem adeta tek parti diktatöryasına dönüşmüştür. Kişisel çıkarını ön planda tutan kadrolar, parti yönetimine hakimdir. Ülkede ekonomik sıkıntı baş göstermiştir. Halk yönetimden hoşnut değildir. Kuruluşunun yedinci yılında CHP yıpranmıştır. İşte bu ortamda, sistemin tıkanıp gören ve bundan rahatsız olan Gazi Mustafa Kemal, yeni bir açılım getirmek amacıyla bir muhalefet partisinin kurulmasını çözüm olarak görür. Kemal Tahir, Mustafa Kemal'in, bir muhalefet partisi kurduğunu, CHP kadrolarının ülke yönetiminde başarısızlıklarından, ekonomide yaşanan sıkıntıların yarattığı zorunluluktan kaynaklandığı düşüncesindedir. Gazi'nin amacı kalan muhalefeti de parti altında toplayıp kimliklerini belirleyerek, daha sonra bir bahane ile ortadan kaldırmak niyetinde değildir. Amacı ve niyeti samimidir. Tıkanan sisteme yeni bir soluk getirmek istemektedir. Kendi hakemliğinde ve denetiminde mecliste farklı fikirlerin tartışılmasını, bir rekabet ortamının doğmasını, böylece ülke yönetiminde daha sağlıklı, sorunları çözücü karar ve uygulamaların gerçekleşmesinin önünü açmak istemektedir. Ayrıca ikinci parti Türkiye'nin batıdaki imajını olumlu yönde etkileyecek, liberal bir programa sahip olacak bu partinin varlığı ülkeye yabancı sermayenin girmesini sağlayacaktır. Muhalefetin etkinlikleriyle, devlet kadrolarındaki yolsuzlukların da üstüne gidilebilecek, iktidar kendine çeki düzen vermek zorunda kalacaktır. Cumhuriyet rejimini ve ilkelerini benimsemiş, ancak özellikle ekonomik ve toplumsal politikalarda farklı düşüncelere sahip kişilerden oluşan bir muhalefet partisinin varlığına ihtiyaç vardır. Bu nedenle Fethi Bey gibi, Cumhuriyete ve

⁷⁵⁰ A.g.e., s. 354.

devrimlere bağılılığından şüphe edilmeyen, buna karşılık ekonomik, siyasal ve toplumsal konularda devletçilikten ziyade liberal bir düşünceye sahip, eskiden de başvekillik yapmış bir kişi partinin başına getirilmiştir. İsmet Paşanın devletçi CHP'sine karşılık, Fethi Beyin liberal Serbest Fırkası Mecliste boy gösterecek, böylece ülkenin ekonomi ile ilgili siyasetinde bir denge sağlanacaktır. Romancımız buna ayrıca, liberal bir partinin varlığının Türkiye'ye yabancı sermaye girişini kolaylaştıracağı gibi, bir dış faktörü de eklemektedir. Bütün bu neden ve beklentilerle pek de isteksiz olan eski başvekil Fethi Bey'e Serbest Cumhuriyet Fırkası bizzat Gazi tarafından kurdurulmuştur. Ayrıca, daha önceki muhalefetlerin başına gelenlerden korkanların endişesini gidermek için de Gazi, kız kardeşi Makbule Hanımı da yeni partiye katmıştır. Kemal Tahir, partinin programı ile ilgili bilgileri de **Yol Ayrımı**'nda vermekte, partinin bu programının ve tüzüğünün CHP' den daha ilerici bir nitelikte olmadığını, esaslı bir değişim ve yeni bir düzen öngörmediğini belirtmektedir. Partinin kuruluşunda demokratik açıdan bir çelişki vardır. O da Mustafa Kemal'in devlet başkanlığı yanında CHP genel başkanlığının da devam etmesidir. Bu durum Serbest Fırka'yı sadece CHP ye değil, Gazi Mustafa Kemal'e de muhalefet eden bir parti durumuna düşürmektedir.

Romancımıza göre, CHP devleti temsil etmektedir. Muhalif olan Serbest Fırka ise ister istemez bu durumda milleti temsil eder konuma düşmüştür. 1965 yılında İsmet Bozdağ ve Sabahattin Selekle yaptıkları bir sohbette Bozdağ, romancımızın bu konuda şunları söylediğini belirtmektedir:

" Halk Partisi de Devleti temsil etmek için kurulmuş bir partidir. Fakat kuruluşunun yedinci yılında, Halkı temsil eden güçler tarafından yıpratıldığı için Mustafa Kemal Paşa ' Serbest Fırka' yı kurdurmak gereğini duydu. Fakat garip bir toplum kaderidir; İttihat ve Terakki Fırkası karşısında İtilâfçılar nereye gitmişlerse, Serbest Fırka da oraya gitmiştir. Oysa Halk Partisi hırsızlığı sürdürüyordu. Karşısındaki parti buna karşı çıkacakken, kendisine bambaşka bir platform seçti ve geri fikirlere tutunarak çıktı. Çünkü, Devleti ilerici fikirler kadrosu olarak Halk Partisi temsil ettiği için, Serbest Fırka'nın milleti temsil etmesi gerekiyordu. Millet, Devlet çizgisine bile gelemediği için, Halk Partisi ileride, Serbest Fırka geride kaldı.

Kâzım Karabekir Paşa'nın, kurduğu Partinin de kaderi aynı olmuştur; Bayar ve arkadaşlarının kurduğu Demokrat Partinin kaderi de bu çizginin dışına çıkamamıştır. Bütün bunların sebebi, Türk toplumunun devletsiz yapamamasındandır..."⁷⁵¹

CHP yönetimiyle anlaşılamayan, eski ittihatçı aydın ve bürokratlar, Milli Mücadelede ve Cumhuriyetin kuruluşunda rol almış, ancak daha sonraki uygulamalar ve görüş ayrılıkları nedeniyle CHP yönetiminden kopan birtakım küskün aydın ve

⁷⁵¹ Akt. Bozdağ, a.g.e., s. 82.

bürokratlar, (romancımızın bahsettiği yol ayrımı buraya kadar saydıklarımızla, iktidardaki ve devletin üst yönetiminde yer alan CHP kadroları arasında olmuştur. Serbest Fırkanın kapatılmasına yol açan gelişmeler ve olaylar, bu iki kesimin yollarını birbirinden ayırmıştır.) ekonomide devletçiliği çıkarına uygun görmeyen birtakım eşraf ve zenginler, liberal ekonomiden yana aydınlar kısacası o dönemin CHP'sine muhalif kişileri doğal olarak Serbest Fırka'ya girmişlerdir. Fethi Beyin yurt gezilerinde gördüğü büyük ilgi, mevcut yönetimden halkın ne kadar bunalmış olduğunu, geniş halk kesimlerinin Serbest Fırkaya meyilli olduğunu göstermiştir. Fethi Bey'in İzmir gezisinde gördüğü büyük ilgi ve halkın kendilerini mevcut iktidarın elinden kurtarma talepleri, CHP iktidarından bir batı vilayeti olan İzmir halkının bile genel bir hoşnutsuzluk içerisinde olduğunu yeni umutlarını yeni partiye bağladıklarını göstermiştir. Kemal Tahir, halkın Serbest Fırkaya olan bu ilgisinin nedenlerini roman kahramanı Dr. Münir'in ağzından ortaya koymaktadır. Bu ifadeler romancımızın Türk halkının siyasal davranışı konusundaki görüşlerini ve birtakım tahlillerini de yansıttığından bu sözleri aktarmayı yararlı görüyoruz:

" -Bizim milletin tutması çeşitli olur da... Birincisi... Eli sopalı rezil iktidarlara karşı, kim çıkarsa çıksın, onu mutlaka tutar... Onu bu yoldan yere çalmak ister. İsterse bu iş, çeteler arası boğuşma olsun! Bahtını mutlaka dener bizim milletimiz... Böyle sıralarda eli sopalıları karşı çıkanın kişiliği hiç umurunda değildir. Baskı biraz azalsın da nolursa olsun! Çünkü, bizim millet dış görünüşündeki aldatıcılığa rağmen, hürriyetsizlikten öğrenir. Çünkü, tarihinde, batıdakine benzer kölelik dönemi yaşamamıştır. Yani ne köle olmuştur, ne de köle çalıştırmıştır. Bunun için her çeşit hürriyetsizliği insanlık onuruna hakaret sayar. Aslında halklarına baskı yapan idareler, isteseler bile halkçı olamamış pis idarelerdir. Halkçı olamamak, soygunculuktan., bir de yeteneksizlikten gelir. Ya da soyguncularla, yeteneksizlerle başa çıkamayacak kadar hayvan olmaktan... Bunlar bir de hadlerini bilmeden baskı yapmaya yeltenirlerse bizim millet onları katiyen bağışlamaz. Ayaklanıp tepelememesine aldanmamalı... Baskıcıları er geç bitireceğine güvendiğindedir. Tarihimizde bunların iflah olması hiç yoktur. Rezillikle gitmişlerdir. Hepsisi de mutlaka kendi pislikleri içinde boğulmuşlardır.

(...) ...Bunun anlamı (İzmir'de çocuğu vurulan adamın, kucağındaki çocuğunun cesedini Fethi Bey'in önüne koyarak 'Bizi Kurtar' demesinin anlamı N.Y.) ' Bizi Halk Partisinin en tepesindeki kodamanlardan kurtar' demek olur.(...) O zaman da böyle bir köklü kurtarışı Fethi Bey gibi kimliği belli birinden beklemek enayiliktir. Bişey yapabilir mi Fethi Bey bugünkü durumda? Hayır, hiçbir şey yapamaz. İşte burası, sözüme kulak ver Deli Avukat, İzmir halkının, hatta bütün Türkiye halklarının umurunda değil... Halkımız, önemli bir çoğunluğuyla, önüne çıkarılan bir fırsatı, kullanmaya bakıyor. Baskıyı biraz aralayabilirse... Hele beklenmez bir alıklığa getirip sırtından büsbütün silkip atabilirse ne mutlu! ..."⁷⁵²

⁷⁵² Kemal Tahir, Yol Ayrımı, Sander yay., 3. B., İst., 1977, s. 134-135.

Kemal Tahir'e göre, Serbest Fırkanın kurucuları tarafından kapatılmasıyla sonuçlanan bu ikinci çok partili hayat ya da demokrasi deneyiminde, gerginlik ve çekişme Serbest Fırka kadroları Mustafa Kemal arasında değil, dönemin Başbakanı İsmet Paşanın başını çektiği CHP üst yönetim kadroları arasında yaşanmıştır. Romanda bunlara "kırklar" denildiği, sayılarının belli olmadığı belirtilmekte ve bunların CHP'nin, önemli konuların öncelikle konuşulduğu burada karar verildikten sonra parti meclisine getirilip onaylatıldığı bir çeşit idare kurulu, yüksek kontrol heyeti işlevi gördükleri belirtilmektedir.⁷⁵³ Bu kadrolar, bir muhalefet partisinin açılmasına karşıdır. Kurulmasını önleyemedikleri Serbest Fırkanın seçimlerde başarılı olarak iktidarı ele geçireceği endişesini taşımaktadırlar. iktidarı elinde bulunduran bu kadrolar, iktidarın olanaklarından yararlanarak, İstanbul'daki mahalli seçimlerde Serbest Fırkacılara ve bu partiyi destekleyenlere karşı çeşitli baskılara ve kanunsuz uygulamalara girişmişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, genç bir gazeteci iken bu seçim atmosferini yaşamış ve büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. **Yol Ayrımı**'nda bu hayal kırıklığına uğrayan kahraman genç gazeteci Selim'dir. Genç gazeteci Selim, bu seçimlerde İktidar partisinin yani hükümetin yaptıklarını Cumhuriyet ilkeleriyle bağdaştıramamakta, bunun bir devrim düşmanlığı olduğunu düşünmektedir:

" (...) Seçimlerde olup bitenler gerçekten şaşılacak şeydi. Büyüka'da defterler çalınmış, Çatalca'da oy çuvalları ortadan kaybolduğu için, sandık açılıp sayım yapılamamıştı. Kasımpaşa'da kalabalığı dağıtmak üzere getirilen itfaiye hortumlarını halk kesti, polis saldırıya uğradı yaralananlar oldu. (4 Ekimde Gazi, bütün mallarını Halk Partisine bağışladı.) 12 Ekimde İstanbul seçimi bir hafta uzatıldı. Yurdun her yerinde Halk Partisi ezici çoğunlukla seçimleri kazanıyor haberleri bu partiyi tutan gazeteler tarafından yazıldığı halde, jandarma baskısı git gide artmış, son günlerde, teröre dönmüştü. İstanbul seçiminin resmi sonuçları şöyleydi: Halk Partisi 35.934 oy, Serbest Parti 12.813 oy... (Buna karşılık, İstanbul'da oy hakkına sahip 250.746 vatandaş oy vermemiş, daha doğrusu, sandık başına gelmeyi göze alamamıştı)Çorumdan aldığı son mektupta herkes Selbesci olduğu halde, sandıktan silme Halk Partisi çıkmış...(..)

Selim'in canı sıkılıyordu çok... İstanbul Halk Partisi görevlileri, seçim sınavından rezil olup çıkmışlardı. Bu öyle bir rezillikti ki sıfır bile verilmez...(..)

Bu düpedüz devrim düşmanlığı değil de ya nedir? Devrim düşmanlığı, aslında, cami minberlerinden yeşil bayrakları omuzlayıp, tekbir getirerek sokağa uğrayan birkaç yobazdan gelmez, devrimci görünüp devrimi halkın gözünden düşürecek aptallıklar, hainlikler yapanlardan gelir! İstanbul gibi bir şehri bu kadar yeteneksiz alık heriflere kim teslim etti? Bir sürü yabancıнын, düşmanın gözü önünde... Her çeşit baskıyı madrabazlığı, sandık, defter, çuval, oy aşırımları göze alındığı halde, girtlağa kadar çirkefe batmak... Uyumuşlar öyleyse... Bunca yıl, bu herifler, horul horul uyumuş... Ne memleketten haberleri var, ne milletten... Kurtarıcıları da, belli bir şey, aldatmışlar aralıksız.... Pekiyi, bu kadar ağır suçun cezasını çekmeyecekler mi? Ne zaman

⁷⁵³ A.g.e., s. 425.

çekecekler? (...) Anadolu çocuğu olduğu için, millet çoğunluğunun kat'iyen yobaz olmadığını biliyordu. Şu halde yobazların aldatıp halkı yanlış yola sürdükleri söz konusu olamazdı. (Oysa Halk Partisi gazeteleri toptan bunu ileri sürüyorlardı. Bu da apaçık asıl suçları saklamak, onları millet zararına savunmak demektir.) Türk millet, kurtarıcılara karşı da olamazdı. Ama iktidara karşı olduğunu seçimler sonucu göstermişti. Yani birine karşıydı bu da yüzde yüz... Şu halde, asıl karşı olduklarını hızla kurtarıcılardan ayırmak, gerçek suçluları, milletin gerçekten sevmediklerini hemen iş başından uzaklaştırmak gerekti..."⁷⁵⁴

Romadaki anlatıma göre, belediye seçimleri böyle olaylı geçmiştir. Ancak ertesini yıl genel seçimler vardır. Fethi Bey, bu şartlardan şikayetçidir. Serbest Fırka taraftarı basında, Gazi'nin CHP başkanlığını bırakarak, tarafsız Cumhurbaşkanı olması ya da Cumhurbaşkanlığını bırakarak CHP'nin başına geçmesine yönelik yazılara rastlanmaktadır. Gazi, Fethi Bey'in rahatsızlığını gidermek için, 1 Kasım'da Millet Meclisini açış konuşmasında belediye seçimlerindeki olayların önemsiz olduğunu, Avrupa'daki seçimlerde de böyle uygunsuzlukların görüldüğünü söylemiş, ertesi yıl yapılacak seçimlerin selâmeti için kanunlarda gerekli değişikliklerin yapılacağını da müjdelemiş. Yine, romadaki anlatıma göre, Gazi, bu konuşmadan sonra Fethi Bey'in evine gitmiş "söylediklerimi nasıl buldun?" demiş. Fethi Bey "çok güzel" deyince, "Fakat bazı arkadaşlar beğenmediler" demiş. Bu beğenmeyenler de yukarıda belirttiğimiz "kırklar" imiş.⁷⁵⁵ Romanda, bundan sonraki gelişmeler şöyle anlatılmaktadır:

"...Gazi Paşa birkaç gün sonra gene gitmiş Fethi Bey'in evine...' Bak nasıl formül buldum, önümüzdeki seçimler için' demiş.... 'Bir blok yapacağız! Böylece her iki partinin başına geçmiş olacağım. Her iki partinin adaylarını ben seçeceğim. Seçim tek dereceli yapılacak. Partiler kazandıkları oy kadar milletvekili çıkaracak' demiş. Fethi Bey çok sevinmiş. Gazi Paşa, blok fikri şimdilik gizli kalsın demiş... Fakat, gizli kalması gereken bu formülü üç gün sonra Siirt Mebusu Mahmut Bey, Milliyet gazetesinde 'Blok' başlıklı yazı ile açıklamaz mı?

-Evet, 'Halk Partisi böyle bir fikri kabul edemez' diyordu

-Bunun üzerine ayaklanmış bizim partinin kırkları... Asıl kıyametleri koparan kim olsa beğenirsiniz, meslektaşlarımızdan Doktor Tefik Rüştü....

-Ne diyor?

-'Batılılar devrimler tutmadı sanırlarsa mahvoluruz' diye yırtınıyormuş ki, kat'iyen zaptolmuyormuş...

-Demek Tefik Rüştü'ye göre, bizim devrimler,bizim için değil, batılılar için mi yapılmış?

-Herhalde... Kırklar bakmışlar ki, durum vaziyetler gayet kötü, hemen Müşir Fevzi Paşa'ya koşmuşlar. (...) 'Git söyle vazgeçsin! Biz blok mlok istemeyiz!' demişler.(...) Hemen seğirtmiş seccadeyi toplayıp... ' Böyle yaparsan, ordusunu yüzüstü bırakan bir başkomutan sayılırsın' demiş. Gazi, üçüncü defa Fethi Bey'e gitmiş olayı

⁷⁵⁴ A.g.e., s. 317-319.

⁷⁵⁵ A.g.e., s. 425.

anlatmış. 'Durum budur,demiş, siz gene işinize bakacaksınız! Ben seçimlerde Halk Partisinin başında bulunmak zorundayım!' demiş.

-Blok düzeniyle iktidarı çantada keklik sayarak hop hop hopleyan Fethi buna ne demiş?

-Can başına sığramış tabii... ' Aman Paşam bu nasıl şeydir? Ben sizinle nasıl boğuşurum? Böyle bir durum düşünülemez bile...' demiş, 'Bizim maksadımız bu muydu?' demiş.

-Neymiş bunların maksatları?

-Kim bilir?

-Buna karşı Gazi'nin cevabı?

-'A canım, karşı karşıya geçer uğraşırız. Kim bilir belki siz kazanırsını' lâfını duymasıyla birkaç gündür blok yoluyla kendini iktidarda sayan Fethi Beye dehşet elvermiş. 'Peki! arkadaşlarla bir görüşeyim!' diyebilmiş. (...)

-Evet toplanmışlar! Ağaoğlu Ahmet Bey, 'Bu toplantıyı görmeliydin oğlum, dedi, her kafadan bir ses çıkıyordu. Birisi 'hoh' dese, çoğunun yüreğine inecekti. Fethi Beyin partiyi kapatma teklifi hemen kabul edildi oybirliğiyle...' ⁷⁵⁶

Kemal Tahir'in romanda anlattıklarına göre, Mustafa Kemal, Fethi Bey ve arkadaşlarının partiyi kapatma kararlarına karşı çıkar ve seçime katılmalarını ister. Gazi, her şeye rağmen Serbest Fırkanın siyasal hayata devam etmesini istemiş, ancak Fethi Bey ve arkadaşları, İktidar partisinin yönetici kadrolarının ordu (Mareşal Fevzi Çakmak) ile de işbirliği ederek, gerek Serbest Fırkaya, gerekse de Mustafa Kemal'e yaptıkları baskılara dayanamamış ve partiyi kapatmak zorunda kalmışlardır. Böylece, genç Cumhuriyetin yönetici kadroları bir yol ayırımına gelmiş, halkın yönetim katılmasını, devrimlerin içselleştirilmesini sağlayacak bir demokratikleşme ve Milli Mücadeleyi birlikte yürütüp Cumhuriyeti kurmuş olan bu aydın ve bürokratlar arasındaki uzlaşma imkânı sağlanamamış, Cumhuriyet devrimciliğini yitirerek, gerek kadroları gerek yönetim sistemiyle eski Osmanlı düzeninin memur devleti zihniyetindeki yönetici kadrolarının elinden kurtulamamıştır. Bundan sonra Cumhuriyet tek parti diktatörlüğü şeklinde II. Dünya Savaşından sonraki yeni dünya düzeninin zorlamalarına kadar yönetilmeye devam edilecektir. Bunun en ağır bedelini de şüphesiz büyük çoğunluğunu yoksulların ve köylülerin oluşturdukları geniş halk yığınları ödeyecektir. Çok partili hayata geçildikten sonra, 1950 seçimlerinde halk, tıpkı Serbest Fırkaya rağbet ettiği gibi, Demokrat Partiye yönelecek, onu oylarıyla tek başına iktidara getirecektir. Kemal Tahir'e göre, bu seçimin sonuçları, halkın tek parti yönetiminden ne kadar rahatsız ve hoşnutsuz olduğunun açık bir göstergesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'e göre, bu tarihten sonra özellikle 1933'den sonra Atatürk'ün iktidardaki yeri semboliktir. Asıl iktidar, orduyu da elinde bulunduran ve Osmanlı

devlet geleneğinin, memur devleti düzeninin tipik temsilcisi olan ve odunun desteğini de hep arkasında bulunduran İsmet İnönü'nün önderliğindeki CHP kadrolarındadır. Cumhuriyeti kuran ve büyük değişimlere cesaretle imza atan devrimci Mustafa Kemal'in yerini statükocu devlet adamı İsmet İnönü, önce fiilen daha sonra Atatürk'ün ölümünden sonra yine ordunun desteğiyle Cumhurbaşkanı seçilip Milli Şef koltuğuna oturmasıyla hukuken de almıştır.

Romancımızın İsmet İnönü dönemini doğrudan konu alan bir eseri yoktur. Köy Enstitülerini konu aldığı ve köye yönelik politikaları bu çerçevede eleştirdiği romanı olan **Bozkırdaki Çekirdek**'te bu konu ile sınırlı olarak İnönü dönemine değinmektedir. Bu konuya **Köye ve Köylüye Bakışı** bölümünde değindiğimiz için burada ayrıca ele almak tekrarı önlemek amacıyla gerekli görmüyoruz. Burada sadece, Kemal Tahir'in İsmet İnönü'yü devlet adamlığı ve bu konudaki ustalığıyla takdir ettiğini ve bu anlamda İnönü'ye büyük saygı duyduğunu, ancak yanlış batılaşmadan dönmemesi, halkçılığa yönelmemesi, devletle halkın arasındaki uçurumu kapatacağına daha da açması, böylece, devlet- halk birlikteliğini sağlayamadığı için, Türk milletinin asıl düşmanı olan batıya karşı ekonomik ve siyasal açıdan tam bağımsız bir devlete sahip olmasını sağlayamadığı gibi gerekçelerle eleştirdiğini hatırlatmakla yetinelim. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'e göre, Türk halkı, İnönü'ye bu hatalarının bedelini, kendisine başka bir alternatif sunulur sunulmaz, oylarını Demokrat Partiye vererek kendisine sırt çevirmek ve bir daha iktidara getirmemek suretiyle ödetmiştir.

Köye ve köylüye bakışı ile ilgili bölümde belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'e göre, Milli Şef döneminin kapanması ve çok partili hayata geçilmesinde iç gelişmelerden çok, dış gelişmeler etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri artık dünyada etkin siyasete yönelmiştir. Birinci dünya savaşı sonucunda İngilizlerle Bolşevikler arasındaki çıkar çatışmalarını iyi kullanarak kurulan ve sömürge ya da yarı sömürge olmadan bağımsızlığını batılıların istedikleri birtakım ödünleri vermek şartıyla sürdüren Türkiye Cumhuriyeti, bu tarihlerden sonra dünyada meydana gelen güç dengesi değişimlerine ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Romancımıza göre, bu tarihlerden sonra Türkiye Amerikan emperyalizminin (sömürgesi ya da yarı sömürgesi olmamış) bir anlamda denetimine girmiştir:

(...) - Emperyalistlerle Bolşevikler arasında varılan (sulh içerisinde bir arada yaşama) anlaşmasının yürüyebilmesi için Cumhuriyet Türkiye'sinin yüklendiği ödev iki

⁷⁵⁶ A.g.e., . 424-427.

tarafından da, hemen hemen aynı ücretle karşılanmış Kuvay-ı Milliye'ci Cumhuriyetçiler bu anlaşmaya sadık kaldıkça -Faşist Almanya'nın İngilizler'le Bolşevikleri yeneceği umudu yüz gösterene kadar- Türkiye idarecileri halklarını ezmekte rahat bırakılmış, ancak 1943'lere doğru yeni heveslere kapılmaları üzerine, Osmanlı döneminde aralıksız sürdürülen tartaklamalar yeniden başlamıştır. Bu tartaklamalardır ki, 1947'de Türkiye'deki sözde antiemperyalist kurtarıcılar gözleri kapalı olarak Amerikan emperyalistlerinin kucağına atmıştır."⁷⁵⁷

2.4. Türk Siyasal Sistemine ve Bu Sistemin İşleyişine Bakışı

Cumhuriyetin ilan edilmesine karşın, padişahlığın kalkması dışında Osmanlı ekonomik ve toplumsal düzeninin ana hatlarıyla devam ettiği kanısına ulaşan Kemal Tahir, bu dönemdeki siyasal sistemin işleyişini ve iktidar mücadelelerini de Osmanlı'dan devralınan memur devleti, yönetenler ve yönetilenler ayrılığı sisteminde yönetenler kesimindeki çekişmeler temelinde ele almaktadır. Bu mücadele, Osmanlı'da olduğu gibi geniş halk kesimlerinin dahil edilmediği yönetenler sınıfı içerisinde ve eski kurallar çerçevesinde yürütülen kapıyı ele geçirenlerle kapı dışında kalanlar arasındaki bir kapıkulu boğuşmasıdır. Romancımızın memur devleti nitelemesiyle ele aldığı Osmanlı yönetim sistemine dair görüşlerini yukarıdaki bölümlerde açıklamıştık. Yönetenler kesimi içerisindeki bu iktidar mücadelesi memur devleti sistemini sürdürme, halkı yönetime katmama esasında yürütülmektedir. Bu nedenle gerek Osmanlıda gerekse Osmanlı sonrasında siyasal gruplaşmalar, adları ne olursa olsun yeni hiçbir dünya görüşü getirmezler, böylece adeta tarih tekerrür eder. Bu tarihsel düzeni bozmak için ikinci grubun bir başka grup olması, dayandığı kitlenin batı anlamında sınıflaşmış halk toplulukları olması gerekir. Oysa, bu ikinci grup, yani muhalefeti oluşturan grup, devlet düzenini değiştirmek için yüzyıllardır gerek kuramda gerek eylemde çabalayan üçüncü güç değil, kendisini devlette hissedar sayan ve amacı, devleti ve düzeni değiştirmek değil, sadece kişileri değiştirerek devlet yönetimine gelmek isteyen kapıkulu kalabalığıdır.⁷⁵⁸ Burada hürriyet istekleri daima kapı dışında kalmış olan takımdan gelir, ancak bu hürriyet isteğinin iktidara gelebilmek dışında sahici bir dayanağı yoktur. Nitekim hürriyet bayraktarlığını yapan muhalefet iktidara geldiğinde hemen tersi davranışlara girer:

⁷⁵⁷ Kemal Tahir, *Notlar 12, Çöküntü*, s. 264.

⁷⁵⁸ A.g.e., s. 360-361.

(...) Grup kapıya yapışır yapışmaz kendisini her hususta yüzde yüz hür saymaya başladığından hürriyet isteğinin -Lâfta bile- uzatılmasını hoş görmez. Böyle bir isteği uzatanlara, kapıdan sürüp attıklarının kendileri hakkında söyledikleri vatan haini suçlamasını hemen hemen aynı kelimeler ve aynı üslupla söylemeye başlarlar. Böylece değil yalnız şekilde, lafta bile hiçbir şey değişmemiş olur. O kadar ki, bu kadroya girebilmenin biricik şartı -eğer varsa- milletle olan bağları bir daha bağlanmayacak şekilde koparmaktır.(Siyasi çekişmelerin sokaklara ve meydanlara düştüğü en çetin boğuşma sıralarında bile partiler bizzat kendi içlerinde alt kademelere dayanan politikacıları suçlamakta, bunların halkla olan geçici bağlarını bile kendi durumları için -haklı olarak- tehlikeli görmekte-dirler)⁷⁵⁹

Kemal Tahir, gerçek anlamda halk kesimlerine dayanmadıkları için bu iki takımın temelde birbirinden ayrı olmadığı kanısındadır. Böylece her durumda bir tek "kapıkulu" kalabalığı ikiye bölünmüş olur. Kapıyı ele geçiren ne olursa olsun, her yolu meşru görerek gitmemeye gayret gösterir. Diğerleri de aynı davranışı sürdürür. Bu nedenle hukuk devleti, aynı nitelikte olan bu iki grup için gerekli görülmez ve aslında istenmez. Bu düzende iki takım arasında adam alışverişi son derece doğal karşılanmaktadır.

" İki grup sürekli olarak birbirleriyle adam alışverişi yapmakta, politika hayatına giren aileler, fertlerini ikiye bölüp iki grupta da ilişki kurmak suretiyle geleceğin bilinmez tehlikelerini önlemeyi adet edinmiş bulunmaktadır. Adam alışverişi o kadar normal o kadar fikirle ilgisizdir ki, kapıdan uzaklaşması zaruri görülen gruptan hemen ayrılıp kapıya yerleşecek gruba katılanlar son derece normal karşılanmaktadır.

Milletle ilginin kurulmaması bu gidiş-gelişi kolaylaştıran belli başlı faktördür. Gruplar içlerine yeni adam almamaya kararlı, bu kararda yüzde yüz anlaşmışlardır. Bu sebeple aşağıdan yukarıya yeni kadrolar yetiştirmekten ödleri kopar, üstteki asıl idareciler arasına yenilerin karışmamasına en amansız zamanlarda dikkat edilir. Bu sebeple bizim siyasi hayatımızın üst kademesine çıkanlar ne kadar büyük suçlar işlemiş olurlarsa olsunlar, ölmedikçe çürümüş sayılmazlar. En umulmadık düşman takımlarda, en sorumlu yerlere yeniden getirilirler. Bilgisizlik, korkaklık, haksızlık, kanunsuzluk, hatta irtikap bunlar için ne ayıp sayılır ne de noksanlık."⁷⁶⁰

Romancımıza göre, bu sistemde iktidara kim gelirse gelsin sonuçta düzen ana hatlarıyla aynı kalmakta, memur devleti egemenliğini sürdürmektedir:

" - Memur devlette, bugün git yarın gel savsaklamasının ardı kesilmez. Rüşvet, iltimas, üstünün emriyle kanunu çiğnemek, kısacası halka karşı sürekli keyfi idare, bir çeşit feodal davranışın önu alınamaz. Memur devleti temsil edenler sürekli olarak sorumluluktan kaçarlar. Bu da savsaklamayı meydana getirir. (Bürokrasiyi) Sorumluluktan korkanlar rüşvetten, üst emriyle kanunu çiğnemekten korkmazlar. Hiyerarşiye kibirli bir saygı, birbirini aralıksız koruma sürer gider. Memur devlette dış politika da memurcadır. Hesaplar kitaba uydurmakla, sorumluluktan formalite bakımından kaçmak üstüne yapılır. Memleket faydası, bilhassa istiklâl hep ikinci plandadır..."⁷⁶¹

⁷⁵⁹ Kemal Tahir, Notlar 11, s. 214.

⁷⁶⁰ A.g.e., s. 214-215.

⁷⁶¹ A.g.e., s. 222.

Kemal Tahir, Türk siyasal sistemini bu şekilde, yönetilenler kesiminin, yani halkın hiçbir zaman yönetime gerçek anlamda dahil edilmediği bir aydın-bürokrat egemenliği olarak nitelendirmektedir. Bu sistemde devlet kadrolarını ve temel kurumlarını elinde bulunduran birinci takım zaman zaman muhalefete çekilse de gerçekte devlete her zaman hâkimdir. İkinci takımın iktidara geldiği geçici dönemler aslında birinci takımın yeniden iktidara gelişinin önünü açmaktan öteye bir işlev görmez:

" ... Amaç yalnız devleti ele geçirmek olduğundan, yani devleti ele geçirmek yoluyla yeni bir sistem deneme isteği olmadığından, ikinci takım, kapının dışında iken, gerek teoride gerek pratikte yeni bir dünya görüşü bulup bunu geliştirmeyiz. Rahatsızlığı, iktidarı türlü sebeplerle artık elinde tutamaz hale gelmiş olan ve devlet idaresinin her yönden kendisinden çok güçlü çok üstün olan birinci takımın iktidarı, kendisinin bir kötü parçasından başka bir şey olmayan ikinci takıma bırakmak zorunda kaldığı zaman bahtsız ikinci takımı, hakkından gelmez şartlarla kuşatmış, yani çevresini aşılmaz zorluklarla çevirmiş olmasıdır. Eğer bu zorluklar aşılar olsaydı zaten daha güçlü, daha usta olan birinci takım aşardı. Böyle bir ortama en uygunsuz şartlar ve güçlerle gelen ikinci takım, aslında devleti eline geçiremediğini geldiği dakikada anlamakta, bu anlayışla elini çabuk tutmaya çabalayarak işleri hemen karıştırmaktadır. Böylece de asıl ödevi, iktidarı elinde tutamaz hale gelmiş birinci takımı, kendi dayandığı kitlelerin işe yarar parçasına bile hemen aratmaya başlaması, yani ona yeniden iktidar yolunu açması olmaktadır. " ⁷⁶²

Romancımıza göre, bu sistemde bütün büyük değişiklikler de batıda olduğu gibi halklardan değil, devletten, devletin en üst basamaklarından gelmektedir. Bu değişikliklerin aktörleri devleti her zaman elinde bulunduran birinci takımdır. Bu değişiklikler ise, temeldeki ekonomik değişmelerin, bu değişmelerle biriken yeni ekonomik güçlerin itimi ile olmaz, başta ekonomi olmak üzere devletin dayandığı güçlerdeki yetersizliklerden olur. Yani, zenginliğin, tekniğin, bunlara bağlı dünya görüşünün birikiminden değil, dünyadaki (batıdaki) gelişmeler karşısında sürekli yıkılma korkusundan gelir.⁷⁶³ Böylece her yenilik bu anlamıyla ilerici devletten gelir. Gelen yenilikler toplumun gerçeklerine, ekonomik ve toplumsal bünyeye uygun olmadığı, ters düştüğü için halk tarafından ve onun temsilcisi olduğunu iddia eden muhalefet durumundaki ikinci takım tarafından tepkiyle karşılanır. Böylece ilerici-gerici tartışması başlar. Devleti ele geçiren iktidarın muhalefeti ve geniş halk kesimlerini gerici diye nitelendirerek suçlaması bundan kaynaklanır. Böylece, Kemal Tahir,

⁷⁶² Kemal Tahir, *Notlar 10*, s. 360.

⁷⁶³ A.g.e., s. 342.

gericilik-ilericilik söylemleriyle ilgili ilginç bir açıklama tarzı getirmektedir. Buna göre her türlü gericilik batılışmanın dışında değil, içindedir, onun doğal bir ürünüdür:

" Osmanlıların batılışma anlayışı, onları bilir bilmez ama otomatikman emperyalist ajanı yapmış, hızla halklardan ayırmıştır. İşte yakın tarihimizde, zaman zama hortladığını gördüğümüz -daha doğrusu emperyalistler tarafından söz dinlemez tandansı gösterene eski ajanlarını yıldırım için hortlatılan irtica- yobazlık hareketleri, aslında halk kitlelerinin ürettikleri ve gizliden gizliye besleyerek güçlendirdikleri bir halk isteği değildir. Doğrudan doğruya Batılışmaya verilen yanlış anlamın ve bu anlamla tutulan yanlış yolun, binaenaleyh doğrudan doğruya Batılışmışların, yani bilir bilmez emperyalist ajanlarının bizzat bu tutumlarıyla besleyip güçlendirdikleri bir hareket sayılmalıdır. Halkı suçlamak ya da tartaklamak burada hiçbir işe yaramaz. Durumun nedeni, kendisini ilerici sayan zümrelerin halkı yüzüstü soyulmaya bırakması, şuurlanması bir türlü yaşanmamasıdır. Böylece her çeşit gericilik, Batılışmanın dışında değil, içindedir, kendisinin doğal ürünüdür." ⁷⁶⁴

Kemal Tahir'e göre, halkın temsilcilerinin dahil edilmediği bu düzen 1908'den günümüze (1973) kadar 1950-1960 dönemi hariç kesintisiz sürmüştür. Osmanlı devlet sistemi ile ilgili bölümde, romancımızın bu sistemin üçlü bir dengeye oturduğuna ve bu dengede meydana gelen değişikliklere yönelik görüşlerine ayrıntılı olarak değinmiştik. Klasik üçlü denge II. Mahmut'un Yeniçeriliği kaldırmasıyla Padişah lehine fiilen diğer iki kesimin eline geçmişti. Askeri darbelerin zaman zaman dengelyi asker-sivil bürokratlar lehine çevirdiği olağanüstü dönemler zamanla yerlerini klasik üçlü dengeye terk etmiştir. Romancımıza göre, 1908'den sonra, özellikle II. Abdülhamit'in hal'inden sonra (Kemal Tahir, II. Abdülhamit dönemini pek çok noktalardan bozulmuş olmakla beraber Osmanlı Devlet sisteminin en son örneği olarak kabul eder) denge askerler tarafından padişahın aleyhine asker ve sivil bürokratların lehine bozulmuş, böylece iktidar asker-sivil bürokratların (bunların içerisinde eski ulemanın yerini alan aydınlar da dahildir) eline geçmiştir. 1950'de Cumhurbaşkanlığına bir sivilin (Celal Bayar) seçilmesini, romancımız, 1908 öncesine, yani üçlü dengeye dönüş olarak yorumlamaktadır. Ancak bu dönüş on yıl sürebilmiş 1960'da tekrar 1908 sonrası düzene geçilmiştir. 1971 tarihli bir notunda bu konuda şunları yazmaktadır:

" ...1908'de bu üçlü idarenin bir hissedarı -Padişah, Halife- Askerî hissedar tarafından geriye itilmiş, devlet üç hissedardan iki hissedara, Asker-Sivil bürokrat kadroların elinde kalmıştır. Buradaki terslik, aslında iki hissedar kaldığı halde, eski üçlü hisse şartlarının sürdürülmesidir. Yani, devleti idarede asker üçte iki oy hissesi kullanır olmuştur. Önceki üçlü idarede çoğunluğa dayanan işler ve değişmeler, bu yeni durumda oy'a değil, baskıya dayanır olmuştur. Yani, asker her yeni atılımda kendisini toplum içinde tek başına hissetmeye başlamıştır. Bu iş 1950'ye kadar böyle sürmüştür. 1950'de sivil idare kendi devlet başkanını seçip Padişah'ın yerine yerleştirtince, Osmanlılığa

⁷⁶⁴ Kemal Tahir Notlar 11/Batılışma, s. 49.

mahsus üçlü idare gene meydana çıkmıştır. (Burada, Türk Milletinin, bilhassa köylülüğün Demokrat Partiyi her şeye rağmen ve sonuna kadar neden tuttuğu ve hâlâ tutmakta olduğu gerçeği de yatmaktadır.) Bu üçlü idare bilinen nedenlerle, askerin alışkanlığı ve dış düşman dürtüşmeleriyle ancak 10 yıl sürebilmiş, 1960'ta bir garip ihtilal numarasıyla yeniden 1908'lere dönmüştür."⁷⁶⁵

Kemal Tahir, çok partili hayata geçişten sonra yaşanan siyasal olayları konu alan romanlar yazmamıştır. Hayatı ile ilgili bölümde de değindiğimiz gibi bunun nedeni romancımıza göre, henüz sıcak olarak yaşanan olaylar belli bir süre geçmeden, bu olayların altındaki gerçekler, tam anlamıyla kavranamaz, bu nedenle aceleye getirilip romanlaştırılması, gerçekçi romandan uzaklaşma sakıncasını doğurur. Deyim yerindeyse gündelik yaşanan sıcak olaylar belli bir süre soğumaya bırakılmalı daha sonra romanlaştırılmalıdır. Bu anlamda, bugünün olaylarını yarının gerçekçi romancıları işleyeceklerdir. Diğer taraftan erken gelen ölümü, onun birçok roman projelerini hayata geçirmesine fırsat vermemiştir. Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası gibi Türk siyasal hayatındaki önemli olaylarla ilgili düşüncelerini çeşitli vesilelerle yaptığı sohbetlerden, ve notlarından öğreniyoruz. Burada son olarak bu konularla ilgili çıkarabildiğimiz görüşlerine kısaca değinilecektir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, Demokrat Partinin iktidara gelmesini 1908'den beri yürürlükte olan siyasal sistem ve bu sistemin aktörlerinde farklı bir dönemin başlangıcı olarak görmektedir. Buna göre uzunca bir süreden beri ilk kez halkın temsilcileri, 1950 seçimleriyle siyasal sisteme bir üçüncü unsur olarak etkisi sınırlı da olsa, dahil olma şansını yakalamıştır. 1963 tarihli bir notunda şunları yazmıştır:

" -1946'ya kadar, belki 1930 Serbest Parti denemesine kadar memleketteki bütün siyasi olayları -çarpışmaları- kapıdaki kullarla, kapıdakileri atıp yerlerine yerleşmek isteyen kullar arasındaki sürekli çarpışma belirler. 1946'da bu çarpışmadaki tarafların bünyesi değişmiş, politize olan Anadolu halkları -ister ilerici, ister gerici görünsün- yeni bir örgütlenmeyle kapıdaki Osmanlı kadrosuna karşı çıkmıştır. Bu yeni kuvvet, tarihten kalmış bir gelenekle, başına Osmanlı unsurları geçirmiş olmasına rağmen, bünye ve dayandığı toplumsal temel bakımından değişiktir. Bu değişikliği Anadolu halkları, tepedeki bir avuç idareciye göre değil, yeni örgütün tabandaki dayanağı olan halktan kişilere, onların halkçı özelliklerine göre değerlendirmekte, kendisiyle beraber olanlarla kendisine karşı olanları, onlara bakarak tanımaktadır."⁷⁶⁶

Kemal Tahir için 1950 Demokrat Parti hareketi o zamana kadar kesin bir üstünlükle egemenliğini sürdüren halktan kopuk okumuşların/aydınların bu şekilde

⁷⁶⁵ A.g.e., s. 472-473.

⁷⁶⁶ Kemal Tahir, *Notlar 12/Çöküntü*, s. 78-79.

yıkılmasa da sallanmasıdır. Demokrat Parti döneminde de batılılaşmaya devam edildiği bundan yani bu yanlış batılılaşmadan dönülmediği için, halkın desteği ile iktidara gelen DP kadroları, halkçılığa yöneleceğine, halkın egemenliğini pekiştireceğine, tipik bir burjuva partisi konumunu aldığı için Kemal Tahir'e göre, diğer siyasal oluşumlardan bir farkı yoktur ve temelde Hürriyet ve İtilaf Fırkası geleneğinin bir uzantısıdır. Kurtarıcı bir dünya görüşüne ve köklü fikirlere sahip değildir. Demokrat Parti hareketinin önemi, o zaman kadar ülke yönetiminde yer alamayan geniş halk kesimlerine, iktidara gelebilmek, sisteme etkin olarak katılabilmek umudunu aşılmasıdır. İlk kez 1950 seçimleriyle aydın egemenliği zedelenmiştir. 4 Temmuz 1960 tarihli bir sohbetinde 1950 seçimlerinin yorumunu şöyle yapmaktadır:

" Milletin okumuşu, aydını, hep egemen olmuştur 1950'lere kadar halk üzerinde. Çatışma sürmüştür ama, aydın kesimin üstünlüğü içinde ve onun istediği biçimde... 1950 Mayısındaki seçimler, aslında batılılaşma sürecine dokunmadığı halde, Egemenliğin el değiştirmesine yol açtı. (...) Aslında 1950 çok partili parlamenter dönem, seçim aldatmacasına, özgürlük çığırtılarına rağmen, sahici egemenliği halka götürememiş, aydını sandalyesinden indirememişti, diyorum çünkü halk örgütlenmiş değildi ki, bu haklarını bu örgütler aracılığı ile kullansın!... Dört yılda bir yapılan seçimler, kendisine yararlı insanları seçmesine değil, daha az zararlı insanları seçmesine yarıyordu. Bu parlamenter sistem, olsa olsa, halkın seksen yıldır yakasından düşmeyen Aydın'ın keskin dişlerini biraz törpülemiş oldu; bu kadarı da Anadolu insanı için ferahlıktır...

İşte halkın aydını sırtında taşımaktan kurtulduğu 1950 yılı, bir sürecin düğüm noktası, yeni bir sürecin başlangıcıdır bence... Aydın egemenliği zedelenmiştir! Biçimsel batıcılık zedelenmiştir. Eğitim arttıkça geniş halk kitlelerinin bilinçleşmesi ihtimali çoğalmıştır. Benim gözümde bu, yeni bir halk sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilir.

Bugün, içinde bulunduğumuz 27 Mayıs hareketi, taa Osmanlıdan beri sürüp gelen Aydın egemenliğinin yeni baştan kurulmak istenmesidir. Halktan umut kesenler, aydın'a umut bağlıyorlar... Göreceğiz. Aydın'ın bizi yöneten bugünkü temsilcilerine bakıyorum da, içim kararıyor arkadaş!... Buradan tutarlı bir yere varamayacağımızdan korkuyorum. Kim bizi tutarlı bir yere getirecek bakalım: generali ardında gezdiren, komite üyesi üstegmen Muzaffer efendi oğlumuz mu? Hadi canım sende!..."⁷⁶⁷

27 Mayıs 1960 hareketini bir hükümet darbesi olarak niteleyen Kemal Tahir'e göre, bu darbe ile tekrar 1908 sonrasının siyasal düzenine geri dönmüştür. Üçlü bir dengeye on yıldır oturtulmuş olan siyasal düzen tekrar ikili bir dengeye oturtulmuştur. Sisteme geniş halk yığınlarını temsil anlamında üçüncü unsur olarak giren sivil cumhurbaşkanı indirilmiş, yerine asker kökenli bir cumhurbaşkanı oturtulmuştur.

⁷⁶⁷ Akt. Bozdağ, a.g.e., s. 25-27. (Kemal Tahir'in, Menderes ve arkadaşlarını iktidardan indirilmeleri ve idam edilmelerinin de arkasında bir batı parmağı olduğu kanısında olduğunu, ya da böyle düşündüğünü, notlarındaki bazı ifadelerden anlıyoruz. Buna göre, Menderes'in idam edilmesine yol açan asıl neden, istediği mali desteği alamadığı ABD'den taviz koparabilmek için Sovyetler'e yanaşım gibi bir şantaj da bulunmasıdır. Bkz. Kemal Tahir, Notlar 12, s. 138,262.).

Böylece asker-sivil bürokrat ve aydın yönetimi tekrar ülkeye hakim olmuştur. Bütün askeri darbelere karşı olan Kemal Tahir, darbenin yapıldığı aylardaki birçok aydının darbeye olumlu bakmasına karşın o, şüpheli ve sorgulayıcı tutumunu sürdürmüştür. Darbeden bir ay sonraki bir sohbetinde (28 Haziran 1960) söyledikleri onun 27 Mayıs hareketine karşı olduğunu göstermektedir:

" Hiç düşünmüyoruz; bu Türkeş Albay 27 Mayıs sabahı radyolarda hangi türküyü çağırıyordu?... ' Nato'ya bağlıyız, Sento'ya bağlıyız...' Yahu bizde akıl gibi bir akıl mı var?... Nato'ya bağlısın, Sento'ya bağlısın da, senin gibi hem Nato'ya, hem Sento'ya bağlı, üstelik de silahla değil, seçimle gelmiş bir iktidarı niye tepeliyorsun bakalım?... deyip yakasına sarılmıyoruz!.. Bırak sarılmak şurda kalsın, ardısıra geziniyoruz ki Allah beterinden esirgesin!..."⁷⁶⁸

Yine Bozdağ'ın bir anısından, Celal Bayar'ın tutuklu bulunduğu Yassıada'da intihar girişiminde bulunduğu haberini gazetelerden okuyan Kemal Tahir'in Milli Birlik Komitesine karşı duyduğu öfkeyi dile getiren sözlerinden onun DP ile CHP arasında hiçbir ciddi fark olmadığı görüşünde olduğunu öğreniyoruz:

" ... Adama kim bilir neler yaparsın ki canından bezer, 'Acaba bel kayışı ile asılıp kurtulmanın yolu yok mu?' , diye olmaz işlere koşulur... Beni dehşetli ürküten bir şey var bu olayda...Komitacılıktan yetişmiş, politikada pişmiş Bayar gibi bir adamın az buz işlerde canına kıyması düşünülemez!... Demek eziyet ettiler adama!... Zora koştular, canından bezdirdiler sonunda... Maddi, manevi işkence pisliğinin tutuklulara yapıldığını kendi nefsimden bilirim... Bize daniskasını yaptılar ama, biz kendilerinden değildik... Daha doğrusu bizi kendilerinden saymıyorlardı. Çizgiyi geçtiğimiz için, bize karşı kendileri de çizgiyi geçmekte bir sakınca görmüyorlardı. Bu nedenle zulmettiler, işkence yaptılar. Ama bugün Yassıada'ya tıklan politikacılar, kendilerinden birtakım insanlar... Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında hiç bir ciddi fark yok!...Sadece kendi aralarında çıkar kavgası yapıyorlar... Böyle olunca birbirlerine amansız bir biçimde saldırmayacaklardı!... Bu iş 'bugün bana ise yarın sanadır' hikâyesidir çünkü... Kaldı ki sittiret suçluluğu, aynı yolun yolcusu olmalarını; insan bunlar be!... **İnsan!** İnsanı canından bezdirmek ne demektir!... Candan daha önemli ne var hayatta ki, ölüm, yaşamaktan daha aziz hale getiriliyor zorlayarak!..."⁷⁶⁹

1972 tarihli bir notunda ise Kemal Tahir'in, yukarıda belirttiğimiz Türk siyasal sistemi ile ilgili görüşlerinde bu askeri darbeyi, sistemin tekrar ikili dengeye oturtulması olarak yorumladıktan sonra, 1971'de yaşanan gelişmeleri de bu olayla ilişkilendirerek şöyle değerlendirmektedir:

" ... 1960'da bir garip ihtilal numarasıyla yeniden 1908'lere dönülmüştür. Bu dönüşte Türk aydınlarını aldatan durum, Halk Partisi'nin temsil ettiği kadarıyla bürokrasinin ve ulemayı temsil eden bir kısım üniversite hocası madrabazların, bu ihtilal numarasıyla beraber olmaları ve bu beraberlikle seçmenlerden bir kısmını, en az yüzde otuzunu arkalarından sürüklemeleridir. Ne çare ki, oy ile yapılmış gibi görülen sahte ihtilal, aslında memleketi daha serbest (daha bağımsız ve daha özgür) bir döneme götürecektir

⁷⁶⁸ A.g.e., s. 15.

⁷⁶⁹ A.g.e., s. 28-29.

verde, çifte idareciliğin olağan sonucu baskı sistemine sürüklemiştir. Hem gizli oy açık sayım sistemiyle parlamentoculuk oyunu sürecek hem de baskı rejimi yürütülecek, bunun imkânını tarih içinde şimdiye kadar hiçbir dâhi düzenbaz bulamadığı gibi, insanlığın sonuna kadar da hiçbir madrabaz da bulamayacaktır. Bu nedenle 1960 yılı sonrası tutulan reformlar, ilerilikler, özgürlükler martavalları, birkaç ayda fiyasko vermiştir. 1971'de yeniden denemek isteyen bu iş ise, bu kez yanında Halk Partisi'nin temsil ettiği bürokrasi ile taraftarları da bulamadığı için büsbütün açığa düşmüştür. Burada İsmet Paşanın 1960 önceleri yaptığı numaralara, 1971'de yeniden girişmesi de artık fayda vermemiş, bizzat kendi partisine bile bunları yutturamadığı için, önce partisinden atılmış, sonra da yakın tarihte büyük zorluklar ve fedakârlıklarla peydahladığı devlet adamlığı örtüsünü de rüzgâra kaptırarak orta yerde dal (...) kalmıştır."⁷⁷⁰

Kemal Tahir'in notlarından çıkardığımız, 12 Mart 1971 muhtırası ile ilgili bir yorumunu aktardıktan sonra bu bölüme son verebiliriz. Kemal Tahir, 1971 öncesinde yaşanan birtakım olayların aslında 12 Mart 1971 muhtırası ile yapılacak askeri müdahalenin planının bir parçası olduğu kanısındadır. Sağ-sol çatışmaları bu müdahaleye vesile oluşturmak için gizilce teşvik edilen, birtakım tertiplerin ürünüdür. Bu görüşünü ve 1971 Muhtırası öncesi yaşanan olayları 1925 de yaşanan olaylara benzeterek şöyle bir yorumda bulunmaktadır:

" 1-1925'te memleketi baskı altına almak, Cumhuriyet despotluğa çevirerek demokrasiden uzaklaşmak için -İngilizler'in izniyle- Kürt isyanını oyun olarak çıkarmak, yeniden İstiklâl Mahkemeleri Türkiye Demokrasisinin üzerine çöktürülerek 1945 yıllarına kadar 20 yıllık rezil bir istibdat çağı, millet ve memleket aleyhine bir avuç haydudun kesesini doldurmak için sürdürülmüştü.

2- 1965'de başlayıp 1972 örfi idarelerle sürdürülen yeni soygun dönemi de aynı metotlarla yürütülmüş, buradaki fark sadece Kürtlerin yerine bu kez kandırılmış Türk delikanlılarını hayasızca kullanmaktan ibaret bulunmuştur.

3- Meseleye bu açıdan bakılırsa birtakım millet düşmanı yazarların bu oyunu kolaylaştırmak için ileri sürdükleri 'Albaylar Cuntası-Körpe Subayların Devrimciliği' sözleri baştan aşağı yalan olup 12 Marttan sonra kurulan örfi idare düzenini hazırlamak planının bir parçasından başka bir şey değildir. Nitekim bu yazarlar, yalancıkandan bir kısa süre tutuklanmışlar, sonra da yargılanmadan salıverilmişlerdir. Bu aylıklı katillik işini kaç paraya yaptıkları da elbet yakın bir gelecekte açığa çıkacaktır. (Buradaki dikkat edilmesi gerek nokta şudur: Bu katil kalemler aslında hep bir araya gelseler bile en küçük bir cinayeti kendi başlarına işleyecek güçte değillerdir. Bunlar aslında asil katillerin sefil erketecileri, muçoları, daha da acıklısı katillerin hık deycileridirler. Yoksa bunlara asil katil demek bile kendilerine namussuzlukta rütbe vermek olur ki, bunların alçaklığını ölçecek hiçbir alçaklık ölçüsü tarihte yoktur.) "⁷⁷¹

⁷⁷⁰ Kemal Tahir, Notlar 10, Osmanlılık/Bizans, s. 473.

⁷⁷¹ Kemal Tahir, Notlar 12 Çöküntü, s. 287.

Sonuç olarak Kemal Tahir, Türk siyasal sistemi, bu sistemin aktörleri ve işleyişi konusunda tarihin tekerrür ettiği kanısındadır. Yani siyasal sistemi özgürleştirecek, halkın egemenliğini sağlayacak, hukuk devleti ilkelerini hayata geçirecek ve her türlü soygunculuğu, sömürüyü önleyecek bir siyasal düzenin gerçekleşmesi anlamında bir yeni bir tarih yapılamamıştır. Bir başka ifadeyle eskiden öyle idi şimdi böyle denilebilecek bir niteliksel değişime uğramamıştır Türk siyasal sistemi. Bütün bu olumsuzlukları tekrarının temel nedeni de iki olgudan kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi Tanzimat'tan beri sürdürülen yanlış batılaştırma çabaları ve bununla ilişkili olarak artık emperyalist aşamaya ulaşmış olan kapitalist batılı devletlerin bir an bile vazgeçemedikleri önce Osmanlı'nın, sonra onun devamı olan Türkiye'nin karşısına güçlü bir rakip olarak çıkmasını önlemek, sömürmek ve çökertmek çabalarıdır. İkinci neden ise, Osmanlı'dan devralınan memur devleti sistemi ve bu sistemin temelindeki zihniyettir. Daha kısa bir ifadeyle Türkiye'nin önünde Kemal Tahir'in özlediği yerli/halkçı/doğulu Türk sosyalizmine geçişin önünde biri iç kaynaklı bir dış kaynaklı olmak üzere iki büyük engel vardır. Bunlardan birincisi, yani dış neden, Doğu-Batı çatışmasında Batı'nın Türkiye'ye düşmanlığı, onu denetimi altında tutma çabası, bunun için de onu batılaştırmaya zorlaması, gizli açık çeşitli yol ve yöntemlerle sürekli Türkiye'yi zayıflatıcı girişimlerde bulunmasıdır. Batı, davranışlarıyla Türkiye'deki iç siyasal dengelerin ve düzelmelerin de önünü kesmekte, yani Türkiye'nin içini çeşitli yöntemlerle karıştırmakta, siyaseti, ekonomiyi etkilemektedir. İçteki neden ise, batılaştırmacıktan vazgeçmeyen, egemenliklerini buna bağlı gören, dolayısıyla batıların etkisi ve yönlendirmesi altında kalmaktan kurtulamayan, halkın yönetime etkin katılmasını önleme, halkla devlet arasındaki kopukluğun sürdürülmesi esasına dayanan siyasal sistemin, memur devleti sisteminin sürdürülmesidir.

Kemal Tahir'in, bu iki engelin aşılması için neler yapılması gerektiğini onun sosyalizm ile ilgili görüşlerini incelerken belirtmiştik. Ona göre, bütün bu engellerin aşılabilmesi için batılaştırmaktan vazgeçmek, batıyla bir hesaplaşmaya girmek gerekmektedir. Bunu ise mevcut kadrolar değil, Anadolu Türk halkının bizzat kendisi yapacaktır. Tanzimat'tan bugüne kadar yaşananları yorumlarken kötümser bir tavır takınan Kemal Tahir, yarın söz konusu olduğunda iyimserdir, umutludur. Çünkü batılaştırmaya koşulmuş ve koşullanmış "yarı aydınlar", bilinçsiz ve bilgisiz bürokratlar, yalnızca kendi çıkarını düşünen yöneticiler ve siyasetçilerden ibaret değildir Türk

toplumu. Madalyonun bir de öteki yüzü vardır. O yüzde, İmparatorluk kuracak ve yaşatacak düzeyde bir cevhere sahip ve kendisini yönetenlere rağmen batılışmaya karşı direncini tarihsel birikiminin ona sağladığı sezgisel bir güçle sürdüren, su katılmamış yerli olan Anadolu Türk halkı vardır:

" -Halk gelecek... Gülersin! Her çeşit aydınlarımızın yanına lütfen inmek istedikleri uydurma halk değil... Bizim gerçek halkımız... Bizden başka bir insan türü olmayı sürdüren halkımız... Hiç su katılmamış yerli.

(...) -Su katılmamış dedim... Biz aydınlara çok su katılmıştır, hem de cıscıvık yabancı suyu... Su katılmamış yerli olmayınca hiçbir şey olunmaz. Çünkü gerçekten namuslu olunamaz. Bilirsin, batılışmaya yöneldiğimizden bu yana, biz aydınlar halktan ayrılmışız. Çünkü, bu batılışma bize halktan değil, Saray'dan gelmiştir. Halktan kopmuş, halka dönebilmek umudunu kesinlikle yitirmiş Saray'dan... Saray'la en yakın çevresi, vezir vüzera... Bu dönemde bizim halkımız, batıya karşı batılışmaya çabalayan Osmanoğullarına rağmen, Osmanlıyı savunmuşlardır. Daha sonra, batılışmaya çabalayan Türkçülere rağmen Türkçülüğü, hatta bilir bilmez batılışmaya çabalayan, sözgelimi, bizim şair Mehmet Akif gibi Müslüman doğuculara rağmen doğuculuğu, bugünün büsbütün çırcıplak batılışmacı halkçılara rağmen de halkçılığı, yani kendi varlıklarını savundukları gibi... İşte bu halkın içinden, bizim sefil etkimizi yere çalacak yeni bir yerli insan türü çıkacaktır. Ben umutluyum, er-geç çıkacaktır. Bunlar, burdan başka bir yere sığınamayacak, kendi halklarından başka topluluklara katılamayacaklarını kesinlikle idrak etmiş, namuslu adamlar oldukları için er-geç kendi işlerini kendileri görmek için çıkacaklardır ortaya..."⁷⁷²

Çalışmamızı romancımızın son romanı olan **Yol Ayrımı**'inin son siyasal mesajı olan bir cümlesiyle bitirmek istiyoruz. Romanda Kemal Tahir'in sözcüsü konumunda olan Dr. Münir, Cumhuriyetin genç kuşağını temsil eden gazeteci Murat adlı delikanlıya şu öğütte bulunmaktadır:

" -Siz Cumhuriyet çocukları, 'Gözümüzü zaferde açtık' avuntusundasınız. Şimdi umulmaz yerlerde beklenmez yenilgilerle karşılaşınca apışmayın!... Biz, Batıyla er-geç, ister istemez hesaplaşmak zorundayız! Bunu gerçekten yapmadıkça, Batıya hizmet teklif etmekle belâyı başımızdan defleyemeyiz!.. Bunu böyle bilesin, Gazeteci Murat! İşini ona göre tutasin!"⁷⁷³

⁷⁷² **Yol Ayrımı**, s. 136-137.

⁷⁷³ A..g.e., s. 437.

SONUÇ

Kemal Tahir'in, siyasal ve toplumsal görüşlerini ele aldığımız bu çalışmamızda, onun, hayatı, kişiliği ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgileri de ortaya koyarak, konumuz alanına giren görüşlerini, düşüncelerini ve yorumlarını gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Bu görüş ve düşüncelerini nasıl oluşturduğunu, dayandığı kaynakları, etkilendiği kişi ya da olayları irdeleyip, ileriye sürdüğü tezlerin ve yorumların aldığı tepkileri de dikkate alarak tartışmaya çalıştık. Çalışmamızda, her konu başlığının sonunda birer sonuç paragrafına yer vererek o konu ile ilgili romancımızın söylediklerini değerlendirmeye çalıştık. Sonuç başlığını taşıyan bu bölümde ise, yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak ele aldığımız görüş ve düşünceleriyle Kemal Tahir'in, Türk düşünce hayatında ne gibi bir yeri olduğu, ne tür katkılarından ve etkilerinden söz edilebileceği konularında kısa bir genel değerlendirme yapılacaktır.

Türkiye'deki düşünce akımlarını her birinin kendi içindeki farklılıklarını saklı tutarak genel bir ayrıma tabi tutarsak, yani siyasal yazınımızda kullanılan sağ, sol ve islâmcılık ayırımını esas kabul edersek Kemal Tahir'in, bu genel gruplandırmada solda değerlendirilmesi mümkündür. Ancak onun soldaki bu yeri kendine özgü ya da özgün diyebileceğimiz bir yerdir. Hayatı boyunca kendisini bir Türk sosyalisti ya da marksisti diye tanımlayan, kimliğini açıkça böyle ortaya koyan Kemal Tahir'in sosyalist olup olmadığını tartışmak pek anlamlı olmaz.. Tartışılması gereken, onun nasıl bir sosyalist olduğu, sosyalizmi nasıl yorumladığı, Türkiye için nasıl bir sosyalizm düşündüğü, onu farklı kılan hususların neler olduğu gibi konulardır. Onun sosyalizmi nasıl algılayıp yorumladığını, düşüncesinin ana özelliklerini incelerken açıklamaya çalışmış ve tartışmıştık.

Kemal Tahir, sosyalizmi kendine özgü yorumladıktan sonra, bir dünya görüşü olarak benimsemiş ve hayatı boyunca bu dünya görüşüyle, bunun gerektirdiği temel ilkelerle sistemli bir sorgulama sürecinde olaylara ve konulara yaklaşmaya çalışmıştır. Gerek davranışlarında, gerek düşüncelerinde, bu dünya görüşüyle tutarlılığı arayan bir kişiliktir. Ancak o, bu tutarlılığı, durağanlıkta değil, hareketlilikte aramaktadır. Kemal Tahir için sosyalizm, her şeyden önce bilimsel bir dünya görüşüdür ve insanın, doğanın, toplumun, toplumsal ilişkilerin birer maddi gerçeklikler olduğu, madde dışı ya da üstü bir gerçeklik alanının (metafizik) var olmadığı ön kabulünden yola çıkan diyalektik

maddeci felsefeye dayanır. Sadece maddi varlıklardan oluşan bu dünyada değişmeyen tek gerçek vardır o da değişim yasasıdır. Bu değişim yasasına mantıksal olarak, bunu öngören dünya görüşünün kendisi de girer. Dolayısıyla Kemal Tahir için, tarihte aşılmayan ya da aşılmaz, değişmeyen ya da değişmez ne bir maddi gerçeklik vardır ne de kendisi de maddi bir gerçeklik olan bir insan. O halde bilimsel bir dünya görüşü ya da felsefe olarak sosyalizm, değişim ve farklılığı hiçbir alanda ve hiçbir konuda yadsıyamaz. Bunu yaptığında kendisiyle tutarsız duruma düşer. Her şeyin değiştiği ve değiştirilebildiği bu dünyada sosyalizm, bu gelişim ve değişim sürecine ayak uydurmak durumunudur ki, romancımıza göre, dayandığı felsefe açısından bunu yalnızca sosyalizm başarabilir. Bu da şu anlama gelir ki, sosyalizmde hiçbir şey dondurulamaz, kalıplaştırılmaz, dogmalara dönüştürülemez, bir takım tabular geliştirilemez. Bu kurala hem bir dünya görüşü olarak sosyalizm, hem de onun temsilcileri, başta Marks ve Engels gibi kurucular olmak üzere, bugüne kadar ortaya çıkmış bütün sosyalistler ve bundan sonra da çıkacak olan herkes dahildir.

Dolayısıyla Kemal Tahir için, aşılamaz insan, aşılamaz düşünce, model ya da yöntem yoktur. Tersine aşamamak, tarih yapamayıp onu tekrar etmek demektir ki, bu insanın özgürleşme sürecinde bir tıkanma demektir. Özgürlüğüne düşkün her insan bu durumdan rahatsız olur. Dolayısıyla Kemal Tahir için bir insanın düşüncelerini değiştirmesi, "dün öyle düşünüyordum ama, bugün onun doğru olmadığını kavradım ve şimdi böyle düşünüyorum, yarın da farklı düşünebilirim" demesi bir kusur değil, doğal bir durum, üstelit hayatiyet işaretidir. Eğer, birçok değişimin yaşandığı, yeni ilişkilerin kurulup bozulduğu günümüz dünyasının marksistleri ya da sosyalistleri Marks'ı aşamamışlar, onu ve düşüncelerini taklit ve tekrardan öteye gidemiyorlarsa bu sosyalizm için bir meziyet değil tersine, büyük bir tehlikedir. Kemal Tahir'in bu düşünce ya da inancı ona büyük bir kendine güven kazandırmış, onu her türlü aşağılık duygusundan, çaresizlik hissinden uzak tutmuştur. İşte, bize göre, Kemal Tahir'i asıl farklı kılan, farklı sorular sorup bunlara doğru ya da yanlış, eksik ya da fazla ama mutlaka cesaretle yanıt arayan ve bulduklarını da aynı cesaretle, kim ne der, ya da ne yapar diye hiçbir endişeye kapılmadan ortaya koyan bu kişiliğidir. O, gerek Türkiye'de gerekse, dünyada mevcut olan sosyalist düşünceleri ve sosyalistleri sorgulamaktan, onlarla hesaplaşmaktan çekinmemiştir.

Böyle bir dünya görüşüne sahip olan Kemal Tahir'in yaptığı ya da yapmaya çalıştığı da bunun gereğini yerine getirmektir. Elbette ki, bu gereği ne kadar yerine getirebildiği tartışılabilir ve tartışılmalıdır da. Kemal Tahir'in, gerek yakın tarihimiz, gerek Osmanlı tarihi; gerek felsefi ve siyasal konularda; gerekse ekonomik, toplumsal ve siyasal çeşitli konu ve olaylarla ilgili olarak ortaya doğru sorular atmak ve sorgulamak eyleminde oldukça başarılı olduğunu söylememiz mümkündür. Ancak, bu soruların yanıtlanmasında aynı başarıyı gösterdiğini söyleyemeyiz. Öte yandan bu sorulara bıkmadan, usanmadan sürekli yanıt aradığı gerçeği de inkâr edilemez. Çünkü yanıt aradığı sorular kendisine aittir. Sorular, hiç evladı olmayan Kemal Tahir'in çocukları gibidir. Onları besler, büyütür, mümkün olduğu kadar da sayılarını çoğaltır. Çünkü romancımız, nüfus planlamasına karşıdır. Türkiye gibi sanayileşmemiş ülkelerde, nüfus artışının kalkınmayı körükleyeceğine inanır. Denklemi basittir: Ne kadar çok soru, o kadar çok cevap. O, sorduğu her sorunun yanıtını bulamadığı gibi, bulduğu her yanıt da, eksikliklerden ya da yanlışlardan arınık değildir. Tutarlı yönleri olduğu kadar, çelişkili yönleri de olan bir yazarımızdır ki, bunun örneklerini görüşlerini açıklarken vermiştik.

Kemal Tahir, ne yapmaya çalışmıştır? Bu sorunun yanıtını mesleği olan romanda ne yapmışsa, ne yapmaya çalışmışsa, düşünce alanında da aynı şeyi yapmaya çalışmıştır şeklinde karşılamanın pek yanlış bir değerlendirme olmayacağını düşünüyoruz. Romanda yapmaya çalıştığı şey, dünya görüşüne uygun sanat eserleri ortaya koymaktır. Bunun için roman denilen edebiyat türünün ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, romanın dünyaca ünlü isimleri ve onların yapıtlarını da inceleyerek bu sanatı kavramaya çalışmıştır. Sonuçta ulaştığı kanı şudur. Roman yeni bir edebiyat türüdür. Batı kaynaklıdır. Hıristiyan-burjuva sınıfının yarattığı bir edebiyat türüdür. Bireyin dramına dayanır. Ustalarına bakılarak öğrenilmesi gereken birtakım teknikleri, yöntemleri vardır. İçinde yaşadığı Türk toplumu ise, batının sınıflı toplumlarından farklı bir toplum yapısına, dolayısıyla farklı bir insan tipine sahiptir. Türk toplumu doğulu bir toplumdur. Buradaki insanlar, hiçbir zaman toplumda tek başına kalmazlar, kalamazlar. Bu, doğulu insan tipi ile batılı insan tipi arasında niteliksel bir farklılık vardır. Türk toplumunda batıdaki gibi bir burjuva sınıfı yoktur. Roman ise, temelde bir burjuva sanatıdır. Bu durumda, iki seçenek vardır. Ya roman batıya özgü bir sanat dalıdır, Türkiye'de bu sanat dalında ürün verilemez deyip romancılıktan vazgeçip kendi

toplumsal özelliklerine uygun bir yazı türüne dönmek veya yenisini yaratmak. Ya da Türk insanının ve Türk toplumunun gerçeklerine, temel özelliklerine göre, roman sanatına bir yorum getirip, üzerinde gerekli birtakım değişiklikler yaparak Türk toplumuna özgü bir roman yaratmak. Yani, Türk romanı yazmak. Kemal Tahir bilindiği üzere ikinci seçeneği seçmiş, batıdaki bireysel dram anlayışı yerine toplumsal dramı esas alan bir roman anlayışı getirerek Türkiye'nin, Türk insanının temel ekonomik ve toplumsal özellikleri temelinde batı romanını aşmaya çalışmıştır. Kısacası roman denilen batılı edebiyat türünün teknikleri, yöntemleri alınacak, onun üzerine Türk toplumsal özellikleri temelinde Türk dehası eklenecek, böylece ortaya Türk romanı denen roman türü çıkacaktır. Bu roman batı romanına benzemeyecektir. Ama ona roman değildir de denilemeyecektir. O romandır, ama batıdan farklı bir roman: Türk romanı.

Romanda ne yaptıysa Kemal Tahir, siyasal düşüncesinde de aynı şeyi yapmaya çalışmıştır demiştik. Bunu biraz açarsak, şunları söyleyebiliriz. Sosyalizm de batı kaynaklıdır. Batılıdır. O da roman gibi, aynen alınmayacak, Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal özellikleri doğrultusunda bir yoruma ve değişikliğe tabi tutularak, yani üzerine Türk dehası uygulanarak genelde doğuya, özelde Türkiye'ye özgü bir sosyalizm kuramına ve eylemine ulaşılacaktır. Bu da tıpkı Türk romanı gibi, yerli/doğulu/ Türk sosyalizmi olacaktır. Burada da tıpkı romanda olduğu gibi, sosyalizm batı kaynaklıdır, bize uygun değildir ile Türkiye'ye özgü, Türk tarihsel ve toplumsal gerçekleri temelinde bir sosyalizm inşa etmek seçeneklerinden yine ikincisi seçilmiştir. Böylesi bir yöntem ve süreçte geliştirilecek bu sosyalizm, batı sosyalizmine benzemeyecektir. Ama ona sosyalizm değildir de denilemeyecektir. O, sosyalizmdir, batıdan farklı bir sosyalizm: Yerli/doğulu/Türk sosyalizmi.

Bu yerli/doğulu/ Türk sosyalizmi Kemal Tahir'in ütopyasıdır diyebiliriz. Bu ütopyanın nasıl gerçekleşeceği konusunda aşılması gereken birtakım maddi zorunluluklar vardır, Kemal Tahir düşüncesinin önünde. Bu zorunluluklar onu, Türkiye'de sosyalizmin yukarıdan aşağıya, devlet eliyle gerçekleşeceği düşüncesine götürmüştür. Kemal Tahir'in ütopyasının ete kemiğe bürünmesinde, karşılaştığı sorun da buradadır. O, Türkiye'nin tek kurtuluşu olarak gördüğü bu Türk sosyalizmine geçişin önünde iki büyük engel görüyordu. Bunlardan birincisi, doğu-batı çatışmasında, batı emperyalizminin doğuya dolayısıyla Türkiye'ye yönelik ve hiç değişmeyen tarihsel

emelleridir ki asıl tehlike budur. Çünkü içerde de birtakım ‘ajanları’ vardır batının ve içeriye çeşitli yollardan müdahale edebilmektedir. Türk toplumu içerde, kendisini yöneten batılaşmacı kadrolarla mücadele ederken, dışarda da batı ile mücadele etmek durumundadır. Türkiye gibi doğulu toplumların batı emperyalizimine karşı en büyük silâhlarının bağımsız ve güçlü devletleri olduğunu söyleyen Kemal Tahir'e göre, Türk sosyalistlerinin, devletin gücüne bir hanel getirmeden içerdeki mücadeleyi sürdürmek zorunluluğu vardır. Eğer Türkiye'deki sosyalizme geçiş süreci devleti (devletlileri değil) zayıflatacak, ya da güçten düşürecek bir mecra kayacak olursa, bu durumda batıların yemi olmak gibi bir tehlike vardır. O halde devleti zaafa uğratabacak her türlü davranıştan uzak durmak gerekir. Devlet gücünden hiçbir şey kaybetmeden, yıkılmadan sosyalizme geçmelidir. Bunun da tek yolu devleti elinde tutan kadroların, yani ilgili bölümde belirttiğimiz yöneticiler kesiminin, sosyalizmi benimseyerek, devlet kapitalizminden devlet sosyalizmine bir yumuşak geçiş yapmaları, daha sonra uygulayacakları gerçekten halkçı sosyalizm ile toplumsal dönüşümün de önünü açmalarıdır.

Ancak, Kemal Tahir'in Türk siyasal sistemi ve bu sistemin işleyişi ile ilgili görüşlerini hatırlayacak olursak, o bu konuda halktan kopukluk esasına dayanan bir memur devleti sistemi ve zihniyetinin Osmanlı'dan beri gücünü kaybetmeden devam ettiğini söylüyordu ki sözünü ettiğimiz engellerden ikincisi de buydu. Romancımıza göre, bu siyasal düzen, Türkiye'nin içerdeki temel iki sorunundan birini oluşturmaktadır. Diğer, Tanzimat'tan beri süre gelen ve bu memur devleti kadrolarınca resmi bir politika olarak uygulanan batılaşmadır. Yani, somutta bu iki sorun bir yerde birleşmektedir. Bu yer de memur devletinin kadroları yani, yönetenler kesimidir. Uyguladıkları politikalarla yani batılaşmacılıkla, batıların da desteğini alan bu yönetenler kesimini romancımız, varlığını halktan kopuklukta ve geniş halk kitlelerinin sömürsünde bulan, bu nedenle halkçılığa karşı, halkın devlet yönetimine gerçek anlamda katılımını her çeşit aracı ve yöntemi kullanarak önleyen, aralarına halkçı zihniyetteki kimseleri kesinlikle sokmayan, böyle bir eğilim göstereni de hemen türlü yollarla tasfiye eden oldukça kötü ve olumsuz bir kesim olarak betimlemişti. Yine Kemal Tahir'e göre, çıkarını batılaşmada, devlet kapitalizminde, devlet eliyle zengin yetiştirmede ve belki de en önemlisi, memur devleti sistemini sürdürmekte gören bu yöneticiler kesiminin kendiliğinden sosyalizmi benimseyeceklerini düşünmek bir

anlamda imkânsız istemek gibi bir şeydir. Diğer alternatif, halkın ya da halkın bir kesiminin bilinçlenip, bir tür sınıf rolü üstlenerek, örgütlenmesi ve devleti aşağıdan yukarıya yapacağı bir baskı ile değişime zorlamasıdır ki, Kemal Tahir'in böyle bir oluşumun Türkiye'de olanaksızlığını savunduğunu biliyoruz. Bizim anladığımız kadarıyla Kemal Tahir, bu soruna bir çözüm getirememiştir. Bu konuda çelişki içerisindedir. Sonuçta Kemal Tahir'in Türk sosyalizmine geçiş sorununda kendi ön kabulleri çerçevesinde bir çıkış sağlayacak, kuramsal bir açılım getirdiğini söylemek oldukça güçtür.

Kemal Tahir'i düşünce hayatımızda önemli ve etkili kılan temel özelliği, onun, Türk toplumunun bugün karşılaştığı sorunları aşabilmek için düne yönelmesi, kendi tarihsel ve toplumsal gerçeklerine yönelmesi, bu yönelişin ona bu günkü sorunları aşacak kuramsal ve pratik gücü kazandıracağına yönelik söylemidir. Ancak, kendi gerçeklerimize yöneldiğimizde hem kendimizi hem de dışımızdaki dünyayı gerçekçi olarak kavrayabiliriz görüşünde olan Kemal Tahir'e göre, gerek kendimizi gerek kendi dışımızdaki dünyayı tanımamızda ve kavramamızda tarih bilimi bilimlerin anası konumundadır. Kemal Tahir romanında ve düşüncesinde öne çıkan belirleyici ögenin tarihsel gerçeklerine yönelmiş böyle bir yerlilik vurgusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu vurgu romancımızda o kadar belirgindir ki onun muarızları tarafından kolaylıkla şovenizmle suçlanmasına, meşru olmasa da bir zemin oluşturmaktadır. Bu tür suçlamalara Kemal Tahir'i etkilemez. Çünkü onun için yerlilik hayati bir sorundur. Gerçekten yerli olmadan insan bile olunamaz ki sanatçı olunsun diyen Kemal Tahir, için insan yerli olmaktan çıkınca başka bir yerli olmaz, yersiz olur, yerinden olur yurdundan olur. Çünkü yeri olmayanın yurdu da olmaz. İşte buradan doğmaktadır Kemal Tahir'in yerlilik vurgusu. Bu nedenle bireysel planda bile bir doğulu insanın gerçek anlamda batılılaşamayacağını olsa olsa kozmopolit bir kişi olup çıkacağını düşünmektedir. Kozmopolitliğin Kemal Tahir'in düşüncesindeki karşılığı her şeyden önce yersizlik, yurtsuzluktur. Kozmopolit insan ne doğuludur artık çünkü yerinden olmuştur, ne de batılıdır, çünkü yeri yoktur. Kendisini bekleyen kader ise batılının yemi olmaktır.

Diğer taraftan, Kemal Tahir için kapitalist batılı insan tipi demek, yabancılaşmış insan demektir. Köleci toplumdan gelen, bu insan tipi, özel mülkiyeti dolayısıyla, metayı kutsallaştırarak kendi deyişiyle soyguncu bir canavara dönüşmüştür. En büyük zararı da önce kendine vermiştir. Çünkü sömürüyü meşru görmekle, insanlık onuruyla

bir zamanlar olan göbek bağına koparmıştır. Romancımıza göre, başta kendi insanları olmak üzere bütün insanlığı sömürmekten başka bir arzusu olmayan bu batılı insan tipine özenmek, onun gibi olmaya çalışmak her şeyden önce insanlık onuruyla bağdaşmaz.. Batılılar yerli düşmanlardır, çünkü onları yerinden etmek istemektedirler, çünkü yerlerine, yurtlarına göz koymuşlardır onları sömürmek istemektedirler. Kemal Tahir'de uzlaşmaz bir çelişkiye ve çatışmaya dayanan doğu batı ayrımının felsefi temelleri böyle bir insan tipine oturtulur. Doğulu (Doğu-batı ayrımının coğrafi bir ayırım olmadığını hatırlatalım) insan, yani insanlık onuruyla göbek bağına korumayı sürdüren insan bireyci değil, toplumdur, toplumsaldır. Hiçbir zaman içinde bulunduğu toplumdan soyut olarak ele alınamaz, çünkü böyle bir varlığı yoktur. Köle çalıştırmadığı için ruhu köleliğe yatkın değildir, azla yetinir, çileye dayanıklıdır ama bu edilgen, pasif görünen kişilik batılı insanınkine benzemeyen, batılıların idrak bile edemeyecekleri bir özgürlüğe sahiptir. Doğulu insanın ve toplumların -ki Kemal Tahir'de bir romancı olmasına rağmen asıl inceleme konusu birey değil, toplumdur. Çünkü birey içinde bulunduğu toplumda ve o toplumla varlık kazanır. Dolayısıyla tarihsel olarak süregelen mücadele farklı insan tipine dayanan ve o tipin gerektirdiği dünya görüşü çerçevesinde örgütlenmiş toplumların mücadelesidir. Yani, Cephede ölenler tek tek bireylerdir ama savaşan toplumdur. Dolayısıyla toplumlararası bir mücadeledir tarihte söz konusu olan. Kemal Tahir toplumların temelinde yer alan mülkiyet yapısı ve ilişkilerinin farklılığı temelinde dayanan böyle bir felsefi ya da düşünsel diyebileceğimiz bir akıl yürütmeyle doğ-batı ayrımına ulaşmaktadır. Tarih doğu ile batının mücadelesi tarihidir. Son beş yüz yıldır batı sürekli saldıran taraftır.

Romancımıza göre, batının bu saldırganlığına karşı doğuluların ellerindeki en güçlü silâhları kendileri olmaları, yani yerlilikleridir. Yerlilik, kimlik demektir; kimlik ise kişilik demektir; kişilik ise güç demektir. Çünkü kişilik bilinci doğurur, bilinç olmadan bilgi doğmaz, çevreyi kuşatan maddi gerçekler idrak edilemez, idrak edilemeyen gerçek (zaruret anlamında) aşılamaz. Romancımız, Engels'in "hürriyet zaruretlere idrakidir" şeklindeki sözünü özgürlük tanımı olarak benimsemiştir. Tarihsel maddeciliğin mantığı gereğince bugün karşılaşılan zorunluluklar, dünün yani tarihin tarihte yaşanmış birtakım diyalektik çelişkilerin bu güne yansımalarıdır. O halde bu gerçekler, düne gidilmeden, dün bilinmeden kavranamazlar, kavranamayan bir gerçeklik ise ancak tesadüfle aşılar. Oysa tarih tesadüfler konusunda çok cimridir. Tarihi etiyle,

kemiğiyle insanlar ya da insan grupları yapar. Kemal Tahir'in bu hürriyet tanımı insanı tarihin bir nesnesi kılmaz, tersine aynı zamanda nesnesi olduğu tarihin en etkin öznesidir insan. İnsan tarihi, kendisini kuşatan maddi zorunluluklar içerisinde ama onları aşarak, özgürleşerek yapar.

Yerli gerçeklere dönmek Kemal Tahir'e göre, tarihe dönmek demektir. Çünkü hiçbir şey tarihimiz kadar bize ait bizim değildir. Bütün bu nedenlerle Kemal Tahir'in tarihle ilgisi bir merak tatmini ya da romanları için malzeme toplama faaliyeti değil bir zorunluluktur. Tarihin önemiyle ilgili söyledikleri özgün, ilk kez Kemal Tahir tarafından söylenmiş sözler değildir. Kemal Tahir'in benimsediği dünya görüşü zaten tarihin ve tarih bilgisinin bugünü kavramada ve aşmada vazgeçilmez olduğu temeline dayanır. Türk düşüncesinde de Kemal Tahir, tarihin önemine ve vazgeçilmezliğine ilk vurgu yapan kişi değildir. Sait Halim Paşa bu konuda ilk akla gelen örneklerdendir. Dolayısıyla Kemal Tahir bilinmiyor bir şeyi söylüyor değildir. Bizce, farklılığı bilinen bir şeyi keşfetmesi değil, bunun gereğini yapmaya çalışması, yani, bilgiyi eyleme dökmesi, bilinçle buluşturmaya çabalamasıdır.

Romancımızın gerek, Osmanlı tarihi gerek Cumhuriyet dönemi ile ilgili çeşitli tarihsel olaylara farklı yorumlar getirmesinin de altında bizce bu yukarıda özetlediğimiz, doğu-batı ayrımı, özgürlük tanımı, yerlilik vurgusu, tarihe yaklaşımı, bilgiyi bilinçle buluşturmaya çabalaması gibi hususlardır. Kemal Tahir'in okuduğu kaynaklar ilgil herkesin kolayca ulaşabileceği, her yerde bulunan kaynaklardır. Onun tarihsel olaylar ile ilgili kimilerince hayaranlıkla kimilerince tepki ve red ile karşılanan farklı görüşleri ya da çarpıcı, alışılagenin, bilinegelenin tersi yorumları farklı kaynaklara sahip olmasından değil, bu farklı okumasından gelmektedir diyebiliriz. Gerek yakın tarihimize gerek, uzak tarihimize ilgili birtakım olaylarla ilgili ileri sürdüğü iddialar ya da görüşlerin önemli bir kısmı bu herkesçe bilinen ya da bilinebilecek olan kaynaklardaki bilgilere dayanmaktadır. Örneğin, Timur'un batıların ajanı olduğunu, onların kiralık katili olduğunu, Osmanlıyı arkadan vurmak için papayla gizilce anlaştığını ileri sürerken elinde bir belge, bir kanıt yoktur. Belge Ankara Savaşının sonuçlarıdır Kemal Tahir'e göre. Yine İttihat Terakkili subaylar kendi memleketleri olan Rumeliyi, iktidara gelmek karşılığında batıların peşkeş çektiler derken de konuşan tarihi belgeler, kanıtlar değil, Kemal Tahir'dir. Kemal Tahir'in ortaya koyduğu görüşlerden ziyade o görüşleri üretim biçimi, bilgiyi kullanım tarzı, doğru

sorular geliştirebilmesi gibi özellikleri ekili olmuştur. O, ortaya attığı sorularla bir tartişma başlatabilmekte son derece başarılıdır.

Kemal Tahir'in Osmanlı tarihine yönelmesinin nedeni de onun yukarıda özetlediğimiz ve tartiştığımız temel görüşleridir ki, bunların başında, doğu-batı ayırımı, batılaşma eleştirisi, yerlilik vurgusu ve tabii hepsinden önemlisi onun tarihe yüklediği bu anlamın mantıksal gereğidir. Kemal Tahir, anladığımız kadariyle, Osmanlıcılık yapmak için değil, dünün övgüsünü yapmak için de değil, bugün için, bugünün toplumsal gerçeklerini, maddi zorunluluklarını düne yönelerek aşmak için Osmanlıyla ilgilenmektedir. Osmanlı toplumunu incelerken ATÜT modeline başvurması da ATÜT çülük yapmak için değil, bu modelden yararlanarak Osmanlı geçeklerini karamak için ATÜT'e yönelmiştir. Amacı da yaptığı da ATÜT'ün klasik şeklini uygulamak, teşdüşen geçekleri zorlayara modele uydurmak değildir. O, Marks tarafından geliştirilmiş ATÜT modelinin Osmanlı'yı açıklamada yeterli olmadığını hatta bir çok açılardan da (bu tür toplumların durağanlığı gibi) Osmanlı toplumsal gerçekleriyle uyumadığını, ileri sürmüştür. Ancak o ATÜT'ü ne bir kenara bırakmış ne de Osmanlı'nın belli bir dönemini karşılayan bir yorumlamayı benimsemiştir. ATÜT'ü bir kuramcı gibi Osmanlı pratiği doğrultusunda değişime uğratmaya yani modeli gereken değişiklikleri yaparak geliştirmeye böylece, işler hale getirmeye çalışmıştır. Gerek ATÜT'e yüklediği anlam gerekse doğu-batı ayırımı ve toplumsal çelişkilerin, toplumlararası çelişmelerle birlikte düşünülmesi de birbirini yerine geçen kuram, model ya da açıklama biçimleri değildir. Bu ikisi birbiriyle sürekli ilişkili tutularak, birbirini besleyerek çoğu kez de eş zamanlı olarak Kemal Tahir tarafından kullanılmış, işler tutulmuştur diyebiliriz.

Kemal Tahir, bir kuramcı olmadığı gibi, tarihçi de değildir. O kendi sanatında, yani, uzmanlık alanında yapmaya çalıştığını, sosyal bilimcilerin, tarihçilerin, akademisyenlerin, kuramcıların kendi alanlarında yapmalarını istemektedir. Ancak, bunun şimdiye kadar Türkiye'de yeterince yapılmadığı kanısında olduğu için, ya da yapılan araştırmaları, ortaya konulan ürünleri yeterli görmediği için, bir romancı olarak, asıl mesleğinden vaz geçmeden, amatörce denilebilecek şekilde tarihe, felsefeyle ve sosyoloji ile ilgilenmiş, bu konuda ulaşabildiği kaynakları ve belgeleri inceleyerek, araştırarak birtakım sonuçlara ulaşmış bunları da romanlarında okuyucularıyla paylaşmıştır. Akademisyeninden, sanatçısına; politikacısından, öğrencisine kadar çeşitli kesim ve mesleklerden yanına gelen insanlarla, dostlarıyla, arkadaşlarıyla elde ettiği

bilgileri, ulaştığı yorumları tartışmıştır. Bütün bu konuşmalarında da çevresindekilere hep bu yerlilik vurgusunu aşılama çalışmış, Türk toplumunun ve Türk insanının batıdan farklı olduğunu, batıyı taklit etmenin çözüm değil ölüm demek olduğunu, büyük bir tarihsel birikimin ve büyük tarihsel başarıların sahibi bir toplum olduğumuzu, kendimize güvenmemiz ve bizi biz yapan tarihsel ve toplumsal özelliklerimizi araştırıp, bularak kendi kimliğimize kavuşmamızın tek çıkar yol olduğunu sürekli gündemde tutmuştur. Sencer Divitçioğlu, Selahattin Hilav, Baykan Sezer, Cahit Tanyol, Murat Sarıca, Sebahattin Selek gibi tarihçi, felsefeci ve sosyologların Kemal Tahir'in sesine kulak veren, bütünüyle olmasa da genelde onun görüşlerine katılan, ne yapılması gerektiğinde hemen hemen onunla aynı fikirde olan isimler olduğunu söyleyebiliriz.

Kemal Tahir'in önemli bir etkisi de sinema alanında olmuştur. 1960'lı yıllarda romancımızın çevresinde toplanan sinemacı ve senaryocuların onun, görüşlerinden etkilenerek, başlattıkları ve sinema tarihimizde Ulusal Sinema diye anılan bir akımı ya da ekolü oluşturdukları bilinmektedir. Bu akımın temsilcileri, Metin Erksan, Halit Refiğ, Duygu Sağıroğlu, Ayşe Şasa, gibi yönetmen ve senaristlerdir. Ulusal sinema akımını kısaca, Kemal Tahir'in roman sanatında yaptığını, ve savunduğu görüşleri, sinema sanatında yapmak diye tanımlamak mümkündür. Ulusal Sinema, fikri temelini Kemal Tahir'in doğu-batı ayrımı, doğu ile batı arasındaki çatışma, bu çatışmada doğunun ve Türk toplumunun yeri ve yapması gerekenler, ile ilgili görüşlerinin oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁷⁷⁴

Kemal Tahir, çalışmamızın ilgili bölümlerinde de değindiğimiz gibi, hemen her kesimden ilgi gören bir yazarımızdır. Kemal Tahir'in en ilginç yanı, hangi düşüncede

⁷⁷⁴ Halit Refiğ, Kemal Tahir'in kendi üzerindeki etkisini şöyle anlatmaktadır: "...Kişiliği beni daha da etkiledi. Ertesi yıl filme çekmeyi tasarladığım bir senaryo üzerinde, bana bütün meslek hayatım boyunca ders olacak, 'drama düşmüş insan'a nasıl yaklaşılabileceğini gösterdi. 60'lı yılların başında 'bizdeki batılılaşmanın fiyaskosu' üzerinde sistemli olarak düşünmeme yol açtı. (...) O gün bu gündür, yani 40 yılı aşkın bir zamandır, Kemal Tahir düşünce hayatım üzerinde en güçlü etken olmayı korumaktadır. (...) Ama benim Kemal Tahir'de en çok etkilendiğim özellik, onun belli gerçekler üzerindeki görüşlerinden çok bu gerçeklere yaklaşma usulüdür. Zaten Kemal Tahir, kimsenin arkasından gitmediği için kimsenin de onun arkasından gitmesi mümkün değildir. (...) Kemal Tahir, kendisi dogma kabul etmezken ona hayranlık duyan birinin onu dogmalaştırmaya kalkması son derece yanlış olur." Halit Refiğ, *Gerçeğin Değişkenliği, Kemal Tahir*, Ufuk yay., İst., 2000., s. 10.

Ayşe Şasa Ulusal Sinema üzerinde Kemal Tahir'in etkisini şöyle anlatıyor:
" ...Metin Erksan, Halit Refiğ, Lütfi Akad ve Atkif Yılmaz sık sık bir çatı altında toplanır, durum muhasebesi yaparlardı. Günün sorunu, piyasanın aşırı ticari temayüllerine direnebilmek, haysiyetli ürünler verebilmektir. Haysiyetli ürünler vermenin ilk koşulu yerli bir estetik kurmaktır. Yerlilik sorunsalının, hepsi de solcu olan o dönemin önde gelen yönetmenleri arasında çok önemli bir yeri vardı. Kemal Tahir, yazdıkları ve söyledikleriyle ortamı temelden etkileyen bir otoriteydi..."⁷⁷⁴

olursa olsun herkesin Kemal Tahir'de onaylayacağı ve benimseyeceği birtakım görüş ve düşünceler bulabilmesi; buna karşılık sınırlı bir sayıda olan aşırı hayranları dışında hiç kimsenin ya da kesimin Kemal Tahir'i bütünüyle sahiplenememesidir. Çünkü, herkes Kemal Tahir'de beğenmediği kesinlikle katılmadığı bir görüş ya da düşünce bulabilmektedir. Kemal Tahir'in, birilerine yaranmak, birileri tarafından kabul görmek, ya da birileri tarafından dışlanmak korkusu gibi bir endişe taşımayan son derece açık, rahat ve samimi bir kişiliği vardır. Kemal Tahir'in bütün bu özellikleri ve kendine özgü kişiliğiyle gerek edebiyatımızın gerekse düşünce tarihimizin ender kişiliklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Kemal Tahir, herhangi bir siyasal gruba ya da harekete tam olarak dahil edilememesi açısından ve sadece bu anlamda "arafta" dır diyebiliriz. Ancak ona bu konumu kazandıran tarafsızlığı değildir. Tersine, Kemal Tahir, hemen hemen her olayda ve konuda bir taraftır. En genel anlamda, doğu-batı ayırımında doğunun tarafındadır. Ödünsüz bir batı karşıtı, anti-kapitalist ve anti-emperyalisttir. Kendi ifadesiyle bütün insanları sevmek alçaklıktır. O sadece, iyileri, dürüstleri, namusluları sever. Sevgisini ve nefretini gizlemez.

Türk düşünce ve edebiyat hayatının bir başka usta kalemi ve romancımızın kadim dostlarından biri olan Cemil Meriç'in aşağıdaki şâirane cümleleri Kemal Tahir için seçtiğimiz son sözlerdir:

*Konuşmak bir arayıştı O'nun için, bir vuzuha varmak cehdiydi. Hayatın belli merhalelerinde, belli hatalara düşmenin mukadder olduğunu çok iyi biliyordu. Uyanık bir şuurdu Kemal, her an zenginleşen bir şuur. Ve okşayan bir ses, dost, ılık, ışıltılı...
Kemal Yaşayan adamdı. Yaşamak tekâmül etmektir. Kemal'in romanları, hiçbir kilisenin sözcülüğünü yapmaz, herhangi bir tarikatın değil, hakikatın emrindedirler.
Zaten Kemal'i de siyasi bir doktrine hapsetmek yanlış.*

ÖZET

Kemal Tahir (1910-1973), Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önde gelen romancılarından biridir. Gerçekçi romanın Türkiye'deki temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Kemal Tahir, eserlerinde, Osmanlı'dan günümüz Türkiye'sine kadarki bir tarihsel süreçte Türk toplumu ile ilgili olarak ekonomik, toplumsal ve siyasal konulardaki görüşlerini yansıtmaya çalışmıştır. Romancımız bu niteliğiyle Türk düşünce hayatının da önemli isimlerinden biridir. Gerek romanlarında ileri sürdüğü tezleri, gerek çeşitli konularda yazdığı diğer yazılar ve yaptığı konuşmalarla Türk siyasal düşüncesinde önemli tartışmalara yol açmıştır. Bir kişinin ele alınıp, onun siyasal ve toplumsal düşüncelerinin ayrıntılı olarak incelenmesini amaçlayan bu çalışma, bilimsel araştırma türlerinden monografiler sınıfına girmektedir. Çalışmanın konusunu, Kemal Tahir'in hayatı, eserleri, kişiliği, düşüncesinin ana özellikleri, siyasal ve toplumsal görüşleri oluşturmaktadır.

Giriş ve sonuç bölümleri dışında dört ana bölümden oluşan bu çalışmada, ilk olarak Kemal Tahir'in ailesi, çocukluğu, gençlik ve olgunluk yılları, yetiştiği çevre, temel ilgi alanları, etkilendiği kişiler ve olaylar, kişiliği, başından geçen olaylar, eserleri, eserlerindeki konuları hangi nedenlerle seçtiği gibi konular üzerinde durulmuştur. Doğumundan ölümüne kadar ana hatlarıyla yaşam serüvenini yansıtmaya çalıştığımız bu bölüm Kemal Tahir'in biyografisi niteliğindedir. Daha sonra, romancımızın dünya görüşü, düşünce yapısı, temel ön dayanakları ya da ön kabullerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece, Kemal Tahir'in ileri sürdüğü görüş ve tezlerinin arkasındaki düşünsel yapı, kavramsal çerçeve, yöntemi, konu ve olaylara yaklaşım tarzının neler olduğunun aydınlığa kavuşturulması hedeflenmiştir.

Diğer iki bölümde ise, Osmanlı'nın kuruluşundan romancımızın yaşadığı döneme kadar uzanan bir zaman diliminde ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal konular ve Türk tarihinde yaşanan bir takım önemli olaylar ile ilgili görüş ve düşünceleri, ortaya attığı tezler, olumlu ve olumsuz yönde aldığı eleştiriler incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Kemal Tahir'in Türk siyasal düşüncesindeki yeri ve katkılarıyla ilgili kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

Kemal Tahir (1910-1973) is an important novelist in Turkish literary of republic period. He is accepted as a representative of realist novel in Turkey. In his works, he reflects his political, social and economic views about Turkish society. Because of this characteristic, he became one of the important name in Turkish thought, and started a lot of discussions on Turkish political thought.

This is a personal monograph through which, one's political, social thoughts are considered detaily. So Kemal Tahir's life, personality, main characteristics of his thoughts, social and political views are contained in this study.

Out of introduction and conclusion parts, there are 4 main chapters in this study; in chapter I, Kemal Tahir's family, childhood, youthfulness and maturity years, growth environment, main consideration subjects, effective persons and events in his life and personality, works and the reason of subject choice are examined as a form of biography. In chapter II, his world view, thought structure, main assumptions and thought fundamentals are examined, so it is aimed that, Tahir's views, thesis and method, and their backgrounds, and their relations with those thought structures, conceptual frameworks could be find out. In the other two chapters his thoughts and thesis on economic, social, cultural and political subjects, important historical events, and criticism that are made on his works, are considered from the begining of Ottoman Empire to his time. In conclusion part of the study, there is a short evaluation on his contribution and place in Turkish political thought.

KAYNAKÇA

- ABACI, Tahir, " Hangi Yol Ayrımı", **Yazko Edebiyat**, S. 9, Temmuz 1981.
- AGAOĞLU, Adalet " Devlet Ana", **Dost**, Ocak 1968.
- AĞAOĞLU, Tektaş, "Kemal Tahir ve Roman", **Kitaplar Arasında**, S. 2, Mayıs 1973.
- AĞAOĞLU, Tektaş, "Kemal Tahir'in Ardından", **Yeni Ortam**, 27.4. 1973.
- AK, M. Akif, "Ölümünün Üçüncü Yılında Kemal Tahir Anılırken", **Bayrak**, 21 Nisan 1976.
- AK, M. Akif, "Kemal Tahir", **Bayrak**, 26. 4. 1977.
- AKBAL, Oktay, "Kemal Tahir Üzerine", **Cumhuriyet**, 27.4. 1973.
- AKBAL, Oktay, "Günlerde", **Varlık**, S. 723, 1 Ağustos 1968.
- AKDAĞ, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.3, 1965.
- AKİS, 2 Mayıs 1959.
- AKİS, 12 Mayıs 1956.
- AKKUŞ, Osman, "Devlet Ana Reddedilmişti", **Yeni Şafak**, 13 Ocak 2001.
- AKMAN, Ercüment, "Kemal Tahir ve Sinema Üstüne", **Türkiye Defteri**, Nisan,1974.
- AKPÜRÇEK, Osman, "Göl İnsanları", **Yücel**, Ağustos 1956.
- AKŞAM, 15 Temmuz 1970.
- AKŞİN, Sina, "Osmanlı Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine BirDeneme", **Toplum ve Bilim**, Yaz, 1977.

- AKŞİN, Sina, **Şeriatçı Bir Ayaklanma, 31 Mart Olayı, 3.B.,İmge Kitabevi, Ank., 1994.**
- AKŞİN, Sina, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti, (yayın yönetmeni Sina Akşin), Cem Yayınevi, İst., 1992.**
- ALANGU, Tahir, **Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman (Antoloji), 3.C., (1940-1950), İst., 1965.**
- ALANGU, Tahir, **"Devlet Ana", May, s: 3, Aralık 1967.**
- ALANGU, Tahir, **"1962'de Roman ve Hikayemiz", Varlık Yıllığı 1963, İstanbul, 1962.**
- ALANGU, Tahir, **"1965'te Roman ve Hikayemiz", Varlık Yıllığı 1966, İstanbul, 1965.**
- ALANGU, Tahir, **"1967 Yılında Roman ve Hikayemiz", Varlık Yıllığı 1968, İstanbul, 1967.**
- ALANGU, Tahir, **"Büyük Romancı Kemal Tahir", Yeni Ortam, 24. 4 1973.**
- ALBAYRAK, Sadık, **"Dışımızdakiler Batıldır-Sanat Bile", Yeni Devir, 17 Mayıs 1978.**
- ALTUĞ, Taylan, **"Bozkırdaki Çekirdek, Bir Romanın Anatomisi", Yeni Dergi, Ekim 1970.**
- ALTUĞ, Taylan, **"Namusçular ",Türkiye Defteri, S.13,Kasım 1974.**
- ALTUĞ, Taylan, **"Kemal Tahir'in Bilinç Sentezi", Türkiye Defteri, Mayıs 1975.**
- ALTUĞ, Taylan, **"Türk Romanı ve Kemal Tahir", Türkiye Defteri, S: 6 Nisan 1974.**
- ALTUĞ, Taylan, **"Kemal Tahir'i Kaybettik", Umut, S:1,Mayıs 1973.**
- ALTUNÇ, Hulki, **"Hikâyeden Romana Gerçekliğin Evrimi (1937-1941)", Türkiye Defteri, Nisan 1974.**
- ALTUNÇ, Hulki, **"Kemal Tahir'in Günlüğünden Seçmeler", Türkiye Defteri, S. 6, Nisan 1974.**
- ANADOL, Zihni, **"Şeyh Bedrettin, Nâzım Hikmet ve Kemal Tahir", Gerçekler Postası, S. 14, 1971.**

- Ana-Britannica Ansiklopedisi**, "Gerçekçilik" maddesi.
- ANDAY, Melih Cevdet, **Yeditepe**, "Kemal Tahir İçin Ne Dediler" Haziran 1973.
- APAYDIN, Talip, **Yeditepe**, "Kemal Tahir İçin Ne Dediler", Haziran 1973.
- ARDIÇ, Engin, "Kemal Tahir ve Özgün Türk Romanı Tutkusu", **Cumhuriyet**, 24.4.1976.
- ARDIÇ, Engin, "Kemal Tahircilik mi", **Yeni Ortam**, 4 Şubat 1974.
- ARDIÇ, Engin, "Büyük Bir Yazarı Yitirdik", **Yeni Ortam**, 3. 5. 1973.
- ARISOY, Sunullah, "Kemal Tahir'le Röportaj", **Varlık**, S.701, 1 Eylül 1967.
- ARISOY, Sunullah, "Kemal Tahir'in Romancılığı", **Barış**, 24. 4. 1973.
- ARISOY, Sunullah, "Kemal Tahir İçin", **Barış**, 25. 4. 1973.
- ARMAN, Hürrem, "Köy Enstitüleri ve Bozkırdaki Çekirdek", **Forum**, S: 344, Ağustos 1968.
- ARPAD, Ahmet, "Kemal Tahir'le Bir Konuşma", **Yeditepe**, S: 89, Eylül 1963.
- ARSLAN, Recep, "Kemal Tahir'e Bakarken", **Hür Ses**, 20. 3. 1979.
- ASİLYAZICI, Hayati, "Kemal Tahir'le Sovyetler Birliğinde", **Türkiye Defteri**, Aralık 1974.
- ASİLYAZICI, Hayati, "Kemal Tahir Üzerine", **Özgür İnsan**, S. 45, Temmuz 1977.
- ASYA, Deniz, "Kemal Tahir Düşüncesi", **Folklor/Edebiyat**, S. 3, Mayıs- Haziran 1995.
- ATATÜRK, M. Kemal, **Söylev (Nutuk)**, Türk Dil K. yay.,Ank., 1981.
- ATAY, Oğuz, "Kemal Tahir ve Roman Geleneğimiz", **Politika**, 20 Nisan 1976.
- AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi yay., Ankara, 1968.

- AYDEMİR, Ş. Süreyya, **İkinci Adam** C.2, 2.B.,Remzi Kitabevi, İst.,1968.
- BAĞDATLI, Selahattin, " Kemal Tahir ve Devlet Ana ", **Yazko Edebiyat**, 11 Eylül 1981.
- BAHADIRLI, Yusuf Ziya, "Sağırdere", **Yeditepe**, 1.11.1956.
- BAKIRCIOĞLU, N. Ziya, **Türk Romanı, Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi**, Ötüken yay., İst., 1983.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Çiftçi Sınıflarının Hukuki Statüsü", **Ülkü**;
" Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.1, 1944 ; " Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", **Ülkü**, C.2, Mart 1938.
- BARLAS, Mehmet, "Kemal Tahir'in Dünyası",**Cumhuriyet**,22.4. 1973.
- BARLAS, Mehmet, "Kemal Tahir Üzerine", **Günaydın**, 20. 4. 1976.
- BAŞAN, Mehmet, "Kemal Tahir Kim Ola?", **Somut**, 6. 5. 1983.
- BAYKURT, Fakir, "Kemal Tahir İçin ", **Türkiye Defteri**, S.6, Nisan 1974.
- BAYRAK, Mehmet, "Eşkiyalık ve Kemal Tahir",**Yeni Ortam**,15.6. 1973.
- BELGE, Murat, "Devlet Ana" , **Yeni Dergi**, S. 42, Mart 1968.
- BELGE, Murat, "Kemal Tahir", **Politika**, 19 Mayıs 1980.
- BELGE, Murat, "Biz Bize Benzeriz",**Tarihten Güncelliğe**, İletişim yay., İstanbul, 1997.
- BELGE, Murat, "Kemal Tahir", **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim yay., YKY, İstanbul, 1994.
- BERGE, Metin, "Kemal Tahir'in AÜT-Feodal Üretim Tarzı Üzerine Okumaları", **Kebikeç** , S.1, 1995.
- BERKES, Niyazi, **Atatürk ve Devrimleri**, Adam yay.,1.B.,İst., 1982.
- Beş Romancı Tartışıyor**, Düşün yay., İst., 1960.
- BİLSEL, M. Cemil, **Lozan**, 1.C., Ahmet İhsan Matbaası ltd., İst., 1933.

- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, **Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri, Tarihsel Bir Çerçeve**, Dikili Belediyesi yay., İzmir, 1993.
- BOZDAĞ, İsmet, **Kemal Tahir'in Sohbetleri**, Bilgi yay., 1.B, Ank., 1980.
- BUĞRA, Tarık, "Kemal Tahir İçin", **Tercüman**, 24. 4. 1973.
- BURAK, Osman, "Necip Fazıl ve Bir Sorumluluk", **Yeni Sanat**, S.4, Şubat 1974.
- CANGIZBAY, Kadir, "Köye Giden Cumhuriyet I, Köy Enstitüleri, ", **Fikir ve Sanatta Hareket**, S. 96, Aralık 1975.
- CANSEVER, Edip, **Yeditepe**, ("Kemal Tahir İçin Ne Dediler" Haziran 1973.
- CEM, İsmail, "Yorulmayan Savaşçı ", **Milliyet**, 24 Nisan 1973.
- CEMAL, Ahmet, "Kemal Tahir İçin Ne Dediler", **Yeni Ortam** ,23 Nisan 1973.
- CEYHUN, Demirtaş, "Kemal Tahir", **Cumhuriyet**, 6. 11. 1989.
- CÜNEYT, Hasan, "Göl İnsanları", **Yeditepe**, 15 Nisan 1956.
- ÇAVDAR, Tefvik, "Yorgun Savaşçı Romanında Toplumun Genel Evrim Modeli" **Papirüs**, S. 26, Ağustos 1968.
- ÇELİK, Naci, "Anadolu İnsanı ve Bozkırdaki Ülkücü", **Papirüs**, S.35, Mayıs 1969.
- ÇELİK, Naci, "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması", **Türkiye Defteri**, S.6, Nisan 1974.
- ÇELİK, Naci, "Yorgun Savaşçıdaki Mustafa Kemal", **Papirüs**, S. 33, Mart, 1969.
- DEMİRALP, Oğuz, "Kemal Tahir", **Yazko Edebiyat**, Temmuz 1981.
- DEWEY, John, **Mektep ve Cemiyet**, Devlet B., İst., 1930.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az gelişmiş Ülkeler**, Elif yay., İst., 1965.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu** , 3. B., Sermet Matb., Kırklareli-Vize, 1981.

- DOĞAN, Mehmet H., "Türk Romanında Kurtuluş Savaşı", **Türk Dili**, S. 298, 1 Temmuz 1976.
- DOSDOĞRU, Dr. Hulusi, **Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal + Tahir**, Tel yay., İst. 1974.
- DURSUN, Tarık K., **Yeni Ortam**, " Kemal Tahir İçin ne Dediler", 23 Nisan 1973.
- DURU, Yaşar, **Ortadoğu**, (Röportaj) 27 Mart 1979.
- ECEVİT, Bülent, "Devlet Ana", **Kitaplar Arasında**, Nisan 1968.
- EDGÜ, Ferit, "Devlet Ana'nın Özü, Biçimi", **Yeni Ufuklar**, Mayıs 1968.
- EMRE, Semih, "Yorgun Savaşçı", **Yön**, 25 Haziren 1965.
- ER, Tüla **Kemal Tahir'in Altı Romanının Halk Bilimsel Açından Değerlendirilmesi**, Feryat Matbaacılık, Ank., 1986.
- ERER, Tekin, "Kemal Tahir Benerci", **Son Havadis**, 30 Nisan 1973.
- ERTOP, Konur, "Kemal Tahir Hayata Avukat Katibi Olarak Atılmıştı", **Cumhuriyet** 21. 4. 1983.
- FİKRİ, Sabit, "Kültürel Erozyon Hızlanarak Sürerken Kemal Tahir'i Hatırlamak", **Folklor/Edebiyat**, s: 3, Mayıs-Haziran 1995.
- Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi**, Görsel Yayınları, 1987.
- GÖZE, Ergun, "Kemal Tahir İçin", **Tercüman**, 27 Nisan 1973.
- GÜÇLÜ, Faruk, "Kemal Tahir Vurgusuyla Toplumsal Yapıda Kadının Yeri", **Folklor/Edebiyat**, s: 3, Mayıs-Haziran 1995.
- GÜLENDAM, Ramazan, "Geleneksel Anlatı Tarzının Devlet Ana'daki Yansımaları", **Folklor/Edebiyat**, 1992/2.
- GÜMÜŞ, Semih, "Tarih Kavramı ve Osmanlı'nın Kemal Tahir Üzerindeki Gölgesi", **Kitaplık** S. 38, Güz, 1999.
- GÜNER, Ahmet, "Kemal Tahir", **Sabah**, 10 Mayıs 1973.

- GÜNERİ, Ferit, "Eşkîyalık Üstüne", **Türkiye Defteri**, Şubat 1974.
- GÜNGÖR, Necati, "Nazım Hikmet Davası", **Yeni Düşün**, Ocak 1987.
- GÜNYOL, Vedat, "Köy Enstitüleri ve Bir Roman ", **Yeni Ufuklar**, Temmuz 1968.
- GÜNYOL, Vedat, "Ağacını Silmek", **Çala kalem (Eleştiriler)**, Çan yay., İst. 1977.
- GÜNYOL, Vedat **Çalاکalem (Eleştiriler)**, Çan yay., İst., 1977.
- HAMMER, J.V, **Büyük Osmanlı Tarihi**,1. C., Çev: Mehmet Atabey, Hikmet Neşriyat, İst., 1999.
- HIZLAN, Doğan, "Devlet Baba, 'Devlet Ana' ile Barıştı", **Milliyet**, 04.01.2001.
- HIZLAN, Doğan, "Şair Kemal Tahir" **Türkiye Defteri**,
- HIZLAN, Doğan, **Yeni Ortam**, " Kemal Tahir İçin Ne Dediler" , 23 Nisan 1973.
- HİKMET, Nâzım, **Mahpushaneden Kemal Tahir'e Mektuplar**, Yayına hazırlayan: Kemal Tahir, Adam yay, 2.B, İst., 1968.
- HİLAV, Selahattin, "Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar", **Eylem**, S. 13, Mart 1965.
- HİLAV, Selahattin, "Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak", **Türkiye Defteri**, S. 9, 1974.
- HİLAV, Selahattin, "Kemal Tahir'in Felsefi Düşüncesi ve Devlet Ana", **Dost**, Ocak 1968.
- HİLAV, Selahattin, **Yeditepe**, "Kemal Tahir İçin Neler Dediler", Haziran 1973.
- İLERİ, Selim, "Kemal Tahir'le Konuşma", **Yeni Dergi**, S. 105, Haziran 1973.
- İLHAN, Attila, "Tanzimat'ın Tabii Sonucu Sevres Anlaşması'dır", **Hürriyet Gösteri**, Kasım 1989.
- KABAKLI, Ahmet, **Türk Edebiyatı**, C.3, Türk Edebiyatı Vakfı yay., İst., 1985.

- KAHRAMAN, Kemal, "Kemal Tahir'de Tarih ve Muzır Düşünceler", **İlim ve Sanat**, S. 25, Mayıs-Haziran 1989.
- KAPLAN, Ramazan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, 3.B., Akçağ yay., Ank.,1997.
- KARAMAN,Abdülkadir, "Bozkırdaki Çekirdek", **Pınar**, Nisan 1972.
- KARAOSMANOĞLU, Y. Kadri, **Yeditepe**, " Kemal Tahir İçin Neler Dediler" Haziran 1973.
- KAYALI, Kurtuluş, "Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru AnlamanınYolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer", **Doğu Batı**, S: 11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000.
- " Kemal Tahir İle Konuşma", **Dost**, S.39, Ocak 1968.
- " Kemal Tahir'in Ardından " **Fikir ve Sanatta Hareket**, Mayıs 1973.
- "Kemal Tahir'e 5 Soru Kemal Tahir'den 5 Cevap", **Kitaplar Arasında**, 1 Nisan 1968.
- Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar**, Sander yay., İstanbul, 1979.
- KEMAL, Mehmed, "Kemal Tahir", **Barış**, 26 Nisan 1973.
- KEMAL, Orhan, **Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl**, Sosyal Yay., İst., 1965.
- KIRBAŞ, Dursun, **Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir**, Arba yay., İst., 1987.
- KİNROSS, Lord, **Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, 9.B., Sander yay., İst., 1984.
- KOÇER, Hasan Ali, "İlkokul Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, Milli Eğitim Bakanlığı , İst., 1983.
- KÖKSAL, Duygu, "Cemil Meriç ve Kemal Tahir'de 'Sahnenin Dışındakiler", **Defter**, S. 25, 1995.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Bizans'ın Osmanlı Müesseselerine Tesiri" **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C.1, 1931.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ank., 1959.

Köy Enstitüleri Kanunu, Gerekçeler ve Meclis Konuşmaları, TBMM Basımevi, Ank., 1940.

KUDRET, Cevdet, "Kemal Tahir'in Sanatı ve İki Romanı", **Gösteri**, Ağustos 1989.

KUDRET, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman/ Cumhuriyet Dönemi C. 3**, İnkılap Kitabevi, İst., 1993.

KURDAKUL, Şükran, **Çağdaş Türk Edebiyatı/Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)**, 2.C., Broy yay., İst., 1987.

MARKS, Karl, **Grundrisse, Ekonomi Politigin Eleştirisi İçin Çalışma**, Çev. Sevan Nişanyan, Birikim yay., İst., 1979.

MARKS, Karl, ENGELS, F., "Feurbach Üzerine Tezler", **Felsefe İncelemeleri**, (Çev. Sevim Belli), Sol Yay., Ank., 1975.

MARKS, Karl, **Türkiye Üzerine (Şark Meselesi)**, Çev. Selahattin Hilav-Attilâ Tokatlı, Gerçek yay., 2. B. İst., 1974.

MERİÇ, Meriç, "Kemal Tahir", **Orta Doğu**, 21 Nisan 1974.

Milliyet Sanat Dergisi, 24 Kasım 1972.

Milliyet Sanat Dergisi, 24 Kasım 1972.

MİYASOĞLU, Mustafa, "Kemal Tahir'in Radyo Konuşması", **Yeni Devir**, 21 Nisan, 1978.

MORAN, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II**, İletişim yay., 5. B., İst., 1997.

MUTLUAY, Rauf, **Elli Yılın Türk Edebiyatı**, 3.B., Türkiye İş Bankası yay., İst., 1979.

NACİ, Fethi, **Dost**, Ekim 1959.

NACİ, Fethi, "Yol Ayrımı", **60 Türk Romanı**, Oğlak yay., İst., 1998.

NACİ, Fethi, "Kimse Kimseyi Sevmiyordu " **Yeni Dergi**, S. 72, Eylül 1970.

NAMIKOĞLU, Fevzi, "Kemal Tahir'in Ardından", **Fikir ve Sanatta Hareket**, Mayıs 1973.

- NESİN, Aziz, "Fırtına Dindi ", **Milliyet Sanat**, 27 Nisan 1973.
- NESİN, Aziz, "Ölümünün Üçüncü Yılında Neler Dediler", **Politika**, 30 Nisan 1976.
- OKTAY, Ahmet, "Kemal Tahir Üzerine Tezler", **Dost**, Ocak 1968.
- ORAL, Zeynep, "Kemal Tahir'le Röportaj", **MSD**, S : 8, 24. 11. 1972.
- ORTAYLI, İlber, "Bir Siyasi Hikaye Olarak Devlet Ana ", **Dost**, Ocak 1968.
- OSKAY, Ünsal, "Kemal Tahir ve Diğer ATÜT Bakışaçılı Yazarların Geriye Yösemeci Olmayışları Üzerine", **Türkiye Günlüğü**, S. 11, Yaz 1990.
- ÖZDEMİR, Emin, "Gazete ve Dergilerde", **Varlık Dergisi**, Haziran 1973.
- ÖZERDİM, N. Sami, "Yorgun Savaşçı ve Başkaları", **Türk Dili**, Ekim, 1965.
- ÖZLEM, Fedai, "Kemal Tahir'in Yedigün Dergisindeki Hikayeleri", **Folklor/Edebiyat**, S. 18, 1999.
- ÖZÖN, Nijat, **Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları**, 1.C., Kitle Yay., Ankara, 1995.
- ÖZSOY, İskender, **Kemal Tahir Kaynakçası**, Barış Matb., İst., 1979.
- ÖZTOP, Şener, "Ulusal Sinema Kavgasından Yeşilçam Günlüğüne", **Türkiye Günlüğü**, Yaz 1997.
- PAMUK, Orhan, "Kemal Tahir'in Devleti ve Dili", **Radikal**, Pazar Dergisi, 17 Ağustos 1997.
- REFİĞ, Halit, "Devlet Ana Soruşturmasına Cevap"**Dost**, Haziran-Temmuz 1968.
- REFİĞ, Halit, "Kemal Tahir Üzerine Konuşma", **Türkiye Defteri**, S. 7, Mayıs 1974.
- REFİĞ, Halit, **Ulusal Sinema Kavgası**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971.

- (K. Marks - F. Engels), **Seçme Yazışmalar I** Çev. Yurdakul Fincancı, Sol yay., Ank. 1995.
- SELÇUK, İlhan, "Kemal Tahir", **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1973.
- SENCER, Muzaffer, **Osmanlı Toplum Yapısı, Devrim Stratejisi Açısından**, Ant yay., İst., 1969.
- SENCER, Muzaffer, **Osmanlı Toplum Yapısı**, Ant yay., İst., 1969.
- SERHAN, Fatma İrfan, "Kemal Tahir İle Konuşan Herkes Bir Parça Kemal Tahirleşir", **Politika**, 3 Mayıs 1976.
- SEYDA, Mehmet, "Kemal Tahir", **Yeditepe**, Haziran 1973.
- SEYDA, Mehmet, **Türk Romanı**, Tekin yay., İst., 1969.
- SEZER, Baykan, "Doğu-Batı Çatışması ve Marksizm", **Türkiye Günlüğü**, S: 15. 1991.
- SOMER, Kenan, **İlk Sınıflı Toplumlar, Asyagil Üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi**, (Derleme), Çev. Kenan Somer, Birey ve Toplum yay., Ank., 1985.
- SOYSAL, İlhami, "Devlet Ana", **Dost**, Ocak 1968.
- SOYSAL, İlhami, "Kemal Tahir Öldü mü?", **Toplum**, S. 54, 27 Nisan 1973.
- SUÇKOV, Boris, **Gerçekçiliğin Tarihi**, Çev. Aziz Çalışlar, Adam yay., İst., 1982.
- SÜLKER, Kemal, "Nâzım Hikmet Davasının İçyüzü" **Yeni Düşün**, Kasım 1987.
- SÜLKER, Kemal, **Nazım Hikmet Dosyası**, May yay, 3.B, İst, 1974.
- TAHİR, Kemal, "Dülger"(Hikâye), **Yedigün**, 23 Aralık 1937.
- TAHİR, Kemal, "Ezilmiş Adam" (Hikâye), **Yedigün**, 10 Kasım 1937.
- TAHİR, Kemal, "Herkesi Durduran Adam" (Hikâye), **Yedigün**, Kasım 1937.
- TAHİR, Kemal, "Kuş Kafesleri"(Hikâye), **Yedigün**, 29 Eylül 1937.

- TAHİR, Kemal, "Şecere Meselesi" (Hikâye) , **Yedigün**, 24 Şubat 1937.
- TAHİR, Kemal, "Üstadın Ölümü" (Hikâye), **Yedigün**, 24 Kasım 1937.
- TAHİR, Kemal, "Yalancı Şahit" (Hikâye), **Yedigün**, 25 Ağustos 1937.
- TAHİR, Kemal, **Notlar, Sanat Edebiyat 1**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1989.
- TAHİR, Kemal, **Notlar, Sanat/Edebiyat 1**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst.,1989.
- TAHİR, Kemal, "Türk Hikâyeciliği Üstüne", **Yansıma**, S. 5, Haziran 1972.
- TAHİR, Kemal, **Bozkırdaki Çekirdek**, 3. B., Bilgi yay., Ankara, 1976.
- TAHİR, Kemal, " Mollalar Asker " (Hikâye), **Yedigün**,
- TAHİR, Kemal, "Rayların Sesi" (Hikâye), **Yedigün**, Aralık 1937.
- TAHİR, Kemal, "Söylenmemiş Bir Söylev" **Papirüs**, S. 38, Ağustos, 1969.
- TAHİR, Kemal, "Turgut Uyar'ın Kitabı Dolayısıyla Tarih ve Şiirimiz", **Yeni Edebiyat**, S. 7, Mayıs 1970.
- TAHİR, Kemal, "Türk Hikâyeciliği Üstüne", **Yansıma**, S. 5, Haziran 1972.
- TAHİR, Kemal, "Bekâr Çamaşırı (Hikâye), **Yedigün**,
- TAHİR, Kemal, "Binin Yarıısı Beşyüz" (Hikâye), **Yedigün**,
- TAHİR, Kemal, "Bir Yaz Hikâyesi", **Yedigün**, 3 Temmuz 1938.
- TAHİR, Kemal, "Bütün Ahmetler Ayağa Kalksın" (Hikâye), **Yedigün**, 14 Temmuz, 1937.
- TAHİR, Kemal, "İki Batı", **Türkiye Defteri**, Ocak 1974.
- TAHİR, Kemal, "Sanatçı ,Sanat ve Politika",**Yeni Edebiyat**,S.4, Şubat 1970.

- TAHİR, Kemal, **Bir Mülkiyet Kalesi** , C. 1, Bilgi yay., 1.B. Ank., 1977.
- TAHİR, Kemal, **Büyük Mal**, Adam Yay., İst., 1990.
- TAHİR, Kemal, **Hür Şehrin İnsanları** ,Tekin yay., 2. B.,İst., 1983.
- TAHİR, Kemal, **Köyün Kamburu**, Adam yay., İst., 1989.
- TAHİR, Kemal, **Kurt Kanunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- TAHİR, Kemal, **Namık Kemal İçin Diyorlar ki**, Şirketi Mürettebiye basımevi, No:73, İst, 1936.
- TAHİR, Kemal, **Namusçular**, Bilgi yay., İst., 1974.
- TAHİR, Kemal, **Notlar, Sanat/Edebilyat 3, Dil Dosyası**, Yayına hazılayan: CengizYazoğlu, Bağlam yay., İst., 1989.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 10 Osmanlılık/Bizans**, Yayına hazılayan: Cengiz Yazoğlu: Bağlam Yay., İst., 1992.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 11 Batılaşma**, Yayına hazılayan:Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1992.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 12 Çöküntü**, (Yayına hazılayan: Cengiz Yazoğlu), Bağlam yay., İst., 1992.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 13 Sosyalizm/ Toplum ve Gerçek**, Yayına hazılayan: CengizYazoğlu,BağlamYay.,İst., 1992.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 5/1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar**, Yayına hazılayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1989.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 7 Roman Notları 1 Topal kasırğa, Darmadağın Olan Devlet**, Yayına Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yay., İst., 1990.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 8 Roman Notları 2 Batı Çıkmazı**, Yayına hazılayan:Cengiz Yazoğlu,Bağlam yay., İst.,1991.
- TAHİR, Kemal, **Notlar 9 Roman Notları 3**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1991.
- TAHİR, Kemal, **Notlar / Sanat / Edebiyat 4**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1990.

- TAHİR, Kemal, **Notlar / Roman Notları 1, Topal Kasırğa, Darmadağın Olan Devlet**, Yayına Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1990.
- TAHİR, Kemal, **Notlar/ Roman Notları 3, Patriyot Ömer, Gülen Azap Çıkmazı**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1991.
- TAHİR, Kemal, **Notlar/Mektuplar 15**, Yayına hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam yay., İst., 1993.
- TAHİR, Kemal, **Notlar/Roman Notları 2, Batı Çıkmazı**, Yayına hazırlayan:Cengiz Yazoğlu,Bağlam yay.,İst.,1991.
- TAHİR, Kemal, **Rahmet Yolları Kesti**, Bilgi yay., Ank., 1970.
- TAHİR, Kemal, DERVİŞ, Suad, CEVAD A., **1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa**, Ahmed Cevad Neşriyatı, İst., 1936.
- TAHİR, Kemal, **Yediçınar Yaylası**, Karacan yay., İst., 1981.
- TAHİR, Kemal, **Yeni Ufuklar** dergisinin "Toprak Reformu " soruşturmasına cevabı, **Yeni Ufuklar**, Ekim, 1960.
- TAHİR, Kemal, **Yol Ayrımı**, Sander yay., 3. B., İst., 1977.
- TAHİR, Kemal, **Yorgun Savaşçı**, 9. B., Tekin Yay., İst., 1986.
- TANER, Haldun, "O'nun Tüm Eserleri Türk Yaşayışının Bir Freskidir", **Milliyet Sanat**, 27 Nisan 1973.
- TANJU, Sadun, " Seven Biri Daha", **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1973.
- TANYOL, Cahit, "Kemal Tahir Üzerine", **Özgür İnsan**, S.45, Temmuz 1977.
- TİMUR, Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, 3.B., Ank., 1994.
- TİMUR, Taner, **Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, Afa yay., İst., 1991.
- TONGUÇ, Engin, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İst., 1970.
- TÖKİN, Füzuzan Hüsrev, "Türk Edebiyatında Kemal Tahir", **Hür Ses**, 16. 3. 1979.

- TURAN, Kadir, "Türk Rönesansının İki Öncüsü: Cemil Meriç ve Kemal Tahir", **Türkiye Günlüğü**, s :21, Kış 1992.
- TÜKEL, Turhan, "Toplumsal Ortamını Bulan DEVLET ANA" **Dost**, Ocak 1968.
- "Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri", (Açıkoturum), **Milliyet**, 28 Kasım 1971.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, Anadolu Yay., İst.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, 2. C., Dergah Yayınları, İstanbul, 1977.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, **Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri**, Yeni Şafak Kitaplığı, Yakın Tarih Dizisi, İst., 1995.
- ULUS, Fuat, **Nâzım Hikmet ve 1938 Harbokulu Olayının Gerçek Yönü**, Ayyıldız Matb., Ank., 1967.
- UTURGAURİ, Svetlana N., **Türk Edebiyatı Üzerine**, Baskıya hazırlayan: Atilla Özkırmı, Cem yayınevi, İst., 1989.
- ÜNALDI, Cumali, " Yaşamak mı Daha Değerli Yazmak mı? ", **Yeni Şafak**, 25 Temmuz 1995.
- VA-NU, Müzehher, **Bir Dönemin Tanıklığı**, Sosyal Yay., 2.B, İst.,1997.
- VARGA, Yevgeni, "Asyagil Üretim Tarzı Üzerine", **İlk Sınıflı Toplumlar, Asyagil Üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi**, (Derleme) Çev., Kenan Somer, Birey ve Toplum yay., Ank., 1985.
- WITTEK, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, Çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak yay., Ank., 1985.
- YAKAR, Aytekin, **Türk Romanında Milli Mücadele**, A.Ü. DTCF yay., Ank., 1973. **Yeni Edebiyat**, C.II, S. 12, Ekim 1971.
- YAVUZ, Hilmi, **Roman Kavramı ve Türk Romanı**, Bilgi yay., Ank., 1977.
- YAVUZ, Hilmi, **Felsefe ve Ulusal Kültür**, Bilgi yay., Ank., 1977.
- YAVUZ, Hilmi, "Kemal Tahir ve Marksizm", **Toplum ve Bilim**, yaz 1977.

YETKİN, Dr. Çetin,

"Kemal Tahir'le Sol Bölünmeler Üzerine
Konuşma", **Türkiye Defteri**, S. 2, Aralık 1973.

YÜCEL, Tahsin,

"Devlet Ana Nasıl Okunur", **Varlık**, S. 749, 1970.

